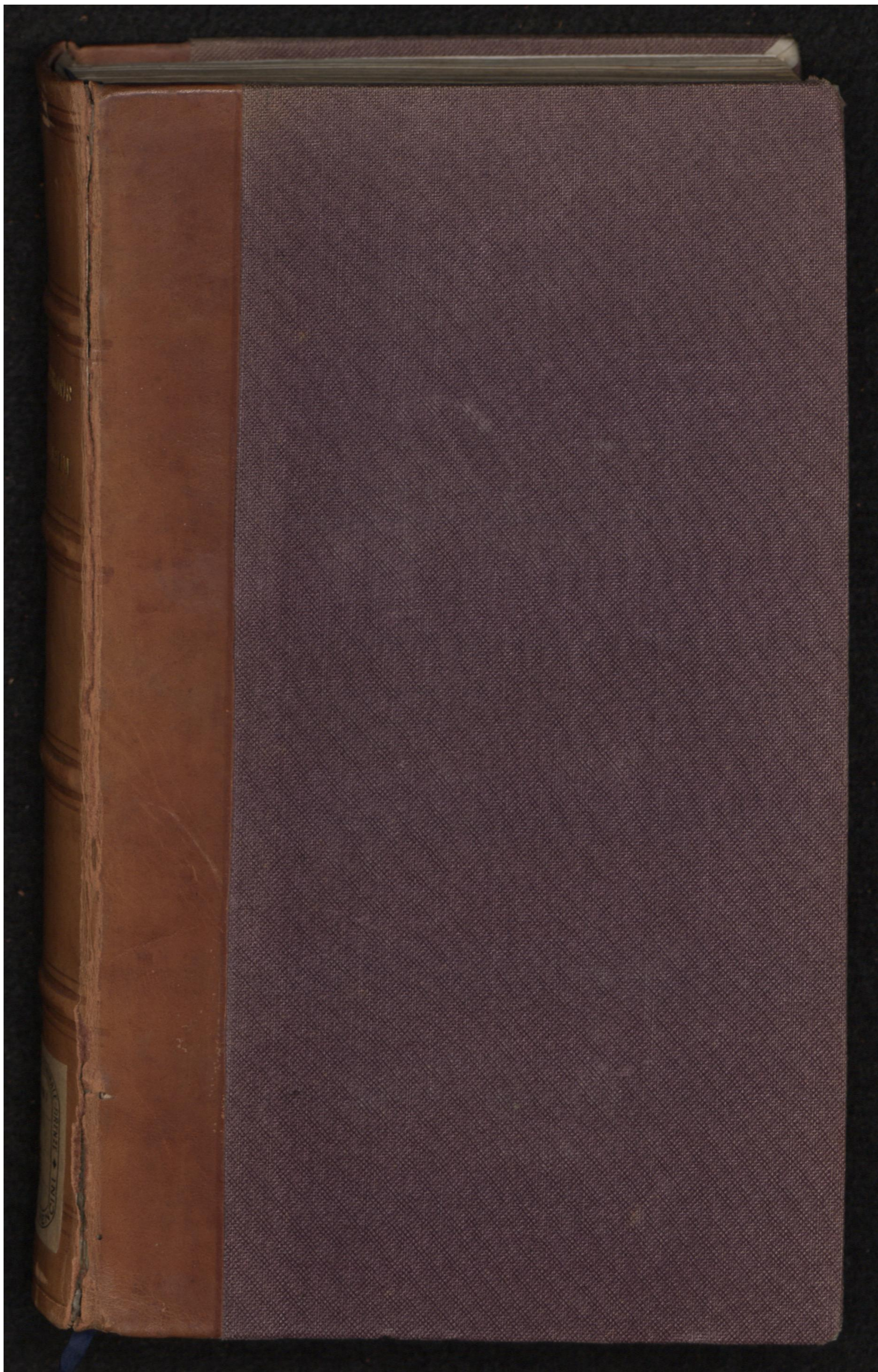
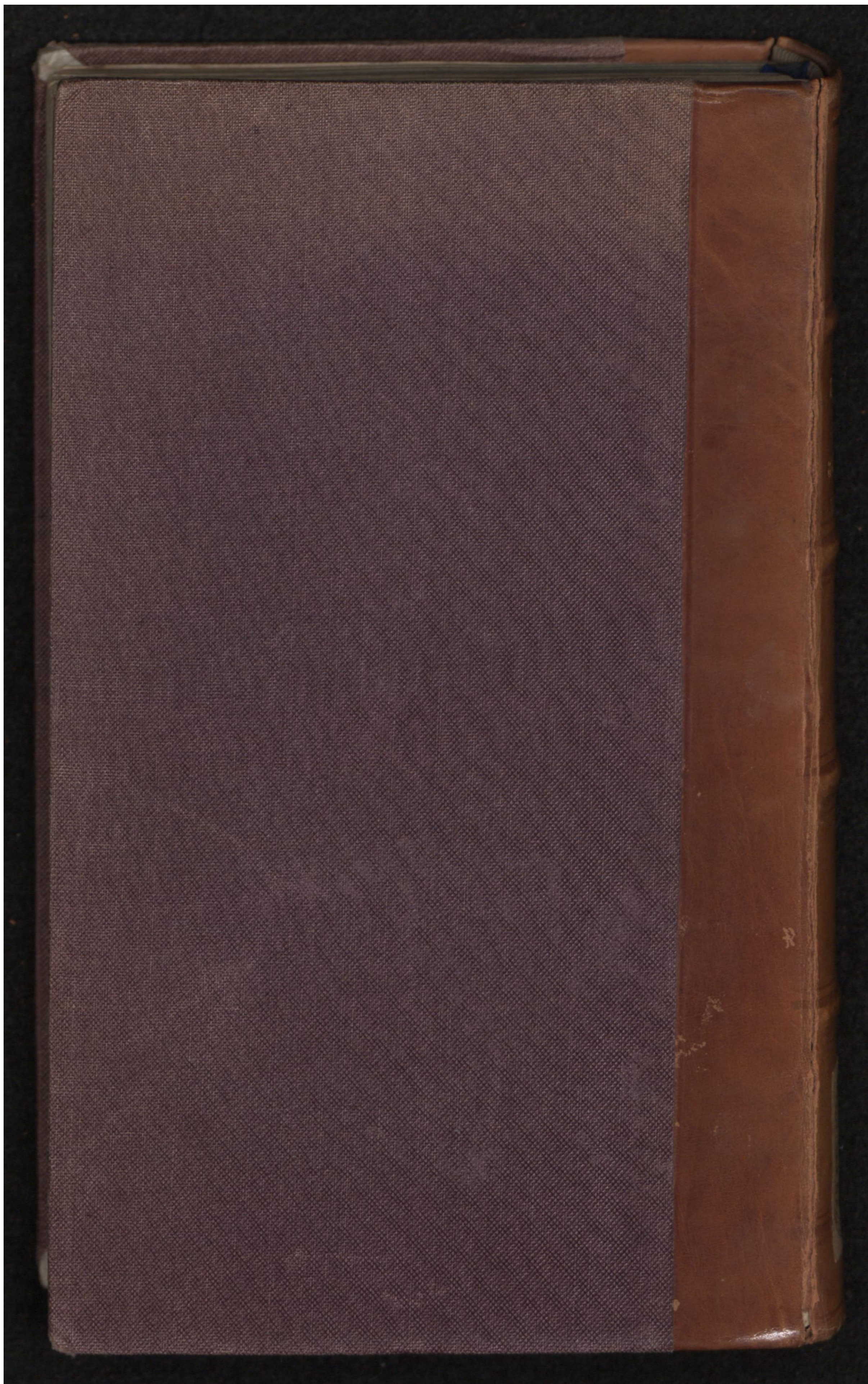

M. T. CICERONIS
RETHORICORUM
BIBLIOTECA NAZIONALE CENTRALE-FIRENZE
RACCOLTA NENCINI
ALDINI
I
5
35

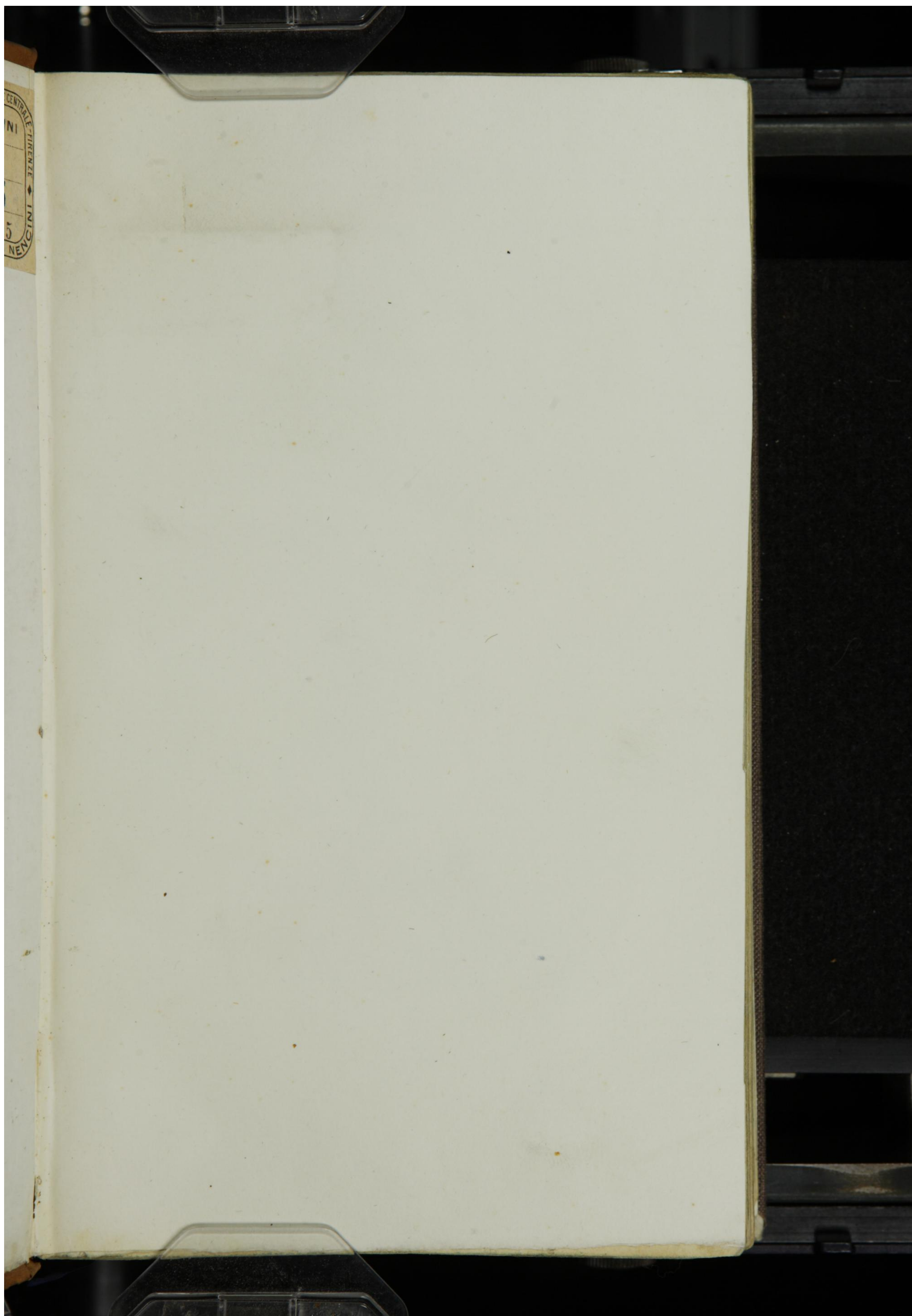

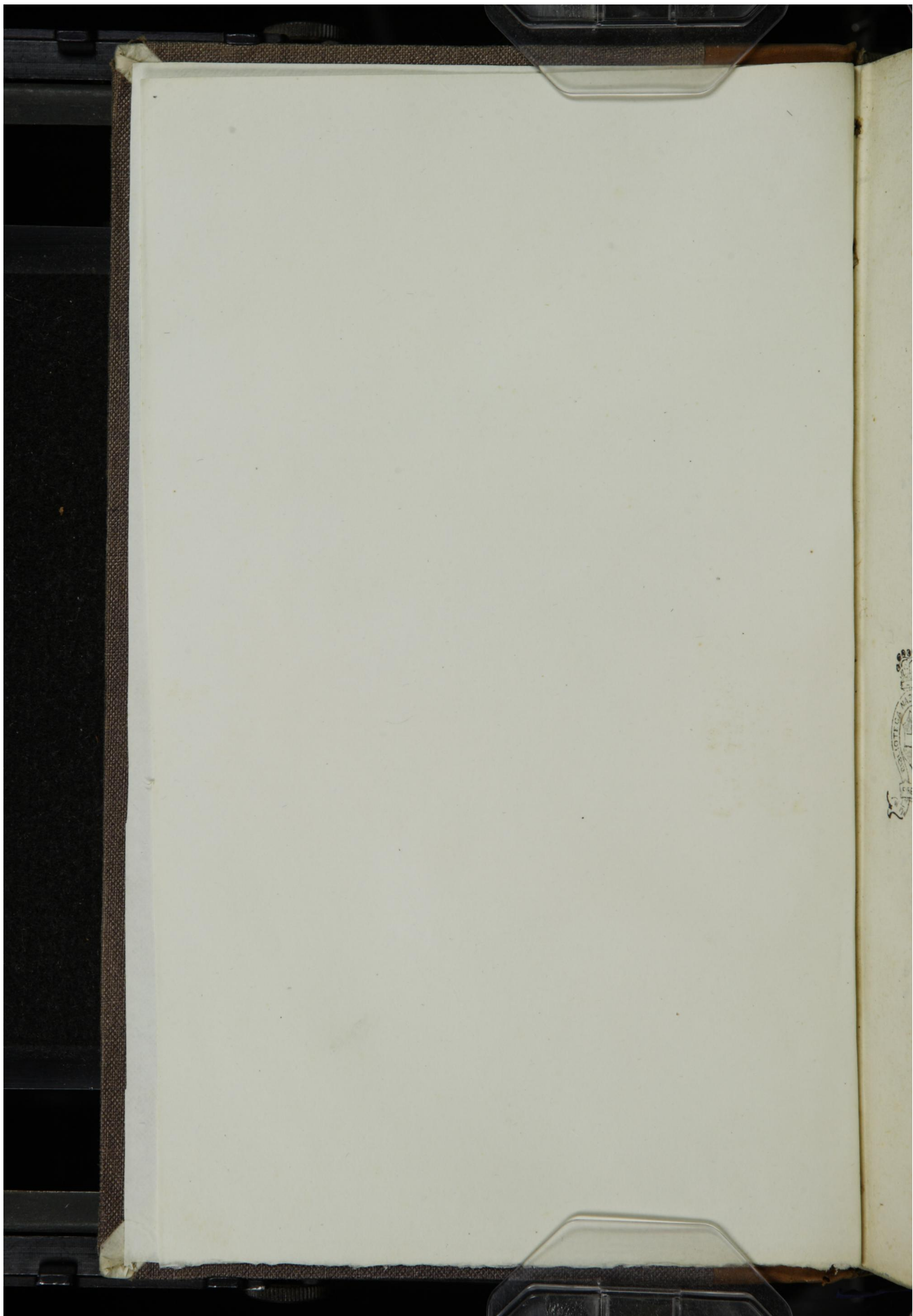

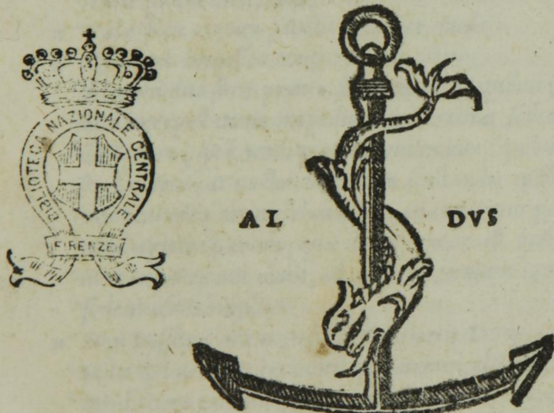

BIBLIOTECA NAZIONALE CENTRALE - FIRENZE
ALDINI
I
5
35
RACCOLTA NENCINI

OTIVM
SINE LITERIS
MORS EST
Seneca
Ex Libris Ioannis Nencini
1872

IN HOC VOLVMINE HAEC CONTINENTVR.

Hos libros etiam, Pontificum Alexandri, Iulij, ac Leonis demum decretis, neqis alius usquam locorum impune imprimat, cautum est.

ALDI P. M. AD ANDREAM NAVGERIVM PATRITIVM VENETVM, COMPATREM, IN LIBROS DE ARTE RHETORICA PRAEFATIO.

OMNES Andrea Naugeri, qui se uel componendis nouis operibus, uel instaurandis, corrigendis'ue antiquis tradunt: ut non solum sibi, sed & alijs prosint: quoniam ut præclare scriptum est à Platone, non nobis solum nati sumus: sed ortus nostri partem patria, partem parentes uendicant: partem amici: otium sibi sumant, & quietem: ac à cœtu hominum, frequentiaq; in solitudinem, tanquam in portum se recipiant. Sacra enim studia literarum, & Musæ ipsæ, semper quidem otium amant: & solitudinem: sed tunc præcipue, cum quæ scripturus es: uictura cupias:

» Atq; linenda cedro, & leui seruanda cupresso. Quam qdem rem tu mi Naugeri persæpe, & feliciter facis. relicta enim urbe, & frequentia hominum, rus te confers, & in loca quietis, & tranquillitatis plenissima: ut superioribus annis, in laureta, & olíueta Benaci, cum diræ ferro, & compagibus arctis, clausæ essent belli portæ. ubi & tu uacuus curis, & molestijs ijs, quæcunq; impediunt præclara studia literarum,

» Tale facis carmen, docta testudine, quale
» Cynthius impositis temperat articulis.

At mihi duo sunt præter sexcenta alia: quibus studia nostra assidua interpellatione impediuntur: crebræ scilicet literæ uirorum doctorum, quæ undiq; ad me mittuntur: quibus si respondendum sit, dies totos, ac noctes consumam scribendis epistolis: Et ij, qui ad nos ueniunt partim salutandi gratia: partim perscrutaturi, siquid noui agatur: partim, quæ longe maior est turba, negotij inopia. tunc enim eamus aiunt, ad Aldum. ueniunt igitur frequentes, & sedent oscitabundi,

» Non missura cutem, nisi plena cruoris Irudo.

Mitto qui ueniunt recitaturi alij carmen, alij prosa oratione aliquid: quod etiam excusum typis nostris publicari cupiant: idq; rude, & incastigatum plerunq: quod & eos offendat limæ labor, & mora. Nec aduertunt, reprehendendum esse carmen: quod non

» Multa dies, & multa litura coërcuit: atq;
» Perfectum decies non castigauit ad unguem.

A' quibus me cœpi tandem permolestis interpellatoribus uindicare. nam iis, qui ad me scribunt: uel nihil respondeo: cum quod scribitur: non magni intersit: uel, si intersit: laconice. Quamquidem rem, quoniam nulla id a' me fit superbia, nullo contemptu: sed, ut quicquid est otii, consumam edendis bonis libris: rogo, nequis grauius ferat, ne'ue aliorsum, atque ego facio: accipiat. Eos autem, qui uel salutandi, uel quacunque alia causa ad nos ueniunt: ne posthac molesti esse pergant: ne'ue importuni interpellent labores: & lucubrationes nostras, curauimus admonendos epigrammate, quod quasi aliquod edictum uidere licet supra ianuam cubiculi nostri, his uerbis.

QVISQVIS ES: ROGAT TE ALDVS ETIAM: ATQVE ETIAM: VT, SIQVID EST, QVOD A' SE VELIS: PERPAVCIS AGAS: DEINDE ACTVTVM ABEAS: NISI TANQVAM HERCVLES, DEFESSO ATLANTE: VENERIS SVPPOSITVRVS HVMEROS. SEMPER ENIM ERIT: QVOD ET TV AGAS: ET QVOTQVOT HVC ATTVLERINT PEDES. Id ipsum & hic propterea inseruimus: ut magis, magisq; innotescat.

Sunt tamen multi, & græce, & latine docti: qui frequentando ædes nostras: Herculem, mihi suppetias ueniendo: sedulo agunt. ex quibus tu Naugeri excellentissime, hisce Marci T. de præceptis oratoriis, deq; dicendi copia, & studio eloquentiæ libris, accuratissime cum antiquis exemplaribus conferendo recognoscendis: uel Atlas requiescente me: factus es. Idemq; nunc in illius orationibus, & in diuinis de philosophia libris assidue, atque adeo feliciter facis: ut breui & correctissimi, ab iisq; qui passim habentur: longe alii exire possint in manus studiosorum. Taceo qua'm diligenter, qua'm ingeniose, qua'm docte cum alios prosa oratione ex bonis codicibus indefessus emendaueris libros: & penes te habeas: tum præcipue optimos quosq; poëtarum: quos mihi, quæ tua est humanitas: qui tuus amor erga bonas literas: daturum te, cum publicare eos excusos typis nostris uoluero: benignissime polliceris. immo sæpe etiam instas: sic inquiens: Alde, quid facis? cur non petis a' me Vergilium: Horatium: Tibullum: Ouidium: & alios quosdam? uix credas: qua'm sint penes me emendati ex antiquis codicibus. Qua'mobrem sic me tibi deuinxisti: ut te non secus amem: qua'm me ipsum: tibiq; æque, ac mihi longissimam uitam exoptem. nam

cum adeo

cum adeo iuuenis, tantus & prosa, & carmine euaseris: ut te uel
antiquis, qui utroq; in genere summa cum laude elaborarunt: ferè
æquaueris: non dubito: quin futurus sis maximum decus, & glo=
ria nostrorum temporum: & unà cum Bembo nostro magnæ spes
altera Romæ. Et si non me fugit: hæc te, qui tuus est pudor: non
libenter audire: tamen, quia scio me uera dicere: & te abs te cogno-
» sci quamoptime: atq; illud γνῶθι σεαυτόν, non ad arrogantiam
» minuendam solum esse dictum: uerum etiam, ut bona nostra no-
» rimus: sic tibi de te loqui uolui multorum exemplo, & doctorum
uirorum. & ut taceam cæteros & græcos, & latinos: qui hoc ipsum
factitarunt: Plinius Iunior in panegyrico illo ingeniosissimo, ac di-
uino, quem, initurus consulatum: Traiano imperatori dixit frequen
ti senatu: summas illius laudes coràm ipso dicere, dignissimum, ac-
commodatissimumq; esse existimauit: quod & uerissimas esse illas
certò sciret: & principem suarum uirtutum maxime conscium.
Fuit enim Traianus non solum imperator: sed & homo omnium
optimus. unde & nunc inter creandum Imperatorem: hoc illi pri
mum imprecantur: sis felicior Augusto: & melior Traiano. Adde:
quod id est huiusmodi nostrarum uel epistolarum, uel præfationum
genus: ut sic licere nobis uel ea ratione uideatur: quod & si uni
priuatim uidemur scribere: publice tamen, ijsq; omnibus scribi-
mus: qui nostra hæc amice legerint. Ob eam quoq; causam licere
nobis arbitramur: ut ei, ad quem scribimus: non nihil quasi ar=
gumentum dicamus de ijs libris: in quibus huiusmodi uel epistolas,
uel præfationes præponimus: non ut ipsum doceamus: (arrogantis
esset id quidem) sed, ut & tueatur nostra: & sit eorundem iu-
dex: & qui nesciunt (semper enim prodesse uolumus) id discant è
nobis. Quamobrem idem & hic faciendum censuimus. Et te Nau=
geri doctissime iudicem elegimus: cum propter alia: tum etiam, quod
omnia, quæ his libris de ratione dicendi tractantur: sic teneas: ut
» digitos, unguesq; tuos. Debemus enim, quæ publicanda elucubra-
mus: ijs recitare, uel scribere: qui possint: si bona sunt: laudare: sin
mala, reprehendere. ut olim Quintilio poëmata recitabantur: qui,
» cum aliquid non probaret: corrige sodes hoc aiebat: & hoc.
L audandus igitur peripateticus ille Phormio: prudenterq; fecisse exi
stimandus est: quod coràm Annibale de officio Imperatoris, & de
omni re militari disputauerit: non ut illum doceret: nunquam
enim tantum insaniisset Phormio: sed, ut pœnus uel delectaretur ea
audiens: quorum esset peritissimus: præsertim, si copiose, ornate,

docte a philosopho dicerentur: uel ut iudicaret potius: an perite ea de re disputatum esset: Rustice contra, & inhumaniter fecisse Annibal: (semper enim fuisse dicitur insuauis: & difficilis) qui, cum Phormionem audisset: & caeteri, qui interfuerant: uehementer delectati: quaesiuissent: quid nam ipse de illo philosopho iudicaret: respo nderit: multos se deliros senes saepe uidisse: sed qui magis, quam Phormio deliraret: uidisse neminem. Quod contumeliosum responsum tantopere probari a M. Tullio, miror: atque eo magis: quod non propterea delirare Phormionem uisum esse ait: quia inepte, aut indocte de re militari praecepta narrauerit: sed tantum, quia Annibali: cuius nomen erat magna apud omneis gloria: quique tot annos de imperio cum populo Ro. omnium gentium uictore certauerat. Cum potius delirus uere fuisset Phormio: si apud rusticos, & id genus alios, qui non intelligerent: de re militari disputauisset. quemadmodum si surdis quispiam suauiter canat: aut narret fabulam. uel si coram caecis in numerum quis quamoptime ludat: aut manuum celeritate praestigiatoriam agat.

Tu autem mi Naugeri haec tibi dici a nobis facile patieris: quod simul & doctissimus sis: & humanissimus. tum etiam quia, cum tibi sic dicuntur: omnibus dicuntur: in quorum manus haec nostra peruenerint. quamobrem leges tu quidem: quae breuiter de his libris quasi argumenta scribuntur: & leges: non, ut Phormionem Annibal: contumeliose (barbarum id quidem) sed benigne, ut soles: me, cum ea legeris: dimissurus. Ea uero sunt haec:

In primo, & secundo libro Rhetoricorum ad C. Herennium, & non nihil in tertio, de Inuentione, prima, ac maxima parte rhetorices tractatur. Primus, exordium, narrationem, diuisionem, & pauca quaedam de confirmatione, & confutatione continet. Secundus reliquas inuentionis parteis: & quemadmodum ad omnem iudicialem causam inuentionem rerum accommodari oporteret: ostendit.

Tertius inueniendarum rerum, quae pertinent ad causas deliberatiuas, & demonstratiuas, rationem absoluit. hinc quomodo quae inuenimus: disponamus: atque in ordinem redigamus: & quibus rebus ad dicendum pronuntiatio, quibus item inuentorum Thesaurus, atque omnium partium rhetorices custos, memoria comparanda sit: docet. Quartus reddita ratione: quare praeter graecorum consuetudinem suis author utatur exemplis: praecepta Elocutionis, quae est ultima pars ex iis quinque: quas in oratore esse oportet: non indiligenter tradit.

Primus

Primus autem liber inchoati tantum operis, exposito genere artis rhetoricæ: & officio: & fine: & materia: & partibus: continet genera controuersiarum: & inuentiones: & constitutiones: deinde partes orationis: & in eas omneis omnia præcepta. Et quoniam in eo cæteris de rebus distinctius dictum est: disperse autem de confirmatione: & reprehensione: certi in secundo libro confirmandi, & reprehendendi in singula causarum genera loci traduntur. Et quia quo pacto tractari conueniret argumentationes: in primo libro accurate expositum est: in secundo tantum inuenta unamquanq; in rem exponuntur simpliciter sine ulla exornatione: ut ex secundo inuenta ipsa, ex primo expolitio inuentorum petatur. Postremo, quoniam omne in causæ genus argumentandi ratio tradita est: deq; inuentione satis dictum uidetur: reliquas parteis orationis, quæ Oratori necessariæ sunt: se deinceps dicturum Cicero pollicetur. sed postea mutato consilio: sic inchoatum opus reliquit puto: quia rude uidebatur: sibiq; puero, aut adolescentulo, ut ipse in primo libro de Oratore testatur: exciderit. atque ob eam causam rogatus à fratre: treis libros de omni ratione dicendi adeo doctos, ingeniosos, elegantes, copiosos composuit: ut qui in alijs libris semper omneis, in his se ipsum Cicero superauerit. ipse etiam illos tanti faciebat: ut in epistola
» quadam ad Leptam hæc scripserit. Oratorem meum tantopere
» abs te probari, uehementer gaudeo. Mihi quidem sic persuadeo: me,
» quicquid habuerim iudicij de dicendo: in illum librum contulisse.
» qui si est talis: qualem tibi uideri scribis: ego quoque aliquid sum:
» sin autem aliud: non recuso: quin quantum de illo libro, tantundem
» de iudicij mei fama detrahatur. Hi igitur tres libri de Oratore, ea, quæ tribus diebus uiri omnium eloquentissimi, clarissimiq; de omni ratione dicendi uel disseruerant: uel docuerant: complectuntur. quorum librorum argumenta, tum aliorum, qui hoc ipso uolumine continentur: breuiter narranda hoc ordine uisa sunt.

In primo libro, Ludorum romanorum diebus, cum L. Crassus colligendi sui causa, se in Thusculanum suum cum adolescentibus C. Cotta, & P. Sulpitio contulisset: uenissetq; eodem Q. Mutius Scæuola Augur, Crassi socer: & M. Antonius, homo & consiliorum in Rep. socius, & summa cum Crasso familiaritate coniunctus: Primo die de temporibus illis, deq; uniuersa Rep. quam ob causam uenerant: multum inter se usque ad extremum tempus diei collocuti dicuntur. sed ea alibi sunt à M. Tullio mandata literis.

Postero autem die, cum illi maiores natu satis quieuissent: atque in

ambulationem uentum esset: & Scæuola duobus spatiis, tribus'ue factis: quod infirmus esset pedibus: dixisset: ut imitantes Socratem illum: qui est in Phædro Platonis: sub Platano & ipsi quiescerent: allatis puluinis: omnes in iis sedibus, quæ erant sub Platano: dicuntur consedisse. Ibi, ut ex pristino sermone relaxarentur animi omnium: cum Crassus sermonem quendam de studio dicendi intulisset: & quædam ab Scæuola contra ea, quæ dixerat Crassus: comuter dicta fuissent: ab Antonio, & Crasso de Rhetorices materia, & de iis, quæ Oratori necessaria sunt: in toto primo libro ornate, copioseq; disseritur. cui satis longæ disputationi adfuit quidem senex Scæuola: sed quoniam in Thusculanum suum ire constituerat: sermoni, qui de arte dicendi instituebatur: non interfuit. cur autem illius persona ab reliquis libris dimota sit: docet ipse Cicero in quarto libro epistolarum ad Atticum, his uerbis: » Quod in his Oratoriis libris, quos laudas: personam desyderas Scæuolæ: non eam temere dimoui. sed feci idem: quod in πολιτείᾳ Deus ille noster Plato. Cum in Peiræum Socrates uenisset ad Cephalum locupletem, & festiuum senem: quoad primus sermo ille haberetur: adest in disputando senex: deinde cum ipse quoque commodissime locutus esset: ad rem diuinam dicit se uelle discedere: neq; postea reuertitur. Credo Platonem uix putasse satis consonum fore: si hominem id ætatis in tam longo sermone diutius detinuisset. Multo ego satius hoc mihi cauendum putaui in Scæuola: qui & ætate, & ualetudine ea, qua esse meministi: & iis honoribus, ut uix satis decorum uideretur: eum plureis dies esse in Crassi Thusculano. & erat primi libri sermo non alienus ab Scæuolæ studiis. reliqui libri τεχνολογίαν habent: ut scis. huic ioculatoriæ disputationi senem illum, ut noras: interesse sanè nolui. Die tertio, cum iam in Thusculanum Lælii soceri sui abiisset Scæuola: & Q. Catulus senex, & C. Iulius Cæsar fratres è Thusculanis suis in Crassi Thusculanum ad audiendum Antonium uenissent: cuius esse parteis, ut eo die de arte dicendi loqueretur: ab Scæuola Iulius, cum ad fratrem ueniret: audiuerat: In secundo quidem libro ante meridiem, ab Antonio de Inuentione, dispositione, memoria, tribus de quinq; quasi membris eloquentiæ, interpellantibus interdum aliis uel interrogando: uel approbando: uel etiam addendo: uel utcunq; aliter uideretur: doctissime agitur. Et quoniam suauis est, & uehementer sæpe utilis iocus: & facetiæ: hæc Iulio pars, quod in eo genere aliis excelleret: consensu omnium datur. quamobrem ille coràm consummatissimis, ac diuinis

uinis oratoribus Antonio, & Crasso tanquam in scena gestum spectante R scio acturus: uerecunde quidem, sed cum iam defessus esset disputando Antonius: cum perpauca adhuc restarent: peropportune se interposuit: munusq; suum diligenter, iucundeq; peragit.

In tertio autem, inclinato iam in pomeridianum tempus die: Crassus de Elocutione, & Actione reliquis rhetoricae partibus, quae ei ab Antonio ex constituto relictae fuerant: disertissime, & copiosissime loquitur. In his libris non ieiunas rhetorum artes, sed locupletissimos Aristotelis libros secutus uidetur Cicero: idq; in Crassi maxime sermone. ut hinc quoq; perspici possit: hoc ab eo uere in Oratore dictum esse: se oratorem, si modo sit: uel quicunque sit: non ex rhetorum officinis, sed ex Academiae spatijs extitisse.

In libro de claris Oratoribus, qui Brutus dicitur: deplorata summo cum dolore morte Hortensij: qui cum Cicero semper coniunctissime, & amantissime uixerat: sociusqs, & consors gloriosi laboris fuerat: enumerat: quicunque usque ad sua tempora latini Oratores clari extiterant: ante tamen graecis, qui excelluerant: quasi in transcursu, breuiter enumeratis.

In libro, qui Orator appellatur: cum à Cicerone M. Brutus per literas petiuisset: ut quod optimum esset genus dicendi: sibi ostenderet: id ille diligentissime, & copiosissime fecit. Et quamuis de Elocutione tantum ab Bruto requisitus uideretur: non nulla tamen de Inuentione, Dispositione, Actione, ut plenius foret opus: adiecit.

In Topicis de communibus locis, unde argumenta ducuntur: breuiter quidem internauigandum, cum etiam libros Cicero non haberet: sed docte, & dilucide agitur. Exempla tamen, quod ad Trebatium iurisconsultum scribatur: ex iure sumuntur.

In partitionibus in omne causarum genus praecepta colliguntur.

In libro, qui de optimo Oratorum genere inscribitur: cum falsam Cicero eorum uellet opinionem ostendere: qui eos solos attice dicere contendebant: qui tenui quodam, & sicco scribendi genere uterentur: Aeschinis, & Demosthenis inter se contrarias orationes conuertit: ut, cum hi Attici omnium consensu haberentur: neq; tenui solum genere, sed amplissimo etiam, ac mediocri nonnunquã uterentur: manifestus illorum error deprehenderetur. Sed ipsae orationes ad nos non peruenerunt. id, quod habetur: praefatio est quaedam.

Sed, quoniam sunt: qui libros de arte rhetorica ad Herennium Ciceronis esse contendant: non ab re facere mihi uideor: si, quod ipse ea de re sentiam: hoc loco breuiter disputauero. Qui libro-

rum ad Herennium, authorem esse Ciceronem uolunt: duorum alte
rum fateantur necesse est: ut, aut ante, quàm quæ inchoata, atq; rudia
puero, aut adolescentulo sibi excidisse ait: aut post, Cicero illos compo
suerit. ante, non puto dicturos. quia, si puer, aut adolescentulus illa
imperfecta, hoc est duos illos libros de inuentione composuit: quan-
do hos ad Herennium componere potuit? num puerulus? quis hoc
credat? At à uiro etiam maturæ ætatis, ac patrefamilias, & phi-
losopho compositi illi uidentur. id quod ex ipso authore facile est co
» gnoscere: cum & hæc dicit: Etsi negotijs familiaribus impediti: uix
» satis otium studio suppeditare possumus: & id ipsum, quod datur
» otij: libentius in philosophia consumere consueuimus: & hæc, quæ
» habentur in fine quarti libri. Nam & simul libenter exercemur
» propter amicitiam: cuius initium cognatio fecit: cætera philosophiæ
» ratio confirmauit: & nobis non diffidimus: propterea quod & ali-
» quantulum processimus: & alia meliora sunt: quæ multo intensius
» petimus in uita: & etiam, si non peruenimus in dicendo: quò uolu-
» mus: parua pars uitæ perfectissimæ desyderetur. Impediri negotijs
familiaribus: & uix propterea esse otium ad studendum, & siquid
superesset otij: in philosophia consumere consueuisse: tum paruam
uitæ perfectissimæ partem desyderari: non puero, sed uiro conueni
unt: & patri familias. Adde: quod cum consueuisse dicit: quod
daretur otij: in philosophia consumere: prætermisso studio eloquen
tiæ: diu uidetur philosophiæ dedisse operam. Præterea in ijs ipsis
libris de inuentione, fecisset aliquam eorum, qui sunt ad Heren-
nium, mentionem: cur. s. de arte rhetorica iterum scriberet: quem-
admodum in libris oratorijs eorum meminit: quæ inchoata: atq; ru
dia sibi puero, aut adolescentulo excidisse refert. non ante igitur hos
ad Herennium, quàm illos de inuentione libros composuit. Post au-
tem si dixerint: parum diligenter uidentur eam rem consyderasse.
quia si ita sit: sequeretur: politiores, & magis cultos esse hos ad He
rennium: quàm illi ipsi quos de inuentione composuit: quod & do
ctior, & plures natus annos eos elucubrasset. Sed longe est secus.
Rudes quodammodo hi uidebuntur: si ijs, quos de inuentione compo
suit: comparentur. Et quanquam sunt docti: tamen longissimo di-
stant interuallo à diuina illa M. Tullij eloquentia. immo siquis ac-
curatius consyderauerit: plurima in his ad Herennium libris, dure,
& ieiune dicta deprehendet. Adde, quod in libris de Oratore,
ubi inchoatorum à se rhetoricorum meminit: & horum ad Heren
nium meminisset: atq; eò magis, quod perfecta, & absoluta sint:

omniaq; artis rhetoricæ præcepta contineant: ut ipse author osten-
» dit: his uerbis, Et uiam, quam sequamur: habemus: propterea quod
» in his libris nihil præteritum est rhetoricæ præceptionis. Ergo ad
Herennium libri, si nec ante, nec post, quàm illi de inuentione à Ci-
cerone compositi sunt: nõ sunt Ciceronis. nam post diuinos illos Ora
» torios, ad Herennium libros compositos dicere: amentia est. Illud
» præterea non præterierim: existimandum esse Hieronymum, &
» Priscianum, & alios, qui aut illa ætate, aut post extiterunt: huius
rei inuestigandæ minimum sategisse: sed alterum alterius indili-
genter, ut solet accidere: errorem secutos. Quis autem illorum au
» thor fuerit: Grammatici certant: & adhuc sub iudice lis est.

Sunt tamen: qui authorem fuisse dicant M. Gallionem: propte-
rea quod in libro quodam rhetoricorum ad Herennium antiquissi
mo, qui dicitur esse romæ in bibliotheca palatina: sic est titulus: M.
Gallionis Rhetoricorum ad C. Herennium liber primus. ubi Gallio-
nis deletum esse aiunt: ita tamen, ut legi possit: & supra Gallio-
nis scriptum. T. cum binis utrinq; punctis: inde Ciceronis. quod si
ita est: puto eum, qui deleuit: quod existimarit perperam scriptum
Gallionis: deceptum cum prænomine M. S. quod idem in utroq; est
titulo: tum similitudine quadam Gallionis, & Ciceronis, apposuisse
pro Gallionis, T. Ciceronis. Quam quidem rem cum aut ipse uide
ro: aut ab alio audiuero: cui fidem habeam: tunc credam: cura-
bóq; Gallioni librum suum, quo tot secula uel iniuria temporum,
uel ignorantia scriptorum priuatus est: restituendum. cuiuscunq; ta-
men fuerit liber: ei fatendum est: multum Ciceronis hos, quos dixi
mus de inuentione libros, ad ea, quæ scripserit: præcepta contulis
se. Gallionem autem hunc eum crediderim, ad quem Ouidius
in quarto libro de Ponto consolatoriam scripsit epistolam ob mor-
tem uxoris. Cuius epistolæ hoc est initium.

» Gallio crimen erit uix excusabile nobis:
» Carmine te nomen non habuisse meo.

Doctum etiã illum fuisse, his eiusdẽ epistolæ ostenditur carminibus.

» Sed neq; solari prudentem stultior ausim:
» Verbáq; doctorum nota referre tibi.

HAEC habui mi Naugeri. quæ sup his dicerẽ pro tempore. Habeo
enim assidue plus negotij: quàm fortasse alius quisquam uel occu-
patissimus. Adsit Deus: qui me & his malis, & grauissimus: qui-
bus premor molestijs: eripiat, ac uelit, ut dum amissis agris: & ipse
» hæc queror. —En quò discordia ciues

» Perduxit miseros: en queis conseuimus agros. aut hæc:
» -Viui peruenimus, aduena nostri,
» Quod nunquam ueriti sumus: ut possessor agelli,
» Diceret: hæc mea sunt. ueteres migrate coloni:

Tu quoque diuinus poëta (es enim alter ab illo) consolans compatrem tuum: mihi aut hæc canas:

» Fortunate senex, etiam tua rura manebunt:
» Et longo quoq; seruitio te exire licebit:
» Et cito præsenteis alibi cognoscere diuos.

Aut tale aliquid: quod cum fuero adeptus: saxo, quod tot annos indefessus uoluo: in montis apicem tandem perducto: & collocato:

» recubans sub tegmine fagi: & ipse queam dicere:
» -Deus nobis hæc otia fecit.

Vale ingens decus musarum.

Index rerum memorabilium, quæ toto opere continetur per ordinem alphabeti. notandum autem, primum numerum significare chartas secundum, uersus.

A

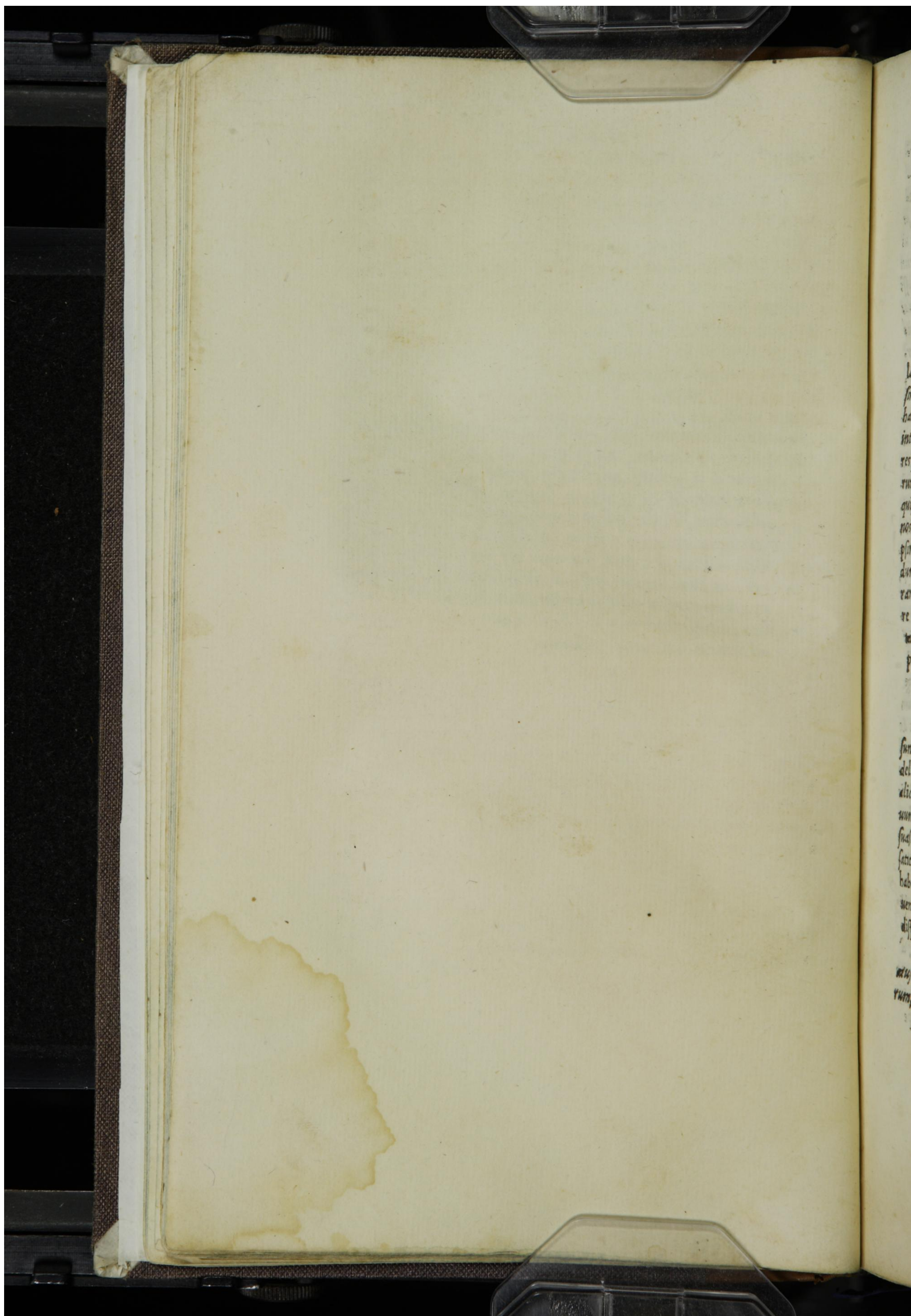
critolaus

**

naucrates

FINIS.

Illud hic subiungere libuit: considerandum diligentius: utrum in epistola ad Leptam, cum scripsit Cicero, Oratorem meum tantopere à te probari, uehementer gaudeo. &c. id dixerit de libris oratorijs ad Quintum fratrem, an de eo libro: quem ad Brutum scripsit: qui quæsiuerat: quod nam eloquentiæ genus Cicero probaret maxime, & quale ei uideretur illud, cui nihil addi posset: quod summum, & perfectissimum iudicaret. cui libro Oratori inditum est nomen. Idq;, quoniam in præfatione nostra ad Naugerium, de tribus illis de Oratore libris, dixisse Ciceronem scripsimus: cum potius de eo ipso libro ad Brutum illud dixisse uideatur.

RHETORICORVM AD C. HERENNIVM LIBER PRIMVS.

E T SI Negotijs familiaribus impediti, uix satis otium studio suppeditare possumus, & id ipsum, quod datur otij, libentius in philosophia consumere consueuimus, tamen tua nos Cai Herenni uoluntas commouit, ut de ratione dicendi conscriberemus, ne aut tua causa noluisse, aut fugisse nos laborē putares, & eo studiosius hoc negotium suscepimus, quod te nō sine causa uelle cognoscere rhetoricā intelligebamus. non enim parū habet in se fructus copia dicendi, & commoditas orationis, si recta intelligentia, & definita moderatione animi gubernetur. Quas ob res, illa, quæ græci scriptores inanis arrogantiæ causa sibi assumpserunt, reliquimus. nam illi, ne parum multa scisse uiderentur, ea conquisiuerūt, quæ nihil attinebant, ut ars difficilior cognitu putaretur. nos autem ea, quæ uidebantur ad rationem dicendi pertinere, sumpsimus. non enim spe quæstus, aut gloria commoti uenimus ad scribēdum, quemadmodum cæteri, sed, ut industria nostra tuæ morē geramus uoluntati. Nunc, ne nimiū longa sumatur oratio, de re dicere incipiemus, sed, si te unum illud monuerimus, artem sine assiduitate dicendi non multum iuuare, ut intelligas hanc rationem præceptionis accommodari ad exercitationem oportere.

O RATORIS officium, est de his rebus posse dicere, quæ res ad usum ciuilem moribus, ac legibus constitutæ sunt, cum assensione auditorum, quoad eius fieri poterit. Tria sunt genera causarum, quæ recipere debet orator, demonstratiuum, deliberatiuum, iudiciale. Demonstratiuum, est, quod tribuitur in alicuius certæ personæ laudem, uel uituperationem. Deliberatiuum, est quod in consultatione positum, habet in se suasionem, et dissuasionem. Iudiciale, est, quod positum in controuersia, habet accusationem, aut petitionem cum defensione. Nunc quas res oratorē habere oporteat, docebimus, deinde, quomodo has causas tractari cō ueniat, ostendemus. Oportet igitur in oratore esse inuentionem, dispositionem, elocutionem, memoriam, & pronuntiationem. Inuentio, est excogitatio rerum uerarum, aut uerisimilium, quæ causam probabilem reddāt. Dispositio, est ordo, & distributio rerum, quæ demonstrat, quid quibus in locis sit collocandum. Elo-

demostratiuum
deliberatiuum
Iudiciale

Inuentio
dispositio
elocutio

Memoria
Pronuntiatio
Ars imitatio
Exercitatio

cutio, est idoneorum uerborũ, & sententiarum ad inuentionem ac=
commodatio. Memoria, est firma animi rerum, & uerborum dispo-
sitionis perceptio. Pronuntiatio, est uocis, & uultus, & gestus mode=
ratio cum uenustate. Hæc omnia tribus modis assequi poterimus, ar
te, imitatione, exercitatione. Ars, est præceptio, quæ dat certam ui
am, rationemq; dicendi. Imitatio, est, qua impellimur cum diligenti
ratiõe, ut aliquorũ similes ĩ dicẽdo uelimus esse. Exercitatio, est assi
duus usus, consuetudoq; dicẽdi. Quoniã igitur demõstratũ est, quas
causas oratorẽ recipere, quasq; res habere cõueniret, nũc, quẽadmo
dũ ad orationẽ possint oratoris officia accõmodari, dicendũ uidetur.

Exordiũ
Narratio
de reb. diuersis
probatione
confutatio

i NVENTIO in sex parteis orationis cõsumitur, exordiũ,
narrationem, diuisionem, confirmationem, confutationẽ, cõ
clusionem. Exordium, est principiũ orationis, per quod ani=
mus auditoris, uel iudicis constituitur, uel apparatur ad audiendum.
Narratio, est rerum gestarum, aut perinde ut gestarum expositio.
Diuisio, est, per quam aperimus, quid conueniat, & quid in contro-
uersia sit, & per quam exponimus, quibus de rebus simus dicturi.
Confirmatio, est nostrorũ argumentorũ expositio cum asseueratiõe.
Confutatio, est contrariorum locorum dissolutio. Conclusio, est arti=
ficiosus terminus orationis. Nunc, quoniã unà cum oratoris officiis,
quo res cognitu facilior esset, producti sumus, ut de orationis partibus
loqueremur, et eas ad inuentionis rationẽ accommodaremus, de ex=
ordio primũ dicendũ uidetur. CAVSA posita, quo commodius
exordiri possimus, genus causæ est consyderandum. Genera causa
rũ sunt. IIII. honestum, turpe, dubiũ, humile. Honestum causæ ge
nus putatur, cum aut id defendimus, quod ab omnibus defendendum
uidetur, aut id oppugnamus, quod ab omnibus uidetur oppugnari de
bere, ut pro uiro forti contra parricidam. Turpe genus causæ intel
ligitur, cum aut honesta res oppugnatur, aut defenditur turpis. Du
bium genus est, cum habet in se causa & honestatis, & turpitudinis
partem. Humile genus est, cum cõtempta res affertur. Cum hæc
ita sint, conueniet exordiorũ rationem ad omne genus causæ accom
modari. Exordiorum duo sunt genera, Principium, quod græ-
ce προοίμιον appellatur, & insinuatio, quæ ἔφοδος nominatur.

Principium est, cum statim auditoris animum nobis idoneũ reddi
mus ad audiendum. Id ita sumitur, ut attentos, ut dociles, ut beneuo
los auditores habere possimus. Si genus causæ dubiũ habebimus, à
beneuolentia principium constituemus, neq d illa turpitudinis pars no
bis obesse possit. Sin humile genus erit causæ, faciemus attentos. Sin

turpe

turpe causæ genus erit, insinuatiõe utemur, de qua posterius dicemus, nisi quid nacti fuerimus, quare aduersarios criminando beneuolentiam captare possimus. Sin honestum causæ genus erit, licebit recte uel uti, uel non uti principio. Si uti uolemus, aut id oportebit ostendere, quare causa sit honesta, aut breuiter q̃bus de rebus simus dicturi, exponere. Si principio uti nolemus, à lege, à scriptura, aut ab aliquo firmissimo nostræ causæ adiumento principiũ capere oportebit. Quoniã igitur docilẽ, beneuolum, attentum habere auditorẽ uolumus, quo modo quidq; confici possit, aperiemus. Dociles auditores habere poterimus, si summam causæ breuiter exponemus, & si attentos eos faciemus. nã docilis est is, q̃ attente uult audire. Attentos habebimus, si pollicebimur, nos de rebus magnis, nouis, inusitatis uerba facturos, aut de ijs rebus, quæ ad remp. pertineant, aut ad eos ipsos, q̃ audient, aut ad deorũ immortaliũ religionem. & si rogabimus, ut attente audiant, et si numero exponemus res, quibus de rebus dicturi sumus. Beneuolos auditores facere quatuor modis possumus. à nostra, ab aduersariorũ, ab auditorum persona, & à rebus ipsis. À nostra p̃sona beneuolentiam contrahemus, si nostrum officium sine arrogantia laudabimus, aut in remp. quales fuerimus, aut in parentes, aut in amicos, aut in eos ipsos, qui audiunt, aliq̃d referemus, dummodo hæc omnia ad eam ipsam rẽ, de qua agitur, sint accommodata. Item si nostra incommoda proferemus, inopiam, solitudinem, calamitatem, & si orabimus, ut nobis sint auxilio, et simul ostẽdemus, nos in alijs spem noluisse habere. Ab aduersariorũ persona beneuolentia captabitur, si eos in odium, in inuidiam, in contemptionem adducemus. In odium rapiemus, siquid eorũ spurce, superbe, perfidiose, crudeliter, confidenter, malitiose, flagitiose factum proferemus. In inuidiam trahemus, si uim, si potentiam, factionem, diuitias, incontinentiam, nobilitatem, clientelas, hospitiũ, sodalitatem, affinitates aduersariorum proferemus, et his adiumentis magis, quàm ueritati eos confidere aperiemus. In cõtemptionem adducemus, si inertiam, ignauiam, desidiam, luxuriam aduersariorum proferemus. Ab auditorum persona beneuolentia colligetur, si res eorum fortiter, sapienter, mansuete, magnifice iudicatas proferemus, & si, quæ de his existimatio, quæ iudicij expectatio sit, aperiemus.

À rebus ipsis beneuolum efficiemus auditorem, si nostram causam laudando extollemus, aduersariorum per contemptionem deprimemus. Deinceps de insinuatione aperiendũ est. TRIA sunt tẽpora, q̃bus principio uti non possumus, quæ diligenter sunt consy-

beneuolos faciem

deranda, aut cum turpem causam habemus, hoc est, cum ipsa res animum auditoris à nobis alienat, aut cum animus auditoru persuasus esse uidetur ab ijs, qui ante contra dixerunt, aut cum defessus est eos audiendo, qui ante dixerunt. Si causa turpitudinē habebit, exordiri poterimus his rationibus, rem, non hominem, aut hominem, nō rem spectari oportere, non placere nobis ipsis quæ facta dicantur ab aduersarijs, & esse indigna, aut nefaria. Deinde, cum diu rem auxerimus, nihil simile à nobis factum ostendemus, aut aliquorū iudicium de simili causa, aut de eadem, aut de minore, aut de maiore proferemus. Deinde ad nostram causam pedetentim accedemus, et similitudinem conferemus. Item, si negabimus nos de aduersarijs, aut de aliqua re dicturos, et tamen occulte dicemus, interiectione uerborum. Si persuasus auditor fuerit, idest, si oratio aduersariorū auditoribus fidem fecerit (neq; enim non facile scire poterimus, quoniā non sumus nescij, quibus rebus fides fieri soleat). Ergo si fidē factam putabimus, his rebus nos insinuabimus ad causam, si de eo, qđ aduersarij firmissimum sibi adiumentum putauerint, primū nos dicturos pollicebimur, aut ab aduersarij dicto exordiemur, & ab eo maxime, quod ille nuperrime dixerit, aut dubitatione utemur, quid potissimum dicamus, aut cui loco primum respondeamus cum admiratione. Si defessi erunt audiendo, ab aliqua re, quæ risum mouere possit, exordiemur, ab apologo, à fabula uerisimili, imitatione, deprauatione, inuersione, abiectione, ambiguo, suspicione, irrisione, stultitia, exuperatione, collatione, literarum mutatione, præterea expectatione, similitudine, nouitate, historia, uersu, aut ab alicuius interpellatione, aut arrisione, et si promiserimus aliter ac parati fuerimus, nos esse dicturos, nos non eodē modo, ut cæteri soleant, uerba facturos, quid alij soleant, qđ nos facturi sumus, breuiter exponemus. Inter insinuationem, & principium hoc interest, quod principium huiusmodi debet esse, ut statim apertis rationibus, qbus præscripsimus, aut beneuolum, aut attentum, aut docilē faciamus auditorem. at insinuatio eiusmodi debet esse, ut occulte per dissimulationem eadem illa omnia conficiamus, ut ad eandem commoditatē in dicendi opere uenire possimus. Verum hæ tres utilitates, tametsi in tota oratione sunt comparandæ, hoc est, ut auditores sese perpetuo nobis attentos, dociles, beneuolos præbeant, tamen id per exordium causæ maxime comparandum est. Nunc, nequando uitioso exordio utamur, quæ uitia uitanda sunt, docebo. In exordienda causa seruandum est, ut lenis sit sermo, & usitata uerborum consuetudo, ut non apparata oratio

tio uideatur esse. VITIOSVM exordiũ est, qđ in plureis causas potest accõmodari, quod uulgare dicitur. Item uitiosum est, quo nihilo minus aduersarius potest uti, quod commune appellatur. Itẽ illud, quo aduersarius poterit uti ex contrario. Itẽ uitiosum est, qđ nimiũ apparatis uerbis compositum est, aut nimis longum est, & qđ non ex ipsa causa natum uideatur, ut proprie cohæreat cum narratione, & quod neq; beneuolum, neq; docilẽ, neq; attentum facit auditorẽ. De exordio satis dictum est. Deinceps ad narrationẽ transeamus.

NARRAtionum tria sunt genera. Vnũ, quo exponimus rẽ gestam, & unũquodq; trahimus ad utilitatẽ nostrã uincẽdi causa, qđ ptinet ad eas causas, de qbus iudiciũ futurũ est. Alterum genus est narrationis, quod intercurrit nonnunquã, aut fidei, aut criminationis, aut transitionis, aut alicuius apparationis, uel laudationis causa. Tertiũ genus est id, quod à causa ciuili remotum est, in quo tamen exerceri conuenit, quo commodius illas superiores narrationes in causis tractare possimus. Eius narrationis duo sunt genera, unum, quod in negotijs, alterum, quod in personis positũ est. Id, quod in negotiorum expositione positum est, treis habet partes, fabulam, historiam, argumentum. Fabula est, quæ neq; ueras, neq; uerisimiles cõtinet res, ut eæ, quæ tragœdijs traditæ sunt. Historia, est gesta res, sed ab ætatis nostræ memoria remota. Argumentum, est ficta res, quæ tamen fieri potuit, uelut argumẽta comœdiarũ. Illud genus narrationis, quod in personis positum est, debet habere sermonis festiuitatem, animorũ dissimilitudinem, grauitatẽ, lenitatẽ, spem, metum, suspicionem, desyderium, dissimulationem, misericordiam, rerum uarietates, fortunæ commutationem, insperatum incommodum, subitam lætitiam, iucundum exitum rerum. uerum hoc in exercẽdo transigetur. Illud, quod ad ueritatem pertinet, quomodo tractari cõueniat, aperiemus. Treis conuenit res habere, narrationem, ut breuis, ut dilucida, ut uerisimilis sit, quæ quoniam fieri oportere scimus, quemadmodũ faciamus, cognoscendum est. Rem breuiter narrare poterimus, si inde incipiemus narrare, unde necesse erit, & si nõ ab ultimo initio repetere uolemus, & si summatim, nõ particulatim narrabimus, & si nõ ad extremũ, sed usq; eò, quò opus erit, prosequemur, & si transitionibus nullis utemur, & si nõ deerrabimus ab eo, qđ cœperimus exponere, & si exitus rerũ ita exponemus, ut ante quoq; quæ facta sunt, sciri possint, tametsi nos reticuerimus. qđ genus, si dicã, me ex prouincia redisse, profectum quoq; in prouinciã intelligatur, & omnino nõ modo id, quod obest, sed etiã id, quod neq;

obest, neq; adiuuat, satius est præterire, & ne bis, aut sæpius idē dicamus, cauendum est, etiam ne id, qđ semel supra diximus, deinceps dicamus, hoc modo. Athenis Megarā uesperi aduenit Simo, ubi aduenit Megaram, insidias fecit uirgini, insidias postquā fecit, uim in loco attulit. Rem dilucide narrabimus, si ut quicq; primum gestū erit, ita primum exponemus, & rerum, ac temporum ordinem conseruabimus, ut gestæ res erunt, aut ut potuisse geri uidebuntur. Hic erit consyderandum, nequit perturbate, nequid contorte, nequit ambigue, nequid noue dicamus, nequam in aliam rem transeamus, ne ab ultimo repetamus, ne longe prosequamur, nequid, quod ad rem ptineat, prætereamus. & si persequemur ea, quæ de breuitate præcepta sunt. nā quo breuior, eò dilucidior, & cognitu facilior narratio fiet.

Verisimilis narratio erit, si, ut mos, ut opinio, ut natura postulat dicemus, si spatia temporum, personarum dignitates, consiliorū rationes, locorum opportunitates constabunt, ne refelli possit, aut temporis parum fuisse, aut causam nullam, aut locum idoneum non fuisse, aut homines ipsos facere, aut pati non potuisse. Si uera res erit, nihilo minus hæc omnia narrādo conseruanda sunt. nam sæpe ueritas, nisi hæc seruata sint, fidem non potest facere. Sin erunt ficta, eo magis erūt conseruanda. De his rebus caute confligendum est, quibus in rebus tabulæ, aut alicuius firma authoritas uidebitur interfuisse.

Adhuc quæ dicta sunt, abitror mihi constare cum cæteris artis scriptoribus, nisi quia de insinuatione noua excogitauimus, quod eā soli præter cæteros in tria tempora diuisimus, ut planè certam uiā, & perspicuam rationem exordiorum haberemus. Nunc, quod reliquum est, quoniam de rerum inuentione disputandū est, in qua singulare consumitur oratoris officium, dabimus operam, ut nihilo minus industrie, quàm rei utilitas postulabit, quæsisse uideamur, si prius pauca de causarum diuisione dixerimus.

c AVSARVM diuisio in duas parteis distributa est. Primū, perorata narratione debemus aperire, quid nobis conueniat cum aduersarijs, si ea, quæ nobis utilia erunt, cōueniēnt, quid in controuersia relinquatur, hoc modo. Interfectam esse ab Oreste matrem conuenit mihi cum aduersarijs, iure fecerit, & licuerit'ne facere, id est in controuersia. Itē è contrario. Agamemnonem esse à Clytemnestra occisum confitentur. cū id ita sit, me ulcisci parentem negant oportuisse. Deinde, cum hoc fecerimus, distributione debemus uti. Ea diuiditur in duas parteis, enumerationem, & expositionem. Enumeratione utemur, cum dicemus numero, quot de

rebus

rebus dicturi sumus. eã plusq̃ trium partium numero esse non oportet. nã & periculosum est, nequando plus, minus'ue dicamus, & suspicionẽ afferet auditori meditatiõis, et artificij, quæ res fidẽ abrogat orationi. Expositio est, cũ res, q̃bus de rebus dicturi sumus, exponimus breuiter, et absolute. Nunc ad confirmationem transeamus.

t OTA spes uincendi, ratioq; psuadendi posita est in confirmatione, & confutatione. Nã, cum adiumẽta nostra exposuerimus, contrariaq; dissoluerimus, absolute nimirũ munus oratoriũ confecerimus. Vtrunq; igitur facere poterimus, si constitutionem causæ cognouerimus. Causarũ constitutiones alij quatuor fecerunt, noster doctor Hermetes treis putauit esse, non ut de illorũ quicquam detraheret inuentione, sed ut ostenderet id, quod oportuisset, simpliciter, & singulari modo docere, illos distribuisse dupliciter, & bipartito. Constitutio est prima deprecatio defensoris cũ accusatoris insimulatione coniuncta. Constitutiones itaq;, ut diximus, tres sunt, Coniecturalis, Legitima, Iuridicialis. Coniecturalis, est, cum de facto controuersia est, hoc modo. Aiax in sylua, postquam resciuit, quæ fecisset per insaniam, gladio incubuit. Vlysses interuenit. occisum conspicatur. e corpore cruentum telum educit. Teucer interuenit, cũ fratrem occisum, & inimicum fratris cũ gladio cruento uidet, capitis arcessit. Hic, quoniam coniectura uerum quæritur, de facto erit controuersia, et ex eo constitutio causæ coniecturalis nominatur.

Legitima constitutio, est, cum in scripto, aut ex scriptis aliq̃d controuersiæ nascitur. Ea diuiditur in parteis sex, scriptum, & sentẽtiã, contrarias leges, ambiguum, definitionem, translationem, ratiocinationem. Ex scripto, & sententia nascitur controuersia, cũ uidetur scriptoris uoluntas cum scripto ipso dissentire, hoc modo. Si lex sit, quæ iubeat eos, q̃ propter tempestatem nauim reliquerint, omnia pdere, eorum nauim, cæteraq; esse, si nauis conseruata sit, q̃ remanserunt in naui. magnitudine tẽpestatis omnes perterriti, nauim reliquerunt, et in scapham conscenderunt, præter unũ ægrotum, is propter morbũ exire, et fugere non potuit, casu, et fortuitu nauis in portum incolumis delata est, illam ægrotus possidet, nauim petit ille, cuius fuerat. Hæc constitutio legitima est ex scripto, et sententia. Ex contrarijs legibus controuersia constat, cũ alia lex iubet, aut pmittit, alia uetat q̃dpiã fieri, hoc modo. Lex uetat eum, q̃ de pecunijs repetundis dãnatus sit, in concione orationẽ habere. Altera lex iubet, augurẽ, in demortui locum q̃ petat, in concione nominare. Augur q̃dã dãnatus, de pecunijs repetundis, in demortui locum q̃ petat nomina=

uit. petitur ab eo multa. Constitutio hæc est legitima ex contrarijs legibus. Ex ambiguo controuersia nascitur, cũ scriptum duas, aut plureis res significat, hoc modo. Paterfamilias, cum filium hæredẽ faceret, testamẽto uasa argentea uxori legauit. Tullius hæres meus Terentiæ uxori meæ. xxx. pondo uasorum argenteorum dato, quæ uolet. Post mortem eius uasa pretiosa, & cælata magnifice, illa petit, Tullius se quæ uelit ipse. xxx. pondo ei debere dicit. Constitutio est legitima ex ambiguo. Ex definitione causa constat, cum in cõtrouersia est, quo nomine factum appelletur, ea est huiusmodi.

Cum Lucius Saturninus legem frumentariam de semissibus, & trientibus laturus esset, Cepio, qui per id temporis quæstor urbanus erat, docuit senatum, ærarium non posse pati largitionem tantã.

Senatus decreuit, si eam legem ad populũ ferat, aduersus remp. uideri eum facere. Saturninus ferre cœpit, collegæ intercedere, ille nihilo minus cistellam detulit. Cepio, ut illum contra senatusconsultum intercedentibus collegis aduersus remp. uidit ferre, cũ uiris bonis impetum facit, pontes disturbat, cistas deijcit, impedimento est, quò secius feratur lex, accersitur Cepio maiestatis. Constitutio est legitima ex definitione. uocabulũ enim definitur ipsum, cum quæritur, quid sit minuere maiestatẽ. Ex trãslatione controuersia nascitur, cum aut tempus differendũ, aut accusatorem mutandum, aut iudices mutandos reus dicit. Hac parte constitutionis græci in iudicijs, nos in iure ciuili plerunq; utimur. In hac parte nos iuris ciuilis scientia iuuabit. In iudicijs tamen non nihil ea utimur ut hoc modo. Siqs peculatus accusatur, quod uasa argentea publica de loco priuato dicatur sustulisse, possit dicere, cum definitione sit usus, quid sit furtum, quid peculatus, secum furti agi, non peculatus oportere. Hæc partitio legitimæ constitutionis his de causis raro uenit in iudicium, quod in priuata actione prætoriæ exceptiones fiunt, & causa cadit is, qui non quemadmodum oportet, egerit, & in publicis quæstionibus cauetur legibus, ut ante si reo commodum sit, iudiciũ de accusatore fiat, utrum illi liceat accusare nec ne. Ex ratiocinatione controuersia constat, cum res sine propria lege uenit in iudicium, quæ tamen ab alijs legibus similitudinem quandam aucupatur. Ea est huiusmodi.

Lex est. Si furiosus existet, agnatorum, gentiliumq;, in eo, pecuniaq; eius, potestas esto, & Lex. Qui parentem necasse iudicatus erit, is obuolutus, & obligatus corio, deijciatur in profluentem. & Lex. Paterfamilias, uti super familia, pecunia'ue sua legauerit, ita ius esto, & Lex. Si paterfamilias intestato moritur, familia,

pecuniaq;

pecuniaq́; eius agnatorum, gentiliumq́; esto. Malleolus iudicatus est matrem necasse, ei damnato statim folliculo lupino os obuolutum est, & soleæ ligneæ pedibus inductæ sunt, & in carcerem ductus est. Qui defendebant eum, tabulas in carcerem afferunt, testamentum ipso præsente conscribunt, testes rite affuerunt, de illo supplicium paulo post sumitur. Ii, qui hæredes erant, testamento hæreditatem adeunt. Frater minor Malleoli, q eũ oppugnauerat, in eius periculo, suam uocat hæreditatem lege agnationis. Hic certa lex in rem nulla affertur, & tamen multæ afferuntur, e quibus ratiocinatio nascitur, quare potuerit, aut non potuerit iure testamentum facere. Constitutio legitima est ex ratiocinatione. Cuiusmodi partes essent legitimæ constitutionis, ostendimus, nunc de iuridiciali constitutione dicamus. IVRIDIcialis constitutio est, cum factum conuenit, sed iure, an iniuria factum sit, quæritur. Eius constitutionis partes sunt duæ, quarum una absoluta, altera assumptiua nominatur.

Absoluta est, cum id ipsum, quod factum est, ut aliud nihil foris assumatur, recte factum esse dicemus. ea est huiusmodi. Mimus qdã nominatim Accium poëtam compellauit in scena, cũ eo Accius iniuriarũ agit. hic nihil aliud defendit, nisi licere nominari eum, cuius nomine scripta dentur agenda. Assumptiua pars est, cũ p se defensio infirma est, sed assumpta ex extranea re, cõprobatur. Assumptiuæ partes sunt quatuor, concessio, remotio criminis, translatio criminis, cõparatio. Concessio, est, cum reus postulat sibi ignosci. ea diuiditur in purgationẽ, & deprecationẽ. Purgatio, est, cum consulto se negat reus fecisse. Ea diuiditur in fortunam, imprudentiã, necessitatem. Fortunam, ut Cepio ad tribunos ple bdc amissione exercitus. Imprudentiã, ut ille, q de eo seruo, qui dominum occiderat, supplicium sumpsit, cui frater esset, antequã tabulas testamenti aperuerit, cum is seruus manumissus testamento esset. Necessitudinẽ, ut ille, qui ad diem commeatus non uenit, quod eum aquæ interclusissent.

Deprecatio, est, cum et peccasse, & consulto fecisse confitetur, & tamen postulat, ut sui misereãtur. Hoc, in iudicio non potest fere usu uenire, nisi quando pro eo dicimus, cuius multa recte facta esse cõstãt. Hoc modo, in loco cõmuni p amplificationem inijciemus, quod, si hoc fecisset, tamen ei pro pristinis beneficijs ignosci conueniret, uerũ nihil postulat ignosci. Ergo in iudiciũ non uenit, at in senatum, aut ante Imperatorem, & in conciliũ talis causa potest uenire. Ex trãslatione criminis causa constat, cum fecisse nos non negamus, sed aliorũ peccatis coactos fecisse dicimus, ut Orestes, cum se defendit, in ma-

trem confert crimen. Ex remotione criminis cauſa conſtat, cũ à no bis non crimen, ſed culpã ipſam amouemus, et uel in hominem trã ſferimus, uel in rẽ quampiam conferimus. In hominem transfertur, ut ſi accuſetur is, qui Publium Sulpitium ſe fatetur occidiſſe, & id iuſſu conſulũ defendat, & eos dicat non modo imperaſſe, ſed rationem quoq; oſtendiſſe, quare id facere liceret. In rem confertur, ut ſiqs ex teſtamento, quod facere iuſſus ſit, ex plebiſcito uetetur. Ex cõparatione criminis cauſa conſtat, cum dicimus neceſſe fuiſſe alterutrum facere, & id, quod fecerimus, ſatius fuiſſe facere. Ea cauſa huiuſmodi eſt. Caius Põpilius, cum à Gallis obſideretur, neq; effugere ullo modo poſſet, uenit cum hoſtiũ ducibus in collocutionem, ita diſceſſit, ut impedimenta relinqueret, exercitum educeret, ſatius eſſe duxit amittere impedimẽta, quàm exercitum. exercitum eduxit, impedimenta reliquit, accerſitur maieſtatis. Quæ conſtitutiones, & quæ conſtitutionum partes ſint, ſatis uideor oſtendiſſe. Nũc quomodo eas, et qua uia tractari conueniat, demonſtrandum eſt, ſi prius aperuerimus, quid oporteat ab ambobus in cauſa deſtinari, quo ratio omnis totius orationis conferatur. Conſtitutione igitur reperta, ſtatim quærenda eſt ratio. Ratio eſt, quæ cauſam facit, & continet defenſionem, hoc modo, ut docendi cauſa in hac potiſſimum conſiſtamus. Oreſtes, cũ cõfiteatur ſe occidiſſe matrem, niſi attulerit facti rationem, peruertit defenſionem, ergo affert eam, quæ niſi intercederet, ne cauſa quidem eſſet. illa enim, inquit, patrem meum occiderat. Ergo, ut oſtendi, ratio ea eſt, quæ continet defenſionem, ſine qua nec parua quidem dubitatio poteſt remorari damnationẽ. Inuenta ratione, firmamentum quærendũ eſt. id eſt, quod accuſationem continet, quod affertur contra rationẽ defenſionis, de qua ante dictum eſt. Id conſtituetur hoc modo. Cum uſus fuerit Oreſtes ratione, hoc pacto, iure occidi. illa enim patrem meum occiderat, utetur accuſator firmamento, hoc modo. Sed nõ abs te tamen occidi, neq; indemnatam pœnas pendere oportuit. Ex ratione defenſionis, & ex firmamento accuſationis, iudicij quæſtio naſcatur, oportet, quam nos iudicationem, græci κρινόμενον appellant. Ea conſtituitur ex coniunctione firmamenti, & rationis defenſione, hoc modo. Cũ dicat Oreſtes, ſe patris ulciſcendi cauſa matrẽ occidiſſe, rectum'ne fuerit à filio ſine iudicio Clytemneſtram occidi. Ergo hac ratione iudicationem inueniri conuenit. Inuenta iudicatione, omnem rationẽ totius orationis eò conferri oportebit. In omnibus conſtitutionibus, et partibus conſtitutionũ hac uia iudicationes reperiẽtur, præterquã in cõiecturali cõſtitutione. in ea enim nec ratio quæritur, quare fece=

ſatis uideor oſtendiſſe

rit. fecisse enim negatur, nec firmamentum exquiritur, quoniam non subest ratio, quare ex intentione, & infitiatione iudicatio constituitur, hoc modo. Intentio, occidisti Aiacem. Infitiatio, non occidi. Iudicatio, occiderit'ne. Ratio omnis utriusq; orationis, ut ante dictū est, ad hāc iudicationem conferenda est. si plures erunt constitutiones, aut partes constitutionū, iudicationes quoq; plures erunt in una causa, sed omnes simili ratione reperientur. Sedulo dedimus operam, ut breuiter, & dilucide quibus de rebus adhuc dicendum fuit, diceremus. Nūc, quoniam satis huius uoluminis magnitudo creuit, commodius est in altero libro de cæteris rebus deinceps exponere, nequa propter multitudinem literarum possit animum tuum defatigatio retardare. sed, si quidem hæc tardius, quàm studes, absoluentur, cum rerum magnitudini, tum nostris quoq; occupationibus assignare debebis. Veruntamen maturabimus, & quod negotio dimnutū fuerit, exæquabimus industria, ut pro tuo in nos officio, & nostro in te studio munus hoc accumulatissime tuæ largiamur uoluntati.

RHETORICORVM AD C. HERENNIVM, LIBER SECVNDVS.

In primo Libro Herenni breuiter exposuimus, quas causas recipere oratorē oporteret, & in quibus officijs artis elaborare conueniret, & ea officia qua ratione facillime consequi posset. Verum, quod neq; de omnibus rebus simul dici poterat, & de maximis primū scribendum fuit, quo cætera tibi faciliora cognitu uiderentur, ita nobis placitū est, ut ea, quæ difficillima essent, potissimū scriberemus. CAVsarū tria genera sunt, demonstratiuū, deliberatiuū, iudiciale, multo difficillimum est iudiciale, ergo id primum absoluemus. hoc & priore libro egimus, cum de oratoris officijs tractabamus, quorum inuentio & prima, & difficillima est, ea quoq; nobis erit hoc in libro propemodum absoluta, & paruam partem eius in tertium uolumen transferemus. De sex partibus orationis primum scribere incepimus. In primo libro locuti sumus de exordio, narratione, diuisione, nec pluribus uerbis, quàm necesse fuit, nec minus dilucide, quàm te uelle existimabamus. deinde coniunctè de confirmatione, & confutatione dicendum fuit, quare genera constitutionum, et earum partes aperuimus, ex quo simul ostendebatur, quomodo constitutionem, & partes constitutionis causa posita re-

dicendi

periri oporteret. Deinde docuimus, iudicationem quemadmodũ quæri conueniret. qua inuenta, curandũ, ut omnis ratio totius orationis ad eam conferatur. Postea admonuimus, esse causas quamplures, in quibus plures constitutiones, aut partes constitutionum accommodarẽtur. Reliquum uidebatur esse, ut ostenderemus, quæ ratio posset inuẽtiones ad unanquanq; constitutionem, aut partem constitutionis accommodare. Et item quales argumentationes, quas græci ἐπιχειρήματα appellant, sequi, & quales uitari oporteret, quorũ utrunq; pertinet ad confirmationem, & confutationem. Deinde ad extremum docebimus, cuiusmodi conclusionibus orationũ uti oporteat, q locus erat extremus de sex partibus orationis. Primum ergo quæremus, quẽadmodum quanq; causam tractare conueniat. & nimirum coniecturalem, quæ prima, & difficillima est, potissimum consyderemus.

IN Causa coniecturali, narratio accusatoris suspiciões interiectas, & dispersas habere debet, ut nihil actũ, nihil dictũ, nusquã uẽtum, aut abitum, nihil deniq; factum sine causa putetur. Defensoris narratio, simplicem, & dilucidam expositionem debet habere cum attenuatione suspicionis. Huius cõstitutionis ratio ĩ sex partes est distributa, probabile, collationem, signum, argumentum, cõsecutionem, approbationem. Horum ununquodq; quid ualeat, aperiemus. Probabile est, p quod probatur expedisse reo peccare, & a' simili turpitudine hominem nunquam abfuisse. Id diuiditur in causam, & uitam. Causa est ea, quæ induxit ad maleficium, commodorũ spe, aut incommodorum euitatione, ut cum quæritur, num qđ commodũ maleficio acquisierit, num honorem, num pecuniam, num dominationẽ, num aliquam cupiditatem amoris, aut huiusmodi libidinis uoluerit explere. Aut num quod incommodum uitarit inimicitias, infamiã, dolorem, supplicium. Hic accusator in spe commodi, cupiditatem ostẽdet aduersarij, in uitatione incommodi, formidinẽ augebit. Defensor autem negabit fuisse causam, si poterit, aut eam uehementer extenuabit. Deinde iniquum esse dicet, omnes, ad quos aliquid emolumenti ex aliqua re peruenerit, in suspicionem maleficij deuocari.

Deinde uita hominis ex ante factis spectabitur. In quo primũ consyderabit accusator, nũ quãdo simile qđ fecerit. Si id nõ reperiet, quæret, nũ quando uenerit in similem suspicionem, & in eo debebit esse occupatus, ut ad eam causam peccati, quam paulo ante exposuerit, uita hominis possit accõmodari, hoc modo. Si dicet pecuniæ causa fecisse, ostendet eum semper auarũ fuisse, si honoris, ambitiosum, ita poterit animi uitium cum causa peccati conglutinare. Si nõ pote-

formidine:

coglutinare

rit par uitium cum causa reperire, reperiat dispar. Si non poterit auarũ demonstrare, demonstret corruptorem, uel perfidiosum, si quo modo poterit. deniq; aliquo, aut quamplurimis uitijs contaminabit psonam, deinde, qui fecerit illud tam nequiter, eundẽ hunc tam perperam fecisse non esse mirandũ. Si uehementer castus, & integer existimabitur aduersarius, dicet, facta, non famã spectari oportere, illũ ante occultasse sua flagitia, se planum facturum ab eo maleficiũ non abesse. Defensor, primum demonstrabit uitam integram, si potuerit, id si non poterit, confugiet ad imprudentiam, stultitiam, adolescẽtiam, uim, persuasionem, qbus de rebus, uituperatio eorũ, quæ extra id crimen erunt, nó debeat assignari. Sin uehementer hominis turpitudine impedietur, & infamia, prius dabit operam, ut falsos rumores dissipatos esse dicat de innocente, & utetur loco communi, rumoribus credi nõ oportere. Sin nihil horum fieri poterit, utatur extrema defensione, & dicat, non se de moribus eius apud censores, sed de criminibus aduersariorum apud iudices dicere. Collatio est, cum accusator id, quod aduersarium fecisse criminatur, alij nemini, nisi reo bonum fuisse demonstrat, aut alium neminem potuisse perficere, nisi aduersarium, aut eum ipsum alijs rationibus aut non potuisse, aut non æque cõmode potuisse, aut eum effugisse alias rationes cõmodiores propter cupiditatem. Hoc loco defensor ut demonstret, oportet, aut alijs quoq; bono fuisse, aut alios quoq; id, quod ipse insimuletur, facere potuisse. Signum est, per quod ostenditur idonea perficiendi facultas esse quæsita. id diuiditur in partes sex, locum, tempus, spatium, occasionem, spem perficiendi, spem cælandi. Locus, quæritur, celebris, an desertus? semper, an tum cum id factum sit, fuerit in eo loco solitudo? sacer, an profanus? publicus, an priuatus fuerit? cuiusmodi loci attingant, num qui est passus psspectus, et exauditus esse possit. Horũ qd reo, quid accusatori conueniat, perscribere non grauaremur, nisi facile quiuis causa posita, posset iudicare. Initia. n. inuentionis ab arte debent proficisci, cætera facile comparabit exercitatio.

Tempus ita quæritur, qua parte anni, qua hora, noctu, an interdiu, et qua diei, et qua noctis hora factũ esse dicatur, et cuiusmodi tẽporibus. Spatiũ ita consyderatur, satis'ne longum fuerit ad eam rem transigendã, et potuerit'ne scire satis ad id perficiendũ spatij futurũ. Nam parui refert satis spatij fuisse ad id perficiendũ, si id ante sciri, & ratione prouideri non potuerit. Occasio quæritur, idonea'ne satis fuerit ad rẽ adoriendam, an alia melior, quæ aut præterita sit, aut nõ expectata. Spes perficiẽdi, quæ fuerit, spectabitur. hoc mo-

do, si quæ supradicta sunt signa, concurrent, si præterea ex altera parte uires, pecunia, consilium, scientia, apparatio, ex altera parte imbecillitas, inopia, stultitia, imprudentia, inapparatio demonstrabitur fuisse. Quare scire potuerit, utrum diffidendum, an confidendũ fuerit. Spes celandi quæ fuerit, quæritur ex conscijs, arbitris, adiutoribus, liberis, aut seruis, aut utrisq;. Argumentum, est, per quod res coarguitur certioribus argumentis, & magis firma suspicione. id diuiditur in tempora tria, præteritum, instans, consequens. In præterito tempore oportet consyderare, ubi fuerit, ubi uisus sit, quo cũ uisus sit, num quid appararit, num quem conuenerit, num quid dixerit, num quẽ habuerit de conscijs, de adiutoribus, de adiumentis, nũ quo in loco præter cõsuetudinẽ fuerit, aut alieno tempore. In instanti tempore quæritur, num uisus sit, cum faciebat, num qui strepitus, clamor, crepitus exauditus sit, aut deniq; num quid aliquo sensu perceptũ sit, aspectu, auditu, tactu, odore, gustatu. nam quiuis horum sensus potest conflare suspicionem. In consequenti tempore spectabitur, num quid re transacta, relictum sit, quod indicet, aut factum esse maleficium, aut à quo factum sit. Factum esse, hoc modo, si tumore, aut liuore decoloratũ est corpus mortui, significat eum ueneno necatum. À quo factum sit, hoc modo, si telum, si uestimentũ, si quid eiusmodi relictũ sit, aut si uestigium rei fuerit, aut si cruor in uestimentis, si in eo loco comprehensus, aut uisus sit transacto negotio, quo in loco res gesta dicitur. Consecutio, est, cum quæritur, quæ signa nocentis, & innocentis consequi soleant. Accusator dicet, si poterit, aduersariũ, cum ad eum uentum sit, erubuisse, expalluisse, titubasse, inconstanter locutum esse, concidisse, pollicitum esse aliqd, quæ signa cõscientiæ sunt. Si reus horũ nihil fecerit, accusator dicet, eum usq; adeo præmeditatũ fuisse, qd sibi esset usu uenturũ, ut confidẽtissime resistẽs responderet, quæ signa confidentiæ, non innocentiæ sint. Defensor si pertimuerit, magnitudine periculi, non conscientia peccati commotum esse dicet, si non pertimuerit, fretum innocentia negabit esse commotum. Approbatio, est, qua utimur ad extremum confirmata suspicione. Ea habet locos proprios, atq; communes. Proprij sunt ij, quibus nisi accusator, nemo potest uti, & ij, quibus nisi defensor.

Communes sunt, qui alia in causa ab reo, alia ab accusatore tractantur. In causa coniecturali proprius locus accusatoris est, cum dicat malorum misereri non oportere, & cum auget peccati atrocitatem. Defensoris proprius locus est, cũ misericordiam captat, & cum accusatorem calumniari criminatur. Cõmunes loci sunt, cum

Locus.

accusatoris, tum defensoris, à testibus, contra testes, à quæstionibus, con
tra quæstiones, ab argumentis, contra argumenta, à rumoribus, con=
tra rumores. A' testibus dicemus, secundum authoritatem, & uitam
testium, & constantiam testimoniorum. Contra testes, uitæ turpi=
pitudinem, testimoniorum inconstantiam, si aut non fieri potuisse dice
mus, aut non factum esse, quod dicant, aut scire illos non potuisse, aut
cupide dicere, & argumentari. hæc & ad improbationem, et appro
bationem testium pertinebunt. A' quæstionibus dicemus, cum de-
monstrabimus, maiores ueri inueniendi causa tormentis, et cruciati=
bus uoluisse quæri, & summo dolore homines cogi, ut quicquid sciant,
dicant. Et præterea confirmatior hæc erit disputatio, si quæ dicta
erũt argumentando, ijsdẽ uijs, quibus omnis cõiectura tractatur, trahe
mus ad uerisimilẽ suspicionem, idemq; hoc in testimonijs facere opor-
tebit. Contra quæstiones hoc modo dicemus, primum, maiores uo=
luisse certis in rebus interponi quæstiones, cum, quæ uere dicerentur,
seruari, quæ falsò in quæstione pronuntiarentur, refelli possent, hoc
modo. Quo in loco quid positum sit, & siquid esset simile, quod ui
deri, aut aliquo simili signo percipi posset. deinde, dolori credi non — *dolori credi non opportet:*
oportere, quod alius alio recẽtior sit in dolore, quod ingeniosior ad cõ
miniscendũ, quod deniq; sæpe scire, aut suspicari possit, quid quæsitor — *ingeniosior ad cominiscendum*
uelit audire, quod cum dixerit, intelligat sibi finem doloris futurum.
Hæc disputatio cõprobabitur, si refellemus, quæ in quæstionibus erũt
dicta probabili argumentatione. idq; partibus coniecturæ, quas an-
te exposuimus, facere oportebit. Ab argumentis, & signis, & cæteris
locis, quibus augetur suspicio, dicere hoc modo conuenit. cum multa cõ
currant argumenta, & signa, quæ inter se consentiant, rem perspicuã
non suspiciosam uideri oportere. item plus oportere signis, & argu=
mẽtis credi, quàm testibus. hæc enim eo modo exponi, quo modo re ue
ra sunt gesta, testes corrumpi posse, uel pretio, uel gratia, uel metu, uel
simultate. Contra argumenta, & signa, & cæteras suspiciones dice-
mus hoc modo, si demonstrabimus, nullam rem esse, quam non suspi
cionibus quiuis possit criminari, deinde, unanquanq; suspicionem ex — *extenuo*
tenuabimus, & dabimus operam, ut ostendamus, nihilo magis in
nos eam, quàm in alium quempiã conuenire, indignum facinus esse
sine testibus, coniecturã, et suspicionem firmamenti satis habere. A' ru
moribus dicemus, si negabimus temere famã nasci solere, quin subsit
aliquid, & dicemus causam non fuisse, quare quispiam confingeret,
& comminisceretur. Et præterea si cæteri falsi soleant esse, argumen
tabimur hunc esse uerum. Contra rumores dicemus primũ, si do=

cebimus multos esse falsos rumores, & exemplis utemur, de q̄bus falsa fama fuerit, & aut inimicos nostros, aut homines natura maleuolos, & maledicos confinxisse dicemus, & aliquam aut fictam fabulā in aduersarios afferemus, quam dicamus omnibus in ore esse, aut uerum rumorem proferemus, qui illis aliquid turpitudinis afferat, neq; tamen ei rumori nos fidē habere dicemus, ideo q̄d quiuis homo possit quemuis turpem de quolibet rumorē proferre, & confictam fabulam dissipare. Veruntamen, si rumor uehementer probabilis esse uidebitur, argumentando famæ fidem poterimus abrogare. Quod & difficillima tractatu est constitutio coniecturalis, & in ueris causis sæpissime tractāda est, eo diligentius omnes eius partes ꝑscrutati sumus, ut ne paruula quidē titubatiōe, aut offensione impediremur. si ad hanc rationem præceptionis assiduitatem exercitationis accommodaremus. Nunc ad legitimæ constitutionis partes transeamus.

q̄ nõ uerũ est

CVM uoluntas scriptoris cum scripto dissidere uidebitur, si à scripto dicemus, his locis utemur secundum narrationē. Primum scriptoris collaudatione. Deinde, scripti recitatione. Deinde, percunctatione, scirent'ne aduersarij id scriptum fuisse in lege, aut in testamento, aut in stipulatione, aut quolibet scripto, quod ad eam rem pertineat? Deinde collatione q̄d scriptum sit, quid aduersarij se fecisse dicant, quid iudicem sequi conueniat, utrum id, quod diligenter perscriptū sit, an id, quod acute sit excogitatum? deinde ea sententia, quæ ab aduersarijs sit excogitata, & scripto attributa, cōtemnetur, & infirmabitur. Deinde, quæretur quid ei obfuerit, si id uoluisset scribere, ut nō potuerit ꝑscribere. Deinde à nobis sententia reperietur, & causa proferetur, quare id scriptor senserit, quod ꝑscripsit, & demonstrabitur scriptum esse illud dilucide, breuiter, commode, perfecte, certa cum ratione. Deinde, exempla proferentur, quæ res, cum ab aduersarijs sententia redderetur, & uoluntas afferretur, à scripto potius iudicatæ sint. Deinde ostendetur, quàm periculosum sit à scripto recedere.

q̃ nocumento ei fuerit

Locus communis, est contra eum, qui, cum fateatur se contra id, q̄d legibus sancitum est, aut testamento perscriptum sit, fecisse, tamen facti quærat defensionem. À sententia sic dicemus. Primum laudabimus scriptoris cōmoditatem, atq; breuitatē, quod tantum scripserit, quod necesse fuerit, illud, quod sine scripto intelligi potuerit, non necessario scribendum putari. Deinde, dicemus calumniatoris esse officium, uerba, & literas sequi, negligere uoluntatem. Deinde, id, quod scriptum sit, aut non posse fieri, aut non lege, non more, non natura, nō bono, & æquo posse fieri, quæ omnia uoluisse scriptorē quamrectissime fieri nemo

ri nemo

ri, nemo dubitet, at ea, quæ à nobis facta sint, iustissime facta. Dein-
de contrariã sententiam, aut nullã esse, aut stultam, aut iniustã, aut
non posse fieri, aut non constare cũ superioribus, & inferioribus sen
tentijs, aut cum iure communi, aut cũ alijs legibus communibus, aut
cum rebus iudicatis dissentire. Deinde exemplorum à uoluntate, et
contra scriptũ iudicatorum enumeratione utemur. Deinde legũ, &
stipulationum breuiter exceptarum, in qbus intelligatur scriptorum
uoluntas, & expositio. Locus communis contra eum, qui scriptum re
citet, & uoluntatem scriptoris non interpretetur. Cum duæ leges in
ter se discrepent, uidendum est, primũ, nunquæ abrogatio, aut dero-
gatio sit. Deinde, utrum leges ita dissentiant, ut altera iubeat, altera
uetet, an ita ut altera cogat, altera pmittat. Infirma enim erit eius de
fensio, q negabit se fecisse, quod cogeretur, cũ altera lex permutteret.
plus.n. ualet sanctio pmissione. Item illa defensio tenuis est, cum ostẽ=
ditur id factum esse, quod ea lex sanciat, cui legi abrogatum, uel de=
rogatum sit, id qđ posteriori lege sancitum sit, esse neglectum. Cũ hæc
erunt consyderata, statim nostræ legis expositione, recitatione, collau
datione utemur. Deinde, contrariæ legis enodabimus uoluntatem, et
eã trahemus ad nostræ causæ commodũ. Deinde de iuridiciali abso=
luta sumemus rationem iuris, et quæremus partem iuris, utrũ cũ ea abiguũ
faciat, de qua parte posterius disseremus. Si ambiguũ esse scriptum pu
tabitur, quod in duas, aut plures sententias trahi possit, hoc modo
tractandũ est. Primũ, sit' ne ambiguum, quærendum est. Deinde, quo
modo scriptum esset, si id, quod aduersarij interpretantur, scriptor fie
ri uoluisset, ostendendũ est. Deinde id, quod nos interpretemur & fie
ri posse, et honeste, recte, lege, more, natura, bono, & æquo fieri posse,
quod aduersarij interpretantur è contrario, nec esse ambigue scriptũ,
cum intelligatur utra sententia uera sit. Sunt q arbitrantur ad hãc
causam tractandũ, uehementer ptinere cognitionem amphibologia-
rum eã, quæ à dialecticis profertur. Nos uero arbitramur, non mo-
do nullo adimento esse, sed potius maximo impedimento. omnes enim
illi amphibologias aucupantur, eas etiã, quæ ex altera parte senten=
tiã nullã possunt interpretari. Itaq; & alieni sermonis molesti iter
pellatores, & scripti, tũ odiosi, tũ obscuri interpretes sunt, & dũ cau-
te, expediteq; loqui uolunt, infantissimi reperiuntur. Ita, dũ metuunt,
in dicendo neqd ambiguũ dicant, nomen suum pronuntiare non pos
sunt. Verũ horum pueriles opiniones, rectissimis rationibus cum uo
les, refellemus. In præsentia hæc intercedere non alienum fuit, ut hu
ius infantiæ garulam disciplinam contemneremus. Cum definitione

utemur, primum afferemus breuẽ uocabuli definitionem, hoc modo. maiestatem is minuit, qui ea tollit, ex quibus rebus ciuitatis amplitudo constat, quae sunt ea, quae capiunt suffragia populi, & magistratus consilia. Nempe igitur tu & populũ suffragio, & magistratũ cõsilio priuasti, cum pontes disturbasti. Item ex contrario, maiestatem is minuit, q amplitudinem ciuitatis detrimento afficit. Ego nõ affeci, sed prohibui, detrimento. ærariũ enim conseruaui. libidini malorũ restiti. maiestatem omnem interire nõ passus sum. Primũ igitur uocabuli sententia breuiter, & ad utilitatem accommodatam causæ describetur. deinde, factum nostrum cum uerbi descriptione coniungetur. Deinde, cõtrariæ descriptionis ratio refelletur, si aut falsa erit, aut inutilis, aut turpis, aut iniuriosa. Id quoq; ex iuris partibus sumetur de iuridiciali absoluta, de qua iam loquemur. Quæritur in translationibus, primũ, num aliqs eius rei actionem, petitionẽ, aut executionem habeat, quẽ non oporteat, num alio modo, alio tempore, alio loco, num alia lege, num alio quærente, aut agente, hæc legibus, & moribus æquo, & bono reperientur, de quibus dicetur in iuridiciali absoluta. In causa rationali primũ quæretur, ecqd in rebus maioribus, aut minoribus, aut similibus, similiter scriptum, aut iudicatũ sit. deinde, utrũ ea res similis sit ei rei, de qua agitur, an dissimilis. deinde utrũ cõsulto de ea re scriptũ nõ sit, quod noluerit cauere, an qđ satis cautũ putarit propter cæterorũ scriptorũ similitudinẽ. De partibus legitimæ constitutionis satis dictum est, nunc ad iuridicialẽ reuertamur. ABSOLVTA iuridiciali constitutione utemur, cum ipsam rem, quam nos fecisse confitemur, iure factam dicemus, sine ulla assumptione extrariæ defensionis. in ea conuenit quæri, iure'ne factũ sit. de eo causa posita dicere poterimus, si ex qbus partibus ius constet, cognouerimus. Cõstat igitur ius ex his partibus, natura, lege, consuetudine, iudicato, æquo & bono, pacto. Natura ius est, quod cognationis, aut pietatis causa obseruatur, quo iure parentes à liberis, & à parentibus liberi coluntur. Lege ius est id, quod populi iussu sancitum est, quod genus, ut in ius eas, cum uoceris. Cõsuetudine ius est id, quod sine lege æque ac si legitimũ sit, usitatum est, qđ genus id, qđ argentario obtuleris expensum, à socio eius recte repetere possis.

Iudicatũ est id, de quo sententia lata est, aut decretum interpositũ, ea sæpe diuersa sunt, ut aliud alij iudici, aut prætori, aut cõsuli, aut tribuno plebis placitum sit, & fit, ut de eadẽ re sæpe alius aliud decreuerit, aut iudicauerit, qđ genus M. Drusus prætor urbanus, qđ cũ hærede mãdati ageretur, iudiciũ reddidit. Sextus Iulius nõ reddidit.

didit. Item Caius Cœlius iudex abſoluit iniuriarum eum, qui Lucilium poëtam in ſcena nominatim læſerat. Publius Mutius eum, qui L. Accium poëtam nominauerat, cōdemnauit. Ergo, quia poſſunt res ſimili de cauſa diſſimiliter iudicatæ proferri, cum id uſu uenerit, iudicem cū iudice, tempus cum tempore, numerum cum numero iudiciorum proferemus. Ex æquo, et bono ius conſtat, quod ad ueritatē, & utilitatem communem uidetur ptinere, quod genus, ut maior annis LX. & cui morbus cauſa eſt, cognitorem det. Ex eo nouum ius conſtitui conuenit ex tempore, & hominis dignitate. Ex pacto ius eſt, ſiquid inter ſe pepigerunt, ſiquid inter quos conuenit. Pacta ſunt, quæ legibus obſeruanda ſunt, hoc modo. Rem ubi pagunt, oratione pagunt. in comitio, aut in foro ante meridiem cauſam coniicito. Sunt item pacta, quæ ſine legibus obſeruantur ex cōuentu, quæ iuri præſtare dicuntur. His igitur partibus iniuriam demonſtrari, ius confirmari conuenit, idq́; in abſoluta iuridiciali faciendū uidetur. CVM ex comparatione quæretur, utrum ſatius fuerit agere id, quod reus dicat ſe fecisse, aut id, q̄d accuſator dicat oportuiſſe fieri, primū quæri conuenit, utrum fuerit utilius ex contentione, hoc eſt, utrum uenuſtius, facilius, conducibilius. Deinde oportebit quæri, ipſum'ne oportuerit iudicare, utrum fuerit utilius, an aliorum fuerit ſtatuendi poteſtas. deinde interponetur ab accuſatore ſuſpicio ex coniecturali conſtitutione, qua re putetur non ea ratione factum eſſe, quo melius deteriori anteponeretur, ſed dolo malo negotium geſtum. deinde quæretur, potuerit'ne uitari, ne in eum locum ueniretur. Ab defenſore contra refelletur argumentatio coniecturalis, de qua ante dictum eſt. His locis ita tractatis, accuſator utetur loco communi in eum, qui inutile utili præpoſuerit, cum ſtatuendi non habuerit poteſtatem. Defenſor, contra eos, qui æquum cenſeāt, rem pernicioſam utili præponi, utetur loco communi per conqueſtionem, & ſimul quæret ab accuſatoribus, & ab iudicibus ipſis, quid facturi eſſent, ſi in eo loco fuiſſent, & tempus, locum, rem, deliberationem ſuam ponet ante oculos.

Translatio criminis eſt, cum ab reo facti cauſa in aliorum peccatum transfertur, in qua primum quærendum eſt, iure'ne in alium crimen transferatur. deinde ſpectandū eſt, an æque magnum ſit illud peccatum, quod in alium transferatur, atq; illud, quod reus ſuſcepiſſe fateatur. deinde, oportuerit'ne in ea re peccare, in qua alius ante peccarit. deinde, oportuerit'ne iudicium ante fieri. deinde, cū factum iudiciū non ſit de illo crimine, quod in aliū transferatur, oporteat'ne de ea re iudicium fieri, quæ res in iudiciū non uenerit. Locus com-

munis accuſatoris, contra eũ, ꝗ plus cenſeat uim, quam iudicia ualere
oportere, & ab aduerſarijs ꝑcunctabitur accuſator, ꝗd futurũ ſit, ſi
idẽ cæteri faciant, ut de indemnatiſ ſuppliciũ ſumant, ꝗđ eos idem fe
ciſſe dicat. ꝗd ſi ipſe accuſator idẽ facere uoluiſſet. Defenſor eorũ pecca
ti atrocitatem proferet, in quos crimen transferetur, rẽ, locũ, tempus
ante oculos ponet, ut ij, ꝗ audient, exiſtiment, aut non potuiſſe, aut nõ
fuiſſe utile rẽ in iudiciũ uenire. Conceſſio eſt, ꝑ quam nobis igno
ſci poſtulamus. ea diuiditur in purgationẽ, et deprecationẽ. Purgatio
eſt, cũ conſulto à nobis factũ negamus. ea diuiditur in neceſſitatem,
fortunã, imprudentiã. De his primũ partibus oſtendendũ eſt, deinde
ad deprecationẽ reuertendũ uidetur. Primũ, conſyderandũ eſt, utrũ
per culpã uentum ſit in neceſſitudinẽ, num culpã ueniendi neceſſi-
tudo fecerit. deinde quærendũ eſt, ecquo modo uis illa uitari potuerit,
ac leuari. deinde is, ꝗ in neceſſitudinẽ cauſam conferet, expertus'ne
ſit, ꝗd contra facere, aut excogitare poſſet. deinde, nũ quæ ſuſpiciones
ex coniecturali conſtitutione trahi poſſint, quæ ſignificent id cõſulto
factum eſſe, ꝗđ neceſſario accidiſſe dicatur. deinde, ſi maxime neceſſitu
do quæpiã fuerit, conueniat'ne, eam ſatis idoneã putari. Si autem
imprudentia reus ſe peccaſſe dicet, primũ quæretur, utrum potuerit
ſcire, an nõ potuerit. deinde, utrum data ſit opera, ut ſciretur, an non.
deinde, utrũ caſu neſcierit, an culpa. nã ꝗ ſe propter uinũ, aut amo-
rem, aut iracundiã fugiſſe rationẽ dicet, is animi uitio uidebitur ne-
ſciſſe, nõ imprudentia. quare nõ imprudentia ſe defendet, ſed culpa
contaminabitur. deinde, coniecturali conſtitutione quæretur, utrum
ſcierit, an ignorauerit, et conſyderabitur, ſatis'ne imprudẽtia præſi-
dij debeat eẽ, cũ factũ eſſe cõſtet. Cũ in fortunã cauſa cõferretur, et
ea re defenſor ignoſci dicet reo oportere, eadẽ oĩa uidentur cõſyde-
randa, quæ de neceſſitudine præſcripta ſunt. etenim hæ tres partes
purgationis inter ſe finitimæ ſunt, ut in omnes eadẽ ferè poſſint ac-
comodari. Loci cõmunes in his cauſis, accuſatoris, cõtra eũ, ꝗ cum ſe
peccaſſe cõfiteatur, tamen oratiõe iudices moretur, Defenſoris, de hu-
manitate, miſericordia, uolũtatẽ in oĩbus rebus ſpectari cõuenire, et
quæ cõſulto facta nõ ſint, in ijs fraudẽ eſſe nõ oportere. Deprecatio-
ne utemur, cũ fatebimur nos peccaſſe, neq; id imprudẽter, aut fortui-
tu, aut neceſſario feciſſe dicemus, et tamen ignoſci nobis poſtulabimus.
Hic ignoſcendi ratio quæritur ex ijs locis, ſi plura, aut maiora officia,
quam maleficia uidebuntur cõſtare. ſiqua uirtus, aut nobilitas erit
in eo, ꝗ ſupplicabit, ſiqua ſpes erit, uſui futurũ, ſi ſine ſupplicio diſceſ-
ſerit, ſi ipſe ille ſupplex, manſuetus, & miſericors in poteſtatibus

oſtendetur

ostendetur fuisse, si ea, quæ peccauit, non odio, nō crudelitate, sed offi-
cio, et recto studio cōmotus fecit, si tali de causa alijs quoq; ignotū sit,
si nihil ab eo piculi nobis futurū uidebitur, si eum missum fecerimus,
si nulla aut à nostris ciuibus, aut ab aliqua ciuitate uituperatio ex
ea re suscipietur. Loci communes, de humanitate, fortuna, misericor-
dia, rerū commutatione. His locis omnibus ex contrario utetur is, ꝙ
contradicet, cum amplificatiōe, & enumeratione omniū peccatorum.
Hæc causa iudicialis fieri nō potest, ut in primo libro ostendimus. sed
quod potest uel ad senatum, uel ad conciliū uenire, nō uisa est super-
sedenda. Cum à nobis crimen remouere uolemus, aut in rem, aut
in hominem nostri peccati causam conferemus. Si causa in hominem
cōferetur, quærendum erit primū, potuerit ne tantum, quantum reus
demonstrabit is, in quem causa conferetur, & ecquonam modo aut
honeste, aut sine periculo potuerit obsisti. si maxime ita sit, nū ea re cō
cedi reo cōueniat, quod alieno inductu fecerit. deinde in cōiecturalem trahetur controuersiam, & quæretur, num consulto factum sit.
Si causa in rem quandā conferetur, & hæc eadem ferè, & omnia,
quæ de necessitudine præcepimus, consyderanda erunt. QVONI
AM Satis ostendisse uidemur, ꝗbus argumentationibus in uno quoq;
genere causæ iudicialis uti conueniret, conseq̄ uidetur, ut doceamus,
quemadmodum ipsas argumentationes ornate, & absolute tractare
possimus. nam ferè non difficile est inuenire, quid sit causæ adiumen
to, difficilimum uero est, inuentum expolire, & expedite pronuntia-
re. hæc enim res facit, ut neq; diutius, quàm satis sit, in eisdē locis cō-
moremur, neq; eodem identidem reuoluamur, neq; inchoatā argumē
tationem relinquamus, neq; incommode ad aliam deinceps transea-
mus. itaq; hac ratione & ipsi meminisse poterimus, quid quoquo lo-
co dixerimus, & auditor cū totius causæ, tum uniuscuiusq; argumē
tationis distributionem percipere, & meminisse poterit. Ergo ab-
solutissima, et perfectissima argumentatio est ea, quæ in qnq; parteis
est distributa, propositionem, rationem, rationis confirmationem, ex-
ornationem, complexionem. Propositio est, per quam ostendimus
summatim quid sit, quod probare uolumus. Ratio est causa, quæ
demonstrat id uerum esse, quod intendimus, breui subiectione. Ra-
tionis confirmatio est ea, quæ pluribus argumentis corroborat breui
ter expositam rationem. Exornatio est, qua utimur rei honestan-
dæ, & collocupletandæ causa confirmata argumentatione. Comple
xio est, quæ cōcludit breuiter colligēs parteis argumentationis. Hisce
igitur qnq; partibus ut absolutissime utamur, hocmodo tractabimus

Bona argumētatio ī quinqꝫ distribuitur partes.

argumentationem. Causam ostendemus Vlyssi fuisse, quare interfece-
rit. Aiacem inimicum enim acerrimũ de medio tollere uolebat, à quo
sibi non iniuria summum periculũ metuebat. uidebat illo incolumi,
se incolumem non futurum. sperabat illius morte, se salutẽ sibi com-
parare. consueuerat, si iure non poterat, quauis iniuria inimico exi-
tium machinari. cui rei mors indigna Palamedis testimonium dat.
ergo & metus periculi hortabatur eum interimere, à quo suppliciũ
uerebatur, & consuetudo peccandi maleficij suscipiendi remouebat
dubitationem. Omnes enim cum minima peccata cũ causa suscipiũt,
tum uero illa, quæ multo maxima sunt maleficia, aliquo certo emo-
lumento inducti suscipere conantur. Si multos induxit in peccatum pe
cuniæ spes, si complures scelere se contaminauerunt imperij cupidita
te, si multi leue compendiũ fraude maxima commutauerunt, cui mi-
rum uidebitur, istum à maleficio propter acerrimam formidinẽ nõ
temperasse? Virum fortissimum, integerrimũ, inimicitiarũ persequẽ-
tissimum, iniuria lacessitum, ira excitatum, homo timidus, nocens, con
scius sui peccati, insidiosus, inimicum incolumem esse noluit. cui tandẽ
hoc mirum uidebitur? Nam, cum feras bestias uideamus alacres, &
erectas uadere, ut alteri bestiæ noceant, non est incredibile putan-
dum, istius quoq; animum ferum, crudelem, atq; inhumanum cupide
ad inimici perniciem profectum, præsertim cum in bestijs nullã neq;
bonam, neq; malam rationem uideamus, in isto plurimas, et pessimas
rationes semper fuisse intelligamus. Si ergo pollicitus sum, me daturũ
causam, qua inductus Vlysses accesserit ad maleficium, et si inimici-
tiarum acerrimam rationem, & periculi metum intercessisse demon
straui, nõ est dubiũ, quin confiteatur causam maleficij fuisse. Ergo
absolutissima est argumentatio ea, quæ ex quinq; partibus constat, sed
ea non semper necesse est uti. Tum enim complexione supersedendũ
est, si res breuis est, ut facile memoria comprehendatur, tum exornatio
prætermittenda est, si parum locuples ad amplificandum, & exor-
nandum res uidetur esse. Sin & breuis erit argumentatio, et res te-
nuis, aut humilis, tum exornatione, & complexione supersedendũ
est. In omni argumentatione de duabus partibus postremis, hæc, quã
exposui, ratio est habenda. Ergo amplissima est argumentatio quin-
quepartita. Breuissima est tripartita. Mediocris, sublata aut exorna
tione, aut cõplexiõe quadripartita. GENERA duo sunt uitiosa-
rũ argumentationũ, unũ, quod ab aduersario reprehendi potest, idq;
ptinet ad causam. Alterũ, quod tametsi nugatoriũ est, tamen non in-
diget reprehensione. Quæ sint, quæ reprehensione cõfutari conueni-

nt, quæ tacite contemni, atq; uitari sine reprehensione, si exempla subiecero, intelligere dilucide poteris. Hæc cognitio uitiosarũ argumentationum duplicem utilitatem afferet. nam & uitare in argumentatione uitium admonebit, & ab alijs non uitatum cõmode reprehendere docebit. Quoniam igitur ostendimus perfectam, & plenam argumentationem ex quinq; partibus constare, in unaquaq; parte argumentationis quæ uitia euitanda sunt, consyderemus, ut & ipsi ab his uitijs recedere, & aduersariorũ argumentationes hac præceptiõe in omnibus partibus tentare, et ab aliqua parte labefactare possimus.

Expositio uitiosa est, cum ab aliqua, aut à maiore parte ad omnes confertur id, quod non necessario est omnibus attributũ, ut siquis hoc modo exponat. Omnes, qui in paupertate sunt, malunt maleficio parare diuitias, quam officio paupertatem tueri. Siquis hoc modo exposuerit argumentationem, ut non curet quærere, qualis ratio, aut rationis confirmatio sit, ipsam facile reprehendemus expositionem, cum ostendemus id, quod in aliquo paupere improbo sit, in omnes pauperes falsò & iniuria conferri. Item uitiosa expositio est, cum id, q̃d raro fit, fieri omnino negatur, hoc modo. Nemo potest uno aspectu, neq; præteriens in amorẽ incidere, nam, cum nõ nemo deuenerit in amorẽ uno aspectu, & cũ ille nemnẽ dixerit, omnino nihil differt raro id fieri, dummodo aliquando fieri, aut posse fieri intelligatur.

Itẽ uitiosa expositio est, cum omnes res ostendemus nos collegisse, & aliquam rem idoneam præterimus, hoc modo. Quoniã igitur hominem occisum constat esse, necesse est, aut à prædonibus, aut ab inimicis occisum esse, aut abs te, quem ille hæredem testamento ex parte faciebat, prædones illo loco nunquam sunt uisi, inimicum nullũ habebat, relinquitur, si neq; à prædonibus, neq; ab inimicis occisus est, q̃d alteri non erant, alteros non habebat, ut abs te sit interemptus. Nam in huiuscemodi expositione reprehensione utemur, siquos præter eos, quos ille dixerit, potuisse suscipere maleficium, ostenderimus, uelut in hoc exẽplo, cũ dixerit necesse esse aut à prædonibus, aut ab inimicis, aut à nobis occisum esse, dicemus potuisse uel à familia, uel à cohæredibus nostris, Cum hoc modo illorũ collectionẽ disturbauerimus, nobis latiorẽ locum defendendi relinquemus. Ergo hoc quoq; uitandũ est in expositione, ne quando, cũ omnia collegisse uideamur, aliquã idoneam partem reliquerimus. Item uitiosa expositio est, quæ cõstat ex falsa enumeratione, ut si, cũ plura sunt, pauciora dicamus, hoc modo. Duæ res sunt iudices, quæ omnes ad maleficiũ impellunt, luxuries, et auaritia. Quid amor inquit quispiam, quid ambitio, quid

religio, quid metus mortis, quid imperij cupiditas, quid denique alia permulta? Item falsa enumeratio est, cum pauciora sunt, & plura dicimus, hoc modo. Tres res sunt, quæ omnes homines solicitāt, metus, cupiditas, ægritudo. Satis fuerat dixisse metum, & cupiditatem, quoniā ægritudinē cum utraque re coniunctam esse necesse est. Itē uitiosa expositio est, quæ nimium longe repetitur, hoc modo. Omnium malorum stultitia est mater, quæ parit immensas cupiditates, immensæ porro cupiditates infinitæ, et immoderatæ sunt, hæ pariunt auaritiam, auaritia porro hominem ad quoduis maleficium impellit, igitur auaritia inducti aduersarij nostri, hoc in se facinus admiserūt. hic id, quod extremum dictum est, satis fuit exponere, ne Ennium, & cæteros poëtas imitemur, quibus hoc modo loqui concessum est.

Vtinam, ne in nemore pelio securibus
Cæsæ cecidissent abiegnæ ad terram trabes,
Ne'ue inde nauis inchoandæ exordium
Cœpisset, quæ nunc nominatur nomine
Argo', qua uecti argiui delecti uiri,
Petebant illam pellem inauratam arietis
Colchis imperio regis peliæ per dolum
Nam nunquam hera errans mea, domo efferret pedem
Medea, animo ægra, amore sæuo saucia.

Nam hic satis erat dicere, si id modo, qđ esset satis, curasset poëta.

Vtinam, ne hera errans mea, domo efferret pedem
Medea, animo ægra, amore sæuo saucia.

Ergo hac quoque ab ultimo repetitione in expositionibus magnopere supersedēdū est. non enim reprehensione eget, sicut aliæ complures, sed sua sponte uitiosa est. Vitiosa ratio est, quæ ad expositionē nō est accommodata, uel propter infirmitatem, uel propter uanitatem.

Infirma ratio est, quæ non necessario ostendit ita esse, quemadmodum expositum est, uelut apud plautum.

Amicum castigare ob meritam noxiam,
Immane est facinus, uerum in ætate utile,
Et conducibile=

Hæc expositio est, uideamus quæ ratio afferatur.

=Nam ego amicum hodie meum
Non castigabo pro commerita noxia.

Ex eo, quod ipse facturus est, non ex eo, quod fieri conuenit, utile qđ sit, ratiocinatur. Vana ratio est, quæ ex falsa causa cōstat, hoc modo. Amor fugiēdus non est, nam ex eo uerissima nascitur amicitia, aut

hoc modo.

hoc modo. Philoſophia uitanda eſt. affert enim ſecordiam, atq; deſidiam. Nã hæ rationes, niſi falſæ eſſent, expoſitiones quoq; earum ueras eſſe confiteremur. Item infirma ratio eſt, quæ non neceſſariã cauſam affert expoſitionis, uelut Pacuuius.

Fortunam inſanam eſſe, et cæcam, & brutam perhibent philoſophi, (De fortuna)
Saxóq; inſtare globoſo prædicant uolubili.
Ideo quò ſaxum impulerit, eò cadere fortunam autumant.
Cæcam, ob eam rem iterant, quia nihil cernat, quo ſeſe applicet,
Inſanam autem aiunt, quia atrox, incerta, inſtabilisq; ſit.
Brutam, quia dignum, atq; indignum nequeat internoſcere.
Sunt autem alij philoſophi, qui contra fortuna negant
Miſeriam eſſe ullam, ſed temeritate omnia regi, id magis
Veriſimile aiunt, quod uſus re ab ſe experiundo edocet,
Velut Oreſtes modo fuit rex, modo mendicus factus eſt.
Naufragio res contigit. nempe ergo haud fortuna obtigit.

Nã hic Pacuuius infirma ratiõe utitur, cum ait, uerius eſſe temeritate, quàm fortuna res regi. Nã utraq; opinione philoſophorum fieri potuit, ut is, q rex fuiſſet, mendicus factus eſſet. Item infirma ratio eſt, quæ uidetur pro ratione afferri, ſed idẽ dicit, quod in expoſitione dictum eſt, hoc modo. Magno malo eſt oĩbus auaritia, idcirco, quod homines magnis, & multis incõmodis conflictantur, propter immenſam pecuniæ cupiditatẽ. nã hic alijs uerbis idẽ per rationem dicitur, qđ dictum eſt p expoſitionẽ. Item infirma ratio eſt, quæ minus idoneam, q̃ res poſtulat, cauſam ſubijcit expoſitioni, hoc modo. Vtilis eſt ſapientia, propterea quod qui ſapientes ſunt, pietatẽ colere conſueuerunt. Item utile eſt amicos ueros habere. habes enim, qbus cum iocari poſſis. nam huiuſmodi in rationibus non uniuerſali, neq; abſoluta, ſed extenuata ratione expoſitio confirmatur. Item infirma ratio eſt, quæ uel alij expoſitioni poteſt accõmodari, ut facit Pacuuius, qui eandem affert rationem, quare cæca, eandem, quare bruta fortuna dicatur. IN Confirmatione rationis multa uitanda in noſtra, & obſeruanda in aduerſariorum ratione ſunt uitia, propterea'q; diligentius conſyderanda ſunt, quod accurata confirmatio rationis totam uehementiſſime comprobat argumentationem. Vtuntur igitur ſtudioſi in confirmanda ratione duplici concluſione, hoc modo. (Rationis cõfirmatio.)

Iniuria abs te afficior indigna pater,
Nam, ſi improbum Threſpontem exiſtimaueras,
Cur me huic locabas nuptijs? ſin eſt probus,
Cur talem inuitam inuitum cogis linquere?

Quæ hoc modo concludentur, aut ex contrario conuertentur, aut ex simplici parte reprehendentur. Ex contrario, hoc modo.

Nulla te indigna nata afficio iniuria,
Si probus est, bene locaui, sin est improbus,
Diuortio te liberabo incommodis.

Ex simplici parte reprehendentur, si ex duplici conclusione alterutra pars diluitur, hoc modo.

Nam si improbum Threspontem existimaueras,
Cur me huic locabas nuptijs? Duxi probum,
Erraui, post cognoui, & fugio cognitum.

Ergo reprehensio huius conclusionis duplex est, acutior illa superior, facilior hæc posterior ad excogitandum. Item uitiosa est confirmatio rationis, cum ea re, quæ plura significat, abutimur pro certo unius rei signo, hoc modo. Necesse est, quoniam pallet, ægrotasse, aut necesse est peperisse, quoniam sustinet puerum infantem. Nã hæc sua sponte certa signa nõ habent, si nõ cætera quoq; similia concurrant, quod si concurrerint, nonnihil huiusmodi signa adaugent suspicionẽ.

Item uitiosum est, cũ uel in aliũ, uel in eum ipsum, qui dicit id, quod in aduersarium dicitur potest conuenire, hoc modo.

Miseri sunt, qui uxores ducunt, at tu duxisti alteram.

Item uitiosum est id, quod uulgarẽ habet defensionem, hoc modo. Iracundia ĩductus peccauit, aut adolescentia, aut amore. huiuscemodi enim deprecationes si probabuntur, impune maxima peccata dilabentur. Itẽ uitiosum est, cũ id pro certo sumitur, quod inter omnes non constat, quia etiam nunc in controuersia est, hoc modo.

Eho tu, dij, quibus est potestas, motus superum, atq; inferum,
Pacem inter sese conciliant, conferunt concordiam.

Nam ita pro suo iure, hoc exẽplo usum Threspontem Ennius induxit, quasi iam satis certis rationibus ita esse demonstrasset. Itẽ uitiosum est, qđ iã quasi sero, atq; acto negotio dici uidetur, hoc modo.

In mentem mihi si uenisset Quirites, non commisissem, ut hunc in locum res ueniret, nam hoc, aut hoc fecissem, sed me tũ hæc ratio fugit.

Item uitiosum est, cũ id, quod in aperto delicto positum est, tamen aliqua leui tegitur defensione, hoc modo.

Cum te expetebant omnes, florentissimo
Regno reliqui, nunc desertum ab omnibus,
Summo periclo sola ut restituam, paro.

Item uitiosum est, quod aliã in partem, ac dictum sit, potest accipi. id est huiusmodi, ut siqs potens, ac factiosus in cõcione dixerit, Sa

tius est uti regibus, q̃ malis legibus, nã hoc, tametsi rei arguendæ causa potest sine malitia dici, tamen propter potentiam eius, qui dicat, non dicitur sine atroci suspicione. Item uitiosum est, falsis, aut uulgaribus definitionibus uti. Falsæ sunt huiusmodi, si quis dicat iniuriã nullam esse, nisi quæ ex pulsatione, aut cõuitio cõstet. Vulgares sunt, quæ nihilo minus in aliam rem transferri possunt, ut si quis dicat, quadruplator ut breuiter describam, capitalis est. est enim improbus, et pestifer ciuis. nã nihilo magis quadruplatoris, quàm furis, quàm sicarij, aut proditoris attulit definitionem. Item uitiosum est, pro argumẽto sumere, quod in disquisitione positum est, ut si quis quem furti arguat, dicat eum esse hominem improbum, auarum, fraudulentum, ei rei testimoniũ esse, quod sibi furtum fecerit. Item uitiosum est, controuersiam, controuersia dissoluere, hoc modo. Non conuenit censores istũ uobis satisfacere, ex eo, quod ait, se nõ potuisse adesse, ita ut iuratus fuerat, quod si ad exercitum non uenisset, id'ne tribuno militum diceret? Hoc ideo uitiosum est, quia non expedita, aut iudicata res, sed impedita, & in simili controuersia posita, exempli loco profertur.

Item uitiosum est, cum id, de quo summa controuersia est, parum expeditur, & quasi transactum sit, relinquitur, hoc modo.

Aperte fatur dictio, si intelligas,
Tali dari arma, qualis, qui gessit, fuit,
Iubet, potiri si studeamus pergamo,
Quæ ego profiteor, esse mea. nam me æquum est frui
Fraternis armis, mihiq; adiudicarier,
Vel quod propinquus, uel quod uirtute æmulus.

Item uitiosum est, ipsum sibi in sua oratione dissentire, & contra ea, quæ antedixerit, dicere, hoc modo.

Qua causa accusem hunc, nequeo exponendo euoluere.
Nam, si ueretur, quid eum accusem, qui est probus?
Sin inuerecundum animi ingenium possidet,
Quid eum accusem, qui id parui auditu existimet?

Non incommoda ratione uidetur sibi ostendisse, quare non accusaret, quid quod postea ait.

Nunc ego te ab summo iam detexam exordio.

Item uitiosum est, quod dicitur contra iudicis uoluntatẽ, aut corũ, qui audiunt, si aut partes, q̃bus illi student, aut homines, quos illi caros habent, lædantur, aut aliquo huiusmodi uitio læditur auditoris uoluntas. Item uitiosum est, non omnes res confirmare, quas pollicitus sis in expositione. Itẽ uerendum est, ne de alia re dicatur, cũ

alia de re controuersia sit, inq; huiusmodi uitio consyderandū est, ne aut ad rem addatur quid, aut quippiam de re detrahatur, aut tota causa mutata, in aliam causam deriuetur. Vti apud Pacuuiū Zethus cum Amphione, quorū controuersia, cū de musica inducta sit, disputatio in sapientiæ rationem, & uirtutis utilitatem consumitur. Itē consyderandum est, ne aliud accusatoris criminatio contineat, aliud defensoris ratio purget, quod sæpe consulto multi ab reo faciunt angustijs causæ coacti. Vti siquis accusetur ambitu magistratum petisse, ab imperatoribus sæpenumero se apud exercitum donatū esse dicat. Hoc si diligenter in aduersariorū oratione obseruauerimus, sæpe deprehēdemus, & in eiusmodi deprehensione ostendemus eos de ea re, q̄d dicant, non habere. Item uitiosum est, artem, aut scientiā, aut studiū quodpiā uituperare, propter eorū uitia, qui in eo studio sunt, uelut ij q Rhetoricā uituperāt propter alicuius oratoris uituperādā uitā.

Item uitiosum est, ex eo, quod perperam factum esse constet, putare ostendi à quo homine factum est, hoc modo. Mortuum deformatum, tumore præditum, corpore decoloratum constat fuisse. Ergo ueneno necatus est. deide, si sit usqueadeo in eo occupatus, ut multi faciūt, uenenum datum, uitio non mediocri conflictetur. non enim factū ne sit, quæritur, sed à quo factum sit. Item uitiosum est, in comparandis rebus alteram rem efferre, de altera mentionem non facere, aut negligentius disputare, ut si comparetur, utrū satius sit populum frumentum accipere, an nō accipere, quæ commoda sint, in altera re curet enumerare, quæ in altera re incommoda sint, uelut depressa præterea, aut ea, quæ minima sunt, dicat. Item uitiosum est, in rebus comparandis necesse putari, alteram rem uituperari, cum alterā laudes, quod genus, si quæratur, utris maior honor habendus sit, Albensibus, an Vegentinis, quod reip. & populo R. profuerunt, & is, qui dicat alteris alteros lædat. Non enim necesse est, si alteros præponas, alteros uituperare. fieri enim potest, ut cum alteros magis laudaris, aliquā alteris partem laudis attribuas, ne cupide pugnasse contra ueritatem puteris. Item uitiosum est, de nomine, et uocabulo eius rei controuersiam struere, quam rem consuetudo optime potest iudicare, uelut Sulpitius, qui intercesserat, ne exules, quibus causam dicere nō licuisset, reducerentur. Idem posterius immutata uoluntate, cum eandem legem ferret, aliam sese ferre dicebat propter nominū commutationem. nam non exules, sed ui eiectos se reducere aiebat, proinde quasi id fuisset in controuersia, quo illi nomine appellarentur à populo R. aut proinde quasi non omnes, q̄bus aqua, & igni interdictū

eſt, exules appellẽtur. Verum illi fortaſſe ignoſcimus, ſi cum cauſa fe
cit. nos tamen intelligamus uitioſum eſſe intendere controuerſiã pro=
pter nominum mutationem. Quoniam exornatio conſtat ex ſimili- Exornatio.
bus, & exemplis, & amplificationibus, iudicatis rebus, & cæteris,
quæ pertinent ad exaggerandam, & collocupletandam argumenta
tionem, quæ ſint his rebus uitia conſyderemus. Simile uitioſum eſt,
quod ex aliqua parte diſſimile eſt, nec habet parem rationem compa
rationis, aut ſibiipſi obeſt, qui affert. Exemplum uitioſum eſt, ſi aut
falſum eſt, ut reprehendatur, aut ſi improbum, ut non ſit imitandũ,
aut maius, aut minus, q̃ res poſtulabit. Res iudicata uitioſe profer
tur, ſi aut diſſimili de re proferatur, aut de ea re, de qua controuerſia
non eſt, aut ſi improba, aut eiuſmodi, ut aut plures, aut magis idoneæ
res iudicatæ ab aduerſarijs proferri poſſint. Item uitioſum eſt id,
quod aduerſarij factum eſſe confiteantur, de eo argumentari, et pla-
num facere factum eſſe. nam id tantum augeri oportet. Item uitioſum
eſt, id augere, quod conuenit doceri, hoc modo. Vt ſiquis, quẽ arguat
hominem occidiſſe, et ante, quàm ſatis idoneas argumentationes attu=
lerit, augeat peccatum, et dicat, nihil indignius eſſe, quàm hominẽ oc-
cidere. nõ enim utrum indignum ſit, an non, ſed factum'ne ſit, quæ=
ritur. Complexio uitioſa eſt, quæ non ut quicq; primum dictum Complexio.
eſt, primum cõplectitur, & quæ non breuiter concluditur, & quæ
non ex enumeratione certum, et conſtans aliquid relinq̄t, ut intelli-
gatur, quid propoſitũ in argumentatione ſit, quid deinde ratione, q̄d
cõfirmatione, q̄d tota argumentatiõe demonſtratũ ſit. CONCLV Conclusio est tri
ſiones, quæ apud græcos ἐπίλογοι nominantur, tripartitæ ſunt. nam partita.
conſtant ex enumeratione, amplificatione, & cõmiſeratione, In qua
tuor locis uti poſſumus concluſionibus. In principio. ſecundũ narra-
tionem. ſecundum firmiſſimam argumentationem. in concluſione.

Enumeratio eſt, per quam colligimus, & commonemus, quibus de Enumeratio
rebus uerba fecerimus, breuiter, ut renouetur, nõ redintegretur ora
tio, & ordine, quicquid erit dictum, referemus, ut auditor, ſi memo
riæ mandauerit, ad id, quod ipſe meminerit, reducatur. Itẽ curã-
dum eſt, ne aut ab exordio, aut à narratione repetatur orationis enu
meratio. Ficta enim, et dedita opera cõparata oratio uidebitur eſſe,
artificij ſignificãdi, aut ingenij uẽditandi, uel memoriæ oſtentandæ
cauſa, quapropter uitiũ enumerationis ſumendũ eſt à diuiſiõe. deinde
ordine breuiter exponẽdæ ſunt res, quæ tractatæ erunt in cõfirma
tione, et confutatione. Amplificatio eſt res, quæ ꝑ locum cõmunem Amplificatio
inſtigationis auditorũ cauſa ſumitur. Loci cõmunes ex decẽ præ-

ceptis commodissime sumuntur ad augendi criminis causa. Primus locus sumitur ab authoritate, cū cōmemoramus, quantæ curæ ea res fuerit dijs immortalibus, aut maioribus nostris, regibus, ciuitatibus, nationibus, hominibus sapientissimis, senatui. Itē maxime quo modo de his rebus in legibus sancitum sit. Secundus locus est, cū consyderamus, illæ res, de quibus criminamur, ad quos pertineant, utrum ad omnes, quod atrocissimū est, an ad superiores, quod genus hi sunt, a quibus authoritatis locus cōmunis sumitur, an ad pares, hac est in eisdē partibus animi, corporis, fortunarū positos, an ad inferiores, qui omnibus his rebus antecelluntur. Tertius locus est, quo percunctamur, quid sit euenturum, si omnibus idem concedatur, & ea re neglecta, ostendemus, quid periculorum, aut incommodorū cōsequatur.

Quartus locus est, quo demonstratur, si huic sit remissum, multos alacriores ad maleficia futuros, quos adhuc expectatio iudicij remoratur. Quintus locus est, per quem ostendimus, si semel aliter iudicatum sit, nullam rem fore, quæ incommodo mederi, aut erratum iudicium corrigere possit, quo in loco non incommodum erit, uti cæterarum rerum cōparatione, ut ostendamus alias res posse aut uetustate sedari, aut consilio corrigi, huius rei aut leniendæ, aut corrigendæ nullā rem adiumento futuram. Sextus locus est, cum ostendemus ex consulto factum, & dicemus uoluntario facinori nullā esse excusationem, sed imprudentiæ iustam deprecationem paratā. Septimus locus est, quo ostendemus tetrum facinus, crudele, nefarium, tyrannicum esse, quod genus, iniuriæ mulierum, aut earum rerum aliquid, quarum rerum causa, bella suscipiuntur, & cum hostibus de uita dimicatur. Octauus locus est, quo ostendimus, non uulgare, sed singulare esse maleficium, spurcum, nefarium, inusitatum, quo maturius, & atrocius uindicandum sit. Nonus locus constat ex peccatorum comparatione, quasi cum dicemus, maius esse maleficium stuprare ingenuam, quàm sacrum lædere, quod propter egestatem alterū, alterum propter intemperantem superbiam fiat. Decimus locus est, per quem omnia, quæ in negotio gerendo acta sunt, quæq; rem consequi solent, exponemus acriter, & criminose, & diligenter, ut agi res, et geri negotium uideatur rerum consequentium enumeratione. Miseratio Misericordia commouebitur auditoris animus, si uariam fortunarum cōmutationem dicemus. si ostendemus, in quibus cōmodis fuimus, quibusq; in incōmodis simus comparatione. si quæ nobis futura sint, nisi causam obtinuerimus, enumerabimus, & ostendemus. si supplicabimus, & nos sub eorum, quorum misericordiam captabimus, po-

testatem subijciemus. siquid nostris parentibus, liberis, cæteris necessarijs casurum sit propter nostras calamitates, aperiemus, et simul ostendemus, illorum nos solicitudine, & miseria, non nostris incommodis dolere. si de clementia, humanitate, misericordia nostra, qua in alios usi sumus, aperiemus. si nos semper, aut diu in malis fuisse, ostendemus. si nostrum fatum, aut fortunam conqueremur. si animum nostrum fortem, patientem incommodorum ostendemus futurum.

Commiserationem breuem eẽ oportet. Nihil enim lachryma citius arescit. Ferè locos obscurissimos totius artificij tractauimus in hoc libro, qua propter huic uolumini modus hic sit. reliquas præceptiones, quoad uidebitur, in tertium librum transferemus. Hæc si, ut conquisite conscripsimus, ita tu diligenter fueris consecutus, & nos industriæ fructus ex tua scientia capiemus, & tute nostram diligentiam laudabis, tuáq; perceptione lætabere, tu scientior eris præceptorum artificio, nos alacriores ad reliquum persoluendum. Verum hæc futura satis scio. te enim non ignoro. sed nos deinceps ad cætera præcepta transeamus, ut quod libentissime facimus, tuæ uoluntati rectissime morem geramus.

RHETORICORVM AD C. HERENNIVM LIBER TERTIVS.

D OMNEM iudicialem causam quemadmodũ conueniret inuentionem rerum accommodari, satis abundanter, ut arbitror, superioribus libris demonstratum est. Nunc earum rationem rerum inueniendarum, quæ pertinebant ad causas deliberatiuas, et demonstratiuas, in hunc librum transtulimus, ut omnis inueniendi præceptio tibi quã primũ persolueretur. Reliquæ quatuor partes erãt artificij. De tribus partibus in hoc libro dicemus, dispositione, pronũtiatione, & memoria. De elocutione, quia plura dicenda uidebantur, in quarto libro conscribere maluimus, quem, ut arbitror, tibi librũ celeriter absolutum mittemus, neqd tibi rhetoricæ artis deesse possit. Interea prima quæq; & nobiscum, cum uoles, et interdum sine nobis legendo consequere, nequid impediare, quin ad hãc utilitatem pariter nobiscum progredi possis. Nunc tu fac, ut attentum te præbeas, nos proficisci ad instituta pergemus. DELIBERationes partim sunt huiusmodi, ut quæratur, utrum potius faciendum sit, partim hu

iusmodi, ut quid potissimum faciendum sit, consyderetur. Vtrũ potius hoc modo. Carthago tollenda, an relinquenda uideatur. Quid potissimum, hoc pacto, ut si Annibal consultet, cum ex Italia Carthaginem accersitur, an in Italia remaneat, an domũ redeat, an in Aegyptum profectus, occupet Alexandriam. Item deliberationes partim ipsæ propter se consultandæ sunt, ut si deliberet senatus, captiuos ab hostibus redimat, an nõ, partim propter aliquam extraneam caussam ueniunt in deliberationem, & consultationem, ut si deliberet senatus, bello italico soluat' ne legibus Scipionem, ut eum liceat ante tẽpus consulẽ fieri, partim & propter se sunt deliberandæ, & magis propter extraneam causam ueniunt in consultationem, ut si deliberet senatus, bello italico socijs ciuitatẽ det, an nõ. In quibus causis rei natura faciet deliberationem, omnis ratio ad ipsam rẽ accommodabitur. In quibus extranea causa conficiet deliberationem, in his ea ipsa erit causa adaugenda, aut deprimenda. Omnem orationẽ eorũ, qui sententiã dicent, finem sibi conueniet utilitatis proponere, ut omnis ad eam totius orationis ratio conferatur. Vtilitas in duas partes in ciuili consultatione diuiditur, tutam, & honestam. Tuta est, quæ conficit instantis, aut consequentis periculi uitationem qualibet ratione. Hæc distribuitur in uim, & dolum, quorum aut alterum separatim, aut utrunq; sumemus coniuncte. Vis secernitur ꝑ exercitus, classes, arma, tormenta, euocationes hominum, & alias huiusmodi res.

Dolus consumitur in pecuniam, pollicitationes, dissimulationes, maturationes, mentitiones, & cæteras res, de quibus magis idoneo tempore loquemur, siquando de re militari, aut de administratione reipub. scribere uelimus, Honesta res diuiditur in rectum, & laudabile. Rectum est, quod cum uirtute, & officio fit. id diuiditur in prudentiam, iustitiam, fortitudinem, modestiam. Prudentia est calliditas, quæ ratione quadam potest delectum habere bonorum, & malorũ. Dicitur item prudentia scientia cuiusdam artificij. Item appelleatur prudentia multarum rerum memoria, & usus complurium negotiorũ. Iustitia est æquitas, ius unicuiq; tribuens pro dignitate cuiusq;. Fortitudo est rerum magnarum appetitio, & rerum humiliũ contemptio, & laboris cum utilitatis ratione perpessio. Modestia est in animo continens moderatio cupiditatum. Prudentiæ partibus utemur in dicendo, si commoda cũ incommodis conferemus, cum alterum sequi, uitare alterũ cohortemur, aut siqua in re cohortabimur aliquem, cuius rei aliquam disciplinabilem scientiam poterimus habere, et quomodo, aut qua qdq; ratione fieri oporteat, ostẽdemus.

Honestas
prudentia
Iustitia
fortitudo
Modestia

modestie partib.

demus. Aut ſi ſuadebimus quippiam, cuius rei geſtæ aut præſentem,
aut auditam memoriam poterimus habere qua in re facile id, quod
uelimus, exemplo allato perſuadere poſſimus. Iuſtitiæ partibus Iuſtitie partibū
utemur, ſi aut innocentum, aut ſupplicum miſereri dicemus oportere.
Si oſtendemus, bene merentibus gratiam referri conuenire. Si demon
ſtrabimus, ulciſci malemeritos oportere. Si fidem magnopere cenſebi
mus conſeruandam. Si leges, & mores ciuitatis egregie dicemus ſerua
ri oportere. Si ſocietates, atq; amicitias ſtudioſe dicemus coli conueni
re. Si quod ius in parentes, deos, patriā natura cóparauit, id religioſe
colendum demonſtrabimus. Si hoſpitia, clientelas, cognationes, affini-
tates caſte colendas eſſe dicemus. Si nec prece, nec pretio, nec gratia,
nec periculo, nec ſimultate à uia recta oſtendemus deduci oportere. Si
dicemus in omnibus æquabile ius ſtatui cóuenire. His, atq; huiuſmodi
partibus iuſtitiæ ſiquā rē in concione, aut in concilio faciendā cenſe-
bimus, iuſtā eſſe oſtendemus, contrarijs, iniuſtam, ita fiet, ut eiſdē lo-
cis, & ad ſuadendū, & ad diſſuadendū ſimus parati. Sin fortitudi
nis retinendæ cauſa faciendū quid eſſe dicemus, oſtendemus res ma-
gnas, & excelſas ſeq, & appeti oportere, & itē res humiles, & in
dignas uiris fortibus uiros fortes propterea cótemnere oportere, nec
idoneas dignitate ſua iudicare. Itē à nulla re honeſta periculi, aut la
boris magnitudine deduci oportere, antiquiorē mortē turpitudine ha
beri, nullo dolore cogi, ut ab officio recedatur, nullius pro rei ueritate
metuere inimicitias, quodlibet pro patria, parentibus, hoſpitibus, ami
cis, & ijs rebus, quas iuſtitia colere cogit, adire periculū, & quemli
bet ſuſcipere laborem. Modeſtiæ partibus utemur, ſi nimias libidi-
nes honoris, pecuniæ, ſimiliumq; rerū uituperabimus. ſi unanquanq;
rem certo naturæ termino definiemus. ſi deniq; qđ cuiq; ſatis ſit, oſten
demus, & nimium progredi diſſuadebimus, & modum unicuiq; rei
ſtatuemus. Huiuſmodi partes ſunt uirtutis, amplificandæ, ſi ſuadebi- augende
mus, attenuandæ, ſi ab his dehortabimur, ut hæc attenuentur, quæ ſu
pra demonſtraui. nam nemo erit, q cenſeat à uirtute recedēdum, ue-
rum aut res huiuſmodi non dicatur eſſe, ut uirtutem poſſimus egre=
giam experiri, aut in contrarijs potius rebus, quàm in his uirtus cō
ſtare oſtēdatur. Item, ſiquo pacto poterimus, quam is, qui contra di=
cet, iuſtitiam uocarit, nos demonſtrabimus ignauiam eſſe, & inertiā,
ac prauam liberalitatem. Quam prudentiā appellarit, ineptam, &
garulam, & odioſam ſcientiam eſſe dicemus. Quam ille modeſtiam
dicet eſſe, eam nos inertiam, & diſſolutam negligentiam dicemus.
Quam ille fortitudinem nominarit, eam nos gladiatoriā, et incon=

sYderatam appellabimus temeritatem. Laudabile est, quod conficit honestam, & præsentem, & consequentem commemorationē. hoc nos eo à recto separauimus, non quod hæ quatuor partes, quæ subijciuntur sub uocabulo recti, hāc honestatis commemorationē dari nō soleant, sed, quanquam ex recto laudabile nascatur, tamen in dicēdo seorsum tractandum est hoc ab illo. neq; enim solum laudis causa rectum sequi conuenit, sed, si laus consequitur, duplicatur recti appetēdi uoluntas. Cum igitur erit demonstratum rectum, laudabile esse demonstrabimus, aut ab idoneis hominibus, ut si qua res honestiori ordini placeat, quæ à deteriore ordine improbetur, aut aliquibus socijs, aut omnibus ciuibus, exteris nationibus, posterisq; nostris. Cū huiusmodi locorū diuisio sit in consultatione, breuiter aperienda est totius tractatio causæ. Exordiri licebit uel à principio, uel ab insinuatione, uel ijsdem rationibus, quibus in iudiciali causa. Si cuius rei narratio incidet, eadem ratione narrari oportebit. Quoniam in huiusmodi causis finis est utilitas, & ea diuiditur in rationē tutam, atq; honestam. si utrunq; poterimus ostendere, utrunq; pollicebimur nos in dicendo demonstraturos esse. sin alterum demonstraturi erimus, simpliciter quod dicturi sumus, ostendemus. At si nostram rationem tutā esse dicemus, diuisione utemur in uim, & consiliū. Nā quod in docendo rei dilucidandæ causa dolum appellauimus, id in dicendo honestius consilium appellabimus. Si rationis nostræ sententiam rectā esse dicemus, & omnes partes recti incident, quadripartita diuisione utemur, si non incident, quot erunt, tot exponemus in dicendo. In confirmatione, & confutatione utemur locis, quos ante ostendimus nostris cōfirmandis, contrarijs confutandis. Argumentatiōis artificiosæ tractandæ ratio de secundo libro petetur. Sed, si acciderit, ut ī consultatione alteri ab tuta ratione, alteri ab honesta sententia sit, ut ī deliberatione eorum, qui à Pœnis circunsessi deliberant, quid agant.

in confirmatione
et confutatione

Qui tutam rationem sequi suadebit, his locis utetur, nullam rem utiliorem esse incolumitate, uirtutibus uti neminem posse, qui suas rationes in tuto non collocarit, nec deos quidem esse auxilio ijs, qui se inconsulto in periculum mittant. Honestum nihil oportere existimari, quod nō salutem pariat. Qui tutæ rei præponet rationem honestam, his locis utetur, uirtutem nullo tempore relinquendam, uel dolorē, si is timeatur, uel mortem, si ea formidetur, dedecore, & infamia leuiorem esse, considerare, quæ sit turpitudo consecutura. at non immortalitatem, neq; æternam incolumitatem conseq, nec esse exploratum illo uitato periculo, nullum in aliud periculū uenturos, uirtute,

Nemo potest seq
uirtutem qui suas
rationes nō hab
eat

uel ultro

uel ultro ad mortem proficisci, esse præclarum. fortitudini fortunam quoq; esse adiumento solere. eum tute uiuere, qui honeste uiuat, non qui in præsentia incolumis sit, & eum, q turpiter uiuat, incolumem in perpetuum esse non posse. Conclusionibus fere similibus in his, & iudicialibus causis uti solemus, nisi quod his maxime conducit, quamplurima rerum ante gestarum exempla proferre. Nunc ad demonstratiuum genus causæ transeamus.

illle tute uiuit qui honeste uiuit

de demonstratiuo genere in laudem et uituperatione secatur

QVONIAM hæc causa diuiditur in laudẽ, et uituperationem, qbus ex rebus laudẽ constituerimus, ex contrarijs rebus erit uituperatio cõparanda. Laus igitur potest esse uel rerũ externarũ, & corporis, & animi. Rerũ externarũ sunt ea, quæ casu, aut fortuna secũda, aut aduersa accidere possunt, ut genus, educatio, diuitiæ, potestates, gloriæ, ciuitates, amicitiæ, et quæ huiusmodi sunt, et ea, quæ his sunt contraria. Corporis sunt ea, quæ natura corpori attribuit cõmoda, aut incõmoda, ut uelocitas, uires, dignitas, ualetudo, et quæ cõtraria sunt. Animi sunt ea, quæ cõsilio, et cogitatiõe nostra cõstant, ut prudẽtia, iustitia, fortitudo, modestia, et quæ cõtraria sunt. Erit igitur hæc cõfirmatio, et cõfutatio nobis. in huiusmodi igitur causa principiũ sumetur, aut ab nostra, aut ab eius, de quo loquemur, aut ab eorũ, q audiẽt, psona, aut ab re. Ab nostra, si laudabimus, dicemus aut officio facere, qđ causa necessitudinis intercedat, aut studio, quod eiusmodi uirtutis sit, ut omnes cõmemorare debeant uelle, aut qđ rectũ sit ex aliorũ laude ostendere, qualis noster animus sit. Si uituperabimus, aut merito facere, quod ita tractati sumus, aut studio, q utile putemus esse ab omnibus unicã malitiã, atq; neqtiã cognosci, aut qđ placeat ostẽdi, qd nobis displiceat ex aliorũ uituperatione. Ab eius psona, de quo loquemur, si laudabimus, dicemus, uereri nos, ut illius facta uerbis cõsequi nõ possimus, oẽs homines illius uirtutes prædicare oportere, ipsa facta omniũ laudatorũ eloquẽtiã anteire. Si uituperabimus, ea, quæ uidebimus cõtraria paucis uerbis cõmutatis dici posse, dicemus, ut paulo ante supra exẽpli causa demonstratũ est. Ab auditorũ psona, si laudabimus, dicemus, quoniam nõ apud ignotos laudemus, nos monendi causa pauca esse dicturos, aut si erunt ignoti, ut talẽ uirũ uelint cognoscere petemus, quoniam in eodẽ uirtutis studio sint, apud quos laudemus, quo ille, qui laudatus fuerit, sperare nos facile ijs, qbus uelimus, huius facta probaturos. Cõtraria uituperatio, quoniã norint, pauca de neqtia eius nos esse dicturos, qđ si ignorent, petemus, ut cognoscãt, uti malitiã uitare possint, quoniã dissimiles sunt, qui audiant, atq; ille, qui uituperatur, nos

de res animi quomodo uituperari potuerunt

ſperare illius uitam uehementer improbaturos. Ab rebus ipſis, incertos eſſe quid potiſſimum laudemus, uereri, ne cum multa dixerimus, plura prætereamus, & quæ ſimiles ſententias habebunt, quibus ſententijs contraria ſumuntur à uituperatione. Principio tractato, tum ab re, tum ab aliqua harum, quas ante commemorauimus, rationum, narratio non erit ulla, quæ neceſſario conſequatur, ſed, ſiqua inciderit, cum aliquod factum eius, de quo loquemur, nobis narrandum ſit cum laude, aut uituperatione, præceptio narrandi de primo libro repetetur. Diuiſione hac utemur, primo exponemus quas res laudaturi ſumus, aut uituperaturi, deinde ut quæq;, quo'ue tẽpore res erit geſta, ordine dicemus, ut, qd, quámq; tute, cautéq; egerit, intelligatur. Sed exponere oportebit animi uirtutes, aut uitia, deinde cómoda, aut incõmoda corporis, aut rerũ externarũ, quomodo ab animo tractata ſint, demonſtrare. Ordinem hũc adhibere in demonſtranda uita debemus. Ab externis rebus, genus in laude, qbus maioribus natus ſit, ſi bono genere, parẽ, aut excelſiorẽ fuiſſe, ſi humili genere, ipſum in ſuis, non in maiorũ uirtutibus habuiſſe præſidium. In uituperatione, ſi bono genere, dedecori maioribus fuiſſe, ſi malo, tamen his ipſis detrimento fuiſſe. Educatio in laude, bene & honeſte, in bonis diſciplinis per omnem pueritiam. in uituperatione, è contrario. Deinde tranſire oportet ad corporis commoda. À natura in laude, ſi ſit dignitas, atq; forma, laudi fuiſſe eam, non quemadmodũ cæteris detrimento, atq; dedecori. Si uires, atq; uelocitas egregia, honeſtis hæc exercitationibus, & induſtrijs dicemus comparata. Si ualetudo ex ꝑpetua diligentia, & temperantia cupiditatum. In uituperatione, ſi erunt hæc corporis commoda, his male uſum dicemus, quæ caſu, & natura tanquam qlibet gladiator habuerit. Si non erunt, præter formã omnia ipſius culpa, et intemperantia nõ fuiſſe dicemus. Deinde reuertemur ad extraneas res, et in his animi quæ uirtutes, aut quæ uitia fuerint, conſyderabimus, diuitiæ, an paupertas fuerit, & quæ poteſtates, quæ gloriæ, quæ amicitiæ, quæ inimicitiæ, & quid fortiter in inimicitijs gerendis fecerit, cuius cauſa ſuſceperit inimicitias, qua fide, beneuolẽtia, officio geſſerit amicitias. In diuitijs qualis, aut in paupertate cuiuſmodi fuerit, quemadmodum habuerit in poteſtatibus gerendis animum. Si interierit, cuiuſmodi mors eius fuerit, cuiuſmodi res mortẽ eius ſit conſecuta. Ad omnes autem res, in qbus animus hominis maxime conſyderatur, illæ quatuor animi uirtutes erunt accommodandæ, ut ſi laudemus, aliud iuſte, aliud fortiter, aliud modeſte, aliud prudenter factum eſſe dicamus. Si uituperemus, è cõtrario. Perſpicuũ eſt

iam nimirũ

iam nimirū ex hac dispositione, quemadmodū sit tractanda tripartita diuisio laudis, & uituperationis, si illud etiam assumpserimus, nō necesse esse nos omneis has partes in laudē, aut uituperationē trāsferre, propterea quod saepe ne incidunt quidem, saepe ita tenuiter incidūt, ut nō sint necessariae dictu. Qua propter eas parteis, quae firmissimae uidebuntur, legere oportebit. Conclusionibus breuibus utemur, enumeratione ad exitū causae. in ipsa causa crebras, et breueis amplificationes interponemus p locos communes, nec hoc genus causae, eo quod raro accidit in uita, negligentius consyderandū est. neq; enim id, quod potest accidere, ut faciendū sit aliquando, non oportet uelle quāaccommodatissime posse facere. Et si separatim haec causa minus saepe tractatur, at in iudicialibus, & in deliberatiuis causis saepe magnae partes uersantur laudis, aut uituperationis. quare in hoc quoq; genere causae nonnihil industriae conferendū putauimus. Nūc absoluta nobis difficillima parte rhetoricae, hoc est inuentione perpolita, atq; ad omne causae genus accommodata, tempus est ad caeteras parteis proficisci. Deinceps igitur de dispositione dicemus.

q VONIAM dispositio est, per quam illa, quae inuenimus, in ordinem redigimus, ut certo quidq; loco pronuntietur, uidendū est, cuiusmodi rationē in disponendo habere conueniat. Genera dispositionis sunt duo, unū ab institutione artis profectū, alterū ad casum temporis accommodatū. Ex institutione artis disponemus, cum sequemur eā praeceptionē, quam in primo libro exposuimus, hoc est, ut utamur principio, narratione, diuisione, cōfirmatione, cōfutatione, cōclusione, & hunc ordinē, quemadmodū praeceptū est, ante in dicendo sequemur. Itē ex institutiōe artis nō modo totas causas p orationē, sed singulas quoq; argumentationes disponemus, quemadmodū in secundo libro docuimus. idest expositionem, rationem, confirmationem rationis, exornationē, complexionem. Haec igitur duplex dispositio est, una per oratiōes, altera p argumentationes ab institutione artis profecta. Est autem alia dispositio, quae, cū ab ordine artificioso recedendū est, oratoris iudicio ad tempus accommodatur, ut si à narratiōe dicere incipiamus, aut ab aliqua firmissima argumentatione, aut à literarū aliquarū recitatione, aut si secundum principiū cōfirmatione utamur, deinde narratione, aut siquā huiusmodi permutationem ordinis faciamus, quorū nihil, nisi causa postulet, fieri oportebit. Nā si uehementer aures auditorū obtusae uidebuntur, atq; animi defatigati ab aduersarijs multitudine uerborū, cōmode poterimus pricipio supersedere, & exordiri causam, aut à

narratione, aut ab aliqua firma argumentatione. deinde, si commodũ erit, quia non semper necesse est, ad principij sententiam reuerti licebit. Si causa nostra magnam difficultatem uidebitur habere, ut nemo æquo animo principiũ possit audire, à narratione cum inceperimus, ad principij sententiã reuertamur licebit. Si narratio parum probabilis est, exordiemur ab aliqua firma argumentatiõe. His commutationibus, & translationibus partiũ sæpe uti necesse est, cũ ipsa res artificiosam dispositionẽ artificiose commutare cogit. In confirmatione, & confutatione argumentationũ dispositiones huiusmodi conuenit habere, firmissimas argumentatiões in primis, & in postremus causæ partibus collocare, mediocres, & neq; inutiles ad dicendũ, neq; necessarias ad probandũ, quæ si separatim, ac singulæ dicantur, infirmæ sunt, cum cæteris coniunctæ, firmæ, & probabiles fiunt, interponi, & in medio collocari oportet. Nam & re narrata, statim expectat animus auditoris, ex qua re causa confirmari possit, quapropter continuo firmam aliquam oportet inferre argumentationem. Et quoniam nuperrime dictũ facile memoriæ mandatur, utile est, cũ dicere desinamus, recentẽ aliquã relinquere in animis auditorũ bene firmã argumentationẽ. Hæc dispositio locorũ, tanq̃ instructio militũ, facillime in dicendo, sicut illa in pugnando, parere poterit uictoriam.

P RONVNTIATIONEM multi maxime oratori utilem dixerunt esse, & ad persuadendum plurimũ ualere. nos q̃d unũ de quinq; rebus plurimũ prosit, nõ facile dixerimus, nec egregie magnam esse utilitatem in pronuntiatione audacter confirmauerimus. Nam commodæ inuentiões, & concinnæ uerborũ elocutiones, & partium causæ artificiosæ dispositiones, & horũ omniũ diligens memoria sine pronuntiatiõe, non plusquã sine his rebus pronuntiatio sola ualere poterit. Quare, q̃a nemo de ea re diligenter scripsit. nã omnes uix putarũt posse de uoce, & uultu, gestu, dilucide scribi, cũ hæ res ad sensus nostros ptinerent, & quia magnopere ea pars à nobis ad dicendum comparanda est, nõ negligenter uidetur tota res consyderanda. Diuiditur igitur pronuntiatio in uocis figurã, & corporis motum. Figura uocis est, quæ suũ quendã possidet habitum ratione, & industria cõparatum. Ea diuiditur in treis partes, magnitudinem, firmitudinem, mollitudinem. Magnitudinem uocis maxime comparat natura, nonnihil hãc auget, sed maxime cura conseruat. Firmitudinẽ uocis maxime natura comparat, nonnihil adauget, & maxime conseruat exercitatio declamationis. Mollitudinem uocis, hoc est, ut eã torquere ro nostro commodo possimus, maxime faciet

exercitatio

exercitatio declamationis. Quapropter de magnitudine uocis, et firmitudinis parte, quoniã altera natura, altera cura cõparatur, nihil ad nos attinet cõmonere, nisi ut ab ijs, qui non inscij sunt eius artificij, ratio curandæ uocis petatur. De ea parte firmitudinis, quæ cõseruatur ratione declamationis, & de mollitudine uocis, quæ maxime necessaria est oratori, quoniam ea quoq; moderatione declamationis cõparatur, dicendũ uidetur. Firmã igitur quãmaxime poterimus in dicendo uocẽ conseruare, si quammaxime sedata, & depressa uoce principia dicemus, nã læduntur arteriæ, si ante, quã leni uoce p̃mulsæ sunt, acri clamore cõpleantur. Et interuallis longioribus uti cõueniet, recreatur enim uox spiritu, et arteriæ reticendo acquiescũt. & continuum clamorẽ remittere, et ad sermonem trãsire oportet, Commutationes enim faciunt, ut nullo genere uocis effuso, in omni uoce integri simus. et acutas uocis exclamationes uitare debemus, ictus enim fit, & uulnerantur arteriæ acuta, atq; attenuata nimis acclamatione, & siquis splendor est uocis, consumitur clamore uniuersus. & uno spiritu cuntinenter multa dicere in extrema conuenit oratione, fauces enim calefiunt, et arteriæ cõplentur, & uox, quæ uarie tractata est, reducitur in quendã sonum æquabilem, atq; cõstantem. Sæpe rerum naturæ gratia quædã iure debetur, uelut accidit in hac re. Nam, quæ diximus ad uocẽ seruandã prodesse, eadem attinent ad suauitatem pronuntiationis, ut quod nostræ uoci prosit, idẽ uoluptate auditoris probetur. utile est ad firmitudinem uocis sedata uox in principio. quid insuauius, quãm clamor in exordio causæ? interualla uocẽ confirmant, eadem sententias concinniores diuisione reddunt, & auditori spatium cogitandi relinquunt. Cõseruat uocem continui clamoris remissio, & auditorẽ q̃dem uarietas maxime delectat, cum sermone animum eius retinet, aut exsuscitat clamore. Acuta exclamatio uocẽ, et fauces uulnerat, eadẽ lædit auditorem. habet enim quiddã illiberale, et ad muliebrem potius uociferationem, quãm ad uirilẽ dignitatem in dicẽdo accõmodatum. In extrema oratione cõtinens uox remedio est uoci, q̃d hæc eadẽ, non'ne animum uehementissime calefacit auditoris in totius cõclusione causæ? Quoniã igitur res eadem uocis firmitudini, & pronuntiationis suauitudini prosunt, de utraq; re simul erit in præsentia dictum, de firmitudine, quæ uisa sunt, et de suauitate, quæ coniuncta fuerunt, cætera suo loco paulo post dicemus. Mollitudo igitur uocis, quoniam omnis ad rhetoris præceptionem pertinet, diligentius nobis consyderanda est. eam diuidimus in sermonem, contentionem, amplificat-

tionem. Sermo est oratio remissa, & finitima quotidianæ locutioni. Contentio est oratio acris, & ad confirmandum, & confutandum accommodata. Amplificatio est oratio, quæ aut ad iracundiam inducit, aut ad misericordiam trahit auditoris animum. Sermo diuiditur in parteis quatuor, dignitatem, demonstrationem, narrationem, iocationem. Dignitas est oratio cum aliqua grauitate, & uocis remissione. Demonstratio est, quæ docet remissa uoce quo modo quid fieri potuerit, aut non potuerit. Narratio est rerum gestarum, aut perinde, ut gestarum expositio. Iocatio est oratio, quæ ex aliqua re risum pudentem, & liberalem potest comparare. Contentio diuiditur in cõtinuationẽ, & distributionem. Continuatio est orationis enuntiandæ acceleratio clamosa. Distributio est in contentione oratio frequens cũ raris, & breuibus interuallis acri uociferatione. Amplificatio diuiditur in cohortationẽ, & conquestionem. Cohortatio est, quæ aliquod peccatum amplificans, auditorem ad iracũdiã adducit. Conquestio est oratio, quæ incommodorum amplificatione animum auditoris ad misericordiam perducit. Quoniam igitur mollitudo uocis in treis partes diuisa est, & hæ partes ipsæ in octo partes alias distributæ, harum octo partium, quæ cuiusq; idonea pronuntiatio sit, demonstrandum uidetur. Sermo cum est in dignitate, plenis faucibus quam sedatissima, & depressissima uoce uti conueniet, ita tamen, ut ne ab oratoria consuetudine ad tragicam transeamus. Cum autem est in demonstratione, uoce paululum attenuata, crebris interuallis, et diuisionibus oportet uti, ut ipsa pronuntiatiõe eas res, quas demonstrabimus, inserere, atq; intersecare uideamur in animis auditorum. Cum autẽ sermo in narratione est, tum uocum uarietate opus est, ut quo quidq; pacto gestum sit, ita narrari uideatur. Strenue quod uolumus ostendere factum, celeriuscule dicemus, at aliud otiose retardabimus. deinde modo acriter, tum clementer, mœste, hilariter in omneis partes cõmutabimus, ut uerba, ita pronuntiationem. Si qua inciderint in narratione dicta, rogata, responsa, si quæ admirationes, de qbus nos narrabimus, diligẽter animaduertemus, ut omniũ personarũ sensus, atq; animos uoce exprimamus. Sin erit sermo in iocatione, leniter tremebunda uoce cũ parua significatione risus, sine ulla suspicione nimiæ cachinnationis, leniter oportebit à sermone serio torquere ad liberalem iocũ uocẽ. Cũ autẽ contendere oportebit, quoniã id, aut ꝑ continuationẽ, aut ꝑ distributionẽ faciendũ est, in continuatione adaucto mediocriter sono uocis, uerbis cõtinuãdis, uocẽ quoq; adaugere oportebit, et torquere sonũ, et celeriter cũ clamore uerba cõficere, ut uim

uolubilem

uolubilem orationis uociferatio consequi possit. In distributione uocē ab imis faucibus exclamatione quamclarissima adhibere oportet, et quantum spatij per singulas exclamationes sumpserimus, tantum in singula interualla spatij consumere iubemur. In amplificationibus, cum cohortatione utemur uoce attenuatissima, clamore leni, sono æquabili, cōmutationibus crebris, maxima celeritate. In conquestione utemur uoce depressa, inclinato sono, crebris interuallis, longis spatijs, magnis cōmutationibus. De figura uocis satis dictum est, nunc de corporis motu dicendū uidetur. Motus est corporis gestus, et uultus moderatio quædā, quæ probabiliora reddit ea, quæ pronuntiantur. Conuenit igitur in uultu pudorem, & acrimoniam esse. In gestu nec uenustatem conspiciendam, nec turpitudinem esse, ut aut histriones, aut operarij uideamur esse. Ad easdem igitur partes, in quas uox est distributa, motus quoq; corporis ratio uidetur esse accōmodanda. Nam si erit sermo cum dignitate stantes in uestigio, leui dexteræ motu loqui oportebit, hilaritate, tristitia, mediocritate uultus ad sermonis sententias accommodata. Sin erit in demonstratione sermo, paulu lum corpus a' ceruicibus demittemus. Nam hoc est a' natura datum, ut quamproxime tum uultum admoueamus ad auditores, siquam rē docere eos, & uehementer instigare uelimus. Sin erit in narratione sermo, idē motus poterit idoneus esse, qui paulo ante demonstrabatur in dignitate. Sin erit in iocatione, uultu quandam debebimus hilaritatem significare sine commutatione gestus. Sin contendemus p continuationem, brachio celeri, mobili uultu, acri aspectu utemur. Sin contentio fiet per distributionē, celeri porrectione brachij, inambulatione, pedis dextri rara supplosione, acri, et defixo aspectu uti oportet. Sin utemur amplificatione per cohortationem, paulo tardiore, & consyderatiore gestu conueniet uti, similibus cæteris rebus, atq; in contentione p continuationem. Sin utemur amplificatione per conquestionem, fœmineo plangore, & capitis ictu, nonnunquam sedato, & constanti gestu, mœsto, & conturbato uultu uti oportebit. Non sum nescius, quantum susceperim negotij, qui motus corporis exprimere uerbis, & imitari scriptura conatus sum uoces. Verum nec hoc confisus sum posse fieri, ut de his rebus satis commode scribi posset, nec si id fieri non posset, hoc, qđ fieri, fore inutile putabā, propterea qđ hic admonere uoluimus, qd oporteret, reliqua trademus exercitationi. Hoc tamen scire oportet pronuntiationem bonam id pficere, ut res ex animo agi uideatur. Nunc ad thesaurum inuentorum, atque omniū partium rhetoricæ custodem memoriam transeamus.

m EMORIA utrum habeat quiddā artificij, an omnis à natura proficiscatur, aliud dicēdi tēpus magis idoneū dabitur. Nunc ꝑinde atq; constet in hac re multū ualere artem, & præceptionē, ita de ea re loquemur. Placet.n.nobis esse artificiū memoriæ, quare placeat, aliâs ostēdemus, in præsentia cuiusmodi sit ea, aperiemus. Sunt igitur duæ memoriæ, una naturalis, altera artificiosa. Naturalis est ea, quæ nostris animis insita est, & simul cū cogitatione nata. Artificiosa est ea, quā cófirmat inductio quædā, et ratio præceptionis. Sed, q̃a in cæteris rebus ingenij bonitas imitatur sæpe doctrinā, ars porrò naturæ cōmoda cōfirmat, et auget. ita fit in hac re, ut nónunquā naturalis memoria, sicui data est egregia, similis sit huic artificiosæ. porrò hæc artificiosa naturæ cómoda retinet, et amplificat ratiōe doctrinæ. Quapropter et naturalis memoria præceptione cōfirmāda est, ut sit egregia, et hæc, quæ doctrina datur, indiget īgenij. Nec hoc magis, aut minus in hac re, quàm in cæteris artibus fit, ut īgenio, doctrina, præceptiōe, natura nitescat. Quare et illis, q̃ natura memores sunt, utilis hæc erit institutio, q̃d tute paulopost poteris ītelligere, etsi illi freti īgenio, nostra præceptiōe nō īdigerent, tamen iusta causa daretur, quare ijs, q̃ minus īgenij habēt, adiumēto uelimus esse. nūc de artificiosa memoria loquemur. Cōstat igitur artificiosa memoria ex locis, et imaginibus. Locos appellamus eos, q̃ breuiter, ꝑfecte, insigniter aut natura, aut manu sunt absoluti, ut eos facile naturali memoria cōprehēdere, et amplecti queamus, ut ædes, intercolumniū, angulū, fornicē, et alia, quæ his similia sunt. Imagines sunt formæ quædā, et notæ, et simulachra eius rei, quā meminisse uolumus, q̃d genus, equi, leones, aq̃læ, quorū memoriā si uolemus habere, imagines eorū certis in locis collocare nos oportebit. Nunc cuiusmodi locos īuenire, et quo pacto reperire, et in locis imagines cōstituere oporteat, ostēdemus. Quēadmodū igitur q̃ literas sciūt, possunt id, q̃d dictū est, scribere, et recitare, q̃d scripserūt, ita q̃ mnemonica didicerūt, possunt quæ audierūt in locis collocare, et ex his memoriter pronūtiare. Loci.n.ceræ, aut chartæ simillimi sunt. imagines literis. dispositio, et collocatio imaginū scripturæ, pronūtiatio lectioni. Oportet igitur, si uolumus multa meminisse, multos nobis locos cōparare, ut in multis locis multas imagines collocare possimus. Item putamus oportere ex ordine hos locos habere, nequādo ꝑturbatiōe ordinis īpediamur, quo secius quoto quoq; loco libebit, uel à suꝑiore, uel ab īferiore, uel ab media ꝑte imagines seq̃, ea, quæ mādata locis erūt, de re, & proferre possimus. Nā, ut si in ordine stantes notos quāplu-

res uiderimus, nihil nostra intersit, utrũ à summo, an ab imo, an ab medio nomina eorum dicere incipiamus, item in locis ex ordine collocatis eueniet, ut in quãlibet partem quoto quoq; loco libebit imaginibus commoniti dicere possimus id, quod locis mandauerimus. Quare placet & ex ordine locos cõparare, & locos, quos assumpserimus, egregie commeditari oportebit, ut ꝑpetuo nobis hærere possint. Nam imagines, sicut literæ delentur, ubi nihil illis utimur, loci tanquã cera remanere debent. Et, ne forte in numero locorũ falli possimus, quĩtũ quẽq; locũ placet notari, quod genus, si in quinto loco manum aureã collocemus, & si in decimo aliquẽ notũ, cui prænomen sit Decimo, deinde facile erit similes notas quĩto quoq; loco collocare. Itẽ cõmodius est in derelicta, quàm in celebri regiõe locos cõparare. propterea qđ frequentia, & obambulatio hominum conturbat, & infirmat imaginum notas. Solitudo conseruat integras simulachrorum figuras. Præterea dissimiles forma, atq; natura loci comparandi sunt, ut distincte interlucere possint. nã siquis multa ĩtercolumnia sumpserit, conturbabitur similitudine locorum, ut ignoret, quid in quoquo loco collocarit, & magnitudine modica, & mediocres locos haberi oportet. Nam & præter modum ampli uagas imagines reddunt, & nimis angusti sæpe non uidentur posse capere imaginum collocationem. Tum nec nimis illustres, nec uehementer obscuros locos haberi oportet, ne aut obcæcentur tenebris imagines, aut splendore præfulgeant. Interualla locorum mediocria placet esse ferè paulo plus, aut minus pedũ tricenũ. nam ut aspectus, ita cogitatio minus ualet, siue nimis procul amoueris, siue uehementer propè admoueris id, qđ oportet uideri. Sed quãquã facile est ei, qui paulo plura explorauerit, quamuis multos, & idoneos locos comparare, tamen, siquis ad ista satis idoneos inuenire se non putabit, ipse sibi constituat, quàm uolet multos licebit. Cogitatio enim, quamuis regionem potest amplecti, & in ea situm loci cuiusdam ad suũ arbitrium fabricari, & architectari. Quare licebit, si hac prompta copia contenti non erimus, nosmetipsos nobis cogitatione nostra regionem constituere, & idoneorum locorum commodissimam distinctionem comparare. De locis satis dictum est, nunc ad imaginum rationem transeamus. Quoniam ergo rerum similes imagines esse oportet, & ex omnibus uerbis notas nobis similitudines eligere debemus, duplices similitudines esse debent, unæ rerum, alteræ uerborum. Rerum similitudines exprimuntur, cum summatim ipsorum negotiorum imagines comparamus. Verborum similitudines constituuntur, cum uniuscuiusq; nominis, & uoca=

buli memoria imagine notatur. Rei totius memoriam sæpe una nota, et imagine simplici comprehendemus, hoc modo. Vt si accusator dixerit ab reo hominem ueneno necatum, & hæreditatis causa factū arguerit, & eius rei multos dixerit testes, & conscios esse. Si hoc primū, ut ad defendendū nobis expeditū sit, meminisse uolemus, in primo loco rei totius imaginem conformabimus. ægrotum in lecto cubantem faciemus ipsum illum, de quo agetur, si formam eius detinebimus, si eū non agnouerimus, aliquem ægrotum nō de minimo loco sumemus, ut cito in mentē uenire possit, & reū ad lectū eius adstituemus, dextra poculū, sinistra tabulas, medico testiculos arietinos tenentē. Hoc modo & testiū, & hæreditatis, & ueneno necati memoriam habere poterimus. Item deinceps cætera crimina ex ordine in locis ponemus, & quotiescunq; rē meminisse uolemus, si formarum dispositione, & imaginū diligenti notatiōe utemur, facile ea, quæ uolemus, memoria consequemur. Cū uerborū similitudines imaginibus exprimere uolemus, plus negotij suscipiemus, & magis ingeniū nostrū exercebimus, id nos hoc modo facere oportebit. Iā domū ultionē reges Atridæ parant. in loco constituere oportet manus ad cœlū tollētem Domitiū, cum à regibus martijs loris cædatur. Hoc erit iā domū ultionem reges. In altero loco Aesopum, & Cimbrū subornare Iphigeniam, Agamemnonem, & Menelaū, hoc erit Atridæ parant. hoc modo omnia uerba erunt expressa. Sed hæc imaginum conformatio tum ualet, si naturalē memoriā exsuscitauerimus hac notatiōe, ut uersu posito, ipsi nobiscū primū transeamus bis, aut ter eū uersum, deinde cum imaginibus uerba exprimamus, hoc modo naturæ suppeditabit doctrina, nā utraq; altera separata minus erit firma, ita tamen, ut multo plus in doctrina, atq; arte præsidij sit, quod docere non grauaremur, ni metueremus, ne, cum ab instituto nostro recessissemus, minus commode seruaretur hæc dilucida breuitas præceptionis. Nūc, quoniā solet accidere, ut imagines partim firmæ, & ad monēdū idoneæ sint, partim imbecilles, & infirmæ, quæ uix memoriam possint excitare, qua de causa utrūq; fiat, consyderandū est, ut cognita causa, quas uitemus, & quas sequamur imagines, scire possimus. Docet igitur nos ipsa natura, qd oporteat fieri. nā siquas res in uita uidemus paruas, usitatas, quotidianas, eas meminisse nō solemus, propterea quod nulla, nisi noua, aut admirabili re commouetur animus, at siqd uidemus, aut audimus egregie, turpe, aut honestum, inusitatum, magnum, incredibile, ridiculum, id diu meminisse consueuimus. Itaque quas res ante ora uidemus, aut audimus, obliuiscimur.

plerunq;, quæ acciderũt in pueritia, meminimus optime ſæpe, nec hoc alia de cauſa poteſt accidere, niſi quod uſitatæ res facile è memoria elabuntur, inſignes, & nouæ manent diutius. Solis exortus, curſus, occaſus nemo admiratur, propterea qđ quotidie fiunt, at eclipſis ſolis mirantur, quia raro accidunt, et ſolis eclipſis magis mirantur, quàm lunæ, quoniam hæ crebriores ſunt. Docet ergo, ſe natura uulgari, et uſitata re non exſuſcitari, nouitate uero, & inſigni quodam negotio cõmoueri. Imitetur igitur ars naturã, & quod ea deſyderat, inueniet, ſi quod oſtendit, ſequatur. Nihil eſt enim, quod aut natura extremum inuenerit, aut doctrina primum, ſed rerũ principia ab ingenio profecta ſunt, et exitus diſciplina comparantur. Imagines igitur nos in eo genere conſtituere oportebit, quod genus in memoria manere diutiſſime poteſt. id accidet, ſi quammaxime notas ſimilitudines conſtituemus, ſi non mutas, nec uagas, ſed aliquid agentes imagines ponemus, ſi egregiã pulchritudinem, aut unicam turpitudinẽ eis attribuemus, ſi aliqua re exornabimus, ut ſi coronis, aut ueſte purpurea, quo nobis notior ſit ſimilitudo, aut ſiqua re deformabimus, ut ſi cruentam, aut cœno oblitam, aut rubrica delibutã inducamus, quo magis inſignita ſit forma, aut ſi ridiculas res aliquas imaginibus attribuamus. Nã ea res quoq; faciet, ut facilius meminiſſe poſſimus. nam quas res ueras facile meminimus, eaſdẽ fictas, & diligenter notatas meminiſſe nõ eſt difficile. ſed illud facere oportebit, ut identidẽ primos quoſq; locos imaginum renouandarũ cauſa celeriter animo percurramus. Scio pleroſq; græcos, qui de memoria ſcripſerunt, feciſſe, ut multorũ uerborũ imagines conſcriberent, uti q eas ediſcere uellent, paratas haberent, nequid in quærẽdo conſumerent operæ, quorũ rationẽ aliquot de cauſis improbamus. Primũ, quod in uerborũ innumerabiliũ multitudine ridiculum ſit mille uerborũ imagines comparare. Quantulum enim poterunt hæc ualere, cũ ex infinita uerborũ copia modo aliud, modo aliud nos uerbũ meminiſſe oportebit? deinde, cur uolumus ab induſtria quenquã remouere, ut nequid ipſe quærat, cum nos illi oĩa parata, quæſitaq; tradamus? Præterea ſimilitudine alia alius magis cõmouetur. nam, ut ſæpe formam ſiquam ſimilẽ cuipiã dixerimus eſſe, non omnes habemus aſſenſores, qđ alij uidetur aliud, ita fit in imaginibus, ut quæ nobis diligenter notæ ſint, eæ parum uideantur inſignes alijs. Quare ſibi quenq; ſuo commodo conuenit imagines comparare. Poſtremo præceptoris eſt docere, quemadmodum quæri quidq; conueniat, aut unum aliquod, aut alterum, non omnia, quæ eius generis erũt, exẽpli cauſa ſubijcere, quo res poſſit eſ=

se dilucidior, ut cum de proœmijs quærendis disputamus, rationem damus quærendi, non mille proœmiorũ genera conscribimus, ita arbitramur de imaginibus fieri conuenire. Nunc, ne forte uerborũ memoriam aut nimis difficilem, aut parũ utilem arbitreris, et ipsarum memoria rerũ contentus sis, quod & utiliores sint, & plus habeant facilitatis, ammonendus es, quare uerborũ memoriam non improbemus. Nã putamus oportere eos, q̃ uelint res faciliores sine labore, et molestia facile meminisse, in rebus difficilioribus esse ante exercitatos. Nec nos hanc uerborũ memoriã inducimus, ut uersus meminisse possimus, sed ut hac exercitatione illa rerũ memoria, quæ pertinet ad utilitatẽ, confirmetur, ut ab hac difficili consuetudine sine labore ad illã facilitatem transire possimus. Sed cum in omni disciplina infirma est artis præceptio sine summa assiduitate exercitationis, tum uero in mnemonicis minimum ualet doctrina, nisi industria, studio, labore, diligẽtia comprobetur. quamplurimos locos ut habeas, & quammaxime ad præcepta accommodatos curare debebis. In imaginibus collocandis exerceri quotidie conueniet. non enim, sicut in cæteris studijs, abducimur nonnunquã occupatione, ita ab hac re nos potest causa deducere aliqua. Nunquã est enim, quin aliquid memoriæ tradere uelimus, & tum maxime, cũ aliquo maiore negotio detinemur. Quare, cũ sit utile facile meminisse, nõ te fallit, quod tantopere utile sit, quanto labore sit appetendũ, quod poteris existimare utilitate cognita. Pluribus uerbis ad eã te hortari non est sententia, ne aut tu nostro, aut nos tuo studio diffidere, aut minus, quàm res postulat, dixisse uideamur. De q̃nta parte rhetoricæ deinceps dicemus, tu primas quasq; partes in animo frequẽta, et, q̃d maxime necesse ẽ, exercitatiõe cõfirma.

RHETORICORVM AD C. HERENNIVM LIBER QVARTVS.

q VONIAM in hoc libro C. Herenni de elocutione conscripsimus, & q̃bus in rebus opus fuit exemplis uti, nostris exẽplis usi sumus, & id fecimus præter consuetudinem græcorũ, qui de hac re scripserunt, necessario faciendũ est, ut paucis rationẽ nostri cõsilij demus. Atq; hoc nos necessitudine facere, nõ studio, satis erit signi, quod in superioribus libris nihil neq; ante rẽ, neq; præter rẽ locuti sumus. Nũc, si pauca, quæ res postulat, dixerimus, tibi id, q̃d reliquũ

est artis, ita, uti instituimus, persoluemus. Sed facilius nostram rationē intelliges, si prius quid illi dicant, cognoueris. Compluribus de causis putant oportere, cum ipsi præceperint, quo pacto oporteat ornare elocutionem, uniuscuiusq; generis ab oratore, aut poëta probato sumptum ponere exemplum. Et primum se id modestia commotos facere dicunt, propterea quod uideatur esse ostentatio quædam, nō satis habere præcipere de artificio, sed ipsos etiam uideri uelle artificiose gignere exempla, hoc est inquiunt ostentare se, non artem ostendere. Quare pudor in primis est ad eā rē impedimento, ne nos solos probare, nos amare, alios contemnere, & deridere uideamur. Etenim, cū possimus ab Ennio sumptum, aut à Graccho ponere exemplum, uidetur esse arrogantia, illa relinquere, & ad sua deuenire. Præterea, exēpla testimoniorū locū obtinent. Id enim, quod ammonuerit, & leuiter fecerit præceptio, exemplo, sicut testimonio cōprobatur. Non igitur ridiculus sit, siquis in lite, aut in iudicio, domestico pugnet, & sui ipsius testimonio abutatur? ut enim testimonium, sic exemplum rei cōfirmandæ causa sumitur. Non ergo oportet hoc, nisi à probatissimo sumi, ne, quod aliud confirmare debeat, egeat ipsum confirmationis. etenim necesse est, aut se omnibus anteponant, & sua maxime probēt, aut negent optima esse exempla, quæ à probatissimis oratoribus, aut poëtis sumpta sunt. Si se omnibus anteponant, intolerabili arrogantia sunt, siquos sibi præponant, & corū exempla suis exemplis non putent præstare, nō possunt dicere, quare sibi illos anteponāt. Quid igitur ipsa authoritas antiquorum? Nā tum res probabiliores, tum hominum studia ad imitandum alacriora reddit. immo erigit omniū cupiditates, & acuit industriā, cum spes iniecta est posse imitando Gracchi, aut Crassi consequi facultatem. Postremo hoc ipsum est summū artificiū res uarias, et dispares in tot poematibus, & orationibus sparsas, & uage disiectas, ita diligenter eligere, ut unūquodq; genus exemplorū sub singulos artis locos subijcere possis. Hoc si industria solum fieri posset, tamen essemus laudandi, cum talem laborem non fugissemus. nunc uero sine summo artificio non potest fieri. Quis est enim qui non, cum summe teneat artem, possit ea, quæ iubeat ars, de tanta, & tam diffusa scriptura notare, & separare? Cæteri, cum legunt orationes bonas, aut poemata, probant oratores, & poëtas, neque intelligunt, quare commoti probent, quod scire non possunt ubi sit, nec quid sit, nec quomodo factum sit id, quod eos maxime delectet. At is, qui & hæc omnia intelligit, & idonea maxime eligit, & omnia in arte maxime scribenda, redigit in singulas

rationes præceptionis, neceſſe eſt eius rei ſummus artifex ſit. Hoc igi-
tur ipſum maximũ artificiũ eſt, in arte ſua poſſe & alienis exẽplis
uti. Hæc illi cum dicunt, magis nos authoritate ſua commouent, quàm
ueritate diſputationis. Illud enim ueremur, ne cui ſatis ſit ad contrari
am rationem probandam, quod ab ea ſteterint ij, qui & inuentores
huius artificij fuerunt, & uetuſtate iam ſatis omnibus probati ſunt.
quod ſi illorũ authoritate remota, res omnes uolent cum re compara
re, intelligent, non omnia eſſe cócedenda antiquitati. Primum igitur
quod ab eis modeſtia dicitur, uideamus ne nimium inutiliter, & pue
riliter proferatur. Nam, ſi tacere, & nihil ſcribere modeſtia eſt, cur
quicquam ſcribunt, aut loquuntur? Sin aliq̃d ſuum ſcribũt, cur, quo
ſecius omnia ſcribant, impediuntur modeſtia? Quaſi ſiquis ad olym
piacum uenerit curſum, & ſteterit, ut mittatur, impudenteisq́; illos
dicat eſſe, q̃ currere cœperint, ipſe intra carcerẽ ſtet, & narret alijs
quomodo Ladas, aut Boius cum Sicyonijs curſitarint. Sic iſti, cum in
artis curriculũ deſcenderũt, illos, qui in eo, q̃d eſt artificij, elaborẽt,
aiunt facere immodeſte. ipſi aliquem antiquum oratorem, aut poëtã
laudant, aut ſcripturam, ſic ut in ſtadiũ rhetoricæ artis prodire nõ
audeant. Non auſim dicere, ſed tamem uereor, nequa in re laudẽ mo
deſtiæ uenentur, in ea ipſa re ſint impudentes. Quid enim tibi uis
aliq̃s inquiet? artem tuã ſcribis, gignis nobis nouas præceptiones, eas
ipſe confirmare non potes, ab alijs exempla ſumis, uide ne facias im
pudenter, qui tuo nomini uelis ex aliorum laboribus libare laudẽ.
Nam, ſi eorum uolumina prehenderint antiqui oratores, & poëtæ,
& ſuum quiſq; de libris ſuis tulerint, nihil iſtis, quod ſuum uelint,
relinquetur. At exempla, quoniã teſtimoniorũ ſimilia ſunt, item con-
uenit ut teſtimonia ab hominibus probatiſſimus ſumi. Primũ omni-
um exempla ponuntur hic non confirmandi, neq; teſtificandi cauſa,
ſed demonſtrandi. Non enim, cum dicimus eſſe exornationẽ, quæ uer
bi cauſa conſtet ex ſimiliter deſinentibus uerbis, & ponimus hoc exẽ
plũ à Craſſo, quod poſſumus, & debemus, teſtimonium collocamus,
ſed exemplum. Hoc igitur intereſt inter exemplũ, & teſtimonium.
Exemplo demonſtratur id, quod dicimus cuiuſmodi ſit. Teſtimonio eſ
ſe illud ita, ut nos dicamus, confirmatur. Præterea oportet teſtimoniũ
cum re conuenire. aliter enim rem non poteſt confirmare. at id, q̃d il
li faciunt, cum re nõ conuenit. Quid ita? q̃a pollicentur artẽ ſe ſcri-
bere, & exempla proferunt ab ijs plerunq;, qui artem neſcierũt. tũ
quis eſt, qui poſſit id, quod de arte ſcripſerit, comprobare? niſi aliquid
ſcribat ex arte, contráq; faciunt, quàm polliceri uidentur. nam cum

ſcribere

scribere artem instituunt, uidentur dicere se excogitasse, quod alios
docerent. cum uero scribunt, ostendunt nobis, quid alij excogitarint.
At hoc ipsum est difficile, inquiunt, eligere de multis. q̃d dicitis dif-
ficile? utrũ laboriosum, an artificiosum? Si laboriosum, non statim
præclarũ. Sunt enim multa laboriosa, quæ si faciatis, nõ continuo glo
riemini, nisi etiam, si uestra manu fabulas, aut orationes totas tran-
scripsissetis, gloriosum putaretis, sin autem istud, artificium egregium
dicitis, uidete, ne insueti rerum maiorũ uideamini, si uos parua res,
sicuti magna delectat. Nam isto modo eligere rudis quidem nemo po
test, sed sine summo artificio multi. Quisquis enim audierit de arte
paulo plus, ĩ elocutione præsertim, omnia uidere poterit, quæ ex ar
te dicuntur, facere nemo poterit, nisi eruditus. Ita ut, si de tragœdijs
Ennij uelis sentẽtias eligere, aut de pacuuianis periodos, sed q̃a planè
rudis id facere nemo poterit, cũ feceris, te literatissimũ putes, ineptus
sis, propterea quod id facile faciat quiuis mediocriter literatus. Itẽ si
cum ex orationibus, aut poëmatibus elegeris exempla, quæ certis si
gnis artificij notata sunt, quia rudis id nemo facere possit, artificio=
sissime te fecisse putes, erras, propterea quod isto signo uidemus te nõ
nihil eius scire, alijs signis te scire multa intelligimus. Quod si artifi-
ciosum est intelligere, quæ sunt ex arte scripta, multo est artificiosius
ipsum scribere ex arte. qui enim scribit artificiose, ab alijs commode
scripta facile intelligere poterit, qui eliget facile, nõ continuo ipse cõ
mode scribit, & si est maxime artificiosum, alio tempore utantur ea
facultate, non tum, cum parere ipsi, & gignere, & proferre debent.
Postremo in eo uim artificij cõsumant, ut ipsi ab alijs potius eligen
di, quàm aliorum boni electores existimentur contra ea, quæ ab ijs
dicuntur, qui dicunt alienis se exemplis uti oportere, satis est dictũ.
Nũc quæ separatim dici possint, cõsyderemus. dicamus ergo eos om=
nes, ideo quod alienis utantur, peccare, tum etiam magis delinquere,
quod à multis exempla sumant, & de eo, q̃d postea diximus, ante
uideamus. Si cõcederem aliena oportere assumere exempla, uincerẽ
unius oportere. Primũ, quod contra hoc nulla staret eorũ ratio. lice-
ret enim eligerent, & probarent quemlibet, q̃ sibi in omnes res sup
peditaret exempla, uel poëtã, uel oratorem, cuius authoritate niterẽ
tur. Deinde interest magni eius, q̃ discere uult, utrum unũ omnia,
an omnia neminem, sed aliud alium putet consequi posse. Si enim pu
tabit posse omnia penes unum consistere, ipse quoq; ad omnium nite
tur facultatem, si id desperarit, in paucas se exercebit, ipsis etiam con
tentus erit, nec mirum, cum ipse præceptor artis omnia penes unum

reperire nõ potuerit. allatis igitur exemplis a Catone, a Gracchis, a Lælio, a Scipione, Galba, Porcina, Crasso, Antonio, cæterisq́;, item sumptis alijs a poëtis, & historiarũ scriptoribus, necesse erit eum, q discet, ab omnibus putare omnia, ab uno pauca uix potuisse sumi. Quare se unius alicuius esse similem satis habebit, omnia, quæ omnes habuerint, solũ habere se posse diffidet. ergo inutile est ei, q discere uult, putare non unum omnia posse. igitur nemo in hanc incidet opinionẽ, si ab uno exempla sumpsissent. nũc hoc signi est ipsos artis scriptores non putasse unum potuisse in omnibus elocutionis partibus enitere, quoniã neq; sua protulerunt, neq; unius alicuius, aut deniq; duorum, sed ab omnibus oratoribus, & poëtis exempla sumpserunt. Deinde, siquis uelit artem demonstrare, nihil prodesse ad discendum, non male utatur hoc adiumento, quod unus omnes artis partes consequi nemo potuerit. Quod igitur iuuat horum rationem, qui omnino improbent artem, id non ridiculum est, ipsum scriptorem artis suo iudicio comprobare? ergo ab uno sumenda fuisse docuimus exempla, si semper aliunde sumerentur. Nunc omnino aliunde sic intelligemus sumenda non fuisse. Primum omniũ, quod ab artis scriptore affertur exemplum, de eius artificio debet esse, nõ, ut siquis purpuram, aut aliud quippiam uendens, dicat sume a me, sed huius exemplum aliunde rogabo, tibiq́; ostendam. Si merces ipsi, q uenditant, aliũde exemplum quæritent aliud mercis, aceruos se dicant tritici habere, & eorum exemplum pugno non habeant, quod ostendant. Si Triptolemus, cum omnibus semen largiretur, ipse ab alijs hominibus id mutuaretur, aut si Prometheus, cum mortalibus ignem diuidere uellet, ipse a uicinis cum testa ambulans, carbunculos corrogaret, non ridiculum uideretur? Isti magistri omnium dicendi præceptores non uidentur sibi ridicule facere, cum id, quod alijs pollicentur, ab alijs quærunt. Si, qui se fontes maximos penitus absconditos aperuisse dicat, & hæc sitiens quammaxime loquatur, neq; habeat quo sitim sedet, nõ irrideatur? Isti, cum non modo dominos se fontiũ, sed se ipsos fontes esse dicant, & omnium rigare debeant ingenia, nõ putant fore ridiculum, si cum id polliceantur alijs, arescant ipsi siccitate. Chares a Lisippo statuas facere non isto modo didicit, ut Lisippus caput ostenderet Mironis, bracchia Praxitelis, pectus Polycleti, sed omnia coram magistrum facientem uidebat, cæterorũ opera, uel sua sponte consyderare poterat. Isti credunt eos, qui hæc uelint discere, alia ratione doceri posse commodius. Præterea, nec possunt quidem ea, quæ sumuntur ab alijs exempla, tam esse accommodata ad ar

tem,

tem, quàm propria, propterea quod in dicendo leuiter unusquisq; locus plerunq; tangitur, ne ars appareat. In præcipiendo, expresse conscripta ponere oportet exempla, ut in artis formam conuenire possint, & post in dicendo, ne possit ars eminere, & ab omnibus uideri, facultate oratoris occultatur. Ergo etiam, ut magis ars cognoscatur, suis exemplis melius est uti. Postremo hæc quoq; res duxit nos ad hanc rationem, quod nomina rerum græca, quæ conuertimus, ea remota sunt à consuetudine. Quæ enim res apud nostros non erant, earum rerum nomina non poterant esse usitata. Ergo hæc asperiora primo uideantur, necesse est, idq; fiet rei, non nostra difficultate. Reliquum scripturæ consumetur in exemplis. hæc aliena si posuissemus, factum esset, ut quod commodius esset in hoc libro, id nostrum non esset. Quod asperius, & inusitatum, id propric nobis attribueretur. Ergo hanc quoq; incommoditatem fugimus. His de causis, cum artis inuentionem græcorum probassemus, exemplorum rationem secuti non sumus. Nunc tempus postulat, ut ad elocutionis præcepta trãseamus. Bipartita erit igitur nobis elocutionis præceptio. Primum dicemus, qubus in generibus semper omnis oratoria elocutio debeat esse. Deinde ostendemus quas res semper habere debeat.

s VNT igitur tria genera, quæ nos figuras appellamus, in quibus omnis oratio non uitiosa consumitur, unam grauẽ, alteram mediocrem, tertiam extenuatam uocamus. Grauis est, quæ constat ex uerborum grauium magna, & ornata constructione. Mediocris est, quæ cóstat ex humiliore, neq; tamen ex infima, & peruulgatissima uerborum dignitate. Attenuata est, quæ demissa est usq; ad usitatissimam puri consuetudinem sermonis.

In graui consumetur oratio figura, si, quæ cuiusq; rei poterunt ornatissima uerba reperiri, siue propria, siue translata, ad unanquãq; rem accommodabuntur, & si graues sententiæ, quæ in amplificatione, & cómiseratione tractantur, eligentur, & si exornationes sententiarũ, aut uerborum, quæ grauitatem habebunt, de qbus post dicemus, adhibebuntur. In hoc genere figuræ erit hoc exemplum. Nam quis est uestrum iudices, qui satis idoneam possit in eã pœnam excogitare, q prodere hostibus patriam cogitarit? quod maleficium cum hoc scelere comparari? quod huic maleficio dignum supplicium potest inueniri? In ijs, qui uiolassent ingenuam, matremfamilias constuprassent, pulsassent aliquem, aut postremo necassent, maxima supplicia maiores nostri consumpserunt, huic truculentissimo, ac nefario facinori singularem pœnam non reliquerunt. Atque

in alijs maleficijs ad singulos, aut ad paucos ex alieno peccato iniuria peruẽnit. huius sceleris qui sunt affines uno cõsilio, uniuersis ciuibus, atrocissimas calamitates machinantur. O' feros animos. O' crudeles cogitationes. O' derelictos ab humanitate homines. Quid agere ausi sunt, aut cogitare potuerunt? Quo pacto hostes reuulsis maiorum sepulchris, deiectis moenibus, ouantes irruerent in ciuitatem? quo modo deũm spoliatis templis, optimatibus trucidatis, alijs arreptis in seruitutem, matribus familias, & ingenuis sub hostilem libidinẽ subiectis, urbs acerbissimo concidat incendio conflagrata? qui se nõ putant id, quod uoluerint, ad exitum pduxisse, nisi sanctissimæ patriæ miserandum scelerati uiderint cinerem? Nequeo uerbis consequi iudices indignitatem rei, sed negligentius id fero, quia uos mei nõ indigetis. Vester enim uos animus amantissimus reip. facile edocet, ut eum, qui fortunas omnium uoluerit prodere, præcipitem perturbetis ex ea ciuitate, quam iste spurcissimorum hostium dominatu nefario uoluerit obruere. In mediocri figura uersabitur oratio, si hæc, ut ante dixi, aliquantulũ demiserimus, neq; tamen ad infimum descenderimus, sic. Quibus cum bellum gerimus iudices, uidetis, cum socijs, q pro nobis pugnare, & imperium nostrum nobiscum simul uirtute, & industria conseruare soliti sunt. Hi cum se, & opes suas, & copiam necessariorũ norunt, tum uero nihilo minus propter propinquitatẽ, et omniũ rerum societatem, quid in omnibus rebus populus R. posset, scire, & æstimare poterant. Hi, cum deliberassent nobiscum bellũ gerere, quæso, quæ res erat, qua freti bellum suscipere conarentur? cum multo maximam sociorum partem in officio manere intelligerent, cũ sibi non multitudinem militum, non idoneos imperatores, non pecuniam publicam præsto esse uiderent, non deniq; ullam rẽ, quæ res ptinet ad bellum administrandum. Si cum finitimis de finibus bellũ gererent, si totum certamen in uno prælio positum putarent, tamen omnibus rebus instructiores, ac paratiores uenirent, nedum illud imperium orbis terræ, cui imperio omnes gentes, reges, nationes, partim ui, partim uoluntate consenserunt, cum aut armis, aut liberalitate à populo R. superati essent, ad se transferre tantulis uiribus conarentur. Quæret aliquis, quid Fregellani, non sua sponte conati sunt? Eo quidem minus isti facile conarentur, quo illi, quemadmodũ discessent, uidebant. Nam rerum imperiti, qui uniuscuiusq; rei de rebus ante gestis exempla petere non possunt, ij per imprudentiam facile deducuntur in fraudem. At ij, qui sciunt quid alijs acciderit, facile ex aliorum euentibus suis rationibus possunt prouidere. Nulla

igitur re inducti, nulla spe freti arma sustulerunt? Quis hoc credat,
tantam amentiam quenquam tenuisse, ut imperium populi R. tenta=
re auderet nullis copijs fretus? Ergo aliquid fuisse necesse est. qd aliud,
nisi id, quod dico, potest esse? In attenuato figuræ genere, quod ad
infimum, & quotidianum sermonem demissum est, hoc erit exem=
plum. Nã, ut forte hic in balneas uenit, cœpit, postquã perfusus est,
defricari. Deinde, ubi uisum, ut in alueum descenderet, ecce ibi iste
de transuerso, heus inquit adolescens, pueri tui modo me pulsauerũt,
satisfacias oportet. hic, qui id ætatis ab ignoto præter consuetudinem
appellatus esset, erubuit. Iste clarius eadem, & alia dicere cœpit. hic
uix tandem inquit, sine me consyderare. Tum uero iste cœpit uoce cla
mare ista, quæ facile cuiuis rubores eijcere posset, ita petulans es, atq;
acer, ut ne ad solarium quidem idoneus, ut mihi uidetur, sed penes
scenam, & in eiusmodi locis exercitus sis? conturbatus est adolescens,
nec mirum, cui etiam nunc pædagogi lites ad auriculas uersarentur
imperito eiusmodi conuitiorum. Vbi enim iste uidisset scurram ex
hausto rubore, qui se putaret nihil habere, quod de existimatione per
deret, ut omnia sine famæ detrimento facere posset? Igitur genera fi=
gurarum ex ipsis exemplis intelligi poterunt. Erit enim & attenua
ta uerborum constructio quædam. Et item alia in grauitate, alia
posita in mediocritate. Est autem cauendum, ne, dum hæc genera con
sectemur, in finitima, & propinqua uitia ueniamus. Nam graui
figuræ, quæ laudanda est, propinqua est ea, quæ fugienda est,
quæ recte uidebitur appellari, si sufflata nominabitur. Nam ita, ut
corporis bonam habitudinem tumor imitatur sæpe, ita grauis oratio
sæpe imperitis uidetur ea, quæ turget, & inflata est, cum aut nouis,
aut priscis uerbis, aut duriter aliunde translatis, aut grauioribus,
quàm res postulat, aliquid dicitur, hoc modo. Nam qui perduellioni-
bus uenditat patriam, non satis supplicij dederit, si præceps in ne-
ptunias depultus erit lacunas. Pœnitet igitur istum, qui montes belli fa
bricatus est, campos sustulit pacis. In hoc genus plerique cum decli-
nassent, & ab eo, quò profecti sunt, aberrauerunt, & specie grauita
tis falluntur, nec prospicere possunt orationis tumorem. Qui in
mediocre genus orationis profecti sunt, si peruenire eò non potuerũt,
errantes perueniunt ad confine genus eius generis, quod appellamus
fluctuans, & dissolutum, eo quod sine neruis, & articulis fluctuat
huc, & illuc, nec potest confirmare, nec uiriliter sese expedire. id est
huiusmodi. Socij nostri, cum belligerare nobiscum uellent, profecto
ratiocinati essent etiam, atque etiam, quid possent facere, siquidem

sua sponte facerent, & non haberent hinc adiutores multos, & malos homines, & audaces. Solent enim diu cogitare omnes, q magna negotia uolunt agere. Non potest huiusmodi sermo tenere attentū auditorem. diffluit enim totus, neq; quicquam comprehendens perfectis uerbis amplectitur. Qui non possunt in illa facetissima uerborū attenuatione commode uersari, ueniunt ad aridum, & exangue genus orationis, qđ non alienū est exile nominari, cuiusmodi est hoc. Nam istic ad balneas accessit, ad hunc postea dixit, hic tuus seruus me pulsauit, postea dixit hic illi, cōsyderabo, post ille conuitiū fecit, et magis, magis'q; praesentibus multis clamauit. Friuolus hic qdem iā, & illiberalis est sermo. non enim adeptus est id, quod habet attenuata figura puris uerbis, & electis compositam orationem. Omne genus orationis, & graue, & mediocre, & attenuatum dignitate afficiunt exornationes, de quibus post loquemur, quae, si rarae disponentur, distinctam sicuti coloribus, si crebrae collocabuntur, oblitam reddunt orationem. Sed figuram in dicendo commutari oportet, ut grauem mediocris, mediocrem excipiat attenuata. Deinde identidem cōmutentur, ut facile satietas uarietate uitetur. QVONIAM quibus in generibus elocutio uersari debeat, dictum est, uideamus nunc, quas res debeat habere elocutio commoda, & perfecta, quae maxime admodū oratori accommodata est, treis res in se debet habere, elegantiā, compositionem, dignitatem. ELEGANTIA est, quae facit, ut unumquodq; pure, & aperte dici uideatur. Haec distribuitur in latinitatem, & explanationem. Latinitas est, quae sermonem purum conseruat ab omni uitio remotum. Vitia in sermone, quo minus is latinus sit, duo possunt esse, Soloecismus, & Barbarismus. Soloecismus est, cum uerbis pluribus consequens uerbum superiori non accommodatur. Barbarismus est, cum uerbum aliquod uitiose effertur. Haec qua ratione uitare possimus, in arte grammatica dilucide discemus. Explanatio est, quae reddit apertā, & dilucidā orationem. ea comparatur duabus rebus, usitatis uerbis, & proprijs. Vsitata sunt ea, quae uersantur in sermone, & consuetudine quotidiana. Propria, quae eius rei uerba sunt, aut esse possunt, qua de loquemur. COMPOSITIO est uerborū cōstructio, quae facit omnes parteis orationis aequaliter ppolitas. ea conseruabitur, si fugiemus crebras uocalium concursiones, quae uastam, atque hiantem orationem reddunt, ut hoc est, uaccae aeneae amoenissimae impendebant. Et si uitabimus eiusdē literae nimiam assiduitatem, cui uitio uersus hic erit exemplo. nam hic nihil prohibet in uitijs, alienis exemplis

emplis uti. O' Tite tute Tati tibi tanta tyranne tulisti, & hic eiusdē poëtæ. Quicquam quisquam, cuiquam quod conueniat, neget. Et si eiusdem uerbi assiduitatem nimiam fugiemus, ea est huiusmodi. nam cuius rationis ratio non extet, ei rationi ratio non est fidem habere, et si non utemur, continenter similiter cadentibus uerbis, hoc modo. flentes, plorātes, lachrymantes, obtestantes. Et si uerborum transiectionē uitabimus, nisi quæ erit concinna, qua de re posterius loquemur, quo in uitio est Lucilius assiduus, ut hoc est in priore libro. has res ad te scriptas Luci mısimus eli. Item fugere oportet longam uerborū continuationem, quæ & auditoris aures, & oratoris spiritū lædit. His uitijs in compositione uitatis, reliquum operis consumendum est in dignitate. DIGNITAS est, quæ reddit ornatam orationem uarietate distinguens. hæc et in uerborum, & sententiarum exornationem diuiditur. Verborum exornatio est, quæ ipsius sermonis insignita continetur perpolitione. Sententiarum exornatio est, quæ non in uerbis, sed in ipsis rebus quandam habet dignitatem.

REPETITIO est, cum continenter ab uno, atq; eodē uerbo in rebus similibus, & diuersis principia sumuntur, hoc modo. Vobis istud attribuendum est, uobis gratia habenda, uobis res ista erit honori. Item, Scipio Numantiam sustulit, Scipio Carthaginem deleuit, Scipio pacem peperit, Scipio ciuitatem seruauit. Item, tu in forū prodire, tu lucem conspicere, tu in horū conspectum uenire conaris, audes uerbum facere, audes quicquam ab istis petere, audes supplicium deprecari? Quid est, quod possis defendere? quid est, quod audeas postulare? quid est, quod tibi putes concedi oportere? Non iusiurandum reliquisti? non amicos prodidisti? non parenti manus intulisti? non deniq; in omni dedecore uolutatus es? Hæc exornatio, cum multum uenustatis habet, tum grauitatis, & acrimoniæ plurimum. Quare uidetur esse adhibenda, & ad exornandam, & ad augendam orationem. CONVERSIO est, per quam non, ut ante primum repetimus uerbum, sed ad postremum continenter reuertimur, hoc modo. Pœnos populus R. iustitia uicit, armis uicit, liberalitate uicit. Item, ex quo tempore concordia de ciuitate sublata est, libertas sublata est, fides sublata est, amicitia sublata est. Item, C. Lælius homo nouus erat, ingeniosus erat, doctus erat, bonis uiris, & studiosis amicus erat, ergo in ciuitate primus erat. Item, nam, cum istos, ut absoluāt te, rogas, ut peierent, rogas, ut existimationē negligant, rogas, ut leges populi R. tuæ libidini largiātur, rogas. COMPLEXIO est, quæ utranque complectitur exornationem, &

hanc, & quam ante expoſuimus, ut & repetatur idem primũ uerbum ſæpius, & crebro ad idem poſtremum reuertamur, hoc modo. Qui ſunt, qui fœdera ſæpe ruperunt? Carthagnienſes. qui ſunt, q crudele bellũ in Italia geſſerunt? Carthagnienſes. qui ſunt, qui Italiam deformauerunt? Carthagnienſes, qui ſunt, qui ſibi poſtulant ignoſci? Carthagnienſes. Videte ergo, quid conueniat eos impetrare. Item, quem ſenatus damnarit, quem populus R. damnarit, quem omnium exiſtimatio damnarit, eum uos ſentẽtijs ueſtris abſoluetis?

TRADVctio eſt, quæ facit, ut, cum idem uerbum crebrius ponatur, non modo nõ offendat animum, ſed etiã concinniorem orationem reddat, hoc pacto. Qui nihil habet in uita iucundius uita, is cum uirtute uitã non poteſt colere. Item, eum tu hominem appellas, qui, ſi fuiſſet homo, nunquam tam crudeliter uitam hominis petiſſet. at erat inimicus, ergo inimicũ ſic ulciſci uoluit, ut ipſe ſibi reperiretur inimicus. Item, diuitias ſine diuitũ eſſe, tu uero uirtutem præfer diuitijs. nam ſi uoles diuitias cũ uirtute cõparare, uix ſatis idoneæ tibi uidebuntur diuitiæ, quæ uirtutis pediſequæ ſint. Ex eodẽ genere eſt exornationis, cum idem uerbũ modo ponitur in hac, modo in altera re, hoc modo. Cur eam rẽ tam ſtudioſe curas, quæ multas tibi dabit curas? Item, amari iucundũ eſt, ſi curetur, nequid inſit amari. Item, ueniam ad uos, ſi mihi ſenatus det ueniam. in his quatuor generibus exornationũ, quæ adhuc propoſitæ ſunt, nõ inopia uerborum fit, ut ad idẽ uerbũ redeatur ſæpius, ſed ineſt feſtiuitas quædã, quæ facilius auribus diiudicari, quàm uerbis demonſtrari poteſt.

CONTENTIO eſt, cũ ex contrarijs uerbis oratio conficitur, hoc pacto. Habet aſſentatio iucunda principia, eadem exitus amariſſimos affert. Item, inimicis te placabilem, amicis inexorabilẽ præbes. Item, in otio tumultuaris, in tumultu ſolus es otioſus. In re frigidiſſima cales, in feruentiſſima friges. Tacito, cũ opus eſt, clamas, cũ loqui conuenit, obmuteſcis. Ades, abeſſe uis. abes, reuerti cupis. In pace bellum quæritas, in bello pacẽ deſyderas. In concione de uirtute loqueris, in prælio ꝑ ignauiã tubæ ſonitum ꝑferre non potes. Hoc genere ſi diſtinguemus orationem, & ornati, & graues poterimus eſſe.

EXCLAmatio eſt, quæ conficit ſignificationem doloris, aut indignationis alicuius, per hominis, aut urbis, aut loci, aut rei cuiuſpiã compellationem, hoc modo. Te nunc alloquor Africane, cuius mortui quoq; nomen ſplendori, ac decori eſt ciuitati. Tui clariſſimi nepotes ſuo ſanguine abluerunt inimicorũ crudelitatem. Item, ô perfidioſæ fregellæ, quàm facile ſcelere ueſtro contabuiſtis, ut cuius nitor urbis

Italiam

Italiam nuper illustrauit, eius nunc uix fundamentorum reliquiæ maneant. Item, bonorum insidiatores latrocinio uitam innocentissimum cuiusq; petistis, tantam'ne ex iniquitate iudiciorū uestris calumnijs assumitis facultatem? Hac exclamatione si loco utemur, & raro, & cum rei magnitudo postulare uidebitur, ad quam uolemus indignationem animum auditoris adducemus. INTERROGAtio non omnis grauis est, neq; concinna, sed hæc, quæ cum enumerata sunt ea, quæ obsunt causæ aduersariorum, confirmat superiorē orationem, hoc pacto. Cum igitur hæc omnia faceres, diceres, administrares, utrum animos sociorum ab repub. remouebas, et alienabas? an non? & utrum'ne aliquem exornari oportuit, qui ista prohiberet, ac fieri non sineret? an non? RATIO cinatio est, per quā nos ipsi à nobis rationē poscimus, quare ꝗdq; dicamus, et crebro nosmet à nobis petimus uniuscuiusq; propositionis explanationē. Ea est huiusmodi. Maiores nostri, siquam unius peccati muliĕrem damnabant, simplici iudicio multorum maleficiorum conuictam putabant. Quo pacto? quoniam, quam impudicam iudicarant, eam ueneficij quoq; damnatam existimabant. Quid ita? quia necesse est eam, quæ suum corpus addixerit turpissimæ cupiditati, timere ꝑmultos. Quos istos? uirum, parentes, cæteros, ad quos uidet sui dedecoris infamiam ꝑtinere. Quid postea? quos tantopere timeat, eos necesse est, ut quoquo modo possit ueneficio petat. Cur? quia nulla potest honesta ratio retinere eam, quam magnitudo peccati facit timidā, intemperantia audacem, natura muliĕbris inconsyderatam. Quid ueneficij damnatā? quid? putabant impudicam quoq; necessario. Quare? quia nulla facilius ad id maleficium causa, quàm turpis amor, & intemperans libido commouere potuit, cum cuius animus muliĕris esset corruptus, eius corpus castum esse nó putarint. Quid in uiris? idem'ne hoc obseruabant? minime. Quid ita? quia uiros ad unum quodq; maleficium singulæ cupiditates impellunt. Muliĕres ad omnia maleficia cupiditas una ducit. Item, bene maiores nostri hoc comparauerunt, ut neminem regem, quem armis cœpissent, uita priuarent. Quid ita? quia quam nobis facultatem fortuna dedisset, iniquum erat in eorum supplicio consumere, quos eadem fortuna paulo ante in amplissimo statu collocarat. Quid quod exercitum contraduxit? desino meminisse. Quid ita? ꝗa uiri fortis est, qui de uictoria contendant, eos hostes putare, qui uicti sunt, eos homines iudicare, ut possit bellū fortitudo minuere, pacem humanitas augere. et ille si uicisset, num idē fecisset? non profecto tam sapiens fuisset. Quid igitur ei parcis? quia talem

ſtultitiam contemnere, non imitari conſueui. Hæc exornatio ad ſermonem uehementer accommodata eſt, & animum auditoris reddit attentum, tum uenuſtate ſermonis, tum rationum expectatione.

SENTENTIA eſt oratio ſumpta de uita, quæ aut quid ſit, aut quid eſſe oporteat, in uita breuiter oſtendit, hoc modo. Difficile eſt primum uirtutem reuereri, qui ſemper ſecunda fortuna ſit uſus. Item liber is eſt exiſtimandus, qui nulli turpitudini ſeruit. Item egens æque eſt is, qui non ſatis habet, & is, cui nihil ſatis poteſt eſſe. Item optima uiuendi ratio eſt eligenda, eam iucundam conſuetudo reddet. Huiuſmodi ſententiæ ſimplices non ſunt improbandæ, propterea quod habet breuis expoſitio, ſi rationis nullius indiget, magnam delectationem. Sed illud quoq; probandum eſt genus ſententiæ, quod confirmatur ſubiectione rationis, hoc modo. Omnes bene uiuendi rationes in uirtute ſunt collocandæ, propterea quod ſola uirtus in ſua poteſtate eſt. omnia præter eã ſubiecta ſunt fortunæ dominationi. Item, qui fortunis alicuius inducti amicitiam eius ſecuti ſunt, hi ſimulac fortuna dilapſa eſt, deuolant omnes. Cum enim receſſit ea res, quæ fuit conſuetudinis cauſa, nihil ſupereſt, quare poſſint in amicitia retineri. Sunt item ſententiæ, quæ duplices efferuntur, hoc modo, ſine ratione, Errant, qui in proſperis rebus omnis impetus fortunæ ſe putant fugiſſe, Sapienter cogitant, qui temporibus ſecundis caſus aduerſos reformidant. Cum ratione, hoc pacto. Qui adoleſcentiũ peccatis ignoſci putant oportere, falluntur, propterea quod ætas illa non eſt impedimento bonis ſtudijs. at hi ſapienter faciunt, ꝗ adoleſcentes maxime caſtigant, ut quibus uirtutibus omnem uitam tueri poſſint, eas in ætate maturiſſima uelint comparare. Sententias interponi raro conuenit, ut rei actores, non uiuendi præceptores eſſe uideamur, cum ita interponentur, multum afferent ornamenti. Nam neceſſe eſt animo eam comprobet tacitus auditor, cum ad cauſam uideat accommodari rem certam ex uita, et moribus ſumptam.

CONTRARium idem ferè eſt, quod contentio. Contrarium eſt, quod ex rebus diuerſis duabus alteram breuiter, & facile confirmat, hoc pacto. Nam qui ſuis rationibus inimicus fuerit ſemper, eũ quomodo alienis rebus amicum fore ſperes? Et item, Nam quem in amicitia ꝑfidioſum eſſe cognoueris, eum quare putes inimicitias cum fide habere poſſe? Et qui priuatus intolerabili ſuperbia fuerit, eum commodũ, & ſui cognoſcentem uidere in poteſtate quis ſperet? Et qui in ſermonibus, & conuentu amicorum uerum dixerit nunquam, eum ſibi in concionibus credis à mendacio temperaturum? Item, Quos ex collibus deieci-

uuis, cum his in campo metuimus dimicare? Qui, cum plures erant, paucis nobis exæquari non poterant, hi, postquam pauciores sunt, metuimus, ne sint superiores? Hoc exornationis genus breuibus, & continuatis uerbis perfectum esse debet, & cum commodum est auditu propter breuē, & absolutam conclusionem, tum uero uehementer id, quod opus est oratori, comprobat contraria re, & ex eo, quod dubium non est, expedit illud, quod dubium est, ut aut dilui non possit, aut multo difficillime possit. MEMBRVM orationis appellatur res breuiter absoluta sine totius sententiæ demonstratiōe, quæ denuo alio membro orationis excipitur, hoc modo. Et inimico proderas. id est unum, quod appellatur membrum, deinde hoc excipiatur oportet ab altero, & amicum lædebas. Ex duobus membris his hæc exornatio potest constare. Sed commodissima, & absolutissima est, quæ ex tribus constat, hoc pacto. & inimico proderas, & amicum lædebas, & tibi ipsi non consulebas. Item nec reip. consuluisti, nec amicis profuisti, nec inimicis restitisti. ARTICulus dicitur, cum singula uerba interuallis distinguentur cæsa oratione, hoc modo. Acrimonia, uoce, uultu aduersarios perterruisti. Item, Inimicos inuidia, iniurijs, potentia, perfidia sustulisti. Inter huius generis, et illius superioris uehementiā hoc interest, quod illud tardius, & rarius uenit, hoc crebrius, & celerius peruenit. Itaque in illo genere ex remotione bracchij, & contortione dextræ gladius ad corpus afferri, in hoc autem crebro, & celeri uulnere corpus consauciari uidetur.

CONTINVATIO est densa, & continens frequentatio uerborum cum absolutione sententiarum. ea utemur commodissime tripartito, in sententia, in contrario, in conclusione. In sententia, hoc pacto. ei non multum potest obesse fortuna, qui sibi firmius in uirtute, quàm in casu præsidium collocauit. In contrario, hoc modo. nam si quis spei non multum collocarit in casu, quid est, quod ei magnopere casus obesse possit? In conclusione, hoc pacto, quod si in eos plurimum fortuna potest, qui suas rationes omnes in casum contulerūt, non sunt omnia committenda fortunæ, ne magnam nimis in nos habeat dominationem. In his tribus generibus ad continuationis uim adeo frequentatio est necessaria, ut infirma facultas oratoris uideatur, nisi sententiam, & contrarium, & conclusionem frequentibus efferat uerbis, sed & aliās quoque nonnunquam, non alienum est, tametsi necesse non est eloqui res aliquas per huiuscemodi continuationes. COMPAR Appellatur, quod habet in se membra orationis, de q̄bus ante diximus, quæ constant

ex pari fere numero syllabarum, hoc non de enumeratione nostra fiet, nam id quidē puerile est, sed tantum affert usus, & exercitatio facultatis, ut animi quodā sensu par membrū superiori referre possimus, hoc modo. In prælio mortē pater oppetebat, domi filius nuptias cōparabat, hæc omnia graueis casus administrabant. Itē illi fortuna felicitatem dedit, huic industria uirtutem comparauit. In hoc genere sæpe fieri potest, ut non planè par sit numerus syllabarū, et tamen esse uideatur, si una, aut etiam altera syllaba est alterum breuius, aut, si, cū in altero plures sunt, in altero longior, aut longiores, plenior, aut pleniores syllabæ erunt, ut longitudo, aut plenitudo harum, multitudinem alterius assequatur, & exæquet. SIMILIter cadens exornatio dicitur, cū in eadem constructione uerborum duo, aut plura sunt uerba, quæ similiter ijsdem casibus efferuntur, hoc modo. Hominem laudas egentem uirtutis, abundantem felicitatis. Item, cuius omnis in pecunia spes est, eius à sapientia est animus remotus. Diligentia comparat diuitias, negligētia corrumpit animū, & tamen, cum ita uiuit, neminem præ se ducit hominem. SIMILITER desinens est, cum tametsi casus non insunt in uerbis, tamen similes exitus sunt hoc pacto. Turpiter audes facere, nequiter studes dicere. Viuis inuidiose, delinquis studiose, loqueris odiose. Item, Audacter territas, humiliter placas. Hæc duo genera, quorum alterum in exitus, alterum in casus similitudine uersatur, inter se uehementer conueniunt, & ea re, qui his bene utuntur, plerunque simul ea collocant in ijsdē partibus orationis. Id hoc pacto facere oportet. Perditissima ratio est amorem petere, pudorem fugere, diligere formam, negligere famam. hic & ea uerba, quæ casus habent ad casus similes, & illa, quæ nō habent, ad similes exitus ueniunt. ANNOminatio est, cum ad idem uerbum acceditur commutatione unius literæ, aut literarū, aut ad res dissimileis similia uerba accōmodātur. Ea multis, & uarijs rationibus conficitur, attenuatione, aut cōplexione eiusdē literæ, sic. Hic, qui se magnifice iactat, atq; ostentat, uenijt à te ante, quām Romā uenit. Ex cōtrario. hic quos hoīes alea uincūt, eos ferro statim uincit. Productione eiusdē literæ, hoc modo. hūc āuiū dulcedo ducit ad āuiū. Breuitate eiusdē literæ, hoc modo. hic, tametsi uidetur esse honoris cupidus, tamen nō tantū cūriā diligit, quantū Cūriā. Addendis literis, hoc pacto. hic sibi posset temperare, nisi amori mallet obtemperare. Demendis literis, sic. si lenones tanquam leones uitasset, uitæ se tradidisset. Transferendis literis, sic. Videte iudices utrū homini nauo, an uano credere malitis. item no-

lo esse laudator, ne uidear adulator. Cõmutandis, hoc modo. delige re oportet, quem uelis diligere. Hæ sunt annominationes, quæ in literarum cõmutatione, breuitate, aut productione, aut trãslatione, aut aliquo huiusmodi genere uersantur. Sunt autem aliæ, quæ non habent tam propinquam in uerbis similitudinem, & tamen dissimiles non sunt, quibus de generibus unum est huiusmodi. Quid ueniã, q sim, quare ueniam, quem insimulem, cui prosim, quem postulem breui cognoscetis. Nam hic est in quibusdam uerbis quædam similitudo non tam affectanda, quàm illæ superiores, sed tamen adhibenda nõ nunquã. Alterũ genus huiusmodi. Demus operã Quirites, ne omnino patres conscripti circunscripti putentur. hæc annominatio magis accedit ad similitudinem, quàm illa superior, sed minus, quàm illæ superiores, propterea quod non solum additæ, sed uno tempore demptæ quoq; literæ sunt. Tertiũ genus est, quod uersatur in casuum cõmutatione, aut unius, aut plurium nominum. unius nominis, hoc modo. Alexander macedo summo labore animum ad uirtutes à pueritia confirmauit. Alexandri uirtutes per orbem terræ cum laude, & gloria uulgatæ sunt. Alexandrum omnes maxime metuerunt, itẽ plurimũ dilexerunt. Alexandro si uita data longior esset, Oceanum Macedonum gloria transuolasset. Varie hic unum nomen in cõmutatione casuum uolutatum est. Plura nomina casibus cõmutatis, hoc modo facient annominationem. Tiberiũ gracchũ remp. administrantem indigna prohibuit nex diutius in ea cõmorari. C. Graccho similiter occisio oblata est, quæ uirũ reip. amantissimum subito de sinu ciuitatis eripuit. Saturninum fide captum malorũ perfidia p scelus uita priuauit. Tuus ô Druse sanguis domesticos pariẽtes, & uultum parentis aspersit. Sulpitio, cui paulo ante omnia concedebant, eũ breui spatio non modo uiuere, sed etiam sepeliri prohibuerunt. Hæc tria genera proxima exornationum, quorum unum in similiter cadentibus, alterũ in similiter desinentibus uerbis, tertium in annominationibus positum est, perraro sumenda sunt, cũ in ueritate dicemus. propterea quod non hæc uidentur reperiri posse sine elaboratione, et operæ consumptione. Eiusmodi autem studia ad delectationẽ, quàm ad ueritatem uidentur accommodatiora. Quare fides, & grauitas, & seueritas oratoria minuitur his exornationibus frequenter collocatis, & non modo tollitur authoritas dicendi, sed offenditur quoq; in eiusmodi oratione auditor. Propterea quod est in his lepos, & festiuitas, non dignitas, neq; pulchritudo. Quare, quæ sunt ampla, & pulchra, diu placere possunt, quæ lepida, et concinna, cito sacietate affi-

ciunt aurium ſenſum faſtidioſiſſimum. Quo modo igitur, ſi crebro his generibus utemur, puerili uidebimur elocutione delectari, ita ſi raro has interſeremus exornationes, & in cauſa tota uarie diſpergemus, cõmode luminibus diſtinctis illuſtrabimus orationẽ. SVBIECtio eſt, cum interrogamus aduerſarios, aut quærimus ipſi, qđ ab illis, aut quid contra nos dici poſſit. Deinde ſubijcimus id, quod dici oportet, aut quod non oportet, aut nobis adiumento futurum ſit, aut offuturũ illis è cõtrario, hoc modo. Quæro igitur unde iſte tam pecunioſus factus ſit? amplum patrimonium relictum eſt? At patris bona uenierunt. Hæreditas aliqua obuenit? non poteſt dici, ſed etiã à neceſſarijs omnibus exhæredatus eſt. Præmium aliquod ex lite, aut iudicio cœpit? non modo id nõ fecit, ſed etiã inſuper ipſe grandi ſponſione uictus eſt. Ergo ſi his rationibus locupletatus non eſt, ſicut omnes uidetis, aut iſti domi naſcitur aurum, aut unde licitum non eſt, pecunias accepit. Item, Sæpe Iudices animaduerti, multos aliqua ex honeſta re, quam ne inimici quidem criminari poſſint, ſibi præſidium petere, quorum nihil poteſt aduerſarius facere. nam utrũ ad patris eius uirtutem confugiet? at eum uos iurati capite damnaſtis. an ad ſuam reuertetur antiquam uitã alicubi honeſte tractatam? nam hic quidem ante oculos ueſtros quomodo uixerit, ſcitis omnes. an cognatos ſuos enumerabit, quibus uos conueniat commoueri? at hi quidem nulli ſunt. amicos proferet? at nemo eſt, qui ſibi non putet turpe iſtius amicum nominari. Item, credo inimicum, quem nocentem putabas, in iudicium adduxiſti? non. nam indemnatum necaſti. leges, quæ id facere prohibent, ueritus es? at ne ſcriptas quidem iudicaſti. cum ipſe te ueteris amicitiæ commonefaceret, cõmotus es? at nihilo minus, ſed etiam ſtudioſius occidiſti. quid, cum tibi pueri ad pedes uolutarentur, miſericordia motus es? at eorum patrem crudeliſſime ſepultura quoque prohibuiſti. Multum ineſt acrimoniæ, & grauitatis in hac exornatione, propterea quod, cum quæſitum eſt, quid oporteat, ſubijcitur id non eſſe factum, quare facillime fit, ut augeatur indignitas negotij. Ex eodem genere, ut ad noſtram quoq; perſonam referamus ſubiectionem, ſic. Nam qđ me facere conueniret, cum à tanta multitudine Gallorum circunſederer? an dimicarem? at cum parua manu tum prodiremus, locum quoq; inimiciſſimum habebamus. Sederem in caſtris? at neque ſubſidium, quod expectarem, habebamus. neq; erat, quo uitam produceremus. Caſtra relinquerem? at obſidebamur. Vitam militum negligerem? at ea uidebar eos accepiſſe conditione, ut quoad poſſem incolumes patriæ, & parentibus conſerua=

rem. Hostium conditionem repudiarem? at salus antiquior est militum, quàm impedimentorum. Huiusmodi consequuntur identidem subiectiones, ut ex omnibus ostendi uideatur, nihil potius, quàm quod factum sit, faciundum fuisse. GRADATIO est, in qua non ante ad consequens uerbum descenditur, quàm ad superius conscensum est, hoc modo. Nam quæ reliqua spes manet libertatis, si illis, & quodlibet licet, & quod licet possunt, & quod possunt audent, & quod audent, faciunt, & quod faciunt uobis molestum non est. Item non sensi hoc, & non suasi, neque suasi, & non ipse statim facere cœpi, neque facere cœpi, & non perfeci, neque perfeci, et non probaui. Item. Africano industria uirtutem, uirtus gloriam, gloria æmulos comparauit. Item, imperium Græciæ fuit apud Athenienses, Atheniensium potiti sunt Sparciatæ, Sparciatas superauere Thebani. Thebanos Macedones uicerunt, qui ad imperium Græciæ breui tempore adiunxerunt Asiam bello subactam. Habet in se quendam leporẽ superioris cuiusque crebra repetitio uerbi, quæ propria est huius exornationis. DEFINITIO est, quæ rei alicuius proprias amplectitur potestates breuiter, & absolute, hoc modo. Maiestas reipub. est, in qua continetur dignitas, & amplitudo ciuitatis. Item, Iniuriæ sunt, quæ aut pulsatione corpus, aut conuitio aures, aut aliqua turpitudine uitam cuiuspiã uiolant. Itẽ, Nõ est ista diligentia, sed auaritia, eo quod diligentia est accurata conseruatio suorum, auaritia, iniuriosa appetitio alienorum. Item, Non est ista fortitudo, sed temeritas, propterea quod fortitudo est contemptio laboris, & periculi cum ratione utilitatis, & compensatione commodorum, temeritas est, cum inconsyderata laborum perpessione gladiatoria periculorum susceptio. Hæc igitur commoda putatur exornatio, quod omnem rei cuiuspiam uim, & potestatem, ita dilucide proponit, & breuiter explicat, ut neque pluribus uerbis oportuisse dici uideatur, neque lucidius potuisse dici putetur. TRANSITIO uocatur, quæ, cum ostendit breuiter, quod dictum sit, proponit item breui qđ consequatur, hoc modo, In patriam cuiusmodi fuerit habetis, nunc in parentes qualis extiterit, consyderate. Item, Mea in istum beneficia cognoscitis, nunc quomodo iste mihi gratiam retulerit, accipite. Proficit hæc aliquantum exornatio ad duas res. nam & quid dixerit cõmonet, & ad reliquũ comparat auditorẽ. CORrectio est, quæ tollit id, quod dictũ est, & pro eo id, qđ magis idoneũ uidetur, reponit, hoc pacto. Quod si iste suos hospites rogasset, immo inuisset modo, hoc facile perfici posset. Itẽ, Nam postquam isti uicerunt, atq;

adeo uicti sunt, eam quomodo uictoriam appellem, quæ uictoribus plus calamitatis, quàm boni dederit? O' uirtutis comes inuidia, quæ bonos insequeris plerunque, immo adeo insectaris. commouetur hoc genere animus auditoris. res enim communi uerbo elata tantummodo dicta uidetur, ea post ipsius oratoris correctionẽ magis idonea fit pronuntiatione. Nõ igitur satius esset dicet aliqs, ab initio, præsertim cũ scribas, ad optimũ, & electissimum uerbum deuenire? Est cum non est satius, si commutatio uerbi id erit demonstratura eiusmodi rẽ esse, ut cum eam communi uerbo appellaris, leuius dixisse uidearis, cũ ad electius uerbum accedas, insigniorem rem facias, quod si continuo uenisses ad id uerbum, nec rei, nec uerbi gratia animaduersa esset.

OCCVPATIO est cum dicimus nos præterire, aut non scire, aut nolle dicere id, quod tunc maxime dicimus, hoc modo. Nã de pueritia quidem tua, quam tu omni intemperantiæ addixisti, dicerẽ, si hoc tempus idoneum putarẽ. nunc consulto relinquo, & illud prætereo, quod rei militaris te infrequentem tradidisti. Deinde, quod iniuriarum satis fecisti Labeoni, nihil ad rem ptinere puto. horum nihil dico, reuertor ad illud, de quo iudicium est. Item, non dico te ab socijs pecunias accepisse, non sum in eo occupatus, quod ciuitates, regna, domos omnium depeculatus es, furta, rapinas omnes tuas omitto. Hæc utilis est exornatio, si aut rem, quam non pertineat alijs ostendere, occulte ammonuisse prodest, aut si longum est, aut ignobile, aut planũ, aut non potest fieri, aut facile potest reprehendi, ut utilius sit occulte fecisse suspicionem, quàm huiusmodi intendisse orationem, quæ redarguatur. DISIVNctio est, cum eorũ, de qbus dicimus, aut utrũque, aut ununquodque certo concluditur uerbo, sic. Populus R. Numantiã deleuit. Carthaginem sustulit. Corinthum disiecit. Fregellas euertit. Nihil Numantinis uires corporis auxiliatæ sunt, nihil Carthaginiensibus scientia rei militaris adiumẽto fuit, nihil Corinthijs erudita calliditas præsidij tulit, nihil Fregellanis morum, & sermonis societas opitulata est. Itẽ, formæ dignitas aut morbo deflorescit, aut uetustate extinguitur. Hic utrunque, & in superiore exemplo unanquanque rem certo uerbo concludi uidemus. CONiunctio est, cũ ĩterpositione uerbi, & superiores orationis partes comprehenduntur, & inferiores, hoc modo. formæ dignitas, aut morbo deflorescit, aut uetustate.

ADIVNctio est, cũ uerbũ, quo res comprehenditur, nõ interponimus, sed aut primũ, aut postremum collocamus. Primum hoc pacto. deflorescit formæ dignitas, aut morbo, aut uetustate. Postremũ sic. aut morbo, aut uetustate formæ dignitas deflorescit. Ad festiuitatem

disiunctio

disiunctio est apposita. quare rarius utemur ea, ne satietatem pariat. Ad breuitatem coniunctio. quare saepius adhibenda est. hae tres exornationes de simplici genere manant. CONDVplicatio est, cum ratione amplificationis, aut commiserationis, eiusdē unius, aut plurium uerborum iteratio, hoc modo. Tumultus C. Gracchi tumultus domesticos, & intestinos comparat. Item, Commotus non es, cū tibi mater pedes amplexaretur, non es commotus. Item. Nunc etiam audes in horū conspectum uenire proditor patriae, proditor inquã patriae uenire audes in horum conspectum? Vehementer auditorē cõmouet eiusdē redintegratio uerbi, & uulnus maius efficit in contrario causae, quasi aliquod telum saepius perueniat in eandem partem corporis. INTERpretatio est, quae nõ iterans idem redintegrat uerbum, sed id commutat, quod positum est, alio uerbo, quod idē ualeat, hoc modo. Rempub. radicitus euertisti, ciuitatem funditus deiecisti. Item, patrē nefarie uerberasti, parenti manus scelerate intulisti. Necesse est eius, qui audit animum commoueri, cū grauitas prioris dicti renouatur interpretatione uerborum. COMMVtatio est, cū duae sententiae inter se discrepantes ex transiectione, ita efferuntur, ut à priore posterior contraria priori proficiscatur, hoc modo. Esse oportet, ut uiuas, nõ uiuere, ut edas. Item, ea re poemata nõ facio, qa cuiusmodi uolo nõ possum, cuiusmodi possum nolo. Itē, quae de illo dicuntur, dici non possunt, quae dici possunt, nõ dicuntur. Item, si poema, loquens pictura est, pictura, tacitum poema debet esse. Item, quia stultus es, ea re taces, non tamen, qa taces, ea re stultus es. Non potest dici, quin commode fiat, cum contrariae sententiae translatione uerba quoq; conuertantur. Plura subiecimus exempla, ut quoniam difficile est hoc genus exornationis inuentu, dilucidum esset, ut cum bene esset intellectum, facilius in dicendo inueniretur. PERmissio est, cum ostendimus in dicendo nos aliquam rem totam tradere, & concedere alicuius uoluntati, sic. Quoniã omnibus ereptis, solum mihi superest animus, & corpus, haec ipsa, quae mihi de multis sola relicta sunt, uobis, & uestrae condono potestati. Vos me, quo pacto uobis uidetur, utamini, atq; abutamini licebit, impune, in me qcqd libet, statuite, dicite, atq; obtemperabo. Hoc genus, tametsi aliãs quoq; nonnunquam tractandum est, tamen ad misericordiam commouendã uehementissime est accommodatum. DVBItatio est, cum quaerere uidetur orator, utrum de duobus potius, aut quid de pluribus potissimum dicat, hoc modo. Obfuit eo tempore plurimum reip. consulum, siue stultitiam, siue malitiã dicere oportet, siue utrunq;. Itē, tu istud ausus es di-

cere homo omnium mortaliũ? quæro, quo nam te digno moribus tuis appellẽ nomine. EXPE ditio est, cum rationibus cõpluribus enumeratis, quibus aliqua res aut fieri, aut non fieri potuerit, cæteræ tolluntur, una relinquitur, quam nos intendimus, hoc modo. Necesse est, cum constet istum nostrum fundum fuisse, ostendas te aut uacuũ possedisse, aut usu tuum fecisse, aut emisse, aut hæreditate tibi uenisse. Vacuum, cum ego adessem, possidere non potuisti. Tuum usu fecisse etiam nunc non potes. Emptio nulla profertur. Hæreditate tibi me uiuo mea pecunia uenire nõ potuit. Relinqtur ergo, ut me ui de meo fundo deieceris. Hæc exornatio plurimũ iuuabit coniecturales argumentationes, sed nõ erit tanquam in plerisq;, ut cum uelimus, ea possimus uti. nam facere id non poterimus, nisi nobis ipsa negotij natura dabit facultatẽ. DISSolutio est, quæ coniunctionibus uerborũ è medio sublatis, separatis partibus effertur, hoc modo. Gere morẽ parenti. Pare cognatis. Obsequere amicis. Obtempera legibus. Item, descende in integram defensionem. Noli quicquã recusare. Da seruos in quæstionem. Stude uerum inuenire. Hoc genus & acrimoniã habet, & uehementissimũ est, & ad breuitatẽ accommodatũ. PRAEcisio est, cum dictis quibusdam reliquũ, quod cœptum est dici, relinquitur in audientium iudiciũ, sic. Mihi tecum præcertatio non est, ideo quod populus R. me, nolo dicere, ne cui forte arrogans uidear, te autem sæpe ignominia dignum putauit. Item, tu ista nunc audes dicere? qui nuper alienæ domui, non ausim dicere, ne, cum te digna dixero, me indignum quippiam dixisse uidear. Hic atrocior tacita suspicio, quàm diserta explanatio facta est. CONclusio est, quæ breui argumẽtatione ex ijs, quæ ante dicta sunt, aut facta, conficit id, qđ necessario cõsequatur, hoc modo. Quod si Danais datum erat oraculũ, non posse capi Troiam sine Philoctetæ sagittis, hæ autem nihil aliud fecerũt, nisi Alexandrum perculerunt, hunc extinguere, id nimirum capi fuit Troiã. Restant etiam decem exornationes uerborũ, quas idcirco nõ uage dispersimus, sed à supioribus separauimus, quod omnes in uno genere positæ sunt. Nam earum omnium hoc propriũ est, ut ab usitata uerborum potestate recedatur, atq; in aliam rationem cum quadã uenustate oratio conferatur. De qbus exornationibus Nominatio est prima, quæ nos admonet, ut cui rei nomen, aut nõ sit, aut satis idoneũ non sit, eam nosmet idoneo uerbo nominemus, aut imitatiõis, aut significationis causa. Imitationis, hoc modo. ut maiores rudere, et uagire, & mugire, & murmurare, & sibilare appellauerũt. Significandæ rei causa, sic. Postquam iste in remp. fecit impetum, fragor ciuitatis

tatis

tatis in primis est auditus. Hoc genere raro est utendũ, ne noui uerbi assiduitas odium pariat, sed si cómode quis eo utatur, & raro, nõ modo non offendet nouitate, sed etiã exornabit orationem. PRO nominatio est, quæ, sicuti cognomine quodam extraneo demonstrat id, quod suo nomine appellari non potest. ut siquis, cum loquatur de Gracchis, at non Africani nepotes inquiet, istiusmodi fuerunt. Item, siquis de aduersario dicat. Videte nũc inquit, iudices, quemadmodũ me Plagiosippus iste tractarit. hoc pacto non inornate poterimus & in laudando, & in lædendo, aut in corpore, aut in animo, aut in extraneis rebus dicere, sicuti cognomẽ, qđ pro certo nomine collocamus.

DENOminatio est, quæ à propinquis, & finitimis rebus trahit orationem, qua possit intelligi res, quæ nõ suo uocabulo sit appellata. id aut ab inuentore conficitur, ut siquis, de Tarpeio loquens eũ capitolinum nominet, aut ab inuẽto, ut siquis pro Libero uinum, pro Cerere frugem appellet. Aut ab instrumento dominum, ut siqs Macedonas appellarit, hoc modo. Nõ tam cito Sarissæ græcia potitæ sunt. Aut idẽ Gallos significans dicat, nec tam facile ex Italia armatura transalpina depulsa est. Aut id, quod fit ab eo, qui facit, ut siqs cum bello uelit ostendere aliquid quẽpiam fecisse, dicat. Mars istud necessario te facere coegit. Aut si quod facit ab eo, quod fit, ut cum desidiosam artẽ dicemus, quia desidiosos facit, et frigus pigrum, quia pigros facit. Ab eo, quod continet id, quod continetur, hoc modo denominabitur. Armis Italia nõ potest uinci, nec Græcia disciplinis. nã hic pro Græcis, et Italis, quæ continent, notata sunt. Ab eo, quod continetur id, quod continet, ut siquis aurum, uel argentum, aut ebur nominet, cum diuitias uelit nominare. Harum omnium denominationum magis in præcipiendo diuisio, quàm in quærendo difficilis inuentio est, ideo quod plena consuetudo est, non modo poëtarum, & oratorum, sed etiã quotidiani sermonis huiusmodi denominationum. CIRCVITIO est oratio rem simplicem assumptam circunscribens elocutione, hoc pacto. Scipionis prouidentia Carthaginis opes fregit. Nam hic, nisi ornandi ratio quædam esset habita, Scipio potuit, & Carthago simpliciter appellari. TRANSgressio est, quæ uerborum perturbat ordinem peruersione, aut transiectione. Peruersione, sic. Hoc uobis deos immortales arbitror dedisse uirtute pro uestra. Transiectione, hoc modo. Instabilis in istum plurimum fortuna ualuit, oẽs inuidiose eripuit tibi bene uiuẽdi casus facultates. Huiusmodi transiectio, quæ rẽ non reddit obscuram, multum proderit ad continuationes, de quibus ante dictum est, in quibus oportet uerba

ſicut a poëtis in quendā extruere numerum, ut perfecte, et ꝑpolitiſſime poſſint eſſe abſolutæ. SVPER latio eſt oratio ſuperans ueritatem, alicuius augendi, minuendi'ue cauſa. hæc ſumitur ſeparatim, aut cum cōparatione. Separatim ſic, q̄d ſi concordiam retinebimus in ciuitate, imperij magnitudinē ſolis ortu, atq; occaſu metiemur. Cum cōparatione, aut a ſimilitudine, aut a præſtantia ſuperlatio ſumitur. A ſimilitudine ſic. corpore niueū candorē, aſpectu igneum ardorem aſſequebatur. A præſtantia, hoc modo. cuius ore ſermo melle dulcior profluebat. Eodē genere hoc eſt. tantus erat in armis ſplēdor, ut ſolis fulgor obſcurior uideretur. INTEL Lectio eſt, cū res tota parua de parte cognoſcitur, aut de toto pars. De parte totum ſic intelligitur, Nō illæ te nuptiales tibiæ eius matrimonij cōmonebant? nam hic omnis ſanctimonia nuptiarū uno ſigno tibiarū intelligitur. De toto pars, ut ſiquis ei, q̄ ueſtitum, aut ornatū ſumptuoſum oſtentet, dicat. Oſtentas mihi diuitias, & locupletes copias iactas. Ab uno plura intelliguntur, hoc modo. Pœno fuit hiſpanus auxilio, Fuit immanis ille trāſalpinus, In Italia quoq; nō nemo ſenſit idē togatus. A pluribus unū ſic intelligitur. atrox calamitas pectora mœrore pulſabat, itaq; anhelans ex imis pulmonibus præ cura ſpiritus ducebatur. Nā in ſuperioribus plures hiſpani, & galli, & togati, et hic unū pectus, & unus pulmo intelligitur. & erit illic diminutus numerus feſtiuitatis, hic adauctus grauitatis gratia. ABVSIO eſt, quæ uerbo ſimili, et propinquo pro certo, & proprio abutitur, hoc modo. Vires hominis breues ſunt, aut parua ſtatura, aut longū in homine conſiliū, aut oratio magna, aut uti pauco ſermone. Nā hic facile eſt intellectu, finitima uerba rerum diſſimilium, ratione abuſionis eſſe traducta.

TRANS latio eſt, cum uerbum in quandā rem transfertur ex alia re, quod propter ſimilitudinē recte uidetur poſſe trāſferri. ea utimur rei ante oculos ponendæ cauſa, ſic. Hic Italiam tumultus expergefecit terrore ſubito. Breuitatis cauſa, ſic. recens aduentus exercitus ſubito ciuitatē extinxit. Obſcœnitatis uitandæ cauſa, ſic. cuius mater quotidianis nuptijs delectatur. Augendi cauſa, ſic. nullius mœror, & calamitas iſtius explere inimicitias, & nefariā ſaturare crudelitatē potuit. Minuendi cauſa, ſic. magno ſe prædicat auxilio fuiſſe, q̄a paululum in rebus difficillimis aſpirauit. Ornandi cauſa, ſic. aliquando reip. rationes, quæ malitia nocentū exaruerant, uirtute optimatum reuireſcunt. Trāslationē dicunt pudentē eſſe oportere, ut cū ratione in conſimilē rē tranſeat, ne ſine delectu temere, et cupide uideatur in diſſimilem tranſcurriſſe. PERMV tatio eſt oratio aliud uerbis

aliud ſententia demonſtrans. Ea diuiditur in tres parteis, ſimilitudi
nem argumentũ, contrariũ. Per ſimilitudinem ſumitur, cũ translatio
nes una, aut plures frequenter ponuntur à ſimplici ratione ductæ,
ſic. nam cum canes fungantur officijs luporũ, cuinam præſidio pecua
ria credemus? Per argumentum tractatur, cum à perſona, aut à lo=
co, aut à re aliqua ſimilitudo augendi, aut minuẽdi cauſa ducitur, ut
ſiquis Druſum, Gracchum, Numitorem obſoletum dicat. Ex contra-
rio ducitur ſic, ut ſiquis hominem prodigũ, et luxurioſum illudens,
parcum, & diligentem appellet. Et in hoc poſtremo, quod ex contra
rio ſumitur, & illo primo, quod à ſimilitudine ducitur, ꝑ translatio=
nem argumento poterimus uti, per ſimilitudinem ſic. Quid ait hic
rex, atq; Agamemnon noſter, ſiue, ut crudelitas eſt, potius Atreus? Ex
contrario, ſiquem impium, qui patrem uerberauerit, Aeneam uo-
cemus, intemperantem, & adulterum, Hippolytum nominemus. Hæc
ſunt ferè quæ dicenda uidebãtur de uerborũ exornationibus. nũc res
ipſa monet, ut deinceps ad ſententiarum exornationes tranſeamus.

d ISTRIBVTIO eſt, cum in plures res, aut ꝑſonas cer
tas negotia quædam diſpertiuntur, hoc modo. Qui ueſtrũ
iudices nomen ſenatus diligit, hũc oderit, neceſſe eſt. petulã
tiſſime enim ſemper iſte oppugnauit ſenatum. qui equeſtrem locum
ſplendidiſſimũ cupit eſſe in ciuitate, is oportet iſtum maximas pœnas
dediſſe uelit, ne iſte ſua turpitudine ordini honeſtiſſimo maculæ, atq;
dedecori ſit. qui parentes habetis, oſtendite iſtius ſupplicio, uobis ho-
mines impios non placere. quibus liberi ſunt, ſtatuite exemplum,
quantæ pœnæ ĩ ciuitate ſint hominibus huiuſmodi comparatæ. Itẽ,
Senatus officium eſt, conſilio ciuitatem iuuare. Magiſtratus officiũ eſt,
opera, & diligentia conſequi uoluntatẽ ſenatus. Populi officiũ eſt,
res optimas, & homines idoneos maxime ſuis ſententijs eligere, &
probare. Accuſatoris officiũ eſt, inferre crimina. Defenſoris, diluere,
& propulſare. Teſtis eſt dicere, quæ ſcierit, aut audierit. Quæſitoris
eſt, unũquenq; horum in officio ſuo continere. Quare L. Caſſi, ſi
teſtem, præterquam qđ ſciat, aut audierit, argumentari, & coniectu-
ra proſequi patieris, ius accuſatoris cum iure teſtimonij commiſcebis,
teſtis improbi cupiditatem confirmabis, reo duplicem defenſionem
parabis. Eſt hæc exornatio copioſa. comprehendit enim breui mul=
ta, & ſuum cuiq; tribuens, officium ſeparat, & res diuidit plures.
LICENTIA eſt, cũ apud eos, quos aut uereri, aut metuere debemus,
tamen aliquid pro iure noſtro dicimus, qđ eos minime offendat, aut
quos hi diligunt, cũ in aliquo errato uere reprehendi poſſe uidean-

tur, hoc modo. Miramini Quirites, quod ab omnibus uestræ rationes deserantur, quod causam uestram nemo suscipiat, qđ se nemo uestri defensorẽ profiteatur, id tribuite uestræ culpæ, atq; desinite istud mirari. quid enim est, quare non omnes istam rem fugere, ac uitare debeant? Recordamini, quos habueritis defensores, studia eorum uobis ante oculos proponite. Deinde omnium exitus consyderate, tum uobis ueniat in mentem, ut uere dicam, negligentia uestra, siue ignauia potius, illos omnes ante oculos uestros trucidatos esse, inimicos eorum uestris suffragijs in amplissimum locũ peruenisse. Itẽ, nam qd fuit iudices, quare in sententijs ferendis dubitaueritis? aut istũ hominem nefarium ampliaueritis? non apertissimæ res erant crimini datæ? nõ omnes hæ testibus comprobatæ? non contra tenuiter, & nugatorie responsum? hic uos ueriti estis, si primo cœtu condemnassetis, ne crudeles existimaremini. Dum eam uitastis uituperationem, quæ longe à uobis erat absutura, eã inuenistis, ut timidi, atq; ignaui putaremini. maximas, & priuatas, & publicas calamitates accepistis, cũ etiam maiores impendere uideantur, sedetis, & oscitamini. Luce noctẽ, nocte lucem expectatis. Aliquid quotidie acerbi, atq; incommodi nunciatur, & eũ, cuius opera nobis hæc accidunt, remoramini diutius, & alitis, ac reip. perniciẽ retinetis, quoad potestis in ciuitate. Eiusmodi licentia si nimium uidebitur acrimoniæ habere, multis mitigationibus lenietur. nã continuo aliquid huiusmodi licebit inferre. Hic ego uirtutem uestram quæro, sapientiam desydero, ueterem consuetudinem requiro, ut, quod erat commotum licentia, id laude mitigetur, ut altera res ab iracundia, & molestia remoueat, altera res ab errato deterreat. Hæc res, sicut in amicitia, ita in dicendo, si loco fit, maxime facit, ut & illi, qui audient, à culpa absint, & nos, q dicimus, amici eorum, & ueritatis esse uideamur. Est autem quoddam genus licentiæ in dicendo, quod astutiore ratione comparatur, cũ aut ita obiurgamus eos, qui audiunt, quomodo ipsi se cupiunt obiurgari, aut id, quod scimus facile omnes audituros, dicimus nos timere quomodo accipiant, sed tamen ueritate commoueri, ut nihilo secius dicamus. horum amborum generũ exempla subijciemus. Prioris huiusmodi. Nimium Quirites animis estis simplicibus, & mansuetis. Nimium creditis unicuiq;. existimatis unũquenq; eniti, ut perficiat quæ uobis pollicitus sit. erratis, & frustra falsa spe iã diu detinemini. stultitia uestra est, qa qđ erat in uestra potestate, ab alijs petere, quàm ipsi sumere maluistis. Posterioris licentiæ hoc erit exemplum. Mihi cũ isto iudices fuit amicitia, sed ista tamen amicitia, tametsi uereor, quomo-

do accepturi ſitis, uos me priuaſtis, q̃d ita? quia, ut uobis eſſem probatus, eum, qui uos oppugnabat, inimicum, quàm amicum habere malui. Ergo hæc exornatio, cui licentiæ nomen eſt, ſicuti demonſtrauimus, duplici ratione tractabitur, acrimonia, quæ, ſi nimium fuerit aſpera, mitigabitur laude, et aſſimulatione, de qua ſuperius diximus, quæ non indiget mitigationis, propterea quod imitatur licentiam, & ſua ſponte ad animum auditoris ſe accommodat. DIMINutio eſt, cum aliquid eſſe in nobis, aut in ijs, quos defendimus, aut natura, aut fortuna, aut induſtria dicemus egregium, quod nequa ſignificetur arrogans oſtentatio, diminuitur, & attenuatur oratione, hoc modo. Nam hoc pro meo iure iudices dico, me labore, & induſtria curaſſe, ut diſciplinam militarem nõ in poſtremis tenerem. Hic ſiquis dixiſſet, ut optime tenerem, tametſi uere dixiſſet, tamen arrogans uiſus eſſet. nunc & ad inuidiam uitandam, & ad laudem comparandam ſatis dictum eſt. Item, utrum igitur auaritiæ cauſa, aut egeſtatis acceſſit ad maleficium? Auaritiæ. at largiſſimus fuit in amicos, quod ſignum liberalitatis eſt, quæ contraria auaritiæ eſt. Egeſtatis. at huic quidem pater, nolo nimium dicere, non tenuiſſimum patrimonium reliquit. Hic quoq; uitatum eſt, ne magnum, aut maximum diceretur. hoc igitur in noſtris, aut eorum, quos defendemus, egregijs commodis proferendis obſeruabimus. Nam eiuſmodi res & inuidiam contrahunt in uita, & odium in oratione, ſi inconſyderate tractes. Quare quemadmodum in uiuendi ratione fugitur inuidia, ſic in dicendo conſilio uitatur odium. DESCRIptio nominatur, quæ rerum conſequentium continet perſpicuam, & dilucidam cum grauitate expoſitionem, hoc modo. Quod ſi iſtum iudices ueſtris ſententijs liberaueritis, ſtatim ſicut è cauea leo miſſus, aut aliqua teterrima bellua ſoluta ex catthenis uolitabit, et uagabitur in foro acuens dentes multos in cuiuſq; fortunas, in omnes amicos, atq; inimicos, notos, atq; ignotos incurſans, aliorum famam depeculans, aliorum caput oppugnans, aliorũ domum, ac omnem familiam perfringens, remp. funditus labefactans, quare iudices eijcite eum de ciuitate, liberate omnes formidine, uobiſq; ipſis conſulite. nam, ſi iſtum impunitum dimiſeritis, in uoſmetipſos, mihi credite, feram, & truculentam beſtiam iudices immiſeritis. Item, nam, ſi de hoc iudices grauem ſententiam tuleritis, uno iudicio ſimul multos iugulaueritis. grandis natu parẽs, cuius ſpes ſenectutis omnis in huius adoleſcentia poſita eſt, quare uelit in uita manere, non habebit. filij parui priuati patris auxilio ludibrio, & deſpectui paternis inimicis erunt oppoſiti. tota domus

huius indigna concidet calamitate, at inimici statim sanguinolenta palma, crudelissima uictoria potiti insultabunt in horũ miserias, & superbia re simul, et uerbis inuehentur. Item, Nã neminem uestrũ fugit Quirites capta urbe, quæ miseriæ consequi soleant, arma qui cõtra tulerint, statim crudelissime trucidãtur, cæteri, q possunt p ætatem, et uires laborem ferre, rapiũtur in seruitutem, q non possunt, uita priuantur. uno deniq; atq; eodem tempore domus hostili flagrat incendio, et quos natura, aut uolũtas necessitudine, aut beneuolentia coniunxerit, distrahuntur. liberi partim e' gremijs parentũ diripiũtur, partim in sinu iugulantur, partim ante pedes constuprãtur. nemo iudices est, qui possit satis rẽ consequi uerbis, nec referre oratione magnitudinem calamitatis. Hoc genere exornationis, uel indignatio, uel misericordia potest cõmoueri, cũ res consequẽtes cõprehensæ uniuersæ pspicua breuiter exprimuntur oratione. DIVISIO est, quæ rẽ semouẽs a' re, utranq; absoluit ratiõe subiecta, hoc modo. Cur ego nũc tibi quicq̃ obijciã? si probus es, non meruisti, sin improbus, nõ cõmoueris. Item, Quid nũc ego de meis proprijs meritis prædicẽ, si me minisths, obtũdã, sin obliti estis, cũ re nihil egerim, quid est, qđ uerbis proficere possim? Item duæ res sunt, quæ possunt homines ad turpe cõpendiũ cõmouere, inopia, atq; auaritia. te auarum in fraterna diuisione cognouimus. inopẽ, atq; egentem nunc uidemus. qui potes igitur ostendere causam maleficij nõ fuisse? Inter hanc diuisionẽ, et illã, quæ de partibus orationis tertia est, de qua in lib. I. diximus, secũdũ narrationẽ, hoc interest. illa diuidit p enumerationẽ, aut per expositionẽ, quibus de rebus in tota oratione disputatio futura sit, hæc se statim explicat, & breui duabus, aut pluribus partibus subijciẽs rationes, exornat orationem. FREQVENtatio est, cum res in tota causa dispersæ coguntur unum in locum, quo grauior, aut acrior, aut criminosior oratio sit, hoc pacto. A' quo tandẽ abest iste uitio? quid est iudices, cur uelitis eum liberare? Suæ pudicitiæ proditor est, insidiator alienæ, cupidus, intemperans, petulans, superbus, impius in parẽtes, ingratus in amicos, infestus in cognatos, in superiores cõtumax, in æquos, et pares fastidiosus, in inferiores crudelis, deniq; in oẽs intolerabilis. Eiusdẽ generis est illa frequẽtatio, quæ plurimum coniecturalibus causis opitulatur, cũ suspiciões, quæ separatim dictæ minutæ, et infirmæ erãt, unum in locum coactæ rẽ uidentur pspicuam facere, non suspiciosam, hoc pacto. Nolite igitur iudices, nolite ea, quæ dixi separatim, spectare, sed oĩa colligite, et conferte in unum. Si & commodum ad istum ex morte illius ueniebat, & uita est turpissima

hominis, animus auarissimus, fortunæ familiaris rei attenuatissimæ, & res ista bono nemini præter istum fuit, neq; alius quisquam æque commode, neq; iste alijs commodioribus rationibus facere potuit, neq; præteritum quicquã est ab isto, quod opus fuerit ad maleficium, neq; factum, quod opus nõ fuerit, et cum locus idoneus maxime quæsitus, tum occasio aggrediendi cõmoda, tempus adeundi opportunissimum, spatium conficiendi longissimum sumptum est non sine maxima occultandi, & pficiendi maleficij spe. & præterea ante, quàm occisus homo is est, iste uisus est in eo loco, in quo est occisio facta, solus. Paulo post in ipso loco maleficij, uox illius, qui occidebatur, audita est, deinde post occisionẽ, istum multa nocte domum redisse constat, postera die titubanter, & inconstanter de occisione illius locutum. hæc partim testimonijs, partim quæstionibus, & argumentis omnia cõprobantur, & rumore populi, quem ex argumentis natum necesse est esse uerum. uestrum iudices est his unum in locum collatis, certã sumere scĩetiã, non suspicionẽ maleficij. Nam unum aliquid, aut alterum potest in istum casu cecidisse suspiciose, ut oĩa inter se à primo ad postremum conueniant maleficia, necesse est casu non posse fieri. Vehemens est hæc exornatio, et in coniecturali constitutione causæ fermè semper necessaria, & in cæteris generibus causarum, et in omni oratione adhibẽda nonnunquã. EXPOLITIO est, cum in eodem loco manemus, & aliud, atq; aliud dicere uidemur. Ea dupliciter fit, si aut eandẽ planè dicamus rẽ, aut de eadẽ re. Eandem rem dicamus non eodẽ modo, nam id quidẽ obtundere auditorem est, non rem expolire, sed cõmutate. cõmutabimus tripliciter, uerbis, pronuntiando, tractando. Verbis cõmutabimus, cum re semel dicta, iterum, aut sæpius alijs uerbis, quæ idẽ ualeant, eadẽ res proferetur, hoc modo. Nullum tantum est periculum, quod sapiens pro salute patriæ uitandũ arbitretur. Cum augetur incolumitas ppetua ciuitatis, qui bonus erit rationibus præditus, profecto nullum uitæ discrimen sibi pro fortunis reip. fugiendum putabit, & erit in ea sententia semper, ut pro patria studiose, quãuis in magnã descendat uitæ dimicationẽ. Pronuntiando cõmutabimus, si tum in sermone, tum in acrimonia, tum in alio, atq; alio genere uocis, atq; gestus, eadẽ uerbis cõmutando, pronuntiatione quoq; uehementius immutabimus. hoc neq; cõmodissime scribi potest, neq; parum est apertum, quare non eget exempli. Tertium genus est cõmutationis, quod tractando conficitur, si sententiam traijciemus, aut ad sermocinationẽ, aut ad exsuscitationẽ. Sermocinatio est, de qua planius paulo post suo loco dicemus. nũc breuiter ad hãc

rem, quod satis sit attingemus, in qua constituetur alicuius psonæ oratio accommodata ad dignitatem, hoc modo, ut quo facilius res cognosci possit, ne ab eadē sententia recedamus. Sapiens, qui omnia reip. causa suscipienda pericula putabit, sæpe ipse secum loquitur. Nō mihi soli, sed etiam, atq; adeo multo potius natus sum patriæ, uita, quæ fato debetur, saluti patriæ potissimū soluatur. Aluit hæc me, tute, atq; honeste produxit usq; ad hanc ætatem, muniuit meas rationes bonis legibus, optimis moribus, honestissimis disciplinis. Quid est, quod à me satis ei psolui possit, unde hæc accepta sunt? qa hæc loquitur secum sapiens, sæpe ego in periculis reip. nullum ipse periculum fugi. Item mutatur res tractando, si traducitur ad exsuscitationem, cū & nos commoti dicere uideamur, et auditoris animū commouemus, sic. Quis est tā tenui cogitatione præditus, cuius animus tantis angustijs inuidiæ continetur, qui non hunc hominem studiosissime laudet, & sapientissimum iudicet? qui pro salute patriæ, pro incolumitate ciuitatis, pro reipub. fortunis, quamuis magnum, atq; atrox periculū studiose suscipiat, & libenter subeat. equidē hunc hominem magis cupio satis laudare, quàm possim, idēq; hoc certo scio uobis omnibus usu uenire. Eadem res igitur his tribus in dicendo commutabitur rebus, uerbis, pronuntiando, tractando, sed tractando dupliciter sermocinatione, & exsuscitatione. Sed de eadem re cum dicemus, pluribus utemur cōmutationibus. Nā, cum rem simpliciter pronuntiauerimus, rationem poterimus subijcere. Deinde duplicem, uel sine rationibus, uel cum rationibus pronuntiare sententiam. Deinde afferre contrarium. de quibus omnibus diximus in uerborum exornationibus. Deinde simile & exemplum, de quo suo loco plura dicemus. Deinde conclusionem, de qua in secundo libro, quæ opus fuerunt, diximus, demonstrātes argumentationem quemadmodū concludere oporteat. in hoc libro docuimus, cuiusmodi esset exornatio uerbi, cui conclusioni nomen est. Ergo huiusmodi uehementer ornata poterit esse expolitio, quæ constabit ex frequentibus uerborū exornationibus, & sententiarū. Hoc modo igitur septē partibus tractabitur, sed ab eiusdem sententiæ non recedamus exemplo, ut scire possis, quàm facile præceptione rhetorica res simplex multiplici ratione tractetur. Sapiens nullū pro repub. periculum uitabit, ideo quod sæpe fit, ut cū pro rep. perire noluerit, necessario cum rep. pereat, & quoniā sunt omnia cōmoda à patria accepta, nullū incōmodū pro patria graue putandum est. ergo qui fugiunt id periculum, quod pro rep. subeundum est, stulte faciunt. nam neq; effugere incommoda possunt, & in-

grati in ciuitatem reperiuntur. At qui patriæ pericula suo periculo expetunt, hi sapientes putandi sunt, cũ & eum, quem debent honorem reip. reddunt, et pro multis perire malunt, quàm cum multis. Et enim uehementer est iniquum uitam, quã à natura acceptam propter patriam conseruaueris, naturæ cum cogat reddere, patriæ cum roget non dare. Et cum possis cum summa uirtute, & honore pro patria interire, malle p dedecus, & ignauiã uiuere. & cũ pro amicis, & parentibus, & cæteris necessarijs adire periculum uelis, pro repub. in qua & hoc, & illud sanctissimum nomen patriæ continetur, nolle in discrimen uenire. Itaq; uti contemnendus est, qui in nauigando se, quàm nauim mauult incolumem, ita uituperandus, qui in reipub. discrimine, suæ, plusquam communi saluti consulit. Naue enim fracta, multi incolumes fuerunt, ex naufragio patriæ saluus nemo potest enatare. Quod mihi bene uidetur Decius itellexisse, q se deuouisse dicitur, & pro legionibus ĩ hostes misisse medios, amisit uitam, at non perdidit. Re enim uilissima, et parua maximam redemit, uitam dedit, accepit patriam, amisit animam, potitus est gloria, quæ cum summa laude prodita uetustate quotidie magis enitescit. Quod si pro repub. debere accedere ad periculum & ratione demonstratum est, & exemplo comprobatum, ij sapientes sunt existimandi, qui nullum pro salute patriæ periculum uitant. In his igitur generibus expolitio uersatur, de qua producti sumus, ut plura diceremus, quod non modo, cum causam dicimus, adiuuat, & exornat orationem, sed multo maxime per eã exercemur ad elocutionis facultatem. Quare conueniet extra causam in exercendo rationes adhibere expolitionis, in dicendo uti cum exornabimus argumẽtationem, de qua diximus in libro secundo. COMMORATIO est, cum in loco firmissimo, quo tota causa continetur, manetur diutius, & eodẽ sæpius reditur. hac uti maxime conuenit, & id est oratoris boni maxime propriũ. Non enim datur auditori potestas animũ de re firmissima dimouendi. huic exemplũ satis idoneum subijci nõ potuit, propterea quod hic locus non est à tota causa separatus, sicut membrum aliquod, sed tanquam sanguis profusus est per totum corpus orationis. CONTENTIO est, per quam contraria referuntur. Ea est in uerborum exornationibus, ut ante docuimus, eiusmodi. Inimicis te placabilem, amicis inexorabilem præbes.

In sententiarum huiusmodi. uos huius incommodis lugetis, iste reipub. calamitate lætatur. Vos uestris fortunis diffiditis, iste solus suis eo magis confidit. Inter hæc duo contentionum genera

hoc interest. illud ex uerbis celeriter relatis constat, hic sententiæ cõtrariæ ex comparatione referantur oportet. SIMI litudo est oratio traducens ad rẽ quampiã aliqd ex re dispari simile. Ea sumitur, aut ornandi causa, aut probandi, aut apertius dicendi, aut ante oculos ponẽdi. Quo modo igitur quatuor de causis sumitur, ita quatuor modis dicitur, per contrarium, per negationem, per collationem, per breuitatẽ. ad unanquanq; sumendæ causam similitudinis, accommodabimus singulos modos pronuntiandi. Ornandi causa sumitur p contrariũ, sic. Non enim quemadmodũ in palæstra, qui tedas candentes accipit, celerior est in cursu continuo, q̃ ille, qui tradit, ita melior imperator nouus, q accipit exercitũ, quàm ille, q decedit, propterea qđ defatigatus cursor integro facem, hic peritus imperator imperito exercitum tradit. Hoc sine simili satis planè, & pspicue, & probabiliter dici potuit, hoc modo. Dicitur minus bonos imperatores à melioribus exercitum accipere solere, sed ornandi causa simile sumptum est, ut orationi dignitas quædã compararetur. dictum est autem per cõtrarium. Nam tunc similitudo sumitur p contrariũ, cum ei rei quã nos probamus, aliquam rem negamus esse similem, ut paulo ante, cũ de cursoribus asserebamus. per negationem dicetur probandi causa, hoc modo. neq; equus indomitus, quãuis natura bene cõpositus sit, idoneus potest esse ad eas utilitates, & aptus, quæ desyderantur ab equo, neq; homo indoctus, quãuis sit ingeniosus ad uirtutẽ potest puenire. hoc probabilius factũ est, qđ magis est uerisimile, non posse uirtutem sine doctrina comparari, quoniam nec equus quidem indomitus idoneus possit esse. ergo sumptum est probandi causa. dictum est autem per negationem. id enim perspicuũ est de primo similitudinis uerbo. Apertius dicendi causa similitudo dicitur p breuitatem, hoc modo. in amicitia gerenda, sicut in certamine currendi nõ ita conuenit exerceri, ut quoad necesse sit, puenire possis, sed, ut productus studio, & uiribus ultra facile procurras. Nã hoc simile est, ut aptius ĩtelligatur, mala ratione facere, q reprehendãt eos, q uerbi causa post mortem amici liberos eius custodiant, propterea qđ in cursore tantũ uelocitatis cẽ oporteat, ut efferatur usq; ad finẽ. In amico tantũ beneuolẽtiæ studiũ, ut ultra, quã amicus sentire possit, procurrat amicitiæ studio. dictũ autẽ simile est p breuitatem. nõ enim ita, ut in cæteris rebus res abre separata est, sed utræq; res coniũctè, & cõfusè pronũtiatæ. Ante oculos ponendi negotij causa, sumetur similitudo p collationẽ, sic. Vti citharœdus, cũ prodierit optime uestitus, palla inaurata ĩdutus, cũ clamyde purpurea coloribus uarijs intexta, & cũ corona aurea ma

gnis fulgentibus gēmis illuminata, citharam tenens exornatissimam auro, et ebore distinctā, ipse præterea forma, & specie sit, et statura apposita ad dignitatē, si cum magnam populo cōmouerit his rebus expectationem, repente silentio facto, uocē emittat acerbissimā cū turpissimo corporis motu, quo melius ornatus, et magis fuerit expectatus, eo magis derisus, & contēptus eijcitur, ita siquis in excelso loco, et in magnis, ac locupletibus copijs collocatus fortunæ muneribus, et naturæ cōmodis omnibus abundabit, si uirtutis, et artiū, quæ uirtutis magistræ sunt, egebit, quo magis cæteris rebus erit copiosus, et illustris & expectatus, eo uehementius derisus, et contemptus ex omni cōuentu bonorū eijcietur. Hoc simile exornatione utriusq; rei, & alterius inscitia artificij, alterius stultitia simili ratione collata sub aspectu omniū rem subijcit. Dictū autem est ꝑ collationem, propterea qđ proposita similitudine, paria sunt relata omnia. In similibus obseruare oportet diligenter, ut cum rem afferamus similem, cuius rei causa similitudinem attulerimus, uerba quoq; ad similitudinem habeamus accōmodata. id est huiusmodi. Ita ut hirundines æstiuo tempore præsto' sunt, frigore pulsæ recedunt, ex eadem similitudine nunc ꝑ trāslationem uerba sumimus, ita falsi amici sereno uitæ tempore præsto' sunt, simulatq; hyemem fortunæ uiderint, deuolant omnes. Sed inuentio similiū facilis erit, siquis sibi omnes res animatas, et inanimatas, mutas, & loquentes. feras, & mansuetas, terrestres, et cœlestes, et maritimas, artificio, casu, natura comparatas. usitatas, atq; inusitatas, frequenter ante oculos poterit ponere, & ex his aliquam uenari similitudinem, quæ aut ornare, aut docere, aut apertiorem rem facere, aut ponere ante oculos possit. Non enim res tota toti rei necesse est 'similis sit, sed ad ipsum, ad quod conferetur similitudinem habeat oportet.

EXEMplū est alicuius facti, aut dicti præteriti cū certi authoris nomine propositio. Id sumitur ijsdem de causis, quibus similitudo. Rem ornatiorem facit, cum nullius rei, nisi dignitatis causa sumitur. Apertiorem, cum id, quod sit obscurius, magis dilucidū reddit. Probabiliorem, cum magis uerisimilem facit. Ante oculos ponit, cum exprimit omnia ꝑspicue, ut res dicta prope' manu tentari possit. Vnius cuiusq; generis singula subiecissemus exempla, nisi exemplū, quod genus esset in expolitione demonstrassemus, & causas sumendi in similitudine aperuissemus. quare noluimus, neq; pauca, quo minus intelligeretur, neq; re intellecta, plura cōscribere. IMAGo est formæ cū forma cum quadam similitudine collatio. Hæc sumitur, aut laudis, aut uituperationis causa. Laudis causa, sic. Ibant in prælium corpore

tauri ualidissimi, impetu leonis acerrimi similes. Vituperationis, ut in odium, aut in inuidiam, aut in cōtemptionem adducat. ut in odium, hoc modo. Iste quotidie per forum medium tanquā iubatus draco serpit, aspectu rabido circunspectans huc, & illuc, siquem reperiat, cui aliquid mali faucibus afflare, quem ore attingere, dentibus insecare, lingua aspergere possit. Vt in inuidiam adducat, hoc modo. Iste, qui diuitias suas iactat, sicut gallus e' Phrygia, aut ariolus quispiam depressus, & oneratus auro clamat, & deierat. Vt in contemptionem adducat, sic. Iste, tanquam coclea abscondens, & retentans sese tacitus, quo sit tutus, comeditur cum domo sua, & aufertur.

EFFICTIO est, cum exprimitur, & effingitur uerbis corporis cuiuspiam forma, quoad satis sit ad intelligendum, hoc modo. Hunc dico iudices rubrum, breuem, incuruum, canum, subcrispum, cæsiū, cui sane' magna est in mento cicatrix, siquo modo potest uobis in memoriam redire. Habet hæc exornatio cum utilitatem, siquem uelis ostendere, tum uenustatem, si breuiter, & dilucide facta est.

NOTATIO est, cum alicuius natura certis describitur signis, quæ sicuti notæ quædam naturæ sunt attributa. Vt si uelis non diuitem, sed ostentatorem pecuniosum describere. Iste inquies, iudices, qui se dici diuitem putat esse præclarum, primum, nunc uidete, quo uultu nos intueatur, non'ne uobis uidetur dicere, darē, si mihi molesti non essetis. cum uero sinistra mentum subleuat, existimat se gemmæ nitore, et auri splēdore aspectus omnium pstringere. Cum puerum respicit hunc unum, quē ego noui, uos nō arbitror nouisse, alio nomine appellat, deinde alio, atq; alio. heus tu inquit, ueni Sannio, nequid isti barbari pturbent, ut ignoti, q audiunt unum putent eligi de multis, ei dicit in aurē, aut ut domi lectuli sternātur, aut ab auunculo rogetur æthiops, qui ad balneas ueniat, aut asturconi locus ante ostium suum detur, aut aliquid fragile falsæ coragium gloriæ cōparetur. Deinde exclamat, ut omnes audiant, uideto, ut diligenter enumeretur, si potest ante noctem. puer, qui iā bene hominis naturā nouit, tu illo' plures mittas oportet inquit, si hodie uis trāsnumerari. age inquit, duc tecum Libanum, et Sosiā. Sane'. Deinde casu ueniunt hospites homini, qui istum splēdide, dum peregrinaretur, receperunt, ex ea re homo hercle sane' conturbatur, sed tamen a' uitio naturæ nō recedit. bene inquit, facitis, cū uenitis, sed rectius fecissetis, si ad me domū recta abiissetis. id fecissemus inquiunt illi, si domū nouissemus. At istud quidē facile fuit undelibet inuenire. Verum ite mecū. sequuntur illi. sermo interea huius cōsumitur omnis in osten=

tatione. Quærit in agris cuiuſmodi frumenta ſint. negat ſe, quia uillæ incenſæ ſint, accedere poſſe, nec ædificare etiam nunc audere, tametſi in Thuſculano quidem cœpi inſanire, & in ijſdē fundamentis ædificare. Dum hæc loquitur, uenit in ædes quaſdam, in quibus ſodalitium erat eodem die futurum, quo iſte pro notitia domini ædiū ingreditur cum hoſpitibus. hic inquit, habito. perſpicit argentum, qđ erat expoſitum. uiſit triclinium ſtratum. probant. accedit ſeruulus. dicit homini clare dominum iam uenturum, ſi uelit exire. ita'ne inquit? Eamus hoſpites, frater uenit ex Falerno, ego illi obuiam pergam. uos huc decima uenitote. hoſpites diſcedunt. Iſte ſe raptim domū ſuam conijcit. illi decima, quo iuſſerat, ueniunt. quærunt hunc. reperiunt domus cuia ſit. in diuerſorium deriſi conferunt ſeſe. Vident hominem poſtera die. narrant. expoſtulant. accuſant. ait iſte eos ſimilitudine loci deceptos, angiporto toto deerraſſe, contra ualetudinem ſuam ſe ad multam noctem expectaſſe. Sannioni puero negotium dederat, ut uaſa. ueſtimenta. pueros corrogaret. ſeruulus non inurbanus ſatis ſtrenue, & concinne comparat. iſte hoſpites domum deducit. Ait ſe ædes maximas cuidam amico ad nuptias accommodaſſe. nuntiat interea puer argentum repeti (pertimuerat enim, qui commodarat) apage te inquit ædes commodaui. familiam dedi. argentum quoque uult? tametſi hoſpites habeo, tamen utatur licet, nos ſamijs delectabimur. Quid ego, quæ deinde efficiat, narrem? eiuſmodi eſt hominis natura, ut quæ ſingulis diebus efficiat gloria, atque oſtentatione, ea uix annuo ſermone enarrare poſſim. Huiuſmodi notationes, quæ deſcribunt, quod conſentaneū ſit, uniuſcuiuſque naturæ uehementer habent magnam delectationem. totam enim naturam cuiuſpiam ponunt ante oculos, aut glorioſi, ut nos exempli cauſa cœperamus, aut inuidi, aut timidi, aut auari, ambitioſi, amatoris, luxurioſi, furis, quadruplatoris. denique cuiuſuis ſtudium protrahi poteſt in medium tali notatione.

SERMOCINATIO eſt, cum alicui perſonæ ſermo attribuitur, & is exponitur cum ratione dignitatis, hoc pacto. Cum militibus urbs redundaret, & omnes timore oppreſſi domi continerentur, uenit iſte cum ſago, gladio ſuccinctus, tenens iaculum, quinque adoleſcentes hominem ſimili ornatu ſubſequuntur. irrumpit in ædes ſubito, deinde magna uoce, Vbi eſt iſte beatus, inq̄t, ædiū dominus, q̄n mihi præſto' fuit? q̄d tacetis? hic alij omnes ſtupidi timore obmutuerunt. Vxor illius infeliciſſimi cum maximo fletu ad iſtius pedes abiecit ſeſe. parce inquit, & ꝑ ea, quæ tibi dulciſſima ſunt in uita

miserere nostri, noli extinguere extinctos. Fer mansuete fortunã. nos quoq; fuimus beati. nosce te esse hominem. At ille quin illũ mihi datis? at uos auribus meis opplorare desinitis. nõ abibit. illi nuntiatur inte rea uenisse istũ, & clamore maximo mortem minari. quod simul, ut audiuit, heus inq̃t Gorgia pedissequa puerorũ, absconde pueros. de fende. fac, ut incolumes ad adolescentiã ꝑducas. Vix hæc dixerat, cũ ecce iste præsto sedes inq̃t audax. nõ uox mea tibi uitam ademit. ex- ple meas inimicitias, & iracundiam satura tuo sanguine. Ille cũ ma gno spiritu, metuebã inquit, ne plane uictus essem, nũc uideo in iudi cio mecũ contendere non uis, ubi superari turpissimũ est, supare pul cherrimũ. interficere me uis. occidar eq̃dẽ, sed uictus nõ peribo. At ille in extremo uitæ tempore etiam sententiose loqueris, neq; ei, quẽ uides dominari, uis supplicare. Tũ mulier. immo q̃dẽ iste rogat, & supplicat, sed tu quæso commouere. & tu ꝑ deos inquit, hũc ample- xare. dominus est. uicit hic te. uince tu nũc animũ. Cur nõ desinis in quit uxor loqui, quæ me digna nõ sunt. tace, & quæ curanda sunt, cura. tu cessas mihi uitam, tibi omnẽ bene uiuendi spẽ mea morte eri pere. Iste mulierẽ reppulit ab se lamentantẽ. illi nescio quid incipienti dicere q̃d dignũ uidelicet illius uirtute esset, gladiũ in latere defixit. Puto in hoc exẽplo datos esse unicuiq; sermones ad dignitatẽ accom modatos, q̃d oportet in hoc genere obseruare. Sũt itẽ sermocinatio nes consequentes hoc genus. nã q̃d putamus illos dicturos, sic hoc iudi caueritis? non'ne hac oẽs utentur oratiõe? deinde subiicere sermonẽ.

CON formatio est, cũ aliqua, quæ nõ adest persona confingitur, quasi adsit, aut cũ res muta, aut informis fit eloquens, & formata, et ei oratio attribuitur ad dignitatem accommodata, aut actio quædam hoc pacto. ꝙ si nunc hæc urbs inuictissima uocẽ emittat, non hoc pa cto loquatur? Ego illa plurimis trophæis ornata, triumphis ditata, certissimis, clarissimis locupletata uictoriis, nũc uestris seditionibus, o ciues uexor. quàm dolis malitiosa Chartago, uiribus probata Numan tia, disciplinis erudita Corinthus labefactare nõ potuit, eam patiemi ni nũc ab homunculis deterrimis proteri, atq; conculcari. Item, quod si nunc Lucius ille Brutus reuiuiscat, & hic ante pedes uestros adsit, non hac utetur oratione? ego reges eieci, uos tyrrannos introducitis. ego libertatem, quæ non erat, peperi, uos partã seruare nõ uultis. ego capitis mei ꝑiculo patriã liberaui, uos liberi sine periculo esse nõ cu ratis. Hæc conformatio, licet ĩ plures res mutas, atq; inanimatas trãs feratur, proficit plurimũ in amplificationis partibus, & commisera tione. SIG nificatio est, quæ plus in suspicione relinq̃t, quã positũ

est in oratione,

est in oratione, ea fit per exuperationem, ambiguum, consequentiã,
abscisionem, similitudinem. Per exuperationem, cum plus dictum est,
quàm patitur ueritas augendæ suspicionis causa, sic. Hic de tanto pa
trimonio tam cito testam, qua sibi petat ignem, non reliquit. Per ambi
guum, cum uerbum potest in duas, pluresúe sententias accipi, sed acci
pitur in eam partem, quam uult is, qui dixit. ut de eo si dicas, qui mul
tas hæreditates adierit. Prospice tu, qui plurimum cernis. Ambigua
quemadmodum uitanda sunt, quæ obscuram reddunt orationẽ, ita
hæc consequenda, quæ conficiunt huiusmodi significationem. Ea re=
perientur facile, si nouerimus, & animaduerterimus uerborum anci
pites, aut multiplices potestates. Per consequentiam significatio fit, cũ
res, quæ sequuntur aliquam rẽ, dicuntur, ex quibus tota res relinqui
tur in suspicione. ut si salsamẽtarij filio dicas, quiesce tu, cuius pater cu
bito se emungere solebat. Per abscisionem, si, cum incipimus aliquid
dicere, præcidimus, & ex eo, quod iam diximus, satis relinquitur su
spicionis, sic qui ista forma, & ætate nuper alienæ domui, nolo plura
dicere. Per similitudinem, cũ aliqua re simuli allata, nihil amplius di
cimus, sed ex ea significamus, quid sentiamus, hoc modo. Noli Satur=
nine nimiũ populi frequentia fretus esse, inulti iacent Gracchi. Hæc
exornatio plurimum festiuitatis habet interdum, & dignitatis. Sinit
enim quiddam tacito oratore ipsum auditorem suspicari. BREVI
tas est res ipsis tantummodo uerbis necessarijs expedita, hoc modo.
Lennũ præteriens cepit, inde Tharsi præsidiũ reliquit, post urbem
in Bithynia sustulit. inde pulsus in Hellespontum, statim potitur Abi
do. Item, modo consul, quondam tribunus, deinde primus erat ciuita
tis, tum proficiscitur in Asiam, deinde exul, & hostis est dictus. post
imperator, postremo consul factus est. Habet paucis comprehensa
breuitas multarum rerum expeditionẽ. Quare adhibenda sæpe est,
cũ aut res non egent longæ orationis, aut tempus nõ sinit commorari.

DEMONstratio est, cum ita res uerbis exprimitur, ut geri ne
gotiũ, & res ante oculos esse uideatur. Id fieri poterit, si quæ ante,
& post, & in ipsa facta erunt, comprehenderimus, aut à rebus conse-
quẽtibus, aut à circunstantibus non recedemus, hoc modo. Quod si-
mulatq; Gracchus prospexit fluctuare populũ, uerentẽ, ne ipse au=
thoritate senatus commotus à sententia desisteret, iubet aduocari cõ-
cionẽ. Iste interea scelere, & malis cogitationibus redundans euolat
ex templo Iouis, & sudans, oculis ardentibus, erecto capillo, contorta
toga, cũ pluribus alijs ire celerius cœperit. Illa præco faciebat audiẽ
tiã, hic subsellium quoddã calce premens dextra pedem defringit,

et alios hoc idẽ iubet facere. Cũ Gracchus deos inciperet precari, cur sim isti impetũ faciunt, ex aliis, aliisq; partibus conuolant, atq; è populo unus fuge inquit Tiberi fuge. Non uides? respice inquam. Deinde uaga multitudo subito timore pterrita fugere cœpit. at iste spumãs ex ore scelus, anhelãs ex infimo pectore crudelitatẽ, contorquet brachium, & dubitanti Graccho, qd esset, neq; tamen locum, in quo consisterat relinquenti, percutit tempus. Ille nulla uoce delibans insitam uirtutem concidit tacitus. iste uiri fortissimi miserando sanguine aspersus, quasi facinus præclarissimum fecisset, circunspectans, & hilaris sceleratam gratulantibus manum porrigens, in templum Iouis contulit sese. Hæc exornatio in amplificanda, & commiseranda, re plurimũ prodest, & in huiusmodi narrationibus. statuit enim totam rẽ, & propè ponit ante oculos. Omnes rationes honestandæ elocutionis studiose collegimus, in qbus Herenni si te diligenter exercueris, & grauitatem, & dignitatem, & suauitatem habere in dicendo poteris, ut oratorie planè loquaris, ne nuda, atq; inornata inuentio uulgari sermone efferatur. Nunc identidem nosmetipsi nobis instemus. res enim communis agitur, ut frequenter, & assidue consequamur artis rationem studio, & exercitatione, quod alii cũ molestia tribus de causis maxime faciunt, aut si cum quibus libenter exerceantur, nõ habent, aut si sibi diffidunt, aut si nesciunt, quam uiam sequi debeant, quæ à nobis absunt omnes difficultates. Nã & simul libenter exercemur propter amicitiã, cuius initium cognatio fecit, cætera philosophiæ ratio confirmauit. Et nobis non diffidimus, propterea qđ et aliquãtulũ processimus, & alia meliora sunt, quæ multo intentius petimus in uita, ut etiam si non peruenerimus in dicendo, quò uolumus, parua pars uitæ perfectissimæ desyderetur. Et uiam, quam sequamur, habemus, propterea quod in his libris nihil præteritũ est rethoricæ præceptionis. Demonstratum est enim quo modo res in omnibus generibus causarum inueniri oporteat. Dictum est, quo pacto eas disponere conueniat. Traditum est, qua ratione esset pronuntiandum. præceptum est, qua uia meminisse possemus. Demonstratum est, quibus modis perfecta elocutio cõpararetur. Quæ si sequamur, acute, & cito reperiemus, distincte, et ordinate disponemus, grauiter, & uenuste pronuntiabimus, firme, & perpetuo meminerimus, ornate, & suauiter eloquemur. Ergo ĩ arte rhetorica nihil est amplius. Hæc oĩa adipiscemur, si ratiões præceptiõis diligentia cõsequemur, & exercitatione.

Rhetoricorum ad C. Herennium Finis.

M. T. CICERONIS DE ARTE RHETORICA LIBER PRIMVS.

s AEPE, & multum hoc mecũ cogitaui, boni'ne an mali plus attulerit hominibus, et ciuitatibus copia dicendi, ac summum eloquentiæ studiũ. Nã & cum nostræ reip. detrimenta cõsydero, et maximarum ciuitatum ueteres animo colligo calamitates, non minimam uideo per disertissimos homines inuectam partem incommodorum. Cum autem res ab nostra memoria propter uetustatem remotas ex literarũ monimentis repetere instituo, multas urbes cõstitutas, plurima bella restincta, firmissimas societates, sanctissimas amicitias intelligo, tũ animi ratione, tũ facilius eloquentia cõparatas. Ac me qdẽ diu cogitantem ratio ipsa in hãc potissimũ sententiã duxit, ut existimem sapientiã sine eloquentia parum prodesse ciuitatibus, eloquentiã uero sine sapientia nimiũ obesse plerũq;, prodesse nunquã. Quare siquis omissis rectissimis, atq; honestissimis studijs rationis, et officij, consumit oẽm operã in exercitatiõe dicẽdi, is ĩutilis sibi, pnicιosus patriæ ciuis alitur, q uero ita se armat eloquẽtia, ut nõ oppugnare cõmoda patriæ, sed pro his pugnare possit, is mihi uir et suis, et publicis rationibus utilissimus, atq; amicissimus ciuis fore uidetur. Ac si uolumus huius rei, quæ uocatur eloquẽtia, siue artis, siue studij, siue exercitatiõis cuiusdam, siue facultatis à natura profectæ cõsyderare principiũ, reperiemus id ex honestissimis causis natũ, atq; optimis ratiõibus profectũ. Nã fuit quoddã tẽpus, cũ in agris hoĩes passim bestiarũ more uagabãtur, et sibi uictu ferino uitã propagabãt, nec ratiõe animi qcq̃, sed pleraq; uiribus corporis administrabãt. Nõ dũ diuinæ religiõis, nõ humani officij ratio colebatur. nemo legitimas uiderat nuptias, nõ certos qsq̃ inspexerat liberos. nõ ius æquabile qd utilitatis haberet, acceperat. Ita propter errorẽ, atq; inscitiã cæca, ac temeraria dominatrix animi cupiditas ad se explẽdã uiribus corporis abutebatur pniciosissimis satellitibus. Quo tẽpore qdã magnus uidelicet uir, et sapiẽs cognouit, quæ materia esset, et quanta ad maximas res opportunitas in animis inesset hominũ, siqs eã posset elicere, et præcipiẽdo meliorẽ reddere. Qui dispersos hoĩes in agris, et in tectis syluestribus abditos ratione quadã cõpulit in unũ locum, & congregauit, & eos in unãquãq; rẽ inducens utilem, atq; honestam, primo propter insolentiam reclamantes,

deinde propter rationem, atq; orationem studiosius audiẽtes, ex feris, & immanibus mites reddidit, & mansuetos. Ac mihi quidẽ uidetur hoc, nec tacita, nec inops dicendi sapientia perficere potuisse, ut homines à consuetudine subito conuerteret, et ad diuersas uitæ rationes traduceret. Age uero, urbibus constitutis, ut fidem colere, & iustitiã retinere discerent, & alijs parere sua uolũtate consuescerent, ac non modo labores excipiendos communis causa commodi, sed etiã uitam amittendam existimarent. qui tandem fieri potuit? nisi homines ea, quæ ratione inuenissent, eloquentia persuadere potuissent. Profecto nemo nisi graui, ac suaui commotus oratione, cum uiribus plurimũ posset, ad ius uoluisset sine ui descendere, ut inter quos posset excelle re, cum ijs se pateretur æquari, & sua uoluntate à iucundissima cõ suetudine recederet, quæ præsertim iam naturæ uim obtineret pro pter uetustatem. Ac primo sic, & nata, & progressa longius eloquẽ= tia uidetur, & item postea maximus in rebus pacis, & belli cũ sum= mis hominũ utilitatibus esse uersata. Postquã uero cõmoditas quædã praua uirtutis imitatrix sine ratione officij dicendi copiã consecuta est, tum ingenio freta malitia peruertere urbes, & uitas hominũ la= befactare assueuit. Atq; huius quoq; exordiũ mali, quoniam princi= pium boni diximus, explicemus. Verisimillimũ mihi uidetur quodã tempore, neq; in publicis rebus infantes, & insipientes homines soli- tos esse uersari, nec uero ad priuatas causas magnos, ac disertos homi nes accedere, sed cum à summus uiris maximæ res administraren= tur, arbitror alios fuisse non incallidos homines, qui ad paruas con= trouersias priuatorũ accederent. Quibus in controuersijs cum sæpe à mendacio contra uerũ homines stare consuescerent, dicendi assi- duitas aluit audaciã, ut necessario superiores illi propter iniurias ci uium resistere audacibus, & opitulari suis quisq; necessarijs cogeren tur. Itaq;, cũ in dicendo sæpe par, nonnunquam etiã superior uisus esset is, q omisso studio sapientiæ, nihil sibi præter eloquentiã cõparas= set, fiebat, ut & multitudinis, & suo iudicio dignus, qui remp. gere ret, uideretur. Hinc nimirũ non iniuria, cum ad gubernacula reip. temerarij, atq; audaces homines accesserant, maxima, ac miserrima naufragia fiebãt. Quibus rebus tantum odij, atq; inuidiæ suscepit eloquẽtia, ut homines ingeniosissimi, quasi ex turbida tempestate in portũ, sic ex seditiosa, et tumultuosa uita se in studiũ aliquod trade rent quietũ. Quare mihi uidetur postea cætera studia recta, atq; ho nesta ꝑ otiũ concelebrata ab optimis enituisse, hoc uero à plerisq; eorũ desertum obsoleuisse eo tẽpore, quo multo uehementius erat retinen= dum, &

dum, & studiosius ad augendum. Nam quo indignius rem honestissimam, & rectissimam uiolabat stultorum, & improborum temeritas, & audacia summo cum reip. detrimento, eo studiosius, & illis resistendum fuit, & reipub. consulendum. Quod nostrũ illum non fugit Catonem, neq; Lælium, neq; horum (ut uere dicam) discipulum Africanum, neq; Gracchos Africani nepotes, quibus in hominibus erat summa uirtus, & summa uirtute amplificata authoritas, & quæ his rebus ornamento, et reipub. præsidio esset eloquentia. Quare meo quidẽ animo nihilo minus eloquentiæ studendum est, & si ea quidam & priuatim, & publice peruerse abutuntur, sed eo uehementius, ne mali magno cum detrimento bonorum, & communi omnium pernicie plurimum possint, cum præsertim hoc unum sit, quod ad omnes res, & priuatas, & publicas maxime ptineat. hoc tuta, hoc honesta, hoc illustris, hoc eodem uita iucunda fiat. Nam hinc ad remp. plurima commoda ueniunt, si moderatrix omnium rerũ præsto est sapientia. Hinc ad ipsos, qui eam adepti sunt, laus, honor, dignitas cõfluit. Hinc amicis quoque eorum certissimum, ac tutissimum præsidium comparatur. Ac mihi quidem uidentur homines, cum multis rebus humiliores, & infirmiores sint, hac re maxime bestijs præstare, quod loq possunt. Quare præclarum mihi quiddã uidetur adeptus is, qui qua re homines bestijs præstent, ea in re hominibus ipsis antecellat. Hoc si forte non natura modo, neq; exercitatione conficitur, uerum etiã artificio quodam comparatur, nõ alienum est uidere, quæ dicant ij, qui quædam eius rei præcepta nobis reliquerunt. Sed ante quàm de præceptis oratorijs dicamus, uidetur dicendum de genere ipsius artis, de officio, de fine, de materia, de partibus. Nam his rebus cognitis, facilius, et expeditius uniuscuiusq; animus ipsam rationem, ac uiam artis considerare poterit.

c IVILIS quædã ratio est, quæ multis, & magnis ex rebus constat. Eius quædam magna, & ampla pars est artificiosa eloquentia, quam rhetoricam uocant. Nam neq; cum ijs sentimus, qui ciuilem scientiam eloquentia nõ putant indigere, & ab ijs, qui eam putant omnem rhetoris ui, & artificio contineri, magnopere dissentimus. Quare hanc oratoriam facultatem in eo genere ponemus, ut eam ciuilis scientiæ partem esse dicamus. Officiũ autem eius facultatis uidetur esse, dicere apposite ad persuasionem. Finis persuadere dictione. Inter officium autem, & finem hoc interest, quod in officio quid fieri, in fine, qd officio conueniat, consyderatur, ut medici officiũ dicimus esse curare apposite ad sanandũ, finem cu-

ratione ſanare, Item oratoris, quid officium, & quid finem eſſe dica-
mus, intelligemus. cũ id, quod facere debet, officium eſſe dicemus, illud,
cuius cauſa facere debet, finem appellabimus. Materiam artis eam
dicimus, in qua omnis ars, & ea facultas, quæ conficitur ex arte, uer
ſatur, ut ſi medicinæ materiam dicamus morbos, ac uulnera, quod in
his omnis medicina uerſetur, itẽ q̃bus in rebus uerſatur ars, & facul
tas oratoria, eas res materiã artis rhetoricæ nominamus. Has autem
res alij plures, alij pauciores exiſtimauerũt. Nã Gorgias leontinus an
tiqſſimus fere rhetor, oĩbus de rebus oratorẽ optime poſſe dicere exi
ſtimauit. Hic infinitam, & inmenſam huic artificio materiam ſubij
cere uidetur. Ariſtoteles autem, qui huic arti plurima adiumenta,
atq; ornamenta ſubminiſtrauit, tribus in generibus rerũ uerſari rhe
toris officium putauit, demonſtratiuo, deliberatiuo, iudiciali. De-
monſtratiuum eſt, quod tribuitur in alicuius certæ perſonæ laudẽ,
aut uituperationem. Deliberatiuum eſt, quod poſitum in diſcepta
tione, & conſultatione ciuili habet in ſe ſententiæ dictionem. Iudicia
le eſt, quod poſitum in iudicio, habet in ſe accuſationem, & defenſio
nem, aut petitionẽ, & recuſationem. Et quẽadmodũ noſtra q̃dẽ fert
opinio, Oratoris ars, & facultas in hac materia tripartita uerſari
exiſtimanda eſt. Nam Hermagoras quidem nec q̃d dicat attendere,
nec quid polliceatur intelligere uidetur, q̃ oratoris materiã in cau-
ſam, & quæſtionẽ diuidat. Cauſam eſſe dicat, rẽ, quæ habeat in ſe cõ
trouerſiã in dicendo poſitam cum pſonarum certarũ interpoſitione,
quã nos quoq; oratori dicimus eſſe attributã. nã ei tres partes, quas
ante diximus, ſupponimus, iudicialẽ, deliberatiuã, demonſtratiuam.
Quæſtionẽ autẽ eã appellat, quæ habeat ĩ ſe cõtrouerſiã ĩ dicẽdo
poſitã ſine certarũ pſonarũ interpoſitione, ad hunc modũ. Vt q̃d ſit
bonum præter honeſtatem. ueri'ne ſint ſenſus. Quæ ſit mundi for
ma. Quæ ſit ſolis magnitudo. quas quæſtiones procul ab oratoris offi
cio remotas, facile omnes intelligere exiſtimamus. Nam quibus in re
bus ſumma ingenia philoſophorum plurimo cum labore conſumpta
intelligimus, eas ſicut aliquas paruas res oratori attribuere magna
amentia uidetur. Quod ſi magnã in his Hermagoras habuiſſet facul
tatẽ, ſtudio, & diſciplina comparatã, uideretur, fretus ſua ſcientia, fal
ſum quiddam conſtituiſſe de oratoris officio, & nõ quid ars, ſed quid
ipſe poſſet, expoſuiſſe. Nũc uero ea uis eſt in homine, ut ei multo rhe
toricã citius quis ademerit, quàm philoſophiam conceſſerit. Neq; cõ
dico, quod eius ars, quam edidit, mihi mendoſiſſime ſcripta uidea-
tur. (Nã ſatis in ea uidetur ex antiquis artibus ingenioſe, & diligẽ-

ter electas res collocasse, & non nihil ipse quoque noui protulisse). Verum oratori minimum est, de arte loqui, quod hic fecit, multo maximum ex arte dicere, quod eum minime potuisse omnes uidemus. Quare materia quidem nobis rhetoricæ uidetur artis ea, quam Aristoteli uisam esse diximus. Partes autē hæ sunt, quas pleriq; dixerunt, Inuentio, Dispositio, Elocutio, Memoria, Pronuntiatio. Inuentio est excogitatio rerum uerarum, aut uerisimilium, quæ causam probabilem reddant. Dispositio est rerū inuentarum in ordinem distributio. Elocutio est idoneorum uerborum, & sententiarum ad inuentionem accommodatio. Memoria est firma animi rerum, ac uerborū ad inuentionem perceptio. Pronuntiatio est ex rerū, & uerborum dignitate, uocis, & corporis moderatio. Nunc his rebus breuiter constitutis, eas rationes, quibus ostendere possimus genus, & officium, & finem huius artis, aliud in tempus differemus. Nam et multorum uerborum indigent, & non tantopere ad artis descriptionem, & præcepta tradenda pertinent. Eum autem, qui artem rhetoricam scribat, de duabus reliquis rebus, de materia artis, ac partibus scribere oportere existimamus. Ac mihi q̄dem uidetur coniunctim agendum de materia, ac partibus. Quare inuentio, quæ princeps est omnium partium potissimum in omni causarum genere, qualis debeat esse, consyderetur.

OMNIS res, quæ habet in se positam in dictione, aut disceptatione aliquam controuersiam aut facti, aut nominis, aut generis, aut actionis continet quæstionem. Eam igitur quæstionem, ex qua causa nascitur, constitutionem appellamus. Constitutio est prima conflictio causarū ex depulsione intentionis profecta, hoc modo. Fecisti. non feci. aut iure feci. Cum facti controuersia est, quoniam coniecturis causa firmatur, constitutio coniecturalis appellatur. Cum autem nominis, quia uis uocabuli definienda uerbis est, constitutio definitiua nominatur. Cum uero qualis sit res quæritur, quia & de ui, & de genere negotij controuersia est, constitutio generalis uocatur. At cū causa ex eo pendet, quod nō aut is agere uidetur, quem oportet, aut non cum eo, q̄ cū oportet, aut non apud quos, quo tēpore, qua lege, quo crimine, qua pœna oportet, translatiua dicitur constitutio, q̄a actio translationis, & cōmutationis indigere uidetur. Atq; harum aliquam in omne causæ genus incidere necesse est. Nam in quam non inciderit, in ea nihil esse poterit controuersiæ. Quare eā nec causam q̄dem conuenit putari. Ac facti quidem controuersia in omnia tempora potest distribui. Nam q̄d factum

sit, potest quæri hoc modo. occiderit'ne Aiacem Vlysses. & quid fiat, hoc modo. Bono'ne animo sint erga populũ R. fregellani. & quid futurum sit, hoc modo. Si Carthaginẽ reliquerimus incolumem, nũ qd sit incommodi ad remp. peruenturũ. Nominis controuersia est, cũ de facto conuenit, et quæritur id, quod factum est, quo nomine appelletur. Quo in genere necesse est ideo nominis esse controuersiam, non quod de re ipsa non conueniat. non quod de facto non constet, sed qđ id, quod factum sit, aliud alij uideatur esse, et iccirco alius alio nomine id appellet. Quare i huiusmodi generibus definiẽda res erit uerbis, & breuiter describenda, ut si quis sacrum ex priuato surripuerit, utrum fur, an sacrilegus sit iudicandus. Nam id cum quæritur, necesse erit definire utrunq;, quid sit fur, quid sacrilegus, et sua descriptione ostendere, alio nomine illã rem, de qua agitur, appellari oportere, atq; aduersarij dicunt. Generis est controuersia, cum & quid factum sit, conuenit, & quo id factum nomine appellari oporteat, constat, & tamen quãtum, & cuiusmodi, & omnino quale sit, quæritur, hoc modo. Iustum, an iniustum. utile, an inutile. & omnia, in qbus quale sit id, quod factum est, quæritur sine ulla nominis controuersia. Huic generi Hermagoras parteis quatuor supposuit. deliberatiuã, demonstratiuam, iuridicialẽ, negotialem. Quod eius, ut nos putamus, non mediocre peccatum reprehendendũ uidetur, uerũ breui, ne si aut taciti præterierimus, sine causa non secuti eum putemur, aut si diutius in hoc constiterimus, moram, atq; impedimentum reliquis præceptis intulisse uideamur. Si deliberatio, & demonstratio genera sunt causarũ, non possunt recte partes alicuius generis causæ putari. Eadẽ enim res alij genus esse, alij pars potest. eidẽ genus esse, & pars non potest. Deliberatio autẽ, & demonstratio genera sunt causarũ. Nam aut nullũ causæ genus est, aut iudiciale solum, aut & iudiciale, & demonstratiuũ, et deliberatiuum. Nullum dicere causæ esse genus, cũ causas esse multas dicat, & in eas præcepta det, amentia est. Vnum autẽ iudiciale solũ esse qui potest? cum deliberatio, & demonstratio neq; ipsæ similes inter se sint, et ab iudiciali genere plurimũ dissideant, & suũ quæq; finem habeat, quo referri debeat. Relinquitur ergo, ut omnia tria genera sint causarũ.

Deliberatio igitur, & demonstratio nõ possunt recte parteis alicuius generis causæ putari. Male igitur eas generalis cõstitutionis parteis esse dixit. Quod si generis causæ partes nõ possunt recte putari, multo minus recte partis causæ partes putabũtur. Pars autẽ causæ cõstitutio est oĩs. Nõ enim causa ad constitutionẽ, sed cõstitutio ad causam accommodatur.

accommodatur. sed demonstratio, & deliberatio generis causæ partes nõ possunt recte putari, qđ ipsa sunt genera. Multo igitur minus recte partis eius, qđ hic dicit, partes putabũtur. Deinde, si constitutio & ipsa, & pars eius quælibet, intentionis depulsio est, quæ intentionis depulsio nõ est, ea nec cõstitutio, nec pars cõstitutionis est. At si quæ intentionis depulsio nõ est, ea nec cõstitutio, nec pars constitutionis est, demonstratio, et deliberatio, neq; cõstitutio, nec pars cõstitutionis est. Si igitur cõstitutio, et ipsa, et pars eius quælibet intentionis depulsio est, deliberatio, et demonstratio, neq; cõstitutio, neq; pars cõstitutionis est. Placet autẽ ipsi constitutionẽ intentionis esse depulsionẽ. placeat igitur oportet demonstrationẽ, & deliberationem, nec esse constitutionẽ, nec partem constitutionis. Atq; hoc eodẽ incommodo urgebitur, siue constitutionẽ primã causæ accusatoris confirmationem dixerit, siue defensoris primã deprecationẽ. Nã eũ eadẽ omnia incommoda sequentur. Deinde coniecturalis causa non potest simul ex eadẽ parte eodẽ in genere & coniecturalis esse, & definitiua. Rursus nec definitiua causa potest simul ex eadem parte eodem in genere & definitiua esse, & translatiua. Et omnino nulla constitutio, nec pars constitutionis potest simul, & suã habere, et alterius in se uim continere. Ideo quod unaquæq; ex se, & ex sua natura simpliciter consyderatur. Altera autẽ assumpta, numerus constitutionũ duplicatur, non uis constitutionis augetur. At deliberatiua causa simul ex eadẽ parte eodẽ in genere & coniecturalẽ, & generalẽ, & definitiuã, et translatiuam solet habere constitutionem, & unam aliquando, & plures nonnunquam. ergo ipsa nec constitutio est, nec pars constitutionis. Idẽ in demonstratione solet usu euenire. Genera ergo, ut ante diximus, hæc causarũ putanda sunt, non partes alicuius constitutionis. Hæc ergo constitutio, quam generalem nominamus, parteis nobis uidetur duas habere, iuridicialem, & negotialẽ. Iuridicialis est, in qua æqui, & recti natura, aut præmij, aut pœnæ ratio quæritur. Negotialis est, in qua qđ iuris ex ciuili more, et æquitate sit, consyderatur, cui diligentiæ præesse apud nos iurisconsulti existimantur. Ac iuridicialis qđẽ ipsa in duas distribuitur parteis, absolutam, et assumptiuã. Absoluta est, quæ ipsa in se cõtinet iuris, et iniuriæ quæstionẽ. Assumptiua est, quæ ipsa ex se nihil firmi dat ad recusationẽ, foris autem aliquid defensionis assumit. Eius partes sunt quatuor, concessio, remotio criminis, relatio criminis, comparatio. Concessio est, cum reus non id, quod factum est, defendit, sed ut ignoscatur postulat. Hæc in duas parteis diuiditur, purgationẽ, et deprecationẽ. Pur=

gatio eſt, cū factum conceditur, culpa remouetur. Hæc parteis habet
tres, imprudentiā, caſum, neceſſitatem. Deprecatio eſt, cū et peccaſ
ſe, et conſulto peccaſſe reus ſe confitetur, et tamen, ut ignoſcatur, poſtu
lat, qđ genus perraro poteſt accidere. Remotio criminis eſt, cum id
crimen, quod infertur, ab ſe, et à ſua culpa ui, et poteſtate in aliū reus
remouere conatur. Id dupliciter fieri poterit, ſi aut cauſa, aut factū
in aliū transferetur. Cauſa transfertur, cū aliena dicitur ui, et poteſta
te. Factū autem, cū alius aut debuiſſe, aut potuiſſe facere dicitur. Re=
latio criminis eſt, cū ideo iure factū dicitur, quod alius ante iniuria
laceſſierit. Cōparatio eſt, cū aliud aliquod factū rectū, aut utile
cōtenditur, quod ut fieret, illud, quod arguitur, dicitur eſſe cōmiſſum.

In quarta conſtitutione, quā translatiuam nominamus, eius conſti
tutionis eſt controuerſia, cū aut quem, aut qui cum, aut quomodo, aut
apud quos, aut quo iure, aut quo tempore agere oporteat, quæritur,
aut omnino aliꝗd de cōmutatione, aut infirmatione actionis agitur.
Huius cōſtitutionis Hermagoras inuentor eſſe exiſtimatur, nó quo nō
uſi ſint ea ueteres oratores ſæpe multi, ſed ꝗa non animaduerterint
artis ſcriptores eā ſuperiores, nec retulerint in numerū cōſtitutionū.
Poſt autē ab hoc inuentā multi reprehenderūt, quos nō tam impru
dentia falli putamus (res enim ꝑſpicua eſt) quàm inuidia, atq; obtre
ctatione quadá impediri. Et cōſtitutiones ꝗdē, et earū parteis expo
ſuimus, exempla autem cuiuſq; generis tūc cōmodius expoſituri ui-
demur, cū in unūquodq; eorū argumentorū copiā dabimus. Nā ar
mentandi ratio dilucidior erit, cū et ad genus, et ad exemplū cauſæ
ſtatim poterit accōmodari. Cōſtitutione cauſæ reperta ſtatim pla=
cet conſyderare, utrū cauſa ſit ſimplex, an coniuncta, et ſi coniuncta
erit, utrū ſit ex pluribus quæſtionibus iuncta, an ex aliqua cōpara
tione. Simplex eſt, quæ abſolutā in ſe continet unā quæſtionem, hoc
modo. Corinthijs bellū indicamus, an non? Coniuncta ex pluribus
quæſtiōibus, in qua plura quærūtur, hoc modo. utrū Carthago dirua
tur, an Carthaginiēſibus reddatur. an eò colonia deducatur. Ex cōpa
ratione, in qua ꝑ contentionē, utrū potius, aut ꝗd potiſſimū ſit quæ=
ritur, ad hūc modū. Vtrū exercitus in Macedoniā cōtra Philippum
mittatur, ꝗ ſocijs ſit auxilio, an teneatur in Italia, ut quam maximæ
cōtra Annibalē copiæ ſint. Deinde conſyderandū eſt, an in ratiōe,
an in ſcripto ſit controuerſia. Nam ſcripti cōtrouerſia eſt ea, quæ ex
ſcriptionis genere naſcitur. Eius autē genera, quæ ſunt ſeparata à
conſtitutionibus, ꝗnq; ſunt. Nam tū uerba ipſa uidentur cū ſententia
ſcriptoris diſſidere, tum inter ſe duæ leges, aut plures diſcrepare, tum

id, quod ſcriptum eſt, duas, aut plures res ſignificare uidetur, tum ex
eo, quod ſcriptũ eſt, aliud quoq;, qđ non ſcriptum eſt, inueniri, tũ uis
uerbi, quaſi in definitiua cõſtitutiõe, in quo poſita ſit, quæri. Quare
primũ genus de ſcripto, & ſententia. ſecundũ ex contrarijs legibus.
tertiũ ambiguum. quartũ ratiocinatiuũ. quintum definitiuũ nomina
mus. Ratio eſt autẽ, cum omnis quæſtio nõ in ſcriptiõe, ſed in aliqua
argumentatiõe conſiſtit. Ac tum conſyderato genere cauſæ, & cogni=
ta conſtitutione, cũ ſimplex ne, an coniuncta ſit, intellexeris, & ſcri=
pti, an rationis habeat controuerſiã uideris. Deinceps erit uidendũ,
quæ quæſtio, quæ ratio, quæ iudicatio, quod firmamentum cauſæ ſit,
quæ omina à conſtitutione proficiſcantur, oportet. Quæſtio eſt ea, quæ
ex conflictione cauſarũ gignitur controuerſia, hoc modo. non iure feci
ſti, iure feci. Cauſarum autẽ hæc eſt conflictio, in qua conſtitutio con-
ſtat. Ex ea igitur naſcitur controuerſia, quã quæſtionem dicimus, hoc
modo. iure'ne fecerit: Ratio eſt ea, quæ continet cauſam, quæ ſi ſubla=
ta ſit, nihil ĩ cauſa cõtrouerſiæ relinquetur, hoc modo, ut docendi cau
ſa in facili, & puulgato exemplo conſiſtamus. Oreſtes ſi accuſetur ma
tricidij, niſi hoc dicat, iure feci. illa enim patrẽ meũ occiderat, nõ ha-
bet defenſionẽ, qua ſublata, omnis quoq; controuerſia ſublata ſit. Ergo
eius cauſæ ratio eſt, qđ illa Agamemnonẽ occiderit. Iudicatio eſt, quæ
ex infirmatiõe, & confirmatione rationis naſcitur controuerſia. Nã
ſit ea nobis expoſita ratio, quã paulo ante expoſuimus. Illa enim in
quit patrẽ occiderat. At nõ inqt aduerſarius, abs te filio matrẽ necta=
ri oportuit. Potuit enim ſine tuo ſcelere illius factũ puniri. Ex hac de
ductione rationis ſumma naſcitur controuerſia, quã iudicationẽ ap=
pellamus. Ea eſt huiuſmodi. Rectum'ne fuerit ab Oreſte matrem oc
cidi, cum illa Oreſtis patrem occidiſſet. Firmamentum eſt firmiſſima
argumentatio defenſoris, & aptiſſima ad iudicationẽ. Vt ſi uelit O-
reſtes dicere. Eiuſmodi animum matris ſuæ fuiſſe in patrẽ ſuũ, in ſe
ipſum, ac ſorores, in regnum, in famam generis, & familiæ, ut ab ea
pœnas liberi ſui potiſſimum petere debuerint. Et in cæteris qdẽ con
ſtitutionibus ad hunc modũ iudicationes reperiuntur, in coniectura
li autem conſtitutione, qa ratio non eſt (factum enim nõ conceditur) nõ
poteſt ex deductione rationis naſci iudicatio. Quare neceſſe eſt eandẽ
eſſe quæſtionem, & iudicationem, ut factum eſt, factum nõ eſt. factũ
ne ſit. Quot autẽ ĩ cauſa conſtitutiões, aut earũ partes erũt, totidẽ ne
ceſſe erit quæſtiones, ratiões, iudicationes, firmamenta reperiri. His
oĩbus in cauſa repertis, tũ deniq; ſingulæ partes totius cauſæ cõſyde=
rãdæ ſunt. Nã nõ ut quodq; dicendũ primũ, ita primũ animaduer-

tendum uidetur, ideo quod illa, quæ prima dicuntur, si uehementer uelis congruere, & cohærere cum causa, ex eis ducas oportet, quæ post dicenda sunt. Quare cum iudicatio, & ea, quæ ad iudicationem oportet inueniri argumenta, diligenter erunt artificio reperta, cura, & cogitatione pertractata, tunc deniq; ordinandæ sunt cæteræ partes orationis. Hæ partes sex esse omnino nobis uidẽtur. Exordiũ. Narratio. Partitio. Cõfirmatio. Reprehensio. Conclusio. Nunc, quoniã exordium princeps omnium esse debet, nos quoq; primum in ratione exordiendi præcepta dabimus.

e XORDIVM est oratio animũ auditoris idonee comparans ad reliquam dictionem, quod eueniet, si eum beneuolũ, attentum, docilẽ fecerit. Quare, q bene exordiri causam uolet, eũ necesse est genus suæ causæ diligenter ante cognoscere. Genera causarũ sunt qnq;. Honestũ. Admirabile. Humile. Anceps. Obscurum. Honestum genus est, cui statim sine oratione nostra auditoris fauet animus. Admirabile, à quo alienatus est animus eorũ, q audituri sunt. Humile, quod negligitur ab auditore, & non magnopere attendendum uidetur. Anceps, in quo aut iudicatio dubia est, aut causa & honestatis, & turpitudinis particeps, ut beneuolentiã pariat, & offensionem. Obscurum, in quo aut tardi auditores sunt, aut difficilioribus ad cognoscendũ negotijs causa implicita est. Quare, cum tam diuersa sint genera causarum, exordiri quoq; dispari ratione in unoquoq; genere necesse est. Igitur exordium in duas partes diuiditur, in principium, & insinuationem. Principiũ est oratio perspicue, & protinus perficiens auditorem beneuolum, aut docilem, aut attentum. Insinuatio est oratio quadam dissimulatione, & circuitione obscure subiens auditoris animum. In admirabili genere causæ, si non omnino infesti auditores erunt, principio beneuolentiam comparare licebit. Sin erunt uehementer abalienati, confugere necesse erit ad insinuationem. Nã ab iratis, si perspicue pax, & beneuolentia petitur, non modo ea non inuenitur, sed augetur, atq; inflammatur odiũ. In humili autem genere causæ, contemptionis tollendæ causa necesse erit attentum efficere auditorem. Anceps genus causæ, si dubiã iudicationem habebit, ab ipsa iudicatione exordiendũ est. Sin autem partem turpitudinis, & partem honestatis habebit, beneuolentiam captare oportebit, ut in genus honestum causa translata uideatur. Cum autẽ erit honestum causæ genus, uel præteriri principium poterit, & si cõmodum fuerit, aut à narratione incipiemus, aut à lege, aut ab aliqua firmissima ratione nostræ dictionis. Vel si uti principio placebit,

benevolentiæ partibus utendum est, ut id, quod est augeatur. In ob-
scuro autẽ genere causæ ꝑ principiũ dociles auditores efficere opor-
tebit. Nunc, quoniá, quas res exordio conficere oporteat, dictum
est, reliquũ est, ut ostendatur ꝗbus quæq; res rationibus cófici possit.
Beneuolẽtia quatuor ex locis cóparatur. Ab nostra, ab aduersario-
rum, ab iudicum ꝑsona, ab ipsa causa. Ab nostra, si de nostris factis,
& officijs sine arrogantia dicemus. si crimina illata, & aliquas mi-
nus honestas suspiciones iniectas diluemus. si quæ incommoda accide
rint, aut quæ instent difficultates, proferemus. si prece, et obsecratio-
ne humili, ac supplici utemur. Ab aduersariorũ autem, si eos aut in
odiũ, aut in inuidiã, aut in contemptionem adducemus. In odiũ addu
cẽtur, si q̃d eorũ spurce, superbe, crudeliter, malitiose factũ proferetur.
In inuidiam, si uis eorũ, potentia, diuitiæ, cognatio, pecuniæ proferen
tur, atq; eorũ usus arrogans, & intolerabilis, ut his rebus magis ui-
deantur, quàm causæ suæ confidere. In contemptionẽ adducentur, si
eorũ inertia, negligentia, ignauia, desidiosum studiũ, & luxuriosum
otiũ proferetur. Ab auditorũ persona beneuolentia captabitur, si res
ab his fortiter, sapienter, mansuete gestæ proferentur, ut ne qua assen
tatio nimia significetur, & si de his, quàm honesta existimatio, quan
taq; eorũ iudicij, & authoritatis expectatio sit, ostendetur. Ab ipsis
rebus, si nostram causam laudando extollemus, aduersariorũ causam
per contemptionẽ deprimemus. Attentos autem faciemus, si demonstra
bimus ea, quæ dicturi erimus, magna. noua. incredibilia esse, aut ad
omnes, aut ad eos, qui audiunt, aut ad aliquos illustres homines, aut
ad deos immortales, aut ad summam reip. pertinere. & si pollicebi-
mur nos breui nostram causam demonstraturos, atq; exponemus iu
dicationem, aut iudicationes, si plures erunt. Dociles auditores facie-
mus, si aperte, & breuiter summam causæ exponemus. hoc est, in quo
consistat controuersia. Nam & cũ docilem uelis facere, simul atten-
tum facias oportet. Nam is maxime docilis est, ꝗ attentissime est para
tus audire. Nũc insinuationes quẽadmodum tractari conueniat, de-
inceps dicendũ uidetur. Insinuatione igitur utendũ est, cum admi
rabile genus causæ est, hoc est, ut ante diximus, cũ animus auditoris
infestus est. Id autẽ tribus ex causis fit maxime, si aut inest in ipsa
causa quædã turpitudo, aut si ab ijs, qui ante dixerunt, iam quiddã
auditori persuasum uidetur. Aut si eo tempore locus dicendi datur,
cum iam illi, quos audire oportet, defessi sunt audiendo. Nam ex hac
quoq; re non minus, quàm ex primis duabus in oratorẽ nónunquã
animus auditoris offenditur. Si causæ turpitudo contrahet offensionẽ,

aut pro eo homine, in quo offenditur, aliũ hominem, q̃ diligitur, interponi oportet, aut pro re, in qua offenditur, aliã rẽ, quæ probatur, aut pro re hominem, aut pro homine rẽ, ut ab eo, quod odit, ad id, q̃d diligit auditoris animus traducatur, & dissimulare id te defensurũ, quod existimeris defensurus. Deinde, cũ iam mitior factus erit auditor, ingredi pedetentim in defensionem, et dicere ea, quæ indignantur aduersarij, tibi quoq; indigna uideri. Deinde, cũ lenieris eum, q̃ audiet, demonstrare nihil eorũ ad te ptinere, & negare te quicquã de aduersarijs esse dicturũ, neq; hoc, neq; illud, ut neq; aperte lædas eos, qui diliguntur, & tamen id obscure faciens, quo ad possis alienes ab eis auditorũ uoluntatem, & aliquorũ iudicium simili de re, aut authoritatem proferre imitatione dignam. Deinde, aut eandem, aut cõsimilem, aut maiorem, aut minorem agi rem in præsentia demonstrare. Sin oratio aduersariorũ fidem uidebitur auditoribus fecisse, quod ei, q̃ intelligit, q̃bus rebus fides fiat, facile erit cognitu, oportet aut de eo, quod aduersarij sibi firmissimũ putarint, & maxime ij, qui audierint, probarint, primũ te dicturũ polliceri, aut ab aduersarij dicto exordiri, et ab eo potissimũ, quod ille nuperrime dixerit, aut dubitatione uti q̃d primũ dicas, aut cui potissimũ loco respondeas cũ admiratione. Nã auditor, cum eum, quem aduersarij pturbatum putant, oratione uidet animo firmissimo contradicere paratum, plerunq; se potius temere assensisse, quàm illũ sine causa confidere arbitratur. Sin auditoris studiũ defatigatio abalienauit à causa, te breuius, quàm paratus fueris esse dicturũ, commodũ est polliceri, nõ imitaturum aduersariũ. Sin res dabit, non inutile est, ab aliqua re noua, & ridicula incipere, aut ex tempore, quæ nata sit, quod genus strepitũ, acclamationem, aut iam parata, quæ uel apologũ, uel fabulam, uel aliquã contineat irrisionem, aut si rei dignitas adimet iocandi facultatem, aliq̃d triste, nouum, horribile statim nõ incommodũ est inijcere. nam ut cibi satietas, et fastidiũ, aut subamara aliqua re releuatur, aut dulci mitigatur, sic animus defessus audiendo, aut admiratione integratur, aut risu renouatur. Ac separatim q̃dem, quæ de principio, et insinuatione dicẽda uidebantur, hæc fere sunt. Nũc q̃dã breue cõmuniter de utroq; præcipiẽdũ uidetur. Exordiũ sententiarũ, et grauitatis plurimũ debet habere, et omnino omnia, quæ ptinẽt ad dignitatẽ cotinere in se, propterea q̃d id optime faciẽdũ est, q̃d oratorẽ auditori maxime cõmendat. Splẽdoris, et festiuitatis, & concinnitudinis minimum, propterea quod ex his suspicio quædã apparationis, atq; artificiosæ diligentiæ nascitur, quæ maxime oratio-

nũ fidẽ, oratori adimit authoritatem. Vitia uero hæc sunt certissima exordiorum, quæ summopere uitare oportebit, uulgare, commune, cõmutabile, longum, separatum, translatum, contra præcepta. Vulgare est, quod in plures causas potest accommodari, ut conuenire uideatur. Commune est, quod nihilo minus in hanc, quàm in contrariam partem causæ potest conuenire. Commutabile est, quod ab aduersario potest leuiter mutatum ex contraria parte dici. Longũ est, quod pluribus uerbis, aut sententijs ultra, quàm satis est, producitur. Separatum est, quod non ex ipsa causa ductum est, nec sicut aliquod membrum annexũ orationi. Translatum est, quod aliud conficit, quàm causæ genus postulat, ut siquis docilem faciat auditorem, cum beneuolentiam causa desyderet, aut si principio utatur, cum insinuationem res postulat. Contra præcepta est, quod nihil eorum efficit, quorum causa de exordijs præcepta traduntur, hoc est, quod eum, qui audit neq; beneuolum, neq; attentum, neq; docilem reddit, aut, quo profecto nihil peius est, ut contra sit, facit. Ac de exordio qdẽ satis dictum est.

n ARRATIO est rerum gestarum, aut ut gestarum expositio. Narrationum tria sunt genera. Vnum genus est, in quo ipsa causa, & omnis ratio controuersiæ continetur. Alterum, in quo digressio aliqua extra causam, aut criminationis, aut similitudinis, aut delectationis non alienæ ab eo negotio, quo de agitur, aut amplificationis causa interponitur. Tertium genus est remotum à ciuilibus causis, quod delectationis causa non inutili cum exercitatione dicitur, & scribitur. Eius partes sunt duæ, quarum altera in negotijs, altera in personis maxime uersatur. Ea, quæ in negotiorum expositione posita est, tres habet parteis, fabulam, historiam, argumentum. Fabula est, in qua nec ueræ, nec uerisimiles res continentur, cuiusmodi est.

Angues ingentes alites iuncti iugo.

Historia est gesta res ab ætatis nostræ memoria remota, qđ genus, Appius indixit Carthaginiensibus bellum. Argumentum est ficta res, quæ tamen fieri potuit huiusmodi apud Terentium.

Nam is, postquam excessit ex ephebis Sosia.

Illa autẽ narratio, quæ uersatur in personis, eiusmodi est, ut in ea simul cum rebus ipsis personarũ sermones, & animi pspici possint, (hoc modo.

Venit ad me sæpe clamitans, quid agis Mitio?
Cur perdis adolescentem nobis? cur amat?
Cur potat? cur tu his rebus sumptus suggeris.
Vestitu nimio ĩdulges, nimiũ ĩeptus es. Nimiũ ipse durus est, præter

æquum, & bonum. Hoc in genere narrationis multa inesse debet festiuitas confecta ex rerum uarietate, animorum dissimilitudine, grauitate, lenitate, spe, metu, suspicione, desyderio, dissimulatione, errore, misericordia, fortunæ commutatione, insperato incommodo, subita lætitia, iucundo exitu rerũ. Verũ hæc ex ijs, quæ postea de elocutione præcipientur, ornamenta sumuntur. Nunc de narratione ea, quæ causæ continet expositionem, dicendum uidetur. Oportet igitur eã tres habere res, ut breuis, ut aperta, ut probabilis sit. Breuis erit, si unde necesse est, inde initiũ sumetur, & non ab ultimo repetetur, & si cuius rei satis erit summam dixisse, eius partes nõ dicentur. nam sæpe satis est, quid factum sit dicere, non ut enarres, quemadmodum sit factum, & si non longius, quàm quod scitu opus est, in narrando procedetur, & si nullã in rem aliam transibitur, & ita si dicetur, ut nõnunquã ex eo, quod dictum sit, id, qđ dictum nõ sit intelligatur, & si non modo id, quod obest, uerum etiam id, quod nec obest, nec adiuuat præteribitur. et si semel ununquodq; dicetur, et si non ab eo, in quo proxime desitum erit, deinceps incipietur. Ac multos imitatio decipit breuitatis, ut cũ se breues putent esse, longissimi sint, cum dent operam, ut res multas breuiter dicant, non ut omnino paucas res dicant, & non plures, quàm necesse sit. nã plerisq; breuiter dicere uidetur, qui ita dicit. accessi ad ædes. puerum euocaui. respondit. quæsiui dominum, domi negauit esse. tametsi tot res breuius nõ potuit dicere, tamen, quia satis fuerat dixisse, domi negauit esse, fit rerum multitudine longus. quare hoc quoq; in genere uitanda est breuitatis imitatio, & non minus rerum nõ necessariarũ, quàm uerborum multitudine supersedendum est. Aperta autem narratio poterit esse, si ut quodq; primum gestum erit, ita primum exponetur, et rerum, ac temporũ ordo seruabitur, ut ita narrentur, ut gestæ res erunt, aut ut potuisse geri uidebuntur. hic consyderandũ erit, nequid perturbate, nequid contorte dicatur, nequam in aliam rem transeatur, ne ab ultimo repetatur, ne ad extremum prodeatur, nequid, quod ad rem pertineat, prætereatur, & omnino, quæ præcepta de breuitate sunt, hoc quoq; in genere sunt conseruanda. nam sæpe res parũ est intellecta longitudine magis, quàm obscuritate narrationis. Ac uerbis quoq; dilucidis utendum est, quo de genere dicendũ est in præceptis elocutionis. Probabilis erit narratio, si ĩ ea uidebuntur inesse ea, quæ solẽt apparere in ueritate, si personarum dignitates seruabuntur, si causæ factorum extabunt, si fuisse facultates faciundi uidebuntur, si tempus idoneum, si spatij satis, si locus opportunus ad eandem rem, qua de re

narrabitur

narrabitur fuisse ostendetur, si res & ad eorum qui agunt, naturam, & ad uulgi rumorem, & ad eorum q audiunt, opinionem accommodabitur, ac ueri quidē similis ex his rationibus esse poterit. Illud autem præterea considerare oportebit, ne aut cū obsit narratio, aut cum nihil prosit, tunc interponatur, aut non loco, aut non quemadmodum causa postulat, narretur. Obest tum, cum ipsius rei gestæ expositio magnam excipit offensionem, quā argumentando, & causam agendo leniri oportebit. Quod cum acciderit, membratim oportebit parteis rei gestæ dispergere in causam, & ad unanquanq; confestim rationem accommodare, ut uulneri præsto medicamentū sit, & odiū statim defensio mitiget. Nihil prodest narratio tunc, cum ab aduersarijs re exposita, nostra nihil interest iterū, aut alio modo narrare, aut cum ab ijs, qui audiunt, ita tenetur negotium, ut nostra nihil intersit, eos alio pacto docere. Quod cum acciderit, omnino narratione supersedendū est. Non loco dicitur, cum non in ea parte orationis collocatur, in qua res postulat, quo de genere agemus tū, cum de dispositione dicemus. nā hoc ad dispositionē ptinet. Non quemadmodū causa postulat, narratur, cū aut id, quod aduersario prodest, dilucide, & ornate exponitur, aut id, quod se ipsum adiuuat, obscure dicitur, & negligenter. Quare, ut hoc uitium uitetur, omnia torquenda sunt ad commodum suæ causæ, contraria, quæ præteriri poterunt prætereundo, quæ illius erunt, leuiter attingendo, sua diligenter, & enodate narrando. Ac de narratione quidem satis dictum uidetur, deinceps ad partitionem transeamus.

r ECTE habita in causa partitio, illustrem, & perspicuam totam efficit orationem. Eius partes duæ sunt, quarū utraq; magnopere ad aperiendam causam, & constituendam pertinet controuersiam. Vna pars est, quæ, quid cū aduersarijs conueniat, & qd in controuersia relinquatur, ostendit, ex qua certū qd dā designatur auditori, in quo animū debeat habere occupatū. Altera est, in qua rerum earū, de quibus erimus dicturi, breuiter expositio ponitur distributa, ex qua conficitur, ut certas animo res teneat auditor, qbus dictis, intelligat fore peroratū. Nunc utroq; gnere partitionis quemadmodum conueniat uti, breuiter dicendum uidetur.

Quæ partitio, quid conueniat, aut qd nō conueniat, ostendit, hæc debet illud, qđ conuenit, inclinare ad suæ causæ commodū, hoc modo. Interfectam matrē esse à filio conuenit mihi cū aduersarijs. Itē contra, interfectum esse à Clitemnestra Agamemnonem conuenit. nā hic uterq; & id posuit, qđ conueniebat, & tamen suæ causæ com-

modo consuluit. Deinde, quid in cõtrouersia sit, ponendũ est in iudicationis expositione, quæ quemadmodũ inueniretur, ante dictũ est. Quæ autem partitio, rerũ distributam cõtinet expositionem, hæc habere debet breuitatem, absolutionem, paucitatẽ. Breuitas est, cum nisi necessarium nullum assumitur uerbũ. hæc in hoc genere icirco utilis est, quod rebus ipsis, & partibus causæ, non uerbis, neq; extraneis ornamentis animus auditoris tenendus est. Absolutio est, per quam omnia, quæ incidunt in causam, in genera, de quibus postea dicendum est, amplectimur partitione. In qua uidendum est, ne aut aliquod genus utile relinquatur, aut serò extra partitionẽ, id, quod uitiosissimum, ac turpissimum est, inferatur. Paucitas in partitione seruatur, si genera ipsa rerũ ponuntur, neq; pmuste cũ partibus implicãtur. nã genus est, qđ plures partes amplectitur, ut animal. pars est, quæ subest generi, ut equus, sed sæpe eadẽ res alij genus, alij pars est. nam homo animalis pars est, Thebani, aut Troiani genus. Hæc ideo diligentius inducitur præscriptio, ut aperte intellecta generali partitione, paucitas generũ in partitione seruari possit. nã q ita partitur, ostendã propter cupiditatẽ, & audaciã, & auaritiam aduersariorũ omnia incommoda ad remp. peruenisse, is nõ intellexit in partitione exposito genere, partẽ se generis admiscuisse. nam genus est omniũ nimirum libidinũ cupiditas, eius autem generis sine dubio pars est auaritia. hoc igitur uitandum est, ne cuius genus posueris, eius secũ aliquã, sicuti diuersam, & dissimilem partem ponas in eadẽ partitione. Quod, siquod in genus plures incident partes, id cũ in prima partitione causæ erit simpliciter expositũ, distribuetur eo tẽpore commodissime, cũ ad ipsum uentum erit explicandũ in causæ dictione post partitionem. Atq; illud quoq; ptinet ad paucitatem, ne aut plura, quàm satis est, demonstraturos nos esse dicamus, hoc modo. Ostendam aduersarios, quod arguimus, & potuisse facere, & uoluisse, & fecisse. nã fecisse ostendere satis est, aut cum in causa partitio nulla sit, & quiddam simplex agatur, tamen utamur distributione, id'q; perraro potest accidere. Ac sunt alia quoq; præcepta partitionum, quæ ad hunc usum oratoriũ nõ tantopere ptinent, quæ uersantur in philosophia, ex quibus hæc ipsa transtulimus, quæ conuenire uidebantur, quorũ nihil in cæteris artibus inueniebamus. Atq; his de partitione præceptis, in omni dictione meminisse oportebit, ut & prima quæq; pars, ut exposita est in partitione, sic ordine transigatur, & omnibus explicatis, peroratum sit, hoc modo. ut nequid posterius præter conclusionem inferatur. Partitur autem apud Terentiũ breuiter,

& commode

& commode senex in Andria, quæ cognoscere libertum uelit.
" Eo pacto & nati uitam, & consilium meum
" Cognosces, & quid facere in hac re te uelim.
Itaq; quẽadmodũ i partitiõe proposuit, ita narrat. primũ nati uitã.
" Nam is, postquam excessit ex ephebis Sosia.
Deinde suũ cõsiliũ. Et nunc id operã do. posthæc qd Sosiam uelit facere, id, quod postremũ posuit in partitione, postremũ dicit. Nunc tuũ est officiũ. Quẽadmodũ igitur hic et ad primã quanq; partem primũ accessit, et oĩbus absolutis, finẽ dicendi fecit, sic nobis placet, et ad singulas parteis accedere, & omnibus absolutis, perorare. Nũc de cõfirmatione, deinceps ita, ut ordo ipse postulat, præcipiẽdũ uidetur.

C ONFIRMATIO est, per quam argumentando nostræ causæ fidem, & authoritatem, & firmamentum adiungit oratio. Huius partis certa sunt præcepta, quæ in singula causarum genera diuidentur. Veruntamen non incommodum uidetur quandam syluam, atque materiam uniuersam ante permistam, & confusam exponere omnium argumentationum. Post autem tradere quemadmodum ununquodq; genus causæ hinc omnibus argumentandi rationibus tractis, cõfirmare oporteat. Omnes res argumentando confirmantur, aut ex eo, quod personis, aut ex eo, quod negotijs est attributum. Ac personis has res attributas putamus, nomen, naturam, uictum, fortunam, habitum, affectionem, studia, cõsilia, facta, casus, orationes. Nomen est, quod unicuique personæ datur, quo suo quæque proprio, & certo uocabulo appellatur. Naturam ipsam definire difficile est. Partes autem eius enumerare eas, quarum indigemus ad hanc præceptionem facilius est. hæ autem partim diuino, partim mortali in genere uersantur. Mortalium autem, pars in hominum, pars in bestiarum genere enumeratur; atque hominum genus & in sexu consyderatur, uirile, an muliebre sit, & in natione, patria, cognatione, ætate. Natione grauius, an barbarus. Patria Atheniensis, an Lacedæmonius. Cognatione, quibus maioribus, quibus consanguineis. Aetate, puer, an adolescens. natu grandior, an senex. Præterea commoda, & incommoda consyderantur ab natura data animo, aut corpori, hoc modo. ualens, an imbecillis, longus, an breuis, formosus, an deformis, uelox, an tardus sit, acutus, an hebetior, memor, an obliuiosus, comis, officiosus, patiens, prudens, an contra, & omnino, quæ à natura data animo, & corpori consyderabuntur, in natura consyderanda sunt. Nam quæ industria comparantur, ad habitum pertinent, de quo po-

sterius dicendum est. In uictu considerare oportet, apud quos, et quo more, & cuius arbitratu sit educatus, quos habuerit artium liberalium magistros, quos uiuendi præceptores, quibus amicis utatur, quo in negotio, quæstu, artificio sit occupatus, quomodo rem familiarẽ administret, qua consuetudine domestica sit. In fortuna quæritur seruus sit, an liber, pecuniosus, an tenuis, priuatus, an cum potestate: si cum potestate iure, an iniuria, felix, clarus, an contra, quales liberos habeat. Ac si de non uiuo quæretur, etiã quale morte sit affectus erit consyderandũ. Habitum autem appellamus animi, aut corporis constantem, et absolutam aliqua in re pfectionem, ut uirtutis, aut artis perceptionem alicuius, aut quãuis scientiam. Et item corporis aliquã commoditatem non natura datam, sed studio, & industria cõparatam. Affectio est animi, aut corporis ex tẽpore aliqua de causa cõmutatio, ut lætitia, cupiditas, metus, molestia, morbus, debilitas, & alia, quæ genere in eodẽ reperiuntur. Studium est autem animi assidua, & uehemens ad aliquam rẽ applicata magna cũ uoluntate occupatio, ut philosophiæ, poeticæs, geometriæ, literarũ. Consilium est aliquid faciendi, aut non faciẽdi uere excogitata ratio. Facta autem, & casus, et orationes tribus ex temporibus consyderabuntur, quid fecerit, aut quid ipsi acciderit, aut quid dixerit, aut quid faciat, quid ipsi accidat, qd dicat, aut qd facturus sit, qd ipsi casurum sit, qua sit usurus oratione, ac personis qdem hæc uidentur esse attributa. Negotijs autem, quæ sunt attributa, partim sunt continentia cũ ipso negotio, partim in gestione negotij consyderantur, partim adiuncta negotio sunt, partim gestum negotium consequuntur. Continentia cum ipso negotio sunt ea, quæ semper affixa esse uidentur ad rẽ, neq; ab ea possunt separari. Ex his prima est breuis cõplexio totius negotij, quæ summam continet facti, hoc modo. Parẽtis occisio. patriæ proditio. Deinde causa eius summæ, per quam, & quamobrẽ, & cuius rei causa factum sit, quæritur. Deinde ante rem gestam, quæ facta sunt continentur, usq; ad ipsum negotium. Deinde quid in ipso gerendo negotio quid actum sit. Deinde quid postea factum sit. In gestione autẽ negotij, q locus secũdus erat, de ijs, quæ negotijs attributa sunt, quæritur locus, tempus, modus, occasio, facultas. Locus cõsyderatur in quo res gesta sit ex opportunitate, quam uideatur habuisse ad negotiũ administrandũ. Ea autem opportunitas quæritur ex magnitudine, interuallo, longinquitate, propinquitate, solitudine, celebritate, natura ipsius loci, et uicinitate totius regionis. Ex his etiã attributiõibus, sacer, an profanus, publicus, an priuatus, alienus, an ipsius, de quo agitur, locus

tur, locus sit, an fuerit. Tempus autem est id, quo nunc utimur (Nā ipsum quidem generaliter definire difficile est) pars quædam æternitatis cum alicuius annui, menstrui, diurni, nocturni'ue spatij certa significatione. In hoc & quæ præterierunt consyderantur, & eorum ipsorum, quæ propter uetustatem obsoleuerunt, ut incredibilia uideantur, & iam in fabularum numerum reponantur, & quæ iandiu gesta, et à memoria nostra remota, tamen faciant fidem uere tradita esse, quod eorum monimenta certa in literis extent, & quæ nuper gesta sint, quæ scire pleriq; possint, & item quæ instent in præsentia, & quæ maxime fiant, et quæ consequantur. In qbus potest consyderari, quid ocyus, & quid serius futurū sit. & itē communiter in tēpore perspiciendo longinquitas eius est consyderanda, nā sæpe oportet commetiri cum tempore negotiū, & uidere potuerit'ne aut magnitudo negotij, aut multitudo rerum in eo transigi tempore. Consyderatur autem tempus & anni, & mensis, & diei, & noctis, & uigiliæ, & horæ, & in aliqua parte alicuius horum. Occasio autem est pars temporis habens in se alicuius rei idoneam faciendi, aut nō faciendi opportunitatem. Quare, cum tempore hoc differt. Nam genere quidem utrunq; idem esse intelligitur. Verum in tempore spatiū quodammodo declaratur, quod in annis, aut in anno, aut in aliqua anni parte spectatur. In occasione ad spatiū temporis faciendi quædā opportunitas intelligitur adiuncta. Quare cū genere idē sit, fit aliud, quod quadam parte, & specie, ut diximus, differat. Hoc distribuitur in tria genera, in publicum, commune, singulare. Publicum est, quod ciuitas uniuersa aliqua de causa frequentat, ut ludi, dies festus, bellum. Commune est, quod accidit omnibus eodem ferè tempore, ut messis, uindemia, calor, frigus. Singulare autē est, qđ aliqua de causa priuatim solet alicui accidere, ut nuptiæ, sacrificium, funus, cōuiuium, somnus. Modus autem est, in quo quemadmodum, & quo animo factum sit, quæritur. Eius partes sunt prudentia, & imprudentia. Prudentiæ autem ratio quæritur ex ijs, quæ clàm, palàm, ui, persuasione fecerit. Imprudentia autem in purgationem confertur, cuius partes sunt inscitia, casus, necessitas, et in affectionem animi. hoc est, molestiam, iracundiam, amorem, & cætera, quæ in simili genere uersantur. Facultates sunt, aut quibus facilius fit, aut sine qbus aliquid confici non potest. Adiunctum autem negotio id intelligitur, quod maius, & qđ minus, et quod simile erit ei negotio, de quo agitur, & quod æque magnum, & qđ contrarium, & quod disparatum, & genus, & pars, & euentus. Maius, & minus, & æque

magnum ex ui, & numero, & ex figura negotij, sicut ex statura cor poris consyderatur. Simile autem ex specie comparabili, aut ex con ferenda, atque assimilanda natura iudicatur. Contrarium est, quod positum in genere diuerso, ab eodem, cui contrariũ esse dicitur, plurimum distat, ut frigus calori, uitæ mors. Disperatum autem est id, quod ab aliqua re per oppositionem negationis separatur, hoc modo. sapere, et non sapere. Genus est, quod partes aliquas am= plectitur, ut cupiditas. Pars est, quæ subest generi, ut cupiditati amor, auaritia. Euentus est alicuius exitus negotij, in quo quæri so let, qd ex quaque re euenerit, eueniat, euẽturumq; sit. Quare hoc in genere ut commodius, quid euenturum sit, ante animo colligi possit, quid quaque ex re soleat euenire, consyderandum est, hoc modo. ex arrogantia odium. ex insolentia arrogantia. Quarta autem pars est ex ijs, quas negotijs dicebamus esse attributas, consecutio. In hac hæ res quæruntur, quæ gestum negotium consequuntur. Primum, quod factum est, quo id nomine appellari conueniat. Deinde eius fa= cti qui sunt principes, & inuentores, qui denique authoritatis eius, & inuentionis comprobatores, atq; æmuli. Deinde ecquæ ea de re, aut eius rei sit lex, consuetudo, actio, iudicium, scientia, artificium. Deinde natura eius euenire uulgo soleat, an insolenter, & raro. Po- stea homines id sua authoritate comprobare, an offendi in his consue uerint, & cætera, quæ factum aliquod similiter confestim, aut ex interuallo solent consequi. Deinde postremo attendendum est, num quæ res ex ijs rebus, quæ sunt positæ in partibus honestatis, aut uti- litatis consequantur, de quibus in deliberatiuo genere causæ distin- ctius erit dicendum. Ac negotijs quidem ferè res eæ, quas commemo= rauimus, sunt attributæ. Omnis autem argumentatio, quæ ex ijs locis, quos commemorauimus, sumetur, aut probabilis, aut necessaria debebit esse. Etenim, ut breuiter describamus, argumentatio uidetur esse inuentum ex aliquo genere, rem aliquam aut probabiliter osten dens, aut necessarie demonstrans. Necessarie demonstrantur ea, quæ aliter ac dicuntur, nec fieri, nec probari possunt, hoc modo. Si pepe= rit, cũ uiro concubuit. Hoc genus argumentandi, quod in necessaria demonstratione uersatur, maxime tractatur in dicendo, aut per com plexionem, aut per enumerationem, aut per simplicem conclusionem.

Complexio est, in qua utrum concesseris, reprehenditur ad hunc modum. Si improbus est, cur uteris? sin probus, cur accusas? Enume= ratio est, in qua pluribus rebus expositis, & cæteris infirmatis, una reliqua necessario confirmatur, hoc pacto. Necesse est, aut inimicitia=

rum causa

rum causa ab hoc esse occisum, aut metus, aut spei, aut alicuius amici gratia, aut si horum nihil est, ab hoc non esse occisum. Nam sine causa maleficium susceptum esse non potest. Sed neq; inimicitiae fuerunt, nec metus ullus, nec spes ex morte illius alicuius commodi, neq; ad amicum eius aliquem mors eius pertinebat. Relinquitur igitur, ut ab hoc non sit occisus. Simplex autem conclusio ex necessaria consecutione conficitur, hoc modo. Si uos me istud eo tempore fecisse dicitis, ego autem eo ipso tempore trans mare fui, relinquitur, ut id, quod dicitis, non modo non fecerim, sed ne potuerim quidem facere. atque hoc diligenter uidere oportebit, ne quo pacto genus hoc refelli possit, ut ne confirmatio modum in se argumentationis solum habeat, & quandam similitudinem necessariae conclusionis, uerum ipsa argumentatio ex necessaria ratione consistat.

Probabile autem est id, quod ferè fieri solet, aut quod in opinione positum est, aut quod habet in se ad hoc quandam similitudinem, siue id falsum est, siue uerum. In eo genere, quod ferè solet fieri, probabile huiusmodi est. Si mater est, diligit filium. Si auarus est, negligit iusiurandum. In eo autem, quod in opinione positum est, huiusmodi sunt probabilia. Impijs apud inferos poenas esse praeparatas. Eos, qui philosophiae dent operam, non arbitrari deos esse. Similitudo autem in contrarijs, & in paribus, & in ijs rebus, quae sub eandem cadunt rationem, maxime spectatur. In contrarijs, hoc modo. Nam si ijs, qui imprudenter laeserunt, ignosci conuenit, ijs, qui necessario profuerunt, haberi gratiam non oportet. Ex pari sic. Nam, ut locus in mari sine portu nauibus esse non potest tutus, sic animus sine fide stabilis amicis non potest esse. In ijs rebus, quae sub eandem rationem cadunt, hoc modo probabile consyderatur. Nam, si Rhodijs turpe non est portorium locare, nec Hermacreonti quidem turpe est conducere. Haec tum uera sunt, hoc pacto, Quoniam cicatrix est, fuit uulnus. Tum uerisimilia, hoc modo. Si multus erat in calceis puluis, ex itinere eum uenire oportebat. Omne autem, ut certas quasdã in parteis distribuamus, probabile, quod sumitur ad argumentationem, aut signum est, aut credibile, aut iudicatum, aut comparabile. Signum est, quod sub sensum aliquem cadit, & quiddam significat, quod ex ipso profectum uidetur, quod aut ante fuerit, aut in ipso negotio, aut post sit consecutum, & tamen indiget testimonij, & grauioris confirmationis, ut cruor, fuga, pallor, puluis, & quae his sunt similia. Credibile est, quod sine ullo teste auditoris opinione fir-

matur, hoc modo. Nemo est, qui non liberos suos incolumes & beatos esse cupiat. Iudicatum est res assensione, aut authoritate, aut iudicio alicuius, aut aliquorum comprobata. Id tribus in generibus spectatur, religioso, communi, approbato. Religiosum est, quod iurati legibus iudicauerunt. Cōmune est, quod omnes uulgo probarunt, et secuti sunt huiusmodi, ut maioribus natu assurgatur, ut supplicum misereatur. Approbatum est, qđ homines, cum dubium esset, quale haberi oporteret, sua constituerunt authoritate, uelut Gracchi patris factum, quē Populus R. ob id factū, quod insciente collega in censura nihil egisset, post censuram consulem fecit. Comparabile autem est, quod in rebus diuersis similem aliquā rationem continet. Eius sunt partes tres imago, collatio, exemplum. Imago est oratio demonstrans corporū, aut naturarū similitudinem. Collatio est oratio rem cum re ex similitudine conferens. Exemplum est, quod rem authoritate, aut casu alicuius hominis, aut negotij confirmat, aut infirmat. Horum exēpla et descriptiones in præceptis elocutionis cognoscentur. Ac fons quidem confirmationis, ut facultas tulit, apertus est, nec minus dilucide, q̃ rei natura ferebat, demonstratus est. Quemadmodum autem quæq; constitutio, & pars constitutionis, et omnis controuersia, siue in ratione, siue in scripto uersetur, tractari debeat, et quæ in quasq; argumentationes conueniāt, singulatim in secundo libro de unoquoq; genere dicemus. In præsentia tantummodo numeros, et modos, & parteis argumentandi confuse, & permiste dispersimus, post discrete, & electe in genus quodq; causæ, q̃d cuiq; conueniat, ex hac copia digeremus, atq; inueniri quidem omnis ex his locis argumentatio poterit, inuentā exornari, et certas in parteis distingui & suauissimum est, & summe necessarium, & ab artis scriptoribus maxime neglectum. Quare, & de ea præceptione nobis & in hoc loco dicendum uisum est, ut ad inuentionem argumenti, absolutio quoq; argumentandi adiungeretur, & magna cum cura, & diligentia locus hic omnis considerandus est, quod non rei solum magna utilitas est, sed præcipiendi quoq; summa difficultas.

o MNIS igitur argumentatio aut p̃ inductionē tractanda est, aut per ratiocinationem. Inductio est oratio, quæ rebus non dubijs captat assensionem eius, qui cum instituta est, quibus assensionibus facit, ut illi dubia quædam res propter similitudinem earum rerum, quibus assensit, probetur, uelut apud Socraticum Aeschinem demonstrat Socrates cum Xenophontis uxore, et cū ipso Xenophonte Aspasiā locutam, dic mihi quæso Xenophontis uxor,

tis uxor, ſi uicina tua melius habeat aurum, quàm tu habes, utrum illius, an tuum malis? Illius inquit. Quod ſi ueſtem, & cæterũ ornamentum muliebre pretij maioris habeat, quàm tu habes, tuum an illius malis? Illius uero reſpondit. Age inquit, ſi uirum illa meliorẽ habeat, quàm tu habes, utrum'ne tuum, an illius malis? Hic mulier erubuit. Aſpaſia autem cum ipſo Xenophonte ſermonem inſtituit. Quæſo inquit Xenophon, ſi uicinus tuus meliorem equum habeat, quàm tuus eſt, tuum'ne equum malis, an illius? Illius inquit. quod ſi fundum meliorem habeat, quàm tu habes, utrum tandem fundũ habere malis? Illum inquit, meliorem ſcilicet. quod ſi uxorem meliorem habeat, quàm tu habes, utrum illius malis? atque hic Xenophon quoq; ipſe tacuit. poſt Aſpaſia. Quoniam uterq; ueſtrum inquit, id mihi ſolum non reſpondit, quod ego ſolum audire uolueram, egomet dicam quid uterq; cogitet. Nam & tu mulier optimum uirum mauis habere, & tu Xenophon uxorem habere lectiſſimam maxime uis. Quare niſi hoc perfeceritis, ut neq; uir melior, neq; fœmina lectior in terris ſit, profecto id ſemper, quod optimũ putabitis eſſe, multo maxime requiretis, & tu, ut maritus ſis, quamoptimæ mulieris, et hæc quamoptimo uiro nupta ſit. Hic, cum rebus non dubijs eſſet aſſenſum, factum eſt propter ſimilitudinem, ut etiam illud, quod dubium uidebatur, ſiquis ſeparatim quæreret, id pro certo propter rationem rogandi, concederetur. Hoc modo ſermonis plurimum Socrates uſus eſt, propterea quod nihil ipſe afferre ad perſuadendum uolebat, ſed ex eo, quod ſibi ille dederat, qui cum diſputabat, aliquid conficere malebat, quod ille ex eo, quod iam conceſſiſſet, neceſſario approbare deberet. Hoc in genere præcipiendum nobis uidetur. primum, ut illud, quod inducemus per ſimilitudinem, eiuſmodi ſit, ut ſit neceſſe concedi. Nam ex quo poſtulabimus nobis illud, quod dubium ſit, concedi, dubium eſſe id ipſum non oportebit. Deinde illud, cuius confirmandi cauſa fiet inductio, uidendum eſt, ut ſimile ijs rebus ſit, quas res quaſi non dubias ante induxerimus. Nam ante aliquid nobis conceſſum eſſe nihil proderit, ſi ei diſſimile erit id, cuius cauſa illud concedi primum uoluerimus. Deinde non intelligat, quò ſpectent illæ primæ inductiones, & ad quem ſint exitum peruenturæ. Nam qui uidet ſi ei rei, quæ primo rogetur, recte aſſenſerit, illã quoq; rem, quæ ſibi diſpliceat eſſe neceſſario concedendã, plerunq; aut non reſpondendo, aut male reſpondendo longius procedere rogationem non ſinit. Quare ratione rogationis imprudẽs ab eo quod conceſſit ad id, quod non uult concedere, deducẽdus eſt. Extremũ autẽ aut taceatur opor=

tet, aut concedatur, aut negetur. Si negabitur, aut ostendenda est similitudo earum rerum, quæ ante concessæ sunt, aut alia utendum inductione. Si concedetur, concludēda est argumentatio. Si tacebitur, aut elicienda est responsio, aut quoniam taciturnitas imitatur confessionem, pro eo ac si concessum sit, concludere oportebit argumentationē. Ita fit hoc genus argumentandi tripartitum. Prima pars constat ex similitudine una, pluribus'ue. Altera ex eo, quod concedi uolumus, cuius causa similitudines adhibitæ sunt. Tertia ex conclusione, quæ aut confirmat concessionem, aut quod ex ea conficiatur, ostendit. Sed quia non satis uidebitur alicui dilucide demonstratum, nisi quod ex ciuili causarum genere exemplū subiecerimus, uidetur huiusmodi quoq; utendum exemplo, non quo præceptio differat, aut aliter hoc in sermone, atq; in dicendo sit utendum, sed ut eorum uoluntati satisfiat, qui quod aliquo in loco uiderint, alio in loco nisi demonstratum est, nequeunt cognoscere. Ergo in hac causa, quæ apud græcos est peruagata, quod Epaminundas Thebanorum imperator, ei, qui sibi ex lege prætor successerat, exercitum non tradidit, & cum paucos ipse dies contra legem exercitum tenuisset, Lacedæmonios funditus uicit. Poterit accusator argumentatione uti per inductionem, cum scriptum legis contra sententiam defendat, ad hunc modum. Si iudices id, quod Epaminundas ait legis scriptorem sensisse adscribat ad legem, & addat exceptionem hanc, extra quam si quis reipub. causa exercitum non tradiderit, patiemini? non opinor. Quod si uosmetipsi, quod à uestra religione, & sapientia remotissimum est, istius honoris causa hanc eandem exceptionem iniussu populi ad legem adscribi iubeatis, populus Thebanus patietur'ne id fieri? profecto non patietur. Quod ergo adscribi ad legem nefas est, id sequi quasi adscriptum sit, rectum uobis uideatur? Noui uestram intelligentiam, non potest ita uideri iudices. Quod si literis corrigi neque ab illo, neque à uobis scriptoris uoluntas potest, uidete, ne multo indignius sit, id re, & iudicio uestro mutari, quod ne uerbo quidē commutari potest. Ac de inductione quidē satis in præsentia dictum uidetur. Nunc deinceps ratiocinationis uim, & naturam consyderemus. RATIOCINATIO est oratio ex ipsa re probabile aliquid eliciens, quod expositum, & per se cognitum sua se ui, & ratione confirmet. Hoc de genere qui diligentius consyderandum putauerunt, cum idem in usu dicendi sequerentur, paulum in præcipiendi ratione dissenserunt. Nam partim quinque eius partes esse dixerunt, partim non plus, quam in

tres partes posse distribui putauerunt. Eorum controuersiam non incommodum uidetur cum utrorunque ratione exponere. Nam & breuis est, & non eiusmodi, ut alteri prorsus nihil dicere putentur, & locus hic nobis in dicendo minime negligendus uidetur.

Qui putant in quinque distribui partes oportere, aiunt primũ conuenire exponere summam argumentationis ad hunc modum. Melius accurantur, quæ consilio geruntur, quàm quæ sine consilio administrantur. Hanc primam partem numerant. eam deinceps rationibus uarijs, & quamcopiosissimis uerbis approbari putant oportere, hoc modo. Domus ea, quæ ratione regitur, omnibus instructior est rebus, & apparatior, quàm ea, quæ temere, & nullo consilio administratur. Exercitus is, cui præpositus est sapiens, & callidus Imperator, omnibus partibus commodius regitur, quàm is, qui stultitia, & temeritate alicuius administratur. Eadem nauigij ratio est, nam nauis optime cursum conficit ea, quæ scientissimo gubernatore utitur. Cum propositio sit hoc pacto approbata, & duæ partes transierint ratiocinationis, tertia in parte aiunt, quod ostendere uelis, id ex ui propositionis oportere assumere, hoc pacto. Nihil autem omnium rerum melius, quàm omnis mundus administratur. Huius assumptionis quarto in loco aliam porrò inducunt approbationem, hoc modo. Nam & signorum ortus, & obitus definitum quendam ordinem seruant, & annuæ commutationes non modo quadam ex necessitate semper eodem modo fiunt, uerum ad utilitates quoque rerum omnium sunt accommodatæ, & diurnæ, nocturnæq; uicissitudines nulla in re unquam mutatæ quicquam nocuerunt. Quæ signo sunt omnia, non mediocri quodam consilio naturam mundi administrari. Quinto inducunt loco complexionem eam, quæ aut id infert solum, quod ex omnibus partibus cogitur, hoc modo, consilio igitur mundus administratur, aut unũ in locum cum conduxerit breuiter propositionem, & assumptionem, id adiungit, quod ex his conficiatur, ad hunc modum. Quod si melius geruntur ea, quæ consilio, quàm quæ sine consilio administrantur, nihil autem omnium rerum melius, quàm omnis mundus administratur, consilio igitur mundus administratur. Quinquepartitam igitur hoc pacto putant esse argumentationem. Qui autem tripartitam esse dicunt, ij non aliter putant tractari oportere argumentationem, sed partitionem horum reprehendunt. Negant enim neq; à propositione, neq; ab assumptione approbationes earum separari oportere, neq; propositionem absolutam, neq; assumptio-

nem ſibi perfectam uideri, quæ approbatione confirmata non ſit.
Quare quas illi duas parteis numerant, propoſitionem, et approba
tionem, ſibi unam partem uideri propoſitionem, quæ ſi approbata nō
ſit, propoſitio non ſit argumentationis. Item, quæ ab illis aſſumptio,
& aſſumptionis approbatio dicitur, eandem ſibi aſſumptionem ſolā
uideri. Ita fit, ut eadē ratione argumētatio tractata, alijs triparti-
ta, alijs quinquepartita uideatur. Quare euenit, ut res non tam ad
uſum dicendi pertineat, quàm ad rationē præceptionis. Nobis autem
commodior illa partitio uidetur eſſe, quæ in quinque parteis diſtri
buta eſt, quā oēs ab Ariſtotele, et Theophraſto profecti maxime ſecu
ti ſunt. Nam quemadmodū illud ſuperius genus argumentandi, quod
per inductionē ſumitur, maxime Socrates, & ſocratici tractauerūt,
ſic hoc, quod per ratiocinationem expolitur, ſumme eſt ab Ariſtotele,
atque peripateticis, & Theophraſto frequentatum. Deinde à rhetori
bus ijs, qui elegantiſſimi, atque artificioſiſſimi putati ſunt. Quare
autem nobis illa magis partitio probetur, dicendū uidetur, ne temere
ſecuti putemur, & breuiter dicendum, ne in huiuſmodi rebus diuti
us, quàm ratio præcipiendi poſtulat, commoremur. Si quadam in ar
gumentatione ſatis eſt uti propoſitione, & non oportet adiungere ap
probationē propoſitioni, quadam autem in argumentatione infirma
eſt propoſitio, niſi adiuncta ſit approbatio, ſeparatum quiddā eſt à
propoſitione approbatio. Quod enim adiungi, & ſeparari ab ali=
quo poteſt, id non poteſt idē eſſe, quod eſt id, ad quod adiungitur, & à
quo ſeparatur. Eſt autem quædā argumentatio, in qua propoſitio nō
indiget approbatione, & quædam, in qua nihil ualet abſq; appro
batione, ut oſtendemus. Separata eſt igitur à propoſitione approbatio.
Oſtendemus autem id, quod polliciti ſumus, hoc modo. Quæ propoſi
tio in ſe quiddam continet perſpicuū, eo quod conſtare inter omnes ne
ceſſe eſt, hāc uelle approbare, & firmare nihil attinet. Ea eſt huiuſ-
modi. Si quo die iſta cædes Romæ facta eſt, ego Athenis eo die fui, in
tereſſe in cæde nō potui, hoc ꝗa ꝑſpicue uerū eſt, nihil attinet appro
bari. Quare aſſumi ſtatim oportet, hoc modo, fui autem Athenis eo
die, hoc ſi non conſtat, indiget approbationis, qua inducta, complexio
conſequetur, igitur in cæde intereſſe nō potui. Eſt igitur quædam pro
poſitio, quæ nō indiget approbatione. nā eſſe ꝗdē quandā, quæ indige
at, ꝗd attinet oſtēdere? qđ cuiuis facile ꝑſpicuū eſt. Quod ſi ita eſt, ex
hoc, & ex eo, quod propoſueramus, hoc conficitur, ſeparatum eſſe ꝗd
dam à propoſitione approbationem. Si autem ita eſt, falſum eſt non
eſſe plus quā tripartitā argumentationē. Simili modo liquet alterā

quoq; approbationem ſeparatam eſſe ab aſſumptione. nam ſi quadam
in argumentatione ſatis eſt uti aſſumptione, & non oportet adiun-
gere approbationem aſſumptioni, quadam autem in argumentatione
infirma eſt aſſumptio, niſi adiuncta ſit approbatio. Separatum quid=
dam eſt extra aſſumptionem approbatio. Eſt autem argumentatio
quædã, in qua aſſumptio non indiget approbationis, quædã autem
in qua nihil ualet ſine approbatione, ut oſtendemus. Separata eſt igi=
tur ab aſſumptione approbatio. Oſtendemus autẽ quod polliciti ſu-
mus, hoc modo. Quæ perſpicuam omnibus ueritatẽ continet aſſum
ptio, nihil indiget approbationis. ea eſt eiuſmodi. Si oportet ſape=
re, dare operã philoſophiæ conuenit. hæc propoſitio indiget approba
tionis. non enim pſpicua eſt, neq; conſtat inter omnes, propterea quod
multi nihil prodeſſe philoſophiam, pleriq; etiã obeſſe arbitrantur.
Aſſumptio perſpicua eſt hæc. Oportet autem ſapere, hoc autẽ quia
ipſum ex re perſpicitur, & uerum eſſe intelligitur, nihil attinet ap-
probari. Quare ſtatim concludenda eſt argumentatio, igitur dare
operã philoſophiæ conuenit. Eſt ergo aſſumptio quædã, quæ appro=
bationis nõ indiget. Nam quandã indigere, perſpicuum eſt. Separata
eſt igitur ab aſſumptione approbatio. Falſum ergo eſt, non eſſe plus=
quam tripartitam argumentationẽ. Atq; ex his illud iam perſpicuum
eſt, eſſe quandã argumentationem, in qua neq; propoſitio, neq; aſſum-
ptio indigeat approbationis, huiuſmodi, ut certum quiddã, & breue
exempli cauſa ponamus. Si ſummopere ſapientia petenda eſt, ſum-
mopere ſtultitia uitanda eſt. Summopere autem ſapientia petẽda eſt.
ſummopere igitur ſtultitia uitanda eſt. hic & aſſumptio, & propoſi
tio perſpicua eſt. Quare neutra quoq; indiget approbatione. Ex his
omnibus illud perſpicuum eſt, approbationem tum adiungi, tum non
adiungi. ex quo cognoſcitur, neq; in propoſitione, neq; in aſſumptio-
ne contineri approbationem, ſed utranq; ſuo loco poſitam uim ſuã
tanquam certam, & propriã obtinere. Quod ſi ita eſt, commode par
titi ſunt illi, qui in quinq; partes diſtribuerunt argumentationem.
Quinq; ſunt igitur partes eius argumentationis, quæ per ratiocina-
tionem tractatur. Propoſitio, ꝑ quam breuiter locus is exponitur,
ex quo omnis uis oportet emanet ratiocinationis. Approbatio, per
quã id, quod breuiter expoſitum eſt rationibus affirmatum, probabi=
lius & apertius fit. Aſſumptio, per quã id, quod ex propoſitione
ad oſtendendũ pertinet, aſſumitur. Aſſumptionis approbatio, per
quam id, quod aſſumptum eſt, rationibus firmatur. Complexio,
per quam id, quod cõficitur ex omni argumentatione, breuiter expo-

nitur. Quae plurimas habet argumentatio parteis, ea constat ex his quinq; partibus. Secunda est quadripartita. Tertia tripartita. Dein bipartita, quod in controuersia est. De una quoq; parte potest alicui uideri posse argumentationem consistere. Eorum igitur, quae constant, exempla ponemus. Horum, quae dubia sunt, rationes afferemus. Quinquepartita argumentatio est huiusmodi.

Omnes leges iudices ad commodum reipub. referri oportet, et eas ex utilitate communi, non ex scriptionis, quae in literis est, interpretari. Ea enim uirtute, & sapientia maiores nostri fuerunt, ut in legibus scribendis nihil sibi aliud, nisi salutem, atq; utilitatem reipub. proponerent. Neq; enim ipsi quod obesset, scribere uolebant, & si scripsissent, cum esset intellectum, repudiatumiri legem intelligebant. Nemo enim leges legum causa saluas esse uult, sed reipub. quod ex legibus omnis respub. optime putant administrari. Quam ob rem igitur leges seruari oportet, ad eam causam scripta omnia interpretari conuenit, hoc est, quoniam reipub. seruimus ex reip. commodo, atque utilitate leges interpretemur. Nam ut ex medicina nihil oportet putare proficisci, nisi quod ad corporis utilitatem spectat, quoniam eius causa est instituta, sic à legibus nihil conuenit arbitrari, nisi quod reip. conducat, proficisci, quoniam eius causa sunt comparatae. Ergo in hoc quoq; iudicio desinite literas legis perscrutari, & legem, ut aequum est, ex utilitate reipub. consyderate. quod hic fecit. Quid enim magis utile Thebanis fuit, quàm Lacedaemonios opprimi? Quid magis Epaminundam Thebanorum imperatorem, quàm uictoriae Thebanorum consulere decuit? Quid hunc tanta Thebanorum gloria, tam claro, atque exornato trophaeo carius, atque antiquius habere conuenit? Scripto uidelicet legis omisso, scriptoris sententiam consyderare debebat. Atque hoc quidem satis consyderatum est, nullam esse legem, nisi reipub. causa scriptam. Summam igitur amentiam esse existimabat, quod scriptum esset reipub. salutis causa, id non ex reipub. salute interpretari. Quod si leges omnes ad utilitatem reipub. referri conuenit, hic autem saluti reipu. profuit, profecto non potest eodem facto, & communibus fortunis consuluisse, & legibus non obtemperasse. Quatuor autem partibus constat argumentatio, cum aut proponimus, aut assumimus sine approbatione. Id facere oportet, cũ aut propositio ex se intelligitur, aut assumptio ꝑspicua est, & nullius approbationis indiget. Propositionis approbatione praeterita, quatuor ex partibus argumentatio tractatur, ad hunc modum. Iudices, qui

ex lege iurati iudicatis, legibus obtemperare debetis. Obtemperare autem legibus non potestis, nisi quod scriptum est in lege sequamini. Quod enim certius legis scriptor testimonium uoluntatis suæ relinquere potuit, quàm quod ipse magna cũ cura, atque diligentia scripsit? Quod si literæ non extarent, magnopere eas requireremus, ut ex his scriptoris uoluntas cognosceretur, nec tamen Epaminundæ permitteremus, nisi extra iudicium quid esset, ut is nobis sententiam legis interpretaretur, nedum nunc istud patiamur, cum præstò lex sit, nõ ex eo, quod apertissime scriptum est, sed ex eo, quod suæ causæ conuenit scriptoris uoluntatem interpretari. Quod si uos iudices legibus obtemperare debetis, & id facere non potestis, nisi quod scriptum est in lege sequamini, quid causæ est, quin istum contra legem fecisse iudicetis? Assumptionis autem approbatione præterita quadripartita, sic fiet argumentatio. Qui sæpenumero nos per fidẽ fefellerunt, eorũ orationi fidem habere non debemus. Siquid enim perfidia illorũ detrimenti accepimus, nemo erit, præter nosmetipsos, quem iure accusare possimus, ac primo quidem decipi incommodum est, iterum stultum, tertio turpe. Carthaginienses autem persæpe iam nos fefellerunt, summa igitur amentia est in eorum fidem spem habere, quorum perfidia toties deceptus sis. Vtraque approbatione præterita tripartita, fit hoc pacto, aut metuamus Carthaginienses oportet, si incolumes eos reliquerimus, aut eorum urbẽ diruamus, ac metuere quidem non oportet. Restat igitur, ut urbẽ diruamus. Sunt autem qui putant nonnunquam posse complexione supersederi oportere, cum id perspicuum sit, quod conficiatur ex ratiocinatione. Quod si fiat, bipartitam quoq; fieri argumentationẽ, hoc modo. Si peperit uirgo non est. peperit autem. hic satis esse dicunt proponere, & assumere, quoniam perspicuum sit, quod conficiatur, complexionis rem non indigere. Nobis autem uidetur & omnis ratiocinatio concludenda esse, & illud uitium, quod illis displicet, magnopere uitandum est, ne quod perspicuum sit, id in complexionem inferamus, Hoc autem fieri poterit, si complexionem genera intelligantur. Nam aut ita complectemur, ut in unum conducamus propositionem, & assumptionem, hoc modo. Quod si leges omnes ad utilitatem reipub. referri conuenit, hic autem saluti reipub. profuit, profectò non potest eodem facto & saluti communi consuluisse, & legibus non obtemperasse. Aut ita, ut ex contrario sententia conficiatur, hoc modo. Summa igitur amentia est, in eorum fidem spem habere, quorum perfidia toties deceptus sis. Aut ita, ut id

solum, quod conficitur, inferatur, ad hunc modum. Vrbem igitur diruamus. Aut ut id, quod eam rē, quæ conficitur, sequatur necesse est. id est huiusmodi. Si peperit, cum uiro concubuit, peperit autem, conficitur hoc. Cōcubuit igitur cū uiro. hoc si nolis inferre, et inferas id, qđ sequitur, fecit igitur incestum, & concluseris argumentationē, & perspicuā fugeris complexionē. Quare in longis argumentationibus, ex conductionibus, aut ex contrario complecti oportet. In breuibus id solū, quod conficitur, exponere. In ijs, in qbus exitus pspicuus est, consecutione uti. Si qui autem ex una quoq; parte putabunt cōstare argumentationem, poterunt dicere sæpe satis esse, hoc modo argumentationem facere, Quoniā peperit, cū uiro concubuit. nam hoc nullius neq; approbationis, neq; assumptionis, uel eius approbationis, neq; complexionis indigere, sed nobis ambiguitate nominis uidētur errare. Nā & argumentatio nomine uno res duas significat. ideo qđ & inuentum aliquā in rem probabile, aut necessariū argumentatio uocatur, & eius inuenti artificiosa expolitio. Quādo igitur proferent aliqd huiusmodi. Quoniam peperit, cum uiro concubuit, inuentum proferent, non expolitionem. Nos autem de expolitionis partibus loquimur. Nihil igitur ad hanc rē ratio illa ptinebit, atq; hac distinctione alia quoq;, quæ uidebūtur officere huic partitioni propulsabimus, siqui aut assumptionē aliquando tolli posse putent, aut propositionem. Quæ, siquid habet probabile, aut necessarium, quoquomodo commoueat auditorem necesse est, quod si solum spectaretur, ac nihil, quo pacto tractaretur id, quod esset excogitatum referret, nequaquam tantum inter summos oratores, & mediocres interesse existimaretur. Variare autem orationem magnopere oportebit. Nā omnibus in rebus similitudo est satietatis mater. id fieri poterit, si nō similiter semper ingrediamur in argumentationem. Nam primum omnium generibus ipsis distinguere conuenit orationē, hoc est tum inductione uti, tum ratiocinatione. Deinde in ipsa argumentatione non semper à propositione incipere, nec semper quinque partibus abuti, neq; eadem ratione expolire partitiones, sed tum ab assumptione incipere licet, tum ab approbatione alterutra, tum utraq;, tum hoc, tum illo genere complexionis uti. Id ut perspiciatur, aut scribamus, aut in quolibet exemplo de ijs, quæ proposita sunt, hoc idē exerceamus, ut quam facile sit factu. Ac de partibus quidem argumentationis satis nobis dictum uidetur. Illud autem uolumus intelligi, nos probe tenere, alijs quoq; rationibus tractari argumentationes ī philosophia multis, & obscuris, de qbus certū est artificium constitutū. Verum

illa

illa nobis abhorrere ab usu oratorio uidentur. Quæ pertinere autem ad dicendum putamus, ea nos commodius, quàm cæteros attẽdisse nõ affirmamus, sed perquisitius, & diligentius conscripsisse pollicemur. Nunc, ut instituimus, proficisci ordine ad reliqua pergemus.

r EPREHENSIO est, per quam argumentando aduersariorum cõfirmatio diluitur, aut infirmatur, aut alleuiatur. Hæc fonte inuentionis eodem utetur, quo utitur confirmatio, propterea quod, quibus ex locis aliqua res confirmari potest, iisdẽ potest ex locis infirmari. Nihil enim consyderandum est in his omnibus inuentionibus, nisi id, quod personis, aut negotijs attributum est. Quare inuentionem, & argumentationũ expolitionem ex illis, quæ ante præcepta sunt, hanc quoq; in partem orationis transferri oportebit. Veruntamen, ut quædam præceptio detur huius quoq; partis, exponemus modos reprehensionis, quos qui obseruabunt, facilius ea, quæ cõtra dicentur, diluere, aut infirmare poterunt. Omnis argumẽtatio reprehenditur, si aut ex ijs, quæ sumpta sunt, non conceditur aliquod unum, pluráue, aut his cõcessis, cõplexio confici ex his negatur, aut si genus ipsum argumẽtationis uitiosum ostenditur, aut si cõtra firmam argumentationem, alia æque firma, aut firmior ponitur. Ex ijs, quæ sumuntur, aliquid non conceditur, cum aut id, q̃d credibile dicunt, negatur esse eiusmodi, aut quod comparabile putãt, dissimile ostenditur, aut iudicatum aliã in partem traducitur, aut omnino iudiciũ improbatur, aut quod signum esse aduersarij dixerunt, id eiusmodi negatur esse, aut si complexio, aut una, aut ex utraque parte reprehenditur, aut si enumeratio falsa ostenditur, aut si simplex conclusio falsi aliquid continere demonstratur. Nam omne, quod sumitur ad argumentandum siue pro probabili, siue pro necessario, necesse est sumatur ex his locis, ut ante ostendimus. Quod pro credibili sumptum erit, id infirmabitur, si aut perspicue falsum erit, hoc modo. nemo est, qui non pecuniam, quàm sapientiam malit, aut ex contrario quoque credibile aliquid habebit, hoc modo. Quis est qui non officij cupidior sit, quàm pecuniæ? aut erit omnino incredibile, ut siqs quẽ constet esse auarum, dicat alicuius mediocris officij causa, se maximã pecuniam neglexisse, aut si quod in quibusdam rebus, aut hominibus accidit, id oĩbus dicatur usu euenire, hoc pacto. Qui pauperes sunt, ijs antiquior officio pecunia est. Qui locus desertus est, in eo cædem factam esse oportet. in loco celebri homo occidi qui potuit? aut si id, quod raro fit, fieri omnino negatur, ut Curius pro Fuluio, nemo potest uno aspectu, neque præteriens in amorem incidere. quod autem

pro signo sumetur, id ex iisdem locis, quibus confirmatur, infirmabitur. Nam in signo primum uerũ esse ostendi oportet. deinde eius esse rei signum proprium, qua de re agitur, ut cruorem cædis. Deinde factũ esse, quod non oportuerit, aut nõ factum, quod oportuerit. Postremo scisse eum, de qua quæritur, eius rei legem, & consuetudinẽ. nam eæ res sunt signo attributæ, quas diligentius aperiemus, cum separatim de ipsa coniecturali constitutione dicemus. Ergo horum ununquodq; in reprehensione, aut non esse signum, aut parum magnum esse, aut a se potius, quã ab aduersariis stare, aut omnino falso dici, aut in aliã quoque suspicionem duci posse demonstrabitur. Cum autem pro comparabili aliquid inducetur, quoniã id per similitudinem maxime tractatur, in reprehendendo conueniet, simile id negare esse, quod confer retur ei, qui cum conferretur. Id fieri poterit, si demonstrabitur diuersum esse genere, natura, ui, magnitudine, tempore, loco, persona, opinione, ac siquo in numero illud, quod per similitudinem afferretur, & quo in loco hoc genus, cuius causa afferetur, haberi conueniat, ostendetur. Deinde quid res cum re differat, demonstrabitur, ex quo docebimus aliud de eo, quod comparabitur, et de eo, qui cum comparabitur, existimari oportere. Huius facultatis maxime indigemus, cum ea ipsa argumentatio, quæ per inductionem tractatur, erit reprehendenda. Si iudicatum aliquod inferretur, quoniã id ex his locis maxime firmatur, laude eorũ, qui iudicarunt, similitudine eius rei, qua de agitur, ad eam rem, qua de iudicatum est, commemorando nõ modo non esse reprehensum iudicium, sed ab omnibus approbatum, & demonstrando difficilius, & maius fuisse id iudicatum quod afferatur, quàm id, quod instet. Ex contrariis locis, si res aut uera, aut uerisimilis permittet, infirmari oportebit, atque erit obseruandum diligenter, ne nihil ad id, quod agatur, pertineat id, quod iudicatum sit, & uidendum est, ne ea res proferatur, in qua sit offensum, ut de ipso, qui iudicarit, iudicium fieri uideatur. Oportet autem animaduertere, ne, cũ aliter multa sint iudicata, solitariũ aliquod, aut rarum iudicatum afferatur. Nam his rebus authoritas iudicati maxime potest infirmari. Atq; ea quidem argumenta, quæ quasi probabilia sumuntur, ad hũc modum tentari oportebit. Quæ uero sicuti necessaria inducentur, ea si forte imitabuntur modo necessariã argumentationem, neq; erunt eiusmodi, sic reprehendentur. Primum complexio, quæ utrum concesseris, debet tollere, si uera est, nunquam reprehendetur, sin falsa, duobus modis, aut conuersione, aut alterius partis infirmatione. Conuersione, hoc modo.

Nam si

Nam si uereretur, quid eum accuses, qui est probus?
Sin inuerecundum animi ingenium possidet,
Quid eum accuses, qui id parui auditu existimat?

Hic siue uereri dixeris, siue non uereri, concludendum hoc putat, ut neges esse accusandum. Quod conuersione sic reprehendetur. Immo uero accusandus est. nam, si uereretur, accuses. non enim parui auditu existimabit. Sin inuerecundum animi ingenium possidet, tamen accuses. non enim probus est. Alterius autem partis infirmatione hoc modo reprehendetur. Verum si uereretur, accusatione tua correctus, ab errato recedet. Enumeratio uitiosa intelligitur, si aut praeteritum quiddam dicemus, quod uelimus concedere, aut infirmum aliqd annumeratum, quod aut contra dici possit, aut causa non sit, quare nõ honeste possimus concedere. Praeteritur quiddam in eiusmodi enumerationibus. Quoniam habes istum equum, aut emeris oportet, aut haereditate possideas, aut munere acceperis, aut domi tibi natus sit, aut si horum nihil est, surripueris necesse est. Sed neq; emisti, neq; haereditate uenit, neq; domi natus est, neq; donatus est, necesse est ergo surripueris. hoc commode reprehenditur, si dici possit ex hostibus equus esse captus, cuius praedae sectione uenerit, quo illato, infirmatur enumeratio, quoniam id sit inductum, quod praeteritum sit in enumeratione. Altero autem modo reprehendetur, si aut contra aliquid dicetur, hoc est, si exempli causa, ut in eodem uersemur, poterit ostendi haereditate uenisse, aut si extremum illud nõ erit turpe concedere, ut si quis, cum dixerint aduersarij, aut insidias facere uoluisti, aut amico morem gessisti, aut cupiditate elatus es, amico se morẽ gessisse fateatur.

Simplex autem conclusio reprehenditur, si id, quod sequitur, non uideatur necessario cum eo, quod antecessit, cohaerere. Nam hoc quidem, si spiritum ducit, uiuit. Si dies est, lucet, eiusmodi est, ut cũ priore necessario posterius cohaerere uideatur. Hoc autem, si mater est, diligit, si aliquando peccauit, nunquam corrigetur, sic conueniet reprehendi, ut demonstretur non necessario cum priore posterius cohaerere. hoc genus & caetera necessaria, et omnino omnis argumentatio, & eius reprehensio maiorem quandam uim continet, & latius patet, quàm hic exponitur, sed eius artificij cognitio huiusmodi est, ut non ad huius artis partem aliquam adiungi possit, sed ipsa separatim longi temporis, et magnae, atq; arduae cognitionis indigeat. Quare illa nobis alio tempore, atq; ad aliud institutum, si facultas erit, explicabuntur. Nunc his praeceptionibus rhetorum ad usum oratorium contentos nos esse oportebit. Cum igitur ex ijs, quae su=

muntur aliquid non conceditur, ſic infirmabitur. Cum autem his conceſſis, complexio ex his non conficiatur, hæc erunt conſyderanda, num aliud conficiatur, aliud dicatur, hoc modo, ſi cum aliquis dicat ſe profectum eſſe ad exercitum, contráq; eũ quis uelit hac argumentatione uti, Si ueniſſes ad exercitũ à Tribunis militaribus uiſus eſſes, non es autem uiſus ab his, nõ es igitur profectus ad exercitum. Hic cum conceſſeris propoſitionem, & aſſumptionem, complexio eſt infirmanda. Aliud enim, quàm cogebatur, illatum eſt. Ac nunc quidem quo facilius res cognoſceretur, perſpicuo, & grandi uitio præditum poſuimus exemplum, ſed ſæpe obſcurius poſitum uitiũ pro uero probatur, cum aut parũ memineris, quod conceſſeris, aut ambiguum aliquod pro certo conceſſeris. Ambiguum, ſi conceſſeris ex ea parte, quã ipſe intellexeris, eã partem ſi aduerſarius ad aliã partem per cõplexionem uelit accommodare, demonſtrare oportebit, nõ ex eo, qđ ipſe conceſſeris, ſed ex eo, qđ ille ſumpſerit, cõfici complexionem ad hũc modũ. Si pecunia indigetis, pecuniã non habetis, ſi pecuniã non habetis, pauperes eſtis. indigetis autem pecunia. mercaturæ enim niſi ita eſſet, operã non daretis, pauperes igitur eſtis. hoc ſic reprehenditur. Cum dicebas, ſi indigetis pecuniæ, pecuniam non habetis, hoc intelligebam, ſi propter inopiam in egeſtate eſtis, pecuniam non habetis, et iccirco concedebam. Cum autem hoc ſumebas, indigetis autem pecuniæ, illud accipiebam. Vultis autem pecuniæ plus habere, ex quibus conceſſionibus non conficitur hoc. pauperes igitur eſtis. conficeretur autem, ſi tibi primo quoq; hoc conceſſiſſem, qui pecuniam maiorẽ uellet habere, eum pecuniam non habere. Sæpe autem oblitum putãt, quid conceſſeris, & iccirco id, quod non conficitur, quaſi conficiatur, in concluſione infertur, hoc modo. Si ad illũ hæreditas ueniebat, uerisimile eſt ab illo eſſe necatum. Deinde hoc approbant plurimis uerbis, poſt aſſumunt, ad illũ autem hæreditas ueniebat. deinde infertur. Ille igitur occidit. Id ex ijs, quæ ſumpſerant, non conficitur. Quare obſeruare diligenter oportet, & quid ſumatur, & qđ ex his conficiatur. Ipſum autem genus argumentationis uitioſum his de cauſis oſtendetur, ſi aut in ipſo uitiũ erit, aut ſi non ad id, quod inſtituitur, accommodabitur. Atq; in ipſo uitiũ erit, ſi omnino totũ falſum erit, ſi cõmune, ſi uulgare, ſi leue, ſi remotũ, ſi mala definitio, ſi cõtrouerſum, ſi pſpicuum, ſi nõ conceſſum, ſi turpe, ſi offenſum, ſi contrariũ, ſi inconſtans, ſi aduerſum. Falſum eſt, in quo perſpicue mendaciũ eſt, hoc modo. Non poteſt eſſe ſapiẽs, q pecuniã negligit. Socrates autẽ pecuniã negligebat, nõ igitur ſapiẽs erat. Cõmune eſt, quod nihilo ma-

gis ab

gis ab aduersarijs, quàm à nobis facit, hoc modo. Iairco iudices, quia ueram causam habebam, breui peroraui. Vulgare est, quod in aliam quoq; rem nõ probabilem, si nunc concessum sit, transferri possit, hoc modo. Si uerã causam non haberet, uobis se iudices non cõmisisset. Leue est, quod aut post tẽpus dicitur, hoc modo, si in mentem uenisset, non commisisset, aut perspicue rem turpẽ leui tegere uult defensione.

Cum te expetebant omnes, florentissimo
In regno reliqui, nunc desertum ab omnibus
Summo periclo sola ut restituam, paro.

Remotum est, quod ultra, quàm satis est, petitur, hoc modo. Quod si non P. Scipio Corneliam filiam Tiberio Gracchο collocasset, atq; ex ea duos Gracchos procreasset, tantæ seditiones natæ nõ essent. quare hoc incommodum Scipioni adscribendũ uidetur. Huiusmodi est illa quoque conquestio.

Utinam, ne in nemore pelio securibus
Cæsæ cecidissent abiegnæ ad terram trabes.

Longius enim repetita est, quàm res postulabat. Mala definitio est, cum aut communia describit, hoc modo, Seditiosus est is, qui malus, atq; inutilis est ciuis. nã hoc non magis seditiosi, quàm ambitiosi, quàm calumniatoris, quàm alicuius improbi hominis uim describit, Aut falsum quiddam dicit, hoc pacto, Sapiẽtia est pecuniæ acquirendæ intelligentia, Aut aliquid nõ graue, nec magnũ cõtinẽs, sic. Stultitia est immensæ gloriæ cupiditas. est hæc quidem stultitia, sed ex parte quadam non ex omni genere definita. Controuersum est, in quo ad dubiũ demonstrandũ dubia causa affertur, hoc modo.

Eho tu, dij, quibus est potestas motus superum, atq; inferum
Pacem inter sese conciliant, conferunt concordiam.

Perspicuum est, de quo non est controuersia, ut siquis, cũ Orestem accuset, planum faciat ab eo matrem esse occisam. Non concessum est, cum id, quod augetur, in controuersia est, ut siquis, cũ Vlyssem accuset, in hoc maxime commoretur, indignum esse ab homine ignauissimo uirum fortissimum Aiacem necatum. Turpe est, quod aut eo loco, in quo dicitur, aut eo homine, qui dicat, aut eo tempore, quo dicitur, aut ijs, qui audiũt, aut ea re, de qua agitur, indignũ propter inhonestam rẽ uidetur. Offensum est, quod eorum, qui audiunt, uolũtatem lædit, ut siquis apud equites Romanos cupidos iudicandi Cæpionis legem iudiciariã laudet. Contrarium est, quod contra ea dicitur, quæ ij, qui audiunt, fecerunt, ut siquis apud Alexãdrum Macedonẽ contra aliquem urbis expugnatorem diceret, nihil esse crudelius,

quàm urbes diruere, cum ipse Alexander Thebas diruisset. Inconstans est, quod ab eodem de eadem re diuerse dicitur, ut siquis, cum dixerit, qui uirtutem habeat, eum nullius rei ad bene uiuendũ indigere, neget postea sine bona ualetudine posse bene uiuere, aut se amico adesse propter beneuolentiã. sperare enim aliquid cõmodi ad se peruenturum. Aduersum est, quod ipsi causæ aliqua ex parte officit, ut siquis hostium uim, & copias, et felicitatem augeat, cum ad pugnam milites hortetur. Si non ad id, quod instituitur, accommodabitur aliqua pars argumentationis, hõrum aliquo in uitio reperietur. Si plura pollicitus pauciora demonstrabit, aut si cum totum debebit ostendere, de parte aliqua loquatur, hoc modo. Mulierum genus auarũ est. Nam Eriphyle auro uiri uitam uendidit. Aut si non id, quod accusabitur, defendet, ut siquis, cum ambitus accusabitur, manu se fortẽ esse defendet, ut Amphion apud Euripidem. Item apud Pacuuium, qui uituperata musica, sapientiam laudat. Aut si res ex hominis uitio uituperabitur, ut siquis doctrinã ex alicuius docti uitijs reprehendat. Aut siquis, cum aliquem uolet laudare, de felicitate eius non de uirtute dicat. Aut siquis rem cum re ita comparabit, ut alterã se non putet laudare, nisi alteram uituperarit, aut si alteram ita laudet, ut alterius non faciat mentionem, ut siquis, cum aliqui deliberent, bellũ geratur, an non, pacem laudet omnino, non illud bellum inutile esse demonstret. Aut si, cum de certa re quæretur, de communi instituetur oratio. Aut si ratio alicuius rei reddetur falsa, hoc modo Pecunia bonum est, propterea quod ea maxime uitam beatam efficiat. Aut si infirma, ut Plautus.

Amicum castigare ob meritam noxiam
Immane est facinus, uerum in ætate utile,
Et conducibile, nam ego amicum hodie meum
Non castigabo pro commerita noxia.

Aut eadem, hoc modo. Maximum malum est auaritia. multos enim magnis incommodis afficit pecuniæ cupiditas. Aut parum idonea, hoc modo. Maximum bonum est amicitia. plurimæ enim delectationes sunt in amicitia. Quartus modus erat reprehensionis, per quem contra firmam argumentationem æque firma, aut firmior ponebatur. Hoc genus in deliberationibus maxime uersatur, cum aliquid, quod contra dicatur, æquum esse concedimus. Sed id, quod nos defendimus, necessariũ esse demonstramus. Aut cum id, quod illi defendant, utile esse fateamur, quod nos dicamus, demonstremus esse honestum. Ac de reprehensione hæc quidem existimauimus esse dicenda.

cenda. Deinceps nunc de conclusione ponemus. Hermagoras digressionem, deinde tum postremam conclusionem ponit. In hac autẽ digressione ille putat oportere quandam inferri orationem à causa, atque à iudicatione ipsa remotam, quæ aut sui laudem, aut aduersarij uituperationem contineat, aut in aliam causam deducat, ex qua conficiat aliquid confirmationis, aut reprehensionis non argumentando, sed augendo per quandam amplificationem. Hanc siquis partem putarit orationis, sequatur licebit. Nã & augendi, & laudandi, & uituperandi præcepta à nobis partim data sunt, partim suo loco dabuntur. Nobis autẽ non placet hanc partẽ in numero reponi, quod de causa digredi, nisi per locum communem displicet, quo de genere posterius est dicendum. Laudes autem, & uituperationes non separatim placet tractari, sed in ipsis argumentationibus esse implicatas. Nunc de conclusione dicemus.

C ONCLVSIO est exitus, & determinatio totius orationis. Hæc habet parteis tres, enumerationem, indignationem, conquestionem. Enumeratio est, per quam res disperse, & diffuse dictæ unũ in locum coguntur, & reminiscendi causa unum sub aspectum subijciuntur. hæc si semper eodem modo tractabitur, perspicue ab omnibus artificio quodam tractari intelligetur. Sin uarie fiet, & hanc suspicionem, & satietatem uitare poterit. Quare tum oportebit ita facere, ut plerique faciunt propter facilitatem, singillatim unanquanque rem attingere, & ita omnes transire breuiter argumentationes, tum autem, id, quod difficilius est, dicere quas parteis exposueris in partitione, de quibus te pollicitus sis dicturum, & reducere in memoriam, quibus rationibus unanquanq; partem confirmaris, tum ab ijs, qui audiunt, quærere quid sit, quod sibi uelle debeant demonstrari, hoc modo. Docuimus hoc, illud planum fecimus, ita simul & in memoriam redibit auditor, & putabit nihil esse præterea, quod debeat desyderare. Atque in his generibus (ut ante dictum est) tum tuas argumentationes transire separartim, tum id, quod artificiosius est, cum tuis contrarias coniungere, & cum tuam argumentationem dixeris, tum contra eam quod afferebatur quemadmodum dilueris, ostendere. Ita per breuem comparationem auditoris memoria & de confirmatione, & de reprehensione redintegrabitur. Atque hæc alijs actionis quoque modis uariare oportebit. Nam tum ex tua persona enumerare possis, ut quid, & quo loco quidq; dixeris admoneas, tum uero personam, aut rem aliquam induce-

re, & enumerationem ei totam attribuere personam, hoc modo. Nā si legis scriptor existat, & quærat a uobis, q̄d dubitetis, quid possitis dicere, cum uobis hoc, & hoc sit demonstratum. Atq; hic itē ut in nostra psona licebit aliâs singillatim transire omnes argumentationes, aliâs ad partitiones singula genera referre, aliâs ab auditore, quid desyderet, quærere, aliâs hæc facere per cōparationem suarū, & contrariarū argumentationū. Res autem inducetur, si alicui rei huiusmodi, legi, loco, urbi, monimento attribuetur oratio per enumerationem, hoc modo. Quid si leges loqui possent, non'ne hæc apud uos quererētur? Quidnam amplius desyderatis iudices, cum uobis hoc, & hoc planum factum sit? In hoc quoque genere omnibus eisdē modis uti licebit. Commune autem præceptum hoc datur ad enumerationem, ut ex unaquaq; argumentatione, quoniam tota iterum dici non potest, id eligatur, quod erit grauissimum, & unumquodq; q̄ breuissime trāsferatur, ut memoria non oratio renouata uideatur. Indignatio est oratio, per quam conficitur, ut in aliquem hominem magnum odiū, aut in rē grauis offensio concitetur. In hoc genere illud primum intelligi uolumus, posse omnibus ex locis ijs, quos in confirmandi præceptis posuimus, tractari indignationem. Nam ex ijs rebus, quæ personis, atq; negotijs attributæ sunt, quæuis amplificationes, & indignationes nasci possunt, sed tamen ea, quæ separatim de indignatione præcipi possunt, consyderemus. Primus locus sumitur ab authoritate, cū cōmemoramus, quātæ curæ res ea fuerit aut dijs immortalibus, aut eis, quorū authoritas grauissima debeat esse, qui locus sumetur ex sortibus, ex oraculis, uatibus, ostentis, prodigijs, responsis, similibus rebus. Item ex maioribus nostris, regibus, ciuitatibus, gentibus, hominibus sapientissimis, senatu, populo, legum scriptoribus. Secundus locus est, per quem illa res, ad quos pertineat, cum amplificatione per indignationem ostenditur, an ad omnes, an ad maiorē partem, quod atrocissimum est, an ad superiores, quales sunt ij, quorum ex authoritate indignatio sumitur, quod indignissimum est, an ad pares, animo, fortuna, corpore, quod iniquissimum est, an ad inferiores, quod superbissimum est. Tertius locus est, per quem quærimus, quidnam sit euenturum, si idem cæteri faciant, & simul ostendimus huic si concessum sit, multos æmulos eiusdem audaciæ futuros, ex quo quid mali sit euenturum demonstrabimus. Quartus locus est, per quem demonstramus multos alacres expectare quid statuatur, ut ex eo, quod uni concessum sit, sibi quoque tali de re quid liceat, intelligere possint. Quintus locus est, per quē ostendimus cæteras res perperā cōstitutas,

intellecta ueritate commutatas corrigi posse, hanc esse rē, quæ si sit, si semel iudicata, neque alio commutari iudicio, neque ulla potestate corrigi possit. Sextus locus est, per quem consulto, & de industria factū esse demonstratur, & illud adiungitur, uoluntario maleficio ueniam dari non oportere, imprudentiæ concedi nonnunquam conuenire.

Septimus locus est, per quem indignamur, quod tetrum, crudele, nefarium, tyrannicum factum esse dicamus, per uim, per manum opulentam, quæ res ab legibus, ab æquabili iure remotissima sit. Octauus locus est, per quem demonstramus non uulgare, neque factitatū esse, ne ab audacissimis quidē hominibus id maleficiū, de quo agitur, atque id à feris quoq; hominibus & à barbaris gentibus, & immanibus bestijs remotum esse. Hæc erunt, quæ in parentes, liberos, coniuges, consanguineos, supplices crudeliter facta dicentur. & deinceps siqua proferantur in maiores natu, in hospites, in uicinos, in amicos, in eos, quibus cū uitā egeris, in eos, apud quos educatus sis. in eos, à quibus eruditus sis. in mortuos, in miseros, & misericordia dignos. in homines claros, nobiles, & honore usos. in eos, qui neque lædere aliū, nec se defendere potuerunt, ut in pueros, senes, muliēres, qbus omnibus acriter excitata indignatio summū in eum, qui uiolarit horū aliquid, odium commouere poterit. Nonus locus est, per quem, cum alijs, quæ constant esse peccata, hoc, quo de quæstio est, comparatur, & ita per contentionem quanto atrocius, & indignius sit illud, de quo agitur, ostenditur. Decimus locus est, per quem omnia, quæ in negotio gerēdo acta sunt, quæq; post negotiū consecuta sunt cū uniuscuiusq; indignatione, & criminatione colligimus, & rē uerbis, quammaxime ante oculos eius, apud quem dicitur, ponimus, ut id, quod indignū est, perinde illi uideatur indignum, ac si ipse interfuerit, ac præsens uiderit. Vndecimus locus est, per quem ostendimus ab eo factum, à quo minime oportuerit, & à quo, si alius faceret, prohiberi conueniret. Duodecimus locus est, p quē indignamur, quod nobis hoc primus acciderit, nec alicui unquam usu euenerit. Tertiusdecimus locus est, si cum iniuria contumelia iuncta demonstratur, per quem locum in superbiam, & arrogantiam odium concitatur. Quartusdecimus locus est, per quem petimus ab ijs, qui audiunt, ut ad suas res nostras iniurias referāt. si ad pueros ptinebit, de liberis suis cogitēt. si ad muliēres, de uxoribus. si ad senes, de patribus, aut parētibus.

Quintusdecimus est locus, per quem dicamus inimicis quoq;, & hostibus ea, quæ nobis acciderint, indigna uideri solere, & indignatio quidē his ferè de locis grauissime sumetur. Conquestionis autem hu-

iusmodi de rebus pariter petere oportebit. Cōquestio est oratio auditorum misericordiam captans. In hac primum animum auditoris mitem, & misericordem conficere oportet, quo facilius conquestione commoueri possit. Id locis communibus efficere oportebit, ꝑ quos fortunæ uis in omnes & hominum infirmitas ostenditur. qua oratione habita grauiter, & sententiose, maxime demittitur animus hominū, & ad misericordiā comparatur, cum in alieno malo suam infirmitatem considerabit. Deinde primus locus est misericordiæ, per quem quibus in bonis fuerint, & nunc quibus in malis sint, ostenditur.

Secundus, qui in tempora tribuitur, per quē, quibus in malis fuerint, & sint, & futuri sint, demonstratur. Tertius, per quem unumquodq; deploratur incommodum, ut in morte filij pueritiæ delectatio, amor, spes, solatiū, educatio, & siqua simili in genere quolibet de incommodo per conquestionem dici poterunt. Quartus, per quē res turpes, & humiles, & illiberales proferentur, & indignæ ætate, genere, fortuna, pristino honore, beneficijs, quas passi ꝑpessuri'ue sint.

Quintus est, per quē omnia ante oculos singillatim incommoda ponentur, ut uideatur is, qui audit, uidere, & re quoq; ipsa quasi adsit, non uerbis solum ad misericordiam ducatur. Sextus, per quem præter spem in miserijs demonstratur esse, & cū aliquid expectaret, nō modo id nō adeptum esse, sed in summas miserias incidisse. Septimus, per quem ad ipsos, qui audiunt, similem casum conuertimus, & petimus, ut de suis liberis, aut parentibus, aut aliquo, qui illis carus debeat esse, nos cum uideant, recordentur. Octauus, ꝑ quem aliqd dicatur esse factum, quod non oportuerit, aut non factum, quod oportuerit, hoc modo. Non affui, non uidi, non postremam eius uocē audiui, non extremum eius spiritum excepi. Item, inimicorum in manibus mortuus est, hostili in terra turpiter iacuit insepultus, à feris diu uexatus communi quoq; honore in morte caruit. Nonus, per quem oratio ad mutas, & expertes animi res refertur, ut si ad equū, domū, uestem sermonē alicuius accommodes, quibus animus corū, qui audiunt, & aliquē dilexerunt, uehementer commouetur. Decimus, per quem inopia, infirmitas, solitudo demonstratur. Vndecimus, per quem aut liberorum, aut parentum, aut sui corporis sepeliendi, aut alicuius eiusmodi rei commendatio fit. Duodecimus, per quem disiunctio deploratur ab aliquo, cum deducaris ab eo, qui cū libentissime uixeris, ut à parente, filio, fratre, familiari. Tertiusdecimus, per quem cum indignatione conquerimur, quod ab ijs, à qbus minime conueniat, male tractemur, propinquis, amicis, qbus benefe=

cerimus, quos adiutores fore putauerimus. aut à quibus indignum eſt, ut ſeruis, libertis, clientibus, ſupplicibus. Quartuſdecimus, qui per obſecrationem ſumitur, in quo orantur modo illi, qui audiunt, humili, et ſupplici oratione, ut miſereantur. Quintuſdecimus, per quem, non noſtras, ſed eorum, qui cari nobis debent eſſe, fortunas conqueri nos demonſtramus. Sextuſdecimus eſt, per quem animum noſtrum in alios miſericordem eſſe oſtendimus, & tamen amplum, & excelſum, & patientem incommodorum eſſe, & futurum, ſiquid acciderit, demonſtramus. nam ſæpe uirtus, & magnificentia, in quo grauitas, & authoritas eſt, plus proficit ad miſericordiam commouendam, quàm humilitas, & obſecratio. Commotis autem animis, diutius in conqueſtione morari nó oportebit. Quemadmodū enim dixit rhetor Apollonius, lacryma nihil citius areſcit. Sed quoniam ſatis uidemur de omnibus partibus orationis dixiſſe, & huius uoluminis magnitudo longius proceſſit, quæ ſequuntur deinceps in ſecundo libro dicemus.

M. T. CICERONIS DE ARTE RHETORICA LIBER SECVNDVS.

c ROTONIATAE quondam, cum florerent omnibus copijs, & in Italia cum in primis beati numerarentur, templū Iunonis, quod religioſiſſime colebant, egregijs picturis locupletare uoluerunt. Itaque Eracleotem Zeuſim, qui tum longe cæteris excellere pictoribus exiſtimabatur, magno pretio conductum adhibuerunt. Is & cæteras tabulas complures pinxit, quarum nonnulla pars uſque ad noſtram memoriam propter fani religionem remanſit, et ut excellentem muliëbris formæ pulchritudinem muta in ſeſe imago contineret, Helenæ ſe pingere ſimulachrum uelle dixit. Quod Crotoniatæ, qui eum muliëbri in corpore pingendo plurimum alijs præſtare ſæpe accepiſſent, libenter audierunt. putauerunt enim eum ſiquo in genere plurimum poſſet, in eo magnopere elaboraſſet, egregium ſibi opus illo in fano relicturum. Neque tum eos illa opinio feſellit. Nam Zeuſis illico quæſiuit ab his quaſnam uirgines formoſas haberent. Illi autem ſtatim hominem duxerunt in palæſtram, atque ei pueros oſtenderunt multos magna præ=

ditos dignitate(Etenim quodam tempore Crotoniatæ multum omni-
bus corporum uiribus,& dignitatibus ante ſteterunt,atq; honeſtiſſi
mas ex gymnico certamine uictorias domũ cum maxima laude re=
tulerunt) Cum puerorum igitur formas,et corpora magno hic opere
miraretur,horũ inquiũt illi,ſorores ſunt apud nos uirgines. Qua=
re qua ſint illæ dignitate potes ex his ſuſpicari. Præbete igitur mihi
quæſo inquit,ex iſtis uirginibus formoſiſſimas,dũ pingo id,qđ pol=
licitus ſum uobis,ut mutum in ſimulachrũ ex animali exemplo ue=
ritas transferatur. Tũc Crotoniatæ publico de conſilio uirgines unũ
in locum conduxerunt,& pictori quam uellet eligendi poteſtatem
dederunt. Ille autem quinq; delegit,quarum nomina multi poëtæ
memoriæ tradiderũt,quod eius eſſent iudicio probatæ, qui ueriſſimũ
pulchritudinis habere iudiciũ debuiſſet. Neq; enim putauit omnia,
quæ quæret ad uenuſtatem uno in corpore ſe reperire poſſe,ideo qđ
nihil ſimplici in genere omni ex parte ꝑfectum natura expoliuit.
Itaq; tanquam cæteris non ſit habitura,quod largiatur,ſi uni cun=
cta conceſſerit,aliud alij commodi aliquo adiuncto incõmodo mune=
ratur. Quod quoniã nobis quoq; uoluntatis accidit,ut artem dicendi
ꝑſcriberemus,non unum aliquod propoſuimus exemplum , cuius
omnes partes,quocũq; eſſent in genere,exprimendæ nobis neceſſario
uiderentur. Sed omnibus unũ in locũ coactis ſcriptoribus, quod qſq;
commodiſſime præcipere uidebatur,excerpſimus,et ex uarijs ingenijs
excellentiſſima quæq; libauimus,ex ijs enim,qui nomine,et memo-
ria digni ſunt,nec nihil optime,nec omnia præclariſſime quiſquam
dicere nobis uidebatur . Quapropter ſtultitia nobis uiſa eſt,aut à
bene inuentis alicuius recedere,ſiquo in uitio eius offenderemur,aut
ad uitia quoq; eius accedere,cuius aliquo bono præcepto duceremur.
Quod ſi in cæteris quoq; ſtudijs à multis eligere homines cõmodiſſi
mum quodq;,quàm ſeſe uni alicui certo uellẽt addicere,minus in ar
rogantiã offenderent,non tantopere in uitijs ꝑſeuerarent,aliquãto
ex inſcitia leuius laborarent. Ac ſi par in nobis huius artis,atq; in
illo picturæ ſcientia fuiſſet,fortaſſe magis hoc ſuo in genere opus no
ſtrum,quàm ille in ſua pictura nobilis eniteret. Ex maiore enim
copia nobis,quàm illi fuit exemplorum eligendi poteſtas. Ille una
ex urbe,& ex eo numero uirginum,quæ tum erant,eligere potuit,
nobis omnium quicunq; fuerunt ab ultimo principio huius præce-
ptionis uſque ad hoc tempus expoſitis copijs,quodcunq; placeret eli
gendi poteſtas fuit . Ac ueteres quidem ſcriptoros artis uſque
ab principe illo , atque inuentore Tyſia repetitos unum in locum

conduxit Aristoteles, & nominatim cuiusq; præcepta magna con=quisita cura perspicue conscripsit, atq; enodata diligenter exposuit, ac tantum inuentoribus ipsis suauitate, & breuitate dicendi præstitit, ut nemo illorũ præcepta ex ipsorum libris cognoscat, sed omnes, ꝗ quod illi præcipiant, uelint intelligere, ad hunc quasi ad quendam multo cõmodiorem explicatorem reuertantur. Atq; hic quidẽ ipse et sese ipsum nobis, & eos, qui ante se fuerant, in medio posuit, ut cæteros, & seipsum per se cognosceremus. Ab hoc autem, ꝗ profecti sunt, quanquam in maximis philosophiæ partibus operæ plurimum cõ=sumpserunt, sicut & ipse, cuius instituta sequebantur, fecerat, tamen permulta nobis præcepta dicendi reliquerunt, Atq; alij quoq; alio ex fonte præceptores dicendi emanauerunt, qui item permultũ ad dicendũ, si quid ars proficit, opitulati sunt. nam, fuit tempore eodem, quo Aristoteles, magnus, & nobilis rhetor Isocrates, cuius ipsius quam constet esse artem, non inuenimus, Discipulorũ autem, atq; eorũ, qui protinus ab hac sunt disciplina profecti, multa de arte præcepta reperimus. Ex his duabus diuersis sicuti familijs, quarũ altera cum uersaretur in philosophia, nonnullã rhetoricæ quoq; artis sibi curã assumebat, altera uero omnis in dicendi erat studio, & præceptione occupata, unum quoddã est conflatum genus à posterioribus, qui ab utrisq; ea, quæ commode dici uidebantur, in suas artes contulerunt, quos ipsos simul atq; illos superiores nos nobis omnes, quoad facultas tulit, proposuimus, & ex nostro quoq; non nihil in commune contulimus. Quod si ea, quæ in his libris exponuntur, tantopere eligenda fuerunt, quanto studio electa sunt, profecto neq; nos, neq; alios industriæ nostræ pœnitebit. Sin autẽ temere aliqd alicuius præterijsse, aut non satis eleganter secuti uidebimur, docti ab aliquo facile, et libenter sententiã commutabimus. non enim parum cognosse, sed in parũ cognito stulte, & diu pseuerasse turpe est, propterea quod alterum communi hominũ infirmitati, alterũ singulari uniuscuiusq; uitio est attributum. Quare nos qdẽ sine ulla affirmatione simul quærentes dubitanter unumquodq; dicemus, ne, dũ paruulum hoc consequimur, ut satis cõmode hæc pscripsisse uideamur, illud amittamus, quod maximũ est, ut necui rei temere, atq; arroganter assenserimus. Verum hoc quidem nos, & in hoc tẽpore, & in omni uita studiose quoad facultas feret, consequemur. Nunc autem, ne longius oratio progressa uideatur, de reliqs, quæ præcipiẽda uidentur esse, dicemus. Igitur primus liber exposito genere huius artis, et officio, et fine, & materia, & partibus, genera controuersiarum, & inuentiones, &

constitutiones continebat. Deinde partes orationis, & in eas omnes omnia præcepta. Quare, cum in eo cæteris de rebus distinctius dictũ sit, disperse autẽ de confirmatione, et de reprehẽsione, nũc certos cõfirmãdi, et reprehẽdẽdi in singula causarũge nera locos tradẽdos arbitramur. Et qa quo pacto tractari cõueniret argumẽtationes in libro primo nõ indiligẽter expositũ est, hic tantũ ipsa inuenta unãquãq; in rem exponentur simpliciter sine ulla exornatione, ut ex hoc inuenta ipsa, ex superiore autem expolitio inuentorum petatur. Quare hæc, quæ nunc præcipientur, ad confirmationis, & reprehensionis partes referre oportebit.

O Mnis & demonstratiua, et deliberatiua, & iudicialis causa necesse est in aliquo eorum, quæ ante exposita sunt, cõstitutionis genere uno, pluribus'ue uersetur. Hoc quanquam ita est, tamen cũ communiter quædã de omnibus præcipi possint, separatim quoque aliæ sunt cuiusq; generis, & diuersæ præceptiones. Aliud enim laus, aut uituperatio. Aliud sententiæ dictio. Aliud accusatio, aut recusatio conficere debet. In iudicijs qd æquum sit quæritur. In demonstrationibus, qd honestum. In deliberationibus, ut nos arbitramur, qd honestum sit, & qd utile. Nã cæteri utilitatis modo finem in suadendo, et in dissuadẽdo exponi oportere arbitrati sunt. Quorum igitur generum fines, et exitus diuersi sunt, eorũ præcepta eadẽ esse non possunt. Neq; nunc hoc dicimus non easdem incidere constitutiones. ueruntamen oratio quædã ex ipso fine, & genere causæ nascitur, quæ ptineat ad uitæ alicuius demonstrationem, aut ad sententiæ dictionẽ. Quare nunc exponẽdis controuersijs in iudiciali genere causarũ, et præceptorũ uersabimur. Ex quo pleraq; in cætera quoq; causarũ genera simili implicata controuersia nulla cũ difficultate transferrentur, post autem separatim de reliquis dicemus. Nunc à coniecturali cõstitutione proficiscemur, cuius exemplũ sit hoc expositum. In itinere quidã proficiscentem ad mercatũ quendã, et secum aliquantũ numorum ferentẽ est comitatus, cũ hoc, ut ferè fit, in uia sermonẽ cõtulit, ex quo factũ est, ut illud iter familiarius facere uellent. Quare, cũ in quandã tabernã diuertissent, simul cœnare, et in eodẽ loco somnũ capere uoluerunt. Cœnati discubuerũt ibidẽ, caupo autem (nã ita dicitur post inuentum, cũ in alio maleficio deprehensus esset) cũ illum alterũ uidelicet, q numos haberet, animaduertisset, noctu postquã illos arctius, ut fit, iã ex lassitudine dormire sensit, accessit, et alterius eorũ, q sine numis erat, gladiũ propè appositũ è uagina eduxit, et illũ alterũ occidit. numos abstulit. gladiũ cruentũ in ua-

ginam recondidit. ipse sese in lectum suum recepit. Ille autē, cuius gladio occisio erat facta, multo ante lucē surrexit. comitem illū suū inclamauit semel, et saepius. Illū somno impeditum non respondere existimauit. ipse gladium, & caetera, quae secum attulerat, sustulit. solus profectus est. Caupo non multo post clamat hominem esse occisum, & cum quibusdam diuersoribus illum, qui ante exierat, consequitur. in itinere hominem cōprehendit. gladium eius è uagina educit, reperit cruentum, homo in urbem ab illis deducitur, ac reus fit. In hac intentio est criminis, occidisti. depulsio, non occidi. Ex qbus cōstitutio est. Quaestio eadē in cóiecturali, quae indicatio, occiderit'ne.

Nunc exponemus locos, quorum pars aliqua in omnem coniecturalem incidit controuersiam. Hoc autem & in horū locorū expositione, & in caeterorum oportebit attendere, non omnes in omnem causam conuenire. Ut enim omne nomen ex aliqbus, non ex omnibus literis scribitur, sic omnem in causam non omnis argumentorū copia, sed eorū necessaria pars aliqua conueniet. Omnis igitur, ex causa, ex persona, ex facto ipso, coniectura capienda est. Causa distribuitur in impulsionem, et in ratiocinationē. Impulsio est, quae sine cogitatione per quandā affectionem animi facere aliquid hortatur, ut amor, iracundia, aegritudo, uinolentia, & omnino omnia, in quibus animus ita uidetur affectus fuisse, ut rem perspicere cū consilio, & cura non potuerit, & id, quod fecit, impetu quodā animi potius, quàm cogitatione fecerit. Ratiocinatio autem est diligens, & consyderata faciendi aliquid, aut nó faciendi excogitatio. Ea dicitur tum interfuisse, cū aliquid faciendū, aut non faciendū certa de causa uitasse, aut secutus esse animus uidetur. ut si amicitiae quid causa factum dicetur, si inimici ulciscendi, si metus, si gloriae, si pecuniae, si deniq;, ut omnia generatim amplectamur, alicuius retinēdi, augēdi, adipiscendi'ue cōmodi, aut contra reyciendi, diminuēdi, deuitandi'ue incōmodi causa. Nam horū in genus alterutrum illa quoq; incident, in quibus aut incōmodū aliqđ maioris uitādi incōmodi causa, aut maioris adipiscendi cómodi suscipitur. aut cōmodū aliquod maioris adipiscēdi cōmodi, aut maioris uitandi incōmodi praeteritur. Hic locus sicut aliquod fundamētum est huius cōstitutionis. nā nihil factū esse cuiquā probatur, nisi aliquid quare factum sit, ostenditur. Ergo accusator, cum aliquid impulsione factū esse dicet, illū impetum & quandā cómotionem animi affectionem'q; uerbis, et sententijs amplificare debebit, et ostendere quāta uis amoris sit, quāta animi perturbatio ex iracūdia fiat, aut ex aliqua causa earū, qua impulsum aliquē

id fecisse dicet. Hic et exemplorum commemoratione, qui simili impulsu aliquid commiserint, & similitudinum collatione, & ipsius animi affectionis explicatione curandũ est, ut non mirũ uideatur, siquod ad facinus tali perturbatione commotus animus accesserit. Cum autem non impulsione, uerum ratiocinatione aliquem cómisisse quid dicet, quid commodi sit secutus, aut quid incommodi fugerit, demonstrabit, & id augebit quammaxime poterit, ut quoad fieri possit, idonea quammaxime causa ad peccandum hortata uideatur. Si gloriæ causa, quantam gloriam consecuturam existimarit. Item si dominationis, si pecuniæ, si amicitiæ, si inimicitiarum, & omnino quicquid erit quod causæ fuisse dicet, id summe augere debebit, & hoc eum magnopere consyderare oportebit, non quid in ueritate modo, uerũ etiam uehementius, quid in opinione eius, quem arguet, fuerit. Nihil enim refert non fuisse, aut non esse aliqd commodi, aut incommodi, si ostendi potest ei uisum esse, qui arguatur. Nam opinio dupliciter fallit homines, cum aut res aliusmodi est, ac putatur, aut non is euentus est, quem arbitrati sunt. Res aliusmodi est tum, cum aut id, quod bonũ est, malum putant, aut contra quod malũ est, bonum, aut quod nec malũ est, nec bonum, malũ aut bonum, aut quod malũ, aut bonum est, nec malum, nec bonũ. Hoc intellecto, siquis negabit ullam esse pecuniã fratris, aut amici uita, aut deniq; officio suo antiquiorẽ, aut suauiorem, non erit hoc accusatori negandũ. Nam in eum culpa, & summum odiũ transferretur qui id, quod tam uere, & pie dicetur, negabit. Verum illud dicendũ erit, illi nó esse ita uisum, quod sumi oportet ex ijs, quæ ad ꝑsonam pertinent, de quo post dicendum est. Euentus autem tum fallit, cũ aliter accidit, atq; ij, qui arguuntur, arbitrati esse dicuntur. ut siquis dicatur alium occidisse, ac uoluerit, quod aut similitudine, aut suspicione, aut demonstratione falsa deceptus sit, aut eum necasse, cuius testamento non sit hæres, quod eius testamento se hæredem arbitratus sit. Non enim ex euentu cogitationem spectari oportere, sed qua cogitatione, & spe ad maleficiũ profectus sit, consyderare, & quo animo quid quisq; faciat, nó quo casu utatur ad rẽ ꝑtinere. In hoc autẽ loco, caput illud erit accusatori, si demonstrare poterit alij nemini causam fuisse faciendi. Secundariũ, si tantam, aut tam idoneã nemini. Sin fuisse alijs quoq; causa faciẽdi uidebitur, aut potestas alijs defuisse demonstrãda est, aut facultas, aut uolũtas. Postetas, si aut nescisse, aut nõ affuisse, aut conficere aliqd nõ potuisse dicetur. Facultas, si ratio, adiutores, adiumẽta, et cætera, quæ ad rẽ ꝑtinebunt, defuisse alicui demonstrabuntur. Voluntas, si ani-

mus a' talibus factis uacuus, et integer esse dicetur. Postremo, quas ad defensoonem rationes reo dabimus, ijs accusator ad alios ex culpa eximendos abutetur. Verum id breui faciendum est, & in unum mul ta sunt conducenda, ut ne alterius defendendi causa hunc accusare, sed huius accusandi causa defendere alterum uideatur, atq; accusatori quidem hæc fere' sunt in causa facienda, et consyderāda. Defensor autem ex contrario. Primum impulsionem, aut nullam fuisse dicet, aut si fuisse concedet, extenuabit, & paruulam quandam fuisse demonstrabit, aut non ex ea solere huiusmodi facta nasci docebit. Quo erit in loco demonstrandum quæ uis & natura eius sit affectionis, qua impulsus aliquid reus commisisse dicetur, in quo & exempla, & similitudines erunt proferendæ, & ipsa diligenter natura eius affectionis quamleuissime quietissimam ad partem explicanda, ut & res ipsa a' facto crudeli, & turbulento ad quoddam mitius, & tranquillius traducatur, & oratio tamen ad animum eius, qui audiet, & ad animi quendam intimum sensum accommodetur. Ratiocinationis autem suspiciones infirmabit, si aut cōmodum nullū fuisse, aut paruum, aut alijs magis fuisse, aut nihilo sibi magis, quàm alijs, aut incommodum sibi maius, quā commodum dicet, ut nequaquam fuerit illius commodi, quod expetitum dicatur, magnitudo, aut cum eo incommodo, quod acciderit, aut cum illo periculo, quod subeatur, comparanda. qui omnes loci similiter incommodi quoque uitatione tractabuntur. Sin accusator dixerit, eum id esse secutum, quod ei uisum sit commodum, aut id fugisse, quod putarit esse incommodum, quanquam in falsa fuerit opinione, demonstrandum erit defensori, neminem tantæ esse stultitiæ, qui tali in re possit ueritatem ignorare. Quod si id concedatur, illud non concessuri, nec dubitasse quidem hunc quid eius iuris esset, sed id, quod falsum fuerit, sine ulla dubitatione pro falso, quod uerum pro uero probasse. Quod si dubitauerit, summæ fuisse amentiæ, dubia spe impulsum certum in periculum se committere. Quemadmodum autem accusator, cum ab alijs culpam dimouebit, defensoris locis utetur, sic ijs locis, qui accusatori dati sunt, utetur reus, cum in alios a se crimen uolet transferre. EX PERSONA autem cōiectura capietur, si eæ res, quæ psonis attributæ sunt, diligenter consyderabūtur, quas omnes in primo libro exposuimus. nam & de nomine nonnunquam aliquid suspicionis nascitur. Nomē autem cum dicimus, cognomen quoq;, et agnomē intelligatur oportet. De hominis enim certo, et proprio uocabulo agitur, ut si dicamus idcirco aliquem Callidiū uocari, quod temerario, & repentino consilio sit,

aut si ea de re hominibus græcos imperitis uerba dedisse, quod Clodius, aut Cæcilius, aut Mutius uocarentur. Et de natura licet aliquantulum ducere suspicionis. omnia enim hæc, uir an mulier, huius an illius ciuitatis sit, quibus sit maioribus, quibus consanguineis, qua ætate, quo animo, quo corpore, quæ naturæ sunt attributa, ad aliquam coniecturam faciendam pertinebunt. Et ex uictu multæ trahuntur suspiciones, cum quemadmodum, & apud quos, & à quibus educatus, & eruditus sit quæritur, & quibus cum uiuat, qua ratione uitæ, quo more domestico uiuat. Et ex fortuna sæpe argumẽtatio nascitur, cum seruus, an liber. pecuniosus, an pauper. nobilis, an ignobilis. felix, an infelix. priuatus, an cum potestate sit, aut fuerit, aut futurus sit, consyderatur, aut deniq; aliqd eorũ quæritur, quæ fortunæ esse attributa intelliguntur. Habitus autem, quoniam in aliqua perfecta, et cõstanti animi, aut corporis absolutione cõsistit, quo in genere est uirtus, scientia, & quæ contraria sunt, res ipsa causa posita docebit, ecquid hic quoq; locus suspicionis ostendat. Nam affectionis quidẽ ratio perspicuam solet præ se gerere coniecturam, ut amor, iracundia, molestia, propterea quod & ipsorum uis intelligitur, & quæ res harum aliquam rem consequantur, faciles cognitu sunt. Studium autẽ, quoniam est assidua, & uehemens ad aliquam rem applicata magna cũ uoluntate occupatio, facile ex eo ducetur argumentatio, quam res ipsa desyderabit in causa. Item ex consilio sumetur aliquid suspicionis. Nam consilium est aliquid faciendi, non faciendi' ue excogitata ratio. Item facta & casus, et orationes, quæ sunt omnia (ut in confirmationis præceptis dictum est) in tria tẽpora distributa, facile erit uidere, ecquid afferant ad coniecturam confirmandam suscspicionis. Ac personis quidem res eæ sunt attributæ, ex quibus omnibus unum in locum coactis accusatoris erit improbatione hominis uti. Nam causa facti parum firmitudinis habet, nisi animus eius, qui insimulatur, in eam suspicionem adducetur, ut à tali culpa nõ uideatur abhorruisse. Vt enim animum alicuius improbare nihil attinet, cũ causa quare peccauerit, non intercesserit, sic causam peccati intercedere leue est, si animus nulli minus honestæ rationi affinis ostenditur. Quare uitã eius, quem arguit, ex antefactis accusator improbare debebit, et ostendere, si quo in pari ante peccato conuictus sit. Si id nõ poterit, si quam in similem ante suspicionem uenerit, ac maxime si fieri poterit, simili aliquo in genere eiusmodi causa aliqua commotum peccasse, aut in æque magna re, aut in maiore, aut in minore, ut si quis pecunia dicat inductum fecisse, possit demonstrare aliqua in re eius aliquod fa-

ctum auarum

ctum auarum. Item in omni causa naturam, aut uictum, aut studiũ, aut fortunam, aut aliquid eorum, quæ personis attributa sunt, ad eã causam, qua commotum peccasse dicet, adiungere, atque ex dispari quoq; genere culparum, si ex pari sumendi facultas non erit, improbare animũ aduersarij oportebit, si auaritia inductum arguas fecisse, & auarũ eum, quẽ accuses, demonstrare non possis, alijs affinem esse uitijs doceas, & ex ea re nõ esse mirandũ, qui in illa re turpis, aut cupidus, aut petulans fuerit, hac quoque in re eum deliquisse. Quantum enim de honestate, & authoritate eius, q̃ arguitur, detractum est, tantum de facultate totius est defensionis diminutũ. Si nulli affinis poterit uitio reus ante admisso demonstrari, locus inducetur ille, per quem hortandi iudices erunt, ut ueterem famam hominis nihil ad rẽ putent pertinere. Nam eum ante celasse, nunc manifesto teneri. Quare non oportere hanc rẽ ex superiori uita spectari, sed superiorem uitã ex hac re improbari, & aut potestatem ante peccandi non fuisse, aut causam, aut si hæc dici non poterunt, dicendũ erit illud extremum non esse mirum, si nũc primum deliquerit. Nã necesse est eum, qui uelit peccare, aliquando primum delinquere. Sin uita ante acta ignorabitur, hoc loco præterito, & cur prætereatur demonstrato, argumentis accusationẽ statim confirmare oportebit. Defensor autem primum, si poterit, debebit uitam eius, qui insimulabitur, quam honestissimam demonstrare. Id faciet, si ostendet aliqua eius nota, et communia officia, quod genus in parentes, cognatos, amicos, affines, necessarios, etiã quæ magis rara, & eximia sunt, si ab eo, cum magno aliquo labore, aut periculo, aut utraq; re, cum necesse non esset, officij causa, aut in remp. aut in parentes, aut in aliquos eorum, qui modo expositi sunt, facta esse dicet. Deinde si nihil deliquisse, nulla cupiditate impeditum ab officio recessisse, quod eo cõfirmatius erit, si cum potestas impune aliquid faciendi minus honeste fuisse dicetur, uoluntas ei faciendi demonstrabitur abfuisse. Hoc autem ipsum genus erit eo firmius, si eo ipso in genere, quo arguetur, integer antea fuisse demonstrabitur, ut si cum auaritiæ causa fecisse arguatur, minime omni in uita pecuniæ cupidus fuisse doceatur. Hic illa magna cum grauitate inducetur indignatio iuncta conquestioni, per quam miserum facinus esse, & indignum demonstrabitur, cum animus omni in uita fuerit à uitijs remotissimus, eam causam putare, quæ homines audaces in fraudem rapere soleat, castissimum quoq; hominem ad peccandum potuisse impellere, aut iniquum esse, & optimo cuiq; perniciosissimũ, non uitã honeste actam tali in tempore quam-

plurimum prodesse, sed subita ex criminatione, quæ confingi facile possit, non ex ante acta uita, que neque ad tempus fingi, neq; ullo modo immutari possit, facere iudicium. Sin autẽ in ante acta uita aliquæ turpitudines erunt, aut falsò uenisse in eam existimationẽ dicẽtur, aut ex aliquorum inuidia, aut obtrectatione, aut falsa opinione, aut imprudentiæ, necessitudini, aut persuasioni, adolescentiæ, aut alicui non malitiosæ animi affectioni attribuentur, aut dissimili in genere uitiorum, ut animus non omnino integer, sed à tali culpa remotus esse uideatur. Ac si nullo modo uitæ turpitudo, aut infamia leniri poterit oratione, negare oportebit de uita eius, et moribus quæri, sed de eo crimine, quo de arguatur, quare ante factis omissis, illud, qđ instet, agi oportere. EX FACTO autem ipso suspiciones ducentur, si totius administratio negotij ex omnibus partibus pertentabitur, atq; hæ suspiciones partim ex negotio separatim, partim communiter ex psonis, atq; ex negotio proficiscentur. Ex negotio duci poterunt, si eas res, quæ negotijs attributæ sunt, diligenter consyderabimus. Ex ijs igitur in hanc constitutionẽ conuenire uidentur genera eorũ omnia, partes generum pleræq;. Videre igitur primum oportebit, quæ sint continentia cũ ipso negotio, hoc est, quæ ab re separari non possunt. Quo in loco satis erit diligenter consyderare, qđ sit ante rem factum, ex quo spes perficiendi nata, & faciendi facultas quæsita uideatur. qđ in ipsa re gerenda, quid postea consecutum sit. deinde ipsius est negotij gestio pertractanda. Nam hoc genus earum rerum, quæ negotio attributæ sunt, secundo in loco nobis est expositum. Hoc ergo in genere spectabitur locus, tempus, occasio, facultas, quorum uniuscuiusq; uis diligẽter ĩ cõfirmationis præceptis explicata est. Quare, ne aut hic nõ admonuisse, aut ne eadem iterum dixisse uideamur, breuiter demõstrabimus, qđ quaq; in parte consyderari oporteat. In loco igitur opportunitas, in tempore longinquitas, in occasione cõmoditas ad faciendum idonea, in facultate copia, & potestas earum rerum, propter quas aliquid facilius fit, aut sine quibus omnino confici non potest, consyderanda est. Deinde uidendũ est, quid adiunctum sit negotio, hoc est, quid maius, quid minus, qđ æquemagnum sit, quid simile, ex quibus coniectura quædam ducitur, si quemadmodum res maiores, minores, æque magnæ, similesq; agi soleant, diligenter consyderabitur. Quo in genere euẽtus quoq; uidendus erit, hoc est qđ ex unaquaq; re soleat euenire, magnopere consyderandũ est, ut metus, lætitia, titubatio. Quarta autem pars erat ex ijs, quas negotijs dicebamus esse attributas, consecutio. In ea quæruntur ea, quæ gestũ nego-

tium

tium confestim, aut ex interuallo consequũtur, in qua uidebimus ecquæ consuetudo sit, ecquæ lex, ecquæ actio, ecquod eius rei artificiũ sit, aut usus, aut exercitatio hominum, aut approbatio, aut offensio, ex quibus nonnunquam elicitur aliquid suspicionis. Sunt autem aliquæ suspiciones, quæ communiter, & ex negotiorum, & ex psonarum attributionibus sumuntur. Nam ex fortuna, & ex natura, & ex uictu, studio, factis, casu, orationibus, consilio, & ex habitu animi, aut corporis pleraq; pertinent ad easdem res, quæ rem credibilem, aut incredibilem facere possunt, & cum facti suspicione iunguntur. Maxime enim quæri oportet in hac constitutione. Primũ potuerit'ne aliquid fieri. deinde ecquo ab alio potuerit. Deinde facultas, de qua ante diximus. Deinde utrũ id facinus sit, quod pœnitere fuerit necesse. Item quod spem cælandi haberet. Deinde necessitudo, in qua num necesse fuerit id aut fieri, aut ita fieri quæritur. Quorũ pars ad consilium pertinet, quod personis attributum est, ut in ea causa, quam exposuimus. Ante rem erit, quod in itinere se tam familiariter applicauerit, quod sermonis causam quæsiuerit, quod simul diuerterit, dehinc cœnarit. In re, nox, somnus. Post rem, quod solus exierit, qd illum tam familiarem comitem tam æquo animo reliquerit, quod cruentum gladiũ habuerit. horum pars ad consiliũ pertinet. Quæritur enim utrũ uideatur diligenter ratio faciendi esse habita, et excogitata, an ita temere, ut non uerisimile sit quenquã tam temere ad maleficium accessisse. In quo quæritur num quo alio modo cõmodius potuerit fieri, uel à fortuna administrari. Nam sæpe, si pecuniæ adiumenta, si adiutores desint, facultas fuisse faciendi non uidetur, hoc modo, si diligenter attendamus, apta inter se esse intelligimus hæc, quæ negotijs, et illa, quæ personis sunt attributa. Hic neq; facile est, neq; necessariũ distinguere, ut in superioribus partibus, quo pacto quidq; accusatorẽ, & quomodo defensorẽ tractare oporteat. Nõ necessarium, propterea quod causa posita, qd in quanq; conueniat, res ipsa docebit eos, q non omnia hic se inuenturos putabunt, sed ad ea, quæ præcepta sunt, cõparationis modo quandã in cõmune mediocrẽ intelligentiam conferent. Non facile autem, quod & infinitum est tot de rebus utranq; in partem singillatim de una quaq; explicare, & alias aliter hæc in utranq; partem causæ solent conuenire. Quare cõsyderare hæc, que exposuimus, oportebit. Facilius autẽ ad inuentionem animus incedet, si gesti negotij & suã, & aduersarij narrationẽ sæpe, & diligenter ptractabit, et quid quæq; pars suspiciõis habebit, eliciens consyderabit. Quare, quo consilio, qua spe, pficiendi

quidq; factum sit. cur hoc modo potius, quàm illo. cur ab hoc potius, quàm ab illo. cur nullo adiutore, aut cur hoc. cur nemo sit conscius, aut cur sit, aut cur hic sit. cur hoc ante factum sit. cur hoc ante factũ nõ sit. cur hoc in ipso negotio. cur hoc post negotium, aut qd factum de industria, aut quid rem ipsam consecutum sit. Constet'ne oratio aut cum re, aut ipsa secum. hoc huius'ne rei sit signum, an illius, an huius, & illius, & utrius potius. quid factum sit, quod non oportuerit, aut non factum, quod oportuerit. Cum animus hac intentione omnes totius negotij partes consyderabit, tum illi ipsi in mediũ conseruati loci procedent, de quibus ante dictum est, & cum ex singulis, tum ex coniunctis argumenta certa nascentur. quorum argumentorum pars probabili, pars necessario in genere uersabitur. Accedũt autem ad coniecturam sæpe quæstiones, testimonia, rumores, quæ contra omnia uterq; simili uia præceptorum torquere ad suæ causæ commodum debebit. Nam & ex quæstione suspiciones, & ex testimonio, & ex rumore aliquo pari ratione, ut ex causa, & ex persona, & ex facto duci oportebit. Quare nobis & ij uidentur errare, qui hoc genus suspicionum artificij non putant indigere, & ij, qui aliter hoc de genere, ac de omni coniectura præcipiendum putant. Omnis enim ijsdem ex locis coniectura sumenda est. Nam & eius, qui in quæstione aliquid dixerit, & eius qui in testimonio, et ipsius rumoris causa, & ueritas ex ijsdem attributionibus reperiretur. Omni autem in causa pars argumentorum est adiuncta ei causæ solum, quæ dicitur, & ab ipsa ita ducta, ut ab ea separatim in omnes eiusdem generis causas transferri non satis commode possit. Pars autem est peruagatior, & aut in omnes eiusdem generis, aut in plerasq; causas accommodata. Hæc ergo argumenta, quæ transferri in multas causas possunt, locos communes nominamus. Nam locus communis, aut certæ rei quandam continet amplificationem. ut siquis hoc uelit ostendere, eum, qui parentem necarit, maximo supplicio esse dignum, quo loco nisi perorata, & probata causa, non est utendum. Aut dubiæ, quæ ex contrario quoq; habeat probabiles rationes argumentandi, ut suspicionibus credi oportere, & contra, suspicionibus credi non oportere. Ac pars locorum communium, aut per indignationem, aut per conquestionem inducitur, de quibus ante dictum est, pars per aliquam probabilem utraq; ex parte rationem. Distinguitur autem oratio, atq; illustratur maxime, raro inducendis locis communibus, & aliquo loco, iam certioribus illis auditoribus, & argumentis confirmatis. Nam et tum conceditur commune quiddam dice-

re, cum diligenter aliquis proprius causæ locus tractatus est, & auditoris animus aut renouatur ad ea, quæ restant, aut omnibus iã dictis, exsuscitatur. Omnia enim ornamenta elocutionis, in quibus & suauitatis, & grauitatis plurimum consistit, & omnia, quæ in inuẽtione uerborum, & sententiarum aliquid habent dignitatis, in communes locos conferuntur. Quare, non ut causarum, sic oratorum quoq; multorum communes loci sunt. nam nisi ab ijs, qui multa exercitatione magnam sibi & uerborum, & sententiarum copiam cõparauerint, tractari non poterunt ornate, & grauiter, quemadmodum natura ipsorum desyderat. Atque hoc sit nobis dictum communiter de omni genere locorum communium. Nunc exponemus in coniecturalem constitutionem qui loci communes incidere soleant. Suspicionibus credi oportere, & non oportere. Rumoribus credi oportere, & non oportere. Testibus credi oportere, & non oportere. Quæstionibus credi oportere, & non oportere. Vitam ante actam spectari oportere, & non oportere. Eiusdem esse, qui in illa re peccarit, & hoc quoque admisisse, & non esse eiusdem. Maxime spectari causam oportere, & non oportere. Atque hi quidem, & siqui eiusmodi ex proprio argumento communes loci nascentur, in contrarias parteis diducentur. Certus autem locus est accusatoris, per quem auget facti atrocitatem, & alter per quem negat malorum misereri oportere. Defensoris, per quem calumnia accusatorum cum indignatione ostenditur, & per quem cum conquestione misericordia captatur. Hi, & cæteri omnes loci communes ex ijsdem præceptis sumuntur, quibus cæteræ argumentationes, sed illæ tenuius, & acutius, & subtilius tractantur, hi autem grauius, & ornatius, & cum uerbis, tum etiam sententijs excellentibus. In illis enim finis est, ut id, quod dicitur, uerum esse uideatur, in his tametsi hoc quoq; uideri oportet, tamen finis est amplitudo. Nunc ad aliam constitutionem transeamus.

c VM est nominis controuersia, qa uis uocabuli definienda uerbis est, constitutio definitiua dicitur. Eius generis exẽplo nobis posita sit hæc causa. C. Flaminius is, qui consul rẽp. male gessit bello punico secundo, cum tribunus plebis esset, inuito senatu, & omnino contra uoluntatem omnium optimatum p seditionem ad populũ legem agrariã ferebat. Hunc pater suus concilium plebis habentem de templo deduxit. Accersitur maiestatis. Intentio est, maiestatem minuisti, quod tribunum plebis de templo deduxisti. Depulsio est, nõ minui maiestatẽ. Quæstio est, maiestatẽ ne minuerit

Ratio, in filium enim quã habebam potestatem, ea usus sum. Rationis infirmatio. At enim, qui patria potestate, hoc est priuata quadã, tribunitiam potestatem, hoc est populi potestatem infirmat, minuit is maiestatem. Iudicatio est, minuat'ne is maiestatem, qui in tribunitiã potestatem patria potestate utatur. Ad hanc iudicationem argumentationes omnes afferri oportebit. Ac, ne quis forte arbitretur nos non intelligere aliam quoq; incidere constitutionem in hanc causam, eam nos partẽ solã sumimus, in qua præcepta nobis danda sunt. Omnibus autem partibus hoc in libro explicatis, quiuis omni in causa, si diligenter attendet, omnes uidebit constitutiones, & earũ parteis, & cõtrouersias, siquæ forte in eas incident. nã de omnibus pscribemus.

Primus ergo accusatoris locus est, eius nominis, cuius de ui quæritur, breuis, & aperta, & ex hominum opinione definitio, hoc modo. Maiestatem minuere est de dignitate, aut amplitudine, aut potestate populi, aut eorum, quibus populus potestatem dedit, aliqd derogare. Hoc sic breuiter expositum, pluribus uerbis est, & rationibus cõfirmandum, & ita esse, ut descripseris, ostendendum. Postea ad id, quod definieris, factum eius, qui accusabitur, adiũgere oportebit, & ex eo, quod ostenderis esse, uerbi causa, maiestatẽ minuere, docere aduersarium maiestatem minuisse, & hunc locum totum cõmuni loco confirmare, per quem ipsius facti atrocitas, aut indignitas, aut omnino culpa cum indignatione augeatur, post erit infirmanda aduersariorũ descriptio. Ea autẽ infirmabitur, si falsa demonstrabitur, hoc ex opinione hominum sumetur, cum quemadmodum, & quibus in rebus homines in consuetudine scribendi, aut sermocinandi eo uerbo uti soleãt, consyderabitur. Itẽ infirmabitur, si turpis, aut inutilis esse ostendetur eius descriptionis approbatio, et si, quæ incõmoda consecutura sint, eo concesso, ostendetur. Id autem ex honestatis, & utilitatis partibus sumetur, de qbus in deliberationis præceptis exponemus. Et si, cum definitione nostra aduersariorum definitionem conferemus, et nostram ueram, honestam, utilem esse demonstrabimus, illorum contra. Quæremus autem res, aut maiori, aut minori, aut pari in negotio similes, ex qbus affirmetur nostra descriptio. Iam si res plures erunt definiendæ. ut si quæratur, fur sit, an sacrilegus, q uasa ex priuato sacra surripuerit, erit utendũ pluribus definitionibus. Deinde simili ratione causa tractanda. Locus autem cõmunis in eius malitiam, q non modo rerũ, uerum etiã uerborum potestatem sibi arrogare conetur, ut & faciat, quod uelit, et id, quod fecerit, quo uelit nomine appellet. Deinde defensoris primus locus est, itẽ nominis bre-

uis, & aperta, & ex opinione hominũ descriptio, hoc modo. Maie=
statem minuere est, aliquid de rep. cũ potestatem non habeas, admi=
nistrare. Deinde huius confirmatio est, similibus & exemplis, et ra=
tionibus. postea sui facti ab illa definitione separatio. Deinde locus
communis, per quẽ facti utilitas, aut honestas adaugetur. Deinde se-
quitur aduersariorum definitionis reprehensio, quæ ijsdem ex locis
omnibus, quos accusatori præscripsimus, conficitur, & cætera post ea-
dem præter cõmunem locum inducẽtur. Locus autẽ communis erit
defensoris is, per quem indignabitur, accusatorem sui periculi causa
non res solum conuertere, uerum etiam uerba commutare conari.
Nam illi q̃dem communes loci, qui aut calumniæ accusatorum de=
monstrandæ, aut misericordiæ captandæ, aut facti indignandi, aut
à misericordia deterrendi causa sumuntur, ex periculi magnitudine,
non ex causæ genere ducuntur. Quare non in omnem causam, sed
in omne causæ genus incidunt. Eorũ mentionẽ in coniecturali cõsti
tutione fecimus. Inductione autẽ eorũ, cum causa postulabit, utemur.

CVM Autem actio translationis, aut commutationis indige
re uidetur, quod non aut is agit, quem oportet, aut cũ eo,
qui cum oportet, aut apud quos, qua lege, qua pœna, quo
crimine, quo tempore oportet, constitutio trãslatiua appellatur. Huius
nobis exempla permulta opus sunt, si singula translationum gene-
ra quæramus, sed quia ratio præceptorum similis est, exemplorum
multitudine supersedendũ est. Atq; in nostra quidem consuetudine
multis de causis fit, ut rarius incidant translationes. Nam et præto=
ris exceptionibus multæ excluduntur actiones, & ita ius ciuile ha
bemus constitutum, ut à causa cadat is, qui non quemadmodum opor
tet, egerit. Quare in iure plerunq; uersantur. Ibi enim et exceptio
nes postulantur, & quodãmodo agendi potestas datur, & omnis cõ
ceptio priuatorum iudiciorũ constituitur. In ipsis autem iudicijs ra=
rius incidunt, & tamen, siquando incidunt, eiusmodi sunt, ut per se
minus habeant firmitudinis, confirmentur autem assumpta alia ali-
qua constitutione. Vt in quodã iudicio, cum ueneficij cuiusdã nomen
esset delatum, &, quia paricidij causa subscripta esset, extra ordinẽ
esset acceptum, cum in accusatione alia quædam crimina testibus, &
argumentis confirmarentur, paricidij autẽ solum mentio facta esset.
defensor in hoc ipso multum oportet ut diu consistat. cum de nece pa
rentis nihil demonstratũ sit, indignum facinus esse ea pœna afficere
eum, qua paricidæ afficiuntur, id autem si damnaretur, fieri necesse
esset, quoniam & id causæ subscriptum, & ex ea re nomen extra

ordinem sit acceptum. Ea igitur pœna si affici reum non oporteat, damnari quoq; non oportere, quoniam ea pœna damnationem necessario consequatur. Hic defensor pœnæ cõmutationem ex translatiuo genere inducendo, totam infirmabit accusationem. Veruntamen cæteris quoq; criminibus defendendis coniecturali constitutione translationem confirmabit. Exemplum autem translationis in causa nobis positum sit huiusmodi. Cum ad uim faciendã quidam armati uenissent, armati contra præsto fuerunt, & cuidã equiti romano qdã ex armatis resistenti gladio manum præcidit. Agit is, cui manus præcisa est, iniuriarũ. postulat is, q cum agitur, à prætore exceptionem, extra quam in reum capitis præiudicium fiat. Hic is, qui agit iudicium purum postulat. Ille, qui cum agitur, exceptionem addi ait oportere. Quæstio est. excipiendum sit, an non? Ratio. Non enim oportet in recuperatorio iudicio eius maleficij, de quo inter sicarios quæritur, præiudicium fieri. Infirmatio rationis, Eiusmodi sunt iniuriæ, ut de his indignum sit non primo quoq; tempore iudicari. Iudicatio. Atrocitas iniuriarũ satis'ne causæ sit. quare dum de ea iudicetur, de aliquo maiore maleficio, de quo iudiciũ cõparatũ sit, præiudicetur. atq; exemplũ qdem hoc est. In omni autem causa ab utroq; quæri oportebit, à quo, & per quos, & quomodo, & quo tempore aut agi, aut iudicari, aut qd statui de ea re conueniat. Id ex partibus iuris, de qbus post dicendũ est, sumi oportebit, & ratiocinari, quid in similibus rebus fieri soleat, & uidere utrum malitia qd aliud agatur, aliud simuletur, an stultitia, an necessitudine, quod alio modo agi non possit, an occasione agendi sic sit iudicium, aut actio constituta, an recte sine ulla re eiusmodi res agatur. Locus autem communis contra eum, qui translationem inducet, fugere iudicium, ac pœnam, quia causæ diffidat. A translatione autem omnium fore perturbationem, si non ita res agatur, & in iudicium ueniat, quo pacto oporteat. hoc est si aut cum eo agitur, qui cum non oporteat, aut alia pœna. alio crimine. alio tempore. atq; hanc rationem ad perturbationem iudiciorum omnium pertinere. Tres igitur eæ constitutiones, quæ partes non habent, ad hunc modum tractabuntur, Nunc generalem constitutionem, & partes eius consyderemus.

c VM ET facto, & facti nomine concesso, neq; ulla actionis illata controuersia, uis, & natura, & genus negotij ipsius quæritur, constitutionem generalẽ appellamus. Huius primas esse partes duas nobis uideri diximus, negotialem, et iuridicialem. Negotialis est, quæ in ipso negotio iuris ciuilis habet im=

plicitam controuersiam. Ea est huiusmodi. Quidam pupillum hæredem fecit. pupillus autem ante mortuus est, quàm in suam tutelam ueniret. De hæreditate ea, quæ pupillo uenit inter eos, qui patris pupilli hæredes secundi sunt, & inter agnatos pupilli controuersia est. possessio hæredum secundorum est. Intentio est agnatorum. nostra pecunia est, de qua is, cuius agnati sumus testatus non est. Depulsio est, immo nostra, qui hæredes secundi testamento patris sumus. Quæstio est. utrorum sit. Ratio est pater enim & sibi, & filio testamentum scripsit, dum is pupillus esset. Quare, quæ filij fuerunt, testamento patris nostra fiant necesse est. Infirmatio est rationis. immo pater sibi scripsit, et secundum hæredem non filio, sed sibi iussit esse. Quare præterquam quod ipsius fuit in testamento, ullius uestrum esse non potest. Iudicatio. possit'ne quisquam de filij pupilli re testari. an hæredes secundi ipsius patrisfamilias, non filij quoq; eius pupilli hæredes sint. Atque hoc non alienum est, quod ad multa pertineat, ne aut nusquam, aut usquequaq; dicatur hic admonere. Sunt causæ, quæ plures habent rationes in simplici constitutiõe, quod fit, cū id, quod factum est, aut quod defenditur, pluribus de causis rectum, aut probabile uideri potest. ut in hac ipsa causa. supponatur enim ab hæredibus hæc ratio. Vnius enim pecuniæ plures dissimlibus de causis hæredes esse non possunt, nec unquam factum est, ut eiusdem pecuniæ alius testamento, alius lege hæres esset. Infirmatio autē hæc erit. nō est una pecunia, propterea quod altera iam erat pupilli aduentitia, cuius hæres non illo in tempore in testamento quisquā scriptus erat, siquid pupillo accidisset, & de altera patris etiam nunc mortui uoluntas plurimū ualebat, quæ iā mortuo pupillo suis hæredibus concedebat. Iudicatio est, una'ne pecunia fuerit. acsi hac erunt usi infirmatione, posse plures esse unius hæredes pecuniæ dissimlibus de causis. de eo ipso iudicatio nascitur, possint'ne eiusdē pecuniæ plures dissimlibus generibus esse hæredes. Ergo una in constitutione intellectum est, quomodo & rationes, & rationū infirmationes, & præterea iudicationes plures fiant. Nunc huius generis præcepta uideamus. Vtrisq;, aut etiā omnibus si plures ambigent, ius ex ꝗbus rebus cōstet, est cōsyderandū. Initium ergo eius ab natura ductū uidetur. Quædā autem ex utilitatis ratione, aut ꝑspicua nobis, aut obscura in consuetudinē uenisse. Post autē approbata quædā aut à cōsuetudine, aut uero utilia uisa, legibus esse firmata. Ac naturæ ꝗdem ius est, quod nobis nō opinio, sed quædā innata uis afferat, ut religionem, pietatem, gratiam, uindicationem, obseruantiam, ueritatem.

Religionem, eam, quæ in metu, & cærimonia deorum sit, appellant. Pietatem, quæ erga patriam, aut parentes, aut alios sanguine coniunctos officium conseruare moneat. Gratiam, quæ in memoria, & remuneratione, officiorũ, & honorum, & amicitiarum obseruantiã teneat. Vindicationem, per quam uim, & contumeliam defendendo, aut ulciscendo propulsamus à nobis, & à nostris, qui nobis esse cari debent, & per quam peccata punimus. Obseruantiã, per quam ætate, aut sapientia, aut honore, aut aliqua dignitate antecedentes reueremur, & colimus. Veritatem, per quam damus operam, neq̃d aliter, quàm confirmauerimus, fiat, aut factum, aut futurum sit. Ac naturæ quidem iura minus ipsa quæruntur ad hanc controuersiam, quod neque in hoc ciuili iure uersantur, & à uulgari intelligentia remotiora sunt, ad similitudinem uero aliquam, aut ad rem amplificandã sæpe sunt inferenda. Consuetudinis autem ius esse putatur id, qđ uoluntate omnium sine lege uetustas comprobarit. In ea autẽ iura sunt quædã ipsa iam certa propter uetustatem. Quo in genere & alia sunt multa, & eorum multo maxima pars, quæ prætores edicere consueuerunt. Quædã autem genera iuris iã certa consuetudine facta sunt, quod genus, pactum, par, iudicatum. Pactum est, quod inter aliquos conuenit, quod iã ita iustum putatur, ut iuri præstare dicatur. Par, quod inter omnes æquabile est. Iudicatum, de quo iam ante sententia alicuius, aut aliquorum constituta est. Iã iura legitima ex legibus cognosci oportebit. His ergo ex partibus iuris quicquid aut ex ipsa re, aut ex simili, aut ex maiore, aut ex minore nasci uidebitur, quisque attendere, atque elicere pertẽtando unanquãq; partem iuris debebit. Locorum autem communium, quoniam (ut ante dictum est) duo sunt genera, quorum alterum dubiæ rei, alterũ certæ continet amplificationem, quid ipsa causa det, & quid augeri per communem locum possit, & oporteat, consyderabitur. Nam certi, qui in omnes incidant loci præscribi non possunt. in plerisque fortasse ab authoritate iurisconsultorum, & contra authoritatem dici oportebit. Attendendum est autem in hac, & in omnibus, num quos locos communes, præter eos, quos exposuimus, ipsa res ostendat. Nunc iuridiciale genus, & parteis eius consyderemus.

i VRIdicialis est, in qua æqui, & iniq̃ natura, & præmij, aut pœnæ ratio quæritur. Huius partes sunt duæ, quarũ alterã absolutã, alterã assumptiuã nominamus. Absoluta est, quæ ipsa ĩ se, nõ ut negocialis implicite, & abscondite, sed patẽtius, & expeditius recti, & nõ recti quæstionẽ cõtinet. ea est huiusmodi.

cum Thebani Lacedæmonios bello superauissent, & ferè mos esset Grais, cũ inter se bellum gessissent, ut ij, qui uicissent, trophæum aliquod in finibus statuerent uictoriæ modo in præsentia declarandæ causa, nõ ut in perpetuum belli memoria maneret, æneũ statuerũt trophæum. Accusantur apud Amphictyonas, idest apud commune Græciæ concilium. Intentio est. non oportuit. Depulsio est. oportuit. Quæstio est. oportuerit'ne? Ratio est. eam enim ex bello gloriam uirtute peperimus, ut eius æterna insignia posteris nostris reliquere uellemus. Infirmatio est. attamen æternum inimicitiarum monumentum Graios de Grais statuere non oportet. Iudicatio est, cum summæ uirtutis celebrandæ causa Graij de Grais æternũ inimicitiarũ monimentum statuerint, rectè'ne, an contra fecerint? Hãc ideo rationem subiecimus, ut hoc causæ genus ipsum, de quo agimus, cognosceretur. Nã si eã supposuissemus, qua fortasse usi sunt, non enim iuste, neq; pie bellum gessistis, in relationẽ criminis dilaberemur, de qua post loquemur. Vtrunq; autem causæ genus in hanc causam incidere perspicuũ est. In hanc argumentationes ex ijsdem locis sumendæ sunt, atq; ĩ causam negotialem, de qua ante dictum est. Locos autẽ communes et ex causa ipsa, siquid inerit indignationis, aut conquestionis, et ex iuris utilitate, et natura multos, et graues sumere licebit, et oportebit, si causæ dignitas uidebitur, postulare. Nunc assumptiuam partẽ iuridicialis consyderemus. ASSVMptiua igitur tunc dicitur, cum ipsum ex se factum probari non potest, aliquo autem foris adiuncto argumẽto defenditur. Eius partes sunt quatuor, Cõparatio, Relatio criminis. Remotio criminis, Cõcessio, Comparatio est, cũ aliquod factum, quod per se ipsum non sit probandũ, ex eo, cuius id causa factum est, defenditur. Ea est huiusmodi. Quidam Imperator, cũ ab hostibus circunsideretur, neq; effugere ullo modo posset, depactus est cum eis, ut arma, et impedimẽta relinqueret, milites educeret. Itaq; fecit. Armis, & impedimentis amissis, præter spẽ milites conseruauit. Accusatur maiestatis. Incurrit huc definitio, quid sit lædere maiestatẽ, sed nos hunc locum, de quo agimus, consyderemus. Intẽtio est. Nõ oportuit arma, et impedimenta relinquere. Depulsio est. oportuit. Quæstio est. oportuerit'ne? Ratio est. milites enim omnes perijssent. Infirmatio est, aut coniecturalis non perijssent, aut altera coniecturalis, nõ ideo fecisti. Ex quibus sunt iudicationes. perijssent'ne? et ideo'ne fecerit? aut hæc comparatiua, cuius nũc indigemus. At enim satius fuit amittere milites, quàm arma, & impedimenta hostibus concedere. Ex qua iudicatio nascitur. cum omnes perituri milites essent, nisi ad hanc pa-

ctionem uenissent, utrum satius fuerit amittere milites, an ad hanc cō
ditionem uenire? Hoc causæ genus ex his locis tractari conueniet.
Oportebit adhibere cæterarum quoq; constitutionum rationem, atq;
præcepta, ac maxime coniecturis faciendis infirmare illud, quod cū
eo, quod crimini dabitur, ij qui accusabuntur, comparabunt. Id fiet,
si aut id, quod dicent defensores futurum fuisse, nisi id factum eēt, quo
de facto iudicium est, futurum fuisse negabitur, aut si alia ratione, et
aliam ob causam, ac dicet se reus fecisse, demonstrabitur esse factum.
Eius rei confirmatio, & item contraria de parte infirmatio ex conie
cturali constitutione sumetur. Sin autem certo nomine maleficij uoca
bitur in iudiciū, sicut in hac causa. nam maiestatis accersitur, defini=
tione, & definitionis præceptis uti oportebit. Atq; hæc quidē plerūq;
in hoc genere incidunt, ut coniectura, & definitione utendum sit.
Sin aliud quoq; aliqđ genus incidet, eius generis præcepta licebit huc
pari ratione transferre. Nam accusatori maxime est in hoc elabo
randū, ut id ipsum factū, propter quod sibi reus concedi putat opor
tere, quamplurimis infirmet rationibus. quod facile est, si quamplu=
rimis constitutionibus aggrediatur id improbare. Ipsa autem compa
ratio separata à cæteris generibus controuersiarum sic ex sua ui
considerabitur, si illud, quod comparabitur, aut non honestum, aut nó
utile, aut non necessariū fuisse, aut non tantopere utile, aut non tan-
topere honestum, aut non tantopere necessariū fuisse demonstrabitur.
Deinde oportet accusatorem illud, quod ipse arguat, ab eo, quod defen
sor comparat, separare. Id autem faciet, si demonstrabit non ita fieri
solere, neq; oportere, neq; esse rationem, quare hoc propter hoc fiat,
ut propter salutem militum ea, quæ salutis causa comparata sunt, ho.
stibus tradantur. Postea comparare oportebit cum beneficio malefi-
cium, & omnino id, quod arguitur, cum eo, quod factum ab defensó
re laudatur, aut faciendū fuisse demonstratur, contendere. Et hoc ex-
tenuando maleficij magnitudinem simul adaugere. Id fieri poterit, si
demonstrabitur, honestius, utilius, magis necessariū fuisse illud, quod
uitarit reus, quàm illud, quod fecerit. Honesti autē, & utilis, & ne-
cessarij uis, & natura in deliberationis præceptis cognoscetur. De-
inde oportebit ipsam illá cóparatiuam iudicationem exponere tanq̄
causam deliberatiuá, & de ea ex deliberationis præceptis deinceps
dicere. Sit enim hec iudicatio, quam ante exposuimus. Cum omnes
perituri milites essent, nisi ad hác pactionē uenissent, utrū satius fue-
rit perire milites, an ad hác pactionem uenire. Hoc ex locis delibe=
rationis, quasi aliquā in consultationē res ueniat, tractari oportebit.

Defensor autem quibus in locis ab accusatore aliæ constitutiones erunt inductæ, in ijs ipse quoq; ex ijsdem constitutionibus defensionẽ comparabit, cæteros autem omnes locos, qui ad ipsam comparationem pertinebunt, ex contrario tractabit. Loci autem communes erunt accusatoris, in eum qui cum de facto turpi aliquo, aut inutili, aut utroq; fateatur, quærat tamen aliquam defensionem, & facti inutilitatem, aut turpitudinem cum indignatione proferre. Defensoris est nullum factum inutile, neq; turpe, neque item utile, neque honestum putari oportere, nisi quo animo, quo tempore, qua de causa factum sit, intelligatur. Qui locus ita communis est, ut bene tractatus in hac causa, magno ad persuadendum momento futurus sit. Et alter locus, per quem magna cum amplificatione beneficij magnitudo ex utilitate, aut honestate, aut facti necessitate demonstratur. Et tertius, per quem res expressa uerbis ante oculos eorum, qui audiunt, ponitur, ut ipsi se quoq; idem facturos fuisse arbitrentur, si sibi illa res atque ea faciendi causa per idem tempus accidisset.

RELATIO criminis est, cum reus id, quod arguitur confessus, alterius se inductum peccato iure fecisse demonstrat. Ea est huiusmodi. Horatius occisis tribus curiatibus, & duobus amissis fratribus, domum se uictor recepit. Is animaduertit sororem suam de fratrum morte non laborantem, sponsi autem nomen appellantem identidem curiatis cum gemitu, et lamentatione, indigne passus uirginem occidit, accusatur. Intentio est, iniuria sororem occidisti. Depulsio est. Iure occidi. Quæstio est. iure'ne occiderit? Ratio est. Illa enim hostium mortem lugebat, fratrum negligebat. me & populum R. uicisse moleste ferebat. Infirmatio est. Tamen à fratre indemnatam necari non oportuit. ex qua iudicatio fit. Cum Horatia fratrum mortem negligeret, hostium lugeret, de fratris, & populi R. uictoria non gauderet, oportuerit'ne eam à fratre indemnatam necari. Hoc in genere causæ, primum, siquid ex cæteris dabitur constitutionibus sumi oportebit, sicut in comparatione præceptum est. Postea siqua facultas erit, per aliquam constitutionem illum, in quem crimen transfertur, defendere. Deinde leuius esse illud, quod in alterum peccatum reus transferat, quàm quod ipse susceperit. Postea translationis partibus uti, & ostendere à quo, & per quos, & quomodo, & quo tempore aut agi, aut iudicari, aut statui de ea re conuenerit, ac simul ostendere non oportuisse ante supplicium, quàm iudicium interponere. Tum leges quoque, & iudicia demonstranda sunt, per quæ potuerit id peccatum, quod

ſponte ſua reus punitus ſit, moribus, & iudicio uindicari. Deinde negare debebit, audiri oportere, id, qđ in eũ criminis conferatur, de quo is ipſe, qui conferat, iudicium fieri noluerit, et id, quod iudicatum nõ ſit, pro infecto haberi oportere. Poſtea impudentiam demonſtrare eorum, qui eũ nunc apud iudices accuſent, quem ſine iudicibus ipſi cõdemnarint, et de eo iudicium faciant, de quo iam ipſi ſuppliciũ ſumpſerint. Poſtea perturbationẽ iudicij futuram dicemus, et iudices longius, quã poteſtatem habeant progreſſuros, ſi ſimul & de reo, & de eo, quem reus arguat, iudicarint. Deinde hoc ſi conſtitutum ſit, ut peccata homines peccatis, et iniurias iniurijs ulciſcantur, quantum incõmodorum conſequatur. Ac ſi idem facere ipſe, qui nunc accuſat, uoluiſſet, ne hoc quidem ipſo quicquam opus fuiſſet iudicio. Si uero cæteri quoq; idem faciant, omnino iudicium nullum futurum. Poſtea demõſtrabitur, ne ſi iudicio quidem illa damnata eſſet, in quam id crimen ab reo conferatur, potuiſſe hunc ipſum de illa ſuppliciũ ſumere. Quare eſſe indignum, eum, qui ne de dãnata qdem pœnas ſumere potuiſſet, de ea ſuppliciũ ſumpſiſſe, quæ ne adducta qdem ſit in iudicium. Deinde poſtulabit, ut legem, qua lege fecerit, proferat. Deinde (quemadmodum in comparatione præcipiebamus) ut illud, quod comparabatur, extenuaretur ab accuſatore quã maxime, ſic ĩ hoc genere oportebit illius culpam, in quẽ crimen transferetur, cum huius maleficio, qui ſe iure feciſſe dicat, comparare. Poſtea demonſtrandum eſt, non eſſe illud eiuſmodi, ut ob id hoc fieri conueniret. Extrema eſt, ut in cõparatione, aſſumptio iudicationis, & de ea ꝑ amplificationẽ ex deliberationis præceptis dictio. Defenſor autem, quæ per alias conſtitutiones inducentur, ex ijs locis, qui traditi ſunt, infirmabit. Ipſam autem relationem comprobabit, primum augendo eius, in quem refert crimen, culpam, & audaciam, et quammaxime per indignationem, ſi res feret iuncta cõqueſtione ante oculos ponendo. Poſtea leuius demoſtrando reum punitum, quã ſit ille promeritus, & ſuum ſuppliciũ cum illius iniuria conferendo. Deinde oportebit eos locos, qui ita erũt ab accuſatore tractati, ut refelli, & contrariam in partem conuerti poſſint, quo in genere ſunt tres extremi, contrarijs rationibus infirmare. Illa autem acerrima accuſatorum criminatio, per quam perturbationem fore omnium iudiciorum demonſtrant, ſi de indemnato ſupplicij ſumendi poteſtas data ſit, leuabitur. Primum ſi eiuſmodi demonſtrabitur iniuria, ut non modo uiro bono, uerum etiam homini libero uideatur nõ fuiſſe toleranda. Deĩde ita perſpicua, ut ne ab ipſo quidem, qui feciſſet in dubium uocaretur. Deinde eiuſmodi, ut in eã

is maxime

is maxime debuerit animaduertere, qui animaduerterit, ut non tam
rectum, non tam fuerit honeſtum in iudicium illam rē peruenire,
quā eo modo, atq; ab eo uindicari, quomodo, et ab quo ſit uindicata.
Poſtea ſic rem fuiſſe apertam, ut iudicium de ea re fieri nihil attinue
rit. Atq; hic demonſtrandum eſt, rationibus, et rebus ſimilibus, per-
multas ita atroces, & perſpicuas res eſſe, ut de his non modo non ne
ceſſe ſit, ſed ne utile quidem, quin mox iudicium fiat, expectare. Lo-
cus communis accuſatoris in eum, qui, cum id, quod arguitur, negare
non poſſit, tamen aliquid ſibi ſpei comparet ex iudiciorum perturba
tione. Atq; hic utilitatis iudiciorum demonſtratio, & de eo conque-
ſtio, qui ſupplicium dederit indemnatus, in eius autem, qui ſumpſerit
audaciam, et crudelitatem, indignatio. Ab defenſore, in eius, quē ul-
tus ſit, audaciam ſui conqueſtione, rem non ex nomine ipſius negotij,
ſed ex conſilio eius, qui fecerit, et cauſa, & tempore conſyderari opor
tere, quid mali futurum ſit, aut ex iniuria, aut ex ſcelere alicuius, ni
ſi tanta, et tā perſpicua audacia ab eo, ad cuius famam, aut ad parē
tes, aut ad liberos pertinuerit, aut ad aliquam rem, quam caram eſſe
omnibus aut neceſſe eſt, aut oportet eſſe, fuerit uindicata. REmo-
tio criminis eſt, cum eius intentio facti, quod ab aduerſario infertur,
in alium, aut in aliud dimouetur. Id fit bipartito. Nā tum cauſa, tum
res ipſa remouetur. Cauſæ remotionis hoc nobis exemplo ſit. Rho
dij quoſdam legarunt Athenas. Legatis quæſtores ſumptum, quem
oportebat dari, non dederunt. Legati profecti non ſunt. Accuſantur.
Intentio eſt. Proficiſci oportuit. Depulſio eſt. Non oportuit. Quæſtio eſt.
Oportuerit'ne. Ratio eſt. Sumptus enim, qui de publico dari ſolet, is
ab quæſtore non eſt datus. Infirmatio eſt. Vos tamen id, quod publi
ce uobis datum erat negotij, conficere oportebat. Iudicatio eſt, cum
ijs, qui legati erant. Sumptus ꝗ debebatur, ꝗ de publico non daretur,
oportuerit'ne eos conficere nihilo minus legationem. Hoc ī genere pri
mum ſicut in cæteris, ſiquid aut ex coniecturali, aut ex alia conſtitu
tione ſumi poſſit, uideri oportebit. Deinde pleraq; ex comparatione,
& ex relatione criminis in hanc quoq; cauſam conuenire poterūt.
Accuſator autem illum, cuius culpa id factum reus dicet, primum de
fendet, ſi poterit. Sin minus poterit, negabit ad hoc iudicium illius,
ſed huius, quem ipſe accuſet, culpā pertinere. poſtea dicet, ſuo quenq;
officio conſulere oportere, nec ſi ille peccaſſet, hunc oportuiſſe peccare.
deinde ſi ille deliquerit, ſeparatim illum, ſicut hunc accuſari oporte-
re, & non cum huius defenſione coniūgi illius accuſationem. De-
fenſor autem, cum cætera, ſiqua ex alijs incident conſtitutionibus

pertractarit, de ipsa remotione sic argumentabitur. Primum cuius ac
ciderit culpa demonstrabit. Deinde cum id aliena culpa accidisset,
ostendet se aut non potuisse, aut non debuisse id facere, quod accusator
dicat oportuisse. quod non potuerit, ex utilitatis partibus, in quibus
est necessitudinis uis implicata, demonstrabit. quod non debuerit, ex
honestate consyderabitur. De utroq; distinctius in deliberatiuo genere
dicetur. Deinde omnia facta esse ab reo, quæ in ipsius fuerint potesta
te, quod minus, quàm conuenerit, factum sit, culpa id alterius accidis
se. Deinde in alterius culpa exponenda demonstrandum est, quan-
tum uoluntatis, & studij fuerit in ipso, & id signis confirmandum
huiusmodi, ex cætera diligentia, ex ante factis, aut dictis, atq; hoc ipsi
utile fuisse facere. inutile autẽ non facere, et cum cætera uita magis
hoc fuisse consentaneum, quàm quod propter alterius culpam non fe
cerit. Sin autem non in hominem certum, sed in rem aliquam causa
dimouebitur, ut in hac eadem re, si quæstor mortuus esset, & idcirco
legatis pecunia data nõ esset, accusatione alterius, et culpæ depulsione
dempta, cæteris similiter uti locis oportebit, & ex concessionis parti-
bus quæ conuenient, assumere, de quibus post nobis dicendum erit.
Loci autem communes iidẽ utrisq; fere, qui superioribus assumptiuis
incident. Hi tamen certissimi. Accusatoris, facti indignatio. Defensoris,
cum in alio culpa sit, aut in ipso non sit, supplicio reum affici non
oportere. Ipsius autem rei fit remotio, cum id, quod datur crimini, ne
gat neq; ad se, neq; ad officium suum reus pertinuisse, nec, si quod in
eo sit delictum, sibi attribui oportere. Id genus causæ est huiusmodi.
In eo fœdere, quod factum est quondam cum Samnitibus quidã ado
lescens nobilis porcam sustinuit iussu imperatoris. Fœdere autem ab
senatu improbato, et imperatore Samnitibus dedito, quidam in sena
tu eum quoq; dicit, qui porcã tenuerit, dedi oportere. Intentio est. De
di oportet. Depulsio est. Non oportet. Quæstio est. Oporteat'ne. Ratio
est. Non enim meum fuit officium, nec mea potestas, cum & id æta-
tis & priuatus essem, & esset summa cum authoritate, & potestate
imperator, qui uideret, ut satis honestum fœdus feriretur. Infirmatio
est. At tamen, quoniã tu particeps factus es in turpissimo fœdere sum
mæ religionis, dedi te conuenit. Iudicatio est. Cum is, qui potestatis ni
hil habuerit iussu imperatoris in fœdere, et in tanta religione inter
fuerit, dedendus'ne sit hostibus, nec'ne. Hoc genus causæ à superiore
hoc differt, quod in illo concedit se reus oportuisse facere id, quod fieri
dicat accusator oportuisse, sed alicui rei, aut homini causam attribuit,
quæ uoluntati suæ fuerit impedimento sine concessionis partibus.

Nam earum quædam maior uis eſt, quod paulo poſt intelligetur. In hoc autem non accuſare alterum, nec culpam in alium transferre debet, ſed demonſtrare eam rem nec ad ſe, nec ad poteſtatẽ, neque ad officium ſuum pertinuiſſe, aut pertinere. Atque in hoc genere hoc accidit noui, quod accuſator quoque ſæpe ex remotione criminationem conficit. Vt ſiquis eum accuſet, qui, cum prætor eſſet, in expeditionem ad arma populum uocarit, cum conſules adeſſent. Nam ut in ſuperiore exemplo reus ab ſuo officio, ac poteſtate factum dimouebat, ſic in hoc ab eius officio, ac poteſtate, qui accuſatur, ipſe accuſator factum remouendo, hac ipſa ratione confirmat accuſationem. In hac ab utroque ex omnibus partibus honeſtatis, & omnibus utilitatis partibus exemplis, ſignis, ratiocinando quid cuiuſq; officij, iuris, poteſtatis ſit, quæri oportebit, & fuerit'ne ei, quo de agitur, id iuris officij poteſtatis attributum, nec'ne. Locos autem communes ex ipſa re, ſiquid indignationis, ac cõqueſtionis habebit, ſumi oportebit.

CONCESSIO eſt, per quam non factum ipſum probatur ab reo, ſed ut ignoſcatur, id petitur. Cuius partes ſunt duæ, purgatio, & deprecatio. Purgatio eſt, per quam eius, qui accuſatur, non factum ipſum, ſed uoluntas defenditur. Ea habet partes tres. imprudentiam, caſum, neceſſitudinem. Imprudentia eſt, cum ſciſſe aliquid is, qui arguitur, negat. Vt apud quoſdam lex erat, nequis Dianæ uitulum immolaret. Nautæ quidam, cum aduerſa tempeſtate in alto iactarentur, uouerunt, ſi eo portu, quem conſpiciebant, potiti eſſent, ei deo, qui ibi eſſet, ſe uitulum immolaturos. Caſu erat in eo portu fanum Dianæ eius, cui uitulum immolari non licebat. Imprudentes legis cum exiſſent, uitulum immolauerunt. Accuſantur. Intentio eſt. Vitulum immolaſtis ei deo, cui non licebat. Depulſio eſt in conceſſione poſita. Ratio eſt, neſciui non licere. Infirmatio eſt. Tamen quoniam feciſti, quod non licebat, ex lege ſupplicio dignus es. Iudicatio eſt. Cum id fecerit, quod non oportuerit, & id non oportere neſcierit, ſit'ne ſupplicio dignus. Caſus autem inferretur in conceſſionem, cum demonſtrabitur aliqua fortunæ uis uoluntati obſtitiſſe, ut in hac. Cum lacedæmonijs lex eſſet, ut hoſtias, niſi ad ſacrificium quoddam redemptor præbuiſſet, capitale eſſet. hoſtias is, qui redemerat, cum ſacrificij dies inſtaret, in urbem ex agro cœpit agere, tum ſubito magnis commotus tempeſtatibus fluuius Eurotas is, qui propter Lacedæmonem fluit, ita magnus, & uehemens factus eſt, ut eò traduci uictimæ nullo modo poſſent. Redemptor ſuæ uoluntatis oſtendendæ cauſa hoſtias conſtituit

omnes in litore, ut qui trans flumen essent, uidere possent. Cum omnes studio eius subitam fluminis magnitudinem scirent fuisse impedimento, tamen quidam capitis accersierunt. Intentio est. Hostiæ, quas debuisti, ad sacrificium præsto non fuerunt. Depulsio est concessio. Ratio. Flumen enim subito accreuit, & ea re traduci non potuerunt. Infirmatio est, tamen quoniam quod lex iubet, factum non est, supplicio dignus es. Iudicatio est. Cum in ea re redemptor contra legem aliqd fecerit, qua in re studio eius subita fluminis obstiterit magnitudo, supplicio'ne dignus sit? Necessitudo autẽ infertur, cum ui quadã reus id, quod fecerit, fecisse defenditur, hoc modo. Lex est apud Rhodios, ut siqua rostrata in portu nauis deprehensa sit, publicetur. cum magna in alto tempestas esset, uis uentorũ inuitis nautis Rhodiorum in portum nauim coegit. Quæstor nauim populi uocat. Nauis dominus negat publicari oportere. Intentio est. Rostrata nauis in portu deprehẽsa est. Depulsio est concessio. Ratio. Vi, & necessario sumus in portum coacti. Infirmatio est. Nauim ex lege tamen populi esse oportet. Iudicatio est. Cum rostratam nauim in portu deprehensam lex publicarit, cumq; hæc nauis inuitis nautis ui tempestatis in portũ coniecta sit, oporteat'ne eam publicari? Horum trium generũ icirco unum in locum contulimus exempla, quod similis in ea præceptio argumentorũ traditur. Nã in his omnibus primum, siquid res ipsa dabit facultatis, coniecturam ab accusatore induci oportebit, ut id, quod uoluntate factum negabitur, consulto factum suspicione aliqua demonstretur. Deinde inducere definitionem necessitudinis, aut casus, aut imprudẽtiæ, & exempla ad eam definitionem adiungere, in quibus imprudentia fuisse uideatur, aut casus, aut necessitudo, et ab his id, quod reus inferat, separare, id est ostendere dissimile, quod leuius, facilius, non ignorabile, non fortuitum, non necessarium fuerit. Postea demonstrare potuisse euitari, & hac ratione prouideri potuisse, si hoc, aut illud fecisset, aut nisi fecisset, præcaueri, & definitionibus ostendere non hanc imprudentiam, aut casum, aut necessitudinem, sed inertiam, negligentiam, fatuitatem nominari oportere. Ac siqua necessitudo turpitudinem uidebitur habere, oportebit per locorum communium implicationem redarguentem demonstrare, quid uis perpeti, mori deniq; satius fuisse, quã eiusmodi necessitudini obtemperare. Atq; tum ex iis locis, de quibus in negotiali parte dictum est, iuris, & æquitatis naturam oportebit quærere, & quasi in absoluta iuridiciali per se hoc ipsum ab rebus omnibus separatim considerare. Atque hoc in loco, si facultas erit, exemplis uti oportebit, quibus in simili excusatione non sit

ne non sit ignotum, & contentione, magis illis ignoscendũ fuisse, & ex deliberationis partibus turpe, aut inutile esse concedi eã rem, quæ ab aduersario commissa sit. permagnum esse, & magno futurũ detrimento, si ea res ab ijs, qui potestatẽ habent iudicandi, neglecta sit. Defensor autem conuersis omnibus his partibus poterit uti. Maxime autem in uoluntate defendenda commorabitur, & in ea re adaugẽda, quæ uoluntati fuerit impedimento, & se plusquã fecerit facere non potuisse, et in omnibus rebus uoluntatẽ spectari oportere, & se conuinci nõ posse, qđ non absit à culpa, et ex suo nomine cõmunem hominũ infirmitatẽ posse dãnari. Deinde nihil indignius esse, quàm eum, q̃ culpa careat, supplicio non carere. Loci autem cõmunes accusatoris unus in confessione. & alter quanta potestas peccandi relinquatur, si semel institutum sit, ut non de facto, sed de facti causa quæratur. Defensoris autẽ conquestio calamitatis eius, quæ non culpa, sed ui maiore quadam acciderit, & de fortunæ potestate, & hominũ infirmitate, & uti suum animum, non euentum consyderent. In q̃bus omnibus conquestionem suarum erumnarum, et crudelitatis aduersariorum indignationem inesse oportebit. Ac neminem mirari cõueniet, si aut in ijs, aut in alijs exemplis scripti quoq; controuersiã adiunctam uidebit. Quo de genere post erit nobis separatim dicendũ. propterea quod quædam genera causarum simpliciter, & ex sua ui consyderantur. quædam autem sibi aliud quoq; aliquod cõtrouersiæ genus assumunt. Quare omnibus cognitis, non erit difficile, in unanquanq; causam transferre, quod ex eo quoq; genere conueniet, ut in his exẽplis concessionis inest omnibus scripti controuersia ea, quæ ex scripto, & sententia nominatur. Sed q̃a de concessione loquebamur, in eam præcepta dedimus. Alio autem loco de scripto, & sententia dicemus. nunc in alteram concessionis partem consyderationẽ intendemus. DEPRECatio est, in qua non defensio facti, sed ignoscendi postulatio cõtinetur. Hoc genus uix in iudicio probari potest, ideo qđ concesso peccato, difficile est ab eo, qui peccatorum uindex esse debet, ut ignoscat impetrare. Quare parte eius generis, cum causam non in eo constitueris, uti licebit. Vt si pro aliquo claro, aut forti uiro, cuius in remp. multa sint beneficia, dixeris, possis, cum uidearis nõ uti deprecatione, uti tamen ad hunc modum. Quod si iudices hic pro suis beneficijs, pro suo studio, quod in uos habuit semper, tali suo tẽpore multorum suorum recte factorũ causa, uni delicto ut ignoscere tis postularet, tam dignũ uestra mansuetudine, quã uirtute huius esset iudices à uobis hanc rem hoc postulante impetrari. Deinde augere

beneficia licebit, & iudices per locum communem ad ignoscendi uoluntatem ducere. Quare hoc genus, quanquam in iudicijs non uersatur, nisi quadã ex parte, tamen quia & pars ipsa inducenda nonnunquam est, & in senatu, aut concilio sæpe omni in genere tractanda, in id quoq; præcepta ponemus. Nam in senatu, & in concilio de Siphace diu deliberatum est, et de Q. Numitorio pullo, apud L. Opimium, & eius concilium diu dictum est, et magis in hoc quidẽ ignoscendi, quàm cognoscendi postulatio ualuit. Nam semper animo bono se in populum R. fuisse non tam facile probabat, cum coniecturali constitutione uteretur, quàm ut propter posterius beneficiũ sibi ignosceretur, cũ deprecationis parteis adiungeret. Oportebit igitur eum, q sibi ut ignoscatur, postulabit, commemorare, siqua sua poterit beneficia, & si poterit, ostendere ea maiora esse, quàm hæc, quæ deliquerit, ut plus ab eo boni, quàm mali profectũ esse uideatur. Deinde maiorum suorum beneficia, siqua extabunt, proferre. Deinde ostendere non odio, neq; crudelitate fecisse, quod fecerit, sed aut stultitia, aut impulsu alicuius, aut aliqua honesta, aut probabili causa. Postea polliceri, & confirmare, se & hoc peccato doctum, & beneficio eorũ, qui sibi ignouerint, confirmatum, omni tempore à tali ratione absuturum. Deinde spem ostendere aliquo se in loco, magno ijs, q sibi concesserint, usui futurum. Postea, si facultas erit, se aut consanguineũ, aut iam à maioribus in primis amicum esse demonstrabit, et amplitudinem suæ uoluntatis, & nobilitatem generis eorum, qui se saluũ uelint, & dignitatem ostendere, & cætera ea, quæ psonis ad honestatem, & amplitudinem sunt attributa, cum conquestione sine arrogãtia in se esse demonstrabit, ut honore potius aliquo, quàm ullo supplicio dignus esse uideatur. Deinde cæteros proferre, quibus maiora delicta concessa sunt, ac multum proficiet, si se misericordem in potestate, & propensum ad ignoscendum fuisse ostendet. Atq; ipsum illud peccatum erit extenuandum, ut quamminimum obfuisse uideatur, et aut turpe, aut inutile demonstrandum tali de homine suppliciũ sumere. Deinde locis communibus misericordiam captare oportebit, ex ijs præceptis, quæ in primo libro sunt exposita. Aduersarius autem malefacta augebit, nihil imprudẽter, sed omnia ex crudelitate, & malitia facta dicet. Ipsum immisericordem, superbum fuisse, &, si poterit, ostendet semper inimicum fuisse, & amicum fieri nullo modo posse. Si beneficia proferet, aut aliqua de causa facta, non propter beneuolentiã demonstrabit, aut postea odiũ esse acre susceptum, aut illa omnia maleficijs esse deleta, aut leuiora beneficia, quàm maleficia,

aut cũ beneficijs honos habitus sit, pro maleficio pœnam sumi oportere. Deinde turpe esse, aut inutile ignosci. Deinde de quo, ut potestas esset, sæpe optarint, in eum potestate non uti summam esse stultitiã, et cogitare oportere quem animum in eum, uel quale odium habuerint. Locus autem communis erit indignatio maleficij, et alter locus eorum misereri oportere, qui propter fortunam non propter malitiã in miserijs sint. Quoniam igitur in generali constitutione tandiu propter eius partium multitudinem commoramur, ne forte uarietate, & dissimilitudine rerum deductus alicuius animus in quendam errorem deferatur, quid etiam nobis ex eo genere restet, & quare restet, admonendum uidetur. Iuridicialem causam esse dicebamus, in qua æqui, & iniqui natura, præmij aut pœnæ ratio quæreretur. Eas causas, in qbus de æquo, & iniquo quæritur, exposuimus. Nũc restat ut de præmio, & de pœna explicemus. Sunt enim multæ causæ, quæ ex præmij alicuius petitione constant. Nam & apud iudices de præmio sæpe accusatorum quæritur, & à senatu, aut concilio aliquod præmium sæpe petitur. Ac neminem conueniet arbitrari nos, cum aliquod exemplũ ponamus, quod in senatu agatur, ab iudiciali genere exemplorum recedere. Quicquid enim de homine probando, aut improbando dicitur, cum ad eam dictionem sententiarum quoq; ratio accomodetur, id non, si per sententiæ dictionẽ agitur, deliberatiuum est. Sed quia de homine statuitur, iudiciale est habendũ. Omnino autem qui diligenter omnium causarum uim, & naturã cognouerit, cum genere primo, tum etiam forma eas intelliget dissidere. Cæteris autem partibus aptas inter se omnes, & aliam in aliã implicatam uidebit. Nunc de præmijs consyderemus. L. Licinius Crassus consul quosdam in citeriore Gallia nullo illustri, neq; certo duce, neq; eo nomine, neq; numero præditos, ut digni essent, qui hostes Romani p. esse dicerentur, quod tamen excursionibus, & latrocinijs infestam prouinciam redderent, consectatus est, & confecit. Romam redijt. triumphum ab senatu postulat. Hic, ut & in deprecatione nihil ad nos attinet, rationibus, & infirmationibus rationum supponẽdis ad iudicationem peruenire, propterea quod nisi alia quoq; incidet constitutio, aut pars constitutionis, simplex erit iudicatio, & in quæstione ipsa continebitur. In deprecatione, huiusmodi. oporteat'ne pœna affici. In hac, huiusmodi. Oporteat'ne præmium dari. Nunc ad præmij quæstionem appositos locos exponemus. Ratio igitur præmij quatuor est in parteis distributa. In beneficia, in hominẽ, in præmij genus, in facultates. Beneficia ex sua ui, ex tempore, ex animo

eius,qui fecerit,ex casu consyderantur. Ex sua ui quærũtur,hoc mo
do. Magna,an parua. facilia,an difficilia.singularia sint,an uulga=
ria.uera,an falsa quadam ex oratione honestentur. Ex tempore au
tem,si tum cum indigeremus,cum cæteri nõ possent,aut nollent opi-
tulari,si tum cum spes deseruisset,opitulatus sit. Ex animo,si non sui
commodi causa,sed eo consilio fecit omnia,ut hoc conficere posset. Ex
casu,si non fortuna,sed industria factum uidebitur,aut si industriæ
fortuna obstiterit. In hominem autem,q̃bus rationibus uixerit,quid
sumptus in eam rem,aut laboris insumpserit; & siquid aliquando
tale fecerit,num alieni laboris,aut deorum bonitatis præmium sibi
postulet.num aliquando ipse talem ob causam aliquem præmio affi
ci negarit oportere.aut num iam satis pro eo,quod fecerit honos ha
bitus sit.aut num necesse fuerit ei facere id , quod fecerit.aut num
huiusmodi sit factum,ut nisi fecisset,supplicio dignus esset,non q̃a fe-
cerit,præmio.aut num ante tempus præmium petat,& spem incer
tam certo uenditet pretio.aut num quo supplicium aliquod uitet,eo
præmium postulet,uti de se præiudicium factum esse ui deatur. In
præmij autem genere,quid, & quantum,& quamobrem postule=
tur,& quo,& quanto quæq; res præmio digna sit,consyderabitur.
Deinde apud maiores,q̃bus hominibus,& q̃bus de causis talis ho-
nos sit habitus quæretur. Deinde ne is honos nimiũ ꝑuagetur. Atq;
hic eius,q̃ contra aliquem præmiũ postulantẽ dicet,locus erit cómu=
nis,præmia uirtutis,et officij sancta,et casta esse oportere, neq; ea aut
cũ improbis cõmunicari, aut in mediocribus hominibus ꝑuulgari.
Et alter,minus homines uirtutis cupidos fore uirtutis præmio ꝑuul
gato.quæ enim rara,& ardua sint,ea ex præmio pulchra, & iu=
cunda hominibus uideri. Et tertius,si existant,q̃ apud maiores no-
stros ob egregiam uirtutem tali honore dignati sunt,non'ne de sua
gloria,cũ pari præmio tales homines affici uideant , delibari pu=
tent? & eorũ enumeratio,et cũ eis,quos contra dicat,cóparatio. Eius
autem,q̃ præmium petet,facti sui amplificatio,& eorũ, q̃ præmio
affecti sunt,cum suis factis contentio. Deinde cæteros à uirtutis stu-
dio repulsum iri,si ipse præmio non sit affectus. Facultates autẽ con
syderantur,cũ aliquod pecuniariũ præmiũ postulatur.in quo utrum
copia'ne sit agri,uectigalium,pecuniæ,an penuria consyderatur. Loci
cõmunes.facultates augere,non minuere oportere, & impudentem
esse,qui pro beneficio non gratiã,uerum mercedem postulet.contra
autem de pecunia ratiocinari sordidum esse.cum de gratia referen=
da deliberetur,et se nõ pretiũ pro facto,sed honorẽ ita,ut factitatũ

sit pro

sit pro beneficio postulare. Ac de constitutionibus quidē satis dictum est. Nūc de ijs cōtrouersijs, quæ in scripto uersantur, dicendū uidetur.

i NSCRIPTO uersatur controuersia, cū ex scriptionis ratione aliqd dubij nascitur. Id fit ex ambiguo, ex scripto, et sententia, ex contrarijs legibus, ex ratiocinatione, ex definitione. EX Ambiguo autem nascitur controuersia, cum quid senserit scriptor, obscurum est, quod scriptum duas, pluresʼue res significat, ad hunc modum. Paterfamilias, cum filium hæredem faceret, uasorum argenteorum centum pondo uxori suæ sic legauit. Hæres meæ uxori meæ uasorum argenteorū pondo centum, quæ uolet, dato. Post mortem eius uasa magnifica, & pretiose cælata petit à filio mater. ille se quæ ipse uellet, debere dicit. Primū si fieri poterit, demonstrandū est, non esse ambigue scriptum, propterea quod omnes in consuetudine sermonis sic uti solent eo uerbo uno, pluribusʼue in ea sententia, in qua is, qui dicet accipiendū esse demonstrabit. Deinde ex superiore, & inferiore scriptura docendū id, quod quæratur, fieri pspicuū. Quare si ipsa separatim ex se uerba consyderentur, omnia, aut pleraq; ambigua uisumiri. Quæ autē ex omni consyderata scriptura pspicua fiant, hæc ambigua non oportere existimari. Deinde qua in sententia scriptor fuerit, ex cæteris eius scriptis, ex factis, ex dictis animo, atq; uita eius sumi oportebit, & eam ipsam scripturā, in qua inerit illud ambiguum, de quo quæritur, totam omnibus ex partibus pertentare, siquid aut ad id appositum sit, quod nos interpretemur, aut ei, quod aduersarius intelligat, aduersetur. Nā facile, quid uerisimile sit eum uoluisse, qui scripsit, ex omni scriptura, et ex persona scriptoris, atq; ijs rebus, quæ personis attributæ sunt, cōsyderabitur. Deinde erit demonstrandum, siquid ex ipsa re dabitur facultatis, id, quod aduersarius intelligat, multo minus commode fieri posse, quàm id, quod nos accipimus. quod illius rei neq; administratio, neq; exitus ullus extet. nos quod dicamus, facile & cōmode transigi posse, ut in hac lege. Nihil enim prohibet fictam legem exempli loco ponere, quo facilius res intelligatur. Meretrix coronam auream ne habeto. si habuerit, publica esto. contra eum, qui meretricē publicari dicat ex lege oportere, posset dici, neq; administrationem esse ullam publicæ meretricis, neq; exitum legis in meretrice publicanda, at in auro publicando & administrationem, & exitum facilem esse, & incommodi nihil inesse. Ac diligenter illud quoq; attendere oportebit, num illo probato, quod aduersarius intelligat, utilior res, aut honestior, aut magis necessaria, à scriptore neglecta ui-

deatur. Id fiet, si id, quod nos demonstrabimus, honestum, aut utile, aut necessarium demonstrabimus, & si id, quod ab aduersarijs dicetur, minime eiusmodi dicemus esse. Deinde si in lege erit ex ambiguo controuersia, dare operam oportebit, ut de eo, quod aduersarius intelligat, alia in lege cautum esse doceatur. Permultum autem proficiet illud demonstrare quemadmodum scripsisset, si id, quod aduersarius accipiat, fieri, aut intelligi uoluisset. ut in hac causa, in qua de uasis argenteis quaeritur, possit mulier dicere, nihil attinuisse adscribi, quae uolet, si haeredis uolūtati permitteret. eo enim non adscripto nihil inesse dubitationis, quin haeres, quae ipse uellet, daret. Amentiae igitur fuisse, cum haeredi uellet cauere, id adscribere, quo non adscripto nihilominus haeredi caueretur. Quare hoc genere magnopere talibus in causis uti oportebit. si hoc modo scripsisset, isto uerbo usus non esset, non isto loco uerbū istud collocasset. Nam ex his sententia scriptoris maxime p̄spicitur. Deinde quo tempore scriptum sit, quaerendum est, ut, quod eum uoluisse in eiusmodi tempore uerisimile sit, intelligatur. Post ex deliberationis partibus, quid utilius, & q̄d honestius, & illi ad scribendū, & his ad cōprobandum sit demonstrandum, & ex his siquid amplificationis dabitur, communibus utrūq; locis uti oportebit. EX Scripto, & sententia controuersia consistit, cum alter uerbis ipsis, quae scripta sunt, utitur, alter ad id, quod scriptorem sensisse dicet, omnem adiungit dictionem. Scriptoris autẽ sententia ab eo, qui sententia se defendet, tum semper ad idem spectare, et idẽ uelle demonstrabitur, tū aut ex facto, aut ex euentu aliquo ad tẽpus id, quod instituit, accommodabitur. Semper ad idẽ spectare, hoc modo. Paterfamilias, cum liberorum nihil haberet, uxorẽ autem haberet, in testamento ita scripsit. Si mihi filius genitus fuerit unus, plures'ue, is mihi haeres esto. Deinde, quae assolent. Postea, si filius ante moritur, quàm in tutelam suam uenerit, tu mihi dicebat secundus haeres esto. Filius non est natus, ambigunt agnati cum eo, qui est secūdus haeres, si filius ante, quàm in tutelam suam ueniat, mortuus sit. In hoc genere non potest hoc dici ad tempus, aut ad euentum aliquẽ sententiam scriptoris oportere accommodari, propterea quod ea sola demonstratur, qua fretus ille, qui contra scriptum dicet, suam esse haereditatem defendit. Alterum autem genus est eorum, qui sententiam inducunt, in quo non simplex uoluntas scriptoris ostenditur, quae in omne tempus, & in omne factum idem ualeat, sed ex quodam facto, aut euentu ad tempus interpretanda dicitur. Ea partibus iuridicialis assumptiuae maxime sustinetur. Nam tum indu-

citur cōparatio, ut in eo, qui, cum lex aperiri portas noctu uetaret,
aperuit quodam in bello, & auxilia quædam in oppidum recepit,
ne ab hostibus opprimerentur, si foris essent, quod propè muros castra
hostes haberent. Tum relatio criminis, ut in eo, qui, cum communis
lex omnium hominem occidere uetaret, tribunum militum suū, qui
uim sibi inferre conabatur, occidit. Tum remotio criminis, ut in eo,
qui cum lex quibus diebus in legationem proficisceretur, præstitue-
rat, ꝗa sumptum non dedit quæstor, profectus non est. Tum conces
sio ꝑ purgationem, & per imprudentiam, ut in uituli immolatione.
& ꝑ uim, ut in naui rostrata. & ꝑ casum, ut in Eurotæ fluminis
magnitudine. qua re aut ita sententia inducetur, ut unū quoddā uo-
luisse scriptor demonstretur. aut sic, ut in eiusmodi re, & tempore
hoc uoluisse doceatur. Ergo is, ꝗ scriptum defendet, his locis plerūq;
omnibus, maiore autē parte semper poterit uti. Primum scriptoris
collaudatione, & loco communi, nihil eos, qui iudicent, nisi id, quod
scriptum sit, spectare oportere, & hoc eo magis, si legitimum scriptū
proferetur, id est aut lex ipsa, aut ex lege aliquid. Postea, quod uehe
mentissimum est, facti, aut intentionis aduersariorū cum ipso scripto
contentione, quid scriptum sit, quid factum, quid iuratus iudex, quē
locum multis modis uariare oportebit, tum ipsum secum admiran-
tem quidnam contra dici possit, tum ad iudicis officiū reuertentem, &
ab eo quærentem, quid præterea audire, aut expectare debeat. tum
ipsum aduersarium, quasi intentantis loco producendo, hoc interro
gando, utrum scriptum neget esse eo modo, an ab se contra factū esse,
aut contra contendi neget. utrum negare ausus sit, se dicere desiturū.
Si neutrum neget, & contra tamen dicat nihil esse, quo hominē im=
pudentiorem quisquam se uisurum arbitretur. In hoc ita commora
ri conueniet, quasi præterea nihil dicendum sit, & quasi contra dici
nihil possit, sæpe id, quod scriptum est, recitando, sæpe cum scripto fa
ctum aduersarij confligendo, atque interdum acriter ad iudicem
ipsum reuertendo. Quo in loco iudici demonstrandum est, quid iu-
ratus sit, quid sequi debeat, duabus de causis iudicem dubitare opor
tere, si aut scriptum sit obscure, aut neget aliquid aduersarius.
Cum & scriptum sit aperte, & aduersarius omnia confiteatur, tum
iudicem legi parere, non interpretari legem oportere. Hoc loco con=
firmato, tum diluere ea, quæ contra dici poterant oportebit. Contra
autem dicetur, si aut prorsus aliud sensisse scriptor, & scripsisse
aliud demonstrabitur, ut in illa de testamento, quam posuimus con-
trouersia, aut causa assumptiua inferretur, quamobrem scripto

non potuerit, aut non oportuerit obtẽperari. Si aliud ſenſiſſe ſcriptor, aliud ſcripſiſſe dicetur is, qui ſcripto utetur, hoc dicet, nõ oportere de eius uolũtate nos argumentari, qui ne id facere poſſemus, iudiciũ nobis reliquerit ſuæ uolũtatis. multa incõmoda conſequi, ſi inſtituatur, ut à ſcripto recedatur. Nam & eos, qui aliquid ſcribant, nõ exiſtimaturos id, quod ſcripſerint, ratum futurum, & eos, qui iudicẽt, certum quid ſequantur, nihil habituros, ſi ſemel à ſcripto recedere conſueuerint. Quod ſi uoluntas ſcriptoris conſeruanda ſit, ſe nõ aduerſarios à uoluntate eius ſtare. Nam multo propius accedere ad ſcriptoris uolũtatem eum, qui ex ipſius eam literis interpretetur, quàm illum, qui ſententiã ſcriptoris non ex ipſius ſcripto ſpectet, quod ille ſuæ uolũtatis, quaſi imaginem reliquerit, ſed domeſticis ſuſpicionibus perſcrutetur. Sin cauſam afferet is, qui à ſententia ſtabit, primũ erit contradicendũ, quam abſurdum non negare contra legem feciſſe, ſed quare fecerit, cauſam aliquã inuenire. Deinde conuerſa omnia eſſe. ante ſolitos eſſe accuſatores iudicibus perſuadere affinem eſſe alicuius culpæ eum, ꝗ accuſaretur, cauſam proferre, quæ eum ad peccandum impuliſſet, nunc ipſum reum cauſam afferre, quare deliquerit. Deinde hanc inducere partitionem, cuius in ſingulas partes multæ conuenient argumentationes. Primum nulla in lege ullã cauſam contra ſcriptum accipi conuenire. deinde ſi in cæteris legibus conueniat, hanc eſſe huiuſmodi legem, ut in ea non oporteat. Poſtremo ſi in hac quoq; lege oporteat, hãc ꝗdem cauſam accipi minime oportere. Prima pars his ferè locis confirmabitur, ſcriptori neq; ingeniũ, neq; operam, neq; ullam facultatem defuiſſe, quo minus poſſet aperte ꝑſcribere id, quod cogitaret. Nec fuiſſe ei graue, nec difficile, eã cauſam excipere, quam aduerſarij proferant, ſi quicquã excipiendũ putaſſet. cõſueuiſſe eos, ꝗ legem ſcribant, exceptionibus uti. Deinde oportet recitare leges cũ exceptionibus ſcriptas, & maxime uidere, ſi qua in ea ipſa lege, qua de agitur, ſit exceptio aliquo in capite, aut apud eundem legis ſcriptorem, quo magis eum probetur fuiſſe excepturũ, ſiquid excipiendũ putaret. & oſtendere cauſam accipere, nihil aliud eſſe, niſi legem tollere, ideo quod cum ſemel cauſa conſyderetur, nihil attineat eam ex lege conſyderare, quippe quæ in lege ſcripta non ſit. Quod ſi ſit inſtitutum, omnibus cauſam dari, & poteſtatem peccandi, cum intellexerint uos ex ingenio eius, qui contra legem fecerit, non ex lege, in qua iurati ſitis, rem iudicare. deinde & ipſis iudicibus iudicandi, et cæteris ciuibus uiuẽdi ratiões ꝑturbatum iri, ſi ſemel à legibus receſſum ſit. Nã et iudices neq; ꝗd ſequãtur habituros,

si ab eo, quod scriptum sit, recedant, neque quo pacto alios improbare possint, quod contra legem iudicarint, & cæteros ciues, quid agant, ignoraturos, si ex suo quisque consilio, & ex ea ratione, quæ in mentem, aut in libidinem uenerit, non ex communi præscripto ciuitatis unanquanq; rem administrabit. Postea quærere à iudicibus ipsis, quare in alienis deteneantur negotijs. cur reip. munere impediantur, cum sæpius suis rebus, & commodis seruire possint, cur in certa uerba iurent. cur certo tempore conueniant, certo discedant. nihil quisquam afferat causæ, quo minus frequenter operam reip. det, nisi quæ causa ex lege excepta sit, an se legibus obstrictos in tãtis molestijs esse æquum censeant, aduersarios nostros leges negligere concedant. Deinde item quærere ab iudicibus, si eius rei causam, propter quam se reus contra legem fecisse dicat, exceptionem ipse in lege adscribat, passuri'ne sint. Postea hoc, quod faciat, indignius, & impudentius esse, quàm si adscribat. Age porrò, quid si ipsi uelint iudices adscribere, passurus'ne sit populus? atque hoc esse indignius, quam rem uerbo, & literis mutare non possint, eam re ipsa, & iudicio maxime commutare. Deinde indignum esse, de lege aliquid derogari, aut legem abrogari, aut aliqua ex parte commutari, cum populo cognoscendi, & probandi, aut improbandi potestas nulla fiat, hoc ipsis iudicibus inuidiosissimum futurum. Non hunc locum esse, neque hoc tempus legum corrigendarum. apud populum hoc, & per populum agi conuenire. quod si nunc id agant, uelle se scire, q lator sit, qui sint accepturi, se actiones uidere, & dissuadere uelle.

Quodsi hæc cum summe inutilia, tum multo turpissima sint, legem cuiuscemodi sit in præsentia conseruari à iudicibus, post si displiceat à populo corrigi conuenire. Deinde, si scriptum non extaret, magnopere quæreremus, neq; isti, nisi extra periculum quidem esset, crederemus. Nunc cum scriptum sit, amentiã esse eius, qui peccarit potius, quam legis ipsius uerba cognoscere. His, & huiusmodi rationibus ostenditur, causam extra scriptum accipi non oportere. Secunda pars est, in qua est ostendendum, si in cæteris legibus oporteat, in hac non oportere. Hoc demonstrabitur, si lex aut ad res maximas, utilissimas, honestissimas, religiosissimas uidebitur pertinere. aut inutile, aut turpe, aut nefas esse tali in re non diligentissime legi obtemperare. aut ita lex diligenter perscripta demonstrabitur, ita cautũ unaquaq; de re, & ita quod oportuerit exceptum, ut minime conueniat quicquã in tam diligenti scriptura præteritum arbitrari. Tertius locus est ei, qui pro scripto dicet maxime necessarius, per quẽ ostendat oportet, si

conueniat cauſam contra ſcriptum accipi, eam tamem minime oporte
re, quæ ab aduerſarijs afferatur, qui locus idcirco eſt huic neceſſarius,
quod ſemper is, qui contra ſcriptum dicat, æquitatis aliquid afferat,
oportet. Nam ſumma impudentia eſt, eum, qui contra quod ſcriptum
ſit, aliquid probare uelit, non æquitatis præſidio id facere conari. Si-
quidem igitur ex hac ipſa quippiam accuſator deroget, omnibus par
tibus iuſtius, et probabilius accuſare uideatur. Nam ſuperior oratio
hoc omnis faciebat, uti iudices etiam ſi nollent, neceſſe eſſet, hæc autẽ
etiam ſi neceſſe non eſſet, ut uellent, contra iudicare. Id autem fiet, ſi
quibus ex locis culpa demonſtrabitur, non eſſe in eo, qui comparatio-
ne, aut remotione, aut relatione criminis, aut conceſſionis partibus ſe
defendit, de quibus ante, ut potuimus, diligenter perſcripſimus, de his
locis, quæ res poſtulabit, ad cauſam aduerſariorũ improbandã trãſ=
feremus, aut cauſæ, & rationes afferrentur, quare, et quo conſilio ita
ſit in lege, aut in teſtamento ſcriptum, ut ſententia quoq;, & uoluntate
ſcriptoris, non ipſa ſolum ſcripturæ cauſa confirmatum eſſe uideatur,
aut alijs quoq; conſtitutionibus factum coarguetur. Contra ſcriptum
autem qui dicet, primum eum inducet locum, per quẽ æquitas cau=
ſæ demonſtretur, aut oſtendet, quo aĩo, quo conſilio, qua de cauſa fece=
rit, et quancunq; cauſam aſſumet, aſſumptionis partibus ſe defendet,
de quibus ante dictum eſt. Atq; hoc in loco cum diutius commoratus
ſui facti rationem, et æquitatem cauſæ exornauerit, tum ex his locis
ferè contra aduerſarios dicet, oportere cauſas accipi demõſtrabit, nul
lam eſſe legem, quæ aliquam rem inutilem, aut iniquam fieri uelit.
omnia ſupplicia, quæ à legibus proficiſcantur, culpæ, ac malitiæ uin-
dicandæ cauſa conſtituta eſſe. Scriptorem ipſum ſi exiſtat factum hoc
probaturum, et idem ipſum, ſi ei tales res accidiſſent, facturũ fuiſſe,
& ea re legis ſcriptorem certo ex ordine iudices, certa ætate prædi=
tos conſtituiſſe, ut eſſent, non qui ſcriptum ſuum recitarent, qđ quiuis
puer facere poſſet, ſed qui cogitationem aſſequi poſſent, & uolunta-
tem interpretari. Deinde illum ſcriptorem, ſi ſcripta ſua ſtultis homi
nibus, & barbaris iudicibus committeret, omnia ſumma diligentia
perſcripturum fuiſſe, nunc uero quod intelligeret quales uiri iudica
turi eſſent, idcirco eum quæ perſpicua uideret, non adſcripſiſſe, neque
enim uos ſcripti ſui recitatores, ſed uoluntatis interpretes fore puta-
uit. Poſtea quærere ab aduerſarijs, qđ ſi hoc feciſſem? qđ ſi hoc accidiſ
ſet? eorum aliquid, in quibus aut cauſa ſit honeſtiſſima, aut neceſſitu-
do certiſſima, tum'ne accuſaretis? Atqui hoc lex nuſquam excepit.
Non ergo omnia ſcriptis, ſed quædam, quæ perſpicua ſunt, tacitis ex

ceptionibus cauueri. Deinde nullā rē neq; legibus, neq; scriptura ulla, deniq; ne in sermone ꝗdem quotidiano, atq; imperijs domesticis recte posse administrari, si unusquisq; uelit uerba spectare, et non ad uolū tatem eius, qui uerba habuerit, accedere. Deinde ex utilitatis, & honestatis partibus ostendere, quàm inutile, aut quàm turpe sit id, quod aduersarij dicant fieri oportuisse, aut oportere, et id, qđ fecerimus, aut postulemus, quā utile, aut quàm honestum sit. Deinde leges nobis caras esse non propter literas, quæ tenues, & obscuræ notæ sint uolū tatis, sed propter earū rerum, quibus descriptum est utilitatem, & eorū, qui scripserunt, sapientiā, et diligentiā. Postea ꝗd sit lex describere, ut ea uideatur in sententijs, non in uerbis consistere, & iudex is uideatur legi obtemperare, ꝗ sententiam eius, non qui scripturam sequatur. Deinde quā indignum sit eodem affici supplicio eum, ꝗ propter aliquod scelus, & audaciam contra legem fecerit, et eum, ꝗ honesta, aut necessaria de causa non ab sententia, sed ab literis legis recesserit. atq; his, et huiusmodi rationibus et accipi causam, et in hac lege accipi, et eā causam, quā ipse afferat, oportere accipi demonstrabit. Et quēadmodū ei dicebamus, ꝗ à scripto diceret, hoc fo re utilissimū, siquid de æꝗtate ea, quæ cum aduersario staret, derogasset, sic huic, ꝗ contra scriptum dicet, plurimū proderit ex ipsa scriptura aliꝗd ad suā causam conuertere, aut ambigue aliquid scriptum ostendere. Deinde ex illo ambiguo eā ꝑtem, quæ sibi prosit, defendere, aut uerbi definitionē inducere, et illius uerbi uim, quo urgeri uideatur, ad suæ causæ cōmodū traducere, aut ex scripto, nō scriptū aliquod inducere per ratiocinationē, de qua post dicemus, quacūq; autem in re, q̃uis leuiter probabili scripto ipso se defenderit, etiā cum æquitate causa abūdabit, necessario multum proficiet, ideo quodsi id, quo nititur, aduersariorum causa subduxerit omnem illam eius uim, & acrimoniam lenierit, ac diluerit. Loci autem communes certis ex assumptionis partibus in utranq; partem conuenient. Præterea eius, qui à scripto dicet, leges ex se, non ex eius, qui contra commiserit, utilitate spectari oportere, et legibus antiquius haberi nihil oportere. contra scriptum. leges in consilio scriptoris, et utilitate communi, non in uerbis consistere. Quā indignum sit æquitatem literis urgeri, quæ uoluntate eius, qui scripserit, defendatur. EX Contrarijs autem legibus controuersia nascitur, cū inter se duæ uidentur leges, aut plures discrepare, hoc modo. Lex. Qui tyrannum occiderit olympionicarū præmium capito, et quam uolet sibi rem à magistratu deposcito, & magistratus ei concedito. Et altera lex. Tyranno occiso quinq; eius pro-

ximos cognatione magistratus necato. Alexandrum, qui apud Phæreos in Thessalia tyrannidem occuparat, uxor sua, cui Thebe nomen fuit, noctu, cum simul cubaret, occidit. Hæc filium suum, quem ex tyranno habebat, sibi præmij loco deposcit. Sunt qui ex lege puerũ occidi dicant oportere. Res in iudicio est. In hoc genere utraq; in partem ijdem loci, atq; eadem præcepta conuenient, ideo quod uterq; suã legem confirmare, contrariam infirmare debebit. Primum igitur leges oportet contendere, consyderando utra lex ad maiores, hoc ẽ ad utiliores, ad honestiores, ac magis necessarias res pertineat. Ex quo cõficitur, ut si leges duæ, aut si plures, aut quotquot erunt cõseruari nõ possint, quia discrepent inter se, ea maxime conseruãda putetur, quæ ad maximas res pertinere uideatur. Deinde utra lex posterius lata sit. nã postrema quæq; grauissima est. Deinde utra lex iubeat aliqd. utra permittat. nam id, quod imperatur, necessariũ, illud, quod permittitur, uoluntarium est. Deinde in utra lege, si non obtemperatum sit, pœna afficiatur, aut in utra maior pœna statuatur. Nam maxime conseruanda est ea, quæ diligentissima, & sancta est. Deĩde utra lex iubeat, utra uetet. nam sæpe ea, quæ uetat, quasi exceptione quadam corrigere uidetur illam, quæ iubet. Deinde utra lex de genere omni, utra de parte quadam, utra communiter in plures, utra in aliquam certam rem scripta uideatur. nam quæ in partem aliquam, & quæ in certam quandam rem scripta est, promptius ad causam accedere uidetur, & ad iudicium magis pertinere. Deinde ex lege utrum statim fieri necesse sit, uirum habeat aliquam moram, et sustentationem. nam id, quod statim faciendum sit, perfici prius oportet. Deĩde operam dare, ut sua lex ipso scripto uideatur niti. Contraria autem, aut per ambiguum, aut per ratiocinationem, aut per definitionẽ induci, quo sanctius, et firmius id uideatur esse, quod apertius descriptum sit. deinde suæ legis ad scriptum, ipsam sententiam quoq; adiungere, contrariam legem item ad aliam sententiam traducere, ut si fieri poterit, ne discrepare quidem uideantur inter se. Postremo facere, si causa dabit facultatem ut nostra ratione utraq; lex conseruari uideatur, et aduersariorum ratione, altera sit necessario negligenda. Locos autem communes, et quos ipsa causa det, uidere oportebit, & ex utilitatis, et honestatis amplissimus partibus sumere, demonstrantem per amplificationem ad utram potius legem accedere oporteat.

EX Ratiocinatione nascitur controuersia, cum ex eo, quod uspiam est, ad id, qđ nusquam scriptum est, uenitur. Hoc pacto. LEX. Si furiosus est, agnatorum gentiliumq; in eo pecuniaq; eius potestas esto.

Et. LEX.

Et LEX. Paterfamilias uti super familia, pecuniaq; sua legauerit, ita ius esto. Et LEX. Si paterfamilias intestato moritur, familia, pecuniaq; eius agnatorũ, gentiliumq; esto. Quidam iudicatus est parentem occidisse, & statim, quod effugiendi potestas non fuit, ligneæ soleæ in pedes inductæ sunt. Os autem obuolutum est folliculo, & præligatũ. deinde est in carcerem deductus, ut ibi esset tantisper, dũ culeus, in quem coniectus in profluentem deferretur, compararetur. Interea quidam eius familiares in carcerem tabulas afferunt, & testes adducunt. Hæredes, quos ipse iubet, scribũt. tabulæ obsignantur. De illo post suppliciũ sumitur. Inter eos, qui hæredes in tabulis scripti sunt, & inter agnatos de hæreditate controuersia est. Hic certa lex, quæ testamenti faciendi ijs, qui in eo loco sint, adimat potestatem, nulla profertur. Ex cæteris legibus, & quæ hunc ipsum supplicio huiusmodi afficiunt, & quæ ad testamenti faciendi potestatem pertinent, per ratiocinationem ueniendum est ad eiusmodi rationem, ut quæratur, habuerit'ne testamenti faciendi potestatem. Locos autẽ in hoc genere argumentandi hos, & huiusmodi quosdã esse arbitramur. Primum eius scripti, quod proferas laudationem, & confirmationem. Deinde eius rei, qua de quæratur, cũ eo, de quo constat collationem eiusmodi, ut id, de quo quæritur, rei, de qua constet, simile esse uideatur. Postea admirationem percunctatione, qui fieri possit, ut qui hoc æquum esse concedat, illud neget, quod aut æquius, aut eodem sit in genere? Deinde idcirco de hac re nihil esse scriptum, quod, cum de illa re esset scriptũ, de hac re is, q scribebat, neminem dubitaturum arbitratus sit. Postea multis in legibus multa esse præterita, quæ idcirco præterita nemo arbitretur, quod ex cæteris, de qbus scriptum sit, intelligi possint. Deinde æquitas rei demonstrãda est, ut in iuridiciali absoluta. Contra autem q dicet, similitudinem infirmare debebit, quod faciet, si demonstrabit illud, quod conferatur, ab eo, cui conferatur, diuersum esse genere, natura, ui, magnitudine, tempore, loco, psona, opinione, si quo in numero illud, quod per similitudinem afferretur, & quo in loco illud, cuius causa afferretur, haberi conueniat, ostendetur. Deinde qd res cum re differat, demonstrabitur, ut nõ idẽ uideatur, de utraq; existimari oportere. Ac si ipse quoq; poterit ratiocinationibus uti, ijsdem ratiocinationibus, de qbus ante dictum est, utetur, si non poterit, negabit oportere quicquam, nisi quod scriptũ sit, consyderare, periclitari omnia iura, si similitudines accipiantur, nihil esse pene, quod non alteri simile esse uideatur, multis dissimilibus rebus, in unanquanq; rẽ tantum singulas esse leges, omnia posse inter se

uel similia, uel dissimilia demonstrari. Loci communes a ratiocinatione. oportere coniectura ex eo, quod scriptum sit, ad id, quod non sit scriptum peruenire, & neminem posse omnes res p scripturā amplecti, sed eum commodissime scribere, qui curet, ut quædam ex quibusdā intelligantur. Contra ratiocinationem huiuscemodi coniecturam diuinationem esse, & stulti scriptoris esse non posse omnibus de rebus cauere, quibus uelit. DEFINitio est, cum in scripto uerbum aliquod est p situm, cuius de ui quæritur, hoc modo. Lex. Qui in aduersa tempestate nauim reliquerint, omnia amittunto, eorum nauis, et onera sunto, qui in naui remanserint. Duo quidam, cum iam in alto nauigarent, & eorum alterius nauis, alterius onus esset, naufragum quendam natantem, & manus ad se tendentem animaduerterunt, misericordia commoti, nauim ad eum applicuerunt, hominem ad se sustulerunt. Postea aliquanto, ipsos quoq; tempestas uehementius iactare cœpit usqueadeo, ut dominus nauis, cū idē gubernator esset, in scapham confugeret, & inde funiculo, qui a puppi religatus scapham annexam trahebat, nauim quo ad posset, moderaretur. Ille autem, cuius merces erant, in gladiū in naui ibidem incumberet. Hic ille naufragus ad gubernaculum accessit, & naui, quoad potuit, est opitulatus. Sedatis autem fluctibus, & tempestate iam commutata, nauis in portū prouehitur. Ille autem, q in gladium incubuerat, leuiter saucius, facile est ex uulnere recreatus. Nauim cū onere horum trium suam quisq; esse dicit. Hic omnes scripto ad causam accedunt, & ex nominis ui nascitur controuersia. Nam & relinquere nauē, & remanere in naui, deniq; nauis ipsa quid sit, definitionibus quæritur. iisdem autem ex locis omnibus, q̄bus definitiua constitutio tractabitur. Nūc expositis iis argumentationibus, quæ in iudiciale causarum genus accommodantur, deinceps in deliberatiuum genus, & demonstratiuum argumentandi locos, & præcepta dabimus, nō quo non in aliqua constitutione omnis semper causa uersetur, sed q̄a proprii tantum harum causarum q̄dam loci sunt, non a constitutione separati, sed ad fines horū generum accommodati. Nam placet in iudiciali genere finem esse æquitatē, hoc est partem quandā honestatis. In deliberatiuo autē Aristoteli placet utilitatem, nobis & honestatē, & utilitatem. In demonstratiuo autē honestatē. Quare, in quoq; genere causæ, quædā argumentationes cōmuniter, ac similiter tractabuntur, quædā separatius ad finem, quo referri omnem rationem oportet, adiūgentur, atq; uniuscuiusq; constitutionis exemplū suppone re non grauaremur, nisi illud uideremus, quēadmodū res obscuræ,

dicendo

dicendo fierent apertiores, sic res apertas obscuriores fieri oratione. Nunc ad deliberationis præcepta pergamus.

r ERVM expetendarum tria genera sunt. Par autem numerus uitandarum ex contraria parte. Nam est quiddam, quod sua ui nos alliciat ad sese non emolumento captans aliquo, sed trahens sua dignitate, quod genus, uirtus, sciētia, ueritas est. Aliud autem non propter suam uim, & naturam, sed propter fructum, atq; utilitatem, quod pecunia est. Est porro quiddā ex horum partibus iunctum, quod & sua ui, & dignitate nos inductos ducit, & præ se gerit quandam utilitatem, quo magis expetatur, ut amicitia, bona existimatio. Atq; ex his horum contraria facile tacentibus nobis intelligentur. Sed ut expeditius ratio tradatur, ea, quæ proposuimus, breui nominabuntur. Nam in primo genere quæ sunt, honesta appellabuntur. Quæ autē in secundo, utilia. hæc autem tertia, quia partem honestatis, & utilitatis continent, et quia maior est uis honestatis, iunctæ, res omnino ex duplici genere intelligentur, sed in meliorem partem uocabuli conferantur, & honesta nominentur. Ex his illud conficitur, ut appetendarum rerū partes sint honestas, & utilitas, uitādarū turpitudo, et inutilitas. His igitur duabus rebus duæ res grandes sunt attributæ, necessitudo, & affectio, quarū altera ex ui, altera ex re, & psonis consyderatur. De utraq; post apertius perscribemus. Nunc honestatis rationes primum explicemus.

Quod autem totum, aut aliqua ex parte propter se petitur, honestum nominabimus. Quare, cum eius duæ partes sint, quarū altera simplex, altera iuncta sit, simplicem prius consyderemus. Est igitur in eo genere omnes res una ui, atq; uno nomine amplexa uirtus. Nam uirtus est animi habitus naturæ modo rationi consentaneus. Quamobrem omnibus eius partibus cognitis, tota uis erit simplicis honestatis consyderata. Habet igitur parteis quatuor, prudentiam, iustitiam, fortitudinem, temperantiam. Prudentia est rerum bonarum, & malarum, & utrarunq; scientia. Partes eius, memoria, intelligentia, prouidentia. Memoria est, per quam animus repetit illa, quæ fuerunt. Intelligentia est, per quam ea perspicit, quæ sunt. Prouidentia est, per quam futurum aliquid uidetur ante, quàm factum sit. Iustitia est habitus animi communi utilitate conseruata, suam cuiq; tribuens dignitatem. Eius initium est ab natura profectum. Deinde quædam in consuetudinem ex utilitatis ratione uenerunt. Postea res & ab natura profectas, & ab consuetudine probatas legum metus, & religio sanxit. Natura ius est, quod non opinio genuit,

ſed quædam innata uis inſeruit, ut religionem, pietatem, gratiã, uindicationem, obſeruantiam, ueritatem. Religio eſt, quæ ſuperioris cuiuſdam naturæ, quam diuinam uocant, curã, cærimoniamq́; affert. Pietas, per quam ſanguine coniunctis, patriæq; beneuolis officium, & diligens tribuitur cultus. Gratia, in qua amicitiarum, & officiorum alterius memoria, & alterius remunerandi uolũtas continetur. Vindicatio eſt, per quam uis, & iniuria, & omnino omne, quod obfuturum eſt, defendendo, aut ulciſcendo propulſatur. Obſeruantia eſt, per quam homines aliqua dignitate antecedentes cultu quodam, & honore dignantur. Veritas eſt, per quam immutata ea, quæ ſunt, aut ante fuerunt, aut futura ſunt, dicuntur. Conſuetudine ius eſt, quod aut leuiter à natura tractum aluit, & maius fecit uſus, ut religionem, aut ſiquid eorum, quæ ante diximus, ab natura profectum maius factum propter conſuetudinem uidemus, aut quod in morem uetuſtas uulgi approbatione perduxit, quod genus, pactũ, par, iudicatum. Pactum eſt, quod inter aliquos conuenit. Par, quod inter omnes æquabile eſt. Iudicatum, de quo alicuius, aut aliquorum iam ſententiis conſtitutum eſt. Lege ius eſt, quod in eo ſcripto, quod populo expoſitum eſt, ut obſeruet, cõtinetur. Fortitudo eſt conſyderata periculorum ſuſceptio, et laborum perpeſſio. Eius partes magnificentia, fidẽtia, patientia, perſeuerantia. Magnificentia eſt rerum magnarum & excelſarum cum animi ampla quadam, et ſplendida propoſitione agitatio, atq; adminiſtratio. Fidentia eſt, per quam magnis, et honeſtis in rebus multum ipſe animus in ſe fiduciæ certa cũſpe collocauit. Patientia eſt honeſtatis, aut utilitatis cauſa rerum arduarum, ac difficiliũ uoluntaria, ac diuturna perpeſſio. Perſeuerantia eſt in ratione bene conſyderata, ſtabilis, & ꝑpetua permanſio. Temperãtia eſt rationis in libidinem, atq; in alios non rectos impetus animi firma, & moderata dominatio. Eius partes ſunt, continentia, clementia, modeſtia. Continentia eſt, per quam cupiditas conſilij gubernatione regitur. Clementia, per quam animi temere in odium alicuius inuectionis concitati comitate retinentur. Modeſtia, per quam pudor honeſtus claram, & ſtabilem comparat authoritatem. Atq; hæc omnia propter ſe ſolũ, ut nihil adiũgatur emolumenti, petenda ſunt. Quod ut demonſtretur, neq; ad hoc noſtrum inſtitutum pertinet, & à breuitate præcipiendi remotum eſt. Propter ſe autẽ uitanda ſunt, non ea modo, quæ his contraria ſunt, ut fortitudini ignauia, & iuſtitiæ iniuſtitia, uerum etiam illa, quæ propinqua uidentur, & finitima eſſe, abſunt autem longiſſime, quod genus, fidentiæ contrariũ eſt diffidentia,

diffidentia, & ea re uitium est. Audacia non contrarium, sed appositum est, ac propinquum, & tamen uitium est. Sic unicuiq; uirtuti finitimum uitiũ reperietur, aut certo iam nomine appellatum, ut audacia, quæ fidentiæ, pertinacia, quæ perseuerantiæ finitima est, superstitio, quæ religioni propinqua est, aut sine ullo certo nomine, quæ omnia item uti contraria rerum bonarum in rebus uitandis reponemus. Ac de eo q̃dem genere honestatis, quod omni ex parte propter se petitur, satis dictum est. Nunc de eo, in quo utilitas quoq; adiungitur, q̃d tamen honestũ uocamus, dicendũ uidetur. Sunt igitur multa, quæ nos cũ dignitate, tum fructu quoq; suo ducunt ad se, quo in genere est gloria, dignitas, amplitudo, amicitia. Gloria est frequẽs de aliquo fama cum laude. Dignitas, alicuius honesta & cultu, & honore, et uerecundia digna authoritas. Amplitudo, potentiæ, aut maiestatis, aut aliquarum copiarũ magna abundantia. Amicitia, uolũtas erga aliquem rerũ bonarum illius ipsius causa, quem diligit, cũ eius pari uoluntate. Hic, quia de ciuilibus causis loquimur, fructus ad amicitiam adiungimus, ut eorũ quoq; causa petenda uideatur, ne forte, qui nos de omni amicitia dicere existimant, reprehendere incipiant, quanquam sunt qui propter utilitatem modo petendã putant amicitiam, sunt qui propter se solum, sunt qui propter se, & utilitatem, quorũ quid uerissime constituatur, alius locus erit consyderandus. Nunc hoc sic ad usum oratorium relinquatur, utranq; propter rem amicitiam esse expetendã. Amicitiarum autem ratio, quoniã partim sunt religionibus iunctæ, partim nõ sunt, et q̃a partim ueteres sunt, partim nouæ, partim ab illorum, partim ab nostro beneficio profectæ, partim utiliores, partim minus utiles, ex causarum dignitatibus, ex temporum opportunitatibus, ex officiis, ex religionibus, ex uetustatibus habebitur. Vtilitas autẽ aut in corpore posita est, aut in extraneis rebus, quarum tamen rerum multo maxima pars ad corporis cõmodum reuertitur, ut in rep. quædam sunt, quæ (ut sic dicam) ad corpus pertinent ciuitatis, ut agri, portus, pecunia, classes, nautæ, milites, socij, quibus rebus incolumitatem, ac libertatem retinent ciuitates. Alia uero, quæ iam quiddam magis amplum, & minus necessariũ conficiunt, ut urbis egregia exornatio, atq; amplitudo, ut quædã excellens pecuniæ magnitudo, amicitiarum, ac societatum multitudo. Quibus rebus non illud solum conficitur, ut saluæ, & incolumes, uerum etiã ut amplæ, atq; potentes sint ciuitates. Quare utilitatis duæ partes uidentur esse, incolumitas, & potentia. Incolumitas est salutis tuta, atq; integra conseruatio. Potentia est ad sua conseruanda, &

alterius obtinenda idonearum rerum facultas. Atq; in ijs omnibus, quæ ante dicta sunt, quid difficulter fieri, & quid facile fieri possit, oportet considerare. Facile fieri id dicimus, quod sine magno, aut sine ullo labore, sumptu, molestia quambreuissimo tempore confici potest, Difficile autem fieri, quod quanquam laboris, sumptus, molestiæ, longinquitatis indiget, atque aut omnes, aut plurimas, aut maximas causas habet difficultatis, tamen his susceptis difficultatibus, compleri, atque ad exitum perduci potest. Quoniam ergo de honestate, & de utilitate diximus, nunc restat, ut de ijs rebus, quas his attributas esse dicebamus, necessitudine, & affectione perscribamus. Puto igitur esse hanc necessitudinem, cui nulla ui resisti potest, quæ neque mutari, neque leniri potest. Atque ut apertius hoc sit, exemplis licet uim rei qualis, & quanta sit, cognoscamus. Uri posse flamma ligneam materiam necesse est. Corpus mortale aliquo tempore interire necesse est, atque ita necesse, ut uis ea postulat, quam modo describebamus, necessitudinis, cui nulla ui resisti potest, quæ neq; mutari, neq; leniri potest. huiusmodi necessitudines cum in dicendi ratione incident, recte necessitudines appellabuntur. Sin aliquæ res incident difficiles, in illa superiori possit'ne fieri quæstione considerabimus. Atque etiam hoc mihi uideor uidere, esse quasdã cum adiunctione necessitudines, quasdam simplices, & absolutas. Nam aliter dicere solemus. necesse est Cassilinenses se dedere Annibali. Aliter autem. necesse est Cassilinum uenire in Annibalis potestatem. Illic in superiore adiunctio est hæc, nisi malint fame perire. Si enim id malunt, non est necesse, hoc inferius non item, propterea quod siue uelint Cassilinenses se dedere, siue famem perpeti, atq; ita perire, necesse est Cassilinum uenire in Annibalis potestatem. Quid igitur perficere potest hæc necessitudinis distributio? propè dicã, plurimum, cum is locus necessitudinis uidebitur incurrere. Nam, cum simplex erit necessitudo, nihil erit, quod multa dicamus, cum eã nulla ratione lenire possimus, cum autem ita necesse erit, ut aliquid effugere, aut adipisci uelimus, tum adiũctio illa quid habeat utilitatis, atq; honestatis, erit considerandum. Nam, si uelis attendere, ita tamen, ut id quæras, quod conueniat ad usum ciuitatis, reperias nullam esse rẽ, quam facere necesse sit, nisi propter aliquam causam, quam adiunctionem nominamus. Præter hæc autẽ esse multas inuenias res necessitudinis, ad quas similis adiunctio non accedit. Quod genus, ut homines mortales necesse est interire sine adiũctione, ut cibo utantur nõ necesse est, nisi cum illa exceptione, extra quam, si nolint fame perire. Ergo

ut dixi, illud, quod adiungitur, ſemper cuiuſmodi ſit, erit conſyderãdum. Nam omni tempore id pertinebit, ut aut ad honeſtatem hoc modo exponenda neceſſitudo ſit, neceſſe eſt hoc faciamus, ſi honeſte uolumus uiuere, aut ad incolumitatem, hoc modo, neceſſe eſt, ſi incolumes uolumus eſſe, aut ad commoditatem, hoc modo, neceſſe eſt, ſi ſine incommodo uolumus uiuere. ac ſumma qdẽ neceſſitudo uidetur eſſe honeſtatis, huic proxima incolumitatis, tertia ac leuiſſima commoditatis, quæ cum his nunquam poterit duabus contendere. Haſce autem inter ſe ſæpe neceſſe eſt cõparari, ut quanquam præſtat honeſtas incolumitati, tamen utri potiſſimum conſulẽdum ſit, deliberetur. Cuius rei certum quiddam præſcriptum uidetur in perpetuum dari poſſe. Nã qua in re fieri poterit, ut cum incolumitati conſuluerimus, quod ſit in præſentia de honeſtate delibatum, uirtute aliquando, & induſtria recuperetur, incolumitatis ratio uidebitur habenda, cum autem id non poterit, honeſtatis. Ita in huiuſmodi quoque re cum incolumitati uidebimur conſulere, uere poterimus dicere, nos honeſtatis rationem habere, quoniam ſine incolumitate eã nullo tempore poſſumus adipiſci. Qua in re uel concedere alteri, uel ad conditionẽ alterius deſcendere, & in præſentia quieſcere, atque aliud tempus expectare oportebit. In commoditatis uero ratione modo illud attendatur digna' ne cauſa uideatur ea, quæ ad utilitatẽ pertinebit, quare aut de magnificentia, aut de honeſtate quiddam derogetur. Atq; in hoc loco mihi caput illud uidetur eſſe, ut quæramus quid ſit illud, quod ſi adipiſci, aut effugere uelimus, aliqua res nobis ſit neceſſaria, hoc eſt, quæ ſit adiunctio, ut proinde, uti quæq; res erit, laboremus, & grauiſſimã quanq; cauſam uehementiſſime neceſſariam iudicemus. AFFECTIO eſt quædam ex tempore, aut ex negotiorum euentu, aut adminiſtratione, aut ſtudio hominum commutatio rerum, ut non tales, quales ante habitæ ſint, aut plerunque haberi ſoleant, habendæ uideantur eſſe, ut ad hoſtes tranſire turpe uidetur eſſe, at non illo animo, quo Vlyſſes tranſijt, & pecuniam in mare deijcere inutile, at non eo conſilio, quo Ariſtippus fecit. Sunt igitur res quædam ex tempore, & ex conſilio, non ex ſua natura conſyderandæ, quibus in omnibus quid tempora petant, aut quid perſonis dignum ſit, conſyderandum eſt, & non quid, ſed quo quidq; animo, qui cum, quo tempore, quandiu fiat, attendendum eſt. His ex partibus ad ſententiam dicendam, locos ſumi oportere arbitramur.

Laudes autem, & uituperationes ex ijs locis sumentur, qui loci personis sunt attributi, de quibus ante dictum est. Sin distributius tractare quis uolet, partiatur in animum, & corpus, & extraneas res licebit. Animi est, uirtus, cuius de partibus paulo ante dictũ est. Corporis, ualetudo, dignitas, uires, uelocitas. Extraneæ, honos, pecunia, affinitas, genus, amici, patria, potentia, & cætera, quæ simili esse in genere intelligentur. Atq; in his id, qđ in omnia ualet, ualere oportebit, contraria quoq;, & quæ, & qualia sint, intelligemus. Videre autem in laudando, & in uituperando oportebit, non tam quæ in corpore, aut in extraneis rebus habuerit is, de quo agetur, quàm quo pacto his rebus usus sit. Nam fortunam quidem & laudare stultitia, & uituperare superbia est. Animi autem, & laus honesta, & uituperatio uehemens est. Nunc quoniam omne in causæ genus argumentandi ratio tradita est, de inuentione prima, ac maxima parte rhetoricæ satis dictum uidetur. Quare quoniam & una pars ad exitum hunc ab superiore libro perducta est, & hic liber non parum continet literarum, quæ restant in reliquis dicemus.

FINIS.

M. TVLLII CICERONIS AD QVINTVM FRATREM DIALOGI DE ORATORE.

COGITANTI mihi sæpenumero, & memoria uetera repetenti, perbeati fuisse Quinte frater illi uideri solent: qui in optima rep. cum & honoribus, & rerum gestarum gloria florerent: eum uitæ cursum tenere potuerunt: ut uel in negotio sine periculo, uel in otio cum dignitate esse possent. Ac fuit tempus illud, cum mihi quoq; initium requiescendi, atq; animum ad utriusq; nostrũ præclara studia referẽdi fore, iustum, et prope' ab omnibus concessum esse arbitrarer, si infinitus forensium rerum labor, & ambitionis occupatio decursu honorum etiam ætatis flexu constitisset. quam spem cogitationum, et consiliorum meorum, cum graues communium temporũ, tum uarij nostri casus fefellerunt. Nam, qui locus quietis, et tranquillitatis plenissimus fore uidebatur: in eo maximæ molestiarum, et turbulentissimæ tempestates extiterunt. neq; uero nobis cupientibus, atque optantibus fructus otij datus est, ad eas artes, quibus à pueris dediti fuimus: celebrandas, interq; nosq; recolendas: et ætate incidimus in ipsam perturbationem disciplinæ ueteris: & consulatu deuenimus in medium rerum omnium certamen, atq; discrimen: & hoc tempus omne post consulatum obiecimus ijs fluctibus, qui per nos à cõmuni peste depulsi, in nosmetipsos redundarunt. Sed tamen in his uel asperitatibus rerum, uel angustijs temporis obsequar studijs nostris: & quantum mihi uel fraus inimicorum, uel causæ amicorum, uel resp. tribuet otij, ad scribendum potissimum conferã. Tibi uero frater neq; hortanti deero, neq; roganti. nam neq; authoritate quisquam apud me plus te ualere potest, neq; uoluntate. Ac mihi repetenda est ueteris cuiusdam memoriæ nõ sane' satis explicata recordatio, sed, ut arbitror, apta ad id, quod requiris, ut cognoscas, quæ uiri omnium eloquentissimi, clarissimiq; senserint de omni ratione dicendi. Vis enim, ut mihi sæpe dixisti, quoniã, quæ pueris, aut adolescentulis nobis ex commentariolis nostris incohata, atque rudia exciderunt, uix hac ætate digna, & hoc usu, quem ex causis, quas diximus, tot tantisq; consecuti sumus, aliquid ijsdem de rebus politius à nobis, perfectiusq; proferri: solesq; nonnunquã hac de re à me in disputationibus nostris dissentire, quod ego eruditissimorum hominum artibus eloquentiam contineri statuam, tu autem

illam ab elegantia doctrinæ ſegregandam putes, & in quodam ingenij, atq; exercitationis genere ponendam. Ac mihi quidem ſæpenumero in ſummos homines, ac ſummis ingenijs præditos intuenti, quærendum eſſe uiſum eſt, quid eſſet, cur plures in omnibus artibus quã in dicendo admirabiles extitiſſent, ac quocunque te animo, & cogitatione conuerteris, permultos excellẽtes in quoque genere uidebis, non mediocrium artium, ſed propè maximarũ. Quis enim eſt, qui, ſi clarorum hominum ſcientiam rerum geſtarum uel utilitate, uel magnitudine metiri uelit, non anteponat oratori imperatorem? Quis autem dubitet, quin belli duces ex hac una ciuitate præſtantiſſimos penè innumerabiles, in dicendo autem excellentes uix paucos proferre poſſimus? Iam uero cõſilio, ac ſapientia qui regere, ac gubernare remp. poſſent, multi noſtra, plures patrum memoria, atq; etiã maiorum extiterunt, cum boni perdiu nulli, uix autem ſingulis ætatibus ſinguli tolerabiles oratores inuenirentur. Ac ne quis forte cũ alijs ſtudijs, quæ reconditis in artibus, atq; in quadã uarietate literarum uerſentur, magis hanc dicendi rationem, quam cũ imperatoris laude, aut cum boni ſenatoris prudentia comparandã putet, conuertat animum, et ea ipſa artiũ genera circunſpiciat, quiq́; in ijs floruerint, quamq́; multi, ſic facillime quanta oratorum ſit, ſemperq́; fuerit paucitas, iudicabit. Neq; enim te fugit laudandarũ artium omnium procreatricem quandam, et quaſi parentem, eam, quam φιλοσοφίαν græci uocant, ab hominibus doctiſſimis iudicari, in qua difficile eſt enumerare, quot uiri, quanta ſciẽtia, quantaq́; in ſuis ſtudijs uarietate, et copia fuerint, qui non aliqua in re una ſeparatim elaborarint, ſed omnia, quæcunq; eſſent, uel ſcientiæ perueſtigatione, uel diſſerendi ratione comprehenderint. Quis ignorat, ij, qui mathematici uocantur, quanta in obſcuritate rerũ, et quã recondita in arte, et multiplici, ſubtiliq́; uerſentur? quo tamẽ in genere ita multi perfecti homines extiterunt, ut nemo ferè ſtuduiſſe ei ſcientiæ uehementius uideatur, quin, quod uoluerit, conſecutus ſit. Quis muſicis? quis huic ſtudio literarum, quod profitentur ij, qui grammatici uocantur, penitus ſe dedidit, quin omnẽ illarum artium penè infinitam uim, et materiam, ſcientia, et cognitione comprehenderit? Vere mihi hoc uideor eſſe dicturus, ex omnibus ijs, qui in harum artiũ ſtudijs lileraliſſimis ſint, doctrinisq́; uerſati, minimam copiam poetarum egregiorũ extitiſſe, atq; in hoc ipſo numero, in quo perraro exoritur aliquis excellens, ſi diligenter, et ex noſtrorum, & græcorum copia comparare uoles, multo tamen pauciores oratores, quã poetæ boni reperientur, quod

tur, quod hoc etiam mirabilius debet uideri, quia cæterarum artiũ studia ferè reconditis, atq; abditis è fontibus hauriuntur, dicendi autem omnis ratio in medio posita, communi quodam in usu, atque in hominum more, et sermone uersatur, ut in cæteris id maxime excellat, quod longissime sit ab imperitorum intelligentia, sensuq; disiunctum, in dicendo autem uitium uel maximum sit à uulgari genere orationis, atq; à consuetudine cõmunis sensus abhorrere. Ac ne illud quidem uere dici potest, aut plures cæteris artibus inseruire, aut maiore delectatione, aut spe uberiore, aut præmijs ad perdiscendũ amplioribus commoueri, atq; ut omittam Græciam, quæ semper eloquentiæ princeps esse uoluit, atq; illas omnium doctrinarum inuentrices Athenas, in quibus summa dicendi uis, & inuenta est, et perfecta, in hac ipsa ciuitate profecto nulla unquam uehementius, quàm eloquentiæ studia uiguerunt. Nam posteaquam imperio omnium gentium constituto diuturnitas pacis otiũ confirmauit, nemo ferè laudis cupidus adolescens non sibi ad dicendum studio omni enitendũ putauit. Ac primo quidem totius rationis ignari, qui neque exercitationis ullam uiam, neque aliquod præceptum artis esse arbitrarentur, tantum quantum ingenio, & cogitatione poterant consequebantur. post autem auditis oratoribus græcis, cognitisq; eorũ literis, adhibitisq; doctoribus, incredibili quodam nostri homines dicendi studio flagrauerunt. Excitabat eos magnitudo, & uarietas, multitudoq; in omni genere causarum, ut ad eam doctrinam, quã suo quisq; studio consecutus esset, adiungeretur usus frequẽs, qui omniũ magistrorum præcepta superaret. Erant autem huic studio maxima, quæ nũc quoq; sunt proposita præmia, uel ad gratiam, uel ad opes, uel ad dignitatem. ingenia uero (ut multis rebus possumus iudicare) nostrorũ hominum multum cæteris hominibus omnium gentiũ præstiterunt. Quibus de causis, quis non iure miretur, ex omni memoria ætatũ, temporum, ciuitatum, tam exiguum oratorum numerum inueniri? Sed nimirum maius est hoc quiddam, q̃ homines opinantur, et pluribus ex artibus, studijsq; collectum. Quis enim aliud in maxima discentiũ multitudine, summa magistrorum copia, præstantissimis hominum ingenijs, infinita causarũ uarietate, amplissimis eloquentiæ propositis præmijs esse causæ putet, nisi rei quãdam incredibilẽ magnitudinẽ, ac difficultatem? Est enim et scientia cõprehendẽda rerũ plurimarũ, sine qua uerborum uolubilitas inanis, atq; irridenda est, et ipsa oratio conformanda non solũ electione, sed etiam constructione uerborũ, et oẽs animorũ motus, quos hominũ generi rerũ natura tri

buit penitus pernoscendi, quod omnis uis, ratioq; dicendi in eorũ, qui audiunt, mentibus, aut sedandis, aut excitandis exprimenda est. Accedat eodem oportet lepos quidam, facetiæq;, & eruditio libero digna, celeritasq;, & breuitas, et respondendi, et lacescendi subtili uenustate, atq; urbanitate coniuncta. Tenẽda præterea est omnis antiquitas, exemplorumq; uis, neq; legum, aut iuris ciuilis scientia neglígenda est. Nam quid ego de actione ipsa plura dicã? quæ motu corporis, quæ gestu, quæ uultu, quæ uocis cõformatione, ac uarietate moderanda est, quæ sola per se, ipsa quanta sit, histrionum leuis ars, et scena declarat. in qua cum omnes in oris, et uocis, et motus moderatione elaborent, quis ignorat, quàm pauci sint, fuerintq;, quos animo æquo spectare possimus? quid dicam de thesauro rerum omnium memoria? quæ nisi custos inuentis, cogitatisq; rebus, et uerbis adhibeatur, intelligimus omnia, etiam si præclarissima fuerint, in oratore peritura. Quamobrem mirari desinamus, quæ causa sit eloquentium paucitatis, cum ex illis rebus uniuersis eloquentia constet, quibus in singulis elaborare permagnũ est, hortemurq; potius liberos nostros, cæterosq;, quorum gloria nobis, et dignitas cara est, ut animo rei magnitudinem complectantur, neq; ijs, aut præceptis, aut magistris, aut exercitationibus, quibus utuntur omnes, sed alijs quibusdã se id, quod expetunt, consequi posse confidant. Ac mea quidem sententia nemo poterit esse omni laude cumulatus orator, nisi erit omnium rerum magnarum, atq; artium scientiam consecutus. etenim ex rerũ cognitione efflorescat, et redundet oportet oratio, quæ, nisi subest res ab oratore percepta, et cognita, inanem quandam habet elocutionem, et penè puerilem. Neq; uero ego hoc tantum oneris imponã nostris præsertim oratoribus in hac tanta occupatione urbis, ac uitæ, nihil ut ijs putem licere nescire, quanquam uis oratoris, professioq; ipsa benedicendi hoc suscipere, ac polliceri uidetur, ut omni de re, quæcunque sit proposita, ab eo ornate, copioseq; dicatur. Sed quia non dubito, quin hoc plerisq; immensum, infinitumq; uideatur, et quod græcos homines non solum ingenio, et doctrina, sed etiam otio, studioq; abundantes partitionem quandam artium fecisse uideo, neq; in uniuerso genere singulos elaborasse, sed seposuisse à cæteris dictionibus eam partẽ dicendi, quæ in forensibus disceptationibus iudiciorum, aut deliberationum uersaretur, et id unum genus oratori reliquisse, non complectar in his libris amplius, quã quod huic generi, re quæsita, et multum disputata, summorum hominum propè consensu est tributum, repetamq; nõ ab incunabulis nostræ ueteris, puerilisq; doctrinæ quẽdam ordinem

dam ordinem

dam ordinem præceptorum, sed ea, quæ quondam accepi in nostrorum hominum eloquentissimorum, et omni dignitate principum disputatione esse uersata, non quo illa contemnam, quæ græci dicendi artifices, et doctores reliquerunt, sed, cum illa pateant, in promptuq; sint omnibus, neq; ea interpretatione mea, aut ornatius explicari, aut planius exprimi possint, dabis hãc ueniã mi frater, ut opinor, ut eorum, quibus summa dicendi laus à nostris hominibus concessa est, authoritatem græcis anteponam.

Romanos in laude dicendi grecis prefert

C V M igitur uehementius inueheretur in causam principum consul Philippus, Drusiq; tribunatus pro senatus authoritate susceptus, infringi iã, ac debilitari uideretur, dici memini ludorum romanorum diebus L. Crassum quasi colligendi sui causa, se in Thusculanum contulisse, uenisse eodem socer eius, qui fuerat Q. Mucius, dicebatur, & M. Antonius homo & consiliorum in rep. socius, & summa cum Crasso familiaritate coniunctus. exierant autem cum ipso Crasso adolescentes, & Drusi maxime familiares, & in quibus magnam tum spem maiores natu dignitatis suæ collocarant, C. Cotta, qui tum tribunatum pl. petebat, & P. Sulpitius, qui deinceps eum magistratum petiturus putabatur. hi primo die de temporibus illis, deq; uniuersa rep. quam ob causam uenerant, multum inter se usq; ad extremum tempus diei collocuti sunt, quo quidem in sermone multa diuinitus à tribus illis consularibus Cotta deplorata, & commemorata narrabat, ut nihil incidisset postea ciuitati mali, quod non impendere illi tanto ante uidissent. eo autem omni sermone confecto, tantã in Crasso humanitatem fuisse, ut cum lauti accubuissent, tolleretur omnis illa superioris tristitia sermonis, eaq; esset in homine iucunditas, et tantus in iocando lepos, ut dies inter eos curiæ fuisse uideretur, conuiuiũ Thusculani. Postero autem die, cũ illi maiores natu satis quiessent, in ambulationem uentum esse dicebat, tum Scæuolam duobus spatijs, tribus ue factis dixisse, cur non imitamur Crasse Socratem illum, qui est in Phædro Platonis? nam me hæc tua platanus admonuit, quæ non minus ad opacandum hunc locum patulis est diffusa ramis, quàm illa, cuius umbram secutus est Socrates, quæ mihi uidetur non tam ipsa aquula, quæ describitur, quàm Platonis oratione creuisse, sed quod ille durissimis pedibus fecit, ut se abijceret in herba, atq; ita illa, quæ philosophi diuinitus ferunt esse dicta, loqueretur, id meis pedibus certe concedi est æquius. Tum Crassum, Immo uero commodius etiam, puluinosq; poposcisse, & omnes in ijs sedibus, quæ erant

sub platano, consedisse dicebat. Ibi, ut ex pristino sermone relaxarentur animi omnium, solebat Cotta narrare, Crassum sermonem quendam de studio dicendi intulisse. qui, cum ita esset exorsus. Non sibi cohortandum Sulpitium, & Cottam, sed magis utrunq; collaudandum uideri, quod tantam iam essent facultatem adepti, ut non aequalibus suis solum anteponerentur, sed cum maioribus natu compararentur. Neq; uero mihi quicquam inquit praestabilius uidetur, quàm posse dicendo tenere hominum coetus, mentes allicere, uoluntates impellere, quo uelit, unde autem uelit, deducere. haec una res in omni libero populo, maximeq; in pacatis, tranquillisq; ciuitatibus praecipue semper floruit, semper dominata est. Quid enim est aut tam admirabile, quàm ex infinita multitudine hominum existere unum, qui id, quod omnibus natura sit datum, uel solus, uel cum paucis facere possit? aut tam iucundum cognitu, atq; auditu, quàm sapientissimis sententijs, grauibusq; uerbis ornata oratio, & perpolita? aut tam potens, tamq; magnificum, quàm populi motus, iudicum religiones, senatus grauitatem unius oratione conuerti? quid tam porro regium, tam liberale, tam munificum, quàm opem ferre supplicibus, excitare afflictos, dare salutem, liberare periculis, retinere homines in ciuitate? quid autem tam necessarium, quàm tenere semper arma, quibus uel tectus ipse esse possis, uel prouocare improbos, uel te ulcisci lacessitus? Age uero ne semper forum, subsellia, rostra, curiamq; meditere, quid esse potest in otio aut iucundius, aut magis propriu humanitatis, quàm sermo facetus, ac nulla in re rudis? Hoc enim uno praestamus uel maxime feris, quod colloquimur inter nos, & quod exprimere dicendo sensa possumus. Quamobrem quis hoc non iure miretur, summeq; in eo elaborandum esse arbitretur, ut quo uno homines maxime bestijs praestent, in hoc hominibus ipsis antecellat? Vt uero iam ad illa summa ueniamus, quae uis alia potuit aut dispersos homines unum in locum congregare, aut à fera, agrestiq; uita ad hunc humanum cultum, ciuilemq; deducere, aut iam constitutis ciuitatibus, leges, iudicia, iura describere? Ac ne plura, quae sint pene innumerabilia, consecter, cõprehendam breui. sic enim statuo, perfecti oratoris moderatione, & sapientia non solum ipsius dignitatem, sed & priuatorum plurimorum, & uniuersae reip. salutem maxime cõtineri. Quamobrem pergite, ut facitis, adolescentes, atq; in id studium, in quo estis, incumbite, ut & uobis honori, & amicis utilitati, & reip. emolumento esse possitis. Tum Scaeuola comiter, ut solebat, Caetera inquit assentior Crasso, ne aut de C. Laelij soceri mei, aut

de huius

tres orationis partes enumerat. i. docere. delectare. et mouere.

Ars oratoria omnibus cõparatur

de huius generi, aut arte, aut gloria detraham, sed illa duo Crasse uereor, ut tibi possim concedere. Vnum, quod ab oratoribus ciuitates, & ab initio constitutas, & saepe conseruatas esse dixisti. Alterũ, quod remoto foro, concione, iudicijs, senatu statuisti oratorẽ in omni genere sermonis, & humanitatis esse perfectum. Quis enim tibi hoc cõcesserit, aut initio genus hominum in montibus, ac syluis dissipatum non prudentium consilijs compulsum potius, quàm disertorum oratione delinitum, se oppidis, moenibusq; sepsisse? aut uero reliquas utilitates aut instituendis, aut conseruandis ciuitatibus, non à sapientibus, & fortibus uiris, sed à disertis, & ornate dicẽtibus esse constitutas? An uero tibi Romulus ille, aut pastores, & conuenas congregasse, aut Sabinorum connubia coniunxisse, aut finitimorum uim repressisse eloquentia uidetur, non consilio, & sapientia singulari? Quid in Numa Pompilio? qd in Seruio Tullo? quid in caeteris regibus? quorũ multa sunt eximia ad constituendam remp. num quod eloquentiae uestigiũ apparet? Quid exactis regibus? tametsi ipsam exactionem mente non lingua perfectam L. Bruti esse cernimus, sed deinceps omnia, non'ne plena consiliorum, inania uerborum uidemus? Ego uero, si uelim & nostrae ciuitatis exemplis uti, & aliarum, plura proferre possim detrimenta publicis rebus, quàm adiumenta per homines eloquentissimos importata. sed ut reliqua praetermittam, omnium mihi uideor, exceptis, Crasse uobis duobus, eloquentissimos audisse Tiberium, & C. Sempronios, quorum pater homo prudens, & grauis, haud quaquam eloquens, & saepe alias, & maxime censor saluti reip. fuit. atq; is non accurata quadam orationis copia, sed nutu, atq; uerbo libertinos in urbanas tribus transtulit, quod nisi fecisset, remp. quam nunc uix tenemus, iandiu nullam haberemus. At uero eius filij diserti, & omnibus uel naturae, uel doctrinae praesidijs ad dicendum parati, cum ciuitatem uel paterno consilio, uel auitis armis florentissimam accepissent, ista praeclara gubernatrice, ut ais, ciuitatum eloquentia remp. dissipauerunt. Quid leges ueteres, mos'q; maiorum? Quid auspicia, quibus & ego, & tu Crasse, cum magna reip. salute praesumus? quid religiones, & caerimoniae? quid haec iura ciuilia? quae iampridem in nostra familia sine ulla eloquentiae laude uersantur, num aut inuenta sunt, aut cognita, aut omnino ab oratorum genere tractata? Equidem & Seruium Galbam memoria teneo diuinum hominem in dicendo, & M. Aemilium Porcinam, & Cn. ipsum Carbonem, quem tu adolescentulus perpulisti, ignarum legum, hae-

sitantem in maiorum institutis, rudem in iure ciuili, & haec aetas nostra, praeter te Crasse, qui tuo magis studio, quàm proprio munere aliquo disertorum, ius à nobis ciuile didicisti, quod interdum pudeat, iuris ignara est. Quod uero in extrema oratione quasi tuo iure sumpsisti, oratorem in omnis sermonis disputatione copiosissime posse uersari, id nisi hic in tuo regno essemus, nõ tulissem, multisq; praeessem, qui aut interdicto tecum contenderent, aut te ex iure manu consertũ uocarent, quod in alienas possessiones tã temere irruisses. Agerẽt enim tecum lege primum Pythagorei omnes, atq; Democritici, caeteriq; in suo genere physici, uindicarentq; ornati homines in dicendo, & graues, quibus cum tibi iusto sacramento cõtendere non liceret. Vrgerent praeterea philosophorum greges, iam ab illo fonte, & capite Socrate, nihil te de bonis rebus in uita, nihil de malis, nihil de animi permotionibus, nihil de hominum moribus, nihil de ratione uitae didicisse, nihil omnino quaesisse, nihil scire conuincerent, & cum uniuersi in te impetum fecissent, tum singulae familiae litem tibi intenderẽt, Instaret academia, quae quicquid dixisses, id te ipsum negare cogeret. Stoici uero nostri disputationum suarum, atq; interrogationum laqueis te irretitum tenerent. Peripatetici autem etiam hec ipsa, quae propria oratorum putas esse adiumenta, atq; ornamenta dicendi, ab se peti uincerent oportere, ac non solũ meliora, sed etiam multo plura Aristotelẽ, Theophrastumq; de his rebus, quàm omnes dicẽdi magistros scripsisse ostenderent. Missos facio mathematicos, grammaticos, musicos, quorum artibus uestra ista dicendi uis ne minima qdem societate cõtingitur. Quamobrem ista tanta, tamq; multa profitenda Crasse non censeo, satis id est magnum, quod potes praestare, ut in iudicijs ea causa, quancunq; tu dicis, melior, & probabilior esse uideatur, ut in cõcionibus, ut in sententijs dicendis ad persuadendum tua plurimum ualeat oratio, deniq; ut prudentibus diserte, stultis etiam uere dicere uidearis. hoc amplius siquid poteris, non id mihi uidebitur orator, sed Crassus sua quadam propria non communi oratorum facultate posse.

Tum ille, Non sum inquit nescius Scaeuola ista inter graecos dici, & disceptari solere. audiui enim summos homines, cum quaestor ex Macedonia uenissem Athenas florente academia, ut temporibus illis ferebatur, quod eam Carneades, & Clitomachus, & Aeschines obtinebant, erat etiam Metrodorus, qui cum illis unà ipsum illum Carneadem diligentius audierat, hominem omnium in dicendo, ut ferebant, acerrimũ, & copiosissimum, uigebat auditor Panaetij illius tui Mnesarchus, & Peripatetici Critolaus, & Diodorus. multi erant

praeterea

præterea præclari in philosophia, & nobiles, a' quibus omnibus una pene' repelli uoce oratorē a gubernaculis ciuitatum, excludi ab omni doctrina, rerumq; maiorum scientia, ac tantum in iudicia, & conciunculas, tanquam in aliquod pistrinum detrudi, & compingi uidebam. Sed ego neq; illis assentiebar, neq; harum disputationum inuentori, & principi longe omnium in dicendo grauissimo, & eloquētissimo Platoni, cuius tum Athenis diligentius legi cum Carneade Gorgiam, quo in libro in hoc maxime admirabar Platonem, quod mihi in oratoribus irridendis ipse esse orator summus uidebatur. uerbi enim cōtrouersia tandiu torquet græculos homines cōtentionis cupidiores, quàm ueritatis. Nam siquis hunc statuet esse oratorem, qui tantummodo in iure, aut in iudicijs possit, aut apud populū, aut in senatu copiose loqui, tamen huic ipsi multa tribuat, & concedat necesse est. neq; enim sine multa pertractatione omnium rerum p. neq; sine legum, moris, iuris scientia, neq; natura hominum incognita, ac moribus, in his ipsis rebus satis callide uersari, & perite potest. qui autem hæc cognouerit, sine quibus ne illa quidem minima in causis quisquam recte tueri potest, quid huic abesse poterit de maximarum rerū scientia? Sin oratoris nihil uis esse, nisi composite, ornate, copiose eloq, quæro id ipsum, qui possit assequi sine ea scientia, quam ei non conceditis? dicēdi enim uirtus, nisi ei, qui dicit, ea, de quibus dicit, pcepta sint, extare non potest. Quamobrem si ornate locutus est, sicut fertur, et mihi uidetur physicus ille Democritus, materies illa fuit physici, de qua dixit, ornatus uero ipse uerborum oratoris putandus est. & si Plato de rebus a' ciuilibus controuersijs remotissimus diuinitus est locutus, quod ego cōcedo, si item Aristoteles, si Theophrastus, si Carneades in rebus ijs, de qbus disputauerunt, eloquentes, & in dicēdo suaues, atq; ornati fuerunt, sint hæ res, de quibus disputant, in alijs quibusdā studijs, oratio quidē ipsa propria est huius unius rationis, de qua loquimur, & quærimus. Etenim uidemus ijsdē de rebus ieiune quosdam, & exiliter, ut eum, quem acutissimum ferunt Chrysippum, disputauisse, neq; ob eam rem philosophiæ non satisfecisse, quod non habuerit hanc dicendi ex arte alienam facultatem. Quid ergo interest? aut quid discernes eorū, quos nominaui, ubertatem in dicēdo, & copiam ab eorum exilitate, qui hac dicendi uarietate, & elegātia non utuntur? Vnum erit profecto, quod ij, qui bene dicunt, afferūt propriam, compositam orationem, & ornatam, & artificio quodā, & expolitione distinctam. hæc autem oratio, si res non subest ab oratore percepta, & cognita, aut nulla sit necesse est, aut omniū irrisione lu-

Paucis uerbis propr[ium] munus oratoris ui[de]

datur. quid est enim tam furiosum, quàm uerborum uel optimorũ, atq; ornatissimorum sonitus inanis nulla subiecta sententia, nec scientia? Quicquid erit igitur quacunq; ex arte, quocunq; de genere, id orator, si tanquam clientis causam didicerit, dicet melius, & ornatius, quàm ille ipse eius rei inuentor, atq; artifex. Nam, siquis erit, qui hoc dicat, esse quasdam oratorum proprias sententias, atq; causas, & quasi certarum rerum forensibus cancellis circunscriptã sciẽtiam, fatebor equidem in his magis assidue uersari hanc nostrã dictionem, sed tamen in ijs ipsis rebus permulta sunt, quæ isti magistri, q rhetorici uocantur, nec tradunt, nec tenent. Quis enim nescit maximã uim existere oratoris in hominum mentibus, uel ad irã, aut ad odium, aut dolorem incitandis, uel ab hisce ijsdem permotionibus ad lenitatem, misericordiamq; reuocandis? quæ nisi q naturas hominum, uimq; omnem humanitatis, causasq; eas, quibus mentes aut incitantur, aut reflectuntur, penitus pspexerit, dicendo, quod uolet, perficere non poterit. Atqui totus hic locus philosophorum putatur proprius, neq; orator me authore, unquam repugnabit, sed, cum illis cognitionem rerum concesserit, quod in ea solum illi uoluerint elaborare, tractationem orationis, quæ sine illa sciẽtia nulla est, sibi assumet. Hoc enim est propriũ oratoris, quod sæpe iam dixi, oratio grauis, & ornata, et hominum sensibus, ac mentibus accommodata. quibus de rebus Aristotelem, & Theophrastum scripsisse fateor. Sed uide, ne hoc Scæuola totum sit à me. nam ego, quæ sunt oratoris cũ illis cõmunia, nõ mutuor ab illis, isti, quæ de his rebus disputant, oratorum esse concedunt. itaq; cæteros libros artis isti suæ nomine, hos rhetoricos & inscribunt, & appellant. Etenim, cũ illi in dicendo inciderint loci (quod psæpe euenit) ut de dijs immortalibus, de pietate, de concordia, de amicitia, de communi ciuium, de hominum, de gẽtium iure, de æquitate, de temperantia, de magnitudine animi, de omni uirtutis genere sit dicendũ, clamabunt credo omnia gymnasia, atq; omnes philosophorũ scholæ, sua hæc esse omnia propria, nihil omnino ad oratorem ptinere, quibus ego, ut de his rebus omnibus in angulis consumendi otij causa disserant, cum concessero, illud tamen oratori tribuam, & dabo, ut eadẽ, de quibus illi tenui quodam, & exiguo sermone disputant, hic cum omni grauitate, & iucunditate explicet. hæc ego cum ipsis philosophis, tum Athenis disserebã, cogebat enim me Marcus Marcellus hic noster, qui nunc ædilis curulis est, et profecto, nisi ludos nunc faceret, huic nostro sermoni interesset, ac iam tum erat adolescentulus his studijs mirifice, deditus. Iam ue-

Que propria oratoris sunt

ro de legibus instituendis, de bello, de pace, de socijs, de uectigalibus, de iure ciuium generatim in ordines, ætatesq; descripto, dicant uel græci, si uolunt Lycurgum, aut Solonem, quanquam illos quidē censemus in numero eloquentium reponendos, scisse melius, quàm Hyperidem, aut Demosthenem, perfectos iam homines in dicendo, & perpolitos, uel nostros decemuiros, qui XII tabulas perscripserunt, quos necesse est fuisse prudentes, anteponant in hoc genere, & Ser. Galbæ, & socero tuo C. Lælio, quos constat dicendi gloria præstitisse, nunquam enim negabo esse quasdam artes proprias eorum, qui in his cognoscendis, atq; tractandis studium suum omne posuerunt, sed oratorem plenum, atq; perfectum esse eum dicam, qui de omnibus rebus possit uarie, copioseq; dicere. Etenim sæpe in ijs causis, quas omnes proprias esse oratorum confitentur, est aliquid, quod non ex usu forensi, quem solum oratoribus conceditis, sed ex obscuriore aliqua scientia sit promendum, & assumendum, quæro enim num possit aut contra imperatorem, aut pro imperatore dici sine rei militaris usu, aut sæpe etiam sine regionum terrestrium, aut maritimarū scientia? num apud populum de legibus iubēdis, aut uetandis, num in senatu de omni reip. genere dici sine summa rerum ciuilium cognitione, & prudentia? num admoueri possit oratio ad sensus animorum, atq; motus uel inflammandos, uel etiam extinguēdos, quod unum in oratore dominatur, sine diligentissima peruestigatione earum omnium rationum, quæ de naturis humani generis, ac moribus à philosophis explicantur? Atq; haud scio, an minus hoc uobis sim probaturus, equidem non dubito, quod sentio dicere, physica ista ipsa, quæ paulo ante, & mathematica, & cæterarum artium propria posuisti, scientiæ sunt eorum, qui illa profitentur, illustrare autem oratione si quis istas ipsas artes uelit, ad oratoris ei confugiendum est facultatem. Neq; enim si Philonem illum architectum, qui Atheniensibus armamentarium fecit, constat perdiserte populo rationem operis sui reddidisse, existimandum est architecti potius artificio disertum, quàm oratoris fuisse. Nec si huic M. Antonio pro Hermodoro fuisset de naualium opere dicendum, non cum ab illo causam didicisset, ipse ornate de alieno artificio, copioseq; dixisset? neque uero Asclepiades is, quo nos medico, amicoq; usi sumus, tum, cum eloquentia uincebat cæteros medicos, in eo ipso, quod ornate dicebat, medicinæ facultate utebatur, non eloquentiæ? Atque illud est probabilius, neque tamen uerum, quod Socrates dicere solebat, omnes in eo, quod scirent, satis esse eloquen-

tes. illud uerius, neq; quēquam in eo diſertum eſſe poſſe, quod neſciat, neq;, ſi id optime ſciat, ignarus'q; ſit faciundæ, ac poliendæ orationis, diſerte id ipſum poſſe, de quo ſciat, dicere. Quamobrem, ſiquis uniuerſam, & propriam oratoris uim definire, complecti'q; uult, is orator erit mea ſententia, hoc tam graui dignus nomine, qui quæcunq; res inciderit, quæ ſit dictione explicanda, prudenter, & compoſite, & ornate, & memoriter dicat cum quadam etiam actionis dignitate. Sin cuipiam nimis infinitū uidetur, quod ita propoſui quacunq; de re, licet hinc quantum cuiq; uidebitur, circuncidat, atq; amputet, tamē illud tenebo, ſi, quæ cæteris in artibus, aut ſtudijs ſita ſunt, orator ignoret, tantum'q; ea teneat, quæ ſint in diſceptationibus, aut in uſu forenſi, tamen his de rebus ipſis ſi ſit ei dicendum, cum cognouerit ab ijs, qui tenent, quæ ſint in quaq; re, multo oratorē melius, quàm ipſos illos, quorum eæ ſunt artes, eſſe dicturum. Ita ſi de re militari dicendum huic erit Sulpitio, quæret à C. Mario affini noſtro, et cum acceperit, ita pronuntiabit, ut ipſi C. Mario penè hic melius, quàm ipſe ille ſcire uideatur. Sin de iure ciuili, tecum communicabit, te'q; hominem prudentiſſimū, et peritiſſimum, in ijs ipſis rebus, quas abs te didicerit, dicendi arte ſuperabit. Sin quæ res inciderit, in qua de natura, de uitijs hominum, de cupiditatibus, de modo, de continentia, de dolore, de morte dicendum ſit, forſitan, ſi ei ſit uiſum (& ſi hæc quidem noſſe debet orator) cum Sex. Pompeio erudito homine in philoſophia communicabit. hoc profecto efficiet, ut quancunq; rem à quoque cognouerit, de ea re multo dicat ornatius, quàm ille ipſe, unde cognorit. Sed, ſi me audierit, quoniam philoſophia in tres partes eſt diſtributa, in naturæ obſcuritatem, in diſſerendi ſubtilitatem, in uitā, atq; mores, duo illa relinquamus, id'q; largiamur inertiæ noſtræ, tertium, uero quod ſemper oratoris fuit, niſi tenebimus, nihil oratori, in quo magnus eſſe poſſit, relinquemus. Quare hic locus de uita, et moribus totus eſt oratori perdiſcendus, cætera, ſi nō didicerit, tamen poterit, ſi quando uolet, ornare dicendo, cum erunt ad eum delata, & tradita. Etenim ſi conſtat inter doctos, hominem ignarum aſtrologiæ ornatiſſimis, atq; optimis uerſibus Aratum de cœlo, ſtellis'q; dixiſſe, ſi de rebus ruſticis hominem ab agro remotiſſimum Nicandrum colophonium poëtica quadam facultate non ruſtica ſcripſiſſe præclare, quid eſt, cur non orator de rebus ijs eloquentiſſime dicat, quas ad certam cauſam, tempus'q; cognorit? Eſt enim finitimus oratori poëta, numeris aſtrictior paulo, uerborum autem licentia liberior, multis uero ornandi generibus ſocius, ac penè par,

Propia uis atq nomē oratoris

que diuersa & que comunia sint īter oratorē & poetā

in hoc quidem certe prope idem, nullis ut terminis circumscribat, aut definiat ius suum, quo minus ei liceat eadem illa facultate, & copia uagari, qua uelit. Nanque illud quare Scæuola negasti te fuisse laturum, nisi in meo regno esses, quod in omni genere sermonis, in omni parte humanitatis dixerim oratorē perfectum esse debere? Nunquam mehercule hoc dicerem, si eū, quem fingo, meipsum esse arbitrarer, sed ut solebat C. Lucilius sæpe dicere homo tibi subiratus, mihi propter eam ipsam causam minus, quàm uolebat, familiaris, sed tamen et doctus, & perurbanus, sic sentio, neminem esse in oratorum numero habendum, qui non sit omnibus ijs artibus, quæ sunt libero homine dignæ, perpolitus, quibus ipsis, si in dicendo non utimur, tamen apparet, atq; extat utrum simus earū rerum rudes, an didicerimus, ut qui pila ludunt, non utuntur in ipsa lusione artificio proprio palæstræ, sed indicat ipse motus, didicerint'ne palæstrā, an nesciant, et qui aliquid fingunt, & si tum pictura nihil utuntur, tamen utrum sciant pingere, an nesciant, non obscurū est, sic in orationibus hisce ipsis iudiciorum, concionum, senatus, etiam si propriæ cætere non adhibentur artes, tamen facile declaratur, utrum is, qui dicat, tantūmodo in hoc declamatorio sit opere iactatus, an ad dicendum omnibus ingenuis artibus instructus accesserit. Tum ridens Scæuola, Non luctabor inquit tecum Crasse amplius, id enim ipsum, quod contra me locutus es, artificio quodam es consecutus, ut et mihi, quæ ego uellem, non esse oratoris, concederes, et ea ipsa nescio quomodo rursus detorqueres, atque oratori propria traderes. Hæc cum ego prætor Rhodum uenissem, et cum summo illo doctore istius disciplinæ Apollonio ea, quæ à Panætio acceperam, contulissem, irrisit ille quidem, ut solebat philosophiam, atq; contempsit, multaq; non tam grauiter dixit, quàm facete, tua autem fuit oratio eiusmodi, non ut ullā artem, doctrinam'ue contemneres, sed ut omnes comites, ac ministras oratoris esse diceres, quas ego, si quis sit unus cōplexus omnes, idem'q; si ad eas facultates istam ornatissimæ orationis adiunxerit, non possum dicere eum non egregium quendam hominem, atq; mirandum fore, sed is, si quis esset, aut si etiam unquam fuisset, aut uero si esse posset, tu esses unus profecto, qui & meo iudicio, & omnium uix ullam cæteris oratoribus (pace horum dixerim) laudem reliquisti. Verum si tibi ipsi nihil deest, quod in forensibus rebus, ciuilibus'q; uersetur, quin scias, neque eam tamen scientiam, quam adiungis oratori, complexus es, uideamus, ne plus ei tribuas, quàm res, et ueritas ipsa cōcedat. Hic Crassus, Memento inquit me non de mea, sed de oratoris fa-

cultate dixisse. Quid. n. nos aut didicimus, aut scire potuimus? qui
ante ad agendum, quàm ad cognoscendum uenimus quos in foro,
quos in ambitione, quos in rep. quos in amicorum negotijs res ipsa
ante confecit, quã possemus aliquid de rebus tantis suspicari. Quod
si tibi tantum in nobis uidetur esse, quibus etiam si ingeniũ, ut tu pu
tas, non maxime defuit, doctrina certe, & otium, & hercule etiam
studium illud dicendi acerrimum defuit, quid censes, si ad alicuius
ingenium uel maius, illa, quæ ego non attigi, accesserint, qualem illũ,
& quantum oratorem futurum? Tum Antonius, Probas mihi in-
quit ista Crasse, quæ dicis, nec dubito, quin multo locupletior in dicẽ
do futurus sit, siquis omnium rerum, atque artium rationem, natu-
ramq; comprehenderit. Sed primum id difficile factu est, præsertim
in hac nostra uita, nostrisq; occupationibus, deinde illud etiã ueren-
dum est, ne abstrahamur ab hac exercitatione, & consuetudine dicẽ
di populari, & forensi. Aliud enim mihi quoddam genus orationis
esse uidetur eorum hominum, de quibus paulo ante dixisti, quamuis
illi ornate, et grauiter, aut de natura rerum, aut de humanis rebus
loquantur. Nitidum quoddam genus est uerborum, & lætum, sed
palæstræ magis, et olei, quàm huius ciuilis turbæ, ac fori. Nãq; ego-
met, qui serò, ac leuiter græcas literas attigissem, tamen, cũ procon
sul in Ciliciam proficiscens, Athenas uenissem, complures tum ibi di
es sum propter nauigandi difficultatem commoratus, sed cum quoti-
die mecum haberẽ homines doctissimos, eos fere ipsos, qui abs te mo
do sunt nominati, cumq; hoc, nescio quomodo, apud eos increbuisset,
me in causis maioribus, sicuti te solere uersari, pro se quisque eorum,
quantum quisque poterat, de officio, et ratione oratoris disputabat.
Horum alij, sicut iste ipse Mnesarchus, hos, quos nos oratores uocare-
mus, nihil esse dicebat, nisi quosdam operarios lingua celeri, et exer
citata, oratorem autem, nisi qui sapiens esset, esse neminem, atque
ipsam eloquentiam, quod ex bene dicendi scientia constaret, unã quã
dã esse uirtutem, et qui unam uirtutẽ haberet, omnes habere, easq;
ipsas esse inter se æquales, et pares, ita qui esset eloquens, eum uirtu
tes omnes habere, atq; esse sapientem. Sed hæc erat spinosa quæ-
dam, et exilis oratio, longeq; à nostris sensibus abhorrebat. Carnea
des uero multo uberius ijsdem de rebus loquebatur, non quo aperi
ret sententiam suam (hic enim mos erat patrius academiæ aduersa
ri semper omnibus in disputando) sed tum maxime tamen hoc signi
ficabat, eos, qui rhetores nominarentur, et qui dicendi præcepta tra
derent, nihil plane tenere, neq; posse quenquam facultatem assequi

dicendi, nisi qui philosophorum inuenta didicisset. Disputabant contra diserti homines Athenienses in rep. causisq; uersati, in qbus erat etiam is, qui nuper Romæ fuit, Menedemus hospes meus, qui, cũ diceret esse quandam prudentiam, quæ uersaretur in perspiciẽdis rationibus constituendarum, & regendarum rerum publicarum, excitabatur homo promptus ab homine, abundanti doctrina, & quadã incredibili uarietate rerum, & copia. Omneis enim partes illius ipsius prudẽtiæ petendas esse à philosophia docebat, neq; ea, quæ statuerentur in rep. de dijs immortalibus, de disciplina iuuentutis, de iustitia, de patientia, de temperantia, de modo rerum omnium, cæteráq;, sine quibus ciuitates aut esse, aut bene moratæ esse non possent, usq̃ in eorum libris inueniri. Quod, si tantam uim rerum maximarum arte sua rhetorici illi doctores complecterentur, quærebat, cur de proemijs, & de epilogis, & de huiusmodi nugis (sic enim appellabat) referti essent eorum libri. de ciuitatibus instituendis, de scribendis legibus, de æquitate, de iustitia, de fide, de frangendis cupiditatibus, confirmandis hominum moribus, litera in eorũ libris nulla inueniretur. Ipsa uero præcepta sic illudere solebat, ut ostenderet nõ modo eos illius expertes esse prudentiæ, quam sibi asciscerent, sed ne hanc quidem ipsam dicendi rationem, ac uiã nosse. Caput enim esse arbitrabatur oratoris, ut & ipsis, apud quos ageret, talis, qualem se ipse optaret, uideretur. id fieri uitæ dignitate, de qua nihil rhetorici isti doctores in præceptis suis reliquissent, et uti qui audirent, sic afficerentur animis, ut eos affici uellet orator, quod item fieri nullo modo posse, nisi cognosceret is, qui diceret, quot modis hominum mentes, & quibus rebus, & quo genere orationis in quanq; partẽ mouerẽtur. hæc autem esse penitus in media philosophia retrusa, atq; abdita, quæ isti rhetores ne primoribus quidem labris attigissent. Ea Menedemus exemplis magis, quàm argumentis conabatur refellere, memoriter enim multa ex orationibus Demosthenis præclare scripta pronuncians, docebat illum in animis uel iudicum, uel populi in omnem partem dicendo permouendis, non fuisse ignarum, quibus ea rebus cõsequeretur, quæ negaret ille sine philosophia quenquam scire posse. Huic respõdebat, non se negare Demosthenem summam prudentiam summamq́; uim habuisse dicendi, sed siue ille hoc ingenio potuisset, siue id, quod constaret, Platonis studiosus audiendi fuisset, non quid ille potuisset, sed quid isti docerent, esse quærendum. Sæpe etiam in eam partẽ ferebatur oratione, ut omnino disputaret, nullã artẽ esse dicẽdi, idq́; cũ argumentis docuerat, qđ ita nati essemus, ut

& blandiri, & suppliciter insinuare iis, a quibus esset petendum, & aduersarios minaciter terrere possemus, et rem gestam exponere, & id, quod intenderemus confirmare, et id, quod contra diceretur, refellere, & ad extremum deprecari aliquid, et conqueri, quibus in rebus omnis oratorū uersaretur facultas, & quod consuetudo, exercitatioq;, & intelligendi prudentiam acueret, et eloquendi celeritatem incitaret, Tum etiam exemplorum copia nitebatur, nam primum quasi dedita opera neminem scriptorem artis, ne mediocriter quidem disertum fuisse dicebat, cum repeteret usque à corace nescio quo, & Thysia, quos artis illius inuentores, et principes fuisse constaret, eloquentissimos autem homines, qui ista nec didicissent, nec omnino scisse curassent, innumerabiles quosdam nominabat, in quibus etiam siue ille irridens, siue quod ita putaret, atq; ita audisset, me in illo numero, qui illa non didicissem, et tamen (ut ipse dicebat) possem aliquid in dicendo, proferebat. quorum ego illi alterum facile assentiebar, nihil me didicisse, in altero autem me illudi ab eo, aut etiam ipsum errare arbitrabar. Artem uero negabat esse ullā, nisi quæ cognitis, penitusq; perspectis, & in unum exitum spectantibus, et nunquam fallentibus rebus contineretur. Hæc autem omnia, quæ tractarētur ab oratoribus, dubia esse, & incerta, cum et dicerentur ab iis, qui ea omnia non planè tenerent, et audirentur ab iis, quibus non scientia esset tradēda, sed exigui temporis, aut falsa, aut certe obscura opinio. Quid multa? sic mihi tum persuadere uidebatur, neq; artificium ullum esse dicendi, neq; quenquam posse, nisi qui illa, quæ à doctissimis hominibus in philosophia dicerētur, cognosset, aut callide, aut copiose dicere. Quibus dicere Carneades solebat ingenium tuum Crasse uehementer admirans, me sibi perfacilem in audiēdo, te perpugnacem in disputando esse uisum. Tumq; ego hac eadem opinione adductus, scripsi etiā illud quodam in libello, qui me imprudente, & inuito excidit, et peruenit in manus hominum, disertos me cognosse nonnullos, eloquentē adhuc neminem, quod eum statuebam disertum, qui posset satis acute, atq; dilucide apud mediocres homines ex communi quadam hominum opinione dicere, eloquentem uero, qui mirabilius, et magnificētius augere posset, atq; ornare, quæ uellet, omnesq; omniū rerū, quæ ad dicendum pertinerent, fonteis animo, ac memoria contineret. Id si est difficile nobis, qui ante, quàm ad discendū ingressi sumus, obruimur ambitione, et foro, sit tamen in re positum, atq; natura. Ego.n. quantū auguror coniectura, quantaq; ingenia in nostris hominibus esse uideo, non despero fore aliquem aliquando, qui et studio acriore, quàm

re, quàm

re, quàm nos sumus, atq; fuimus, & otio, ac facultate discendi maiore, ac maturiore, & labore, atq; industria superiore, cum se ad audiendum, legendum, scribendumq; maiore opera dediderit, existat talis orator, qualem quærimus, qui iure non solum disertus, sed etiã eloquens dici possit, qui tamen mea sententia, aut hic est iam Crassus, aut siquis pari fuerit ingenio, pluraq;, quàm hic et audierit, & lectitarit, & scripserit, paulum huic aliquid poterit addere. Hoc loco Sulpitius, Insperanti mihi inquit, & Cottæ, sed ualde optanti utriq; nostrum cecidit, ut in istum sermonem Crasse delaberemini. nobis enim huc uenientibus iucundum satis fore uidebatur, si, cum uos de rebus aliis loqueremini, tamen nos aliquid ex sermone uestro memoria dignum excipere possemus, ut uero penitus in eam ipsam totius huius uel studij, uel artificij, uel facultatis disputationẽ pene intimam perueniretis, uix optandum nobis uidebatur. Ego enim, q ab ineunte ætate incensus essem studio utriusq; uestrum, Crassi uero etiam amore, cum ab eo nusquam discederem, uerbũ ex eo nunquã elicere potui de ui, ac de ratione dicendi, cum & per me ipsum egissem, & per Drusum sæpe tentassem, quo in genere tu Antoni (uere loquar) nunquam mihi percunctanti, aut quærenti aliquid defuisti, et persæpe me, quæ soleres in dicendo obseruare, docuisti. Nũc, quoniã uterq; uestrum patefecit earum rerum ipsarum aditum, quas quærimus, & quoniam princeps Crassus eius sermonis ordiendi fuit, date nobis hanc ueniam, ut ea, quæ sentitis de omni genere dicendi, subtiliter prosequamini. Quod quidem, si erit à uobis impetratum, magnam habebo Crasse huic palæstræ, & Thusculano tuo gratiã, & longe Academiæ illi, Ac Lycio tuum hoc suburbanum gymnasium anteponam. Tum ille, Immo uero inquit Sulpiti rogemus Antonium, qui & potest facere id, quod requiris, & consueuit, ut te audio dicere, Nam me quidem semper à genere hoc toto sermonis refugisse, & tibi cupienti, atq; instanti sæpissime negasse, tute paulo ante dixisti, quod ego non superbia, neq; inhumanitate faciebam, neq; quo studio rectissimo, atq; optimo non obsequi uellẽ, præsertim, cum te unũ ex omnibus ad dicendum maxime natum, aptumq; cognossem, sed mehercule istius disputationis insolentia, atq; earum rerum, quæ quasi traduntur in arte, inscitia. Tum Cotta. Quoniam id, quod difficillimum nobis uidebatur, ut omnino de his rebus Crasse loquerere, assecuti sumus, de reliquo iam nostra culpa fuerit, si te, nisi omnia, quæ percunctati erimus, explicaris, dimiserimus. De his credo rebus inquit Crassus, ut in conditionibus scribi solet, quibus

sciam, poteró'q;. Tum ille, Nanque quod tu non poteris, aut nescies quis nostrũ tam impudens est, qui se scire, aut posse postulet? Iam uero ista conditione, dum mihi liceat negare posse, quod non potero, & fateri nescire, quod nesciam, licet inquit Crassus uestro arbitratu ꝑcunctemini. Atque inquit Sulpitius hoc primum ex te, de quo modo Antonius exposuit, quid sentias quærimus, existimes'ne artẽ aliquam esse dicendi. Quid mihi nunc uos inquit Crassus, tanquã alicui græculo otioso, & loquaci, & fortasse docto, atq; erudito quæstiunculam, de qua meo arbitratu loquar ponitis? quando enim me ista curasse, aut cogitasse arbitramini, non semper irrisisse potius eorum hominum impudentiã, qui, cum in schola assedissent, ex magna hominum frequẽtia dicere iuberent, siquis quid quæreret. quod primum ferunt Leontinum fecisse Gorgiam, qui permagnum quiddam suscipere, ac profiteri uidebatur, cum se ad omnia, de quibus quisq; audire uellet, esse paratum denuntiaret. postea uero uulgo hoc facere cœperunt, hodie'q; faciunt, ut nulla sit res neq; tanta, neq; tam improuisa, neq; tam noua, de qua se non omnia, quæ dici possunt, profiteantur esse dicturos. Quod si te Cotta arbitrarer, aut te Sulpiti de iis rebus audire uelle, adduxissem huc græcum aliquem, qui nos istiusmodi disputationibus delectaret, quod ne nunc quidem difficile factu est. est enim apud M. Pisonem adolescentem iam huic studio deditum, summo hominem ingenio, nostri'q; cupidissimum, peripateticus Staseas homo nobis sane familiaris, &, ut inter homines peritos constare uideo, in illo suo genere omnium princeps. Quẽ tu inquit mihi Mutius Staseam, quẽ peripateticum narras? gerendus est tibi mos adolescentibus Crasse, qui nõ græci alicuius quotidianã loquacitatem sine usu, neq; ex scholis cãtilenam requirunt, sed ex homine omnium sapientissimo, atq; ex eo, qui non in libellis, sed in maximis causis, & in hoc domicilio imperii, & gloriæ, sit consilio, lingua'q; princeps, cuius uestigia persequi cupiunt, eius sententiam sciscitantur. Equidem te cum in dicendo semper putaui deum, tum uero tibi nunquam eloquentiæ maiorem tribui laudem, quàm humanitatis, qua nunc te uti uel maxime decet, neq; defugere eam disputationem, ad quam te duo excellentis ingenii adolescentes cupiũt accedere. Ego uero inquit, istis obsequi studeo, neq; grauabor breuiter meo more, quid quaq; de re sentiam dicere, ac primum illud (quoniam authoritatem tuam negligere Scæuola fas mihi esse non puto) respondeo, mihi dicendi aut nullam artem, aut pertenuem uideri, sed omnem esse contentionem inter homines doctos in uerbi

controuersia positam. Nam si ars ita definitur, ut paulo ante exposuit Antonius, ex rebus penitus perspectis, planéq; cognitis, atq; ab opinionis arbitrio seiunctis, scientiáq; comprehensis, non mihi uidetur ars oratoris esse ulla. Sunt enim uaria, & ad uulgarē, popularemq; sensum accommodata omnia genera huius forensis nostræ dictionis. Sin autem ea, quæ obseruata sunt in usu, ac tractatione dicendi, hæc ab hominibus callidis, ac peritis animaduersa, ac notata, uerbis designata, generibus illustrata, partibus distributa sunt (id quod fieri potuisse uideo) non intelligo, quamobrem non, si minus illa subtili definitione, at hac uulgari opinione ars esse uideatur. Sed siue est ars, siue artis quædam similitudo, non est quidem ea negligenda, uerum intelligendum est, alia quædam ad consequendā eloquentiā esse maiora. Tum Antonius uehementer se assentiri Crasso dixit, quod neque ita amplecteretur artem, ut ij solerent, qui omnem uim dicendi in arte ponerent, neque rursum eam totam, sicut pleriq; philosophi facerent, repudiaret. Sed existimo inquit, gratum te his esse Crasse facturum, si ista exposueris, quæ putas ad dicendum plusquam ipsam artem posse prodesse. Dicam equidem quoniam institui, petamq; à uobis inquit, ne has meas ineptias efferatis, quanquā moderabor ipse, ne, ut quidam magister, atq; artifex, sed quasi unus è togatorū numero, atq; ex forensi usu homo mediocris, neq; omnino rudis uidear, non ipse aliquid à me prompsisse, sed fortuito in sermonem uestrum incidisse. Equidem cum peterem magistratus, solebam in prehensando dimittere à me Scæuolam, cum ei ita dicerem, me uelle esse ineptum, id erat petere blandius, quod nisi inepte fieret, bene non posset fieri, hunc autem esse unum hominem ex omnibus, quo præsente ego ineptus esse minime uellem, quem quidē nunc mearum ineptiarum testem, & spectatorem fortuna constituit. Nā quid est ineptius, quàm de dicendo dicere, cum id ipsum dicere nunquam sit non ineptum, nisi cum est necessarium. Perge uero Crasse inquit Mutius, istam enim culpam, quam uereris, ego præstabo. Sic igitur sentio, inquit Crassus, naturam primum, atq; ingenium ad dicendū uim afferre maximam, neq; uero istis, de quibus paulo ante dixit Antonius, scriptoribus artis, rationem dicendi, & uiam, sed naturā defuisse. Nam & animi, atq; ingenij celeres quidam motus esse debent, qui ad excogitandū acuti, & ad explicandū, ornandumq; sint uberes, & ad memoriā firmi, atq; diuturni, et siquis est, qui hæc putet arte accipi posse, quod falsum est (præclare enim se res habeat, si hæc accēdi, aut cōmoueri arte possint, inseri quidē, & donari ab arte nō possunt,

omnia. sunt enim illa dona naturæ) quid de illis dicet, quæ certe cum ipso homine nascuntur? linguæ solutio, uocis sonus, latera, uires, conformatio quædam, et figura totius oris, & corporis? Neq; hæc ita dico, ut ars aliquid limare non possit, neq; enim ignoro, et quæ bona sint, fieri meliora posse doctrina, & quæ non optima, aliquo modo acui tamen, & corrigi posse, sed sunt quidã, aut ita lingua hæsitantes, aut ita uoce absoni, aut ita uultu, motuq́; corporis uasti, atq; agrestes, ut etiam si ingenijs, atq; arte ualeant, tamen in oratorum numerum uenire non possint. sunt autem quidam ita naturæ muneribus in hisdem rebus habiles, ita ornati, ut non nati, sed ab aliquo deo ficti esse uideantur. Magnum quiddam est onus, atq; munus suscipere, atq; profiteri, se esse omnibus silentibus unum maximis de rebus magno in conuentu hominum audiendum. adest enim ferè nemo, quin acutius, atq; acrius uitia in dicente, quàm recta uideat, ita quicquid est, in quo offenditur, id etiam illa, quæ laudanda sunt, obruit. Neq; hæc in eam sententiam disputo, ut homines adolescentes, siquid naturale forte non habeant, omnino à dicendi studio deterream. Quis enim non uideat C. Cælio æquali meo maximo honori fuisse homini nouo illam ipsam, quancunq; assequi potuerit, in dicendo mediocritatẽ? quis uestrum æqualem Q. Varium uastum hominem, atq; fœdum non intelligit illa ipsa facultate, quancunq; habet, magnam esse in ciuitate gratiam consecutum? Sed, quia de oratore quærimus, fingendus est nobis oratione nostra detractis omnibus uitijs orator, atq; omni laude cumulatus. neq; enim, si multitudo litium, si uarietas causarum, si hæc turba, & barbaria forensis dat locum uel uitiosissimis oratoribus, idcirco nos hoc, quod quærimus, omittemus. Itaq; in ijs artibus, in quibus non utilitas quæritur necessaria, sed animi libera quædam oblectatio, quàm diligenter, & quàm propè fastidiose iudicamus? Nullæ enim lites, neq; controuersiæ sunt, quæ cogant homines, sicut in foro non bonos oratores, item in theatro actores malos perpeti. Est igitur oratori diligenter prouidendum non uti illis satisfaciat, quibus necesse est, sed ut ijs ipsis admirabilis esse uideatur, quibus libere liceat iudicare. Ac si quæritis planè quid sentiam, enuntiabo. apud homines familiarissimos, quod adhuc semper tacui, & tacendum putaui. Mihi etiam quiq; optime dicunt, quiq; id facillime, atq; ornatissime facere possunt, tamen, nisi timide ad dicendum accedunt, & in exordienda oratione perturbantur, penè impudentes uidentur, tametsi id accidere non potest, ut enim quisq; optime dicat, ita maxime dicendi difficultatem, uariosq́; euentus orationis,

hominumq́;

hominumq; pertimescit, qui uero nihil potest dignum re, dignum nomine oratoris, dignum hominum auribus efficere, atq; edere, is mihi, etiam si commouetur in dicendo, tamen impudens uidetur. non enim pudendo, sed nō faciendo id, quod non decet, impudentiæ nomen effugere debemus. Quem uero non pudet (id quod in plerisq; uideo) hunc ego non reprehensione solum, sed etiam pœna dignum puto. Equidem & in uobis animaduertere soleo, & me ipso sæpissime experior, ut exalbescam in principijs dicendi; & tota mente, atq; omnibus artubus contremiscam. Adolescentulus uero sic in initio accusationis exanimatus sum, ut hoc summum beneficium Quinto Maximo debuerim, quod continuo consilium dimiserit simul, ac me fractum, ac debilitatum metu uiderit. Hic omnes assensi significare inter sese, & colloqui cœperunt. fuit enim mirificus quidam in Crasso pudor, q tamen non modo non obesset eius orationi, sed etiam probitatis commendatione prodesset. Tum Antonius, Sæpe, ut dicis, inquit, animaduerti Crasse, & te, & cæteros summos oratores, quanquam tibi par mea sententia nemo unquam fuit, in dicendi exordio permoueri. Cuius quidem rei cum causam quærerem, quid nam esset, cur ut in quoq; oratore plurimum esset, ita maxime is pertimesceret, has causas inueniebam duas. unam quod intelligerent ij, quos usus, ac natura docuisset, nonnunquam summis oratoribus non satis ex sententia euentum dicendi procedere, ita nō iniuria quotiescunq; dicerent, id quod aliquando posset accidere, ne tum accideret, timere. Altera est hæc, de qua queri sæpe soleo, cæterarum homines artium spectati, & probati, siquando aliquid minus bene fecerunt, quàm solent, aut noluisse, aut ualetudine impediti non potuisse consequi id, quod scirent, putantur. noluit, inquiunt, hodie agere Roscius, aut crudior fuit. oratoris peccatum, siquod est animaduersum, stultitiæ peccatum uidetur, stultitia autem excusationem non habet, qa nemo uidetur aut qa crudus fuerit, aut quod ita maluerit, stultus fuisse, quo etiam grauius iudicium in dicendo subimus, quoties enim dicimus, toties de nobis iudicatur, & qui semel in gestu peccauit, non continuo existimatur nescire gestum, cuius in dicendo aliquid reprehensum est, aut æterna in eo, aut certe diuturna ualet opinio tarditatis. Illud uero, quod à te dictum est, esse permulta, quæ orator, nisi à natura haberet, nō multum à magistro adiuuaretur, ualde tibi assentior, inq; eo uel maxime probaui summum illum doctorē Alabādensem Apollonium, qui, cum mercede doceret, tamen non patiebatur eos, quos iudicabat non posse oratores euadere, operā apud sese per-

*dere,dimittebatq;, & ad quancunq; artem putabat esse aptum ad
eam impellere,atq; hortari solebat. Satis est enim cæteris artifi-
cijs percipiendis tantummodo similẽ esse hominis,& id,quod trada
tur,uel etiam inculcetur,siquis forte sit tardior,posse percipere ani-
mo,& memoria custodire,non quæritur mobilitas linguæ,non cele
ritas uerborum,non deniq; ea,quæ nobis non possumus fingere,fa-
cies,uultus,sonus. In oratore autem acumen dialecticorum,senten-
tiæ philosophorum,uerba propè poëtarum,memoria iurisconsulto-
rum,uox tragœdorum,gestus penè summorum actorum est requi-
rendus. Quamobrẽ nihil in hominum genere rarius perfecto ora-
tore inueniri potest. quæ enim singularum rerum artifices singula si
mediocriter adepti sunt,probantur,ea nisi omnia summa sunt in ora
tore probari non possunt. Tum Crassus, Atqui uide inquit in ar
tificio,& opera quàm tenui,& leui quanto plus adhibeatur diligẽ
tiæ,quàm in hac re,quam constat esse maximam. Sæpe enim soleo
audire Roscium,cum ita dicat,se adhuc reperire discipulum,quem
quidem probaret,potuisse neminem,non quo non essent quidam pro
babiles,sed quia,si aliquid modo esset uitij,id ferre ipse non posset.
Nihil est enim tam insigne,nec tam ad diuturnitatẽ memoriæ stabi
le,quàm id,in quo aliquid offenderis. Itaq;,ut ad hanc similitudi-
nem huius histrionis,oratoriá laudem dirigamus,uidetis'ne,quàm
nihil ab eo,nisi perfecte,nihil nisi cum summa uenustate fiat,nisi ita
ut deceat,& uti omnes moueat, atq; delectet? itaq; hoc iandiu est
consecutus, ut in quo quisq; artificio excelleret, is in suo genere
Roscius diceretur. Hanc ego absolutionem,perfectionemq́; in orato
re desyderans,à qua ipse longe absum,facio impudenter. mihi enim
uolo ignosci,cæteris ipse non ignosco. nam qui non potest,q̃ uitio-
se facit,quem deniq; non decet,hunc(ut Apollonius iubebat) ad id,
quod facere possit,detrudendum puto. Num tu igitur inquit Sul-
pitius me aut hunc Cottam ius ciuile,aut rem militarem iubes di-
scere? nam quis ad ista summa, atq; in omni genere perfecta potest
peruenire? Tum ille, Ego uero inquit, quod in uobis egregiam
quandam,ac præclaram indolem ad dicendum esse cognoui,iccirco
hæc exposui omnia,nec magis ad eos deterrendos,qui non possent,
quàm ad uos,qui possetis,exacuendos accommodaui orationem me-
am,& quanquam in utroq; uestrum summum esse ingenium,stu-
diumq́; perspexi, tamen hæc, quæ sunt in specie posita, de qui-
bus plura fortasse dixi,quàm solent græci dicere,in te Sulpiti di-
uina sunt. Ego enim neminem nec motu corporis,neq; ipso habitu,*

atque

atq; forma aptiorem, nec uoce pleniorem, aut suauiorem mihi uideor audisse, quæ quibus à natura minora data sunt, tamen illud assequi possunt, ut ijs, quæ habeant modice, & scienter utantur, & ut ne deceat. id enim est maxime uitandum, & de hoc uno minime est facile præcipere, non mihi modo, qui sicut unus paterfamilias his de rebus loquor, sed etiam ipsi illi Roscio, quem sæpe audio dicere, caput esse artis decere, quod tamen unum id esse, quod tradi arte non possit. Sed, si placet sermonem aliò transferamus, & nostro more aliquando, non rhetorico loquamur. Minime uero inquit Cotta. nunc enim te iam exoremus necesse est, quoniam retines nos in hoc studio, nec ad aliam dimittis artem, ut nobis explices, quicquid est istud, quod tu in dicendo potes. neq; enim sumus nimis auidi, ista tua mediocri eloquentia contenti sumus, idq; ex te quærimus, ut ne plus nos assequamur, quàm quantulum tu in dicendo assecutus es, quoniam, quæ à natura expetenda sunt, ea dicis non nimis deesse nobis, quid præterea esse assumendum putes? Tum Crassus arridens. Quid censes inquit Cotta, nisi studium, & ardorem quendam amoris? sine quo, cum in uita nihil quicquam egregium, tum certe hoc, quod tu expetis, nemo unquam assequetur. neq; uero uos ad eam rem uideo esse cohortandos, quos, cum mihi quoq; sitis molesti, nimis etiã flagrare intelligo cupiditate. Sed profecto studia nihil prosunt perueniendi aliquò, nisi illud, quod eò, quò intendas ferat, deducatq;, cognoris. Quare, quoniam mihi leuius quoddam onus imponitis, neq; ex me de oratoris arte, sed de hac mea, quantulacunq; est, facultate quæritis, exponam uobis non quandam aut perreconditam, aut ualde difficilem, aut magnificam, aut grauem rationem consuetudinis meæ, qua quondam solitus sum uti, cum mihi in isto studio uersari adolescenti licebat. Tum Sulpitius. O diem Cotta nobis inquit, optatum, quod enim neq; precibus unq̃, nec insidiando, nec speculando assequi potui, ut quid Crassus ageret meditandi, aut dicendi causa, non modo uidere mihi, sed ex eius scriptore, & lectore Diphilo suspicari liceret, id spero nos esse adeptos, omniaq; iam ex ipso, quæ diu cupimus, cognituros. Tum Crassus Atqui arbitror Sulpiti, cum audieris non tam te hæc admiraturum, quæ dixero, quàm existimaturum tum, cum ea audire cupiebas, causam cur cuperes non fuisse. nihil enim dicam reconditum, nihil expectatione uestra dignum, nihil aut inauditum uobis, aut cuiq̃ nouũ. Nam principio illud, quod est homine ingenuo, liberaliterq; educato dignum, non negabo me ista omniũ communia, & contrita præce-

pta didicisse. Primum oratoris officium esse, dicere ad persuadendum accommodate, deinde esse omnem orationem, aut de infinitæ rei quæstione sine designatione personarum, & temporum, aut de re certis in personis, ac temporibus locata. in utraq; autem re quicquid in controuersiam ueniat, in eo quæri solere, aut factum'ne sit, aut, si est factum, quale sit, aut etiam quo nomine uocetur, aut, quod nonnulli addunt, recte'ne factum esse uideatur. existere autem controuersias etiam ex scripti interpretatione, in quo aut ambigue qd sit scriptũ, aut contrarie, aut ita, ut à sententia scriptum dissideat. his autem omnibus partibus subiecta quædam esse argumenta propria. sed causarum quæ sint à communi quæstione seiunctæ, partim in iudicijs uersari, partim in deliberationibus, esse etiam genus tertium, quod in laudandis, aut uituperandis hominibus poneretur, certosq; esse locos, quibus in iudicijs uteremur, in quibus æquitas quæritur, alios in deliberationibus, qui omnes ad utilitatem dirigerentur eorum, qbus consilium daremus, alios item in laudationibus, in quibus ad personarum dignitatem omnia referretur. cumq; esset omnis oratoris uis, ac facultas in quinq; partes distributa, ut deberet reperire primum quid diceret, deinde inuenta non solum ordine, sed etiam momento quodam, atq; iudicio dispensare, atq; disponere, tum ea deniq; uestire, atq; ornare oratione, post memoria sepire, ad extremum agere cum dignitate, & uenustate. Etiam illa cognoram, & acceperam ante, quàm de re diceremus, initio conciliandos eorum esse animos, qui audirent, deinde rem demonstrandam, postea controuersiam constituendã, tum id, quod nos intenderemus, confirmandum, post, quæ cõtra dicerentur, refellẽda. extrema autem oratione, ea, quæ pro nobis essent amplificanda, & augenda, quæq; essent pro aduersarijs infirmanda, atq; frangenda. Audieram etiam, quæ de orationis ipsius ornamentis traderentur, in qua præcipitur primum, ut pure, & latine loquamur, deinde, ut planè, & dilucide, tum ut ornate, post ad rerum dignitatem apte, & quasi decore, singularumq; rerũ præcepta cognoram. Quin etiam, quæ maxime propria essent, naturæ tamen his ipsis artem adhiberi uideram, nam de actione, & de memoria quædã breuia, sed magna cum exercitatione præcepta gustaram. in his enim ferè rebus omnis istorũ artificum doctrina uersatur, quam ego si nihil dicam adiuuare, mentiar. habet enim quædam quasi ad commonendum oratorem, quo quidq; referat, & quo intuens, ab eo quodcunq; sibi proposuerit, minus aberret. Verũ ego hanc uim intelligo esse in præceptis omnibus, non ut ea secuti oratores eloquẽtiæ laudem sint

dem sint

dem sint adepti, sed quæ sua sponte homines eloquentes facerent, ea quosdam obseruasse, atq; id egisse. sic esse non eloquentiā ex artificio, sed artificium ex eloquentia natum. quod tamen, ut ante dixi, non eijcio. est enim etiam si minus necessarium ad benedicendum, tamen ad cognoscendũ non illiberale. Ea exercitatio quædā suscipiēda uobis est, quāquam uos quidem iampridem estis in cursu, sed ijs, qui ingrediuntur ad studium, quiq; ea, quæ agēda sunt in foro tanquam in acie, possunt etiam nunc exercitatione, quasi ludicra prædiscere, ac meditari. Hanc ipsam inquit Sulpitius nosse uolumus, attamen ista, quæ abs te breuiter de arte decursa sunt, audire cupimus, quanquam sunt nobis quoq; non inaudita, uerum illa mox, nunc de ipsa exercitatione qđ sentias, quærimus. Equidē probo ista Crassus inquit, quæ uos facere soletis, ut causa aliqua posita consimili causarũ earũ, quæ in forũ deferuntur, dicatis quāmaxime ad ueritatē accōmodate. sed pleriq; in hoc uocem modo, neq; eā scienter, & uires exercent suas, & linguæ celeritatem incitant, uerborũq; frequentia delectantur. in quo fallit eos, qđ audierunt, dicendo homines, ut dicant efficere solere. uere enim etiā illud dicitur, peruerse dicere homines, peruerse dicendo facillime consequi. Quamobrem in istis ipsis exercitationibus & si utile est etiā subito sæpe dicere, tamen illud utilius sumpto spatio ad cogitandũ paratius, atq; accuratius dicere. Caput autem est, quod (ut uere dicam) minime facimus (est enim magni laboris, quem pleriq; fugimus) quamplurimum scribere, Stylus optimus, & præstantissimus dicendi effector, ac magister, neq; iniuria, nam si subitam & fortuitam orationem cōmentatio, & cogitatio facile uincit, hāc ipsam profecto assidua, ac diligēs scriptura superabit. omnes enim siue artis sunt loci, siue ingenij cuiusdam, atq; prudētiæ, qui modo insunt in ea re, de qua scribimus, ingrētibus nobis, omniq; acie ingenij contemplantibus, ostendunt se, & occurrunt, omnesq; sententiæ, uerbaq; omnia, quæ sunt cuiusq; generis, maximeq; illustria, sub acumen styli subeant, & succedant necesse est, tum ipsa collocatio, conformatioq; uerborum perficitur in scribendo, non poëtico, sed quodā oratorio numero, & modo. Hæc sunt, quæ clamores, & admirationes in bonis oratoribus efficiunt, neq; ea quisquam, nisi diu, multũq; scriptitarit, etiam si uehementissime se in his subitis dictionibus exercuerit, consequetur, & qui à scribēdi consuetudine ad dicendũ uenit, hanc affert facultatem, ut etiam subito si dicat, tamen illa, quæ dicantur, similia scriptorum esse uideantur, atq; etiam siquando in dicendo scriptum attulerit aliquid, cum ab eo discesserit, reliqua si-

milis oratio consequetur. Vt concitato nauigio cum remiges inhibue runt, retinet tamen ipsa nauis motum, & cursum suum intermisso impetu, pulsuq; remorum, sic in oratione perpetua, cum scripta deficiunt, parem tamen obtinet oratio reliqua cursum scriptorum similitudine, & ui concitata. In quotidianis autem cogitationibus equidem mihi adolescentulus proponere solebam illam exercitationem maxime, qua C. Carbonem nostrum illum inimicum solitum esse uti sciebam, ut aut uersibus propositis quammaxime grauibus, aut oratione aliqua lecta ad eum finem, quem memoria possem comprehendere, eam rem ipsam, quam legissem, uerbis alijs quammaxime possem lectis pronuntiarem, sed post animaduerti hoc esse in hoc uitij, quod ea uerba, quæ maxime cuiusq; rei propria, quæq; essent ornatissima, atq; optima occupasset, aut Ennius, si ad eius uersus me exercerem, aut Gracchus, si eius orationem mihi forte proposuissem, ita si ijsdem uerbis uterer, nihil prodesse, si alijs, etiam obesse, cum minus idoneis uti consuescerem. Postea mihi placuit, eoq; sum usus adolescens, ut summorum oratorum græcas orationes explicarem, qbus lectis, hoc assequebar, ut cum ea, quæ legerem græce, latine redderē, non solum optimus uerbis uterer, & tamen usitatis, sed etiam exprimerem quædam uerba imitando, quæ noua nostris essent, dummodo essent idonea. Iam uocis, & spiritus, & totius corporis, & ipsius linguæ motus, & exercitationes, non tam artis indigent, quàm laboris, quibus in rebus habenda est ratio diligenter, quos imitemur, quorum similes uelimus esse. Intuendi nobis sunt non solū oratores, sed etiam actores, ne mala consuetudine ad aliquam deformitatem prauitatemq; ueniamus. Exercenda est etiā memoria ediscendis ad uerbum quamplurimis & nostris scriptis, & alienis. Atq; in ea exercitatione non sane mihi displicet adhibere, si consueris etiam istam locorū, simulachrorumq; rationem, quæ in arte traditur. Educenda deinde dictio est ex hac domestica exercitatione, & umbratili mediū in agmen, in puluerem, in clamorem, in castra, atq; aciem forensem. subeundus usus omnium, & periclitandæ uires ingenij, & illa cōmentatio inclusa in ueritatis lucem proferenda est. Legendi etiam poëtæ, cognoscenda historia, omnium bonarū artium scriptores, ac doctores & legendi, & euolutandi, & exercitationis causa laudandi, interpretandi, corrigendi, uituperandi, refellendi, disputandumq; de omni re in contrarias partes, & quicquid erit in quaq; re, quod probabile uideri possit, eliciendū, atq; dicendū. Perdiscendū ius ciuile, cognoscendæ leges, percipienda omnis antiquitas, senatoria cōsue

tudo, disciplina reip. iura sociorum, foedera, pactiones, causa imperij cognoscenda est, libandus est etiam ex omni genere urbanitatis facetiarum quidam lepos, quo tanquam sale perspergatur omnis oratio. Effudi uobis omnia, quae sentiebam, quae fortasse, si quencunq; patremfamilias arripuissetis ex aliquo circulo, eadē uobis percunctantibus respondisset. Haec cum Crassus dixisset, silentium est consecutum, sed quanquā satis ijs, qui aderāt, ad id, quod erat propositum, dictum uidebatur, tamen sentiebant celerius esse multo, quàm ipsi uellent, ab eo peroratum. Tum Scaeuola, Quid est Cotta inquit, q̄d tacetis? nihil'ne uobis in mentem uenit, quod praeterea a' Crasso requiratis? Immo id mehercule inquit ipsum attendo, tantus enim cursus uerborum fuit, & sic euolauit oratio, ut eius uim, & incitationem aspexerim, uestigia, ingressum'q; non uiderim, & tanquam in aliquā locupletem, ac refertam domum uenerim, non explicata ueste, neq; proposito argento, neq; tabulis, et signis propalā collocatis, sed his omnibus multis, magnificis'q; rebus constructis, ac reconditis, sic modo in oratione Crassi diuitias, ac ornamēta eius ingenij p quaedā inuolucra, atq; integumenta pspexi, sed ea cū cōtēplari cuperē, uix aspiciendi potestas fuit, ita neq; hoc possum dicere, me omnino ignorare q̄d possideat, neq; plane' nosse, ac uidisse. Quin tu igitur facis idē inquit Scaeuola, quod faceres, si in aliquā domum plenā ornamentorū illā uenisses, si ea seposita, ut dicis, essent, tu'q; ualde spectandi cupidus esses, non dubitares rogare dominū, ut proferri iuberet, praesertim si esset familiaris, similiter nunc petes a' Crasso, ut eā copiam ornamentorū suorū, quam constructā uno in loco quasi p transennā praetereuntes strictim aspeximus, in lucem proferat, et suo quicq; loco collocet. Ego uero inq̄t Cotta a' te peto Scaeuola, me enim, et hūc Sulpitiū impedit pudor ab homine omniū grauissimo, qui genus huiusmodi disputationis semper contempserit, haec, quae isti forsitan puerorum elementa uideantur exquirere. sed tu hoc nobis da Scaeuola, & pfice, ut Crassus haec, quae coarctauit, et pangiste refersit in oratione sua, dilatet nobis, atq; explicet. Ego mehercule inq̄t Mutius, antea uestra magis hoc causa uolebā, quàm mea, neq; .n. tātopere hāc a' Crasso disputationē desyderabā, quātopere eius in causis oratione delector, nunc uero Crasse mea quoq; etiā causa rogo, ut quoniā tantū habemus otij, quantū iandiu nobis nō contigit, ne grauere exaedificare id opus, q̄d instituisti. formā enim totius negotij opiniōe maiorē, meliorē'q; uideo, quā uehemēter probo. Enimuero inq̄t Crassus, mirari satis nō queo etiā te haec Scaeuola desyderare, quae neq; ego teneo

uti ij, qui docent, neq; sunt eius generis, ut si optime tenerem, digna essent ista sapientia, ac tuis auribus. An tu inquit ille, si de istis cõmunibus, & peruagatis uix huic ætati audiendum putas, etiam'ne illa negligere possumus, quæ tu oratori cognoscenda esse dixisti? de naturis hominum, de moribus, de rationibus ijs, quibus hominum mentes & incitarentur, & reprimerentur, de historia, de antiquitate, de administratione reip. deniq; de nostro ipso iure ciuili, hanc enim ego omnem scientiam, & copiam rerum in tua prudentia sciebã inesse, in oratoris uero instrumento tam lautam supellectilem nunquam uideram. Potes igitur inquit Crassus (ut alia omittam, quæ sunt immensa, & ad ipsum tuũ ius ciuile ueniam) oratores putare eos, quos multas horas expectauit, cum in campum properaret, & ridẽs, & stomachans Scæuola, cum Hypseus maxima uoce plurimis uerbis à M. Crasso prætore contenderet, ut ei, quem defendebat, causa cadere liceret, Gn. autem Octauius homo consularis non minus longa oratione recusaret, ne aduersarius causa caderet, ac ne is, pro quo ipse diceret, turpi tutelæ iudicio, atq; omni molestia, stultitia aduersarij liberaretur. Ego uero istos inquit (memini enim mihi narrare Mutiũ) non modo oratoris nomine, sed ne foro qdẽ dignos putarẽ. Atq non defuit illis patronis inquit Crassus, eloquentia, neq; dicendi ratio, aut copia, sed iuris ciuilis prudentia, quod alter plus lege agẽdo petebat, quàm quantum lex in. XII. tabulis permiserat, quod cum impetrasset, causa caderet, alter iniquum putabat, plus secum agi, quàm quod esset in actione, neq; intelligebat, si ita esset actum, litem aduersarium perditurum. Quid his paucis diebus? non'ne nobis in tribunali Q. Pompeij prætoris urbani familiaris nostri sedẽtibus, homo ex numero disertorũ postulabat? ut illi, unde peteretur uetus, atq; usitata exceptio daretur, cuius pecuniæ dies fuisset, quod petitoris causa comparatum esse non intelligebat, ut si ille inficiator, probasset iudici ante petitam esse pecuniam, quàm esset cœpta deberi, petitor rursus cum peteret, ne exceptione excluderetur, quod ea res in iudicium antea non uenisset. Quid ergo hoc fieri turpius, aut dici potest, quàm eum, qui hanc personam susceperit, ut amicorum controuersias, causasq; tueatur, laborantibus succurrat, ægris medeatur, afflictos excitet, hunc in minimis, tenuissimisq; rebus ita labi, ut alijs miserandus, alijs irridendus esse uideatur? Equidem propinquum nostrum P. Crassum illum diuitem, & multis alijs in rebus elegantem hominem, & ornatum, & præcipue in hoc ferendum, & laudandum puto, quod cum Scæuolæ frater

esset solitus est ei persæpe dicere, neq; illum in iure ciuili satis illi arti facere posse, nisi dicendi copiã assumpsisset, quod quidem hic, qui mecum consul fuit, filius eius est consecutus. neq; se ante causas amicorum tractare, atq; agere cœpisse, quàm ius ciuile didicisset. Quid uero ille M. Cato? nón ne et eloquentia tanta fuit, quantam illa tẽpora, atq; illa ætas in hac ciuitate ferre maximam potuit, & iuris ciuilis omnium peritissimus? Verecundius hac de re iandudũ loquor, quod adest uir in dicendo summus, quem ego unum oratorem maxime admiror, sed tamen idem hoc semper ius ciuile contempsit. Verũ, quoniam sententiæ, atq; opinionis meæ uoluistis esse participes, nihil occultabo, & quoad potero, uobis exponam, quid de quaq; re sentiam.

Antonij incredibilis quædam, et propè singularis, et diuina uis ingenij, uidetur etiam, si hac sciẽtia iuris nudata sit, posse facile cæteris armis prudentiæ causas tueri, atq; defendere. quamobrem hic nobis sit exceptus, cæteros uero non dubitabo primum inertiæ condemnare sententia mea, post etiã impudentiæ. Nam uolitare in foro, hærere in iure, ac prætorum tribunalibus, iudicia priuata magnarum rerũ obire, in quibus sæpe non de facto, sed de æquitate, ac iure certetur, iactare se in causis centumuiralibus, in quibus usucapionum, tutelarũ, gentilitatum, agnationum, alluuionum, circunluuionum, nexorum, mancipiorum, parietum, luminum, stillicidiorum, testamentorum ruptorum, aut ratorum, cæterarumq́; rerum innumerabiliũ iura uersentur, cum omnino, quid suum, quid alienum, quare deniq; ciuis, an peregrinus, seruus, an liber quispiam sit, ignoret, insignis est impudentiæ. Illa uero deridenda arrogantia est in minoribus nauigijs rudem esse se confiteri, quinqueremes autem, aut etiã maiores gubernare didicisse. Tu mihi, cum in circulo decipiare aduersarij stipulatiuncula, & cum obsignes tabellas clientis tui, q̄bus id sit scriptũ, quo ille capiatur, ego tibi ullã causam maiorẽ committendã putem? citius hercule is, qui duorum scalmorum nauiculã in portu euerterit, in euxino ponto argonautarum nauẽ gubernarit. Quid si ne paruæ quidem causæ sunt, sed sæpe maximæ, in quibus certatur de iure ciuili? quod tandem os est illius patroni, qui ad eas causas sine ulla scientia iuris audet accedere? Quæ potuit igitur esse causa maior, quàm illius militis? de cuius morte cum domũ falsus ab exercitu nuntius uenisset, et pater eius re credita testamentũ mutasset, & quem ei uisum esset, fecisset hæredem, essetq́; ipse mortuus, res delata est ad centumuiros, cum miles domum reuenisset, egissetq; lege in hæreditatem paternam, testamento exhæres filius. Nempe in ea causa

quæsitum est de iure ciuili, posset'ne paternorum bonorum exhæredes esse filius, quem pater testamento neq; hæredem, neq; exhæredem scripsisset nominatim. Quid qua de re inter Marcellos, & Claudios patricios centumuiri iudicarunt? cum Marcelli ab liberti filio stirpe, Claudij patricij eiusdem hominis hæreditatem, gente, ad se rediisse dicerent, non'ne in ea causa fuit oratoribus de toto stirpis, ac gentilitatis iure dicendum? Quid quod item in centumuirali iudicio certatum esse accepimus? qui Romam in exilium uenisset, cui Romæ exulare ius esset, si se ad aliquem quasi patronum applicuisset, intestatoq; esset mortuus, non'ne in ea causa ius applicationis obscurum sane, & ignotum patefactum in iudicio, atq; illustratum est à patrono? Quid nuper, cum ego C. Sergij Auratæ contra hunc nostrum Antonium iudicio priuato causam defenderem, non'ne omnis nostra in iure uersata defensio est? cum enim Marius Cratidianus ædes Auratæ uendidisset, neq; seruire quandam earum ædium partem in mancipij lege dixisset, defendebamus quicquid fuisset incommodi in mancipio, id si uenditor scisset, neq; declarasset, præstare debere. Quo quidem in genere familiaris noster M. Buculeius homo neq; meo iudicio stultus, & suo ualde sapiens, & à iuris studio non abhorrens, simili in re quodam modo nuper errauit. nam, cum ædes L. Fusio uenderet, in mancipio lumina uti tum essent, ita recepit, Fusius autem, simulatq; ædificari cœptũ est, in quadã parte urbis, quæ modo ex illis ædibus conspici posset, egit statim cũ Buculeio, quod cuicunq; particulæ cœli officeretur, quamuis esset procul, mutata lumina putabat. Quid uero clarissima M. Curij causa, & M. Coponij nuper apud centumuiros, quo concursu hominum, qua expectatione defensa est? cum Q. Scæuola æqualis, & collega meus homo omnium & disciplina iuris ciuilis eruditissimus, & ingenio, prudentiaq; acutissimus, & oratione maxime limatus, atq; subtilis, atque ut ego soleo dicere, iuris peritorum eloquentissimus, eloquentium iuris peritissimus, ex scripto testamentorum iura defenderet, negaretq; nisi posthumus, & natus, & ante quàm in suam tutelam uenisset, mortuus esset, hæredem eum esse non posse, qui esset secundum posthumum, & natum, & mortuum hæres institutus, ego autem defenderem hac eum mente fuisse, qui testamentum fecisset, ut si filius non esset, qui in tutelam ueniret, M. Curius esset hæres, num destitit uterq; nostrum in ea causa, in authoritatibus, in exemplis, in testamentorum formulis, hoc est in medio iure ciuili uersari? Omitto iam plura exempla causarum am-

plissimarum, quæ sunt innumerabilia, capitis nostri sæpe potest accidere, ut causæ uersentur in iure. Etenim si C. Mancinum nobilissimum, atq; optimum uirum, ac consularem, cum propter inuidiam numantini fœderis pater patratus ex senatusconsulto Numantinis dedidisset, eumq; illi non recepissent, postea q; Mancinus domum reuenisset, neq; in senatum introire dubitasset, P. Rutilius. M. filius Tribunus Pl. de senatu iussit educi, quod eum ciuem negaret esse, quia memoria sic esset proditum, quem pater suus, aut populus uendidisset, aut pater patratus dedidisset, ei nullum esse postliminium. Quam possumus reperire ex omnibus rebus ciuilibus causam, contentionemq; maiorem, quàm de ordine, de ciuitate, de libertate, de capite hominis consularis? præsertim, cum hæc non in crimine aliquo, quod ille posset infitiari, sed in ciuili iure consisteret. Similiq; in genere inferiore ordine, siquis apud nos seruisset ex populo fœderato, seseq; liberasset, ac postea domum reuenisset, quæsitum est apud maiores nostros, num is ad suos postliminio redisset, & amisisset hanc ciuitatem. Quid de libertate, quo iudicium grauius esse nullum potest? non'ne ex iure ciuili potest esse contentio? cum quæritur is, qui domini uoluntate census sit, si non sit conditum lustrum, sit'ne liber. Quid quod usu memoria patrum uenit, ut paterfamilias, qui ex Hispania Romam uenisset, cum uxorem prægnantem in prouincia reliquisset, Romæq; alteram duxisset, neq; nuntium priori remisisset, mortuusq; esset intestato, & ex utraq; filius natus esset, mediocris'ne res in cotrouersiam adducta est? cum quæreretur de duobus ciuium capitibus, & de puero, qui ex posteriore natus erat, & de eius matre, quæ, si iudicaretur, certis quibusdam uerbis non nouis nuptijs fieri cum superiore diuortium, in concubinæ locum duceretur. Hæc igitur, & horum similia iura suæ ciuitatis ignorantem, erectum, & celsum alacri, & prompto ore, ac uultu huc, atq; illuc intuentem, uagari magna cum caterua toto foro, præsidium clientibus, atq; opem amicis, & prope` cunctis ciuibus lucem ingenij, & consilij sui porrigentem, atq; tendentem, non'ne in primis flagitiosum putandum est? Et quoniam de impudentia dixi, castigemus etiam segniciem hominum, atq; inertiam. Nam, si esset ista cognitio iuris magna, ac difficilis, tamen utilitatis magnitudo deberet homines ad suscipiendũ discendi laborem impellere. Sed ó Dij immortales non dicerem hoc audiente Scæuola, nisi ipse dicere soleret, nullius sibi artis faciliorem cognitionem uideri, qđ quidẽ certis de causis a` plerisq; aliter existimatur,

primum, quia ueteres illi, qui huic scientiæ præfuerũt, obtinendæ, atq; augendæ potentiæ suæ causa peruulgari artem suam noluerunt, deinde postea quam est editum expositis à Cn. Flauio primũ actionibus, nulli fuerunt, q illa artificiose digesta generatim componerẽt, nihil est enim, quod ad artem redigi possit, nisi ille prius, q illa tenet, quorum artem instituere uult, habet illam scientiã, ut ex ijs rebus, quarum ars non dum sit, artem efficere possit. hoc uideo, dũ breuiter uoluerim dicere, dictũ à me esse paulo obscurius, sed experiar, & dicam, si potero, planius. Omnia ferè, quæ sunt cõclusa nunc artibus, dispersa, & dissipata quondam fuerunt, ut in musicis numeri, & uoces, & modi. In geometria lineamenta, formæ, interualla, magnitudines. In astrologia cœli cõuersio, ortus, obitus, motus'q; syderũ. In grammaticis poëtarum pertractatio, historiarũ cognitio, uerborum interpretatio, pronuntiandi quidam sonus, in hac deniq; ipsa ratione dicendi excogitare, ornare, disponere, meminisse, agere, ignota quondam omnibus, et diffusa late uidebantur. adhibita est igitur ars quædam extrinsecus ex alio genere quodam, quod sibi totum philosophi assumunt, quæ rem dissolutam, diuulsam'q; conglutinaret, & ratione quadam constringeret. Sit ergo in iure ciuili finis hic, legitimæ, atq; usitatæ in rebus, causis'q; ciuium æqualitatis conseruatio. Tum sunt notanda genera, & ad certũ numerũ, paucitatem'q; reuocãda. Genus autem id est, quod sui similes communione quadam, specie autem differẽtes, duas, aut plures complectitur partes. Partes autẽ sunt, quæ generibus ijs, ex qbus emanant, subijciũtur. Omnia'q;, quæ sunt uel generum, uel partiũ nomina, definitionibus, quam uim habeãt, est exprimendũ. Est enim definitio earũ rerũ, quæ sunt eius rei propriæ, quam definire uolumus, breuis, & circunscripta quædam explicatio. Hisce ego rebus exempla adiungerẽ, nisi apud quos hæc haberetur oratio, cernerem, nunc cõplectar, quod proposui, breui. Si enim aut mihi facere licuerit, quod iandiu cogito, aut alius quispiam, aut me impedito occuparit, aut mortuo effecerit, ut primum omne ius ciuile in genera digerat, quæ perpauca sunt, deinde eorum generum quasi quædam membra dispertiat, tum propriã cuiusq; uim definitione declaret, perfectam artem iuris ciuilis habebitis, magis magnam, atq; uberem, quàm difficilem, & obscuram. Atq; interea tamen, dum hæc, quæ dispersa sunt, coguntur, uel passim licet carpẽtem, & colligentem undiq;, repleri ista iuris ciuilis sciẽtia. Non'ne uidetis eqtem romanum hominem acutissimo omniũ ingenio, sed minime cæteris artibus eruditum C. Aculeonem, q mecum uiuit,

semper'q;

semperq́; uixit, ita tenere ius ciuile, uti cum ab hoc discesseris, nemo de ijs, qui peritissimi sunt, anteponatur? Omnia enim sunt posita ante oculos, collocata in usu quotidiano, in congressione hominum, atq; in foro, neq; ita multis literis, aut uoluminibus magnis cōtinentur. eadē enim sunt elata primū à pluribus, deinde paucis cōmutatis uerbis etiā ab ijsdem scriptoribus scripta sunt sæpius. accedit uero quo facilius pcipi, cognosciq́; ius ciuile possit (quod minime pleriq; arbitrantur) mira quædam in cognoscendo suauitas, & delectatio. Nam siquem aliena studia delectant, plurima est & in omni iure, & in pontificum libris, & in duodecim tabulis antiquitatis effigies, quod & uerborū prisca uetustas cognoscitur, & actionum genera quædā maiorū consuetudinem, uitamq́; declarant. Siue quis ciuilē scientiā contempletur, quam Scæuola non putat oratoris esse propriā, sed cuiusdam ex alio genere prudentiæ, totam hanc descriptis omnibus ciuitatis utilitatibus, ac partibus XII. tabulis cōtineri uidebitis. Siue quem ista præpotens, & gloriosa philosophia delectat, dicam audacius, hosce habet fontes omniū disputationum suarum, qui iure ciuili, & legibus continentur. ex his enim & dignitatem maxime expetendā uidemus, cum uerus, iustus, atq; honestus labor honoribus, præmijs, atq; splendore decoratur, uitia autem hominum, atq; fraudes, damnis, ignominijs, uinculis, uerberibus, exilijs, morte multantur, et docemur non infinitis, concertationumq́; plenis disputationibus, sed authoritate, nutuq́; legum domitas habere libidines, coercere omnes cupiditates, nostra tueri, ab alienis mentes, oculos, manus abstinere. Fremant omnes licet, dicā qđ sentio, bibliothecas mehercule omniū philosophorum unus mihi uidetur XII tabularum libellus, siquis legum fontes, & capita uiderit, & authoritatis pondere, et utilitatis ubertate superare. Ac si nos, id quod maxime debet, nostra patria delectat, cuius rei tanta est uis, ac tanta natura, ut Ithacam illā in asperrimis saxulis tanquam nidulū affixam sapientissimus uir immortalitati anteponeret, quo amore tandē inflammati esse debemus in eiusmodi patriam, quæ una in omnibus terris domus est uirtutis, imperij, dignitatis? cuius primum nobis mens, mos, disciplina nota esse debet, uel qa est patria parens omniū nostrum, uel quia tanta sapientia fuisse in iure constituendo putanda est, quanta fuit in his tantis opibus imperij comparandis. Percipietis etiam illā ex cognitione iuris lætitiā, & uoluptatem, quod quantum præstiterint nostri maiores prudētia cæteris gentibus, tum facillime intelligetis, si cum illorū Lycurgo, et Dracone, & Solone nostras leges cōferre uolueritis.

Incredibile est enim, quàm sit omne ius ciuile præter hoc nostrum inconditum, ac penè ridiculũ, de quo multa soleo in sermonibus quotidianis dicere, cũ hominum nostrorũ prudentiã cæteris hominibus, & maxime græcis antepono. His ego de causis dixerã Scæuola, ijs, qui perfecti oratores esse uellent, iuris ciuilis cognitionem esse necessariam. Iam uero ipsa per sese quantum afferat ijs qui ei præsunt, honoris, gratiæ, dignitatis, quis ignorat? Itaq; ut apud græcos infimi homines mercedula adducti ministros se præbent in iudicijs oratoribus, ij, qui apud illos πραγματικοὶ uocãtur, sic in nostra ciuitate cõtra amplissimus quisq;, & clarissimus uir, ut ille, qui propter hãc iuris ciuilis scientiã sic appellatus à summo poëta est.

Egregie cordatus homo Catus Aelius Sextus,

Multiq; præterea, qui cum ingenio sibi authore dignitatẽ repe-rissent, perfecerunt, ut in respõdendo iure authoritate plus etiam, q̃ ipso ingenio ualerent. Senectuti uero celebrandæ, et ornandæ, quod honestius potest esse perfugium, quàm iuris interpretatio? Equidem mihi hoc subsidiũ iam inde ab adolescentia comparaui non solũ ad causarum usum forensem, sed etiam ad decus, atq; ornamentũ senectutis, ut cum me uires (quod ferè iam tempus aduentat) deficere cœpissent, ista, ab solitudine domũ meã uindicarem. Quid est. n. præclarius, q̃ honoribus, & reip. muneribus perfunctum senẽ posse suo iure dicere id, quod apud Enniũ dicat ille Pythius Apollo, se esse eũ, unde sibi, si non populi, & reges, at omnes sui ciues consiliũ expetãt.

Suarum rerum incerti, quos ego mea ope ex
Incertis certos, compotesq; consili
Dimitto, ut ne res temere tractent turbidas.

Est enim sine dubio domus iurisconsulti totius oraculum ciuitatis. Testis est huiusce Q. Mutij ianua, et uestibulum, quod in eius infirmissima ualetudine, affectaq; iam ætate maxima quotidie frequẽtia ciuium, ac summorũ hominum splendore celebratur. Iã illa non longã orationem desyderant, quamobrẽ existimẽ publica quoq; iura, quæ sunt propria ciuitatis, atq; imperij, tum monimenta rerũ gestarũ, & uetustatis exempla oratori nota esse debere. Nam ut in rerum priuatarũ causis, atq; iudicijs depromenda sæpe oratio est ex iure ciuili, et icirco, ut ante diximus, oratori iuris ciuilis sciẽtia necessaria est, sic in causis publicis iudiciorũ, cõcionum senatus, omnis hæc et antiq̃tatis memoria, & publici iuris authoritas, & regendæ reip. ratio, ac sciẽtia, tanquã aliqua materies ijs oratoribus, q̃ uersantur in rep. subiecta esse debent. Non. n. causidicum nescio quem, neq;

proclamatorem,

proclamatorem, aut rabulam hoc sermone nostro conquirimus, sed eum uirum, qui primũ sit eius artis antistes. cuius cum ipsa natura magnã homini facultatẽ daret, tamen esse deus putatur, ut et ipsum, quod erat hominis proprium, non partum per nos, sed diuinitus ad nos delatum uideretur, deinde qui possit nõ tam caduceo, quàm nomine oratoris ornatus incolumis uel inter hostiũ tela uersari, tum q scelus, fraudemq́; nocentis possit dicendo subijcere odio ciuiũ, supplicioq́; constringere, idemq́; ingenij præsidio innocentiam, iudiciorũ pœna liberare, idemq́; languentem, labentemq́; populũ aut ad decus excitare, aut ab errore deducere, aut inflãmare in improbos, aut incitatum in bonos, mitigare, q deniq; quencunq; in animis hoium motum res, et causa postulet, eum dicẽdo uel excitare possit, uel sedare, Hanc uim siquis existimat aut ab ijs, qui de dicendi ratione scripserunt, expositã esse, aut à me posse exponi tam breui, uehementer errat, neq; solũ inscientiã meam, sed ne rerum quidem magnitudinem pspiciat. Equidem uobis, quoniã ita uoluistis, fontes, unde hauriretis, atq; itinera ipsa ita putaui esse demonstranda, non ut ipse dux essem, quod & infinitum est, & non necessariũ, sed ut cõmonstrarẽ tantũ uiã, &, ut fieri solet, digitũ ad fontes intenderẽ. Mihi uero inqt Mutius satis, superq́; abs te uidetur istorũ studijs, si modo sunt studiosi esse factum. nam ut Socratem illũ solitum aiunt dicere, perfectũ sibi opus esse, siqs satis esset concitatus cohortatione sua ad studiũ cognoscẽdæ, percipiendæq́; uirtutis, qbus enim id psuasum esset, ut nihil mallent se esse, quàm bonos uiros, ijs reliquam facilem esse doctrinã, sic ego intelligo, si in hæc, quæ patefecit oratione sua Crassus, intrare uolueritis, facillime uos ad ea, quæ cupitis, puenturos ab hoc aditu, ianuaq́; patefacta. Nobis uero inqt Sulpitius, ista sunt pgrata, perq́; iucunda, sed pauca etiã requirimus, in primisq́; ea, quæ ualde breuiter à te Crasse de ipsa arte percursa sunt, cũ illa te & non contẽnere, & didicisse confiterere, ea si paulo latius dixeris, expleris omnẽ expectationẽ diuturni desyderij nostri. nã nunc qbus studẽdũ rebus esset, accepimus, quod ipsum est tamen magnum, sed uias earũ rerum, rationemq́; cupimus cognoscere. Quid si inqt Crassus, quoniam ego quo facilius uos apud me tenerẽ, uestræ potius obsecutus sum uoluntati, quàm aut consuetudini, aut naturæ meæ, petimus ab Antonio, ut ea, quæ continet, neq; adhuc protulit, ex qbus unũ libellũ sibi excidisse iandudũ questus est, explicet nobis, & illa dicendi mysteria enuntiet? Vt uidetur inqt Sulpitius. nã Antonio dicẽte etiã qd tu intelligas sentiemus. Peto igitur inqt Crassus à te, quoniã id no-

bis Antoni hominibus id ætatis oneris ab horum adolescentium studijs imponitur, ut exponas quid ijs de rebus, quas a' te quæri uides, sentias. Deprehēsum equidem me inquit Antonius, plane' uideo, atq; sentio, non solum quod ea requirūtur a' me, quorum sum ignarus, atq; insolēs, sed quia qđ in causis ualde fugere soleo, ne tibi Crasse succedam, id me nunc isti uitare non sinunt, uerū hoc ingrediar ad ea, quæ uultis audacius, quod idem mihi spero usu esse uenturū in hac disputatione, quod in dicēdo solet, ut nulla expectetur ornata oratio. neq; enim sum de arte dicturus, quā nunq̄ didici, sed de mea consuetudine, ipsáq; illa, quæ in commētariū meū retuli, sunt eiusmodi, nó aliqua mihi doctrina tradita, sed in rerū usu, causisq; tractata, quæ si uobis hominibus eruditissimis non probabuntur, uestrā iniquitatē accusatote, qui ex me ea quæsieritis, quæ ego nescirē, meā facilitatem laudatote, cum uobis non meo iudicio, sed uestro studio inductus non grauate respondero. Tum Crassus, Perge modo inquit Antoni, nullum est enim periculú, ne quid tu eloquare, nisi ita prudēter, ut neminem nostrū pœniteat ad hūc te sermonē impulisse.

Ego uero inquit pergam, & id faciam, quod in principio fieri in omnibus disputationibus oportere censeo, ut q̄d illud sit, de quo disputetur, explanetur, ne uagari, & errare cogatur oratio, si ij, q̄ inter se dissenserint, non idem esse illud, de quo agitur, intelligent. Nā si forte quæreretur, quæ esset ars imperatoris, constituendū putarem principio, quis esset imperator, qui cum esset constitutus administrator quidem belli gerendi, tum adiungeremus de exercitu, de castris, de agminibus, de signorum collationibus, de oppidorum oppugnationibus, de commeatu, de insidijs faciēdis, atq; uitandis, de reliq̄s rebus, quæ essent propriæ belli administrandi, quarū qui essent animo, & scientia cōpotes, eos esse imperatores dicerem, uterérq; exēplis Africanorū, et Maximorum, Epaminundam, atq; Annibalem, atq; eius generis homines nominarē. Sin autem quæreremus, q̄s esset is, qui ad remp. moderandam usum, & scientiam, & studium suum contulisset, definirem hoc modo. Qui quibus rebus utilitas reip. pararetur, augereturq;, teneret, ijsq; uteretur, hunc reip. rectorē, & consilij publici authorem esse habendum, prædicarémq; Publium Lentulum principē illum, & Tiberiū Gracchum patrem, & Quintum Metellum, & Publiū Africanum, & C. Læliū, & innumerabiles alios cū ex nostra ciuitate, tum ex cæteris. Sin autē quæreretur, quisnam iuris consultus uere nominaretur, eum dicerē, q̄ legum, & consuetudinis eius, qua priuati in ciuitate uterētur, & ad respondēdū, et ad agen-

dum,

dum, & ad cauendum peritus esset, & ex eo genere Sextum Aelium M. Manilium. P. Mutium nominarem. Atq; ut iam ad leuiora artiũ studia ueniam, si musicus, si grammaticus, si poëta quæratur, possim similiter explicare, quid eorũ quisq; profiteatur, & quo nõ amplius ab quoq; sit postulandum. Philosophi deniq; ipsius, qui de sua ui, ac sapientia unus omnia pene profitetur, est tamen quædam descriptio, ut is, qui studeat omnium rerum diuinarum, atq; humanarum uim, naturam, causásq; nosse, & omnem bene uiuendi rationẽ tenere, & persequi, nomine hoc appelletur. Oratorem autem, quoniam de eo quærimus, equidem non facio eundem, quem Crassus, qui mihi uisus est omnem omnium rerum, atq; artium scientiam comprehendere uno oratoris officio, ac nomine, atq; eum puto esse, qui & uerbis ad audiendũ iucundis, & sententijs ad probandũ accommodatis uti possit in causis forensibus, atq; communibus, hũc ego appello oratorẽ, eumq́; esse præterea instructum uoce, & actione, & lepore quodã uolo. Crassus uero mihi noster uisus est oratoris facultatem nõ illius artis terminis, sed ingenij sui finibus immensis pene describere. nã et ciuitatum regendarũ oratori gubernacula sententia sua tradidit, in quo per mihi mirũ uisum est Scæuola te hoc illi concedere, cum sæpissime tibi senatus breuiter, impolitéq; dicẽti maximis sit de rebus assensus, M. uero Scaurus, quẽ non longe ruri apud se esse audio, uir regendæ reip. scientissimus, si audierit hanc authoritatẽ grauitatis, & consilij sui uindicari à te Crasse, quod eam oratoris propriam esse dicas, iam credo huc ueniat, et hãc loquacitatem nostram uultu ipso, aspectuq́; conterreat, qui, quanquã est in dicẽdo minime contemnendus, prudentia tamen rerũ magnarum magis, quàm dicẽdi arte nititur. Neq; uero, siquis utrunq; potest, aut ille consilij publici author, ac senator bonus, ob eã ipsam causam orator est, aut hic disertus, aut eloquens, si est idem in procuratione ciuitatis egregius, aliquam sciẽtiam dicendi copia est consecutus. multũ inter se distant istæ facultates, longéq; sunt diuersæ, atq; seiunctæ, neq; eadem ratione, ac uia M. Cato. P. Africanus. Q. Metellus. C. Lælius, qui omnes eloquẽtes fuerunt, orationẽ suam, & reip. dignitatem exornabant. neq; enim est interdictum aut à rerum natura, aut à lege aliqua, atq; more, ut singulis hominibus ne amplius, q̃ singulas artes nosse liceat. Quare non etsi eloquentissimus Athenis Pericles, idemq́; in ea ciuitate plurimos annos princeps consilij publici fuit, idcirco eiusdem hominis, atq; artis utraq; facultas existimanda est. nec si Publius Crassus idẽ fuit eloquẽs, et iuris peritus, ob eã causam inest in facultate dicẽdi iu-

ris ciuilis scientia. nam si quisq; ut in aliqua arte, & facultate excellens, aliam quoq; artem sibi assumpserit, is perficiet, ut quod præterea sciet, id eius, in quo excellet, pars quædam esse uideatur. licet ista ratione dicamus, pila bene, & duodecim scrupis ludere, proprium esse iuris ciuilis, quoniam utrunq; eorũ P. Mutius optime fecerit, eademq́; ratione dicantur, & quos φυσικοὺς græci nominant, iidẽ poëtæ, quoniam Empedocles physicus egregium poema fecerit. at hoc ne philosophi quidem ipsi, qui omnia sicut propria sua esse, atq; à se possideri uolunt, dicere audent, geometriam, aut musicam philosophi esse, quia Platonem omnes in illis artibus præstantissimum fuisse fateãtur. Ac si iam placet, omnes artes oratori subiungere, tolerabilius est sic potius dicere, ut quoniã dicendi facultas non debeat esse ieiuna, atq; nuda, sed aspersa, atq; distincta multarum rerum iucunda quadam uarietate, sit boni oratoris multa auribus accepisse, multa uidisse, multa animo, & cogitatione, multa etiam legendo percurrisse, neq; ea, ut sua possedisse, sed ut aliena libasse. fateor enim callidum quendam hunc, & nulla in re tironem, ac rudem, nec peregrinum, atq; hospitem in agendo esse debere. Neq; uero istis tragœdijs tuis, quibus uti philosophi maxime solent, Crasse perturbor, quod ita dixisti neminem posse, eorum mentes, qui audirent, aut inflammare dicendo, aut inflãmatas restinguere, cũ eo maxime uis oratoris, magnitudoq́; cernatur, nisi qui rerũ omnium naturam, mores hominum, atq; rationes penitus perspexerit, in quo philosophia sit oratori necessario percipiẽda, quo in studio hominum ingeniosissimorum otiosissimorum totas ætates uidemus esse contritas, quorum ego copiam, magnitudinemq́; cognitionis, atq; artis non modo non contemno, sed etiam uehementer admiror, nobis tamen, qui in hoc populo, foroq́; uersamur, satis est ea de moribus hominum & scire, & dicere, quæ non abhorrent ab hominũ moribus. Quis enim unquam orator magnus, et grauis, cum iratũ aduersario iudicem facere uellet, hæsitauit ob eam causam, quod nesciret, quid esset iracundia, feruor'ne mentis, an cupiditas puniẽdi doloris? quis cum cæteros animorum motus aut iudicibus, aut populo dicendo miscere, atq; agitare uellet, ea dixit, quæ à philosophis dici solent? qui partim omnino motus negãt in animis ullos esse debere, quiq́; eos in iudicũ mẽtibus cõcitent scelus eos nefariũ facere, partim q̃ tolerabiliores uolunt esse, et ad ueritatẽ uitæ propius accedere, per mediocres, ac potius leues motus debere esse dicunt. Orator autem omnia hæc, quæ putantur in cõmuni uitæ cõsuetudine mala, ac molesta, et fugiẽda, multo maiora, et acerbiora uerbis facit. itemq́; ea, quæ

uulgo expetenda, atq; optabilia uidentur, dicendo amplificat, atque ornat, neq; uult ita sapiens inter stultos uideri, uti qui audiant, aut illum ineptum, aut græculum putent, aut etiam si ualde probent ingenium, oratoris sapientiam admirentur, se esse stultos moleste ferant, sed ita peragrat per animos hominum, ita sensus, mentesq; pertractat, ut non desyderet philosophorum descriptiones, neque exquirat oratione, summum illud bonum in animo'ne sit, an in corpore? uirtute, an uoluptate definiatur? an hæc inter se iungi, copulariq; possint? an uero, ut quibusdam uisum, nihil certum sciri, nihil plane cognosci, & percipi possit? quarum rerũ fateor magnã, multiplicemq; esse disciplinam, & multas, copiosas, uariasq; rationes. Sed aliud quiddã longe aliud Crasse quærimus. acuto homine nobis opus est, et natura, usuq; callido, qui sagaciter peruestiget, quid sui ciues, iiq; homines, qbus aliquid dicendo persuadere uelit, cogitent, sentiant, opinentur, expectent. Teneat oportet uenas cuiusq; generis, ætatis, ordinis, & eorũ, apud quos aliquid aget, aut erit acturus, mentes, sensusq; degustet. Philosophorũ autem libros reseruet sibi ad huiuscemodi thusculani requiem, atque otium, ne si quando ei dicendum erit de iustitia, & fide, mutuetur à Platone, qui, cum hæc exprimenda uerbis arbitraretur, nouam quandam finxit in libris ciuitatem, usq; eo illa, quæ dicenda de iustitia putabat, à uitæ consuetudine, & à ciuitatum moribus abhorrebant. Quod si ea probarentur in populis, atq; in ciuitatibus, quis tibi Crasse concessisset clarissimo uiro, & amplissimo principi ciuitatis, ut illa diceres in maxima concione tuorum ci-
» uium, quæ dixisti? Eripite nos ex miserijs, eripite nos ex faucibus
» eorum, quorum crudelitas nostro sanguine non potest expleri, no-
» lite sinere nos cuiquam seruire, nisi uobis uniuersis, quibus & possumus, & debemus. Omitto miserias, in quibus, ut illi aiunt, uir fortis esse non potest, omitto fauces, ex quibus te eripi uis, ne iudicio iniquo exorbeatur sanguis tuus, quod sapienti negant accidere posse, seruire uero non modo te, sed uniuersum senatum, cuius tum causam agebas, ausus st dicere? Potest ne uirtus Crasse seruire istis authoribus, quorum tu præcepta oratoris facultate complecteris? quæ & semper, & sola libera est, quæq; etiam, si corpora capta sint armis, aut constricta uinculis, tamen suum ius, atque omnium rerum impunitam libertatem tenere debeat. Quæ uero addidisti non modo senatum seruire posse populo, sed etiam debere, quis hoc philosophus tam mollis, tam languidus, tam eneruatus, tam omnia ad uoluptatem corporis, doloremq; referens probare

posset? senatum seruire populo, cui populus ipse moderandi, et regendi sui potestatem quasi quasdam habenas tradidisset? Itaq; hæc, cũ à te diuinitus ego dicta arbitrarer, P. Rutilius Rufus homo doctus, et philosophiæ deditus, non parũ commode, sed etiam turpiter, et flagitiose dicta esse dicebat. Idem Q. Seruium Galbam, quem hominẽ probe commeminisse se aiebat pergrauiter reprehẽdere solebat, quod is L. Scribonio quæstionem in eum ferente, populi misericordiã concitasset, cum M. Cato Galbæ grauis, atq; acer inimicus aspere apud populum R. & uehementer esset locutus, quam orationem in originibus suis exposuit ipse. Reprehendebat igitur Galbam Rutilius, q̃d is C. Sulpitij Galli propinqui sui Q. pupillum filiũ ipse pene in humeros suos extulisset, qui patris clarissimi recordatione, & memoria fletum populo moueret, et duos filios suos paruos tutelæ populi cõmendasset, ac se tanq̃ in procinctu testamentum faceret sine libra, atq; tabulis populum R. tutorem instituere dixisset illorum orbitati. Itaq; cum & inuidia, et odio populi tum Galba premeretur, his quoq; eũ tragœdijs liberatum, ferebat, quod item apud Catonẽ scriptum esse uideo, nisi pueris, & lacrymis usus esset, pœnas eum daturum fuisse. Hæc Rutilius ualde uituperabat, et huic humilitati dicebat uel exiliũ fuisse, uel mortem anteponendã. Neq; uero hoc solũ dixit, sed ipse & sensit, & fecit. nam cum esset ille uir exemplum, ut scitis, innocentiæ, cumq; illo nemo neq; integrior esset in ciuitate, neq; sanctior, non modo supplex iudicibus esse noluit, sed ne ornatius quidẽ, aut liberius causam dici suam, quam simplex ratio ueritatis ferebat. paulum huic Cottæ tribuit partium disertissimo adolescenti sororis suæ filio. dixit item causam illam quadã ex parte, Q. Mutius more suo, nullo apparatu pure, & dilucide, quod si tu tunc Crasse dixisses, qui subsidium oratori ex illis disputationibus, quibus philosophi utuntur, ad dicendi copiam petendum esse paulo ante dicebas, & si tibi pro P. Rutilio non philosophorum more, sed tuo licuisset dicere, q̃uis scelerati illi fuissent, sicuti fuerunt pestiferi ciues, supplicioq; digni, tamẽ omnem eorum importunitatem ex intimis mentibus euellisset uis orationis tuæ. nunc talis uir amissus est, dum causa ita dicitur, ut si in illa commentitia Platonis ciuitate res ageretur. nemo ingemuit, nemo inclamauit patronorũ, nihil cuiq̃ doluit, nemo est questus, nemo remp. implorauit, nemo supplicauit, Quid multa? pedẽ nemo in illo iudicio supplosit. credo, ne Stoicis renuntiaretur. Imitatus est homo Romanus, & consularis ueterem illum Socratem, qui cũ omniũ sapientissimus esset, sanctissimeq; uixisset, ita in iudicio capitis pro se

ipse dixit,

ipse dixit, ut non supplex, aut reus, sed ut magister, aut dominus uideretur esse iudicũ. quin etiã, cum ei scriptam orationem disertissimus orator Lysias attulisset, quam, si ei uideretur, edisceret, ut ea pro se in iudicio uteretur, non inuitus legit, & commode scriptam esse dixit, sed inquit, ut si mihi calceos sicyonios attulisses, non uterer, q̃uis essent habiles, & apti ad pedem, quia non essent uiriles, sic illã orationem disertam sibi, & oratoriam uideri, fortem, et uirilẽ non uideri. Ergo ille quoq; damnatus est, neq; solum primis sententijs, quibus tantum statuebant iudices damnarent, an absoluerent, sed etiam illis, quas iterum legibus ferre debebant. Erat enim Athenis reo damnato, si fraus capitalis non esset, quasi pœnæ æstimatio, ex sententia cũ iudicibus daretur, interrogabatur reus, quam quasi æstimationem commeruisse se maxime confiteretur, quod cum interrogatus Socrates esset, respondit sese meruisse, ut amplissimis honoribus, et præmijs decoraretur, & ut ei uictus quotidianus in prytaneo publice præberetur, qui honos apud græcos maximus hẽretur, cuius responso sic iudices exarserũt, ut capitis hominem innocentissimũ condemnarent, qui quidem si absolutus esset (quod mehercule, etiam si nihil ad nos pertinet, tamen propter eius ingenij magnitudinem, uellem) quo nam modo istos philosophos ferre possemus, qui nunc, cum ille damnatus est nullam aliam ob culpam, nisi propter dicendi inscitiam, tamen à se oportere dicunt peti præcepta dicendi? quibus cum ego non pugno, utrum sit melius, aut uerius, tantum dico et aliud illud esse atq; hoc, & hoc sine illo summum esse posse. Nam, quod ius ciuile Crasse tam uehementer amplexus es, uideo quid egeris, tũ cum dicebas uidebam. Primum Scæuolæ te dedidisti, quẽ omnes amare meritissimo pro eius eximia suauitate debemus, cuius artem cum indotatam esse, atq; incomitatam, et incomptam uideres, uerborum eam dote locupletasti, & ornasti, Deinde quod in ea tu plus operæ, laborisq; consumpseras, cum eius studij tibi & hortator, et magister esset domi, ueritus es, nisi istam artem oratione exaggerasses, ne operam perdidisses, sed ego ne cum ista quidem arte pugno, sit sanè tanta, quantam tu illam esse uis, etenim sine controuersia & magna est, & late patet, & ad multos pertinet, et summo in honore semper fuit, & clarissimi ciues ei studio etiam hodie præsunt. sed uide Crasse ne dum nouo, & alieno ornatu uelis ornare iuris ciuilis scientiam, suo quoq; eam concesso, & tradito spolies, atque denudes. Nam si ita diceres, qui iuris consultus esset, esse eum oratorem, itẽq; qui esset orator, iuris eundem esse consultũ, præclaras duas artes cõ-

ſtitueres, atq; inter ſe pares, & eiuſdem ſocias dignitatis, nunc uero iuris conſultum ſine hac eloquentia, de qua quærimus, fateris eſſe poſſe, fuiſſe'q; plurimos, oratorem negas, niſi illam ſcientiam aſſumpſerit, eſſe poſſe, ita & tibi iuris conſultus ipſe per ſe nihil, niſi leguleius quidam cautus, & acutus, præco actionum, cantor formularũ, auceps ſyllabarum. Sed quia ſæpe utitur orator ſubſidio iuris in cauſis, idcirco iſtam iuris ſcientiam eloquentiæ tanquam ancillulam, pediſſequãq; adiunxiſti. Quod uero impudentiam admiratus es eorum patronorum, qui aut cum parua neſcirent, magna profiterentur, aut ea, quæ maxima eſſent in iure ciuili, tractare auderent in cauſis, cum ea neſcirent, nunquam'q; didiciſſent, utriuſq; rei facilis eſt, & prompta defenſio. Nam neq; illud eſt mirandum, qui quibus uerbis coemptio fiat, neſciat, eundem eius mulieris, quæ coemptionem fecerit, cauſam poſſe defendere. Nec ſi parui nauigij, & magni eadem eſt in gubernando ſcientia, idcirco qui quibus uerbis herciſceri oporteat, neſciat, idem herciſcundæ familiæ cauſam agere non poſſit. Nam quod maximas centumuirales cauſas in iure poſitas protuliſti, quæ tandem earum cauſa fuit, quæ ab homine eloquenti iuris imperito nõ ornatiſſime potuerit dici? quibus quidẽ in cauſis omnibus ſicut in ipſa M. Curij, quæ abs te nuper eſt dicta, & in C. Hoſtilij Mancini controuerſia, atq; in eo puero, qui ex altera natus erat uxore, non remiſſo nuntio ſuperiori, fuit inter peritiſſimos homines ſumma de iure diſſenſio. Quæro igitur q̃d adiuuerit oratorẽ in his cauſis iuris ſcientia? cum hic iuris conſultus ſuperior fuerit diſceſſurus, qui eſſet non ſuo artificio, ſed alieno, hoc eſt non iuris ſcientia, ſed eloquentia ſuſtentatus. Equidem hoc ſæpe audiui cum ædilitatem P. Craſſus peteret, eum'q; maior natu, etiam conſularis, Seruius Galba aſſectaretur, quod Craſſi filiam C. filio ſuo deſpondiſſet, acceſſiſſe ad Craſſum conſulendi cauſa quendam ruſticanum, qui, cum Craſſum ſeduxiſſet, atq; ad eum retuliſſet, reſponſum'q; ab eo uerum magis, quàm ad ſuam rem accommodatum abſtuliſſet, ut eum triſtem Galba uidit, nomine appellauit, quæſiuit'q;, qua de re ad Craſſum retuliſſet, ex quo ut audiuit, commotum'q; ut uidit hominem, ſuſpenſo inquit animo, & occupato Craſſum tibi reſpondiſſe uideo. deinde ipſum Craſſum manu prehendit, & heus tu inquit, quid tibi in mentem uenit ita reſpondere? tum ille fidenter homo peritiſſimus confirmare, ita ſe rem habere, ut reſpondiſſet, nec dubium eſſe poſſe. Galba autem alludens uarie, & copioſe multas ſimilitudines afferre, multa'q; pro æquitate contra ius dicere, atque

illum cum differendo par esse non posset, quanquam fuit Crassus in numero disertorum, sed par Galbæ nullo modo, ad authores confugisse, & id, quod ipse diceret, & in P. Mutij fratris sui libris, & in Sex. Aelij commentarijs scriptum protulisse, ac tamen concessisse Galbæ disputationem sibi probabilẽ, & propè uerã uideri. Attamen, quæ causæ sunt eiusmodi, ut de earum iure dubium esse non possit, omnino in iudicium uocari non solent. Num quis eo testamento, quod paterfamilias ante fecit, quàm ei filius natus est, hæreditatem petit? nemo, quia constat agnascendo rumpi testamentum. ergo in hoc genere iuris iudicia nulla sunt. Licet igitur impune oratori omnẽ hanc partem iuris in controuersijs ignorare, quæ pars sine dubio multo maxima est. In eo autem iure, quod ambigitur inter peritissimos, non esse difficile oratori eius partis, quancunq; defendet, authorem aliquẽ inuenire, à quo cum amentatas hastas acceperit, ipse eas oratoris lacertis, uiribusq; torquebit. Nisi uero, bona uenia huius optimi uiri dixerim Scæuolæ, tu libellis, aut præceptis soceri tui causam M. Curij defendisti, non'ne arripuisti patrocinium æquitatis, & defensionem testamentorum, ac uoluntatis mortuorum? Ac mea quidem sententia (frequens enim te audiui, atq; affui) multo maiorem partem sententiarũ sale tuo, & lepore, & politissimus facetijs pellexsti, cum & illud nimium acumen illuderes, & admirarere ingenium Scæuolæ, qui excogitasset nasci prius oportere, quàm emori, cumq; multa colligeres, & ex legibus, & ex senatusconsultis, & ex uita, ac sermone communi non modo acute, sed etiam ridicule, ac facete, ubi, si uerba non rem sequeremur, confici nihil posset. Itaque hilaritatis plenum iudicium, ac lætitiæ fuit, in quo quid tibi iuris ciuilis exercitatio profuerit, non intelligo, dicendi uis egregia summa festiuitate, & uenustate coniuncta profuit.

Ipse ille Mutius paterni iuris defensor, & quasi patrimonij propugnator sui, quid in illa causa, cum contra te diceret, attulit, quod de iure ciuili depromptum uideretur? quam legem recitauit? quid patefecit dicendo, quod fuisset imperitis occultius? nempe eius omnis oratio uersata est in eo, ut scriptum plurimum ualere oportere defenderet. At in hoc genere pueri apud magistros exercentur omnes, cum in eiusmodi causis aliàs scriptum, aliàs æquitatem defendere docentur. Et credo in illa militis causa si tu, aut hæredẽ, aut militem defendisses, ad hostilianas te actiones non ad tuã uim, & oratoriam facultatem contulisses, tu uero uel si testamentum defenderes, sic ageres, ut omne omniũ testamentorum ius in eo iudi-

Crassus in cetq; par Galbę nullo m.

cio positum uideretur, uel si causam ageres militis, patrem eius, ut soles, dicendo à mortuis excitasses, statuisses ante oculos, complexus esset filium, flens'q; eum centumuiris commendasset, lapides mehercule omnes flere, ac lamentari coegisset, ut totum illud, uti lingua nuncupasset, non in. XII. tabulis, quas tu omnibus bibliothecis anteponis, sed in magistri carmine scriptum uideretur. Nam, quod inertiam accusas adolescentium, qui istam artem primum facillimam non ediscant, quæ quàm sit facilis, illi uiderint, qui eius artis arrogantia, quasi difficillima sit, ita subnixi ambulant, deinde etiam tu ipse uideris, qui eam artem facilem esse dicis, quam concedis adhuc artem omnino non esse, sed aliquando, siquis aliam artem didicerit, ut hăc artem efficere posset, tum esse illam artem futură, deinde quod sit plena delectationis, in qua tibi remittunt omnes istam uoluptatem, & ea se carere patiuntur, nec quisquam est eorum, qui, si iam sit ediscendum sibi aliquid, non Teucrum Pacuuij malit, quàm manlianas uenalium uendendorum leges ediscere. Tu autem, quod amore patriæ censes, nos nostrorum maiorum inuenta nosse debere, nō uides ueteres leges, aut ipsas sua uetustate consenuisse, aut nouis legibus esse sublatas. Quod uero uiros bonos iure ciuili fieri putas, q̃a legibus & præmia proposita sint uirtutibus, & supplicia uitijs, equidem putabam uirtutem hominibus (si modo tradi ratione possit) instituēdo, & persuadendo non minis, & ui, ac metu tradi. nam ipsum q̃dem illud etiă sine cognitione iuris, quàm sit bellum cauere malum, scire possumus. De me autĕ ipso, cui uni tu concedis, ut sine ulla iuris scientia tamen causis satisfacere possem, tibi hoc Crasse respondeo, neq; me unquam ius ciuile didicisse, neq; tamen in ijs causis, quas in iure possem defendere, unquam istă scientiam desyderasse. Aliud est enim esse artificem cuiusdam generis, atq; artis, aliud in cōmuni uita, & uulgari hominum consuetudine non hebetem, nec rudē. cui nostrū non licet fundos nostros obire? aut res rusticas, uel fructus causa, uel delectationis inuisere? tamen nemo tam sine oculis, tam sine mente uiuit, ut q̃d sit sementis, ac messis, quid arborū putatio, ac uitium, quo tēpore anni, aut quo modo ea fiant, omnino nesciat. Num igitur, si cui fundus inspiciēdus, aut si mandandū aliquid procuratori de agricultura, aut imperandū uillico sit, Magonis Carthaginiensis sunt libri perdiscendi? an hac communi intelligentia contenti esse possumus? Cur ergo non ijdem in iure ciuili, præsertim cum in causis, & in negotijs, & in foro conteramur, satis instructi esse possimus ad hoc duntaxat, ne in nostra patria peregrini, atque aduenæ esse

uideamur? Ac ſi iam ſit cauſa aliqua ad nos delata obſcurior, dif
ficile credo ſit cum hoc Scæuola cõmunicare, quanquam ipſi omnia,
quorum negotium eſt conſulta ad nos, et exquiſita deferunt. An ue
ro ſi de re ipſa, ſi de finibus, cum in rem præſentem non uenimus, ſi
de tabulis, et præſcriptionibus controuerſia eſt, contortas res, et ſæpe
difficiles neceſſario ꝑdiſcimus? ſi leges nobis, aut ſi hominum peritorũ
reſponſa cognoſcenda ſunt, uerenur'ne ea, ſi ab adoleſcentia iuri ci-
uili minus ſtuduerimus, non queamus cognoſcere? Nihil'ne igitur
prodeſt oratori iuris ciuilis ſcientia? non poſſum negare, prodeſſe ullã
ſcientiam, ei præſertim, cuius eloquentia copia rerũ debeat eſſe or-
nata, ſed multa, & magna, & difficilia ſunt ea, quæ ſunt oratori ne
ceſſaria, ut eius induſtriã in plura ſtudia diſtrahere nolim. Quis
neget, opus eſſe oratori in hoc oratorio motu, ſtatúq; Roſcij geſtum, et
uenuſtatem? tamen nemo ſuaſerit ſtudioſis dicendi adoleſcentibus in
geſtu diſcendo hiſtrionum more elaborare. Quid eſt oratori tam
neceſſarium, quàm uox? tamen me authore nemo dicendi ſtudioſus
græcorũ more, & tragœdorum uoci ſeruiet, ꝗ et annos complures
ſedẽtes declamitant, & quotidie ante quàm pronuntient, uocem cu
bantes ſenſim excitant, eandemq́; cum egerunt, ſedentes ab acutiſſi
mo ſono uſq; ad grauiſſimum ſonum recipiunt, & quaſi quodãmo-
do colligunt, hoc nos ſi facere uelimus, ante condemnentur ij, quorũ
cauſas receperimus, quàm toties, quoties ꝑſcribitur, Pæanem, aut
Munionẽ citarimus. Quod ſi in geſtu, ꝗ multum oratorẽ adiuuat,
& in uoce, quæ una maxime eloquentiam uel commendat, uel ſuſti
net, elaborare nobis non licet, ac tantum in utroq; aſſequi poſſumus,
quantum in hac acie quotidiani muneris ſpatij nobis datur, quanto
minus eſt ad iuris ciuilis ꝑdiſcendi occupationem deſcẽdẽdũ? quod
& ſummatim percipi ſine doctrina poteſt, & hanc habet ab illis re
bus diſſimilitudinem, quod uox, & geſtus ſubito ſumi, & alicunde
arripi non poteſt, iuris utilitas ad quanq; cauſam, quamuis repẽte
uel à peritis, uel de libris depromi poteſt. Itaq; illi diſertiſſimi ho-
mines miniſtros habent in cauſis iuris peritos, cũ ipſi ſint ꝑitiſſimi,
& ꝗ, ut abs te paulo ante dictũ eſt, pragmatici uocãtur, in quo noſtri
omnino melius multo, quod clariſſimorũ hominũ authoritate leges,
& iura tecta eſſe uoluerunt, ſed tamen nõ fugiſſet hoc græcos homi
nes, ſi ita neceſſe eſſe arbitrati eſſent, oratorẽ ipſum erudire in iure
ciuili, non ei pragmaticũ adiutorẽ dare. Nam quod dicis ſenectutẽ
à ſolitudine uindicari iuris ciuilis ſcientia, fortaſſe etiã pecuniæ ma
gnitudine, ſed nos non quid nobis utile, uerũ quid oratori neceſſa-

rium ſit quærimus, quanquam, quoniã multa ad oratoris ſimilitudi
nem ab uno artifice ſumimus, ſolet idem Roſcius dicere, ſe quo plus
ſibi ætatis accederet, eo tardioris tibicinis modos, & cantus remiſſio
res eſſe facturum. Quod ſi ille aſtrictus certa quadam numerorũ
moderatione, & pedum, tamen aliquid ad requiẽ ſenectutis exco
gitat, quanto facilius nos non laxare modos, ſed totos mutare poſſu
mus? Neq; enim hoc te Craſſe fallit, quàm multa ſint, & quàm ua
ria genera dicẽdi, & quod haud ſciam, an tu primus oſtenderis, q
iãdiu multo dicis remiſſius, & lenius, quàm ſolebas, neq; minus, hæc
tamen tua grauiſſimi ſermonis lenitas, quàm illa ſumma uis, & con
tentio probatur, multiq; oratores fuerunt, ut illũ Scipionẽ audimus,
& Lælium, qui omnia ſermone conficerent paulo intentiore, nun-
quã ut Seruius Galba lateribus, aut clamore contenderẽt. Quod
ſi iam hoc facere non poteris, aut noles, uereris'ne tua domus talis
& uiri, & ciuis, ſi à litigioſis hominibus nõ colatur, à cæteris de-
ſeratur? Equidẽ tantũ abſum ab iſta ſententia, ut non modo non
arbitrer ſubſidiũ ſenectutis in eorũ, qui conſultum ueniant multi
tudine eſſe ponendũ, ſed tanquam portum aliquem expectem iſtam,
quam tu times, ſolitudinẽ. Subſidiũ enim belliſſimũ exiſtimo eſſe ſene
ctuti otium. Reliqua uero etiam ſi adiuuant, hiſtoriá dico, & pru
dentiam iuris publici, & antiquitatis iter, et exẽplorum copiam,
ſiquando opus erit, à uiro optimo, & iſtis rebus inſtructiſſimo fa-
miliari meo Lõgo mutuabor. Neq; repugnabo, quo minus (id quod
modo hortatus es) omnia legant, omnia audiant, in omni recto ſtu-
dio, atq; humanitate uerſentur, ſed mehercule nõ ita multum ſpatij
mihi uidetur, ſi modo ea facere, et perſequi uolent, quæ à te Craſſe
præcepta ſunt, q mihi prope etiã nimis duras leges imponere uiſus
es huic ætati, ſed tamen ad id, quod cupiũt adipiſcendũ prope ne
ceſſarias. Nã & ſubitæ ad propoſitas cauſas exercitationes, et ac-
curatæ, & meditatæ cõmentationes, ac ſtylus ille tuus, quẽ tu uere
dixiſti pſectorẽ dicẽdi eſſe, ac magiſtrũ, multi ſudoris eſt, et illa ora
tionis ſuæ cũ ſcriptis alienis cõparatio, et de alieno ſcripto, ſubita,
uel laudãdi, uel uituperãdi, uel cõprobandi, uel refellendi cauſa, di-
ſputatio, nõ mediocris cõtentionis eſt uel ad memoriã, uel ad imitan
dum. Illud uero fuit horribile, qđ mehercule uereor, ne maiorẽ uim
ad deterrendũ habuerit, quàm ad cohortandũ. uoluiſti enim in ſuo
genere unum quenq; noſtrũ quaſi quendam eſſe Roſcium, dixiſtiq;
non tam ea, quæ recta eſſent, probari, quàm quæ praua ſunt faſti
dijs adhæreſcere, quod ego non tam faſtidioſe in nobis, quàm in hi-

strionibus spectari puto. Itaq; nos raucos saepe attentissime audiri uideo, tenet enim res ipsa, atq; causa, at Aesopum, si paulum irraucuerit, explodi. A' quibus enim nihil, praeter uoluptatem aurium, quaeritur, in ijs offenditur, simulatq; imminuitur aliquid de uoluptate. In eloquentia autem multa sunt, quae teneant, quae si omnia summa non sunt, & pleraq; tamen magna sunt, necesse est ea ipsa, quae sunt, mirabilia uideri. Ergo ut ad primum illud reuertar, sit orator nobis is, qui ut Crassus descripsit, accommodate ad psuadēdū possit dicere, is autem concludatur in ea, quae sunt in usu ciuitatum uulgari, ac forensi, remotis'q; caeteris studijs, quamuis ea sunt ampla, atq; praeclara, in hoc uno opere, ut ita dicam, noctes, & dies urgeatur, imiteturq; illum, cui sine dubio summa uis dicendi conceditur, Atheniensem Demosthenem, in quo tantum studium fuisse, tantus'q; labor dicatur, ut primum impedimenta naturae diligentia, industria'q; superaret, cūq; ita balbus esset, ut eius ipsius artis, cui studeret, primā literam non posset dicere, perfecit meditando, ut nemo planius eo locutus putaretur. deinde cum spiritus eius esset angustior, tantum continenda anima in dicendo est assecutus, ut una continuatione uerborū (id quod eius scripta declarant) binae ei contentiones uocis, & remissiones continerentur, qui etiam (ut memoriae proditū est) coniectis in os calculis, summa uoce uersus multos uno spiritu pronuntiare consuescebat, neq; is consistens in loco, sed inambulans, atq; ascensu ingrediens arduo. Hisce ego cohortationibus Crasse ad studium, & ad laborem incitandos iuuenes uehementer assentior, caetera, quae collegisti ex uarijs, & diuersis studijs, & artibus, tametsi ipse es omnia consecutus, tamē ab oratoris proprio officio, atq; munere seiūcta esse arbitror. Haec cum Antonius dixisset, sanè dubitare uisus est Sulpitius, & Cotta, utrius oratio propius ad ueritatem uideretur accedere. Tum Crassus, Operarium nobis quendam Antoni oratorem facis, atq; haud scio, an aliter sentias, & utare tua illa mirifica ad refellendū consuetudine, qua tibi nemo unquam praestitit, cuius quidē ipsius facultatis exercitatio oratorum propria est, sed iā in philosophorū consuetudine uersatur, maximeq; eorū, qui de omnère proposita in utranq; partem solent copiosissime dicere. Verū ego non solum arbitrabar, his praesertim audientibus, à me informari oportere, qualis esse posset is, qui habitaret in subsellijs, neq; quicq̄ amplius afferret, quàm quod causarum necessitas postularet, sed maius quiddam uidebam, cum censebam oratorē, praesertim in nostra rep. nullius ornamenti expertem esse oportere, tu autem quoniam

exiguis quibusdã finibus totum oratoris munus circundedisti, hoc fa cilius nobis expones ea, quæ abs te de officijs, præceptis'q; oratoris quæsita sunt, sed opinor secundũ hunc diẽ, satis enim multa à nobis hodie dicta sunt. Nunc & Scæuola, quoniam in Thusculanum ire constituit, paulum requiescet, dum se calor frangat, & nos ipsi, quoniam id temporis est, ualetudini demus operam. Placuit sic omnibus.

Tum Scæuola, Sanè inquit uellem non constituisse in Thusculanum me hodie uenturum esse Lælio. libenter audirem Antonium, & cum exurgeret simul arridens, neq; enim inquit, tam mihi molestus fuit, quod ius nostrum ciuile peruellit, quàm iucundus, quod se id nescire confessus est.

M. TVLLII CICERONIS DE ORATORE LIBER SECVNDVS.

m AGNA Nobis pueris Quinte frater, si memoria tenes, opinio fuit. L. Crassum non plus attigisse doctrinæ, quàm quantũ prima illa puerili institutione potuisset. M. autem Antonium omnino omnis eruditionis expertem, atq; ignarum fuisse, erant'q; multi, qui, quanquã ita se rem habere arbitrarentur, tamen quo facilius nos incensos studio discendi à doctrina deterrerent, libenter id, quod dixi de illis oratoribus prædicarẽt, ut si homines non eruditi summam essent prudentiam, atq; incredibilem eloquentiam consecuti, inanis omnis noster esse labor, et stultum in nobis erudiendis patris nostri optimi, ac prudentissimi uiri studiũ uideretur. Quos tum ut pueri refutare domesticis testibus patre, & C. Aculeone propinquo nostro, & L. Cicerone patruo solebamus, quod de Crasso pater, et Aculeo, quo cum erat nostra matertera, quem Crassus dilexit ex omnibus plurimum, & patruus, qui cũ Antonio in Ciliciã profectus unà decesserat, multa nobis de eius studio, doctrinaq; sæpe narrauit, cumq; nos cũ consobrinis nostris Aculeonis filijs, & ea disceremus, quæ Crasso placerent, et ab his doctoribus, qbus ille uteretur, erudiremur, etiam illud sæpe intelleximus (cum essemus eiusmodi, quod uel pueri sentire poteramus) illum & græce sic loqui, nullã ut nosse aliam linguã uideretur, & doctoribus nostris ea ponere in percunctando, eaq; ipsum omni in sermone tractare, ut nihil esse ei nouũ, nihil inauditũ uideretur. De Antonio

uero, quanquam sæpe ex humanissimo homine patruo nostro acce peramus, quemadmodum ille uel Athenis, uel Rhodi se doctissimorum hominum sermonibus dedidisset, tamen ipse adolescentulus quantum illius ineuntis ætatis meæ patiebatur pudor, multa ex eo sæpe quæsi ui. Non erit profecto tibi, quod scribo, hoc nouũ (nam iam tum ex me audiebas) mihi illum ex multis, uarijsq; sermonibus, nullius rei, quæ quidem esset in his artibus, de quibus aliquid existimare possem, ru dem, aut ignarum esse uisum. Sed fuit hoc in utroq; eorum, ut Cras sus non tam existimari uellet non didicisse, quàm illa despicere, et no strorum hominum in omni genere prudentiam græcis anteferre. An tonius autem probabiliorẽ hoc populo orationem fore censebat suã, si omnino didicisse nunquam putaretur, atq; ita se uterq; grauiorem fore, si alter contemnere, alter ne nosse quidem græcos uideretur.

Quorum consilium quale fuerit, nihil sane ad hoc tempus, illud au tem est huius institutæ scriptionis, ac temporis, neminem eloquentia non modo sine dicendi doctrina, sed ne sine omni quidẽ sapientia flo rere unquam, & præstare potuisse. Etenim cæteræ fere artes seipsæ per se tuentur singulæ, benedicere autem, quod est scienter, & perite, & ornate dicere, nõ habet definitam aliquam regionem, cuius termi nis septa teneatur. Omnia quæcunq; in hominum disceptationem ca dere possunt, bene sunt ei dicenda, qui hoc se posse profitetur, aut elo quentiæ nomen relinquendum est. Quare equidem & in nostra ci uitate, & in ipsa Græcia, quæ semper hæc summa duxit, multos & ingenijs, & magna laude dicendi sine summa rerum omnium scien tia fuisse fateor, talem uero existere eloquentiã, qualis fuerit in Cras so, & Antonio, non cognitis rebus omnibus, quæ in tantam pruden tiam pertinerent, tantamq; dicendi copiam, quanta in illis fuit, non potuisse confirmo. Quo etiã feci libentius, ut eum sermonem, quem illi quondã inter se de his rebus habuissent, mandarem literis, uel ut illa opinio, quæ semper fuisset, tolleretur, alterũ non doctissimum, al terũ plane indoctum fuisse, uel ut ea, quæ existimarẽ à summis ora toribus de eloquentia diuinitus esse dicta, custodirẽ literis, si ullo mo do assequi, complectiq; potuissem, uel mehercule etiam ut laudẽ eo rum iam prope senescentem, quantum ego possem, ab obliuione ho minum, atq; à silentio uindicarem. Nam si ex scriptis cognosci ipsi suis potuissent, minus hoc fortasse mihi esse putassem laborandum, sed cum alter non multum, quod quidem extaret, & id ipsum adole scens, alter nihil admodum scripti reliquisset, deberi hoc à me tantis hominum ingenijs putaui, ut cum etiam nunc uiuam illorũ memo-

riam teneremus, hanc immortalem redderem, si possem. Quod hoc
etiam spe aggredior maiore ad probandum, quia non de Seruij Gal
bæ, aut C. Carbonis eloquentia scribo aliquid, in quo liceat mihi fin
gere, si quid uelim, nullius memoria iam refellente, sed edo hæc ijs
cognoscenda, q̃ eos ipsos, de quibus loquor, sæpe audierunt, ut duos
summos uiros, ijs, qui neutrum illorum uiderint, eorum, quibus am
bo illi oratores cogniti sint, uiuorum, & præsentium, memoria teste
commendemus. Nec uero te carissime frater, atque optime, rhetoricis
nunc quibusdam libris, quos tu agrestes putas, insequor ut erudiã.
Quid enim tua potest oratione aut subtilius, aut ornatius esse? sed
quoniam siue iudicio, ut soles dicere, siue, ut ille pater eloquentiæ de
se Isocrates scripsit ipse, pudore à dicendo, & timiditate ingenua
quadam refugisti, siue, ut ipse iocari soles, unum putasti satis esse, non
modo in una familia rhetorem, sed penè in tota ciuitate, non tamen
arbitror tibi hos libros in eo fore genere, quod merito propter eorũ,
qui de dicendi ratione disputarunt, ieiunitatem bonarũ artium pos
sit illudi. Nihil enim mihi quidem uidetur in Crassi, & Antonij ser
mone esse præteritum, quod quisquam summis ingenijs, acerrimis stu
dijs, optima doctrina, maximo usu cognosci, ac p̃cipi potuisse arbitra
retur, quod tu facillime poteris iudicare, qui prudentiam, rationemq́;
dicendi per te ipsum, usum autem per nos percipere uoluisti. Sed quo
citius hoc, quod suscepimus, non mediocre munus conficere possimus,
omissa nostra adhortatione, ad eorum, quos proposuimus, sermonem,
disputationemq́; ueniamus. Postero igitur die, quàm illa erant acta
hora ferè secunda, cum etiam tum in lecto Crassus esset, et apud eũ
Sulpitius sederet. Antonius autem inambularet cum Cotta in porti
cu, repente eò Q. Catulus senex cum C. Iulio fratre uenit, quod ubi
audiuit commotus Crassus surrexit, omnesq́; admirati maiorem ali
quam esse causam eorum aduentus suspicati sunt. Qui cum inter se,
ut ipsorum usus ferebat, amicissime consalutassent, quid uos tandem
Crassus? nunquid nam inquit noui? Nihil sane inquit Catulus,
etenim uides esse ludos, sed uel tu nos ineptos licet inquit, uel mole-
stos putes, cum ad me in Thusculanũ inquit heri uesperi uenisset Cæ
sar de Thusculano suo, dixit mihi à se Scæuolam hinc euntem esse
conuentũ, ex quo mira quædam se audisse dicebat, te, quẽ ego toties
omni ratione tentans ad disputandum elicere non potuissem, per-
multa de eloquentia cum Antonio disseruisse, & tanquam in scho-
la propè ad græcorum consuetudinem disputasse. Ita me frater ex-
orauit me ipsum non quidem à studio audiendi nimis abhorrentẽ,

sed mehercule

ſed mehercule, uerētem tamen, ne moleſti uobis interueniremus, ut huc ſecum uenirem. Etenim Scæuolā ita dicere aiebat bonam partem ſermonis in hunc diem eſſe dilatam, hoc ſi tu cupidius factum exiſtimas, Cæſari attribues, ſi familiarius, utriq; noſtrum, nos quidē, niſi forte moleſti interuenimus, ueniſſe delectat. Tum Craſſus, Equidē quæcunq; cauſa uos huc attuliſſet, lætarer, cum apud me uiderem homines mihi cariſſimos, & amiciſſimos, ſed tamen uere dicam, quæuis mallem fuiſſet, quàm iſta, quam dicis. ego enim (ut quemadmodum ſentio loquar) nunquam mihi minus, quàm heſterno die placui, magis adeo id facilitate, quàm alia ulla culpa mea contigit, qui dum obſequor adoleſcentibus, me ſenem eſſe ſum oblitus, feciq; hoc, quod ne adoleſcens quidem feceram, ut ijs de rebus, quæ doctrina aliqua continerentur, diſputarē. Sed hoc tamen cecidit mihi peropportune, quod tranſactis iam meis partibus ad Antoniū audiendū ueniſtis. Tum Cæſar, Equidem inquit Craſſe ita ſum cupidus te in illa longiore, ac perpetua diſputatione audiendi, ut ſi id mihi minus contingat, uel hoc ſim quotidiano tuo ſermone contentus. Itaq; experiar equidem illud, ut ne Sulpitius familiaris meus, aut Cotta plus quàm ego apud te ualere uideantur, et te exorabo profecto, ut mihi quoq; & Catulo tuæ ſuauitatis aliquid impertias. Sin tibi id minus libebit, non te urgebo, neq; committam, ut dum uereare, ne tu ſis ineptus, me eſſe iudices. Tum ille, Ego mehercule inquit Cæſar ex omnibus latinis uerbis huius uerbi uim uel maximam ſemper putaui. quem enim nos ineptum uocamus, is mihi uidetur ab hoc nomen habere ductū, quod non ſit aptus, id'q; in ſermonis noſtri conſuetudine perlate patet. Nā qui aut tempus quid poſtulet non uidet, aut plura loquitur, aut ſe oſtentat, aut eorum, qbus cum eſt, uel dignitatis, uel cōmodi rationē non habet, aut deniq; in aliquo genere aut inconcinnus, aut multus eſt, is ineptus dicitur. Hoc uitio cumulata eſt erudítiſſima illa græcorū natio, itaq; quod uim huius mali græci non uident, ne nomen qdē ei uitio impoſuerūt, ut enim quæras omnia, quomodo græci ineptū appellent non reperies. Omniū autē ineptiarū, quæ ſunt innumerabiles, haud ſcio an ulla ſit maior, quā ut illi ſolent quocunq; in loco, quoſcunq; inter homines uiſum eſt, de rebus aut difficillimis, aut non neceſſarijs argutiſſime diſputare, hoc nos ab iſtis adoleſcentibus facere inuiti, & recuſantes heri coacti ſumus. Tum Catulus, Ne græci qdē inquit Craſſe, q in ciuitatibus ſuis clari, et magni fuerunt, ſicuti tu es, nos'q; omnes in noſtra rep. uolumus eſſe, horum græcorum, qui ſe inculcant auribus noſtris, ſimiles fuerunt, nec tamen in otio ſer-

mones huiusmodi, disputationesq; fugiebant. Ac si tibi uidentur q temporis, qui loci, qui hominum rationem non habent inepti, sicut debent uideri, num tandem aut locus hic non idoneus uidetur, in quo porticus hæc ipsa, ubi inambulamus, & palæstra, & tot locis sessiones, gymnasiorum, & græcorum disputationum memoriam quodã modo commouent? aut importunum tempus in tanto otio, quod et raro datur, & nunc peroptato nobis datum est? aut homines ab hoc genere disputationis alieni? qui omnes hi sumus, ut sine his studijs nullã uitam esse ducamus? Omnia ista inquit Crassus ego alio modo interpretor, qui primum palæstram, & sedes, & porticus, etiam ipsos Catule græcos, exercitationis, & delectationis causa, non disputationis inuenisse arbitror. Nam & seculis multis ante gymnasia inuẽta sunt, quàm in his philosophi garrire cœperunt, & hoc ipso tempore cum omnia gymnasia philosophi teneãt, tamen eorum auditores discum audire, quàm philosophum malunt, qui simul ut increpuit, in media oratione de maximis rebus, et grauissimis disputantem philosophum omnes unctionis causa relinquunt. ita leuissimam delectationem grauissimæ, ut ipsi ferunt, utilitati anteponunt. Otiũ autem, quod dicis esse, assentior, uerum otij fructus est non contentio animi, sed relaxatio. Sæpe ex socero meo audiui, cum is diceret socerum suum Lælium semper ferè cum Scipione solitum rusticari, cosq; incredibiliter repuerascere esse solitos, cum rus ex urbe tanquam ex uinculis euolauissent. Non audeo dicere de talibus uiris, sed tamen ita solet narrare Scæuola, conchas cos, & umbilicos ad Caietam, & ad Lucrinum legere consuesse, & ad omnem animi remissionem, ludumq; descendere. sic enim se res habet, ut quemadmodum uolucres uidemus procreationis, atque utilitatis suæ causa fingere, et construere nidos, easdem autem, cum aliquid effecerint, leuandi laboris sui causa passim, ac libere solutas opere uolitare, sic nostri animi forensibus negotijs, atque urbano opere defessi, gestiunt, ac uolitare cupiunt uacui cura, atque labore. Itaque illud, quod ego in causa curiana Scæuolæ dixi, non dixi secus, ac sentiebam. Nam si inquam Scæuola nullum erit testamentum recte factum, nisi quod tu scripseris, omnes ad te ciues cum tabulis ueniemus, omnium testamenta tu scribes unus. quid igitur inquam quando ages negotium publicum? quando amicorum? quando tuum? quando deniq; nihil ages? Tum illud addidi, mihi enim liber esse non uidetur, qui non aliquando nihil agit, in qua permaneo Catule sententia, meq;, cum huc ueni, hoc ipsum nihil agere, & planè cessare delectat. Nam quod addidisti

tertium,

tertium, uos eos esse, qui uitam insuauem sine his studijs putaretis, id me non modo non hortatur ad disputandum, sed etiam deterret. Nam ut C. Lucilius homo doctus, & perurbanus dicere solebat, ea, quæ scriberet, neq; ab indoctissimus, neq; ab doctissimus legi uelle, quod alteri nihil intelligerent, alteri plus fortasse, quàm ipse de se, quo etiã scripsit, Persium non curo legere, hic enim fuit, ut noramus, omnium fere nostrorũ hominum doctissimus, Lælium Decimum uolo, quẽ cognouimus uirũ bonum, & nõ illiteratum, sed nihil ad Persiũ, sic ego, si iam mihi disputandum sit de his nostris studijs, nolim equidem apud rusticos, sed multo minus apud uos. malo enim nõ intelligi orationem meam, quàm reprehendi. Tum Cæsar, equidẽ inquit Catule iam mihi uideor nauasse operam, quod huc uenerim, nam hæc ipsa recusatio disputationis disputatio quædam fuit mihi quidẽ periucunda. Sed cur impedimus Antonium, cuius audio esse partes, ut de tota eloquentia disserat, quemq; iandudum Cotta, & Sulpitius expectant. Ego uero inquit Crassus, neq; Antonium uerbum facere patiar, & ipse obmutescam, nisi prius à uobis impetraro.

Quid nam inquit Catulus? Vt hic sitis hodie. Tum cum ille dubitaret, quod ad fratrẽ promiserat. Ego inquit Iulius pro utroq; respondeo, sic faciemus, atq; ista quidem conditione, uel ut uerbum nullum faceres, me teneres. Hic Catulus arrisit, & simul præcisa inquit mihi quidem dubitatio est, quoniam neq; domi imperatam, & hic, apud quem eram futurus, sine mea sententia tam facile promisit. Tum omnes oculos in Antonium coniecerunt, et ille. Audite uero, audite inquit, hominem enim audietis de schola, atq; à magistro, & græcis literis eruditum, & eo quidem loquor confidentius, quod Catulus auditor accessit, cui non solum nos latini sermonis, sed etiam græci ipsi solent suæ linguæ subtilitatem, elegantiamq; cõcedere. Sed tamen quoniam hoc totum, quicquid est, siue artificiũ, siue studium dicendi, nisi accessit os nullum potest esse, docebo uos discipuli id, quod ipse non didici, quid de omni genere dicendi sentiam.

Hic posteaquam arriserunt, Res mihi uidetur esse inquit, facultate præclara, arte mediocris. Ars enim earum rerum est, quæ sciuntur. Oratoris autem omnis actio opinionibus, non scientia continetur. Nam & apud eos dicimus, qui nesciunt, & ea dicimus, quæ nescimus ipsi, itaq; & illi aliàs aliud iisdem de rebus & sentiunt, & iudicant, & nos contrarias sæpe causas dicimus, non modo ut Crassus contra me dicat aliquando, aut ego contra Crassum, cum alterutri necesse sit falsum dicere, sed etiam ut uterq; nostrum eadem de

re aliâs aliud defendat, cum plus uno uerum esse non possit. Vt igitur in eiusmodi re, quæ mendacio nixa sit, quæ ad sciētiā non sæpe perueniat, quæ opiniones hominum, & sæpe errores aucupetur, ita dicam, si causam putatis esse, cur audiatis. Nos uero & ualde q̃dem Catulus inquit putamus, atq; eo magis, quod nulla mihi ostentatione uideris esse usurus. exorsus es enim non gloriose magis, ut tu putas à ueritate, quàm à nescio qua dignitate. Vt igitur de ipso genere sum confessus inquit Antonius, artem esse non maximam, sic illud affirmo, præcepta posse quædā dari peracuta ad ptractandos animos hominum, & ad excipiendas eorum uoluntates. huius rei scientiam siquis uolet magnam quandam artem esse dicere, nō repugnabo. Etenim, cum pleriq; temere, ac nulla ratione causas in foro dicant, nonnulli autem propter exercitationem, aut propter consuetudinem aliquā callidius id faciant, non est dubiū, quin siquis animaduerterit, quid sit, quare alij melius, quàm alij dicant, id possit notare. Ergo id q toto in genere fecerit, is si non planè artem, at quasi artē quandā inuenerit. Atq; utinam ut mihi illa uidere uideor in foro, atq; in causis, ita nunc quemadmodum ea reperirentur, possim uobis exponere. Sed de me uidero. nunc hoc propono, quod mihi ꝑsuasi, quamuis ars non sit, tamen nihil esse perfecto oratore præclarius. nā ut usum dicendi omittam, qui in omni pacata, & libera ciuitate dominatur, tanta oblectatio est in ipsa facultate dicendi, ut nihil hominum aut auribus, aut mentibus iucundius pcipi possit. Quis enim cantus moderatæ orationis pronūtiatione dulcior inueniri potest? q̃d carmen artificiosa uerborum conclusione aptius? qui actor in imitanda, q̃ orator in suscipiēda ueritate iucundior? quid autem subtilius, quàm acutæ, crebræq; sententiæ? quid admirabilius, quàm res splēdore illustrata uerborum? quid plenius, quàm omni rerum genere cumulata oratio? Neq; enim ulla non propria oratoris est res, quæ q̃dem ornate dici, grauiterq; debeat. Huius est in dando consilio de maximis rebus cū dignitate explicata sententia, eiusdē & languentis populi incitatio, & effrenati moderatio. Eadem facultate fraus hominum ad pniciem, et integritas ad salutem uocatur. Quis cohortari ad uirtutem ardentius? quis à uitijs acrius reuocare? q̃s uituperare improbos asperius? quis laudare bonos ornatius? q̃s cupiditatem uehementius frangere accusando potest? quis mœrorē leuare mitius consolādo? Historia uero testis temporum, lux ueritatis, uita memoriæ, magistra uitæ, nūtia uetustatis, qua uoce alia nisi oratoris, immortalitati cōmendatur? Nam siqua est ars alia, quæ uerborū aut faciendorum,

ciendorum, aut deligendorum ſcientiam profiteatur, aut ſi quiſquam dicatur, niſi orator, formare orationem, eam'q; uariare, et diſtinguere quaſi quibuſdam uerborũ, ſententiarum'q; inſignibus, aut ſi uia ulla niſi ab hac una arte, traditur aut argumentorum, aut ſententiarum, aut deniq; deſcriptionis, atq; ordinis, fateanur aut hoc, quod hæc ars profiteatur alienum eſſe, aut cum aliqua alia arte eſſe commune, ſed ſi in hac una eſt ea ratio, atq; doctrina, non ſi qui aliarũ artium bene locuti ſunt, eo minus id eſt huius unius, ſed ut orator de iis rebus, quæ cæterarum artium ſunt, ſi modo eas cognorit (ut heri Craſſus dicebat) optime poteſt dicere. ſic cæterarum artium homines ornatius illa ſua dicunt, ſi quid ab hac arte didicerunt. Neq; enim ſi de ruſticis rebus agricola quiſpiam, aut etiam, id quod multi, medicus de morbis, aut de pingendo pictor aliquis diſerte dixerit, aut ſcripſerit, idcirco illius artis putanda ſit eloquẽtia, in qua quia uis magna eſt in hominum ingeniis, eo multi etiam ſine doctrina aliquid omniũ generum, atq; artium conſequuntur, ſed quod cuiuſq; ſit proprium, & ſi ex eo iudicari poteſt, cum uideris quid quæq; doceant, tamẽ hoc certius nihil eſſe poteſt, quàm quod omnes artes aliæ ſine eloquentia ſuũ munus præſtare poſſunt, orator ſine ea nomen ſuũ obtinere non poteſt, ut cæteri, ſi diſerti ſint, aliqd ab hoc habeant, hic niſi domeſticis ſe inſtruxerit copiis, aliunde dicendi copiam petere non poſſit. Tum Catulus, Et ſi inquit Antoni minime impediendus eſt interpellatione iſte curſus orationis tuæ, patiere tamen, mihi'q; ignoſces. nõ enim poſſum, quin exclamem, ut ait ille in trinumo, ita mihi uim oratoris cũ exprimere ſubtiliter uiſus es, tum laudare copioſiſſime, quod quidem eloquentem uel optime facere oportet, ut eloquentiam laudet. debet enim ad eam laudandam ipſam illam adhibere, quam laudat. Sed perge porrò. tibi enim aſſentior, ueſtrum eſſe hoc totum diſerte dicere, id'q; ſiquis in alia arte faciat, eum aſſumpto aliunde uti bono non proprio nec ſuo. Et Craſſus, Nox te inquit nobis Antoni expoliuit, hominem'q; reddidit, nam heſterno ſermone unius cuiuſdam operis, ut ait Cæcilius, remigem aliquem, aut baiulum nobis oratorem deſcripſeras, inopem quendam humanitatis, atq; inurbanum. Tum Antonius, Heri enim inquit hoc mihi propoſueram, ut ſi te refelliſſem, hos à te diſcipulos abducerem, nunc Catulo audiente, & Cæſare uideor debere non tam pugnare tecum, quàm quid ipſe ſentiam dicere. Seqtur igitur, quoniã nobis eſt hic, de quo loquimur, in foro, atq; in oculis ciuium conſtituendus, ut uideamus, quid ei negotii demus, cui'q; eum muneri uelimus eſſe præpoſitum. Nam Craſſus heri cum

uos Catule, & Cæsar non adessetis, posuit breuiter in artis distributione idem, quod græci plerique posuerunt, neque sane quid ipse sentiret, sed quid ab illis diceretur, ostendit, duo prima genera quæstionũ esse, in quibus eloquentia uersaretur, unum infinitum, alterum certum. Infinitum mihi uidetur id dicere, in quo aliqd generatim quæreretur, hoc modo, expetenda'ne esset eloquentia. expetendi'ne honores. Certum autem, in quo quid in personis, & in constituta re, & definita quæreretur, cuiusmodi sunt, quæ in foro, atque in ciuiũ causis, disceptationibusque uersantur. ea mihi uidentur aut in lite ordinãda, aut in consilio dando esse posita, nam illud tertium, quod & à Crasso tactum est, & ut audio, ille ipse Aristoteles, qui hæc maxime illustrauit, adiunxit, etiam si opus est, tamen minus est necessarium.

Quid nam inqt Catulus? an laudationes? id enim uideo poni genus tertium. Ita inquit Antonius, & in eo quidem genere scio & me, & omnes, qui affuerunt, delectatos esse uehementer, cum abs te est Popilia mater uestra laudata, cui primum mulieri hunc honorẽ in nostra ciuitate tributum puto. sed non omnia, quæcunque loquimur, mihi uidetur ad artem, & ad præcepta esse reuocanda. Ex his enim fontibus, unde omnia ornate dicendi præcepta sumentur, licebit etiã laudationem ornare, neque illa elementa desyderare, quæ ut nemo tradat, quis est, qui nesciat, quæ sint in homine laudanda? positis enim iis rebus, quas Crassus in illius orationis suæ, quam contra collegã censor habuit, principio dixit, quæ natura, aut fortuna darẽtur hominibus, in iis rebus se uinci posse animo æquo pati, quæ ipsi sibi homines parare possent, in iis rebus se pati uinci non posse. Qui laudabit quẽpiam, intelliget exponenda sibi esse fortunæ bona. Ea sunt, generis, pecuniæ, propinquorũ, amicorũ, opum, ualetudinis, formæ, uiriũ, ingenii, cæterarumque rerũ, quæ sunt aut corporis, aut extraneæ, si habuerit, bene his usum. si non habuerit, sapienter caruisse. si amiserit, moderate tulisse. deinde quid sapienter is, quẽ laudet, quid liberaliter, quid fortiter, quid iuste, quid magnifice, quid pie, quid grate, quid humaniter, quid denique cum aliqua uirtute aut fecerit, aut tulerit. Hæc, & quæ sint eius generis facile uidebit, qui uolet laudare quẽpiam, & qui uituperare, contraria. Cur igitur dubitas inquit Catulus, facere hoc tertium genus, quoniam inest in ratione rerum? non enim si est facilius, eo de numero quoque est excerpendum. Quia nolo inquit omnia, quæ cadunt aliquando in oratorem, quamuis exigua sint, ea sic tractare, quasi nihil possit dici sine præceptis suis. nam & testimonium sæpe dicendum est, ac nonnunquam etiam accuratius,

tius, ut mihi necesse fuit in Sex. Titium seditiosum ciuem, et turbulẽtum, explicaui in eo testimonio dicẽdo, omnia consilia consulatus mei, qbus illi tribuno pl. pro rep. restitissem, quæq; ab eo contra rẽp. facta arbitrarer, exposui, diu retentus sum, multa audiui, multa respondi, num igitur placet cum de eloquentia præcipias, aliqd etiã de testimonijs dicendis quasi in arte tradere? Nihil sane inquit Catulus necesse est. Quid si (quod sæpe summis uiris accidit) mandata sint exponenda, aut in senatu ab imperatore, aut ad imperatorẽ, aut ad regem, aut ad populum aliquem a senatu? num quia genere orationis in huiusmodi causis accuratiore est utendum, idcirco etiam pars hæc causarum numeranda uidetur, aut proprijs præceptis instruenda? Minime uero inqt Catulus, non enim deerit homini diserto in eiusmodi rebus facultas ex cæteris rebus, & causis comparata. Ergo item inquit illa, quæ sæpe diserte agenda sunt, & quæ ego paulo ante (cum eloquentiã laudarem) dixi oratoris esse, neq; habent suum locum ullum in diuisione partium, neq; certum præceptorum genus, & agenda sunt non minus diserte, quàm quæ in lite dicuntur, obiurgatio, cohortatio, consolatio, quorum nihil est, quod non summa dicendi ornamenta desyderet, sed ex artificio res istæ præcepta non quærunt. Plane inquit Catulus assentior. Age uero inqt Antonius, qualis oratoris, & quanti hominis in dicendo putas esse historiam scribere? Si ut græci scripserunt, summi, inqt Catulus, si ut nostri, nihil opus est oratore. satis est non esse mendacẽ. Atqui ne nostros contemnas inquit Antonius, græci ipsi sic initio scriptitarũt, ut noster Cato, ut Pictor, ut Piso. erat enim historia nihil aliud, nisi annalium confectio, cuius rei, memoriæq; publicæ retinendæ causa, ab initio rerum romanarum usq; ad P. Mutium Pontificẽ Max. res omnes singulorũ annorũ mandabat literis Pontifex Maximus, efferebatq; in albũ, et proponebat tabulam domi, potestas ut esset populo cognoscendi, ij, qui etiam nunc annales maximi nominantur. Hãc similitudinem scribẽdi multi secuti sunt, qui sine ullis ornamentis monimenta solum temporum, hominum, locorum, gestarumq; rerum reliquerunt. Itaq; qualis apud græcos Pherecydes, Hellanicus, Acusilas fuit, aliiq; permulti, talis noster Cato, & Pictor, & Piso, q neq; tenent, quibus rebus ornatur oratio (modo enim huc ista sunt importata) & dum intelligatur quid dicant, unam dicendi laudẽ putant esse breuitatem. Paululum se erexit, & addidit historiæ maiorem sonum uocis uir optimus Crassi familiaris Antipater, cæteri nõ exornatores rerũ, sed tantummodo narratores fuerunt. Est inqt

Catulus, ut dicis, sed iste ipse Coelius neque distinxit historiam uarietate locorum, neque uerborum collocatione, & tractu orationis leui, & æquabili perpoliuit illud opus, sed ut homo, neq; doctus, neq; maxime aptus ad dicendum sicut potuit, dolauit, uicit tamen, ut dicis, superiores. Minime mirũ inqt Antonius, si ista res adhuc nostra lingua illustrata non est, Nemo enim studet eloquentiæ nostrorum hominum, nisi ut in causis, atque in foro eluceat. apud græcos autem eloquentissimi homines remoti à causis forensibus, cum ad cæteras res illustres, tum ad scribendam historiam maxime se applicauerunt. Nanq; & Herodotum illum, qui princeps genus hoc ornauit, in causis nihil omnino uersatum esse accepimus. atqui tanta est eloquentia, ut me quidem (quantum ego græce scripta intelligere possum) magnopere delectet, & post illum, Thucydides omnes dicendi artificio mea sententia facile uicit, qui ita creber est rerum frequentia, ut uerborum prope numerum sententiarũ numero consequatur. ita porro uerbis aptus, & pressus, ut nescias utrum res oratione, an uerba sententijs illustrentur. atqui ne hunc quidem, quanquam est in rep. uersatus, ex numero accepimus eorũ, qui causas dictitarunt, & hos libros tum scripsisse dicitur, cum à rep. remotus, atq; id quod optimo cuiq; Athenis accidere solitum est, in exilium pulsus esset. Hũc consecutus est Syracusius Phyllistus, qui cum Dionysij tyranni familiarissimus esset, otiũ suum consumpsit in historia scribenda, maximeq; Thucydidem est, sicut mihi uidetur, imitatus. Postea uero quasi ex clarissima rhetoris officina duo præstantes ingenio Theopompus, et Ephorus ab Isocrate magistro impulsi se ad historiam contulerunt, causas omnino nunquam attigerunt. Deniq; etiã à philosophia profectus princeps Xenophon socraticus ille, post ab Aristotele Callisthenes comes Alexandri scripsit historiam, & hic quidem rhetorico pene more, ille autem superior leniore quodã sono est usus, & qui illum impetum oratoris nõ habeat, uehemens fortasse minus, sed aliquanto tamen est, ut mihi quidẽ uidetur, dulcior. Minimus natu horũ omniũ Timæus, quãtum autem iudicare possum, longe eruditissimus, & rerum copia, & sententiarũ uarietate abundantissimus, & ipsa compositione uerborum non impolitus, magnam eloquentiam ad scribẽdum attulit, sed nullum usum forensem. Hæc cum ille dixisset, quid est inquit Catule Cæsar, ubi sunt, qui Antonium græce negant scire? qđ historicos nominauit? quàm scienter? quàm proprie de uno quoq; dixit? Id mehercule inqt Catulus admirans illud iã mirari desino, quod multo magis ante mirabar, hunc cũ hæc nesciret,

in dicendo posse tantum. Atqui Catule inqt Antonius, non ego utilitatem aliquam ad dicendũ aucupans, horum libros, & nonnullos alios, sed delectationis causa, cũ est otium, legere soleo. Quid ergo est? fatebor, aliqd tamen, ut cum in sole ambulẽ, etiam si aliam ob causam ambulẽ, fieri natura tamen ut colorer, sic cũ istos libros ad Misenum (nam Romæ uix licet) studiosius legerim, sentio orationem meã illorũ cantu quasi colorari. Sed ne latius hoc uobis patere uideatur, hæc dũtaxat in græcis intelligo, quæ ipsi, qui scripserunt, uoluerunt à uulgo intelligi. In philosophos uestros siquando incidi, deceptus indicibus librorũ, quod sunt fere inscripti de rebus notis, & illustribus, de uirtute, de iustitia, de honestate, de uoluptate, uerbum prorsus nullũ intelligo, ita sunt angustis, & concisis disputationibus illigati. Poëtas omnino quasi alia quadam lingua locutos non conor attingere. cũ his me (ut dixi) oblecto, qui res gestas, aut q orationes scripserunt suas, aut qui ita loquuntur, ut uideantur uoluisse esse nobis, q non sumus eruditissimi, familiares. Sed illuc redeo, uidetis'ne quãtum munus sit oratoris historia? haud scio, an flumine orationis, & uarietate maximum, neq; eã reperio usquã separatim instructam rhetorũ præceptis. sita sunt enim ante oculos. Nam quis nescit primam esse historiæ legẽ, ne quid falsi dicere audeat, deinde ne quid uere non audeat, ne qua suspicio gratiæ sit in scribẽdo, ne qua simultatis. Hæc scilicet fundamenta nota sunt omnibus. Ipsa autem exædificatio posita est in rebus, & uerbis. rerũ ratio ordinem tẽporum desyderat, regionum descriptionem, uult etiã, quoniã in rebus magnis, memoriaq; dignis consilia primum, deinde acta, postea euentus expectantur, & de consilijs significari, quid scriptor probet, & in rebus gestis declarari, non solum quid actum, aut dictum sit, sed etiam quomodo, & cum de euentu dicatur, ut causæ explicentur omnes, uel casus, uel sapientiæ, uel temeritatis, hominumq; ipsorum non solũ res gestæ, sed etiã qui fama, ac nomine excellant, de cuiusq; uita, atq; natura. Verborũ autẽ ratio, & genus orationis fusum, atq; tractum, & cum lenitate quadã æquabili profluens sine hac iudiciali asperitate, & sine sententiarũ forensium aculeis prosequendum est. Harum tot, tantarumq; rerum uidetis'ne nulla esse præcepta, quæ in artibus rhetorum reperiantur? In eodem silentio multa alia oratorum officia iacuerunt, cohortationes, consolationes, præcepta, admonita, quæ tractanda sunt omnia disertissime, sed locum suum in illis artibus, quæ traditæ sunt, habent nullum.

Atq; in hoc genere illa quoq; est infinita sylua, qđ oratori pleriq; (ut

etiam Crassus ostendit) duo genera ad dicendum dederunt, Vnum de certa, definitaq; causa, quales sunt, quæ in litibus, quæ in deliberationibus uersantur, addat siquis uolet etiam laudationis. Alterum, quod appellant omnes ferè scriptores, explicat nemo, infinitam generis sine tempore, & sine persona quæstionem. hoc quid, & quantum sit, cum dicunt, intelligere mihi non uidentur. Si enim est oratoris quæcunq; res infinite posita sit, de ea posse dicere, dicendū erit ei quanta sit solis magnitudo, quæ forma terræ. de mathematicis, de musicis rebus nō poterit, quin dicat, hoc onere suscepto, recusare. Deniq; ei, qui profitetur esse suum non solū de ijs controuersijs, quæ temporibus, & personis notæ sunt, hoc est de omnibus forensibus, sed etiam de generum infinitis quæstionibus dicere, nullum potest esse genus orationis, quod sit exceptum. Sed si illam quoq; partem quæstionum oratori uolumus adiungere uagam, & liberam, & late patentem, ut de rebus bonis, aut malis. expetendis, aut fugiendis. honestis, aut turpibus. utilibus aut inutilibus. de uirtute. de iustitia. de continentia. de prudentia. de magnitudine animi. de liberalitate. de pietate. de amicitia. de fide. de officio. de cæteris uirtutibus, contrarijsq; uitijs dicendum oratori putemus, itemq; de rep. de imperio. de re militari. de disciplina ciuitatis. de hominum moribus, assumamus eā quoq; partem, sed ita ut sit circunscripta modicis regionibus. Equidem omnia, quæ pertinent ad usum ciuium. morem hominum. quæ uersantur in consuetudine uitæ. in ratione reip. in hac societate ciuili. in sensu hominum communi. in natura. in moribus, cōprehendēda esse oratori puto, si minus, ut separatim de his rebus philosophorum more respondeat, at certe, ut in causa prudenter possit intexere. Hisce autem ipsis de rebus, ut ita loquatur, uti ij, qui iura. qui leges. qui ciuitates constituerunt, locuti sunt, simpliciter, & splendide sine ulla serie disputationum, & sine ieiuna concertatione uerborum. Hoc loco, nequa sit admiratio, si tot, tantarumq; rerum nulla à me præcepta ponentur, sic statuo, ut in cæteris artibus cum tradita sunt cuiusq; artis difficillima, reliqua, quia aut faciliora, aut similia sint, tradi non necesse esse. ut in pictura. qui hominis speciem pingere perdidicerit, posse eum cuiusuis uel formæ, uel ætatis etiam si non didicerit pingere, neq; esse periculum, qui leonem, aut taurum pingat egregie, ne idem in multis alijs quadrupedibus facere non possit, neq; est omnino ars ulla, in qua omnia, quæ illa arte effici possunt, à doctore tradantur. sed qui primarum, & certarum rerum genera ipsa didicerunt, reliqua perse-

quuntur. similiter arbitror in hac siue ratione, siue exercitatione dicendi, qui illam uim adeptus sit, ut eorum mentes, qui aut de rep. aut de ipsius rebus, aut de iis, contra quos, aut pro quibus dicat, cum aliqua statuẽdi potestate audiant, ad suum arbitrium mouere possit, hunc de toto illo genere reliquarum orationum non plus quaesiturum esse quid dicat, quàm Polycletum illũ, cum Herculem fingebat, quemadmodum pellem, aut hydram fingeret, etiam si haec nunquã separatim facere didicisset. Tum Catulus, Praeclare mihi uideris Antoni posuisse ante oculos, quid discere oporteret eum, qui orator esset futurus, quid etiam si non didicisset, ex eo, quod didicisset, assumeret. deduxisti enim totum hominem in duo solum genera causarũ, caetera innumerabilia exercitationi, & similitudini reliquisti, sed uideto, ne in istis duobus generibus hydra tibi sit, & pellis, Hercules autem, et alia opera maiora ne in illis rebus, quas praetermittis, relinquantur. non enim mihi minus operis uidetur de uniuersis generibus rerũ, quàm de singulorum causis, ac multo etiã maius de natura deorum, quàm de hominum litibus dicere. Non est ita inquit Antonius, dicam enim tibi Catule nõ tam doctus, quàm (id quod est maius) expertus. Omnium caeterarum rerũ oratio, mihi crede, ludus est homini non hebeti, neq; inexercitato, neq; communium literarum, & politioris humanitatis experti, in causarum contentionibus magnum est quoddam opus, atq; haud sciam, an de humanis operibus longe maximum, in quibus uis oratoris plerunq; ab imperitis exitu, & uictoria iudicatur, ubi adest armatus aduersarius, q sit & feriẽdus, & repellendus. ubi saepe is, qui rei dominus futurus est, alienus, atq; iratus, aut etiã amicus aduersario, & inimicus tibi est, cum aut docendus is est, aut dedocendus, aut reprimendus, aut incitandus, aut omni ratione ad tempus, ad causam, oratiõe moderãdus. in quo saepe beneuolentia ad odium, odium autem ad beneuolentiã deducendũ est. q tanquam machinatione aliqua, tum ad seueritatẽ, tum ad remissionem animi, tum ad tristitiã, tum ad laetitiam est cõtorquendus. omnium sententiarum grauitate, omnium uerborũ ponderibus est utendũ. accedat oportet actio uaria. uehemens. plena animi. plena spiritus. plena doloris. plena ueritatis. In his operibus si quis illam artem comprehenderit, ut tanquam Phidias Mineruae signum efficere possit, non sane quemadmodum in clypeo idem ille artifex minora illa opera facere discat, laborabit. Tum Catulus, Quo ista maiora, ac mirabiliora fecisti, eo me maior expectatio tenet, qbusnã rationibus, qbus'ue praeceptis ea tãtauis cõparetur, non

quo mea quidem iam intersit (neq; enim ætas id mea desyderat, & aliud quoddam genus dicendi nos secuti sumus, qui nunquam sententias de manibus iudicum ui quadã orationis extorsimus, ac potius placatis eorum animis, tantum, quantum ipsi patiebantur, accepimus) sed tamen ista tua, nullum ad usum meum, tantum cognoscendi studio adductus, requiro. Nec mihi opus est græco aliquo doctore, q mihi peruulgata præcepta decantet, cum ipse nunquam forum, nunquam ullum iudicium aspexerit, ut peripateticus ille dicitur Phormio. cum Annibal Carthagine expulsus Ephesum ad Antiochum uenisset exul, proq; eo, quod eius nomen erat magna apud omnes gloria, inuitatus esset ab hospitibus suis, ut eum, quem dixi, si uellet audiret, cumq; is se nõ nolle dixisset, locutus esse dicitur homo copiosus aliquot horas de imperatoris officio, et de omni re militari. tum cum cæteri, qui illum audierant, uehementer essent delectati, quærebant ab Annibale quidnam ille ipse de illo philosopho iudicaret. hic pœnus, non optime græce, sed tamen libere respondisse fertur, multos se deliros senes sæpe uidisse, sed qui magis, quàm Phormio deliraret, ui disse neminem. Neq; mehercule iniuria, quid enim aut arrogantius, aut loquacius fieri potuit, quàm Annibali, qui tot annos de imperio cum Populo R. omnium gentium uictore certasset, græcum hominẽ, qui nunquam hostem, nunquam castra uidisset, nunquam deniq; minimam partem ullius publici muneris attigisset, præcepta de re militari dare? Hoc mihi facere omnes isti, qui de arte dicendi præcipiunt, uidentur. quod enim ipsi experti non sunt, id docent cæteros, sed hoc minus fortasse errant quod non te, ut Annibalem, sed pueros, aut adolescentulos docere conantur. Erras Catule inquit Antonius, nam egomet in multos iam Phormiones incidi. quis enim est istorum græcorum, qui quenquam nostrum quicquam intelligere arbitretur? ac mihi quidẽ non ita molesti sunt, facile omnes perpetior, & perfero, nam aut aliquid afferunt, quod mihi non displiceat, aut efficiunt, ut me non didicisse minus pœniteat, dimitto autem eos non tam contumeliose, quàm philosophum illum Annibal, & eo fortasse plus habeo etiam negotij, sed tamen est eorum doctrina, quantum ego iudicare possum, perridicula. Diuidunt enim totam rem in duas partes, in causæ controuersiam, & in quæstionis. Causam appellant rem positam in disceptatione rerum, & controuersia. Quæstionẽ autem rem positam in infinita dubitatione. de causa præcepta dant. de altera parte dicendi, mirum silentium. Deinde quinq; faciunt quasi membra eloquentiæ, inuenire quid dicas, inuenta dispo-

nere, deinde ornare uerbis, post memoriæ mandare, tum ad extremum agere, ac pronuntiare. rem sane non reconditam. Quis enim hoc non sua sponte uiderit, neminem posse apte dicere, nisi & quid diceret, & quibus uerbis, et quo ordine diceret, haberet, & ea meminisset? Atq; hæc ego non reprehendo, sed ante oculos posita esse dico, ut eas item quatuor, quinq; sex'ue partes, uel etiam septem (quoniam aliter ab alijs digeruntur) in quas est ab his omnis oratio distributa. Iubent enim exordiri, ita ut eum, qui audiat, beneuolum nobis faciamus, & docilem, & attentum. Deinde rẽ narrare, ita ut uerisimilis narratio sit, ut aperta, ut breuis. Post autem diuidere causam, aut proponere. nostra cõfirmare argumentis, ac rationibus, deinde contraria refutare. Tum autem alij conclusionem orationis, & quasi perorationem collocant. alij iubent ante quàm peroretur ornandi, aut augendi causa digredi, deinde concludere, ac perorare. Ne hæc quidẽ reprehendo. sunt enim concinne distributa, sed tamen, id quod necesse fuit hominibus expertibus ueritatis, nõ perite. Quæ enim præcepta principiorum, & narrationum esse uoluerunt, ea in totis orationibus sunt conseruanda. Nam & ego mihi beneuolum iudicem facilius facere possum, cum sum in cursu orationis, quàm cũ omnia sunt inaudita. docilem autem non cum polliceor me demonstraturum, sed tum, cum doceo, & explano. attentum uero crebro tota actione excitandis mentibus iudicum, non prima denuntiatione efficere possumus. Iam uero narrationem, quod iubent uerisimilem esse, & apertam, et breuem, recte nos admonent, quod hæc narrationis magis putant esse propria, quàm totius orationis, ualde mihi uidentur errare, omninoq; in hoc omnis est error, qđ existimant artificiũ esse hoc quoddã nõ dissimile cæterorũ, cuiusmodi de ipso iure ciuili hesterno die Crassus componi posse dicebat, ut genera rerũ primũ exponerentur, in quo uitiũ est, si genus ullũ prætermittatur, deinde singulorũ generũ ptes, in quo et deesse aliquã ptem, et superare mendosum est. tum uerborũ omniũ definitiones, in qbus neq; abesse qcquam decet, neq; redundare. Sed hoc si in iure ciuili, si etiã in paruis, aut mediocribus rebus doctores assequi possunt, non idẽ sentio tanta hac in re, tamq; immensa posse fieri. Sin autem q arbitrãtur, deducendi sunt ad eos, qui hæc docent, omnia iam explicata, & ppolita assequẽtur. sunt.n. innumerabiles de his rebus libri, neq; abditi, neq; obscuri. Sed uideant qd uelint, ad ludendũ ne, an ad pugnãdũ arma sint sumpturi. aliud enim pugna, et acies, aliud ludus, campus'q; noster desyderat. attamẽ ars ipsa ludicra armorũ, et gladiatori,

& militi prodest aliquid, sed animus acer, et præsens, et acutus idẽ, atq; uersutus inuictos uiros efficit non difficilius arte coniuncta. Quare ego tibi oratorem sic iam instituã, si potuero, ut quid efficere possit ante perspiciam. Sit enim mihi tinctus literis. audierit aliqd. legerit. ista ipsa præcepta acceperit, tentabo qd deceat. quid uoce. qd uiribus. quid spiritu. quid lingua efficere possit. Si intelligam posse ad summos peruenire, non solum hortabor, ut elaboret, sed etiam, si uir quoq; mihi bonus uidebitur, obsecrabo. tantum ego in excellente oratore, & codẽ uiro bono pono esse ornamenti uniuersæ ciuitati. Sin uidebitur, cũ omnia summa fecerit, tamẽ ad mediocris oratores esse uenturus, permittam ipsi quid uelit, molestus magnopere non ero. Sin plane abhorrebit, & erit absurdus, ut se contineat, aut ad aliud studiũ transferat, admonebo. nam neq; is, qui optime potest deserendus ullo modo est a cohortatione nostra, neq; is, qui aliquid potest, deterrendus, quod alterũ diuinitatis mihi cuiusdã uidetur, alterum uel non facere, quod non optime possis, uel facere, quod non pessime facias, humanitatis, tertium uero illud, clamare contra quàm deceat, & q̃ possit, hominis est, ut tu Catule, de quodam declamatore dixisti, stultitiæ suæ quamplurimos testes domestico præconio colligentis. De hoc igitur, qui erit talis, ut cohortandus, adiuuandusq; sit, ita loquamur, ut ei tradamus ea duntaxat, quæ nos usus docuit, ut nobis ducibus ueniat eo, quo sine duce ipsi peruenimus, quoniã meliora docere non possumus. Atq; ut a familiari nostro exordiar, hunc ego Catule Sulpitium primum in causa paruula adolescentulũ audiui, uoce, & forma, & motu corporis, & reliquis rebus aptis ad hoc munus de quo quærimus, oratione autẽ celeri, & concitata, quod erat ingenij, & uerbis efferuescentibus, & paulo nimium redundantibus, quod erat ætatis, nõ sum aspernatus, uolo enim se efferat in adolescente fœcunditas, nam facilius sicut in uitibus reuocantur ea, quæ sese nimium profuderunt, quàm si nihil ualet materies, noua sarmenta cultura excitantur, ita uolo esse in adolescente, unde aliqd amputẽ, non enim potest in eo esse sucus diuturnus, quod nimis celeriter est maturitatẽ assecutum. Vidi statim indolem, neq; dimisi tempus, & eũ sum cohortatus, ut forũ sibi ludũ putaret esse ad discendũ, magistrũ autem, quẽ uellet, eligeret, me quidem si audiret, L. Crassum quod iste arripuit, & ita sese facturũ confirmauit, atq; etiã addidit, gratiæ scilicet causa, me quoq; sibi magistrũ futurũ. Vix annus intercesserat ab hoc sermone cohortationis meæ, cũ iste accusauit C. Norbanũ defendẽte me, nõ est credibile quid interesse mihi sit

uiſum inter eum, qui tum erat, & qui anno ante fuerat, omnino in
illud genus eum Craſſi magnificum, atq; præclarum natura ipſa du
cebat, ſed ea non ſatis proficere potuiſſet, niſi eodem ſtudio, atq; imita
tione incidiſſet, atq; ita dicere conſueſſet, ut tota mente Craſſum, atq;
omni animo intueretur. Ergo hoc ſit primum in præceptis meis, ut de
monſtremus, quem imitetur, atq; ita, ut quæ maxime excellant in eo,
quem imitabitur, ea diligentiſſime perſequatur, tum accedat exercita-
tio, qua illum, quem ante delegerit, imitando effingat, atq; ita expri-
mat, ut multos imitatores ſæpe cognoui, qui aut ea, quæ facilia ſunt,
aut etiam illa, quæ inſignia, ac penè uitioſa, conſectentur imitando.
nihil eſt facilius, quàm amictum imitari alicuius, aut ſtatum, aut mo
tum. ſi uero etiam uitioſe aliquid eſt, id ſumere, et in eo uitioſum eſſe,
non magnum eſt, ut ille, qui nunc etiam amiſſa uoce furit in rep. Fu
ſius, neruos in dicendo C. Fimbriæ, quos tamen habuit ille, non aſſe-
quitur, oris prauitatem, & uerborum latitudinem imitatur, ſed ta-
men ille nec deligere ſciuit, cuius potiſſimum ſimilis eſſet, et in eo ipſo,
quem delegerat, imitari etiam uitia uoluit. Qui autem ita faciet, ut
oportet, primum uigilet neceſſe eſt in deligendo, deinde quē proba-
uit, in eo quæ maxime excellēt, ea diligentiſſime proſequatur. Quid
enim cauſæ cenſetis eſſe, cur ætates extulerint ſingulæ ſingula propè
genera dicendi? quod non tam facile in noſtris oratoribus poſſumus
iudicare, quia ſcripta, ex quibus iudicium fieri poſſet, non multa ſa-
nè reliquerunt, quàm in græcis, ex quorum ſcriptis, cuiuſq; ætatis,
quæ dicendi ratio, uoluntaſq; fuerit, intelligi poteſt. Antiquiſſimi fe-
rè ſunt, quorum quidem ſcripta conſtent, Pericles, atque Alcibiades,
& eadem ætate Thucydides, ſubtiles, acuti, breues, ſententijs magis,
quàm uerbis abundantes, non potuiſſet accidere, ut unū eſſet omniū
genus, niſi aliquē ſibi proponerent ad imitandū. Conſecuti ſunt hos
Critias, Theramenes, Lyſias. multa Lyſiæ ſcripta ſunt, nonnulla Cri
tiæ, de Theramene audiuimus, omnes etiam tum retinebant illū Pe-
riclis ſucum, ſed erant paulo uberiore filo. Ecce tibi exortus eſt Iſo
crates magiſter iſtorum omnium, cuius è ludo, tanq̄ ex equo troia-
no, innumeri principes exierunt, ſed eorū partim in pompa, partim
in acie illuſtres eſſe uoluerunt. Itaque & illi, Theopompus, Ephorus,
Phylliſtus, Naucrates, multiq; alij naturis differunt, uoluntate autem
ſimiles ſunt inter ſeſe, & magiſtri, & ij, qui ſe ad cauſas contule-
runt, ut Demoſthenes, Hyperides, Lycurgus, Aeſchines, Dinarchus,
alijq; complures, & ſi inter ſe pares non fuerunt, tamen ſunt omnes
in eodem ueritatis imitandæ genere uerſati, quorum quandiu mãſit

imitatio, tandiu genus illud dicendi, studiumq; uixit. posteaquã extinctis his, omnis eorum memoria sensim obscurata est, & euanuit, alia quaedam dicendi molliora, ac remissiora genera uiguerunt. Inde Demochares, quem aiunt sororis filium fuisse Demosthenis, tum Phalereus ille Demetrius omnium istorũ mea sententia politissimus, aliiq; eorum similes extiterunt. quae si uolemus usq; ad hoc tempus persequi, intelligemus, ut hodie Alabandensem illũ Meneclẽ, et eius fratrem Hieroclem, quos ego audiui, tota imitetur Asia. Sic semper fuisse aliquem, cuius se similes pleriq; esse uellent. Hãc igitur similitudinem qui imitatione assequi uolet, tum exercitationibus crebris, atq; magnis, tum scribendo maxime persequatur. quod si hic noster Sulpitius faceret, multo eius oratio esset pressior, in qua nũc interdum, ut in herbis rustici solent dicere, in summa ubertate inest luxuries quaedã, quae stylo depascenda est. Hic Sulpitius, Me quidem inquit recte mones, idq; mihi gratum est, sed ne te quidẽ Antoni multum scriptitasse arbitror. Tum ille. Quasi uero inquit nõ ea praecipiam aliis, quae mihi ipsi desunt, sed tamen ne tabulas quidem conficere existimor, uerum, & in hoc ex re familiari mea, et in illo ex eo, quod dico, quantulum id cunq; est, quid faciã iudicari potest. Atq; esse tamen multos uidemus, qui neminem imitentur, & suapte natura, quod uelint sine cuiusquam similitudine consequantur, quod & in uobis animaduerti recte potest Caesar, & Cotta, quorũ alter inusitatum quidem nostris oratoribus leporem quendam, & salẽ, alter acutissimum, & subtilissimum dicendi genus est consecutus. Neq; uero uester aequalis Curio patre mea sententia uel eloquentissimo tẽporibus illis, quenquam mihi magnopere uidetur imitari, qui tamen uerborum grauitate, & elegantia, et copia suam quandam expressit quasi formã, figuramq; dicendi, quod ego maxime potui iudicare in ea causa, quam ille contra me apud centumuiros pro fratribus Cossis dixit. In qua nihil illi defuit, quod non modo copiosus, sed etiam sapiens orator habere deberet. Verũ ut aliquando ad causas deducamus illum, quem constituimus, & eas quidem, in qbus plusculum negotii est, iudiciorum, atq; litium (riserit aliquis fortasse hoc praeceptum. est enim non tam acutum, quàm necessarium, magisq; monitoris non fatui, quàm eruditi magistri). Hoc enim primum praecipiemus, quascunq; causas erit acturus, ut eas diligenter, penitusq; cognoscat. Hoc in ludo non praecipitur. faciles enim causae ad pueros deferuntur. Lex peregrinum uetat in murum ascendere, ascendit, hostes repulit, accusatur. nihil est negotii huiusmodi causam cognoscere.

ſcere. recte igitur nihil de cauſa diſcenda præcipiunt. hæc eſt.n. in
ludo cauſarum ferè formula. At uero in foro, tabulæ, teſtimonia, pa
cta, conuenta, ſtipulationes, cognationes, affinitates, decreta, reſponſa,
uita denique eorũ, qui in cauſa uerſantur, tota cognoſcenda eſt. qua-
rum rerum negligentia pleraſque cauſas, et maxime priuatas (ſunt
enim multo ſæpe obſcuriores) uidemus amitti. Ita nonnulli dum ope
ram ſuam multi exiſtimari uolunt, ut toto foro uolitare, & à cau-
ſa ad cauſam ire uideantur, cauſas dicunt incognitas. in quo eſt illa
quidem magna offenſio, uel negligentiæ, ſuſceptis rebus, uel pfidiæ,
receptis, ſed etiã illa maior opinione mea, quod nemo poteſt de ea re,
quam non nouit, non turpiſſime dicere. ita dũ inertiæ uituperatio
nem, quæ maior eſt, contemnunt, aſſequuntur etiam illam, quam ma
gis ipſi fugiunt, tarditatis. Equidem ſoleo dare operam, ut de ſua
quiſque re me ipſe doceat, & ut nequis alius adſit, quo liberius lo-
quatur, & agere aduerſarij cauſam, ut ille agat ſuam, & quicquid
de ſua re cogitarit, in medium proferat, itaque cum ille diſceſſit, tres
perſonas unus ſuſtineo ſumma animi æquitate, meam, aduerſarij, iu
dicis, qui locus eſt talis, ut plus habeat adiumenti, quàm incommodi,
hunc iudico eſſe dicendum. ubi plus mali, quàm boni reperio, id to-
tum abiudico, atque reijcio. ita aſſequor, ut alio tempore cogitem quid
dicam, & alio dicam, quæ duo plerique ingenio freti ſimul faciunt,
ſed certe ijdem illi melius aliquanto dicerent, ſi aliud ſumendum ſi
bi tempus ad cogitandum, aliud ad dicendum putarent. Cum rem
penitus, cauſamq; cognoui, ſtatim occurrit animo, quæ ſit cauſa ambi
gui. nihil eſt enim, quod inter homines ambigatur, ſiue ex crimine
cauſa conſtet, ut facinoris, ſiue ex controuerſia, ut hæreditatis, ſiue ex
deliberatione ut belli, ſiue ex pſona, ut laudis, ſiue ex diſputatione,
ut de ratione uiuendi, in quo non aut quid factum ſit, aut fiat, futu
rum'ue ſit quæratur, aut quale ſit, aut quid uocetur. Ac noſtræ ferè
cauſæ, quæ qdem ſunt criminum, plerunq; infitiatione defenduntur.
Nam & de pecunijs repetundis, quæ maximæ ſunt, neganda ferè
ſunt omnia, & de ambitu raro illud datur, ut poſſis liberalitatẽ, ac
benignitatem ab ambitu, atque largitione ſeiungere, de ſicarijs, de ue
neficijs, de peculatu infitiari neceſſe eſt. Id eſt igitur genus primum
cauſarum in iudicijs, ex controuerſia facti. In deliberationibus ple-
runque ex futuri, raro etiam ex inſtantis, aut facti. Sæpe autem, res
non ſit, necne, ſed qualis ſit quæritur, ut cum L. Opimij cauſam de-
fendebat apud populum audiente me C. Carbo conſul, nihil de C.
Gracchi nece negabat, ſed id iure pro ſalute patriæ factum eſſe dice-

bat, ut eidẽ Carboni Tribuno pl. alia tum mente remp. capessenti P. Africanus de Tiberio Graccho interroganti respõderat, iure cæsum uideri. Iure autem omnia defenduntur, quæ sunt eius generis, ut aut oportuerit, aut licuerit, aut necesse fuerit, aut imprudentia, aut casu facta esse uideantur. Iam quid uocetur quæritur, cũ quo uerbo q̄d appellandum sit contenditur, ut mihi ipsi cum Sulpitio fuit in Norbani causa summa contentio. pleraq; enim de ijs, quæ ab isto obijciebantur, cum confiterer, tamen ab illo maiestatem immunutam negabam, ex quo uerbo lege apuleia tota illa causa pendebat. Atque in hoc genere causarum nonnulli præcipiunt, ut uerbum illud, quod causam facit, lucide, breuiter uterque definiat, quod mihi quidem perquam puerile uideri solet. alia est enim cum inter doctos homines, de ijs ipsis rebus, quæ uersantur in artibus, disputatur, uerborum definitio, ut cum quæritur quid sit ars, quid sit lex, quid sit ciuitas. In quibus hoc præcipit ratio, atque doctrina, ut uis eius rei, quàm definias, sic exprimatur, ut neque absit quicquam, neque supersit, quod quidem in illa causa neque Sulpitius fecit, neque ego facere conatus sum. nam quantum uterque nostrum potuit omni copia dicendi dilatauit, quid esset maiestatem minuere. Etenim definitio primum reprehenso, uerbo uno, aut addito, aut dempto sæpe extorquetur è manibus, deinde genere ipso doctrinam redolet, exercitationemq́; penè puerilem, tum & in sensum, & in mentem iudicis intrare non potest. ante enim præterlabitur, quàm percepta est. Sed in eo genere, in quo, quale sit quid, ambigitur, existit etiam ex scripti interpretatione sæpe contentio, in quo nulla potest esse, nisi ex ambiguo controuersia. nam illud ipsum, cum scriptum à sententia discrepat, genus quoddam habet ambigui, quod tum explicatur, cum ea uerba, quæ desunt, suggesta sunt, quibus additis, defenditur, sententiam scripti perspicuam fuisse, & ex contrarijs scriptis si quid ambigitur, nõ nouum genus nascitur, sed superioris generis causa duplicatur, idq́; aut nũquam diiudicari poterit, aut ita diiudicabitur, ut referendis præteritis uerbis id scriptum, quodcunq; defendimus, suppleatur, ita fit, ut unũ genus in ijs causis, quæ propter scriptum ambiguntur, relinquatur, si est scriptum aliq̄d ambigue. Ambiguorum autem cumplura genera sunt, quæ mihi uidentur ij melius nosse, qui dialectici appellantur, ij autem nostri ignorare, qui nõ minus nosse debeant, tum illud est frequentissimum in omni consuetudine uel sermonis, uel scripti, cum icirco aliquid ambigitur, quod aut uerbum, aut uerba sint prætermissa. Iterũ autem peccant, cum genus hoc causarum, quod in

ſcripti interpretatione uerſatur, ab illis cauſis, in quibus qualis quæq; res ſit diſceptatur, ſeiungunt. nuſquam enim tam quæritur, quale ſit genus ipſum rei, quàm in ſcripto, quod totum à facti controuerſia ſeparatum eſt. Ita tria ſunt omnino genera, quæ in diſceptationem, et controuerſiam cadere poſſunt, quid fiat, factum, futurum'ue ſit, aut quale ſit, aut quomodo nominetur. nam illud quidem, quod quidam græci adiungunt, recte'ne factum ſit, totum in eo eſt, quod quale ſit, quærimus. Sed iam ad inſtitutum reuertar meum. Cum igitur accepto cauſæ genere cognitam rem tractare cœpi, nihil prius conſtituo, quàm quid ſit illud, quo mihi referenda ſit omnis illa oratio, quæ ſit, propria quæſtionis, & iudicij, deinde illa duo diligentiſſime cõſydero, quorum alterum commendationem habet noſtram, aut eorũ, quos defendimus, alterum eſt accommodatum ad eorũ animos, apud quos dicimus, ad id, quod uolumus, commouendos. Ita ratio omnis dicẽdi tribus ad perſuadendũ rebus eſt nixa, ut probemus uera eſſe ea, quæ defendimus, ut conciliemus nobis eos, qui audiunt, ut animos eorũ ad quẽcunq; cauſa poſtulabit motum, uocemus. Ad probandum autem duplex eſt oratori ſubiecta materies, una rerum earum, quæ non excogitantur ab oratore, ſed in re propoſita, ratione tractantur, ut tabulæ, teſtimonia, pacta, conuenta, quæſtiones, leges, ſenatuſconſulta, res iudicatæ, decreta, reſponſa ſunt, & reliquæ, ſi quæ ſunt, quæ non ab oratore pariuntur, ſed ad oratorẽ à cauſa, atq; à reis deferuntur. Altera eſt, quæ tota in diſputatione, & argumentatione oratoris collocata eſt, ita in ſuperiore genere de tractandis argumentis, in hoc autem etiam de inueniendis cogitandũ eſt. Atq; iſti quidẽ, qui docent, cum cauſas in plura genera ſecuerunt, ſingulis generibus, argumentorum copiam ſuggerunt, quod etiã ſi ad inſtituendos adoleſcentulos magis aptum eſt, ut ſimulac poſita ſit cauſa, habeant quò ſe referant, unde ſtatim expedita poſſint argumenta depromere, tamen & tardi ingenij eſt riuulos conſectari, fontes rerum non uidere, etiam ætatis eſt, uſuſq; noſtri à capite, quod uelimus arceſſere, & unde omnia manant uidere. & primũ genus illud earũ rerum, quæ ad oratorẽ deferuntur, meditatũ nobis in ꝑpetuum ad omnem uſum ſimilium rerum eſſe debebit. nam pro tabulis, & contra tabulas, & pro teſtibus, & contra teſtes, pro quæſtionibus, & contra quæſtiones, & item de cæteris rebus eiuſdem generis uel ſeparatim dicere ſolemus de genere uniuerſo, uel definite de ſingulis tẽporibus, hominibus, cauſis, quos q̃dẽ locos (uobis hoc Cotta, & Sulpiti dico) multa commẽtatione, atq; meditatione paratos, atq; expeditos habere debetis. Lon-

gum est enim nunc me explicare, qua ratione aut confirmare, aut infirmare testes, tabulas, quæstiones oportet. Hæc sunt omnia ingenij uel mediocris, exercitationis autem uel maximæ, artem quidẽ, et præcepta dũtaxat hactenus requirunt, ut certis dicendi luminibus ornẽtur. itemq; illa, quæ sunt alterius generis, quæ tota ab oratore pariũtur, excogitationem non habent difficilem, explicationem magis illustrem, perpolitamq; desyderant. Itaq; cum hæc duo nobis quærenda sint in causis, primum quid, deinde quomodo dicamus, alterum quod totum arte tinctum uidetur, tametsi artem requirit, tamen prudẽtiæ est pene mediocris, quid dicendum sit uidere, alterum est, in quo oratoris uis illa diuina, uirtusq; cernitur, ea, quæ dicẽda sunt, ornate, copiose, varieq; dicere. Quare illã partem superiorem, quoniam semel ita nobis placuit, non recusabo, quo minus perpoliam, atq; conficiam, quantum cõsequar, uos iudicabitis, quibus ex locis ad eas tres res, quæ ad fidẽ faciendã solæ ualẽt, ducatur oratio, ut et conciliẽtur animi, & doceantur, et moueantur. hæc sunt enim tria numero. ea uero quemadmodum illustrentur, presto est, qui omnes docere possit, qui hoc primus in nostros mores induxit, qui maxime auxit, qui solus effecit. Nanq; ego Catule, dicam enim non reuerens assentandi suspicionem, neminem esse oratorem paulo illustriorem arbitror, neq; græcum, neq; latinum, quem ætas nostra tulerit, quem non & sæpe, & diligenter audierim. Itaq; siqd est in me, quod iã sperare uideor, quoniam quidem uos his ingenijs homines tantũ operæ mihi ad audiẽdum datis, ex eo est, quod nihil quisquam unq̃ me audiente egit orator, quod nõ in memoria mea penitus insederit. Atq; ego is, qui sum, quantuscunq; sum, adiudicandus oĩbus auditis oratoribus, sine ulla dubitatione, sic statuo & iudico, neminem omnium tot, et tanta, quãta sint in Crasso, habuisse ornamẽta dicendi. Quãobrẽ, si uos quoq; hoc idem existimatis, nõ erit, ut opinor, iniqua partitio si cũ ego hunc oratorem, quem nunc fingo, ut institui, crearo, aluero, cõfirmaro, tradam eum Crasso & uestiendum, & ornandum. Tum Crassus, Tu uero inqt Antoni perge, ut instituisti. neq; enim boni est, neq; liberalis parentis, quem procrearit, & eduxerit, eum non et uestire, & ornare, præsertim cũ te locupletem esse negare non possis. quod enim ornamentum, quæ uis, qui animus, quæ dignitas illi oratori defuit? q in causa peroranda non dubitauit excitare reum consularẽ, & eius diloricare tunicam, et iudicibus cicatrices aduersas senis imperatoris ostendere? qui idem hoc accusante Sulpitio cum hominẽ seditiosum, furiosumq; defenderet, non dubitauit seditiones ipsas ornare, ac demonstrare

monstrare grauissimis uerbis, multos sæpe impetus populi non iniustos esse, quos præstare nemo possit. multas etiã è rep. seditiones sæpe esse sectas, ut cum reges essent exacti, ut cũ tribunitia potestas esset constituta, illam Norbani seditionem ex luctu ciuium, et ex Cepionis odio, qui exercitum amiserat, neq; reprimi potuisse, & iure esse conflatam. Potuit hic locus tam anceps, tam inauditus, tam lubricus, tam nouus, sine quadã incredibili ui, ac facultate dicendi tractari? Quid ego de Gn. Manlij? quid de Q. Regis commiseratione dicam? quid de alijs innumerabilibus? in quibus hoc nõ maxime enituit, quod tibi omnes dant, acumen quoddam singulare, sed hæc ipsa, quæ nunc ad me delegare uis, ea semper in te eximia, & præstãtia fuerunt. Tum Catulus, Ego uero inqt in uobis hoc maxime admirari soleo, quod cum inter uos in dicendo dissimillimi sitis, ita tamen uterq; uestrum dicat, ut ei nihil neque à natura denegatum, neq; à doctrina non delatum esse uideatur. Quare Crasse neq; tu tua suauitate nos priuabis, ut, siquid ab Antonio aut prætermissum, aut relictum sit, nõ explices, neq; te Antoni, siquid non dixeris, existimabimus, non potuisse potius, quàm à Crasso dici maluisse.

Hic Crassus, Quin tu inquit Antoni omittis ista, quæ proposuisti, quæ nemo horum desyderat, quibus ex locis ea, quæ dicenda sint in causis reperiãtur, quæ, quanquam abs te nouo quodã modo, præclareq; dicuntur, sunt tamen & re faciliora, & præceptis peruagata, illa deprome nobis, unde afferas, quæ sæpissime tractas, semperq; diuinitus. Depromam equidem inquit Antonius, &, quo facilius id à te exigam, quod peto, nihil tibi à me postulanti recusabo. Meæ totius orationis, & istius ipsius in dicendo facultatis, quã modo Crassus in cœlum uerbis extulit, tres sunt rationes, ut ante dixi, una cõciliandorum hominum, altera docendorum, tertia concitandorum. harum trium partium prima lenitatem orationis, secunda acumen, tertia uim desyderat. nam hoc necesse est, ut is, qui nobis causam adiudicaturus sit, aut inclinatione uoluntatis propẽdeat in nos, aut defensionis argumentis adducatur, aut animi permotione cogatur. Sed quoniam illa pars, in qua rerum ipsarum explicatio, ac defensio posita est, uidetur omnem huius generis quasi doctrinam continere, de ea primum loquemur, & pauca dicemus. pauca enim sunt, quæ usu iam tractata, & animo quasi habere notata uideamur. Ac tibi sapienter monenti L. Crasse libenter assentiemur, ut singularum causarum defensiones, quas solent magistri pueris tradere, relinquamus, aperiamus autem ea capita, unde omnis ad omnem & causam,

et orationem disputatio ducatur. Neq; enim quoties uerbum aliquod est scribendum nobis, toties eius uerbi literæ sunt cogitatione cõquirendæ, nec quoties causa dicenda est, toties ad eius causæ seposita argumenta reuolui nos oportet, sed habere certos locos, qui ut literæ ad uerbum scribendum, sic illi ad causam explicandã, statim occurrant. Sed hi loci ei demũ oratori prodesse possunt, qui est uersatus in rebus, uel usu, quem ætas deniq; affert, uel auditione, et cogitatione, quæ studio, & diligentia præcurrit ætatem. Nam si tu mihi quãuis eruditum hominem adduxeris, quamuis acrem, & acutum in cogitando, quamuis ad pronuntiandũ expeditum, si erit idẽ in cõsuetudine ciuitatis, in exemplis, in institutis, in moribus, ac uoluntatibus ciuium suorũ hospes, non multum ei loci proderunt illi, ex quibus argumenta promuntur. subacto mihi ingenio opus est, ut agro non semel arato, sed nouato & iterato, quo meliores fœtus possit, et grandiores edere. subactio autem est usus, auditio, lectio, literæ. Ac primũ naturam causæ uideat, quæ nunquam latet, factum'ne sit quæratur, an quale sit, an quod nomen habeat, quo pspecto, statim occurrit naturali quadã prudentia, nõ his subductionibus, quas isti docent, q̃d faciat causam, id est quo sublato controuersia stare nõ possit, deinde q̃d ueniat in iudiciũ, quod isti sic iubent quærere. Interfecit Opimius Gracchũ, quid facit causam? quod reip. causa, cũ ex senatusconsulto ad arma uocasset. hoc tolle, causa non erit. at idipsum negat cõtra leges licuisse Decius. ueniet igitur in iudiciũ, licuerit'ne ex senatusconsulto seruandæ reip. causa. Perspicua sunt hæc quidẽ, & in uulgari prudentia sita. sed illa quærenda, quæ ab accusatore, & defensore argumenta, ad id, quod in iudiciũ uenit, spectantia, debeãt afferri. Atq; hic illud uidendum est, in quo summus est error istorũ magistrorum, ad quos liberos nostros mittimus, non quo hoc q̃dem ad dicendum magnopere pertineat, sed tamen ut uideatis, quãm sit genus hoc eorum, qui sibi eruditi uidentur, hebes, atq; impolitum. Constituunt enim in partiendis orationum modis duo genera causarum, unum appellant, in quo sine personis, atq; temporibus de uniuerso genere quæratur, alterum, quod personis certis, & tẽporibus definiatur, ignari omnes controuersias ad uniuersi generis uim, & naturam referri. nam in ea ipsa causa, de qua ante dixi, nihil p̃tinet ad oratoris locos Opimij persona, nihil Decij. de ipso enim uniuerso genere infinita quæstio est, num pœna uideatur esse afficiendus, qui ciuem ex senatusconsulto patriæ conseruandæ causa interfecerit, cum id per leges non liceret. Nulla deniq; est causa, in qua id,

quod

quod in iudicium uenit, ex reorum personis, & non generum ipsorum uniuersa disputatione quæratur. Quin etiam in ijs ipsis, ubi de facto ambigitur, ceperit'ne contra leges pecunias P. Decius, argumenta & criminum, & defensionis reuocentur oportet ad genus, & ad naturam uniuersam, quod sumptuosus, de luxuria, quod alieni appetens, de auaritia, quod seditiosus, de turbulentis, & malis ciuibus, quod à multis arguitur, de genere testium, contráq; quæ pro reo dicentur, omnia necessario à tempore, atque homine ad communes rerum, & generum summas reuoluentur. Atque hæc forsitan homini non omnia, quæ sunt in natura rerum celeriter animo comprehendenti, permulta uideantur, quæ ueniant in iudicium tum cum de facto quæratur, sed tamen criminum est multitudo non defensionum, aut locorum infinita. Quæ uero, cum de facto non ambigitur, quæruntur qualia sint, ea si ex reis numeres, & innumerabilia sunt, & obscura, si ex rebus, ualde & modica, & illustria. Nam si Mancini causam in uno Mancino ponimus, quotiescunque is, quem paterpatratus dediderit, receptus non erit, toties causa noua nascetur. Sin illa controuersia causam facit, uideatur'ne ei, quem paterpatratus dediderit, si is non sit receptus, postliminium esse, nihil ad artem dicendi, nec ad argumenta defensionis Mancini nomen pertinet. Ac si quid affert præterea hominis aut dignitas, aut idignitas, extra quæstionem est, & ea tamen ipsa oratio ad uniuersi generis disputationem referatur necesse est. Hæc ego non eo consilio disputo, ut homines eruditos redarguam, quanquam reprehendendi sunt, qui in genere definiendo istas causas describunt in personis, & in tẽporibus positas esse. nam & si incurrunt tempora, & personæ, tamen intelligendum est, non ex ijs, sed ex genere quæstionis pendere causas. Sed hoc nihil ad me. nullum enim nobis certamen cum istis esse debet. tantum satis est intelligi, ne hoc quidem eos consecutos, quod in tãto otio, etiam sine hac forensi exercitatione, efficere potuerunt, ut genera rerũ discernerent, eáq; paulo subtilius explicarent. Verum hoc (ut dixi) nihil ad me. Illud ad me, ac multo etiam magis ad uos Cotta noster, & Sulpiti, quomodo nunc se istorum artes habent, pertimescenda est multitudo causarum. est enim infinita. Si in personis ponitur, quot homines tot causæ, sin ad generum uniuersas quæstiones referuntur, ita modicæ, & paucæ sunt, ut omnes eas diligentes, & memores, & sobrij oratores percursas animo, & propè decantatas habere debeant. nisi forte existimatis à M. Curio causam didicisse L. Crassum, & ea re multum attulisse, quamobrem

posthumo non nato Curium tamen hæredem Coponij esse oporteret. Nihil ad copiam argumentorum, neque ad causæ uim, ac naturam nomen Coponij, ac Curij pertinuit. in genere erat uniuerso rei negotij'q; non in tempore, ac nominibus omnis quæstio, cum scriptũ ita sit, Si mihi filius gignitur, is'q; prius moritur, & cætera, tum ut mihi ille sit hæres. Si natus filius non sit, uideatur ne is, qui filio mortuo institutus hæres sit, hæres esse. perpetui iuris, & uniuersi generis quæstio non hominum nomina, rationem dicendi, & argumentorum fontes desyderat. In quo etiam isti nos iurisconsulti impediunt, a discendo'q; deterrent. Video enim in Catonis, & Bruti libris nominatim ferè referri, quid alicui de iure, uiro, aut mulieri respõderint. credo ut putaremus in hominibus non in re, consultationis, aut dubitationis causam aliquam fuisse, ut, quod homines essent innumerabiles, debilitati a iure cognoscendo uoluntatem discendi simul cum spe perdiscendi abijceremus. Sed hæc Crassus aliquãdo nobis expediet, & exponet descripta generatim. est enim, ne forte nescias, heri nobis ille hoc Catule pollicitus, se ius ciuile, quod nunc diffusum, & dissipatum est, in certa genera coacturum, & ad artem facile redacturum. Et quidem inquit Catulus haud quaquam id est difficile Crasso, qui & quod disci potuit de iure, didicit, & quod ijs, qui eum docuerunt, defuit, ipse affert, ut quæ sint in iure, uel acute describere, uel ornate illustrare possit. Ergo ista inquit Antonius tum a Crasso discemus, cum se de turba, & a subsellijs in otium (ut cogitat) solitudinem'q; contulerit. Iam id quidem sæpe inquit Catulus, ex eo audiui, cum diceret, sibi certum esse a iudicijs, causis'q; discedere. sed, ut ipsi soleo dicere, non licebit. neque enim ipse auxilium suum sæpe a uiris bonis frustra implorari patietur, neq; id æquo animo feret ciuitas, quæ si uoce L. Crassi carebit, ornamento quodam sese spoliatam putabit. Nam hercle inquit Antonius, si hæc uere a Catulo dicta sunt, tibi mecum in eodem est pistrino Crasse uiuendum, & istam oscitantem, & dormitantem sapientiam, Scæuolarum, & cæterorum beatorum otio concedamus. Arrisit hic Crassus leuiter, & pertexe modo inquit Antoni, quod exorsus es, me tamen ista oscitans sapientia, simul atque ad eam confugero, in libertatem uindicabit. Huius quidem loci, quẽ modo sum exorsus, hic est finis inquit Antonius, quoniam intelligitur nõ in hominum innumerabilibus personis, neque in infinita temporũ uarietate, sed in generum causis, atque naturis omnia sita esse, quæ in dubium uocarentur, genera autem esse definita nõ solum numero, sed eti-

am paucitate, ut eam materiem orationis, quæ cuiusq; esset generis, studiosi qui essent dicendi, omnibus locis descriptam, instructam, ornatamq; comprehenderent, rebus dico, & sententijs. Ea, ui sua, uerba parient, quæ semper satis ornata mihi quidem uideri solent, si eiusmodi sunt, ut ea res ipsa peperisse uideatur. Ac si uerũ quæritis, quod mihi quidẽ uideatur (nihil enim aliud affirmare possum nisi sententiam, & opinionem meam) hoc instrumentum causarum, & generum uniuersorum in forum deferre debemus, neq; ut quæq; res delata ad nos erit, tum deniq; scrutari locos, ex quibus argumenta eruamus, quæ quidem omnibus, qui ea mediocriter modo consyderarint, studio adhibito, et usu, pertractata esse possunt, sed tamẽ animus referendus est ad ea capita, & ad illos, quos sæpe iam appellaui locos, ex quibus omnia ad omnem orationem inuenta ducuntur. Atq; hoc totum est siue artis, siue animaduersionis, siue consuetudinis, nosse regiones, intra quas uenere, & peruestiges, quod quæras. Vbi eum locum omnem cogitatione sepseris, si modo usum rerum percallueris, nihil te effugiet, atque omne, quod erit in re, occurret, atque incidet. & sic cum ad inueniendum in dicendo hæc tria sint, acumen, deinde ratio, quam licet (si uolumus) appellemus artem, tertium diligentia, non possum equidem non ingenio primas concedere, sed tamen ipsum ingenium diligentia, etiam ex tarditate, incitat. Diligentia inquam cum omnibus in rebus, tum in causis defendendis plurimum ualet, hæc præcipue colenda est nobis, hæc semper adhibenda, hæc nihil est, quod non assequatur, causa ut penitus, quod initio dixi, nota sit, diligentia est. ut aduersarium attente audiamus, atque ut eius non solum sententias, sed etiam uerba omnia excipiamus, uultus denique perspiciamus omnes, qui sensum animi plerunque indicant, diligentia est. id tamen dissimulanter facere, ne sibi ille aliquid proficere uideatur, prudentia est. deinde ut in ijs locis, quos propenam paulo post, peruoluatur animus, ut se penitus insinuet in causam, ut sit cura, & cogitatione intentus, diligentia est, ut his rebus adhibeat tanquam lumen aliquod memoriam, ut uocem, ut uires. hæc magna sunt. Inter ingenium quidem, & diligentiam perpaululum loci reliquum est arti. ars demonstrat tantum ubi quæras, atque ubi sit illud, quod studeas inuenire. reliqua, quæ sunt in cura, attentione animi, cogitatione, uigilantia, assiduitate, labore, complectar uno uerbo, quo sæpe iam usi sumus, diligentia, qua una uirtute omnes uirtutes reliquæ continentur. Nam orationis quidem copia uidemus ut abun-

dent philosophi, qui (ut opinor, sed tu hæc Catule melius) nulla dant præcepta dicendi, nec idcirco minus quæcunq; res proposita est, suscipiunt, de qua copiose, et abundanter loquantur. Tum Catulus, Est inquit, ut dicis, Antoni, ut pleriq; philosophi nulla tradant præcepta dicendi, & habeant paratum tamen quid de quaq; re dicant. Sed Aristoteles is, quem maxime ego admiror, proposuit quosdã locos, ex qbus omnis argumentatio nõ modo ad philosophorum disputationẽ, sed etiam ad hanc, qua in causis utimur, inueniretur, à quo qdẽ homine iandudum Antoni non aberrat oratio tua, siue tu similitudine illius diuini ingenij in eadem incurris uestigia, siue etiã illa ipsa legisti, atq; didicisti, quod quidem mihi magis uerisimile uidetur. plus enim te operæ græcis dedisse rebus uideo, quàm putarã. Tum ille, uerum inquit ex me audies Catule, semper ego existimaui iucundiorem, & probabiliorem huic populo oratorẽ fore, qui primum quàminimam artificij alicuius, deinde nullã græcorum rerũ significationem daret. atq; ego idẽ existimaui pecudis esse non hominis, cum tantas res græci susciperent, profiterentur, agerent, seseq; & uidendi res obscurissimas, & bene uiuendi, & copiose dicendi rationem hominibus daturos pollicerentur, non admouere aurem, & si palàm audire eos non auderes, ne minueres apud tuos ciues authoritatem tuã, subauscultando tamen excipere uoces eorũ, & procul qd narrarent attendere. itaq; feci Catule, & istorũ omnium summatim causas, & genera ipsa gustaui. Valde hercule inquit Catulus, timide tanquã ad aliquem libidinis scopulum sic tuã mentem ad philosophiam appulisti, quam hæc ciuitas aspernata nunquã est. Nam & referta quondã Italia pythagoreorum fuit, tum cum erat in hac gẽte magna illa græcia, ex quo etiam quidam Numam Pompiliũ illũ regem nostrum, fuisse pythagoreum ferunt, qui annis permultis ante fuit, quàm ipse Pythagoras, quo etiam maior uir habendus est, cum illam sapientiam constituendæ ciuitatis duobus propè seculis ante cognouit, quàm eam græci natam esse senserunt. & certe non tulit ullos hæc ciuitas aut gloria clariores, aut authoritate grauiores, aut humanitate politiores P. Africano. C. Lælio. L. Furio, qui secum eruditissimos homines ex Græcia palàm semper habuerunt. Atq; ego ex istis sæpe audiui, cum dicerent pergratum Athenienses & sibi fecisse, & multis principibus ciuitatis, quod cum ad senatum legatos dè suis maximis rebus mitterẽt, tres illius ætatis nobilissimos philosophos misissent Carneadẽ, et Critolaũ, et Diogenẽ, itaq; eos dũ Romæ eẽnt, et à se, et ab alijs frequẽter auditos, quos tu cũ haberes authores

Antoni miror cur philosophiæ, sicut Zethus ille pacuuianus prope bellum indixeris. Minime inquit Antonius, ac sic decreui philosophari potius, ut Neoptolemus apud Ennium, paucis. nã omnino haud placet. Sed tamen hæc est mea sententia, quam uidebar exposuisse. ego ista studia non improbo, moderata modo sint. opinionem istorũ studiorum, & suspicionem artificij apud eos, qui res iudicent, oratori aduersariã esse arbitror. imminuit enim et oratoris authoritatẽ, et orationis fidẽ. Sed, ut eò reuocetur, unde huc declinauit oratio, ex tribus istis clarissimus philosophis, quos Romã uenisse dixisti, uides'ne Diogenem fuisse, q dicerct, artẽ se tradere bene disserẽdi, et uera, ac falsa dijudicãdi, quã uerbo græco διαλεκτικὴν appellaret. In hac arte, si modo est hæc ars, nullũ est præceptũ, quomodo uerũ inuenia tur, sed tantum est, quomodo iudicetur. Nam & omne, quod eloquimur, fit, ut id aut esse dicamus, aut non esse, et si simpliciter dictũ sit, suscipiunt dialectici, ut iudicent, uerum'ne sit, an falsum, & si coniuncte sit elatum, & adiuncta sint alia, iudicent recte'ne adiuncta sint, & uera'ne summa sit uniuscuiusq; rationis, & ad extremum ipsi se compungunt suis acuminibus, & multa quærendo reperiunt nõ modo ea, quæ iam non possint ipsi dissoluere, sed etiã quibus ante exorsa, & potius detexta prope retexantur. Hic nos igitur stoicus iste nihil adiuuat, quoniam quemadmodum inueniam, quid dicã non docet, atq; idem etiã impedit, quod et multa reperit, quæ negt ullo modo posse dissolui, et genus sermonis affert non liquidum, non fusum, ac profluens, sed exile, aridum, concisum, ac minutum. quod siquid probabit, ita probabit, ut oratori tamen aptum nõ esse fateatur. Hæc enim nostra oratio multitudinis est auribus accommodanda, ad oblectandos animos, ad impellendos, ad ea probanda, quæ non aurificis statera, sed quadam populari trutina examinantur. Quare istam artem totam dimittamus, quæ in excogitandis argumentis muta nimium est, in iudicandis nimium loquax. Critolaum istum, quem simul cũ Diogene uenisse cõmemoras, puto plus huic studio nostro prodesse potuisse. erat enim ab isto Aristotele, à cuius inuentis tibi ego uideor nõ longe aberrare, atq; inter hũc Aristotelẽ, cuius et illũ legi librũ, in quo exposuit dicendi artes omnium superiorũ, et illos, in quibus ipse sua quædam de eadem arte dixit, et hos germanos huius artis magistros, hoc mihi uisum est interesse, quod ille eadẽ acie mẽtis, qua rerum omnium uim, naturamq; uiderat, hæc quoque aspexit, quæ ad dicendi artem, quã ille despiciebat, pertinebant, illi autem, qui hoc solũ colendũ ducebant, habitarunt in hac una ratione tra-

ctanda, non eadẽ prudentia, qua ille, ſed uſu in hoc uno genere, ſtudioq́; maiore. Carneadis uero uis incredibilis illa dicendi, & uarietas perquam eſſet optanda nobis, qui nullam unquam in illis ſuis diſputationibus rem defendit, quam non probarit, nullam oppugnauit, quam non euerterit. Sed hoc maius eſt quoddam, quàm ab ijs, q̃ hæc tradunt, & docent, poſtulandum ſit. Ego autem, ſiquẽ nunc plane rudem inſtitui ad dicendum uelim, his potius tradã aſſiduis uno opere eandem incudem diem, noctemq́; tundentibus, qui oẽs tenuiſſimas ꝑticulas, atq; omnia minima manſa, ut aiunt, nutrices infantibus pueris in os inſerant. Sin ſit is, qui et doctrina mihi liberaliter inſtitutus, et aliquo iam imbutus uſu, et ſatis acri ingenio eſſe uideatur, illuc eum rapiã, ubi nõ ſecluſa aliqua aquula teneatur, ſed unde uniuerſum flumen erumpat, et illi ſedes, & tanquam domicilia omniũ argumentorũ commoſtret, & ea breuiter illuſtret, uerbisq́; definiat. Quid enim eſt, in quo hæreat, qui uiderit omne, qđ ſumatur in oratione, aut ad probandum, aut ad refellendũ, aut ex ſua ſumi ui, atque natura, aut aſſumi foris? Ex ſua ui, cũ aut res quæ ſit tota quæratur, aut pars eius, aut uocabulũ quod habeat, aut quippiam rem illam quod attingat. extrinſecus autẽ, cum ea, quæ ſunt foris, neq; inhærent in rei natura colliguntur. Si res tota quæritur, definitione uniuerſa uis explicanda eſt ſic. ſi maieſtas eſt amplitudo, ac dignitas ciuitatis, is eam minuit, qui exercitum hoſtibus PO. R. tradidit, nõ qui eũ, qui id feciſſet, populi R. poteſtati tradidit. Sin pars, partitione, hoc modo. aut ſenatui parendum de ſalute reip. fuit, aut aliud conſiliũ inſtituendum, aut ſua ſponte faciendum. aliud conſilium, ſuperbũ. ſuum, arrogans. utendum igitur fuit conſilio ſenatus. Sin ex uocabulo, ut Carbo, ſi conſul eſt, qui conſulit patriæ, q̄d aliud fecit Opimius? Sin ab eo, quod rẽ attingat, plures ſunt argumentorum ſedes, ac loci. nam et coniuncta quærimus, et genera, & partes generibus ſubiectas, & ſimilitudines, et diſſimilitudines, & contraria, et conſequentia, & conſentanea, et quaſi præcurrentia, & repugnantia, & cauſas rerum ueſtigabimus, et ea, quæ ex cauſis orta ſunt. & maiora. paria. minora quæremus. Ex coniunctis ſic argumenta ducuntur. Si pietati ſumma tribuenda laus eſt, debetis moueri, cum Quintum Metellũ tam pie lugere uideatis. Ex genere autem. Si magiſtratus in Populi R. poteſtate eſſe debent, quid Norbanum accuſas, cuius tribunatus uoluntati paruit ciuitatis? Ex parte autem ea, quæ eſt ſubiecta generi. Si omnes, qui reip. conſulũt, cari nobis eſſe debent, certe in primis imperatores, quorũ conſilijs, uir-

tute, periculis retinemus & nostram salutem, & imperij dignitatē.

Ex similitudine autem. Si feræ partus suos diligunt, qua nos in liberos nostros indulgentia esse debemus? At ex dissimilitudine. Si barbarorū est in diem uiuere, nostra consilia in sempiternum tempus spectare debent. atq; utroq; in genere & similitudinis, et dissimilitudinis, exempla sunt ex aliorum factis, aut dictis, aut euentis, & fictæ narrationes sæpe ponendæ. Iam ex contrario. Si Gracchus nefarie, præclare Opimius. Ex consequētibus. Si et ferro interfectus ille, & tu inimicus eius cum gladio cruento comprehēsus es in illo ipso loco, & nemo præter te ibi uisus est, et causa nemini, & tu semper audax, quid est, quod de facinore dubitare possimus? Ex consentaneis, & præcurrentibus, et repugnantibus, ut olim Crassus adolescens. Non si Opimium defendisti Carbo, icirco te isti bonum ciuem putabunt. simulasse te, et aliud quid quæsisse pspicuū est, quod T. Gracchi mortem sæpe in concionibus deplorasti, quod P. Africani necis socius fuisti, quod eam legem in tribunatu tulisti, quod semper a bonis dissensisti. Ex causis autem rerū sic. Auaritiam si tollere uultis, mater eius est tollēda luxuries. Ex ijs autē, quæ sunt orta de causis. Si ærarij copijs, et ad belli adiumēta, et ad ornamēta pacis utimur, uectigalibus seruiamus. Maiora autē, et minora, et paria cōparabimus sic. ex maiore. Si bōa existīatio diuitijs præstat, et pecunia tātope expetitur, q̄to gloria magis est expetēda? ex minore sic.

-Hic paruæ consuetudinis
Causa huius mortem fert tam familiariter,
Quid si ipse amasset? quid mihi hic faciet patri?

Ex pari sic. est eiusdē & eripere contra remp. et largiri pecunias.

Foris autem assumuntur ea, quæ nō sua ui, sed extranea subleuātur, ut hæc. hoc uerū est. dixit enim Q. Luctatius. hoc falsum est. habita enim quæstio est. hoc sequi necesse est. recito enim tabulas. de quo genere toto paulo ante dixi. Hæc ut breuissime dici potuerūt, ita a me dicta sunt. Vt enim si aurū cui, quod esset multifariā defossum, cōmostrare uellem, satis esse deberet, si signa, et notas ostenderem locorū, quibus cognitis, ille sibi ipse foderet, et id, quod uellet paruo labore, nullo errore inueniret, sic has ego argumentorū noui notas, quæ illa mihi quærenti, demonstrant ubi sint, reliqua cura, & cogitatione eruuntur. Quod autem argumentorum genus cuiq; causarum generi maxime conueniat, non est artis exquisitæ præscribere, sed est mediocris ingenij iudicare. neq; enim nunc id agimus, ut artem aliquam dicendi explicemus, sed ut doctis-

ſimis hominibus uſus noſtri quaſi quædam admonita tradamus. His igitur locis in mente, & cogitatione defixis, & in omni re ad dicendum poſita excitatis, nihil erit, quod oratorem effugere poſſit, nõ modo in forenſibus diſceptationibus, ſed omnino in ullo genere dicẽdi. Si uero aſſequetur, ut talis uideatur, qualem ſe uideri uelit, et animos eorum ita afficiat, apud quos aget, ut eos quocunq; uelit uel trahere, uel rapere poſſit, nihil profecto præterea ad dicendum reqret. Iam illud uidemus nequaquam ſatis eſſe reperire, qd dicas, niſi id inuentum tractare poſſis. Tractatio autẽ uaria eſſe debet, ne aut cognoſcat artem, qui audiat, aut defatigetur ſimilitudinis ſacietate. Proponi oportet quid afferas, et id quare ita ſit, oſtendere, & ex iiſdem illis locis interdum concludere, relinquere aliâs, alió'q; tranſire. ſæpe non proponere, ac ratione ipſa afferenda, quid proponendũ fuerit, declarare. ſi cui quid ſimile dicas, prius ut ſimile confirmes, deinde quod agitur adiungas. puncta argumentorum plerunq; ut occulas, nequis ea numerare poſſit, ut re diſtinguantur, uerbis confuſa eſſe uideantur. Hæc ut & properans, & apud doctos, & ſemidoctus ipſe percurro, ut aliquando ad illa maiora ueniamus. Nihil eſt enim in dicendo Catule maius, quàm ut faueat oratori is, qui audiet, ut'q; ipſe ſic moueatur, ut impetu quodam animi, & perturbatione magis, quã iudicio, aut conſilio regatur. Plura.n. multo homines iudicant, odio, aut amore, aut cupiditate, aut iracundia, aut dolore, aut lætitia, aut ſpe, aut timore, aut errore, aut aliqua ꝑmotione mentis, quã ueritate, aut præſcripto, aut iuris norma aliqua, aut iudicii formula, aut legibus. quare, niſi quid uobis aliud placet, ad illa pergamus. Paulum inqt Catulus etiam nunc deeſſe uidetur iis rebus Antoni, quas expoſuiſti, quod ſit tibi ante explicandum, quàm illuc proficiſcare, quò te dicas intendere. Quidnam inquit? Qui ordo tibi placet inquit Catulus, & quæ diſpoſitio argumentorum, in qua tu mihi ſemper deus uideri ſoles. Vide quàm ſim in iſto genere inquit Catule deus, nõ mehercule mihi niſi admonito ueniſſet in mentem, ut poſſis exiſtimare me in ea, in quibus nonnunquã aliquid efficere uideor, uſu ſolere in dicendo, uel caſu potius incurrere. Ac res quidem iſta, quam ego, qa non noram, ſic tanquam ignotum hominem præteribam, tantum poteſt in dicendo, ut ad uincendum nulla plus poſſit. Sed tamen mihi uideris ante tempus à me rationem ordinis, & diſponendarum rerũ requiſiſſe. Nã ſi ego omnem uim oratoris in argumentis, et in re ipſa per ſe comprobanda poſuiſſem, tempus eſſet iam de ordine argumentorum, & de collocatione aliquid dicere. ſed cum tria ſint à me propoſita,

posita, de uno dictum, cũ de duobus reliquis dixero, tum erit deniq; de disponenda tota oratione quærendum. Valet igitur multum ad uincendum probari mores, instituta, & facta, & uitam, & eorũ, qui agent causas, & eorum pro qbus, & item improbari aduersariorũ, animosq; eorũ, apud quos agitur, conciliari quammaxime ad beneuolentiam, cum erga oratorem, tum erga illum, pro quo dicet orator. Conciliantur autem animi dignitate hominis, rebus gestis, existimatione uitæ, quæ facilius ornari possunt, si modo sunt, quàm fingi, si nulla sunt. Sed hæc adiuuant in oratore lenitas uocis, uultus, pudoris significatio, uerborum comitas, siquid persequare acrius, ut inuitus, et coactus facere uideare, facilitatis, liberalitatis, mansuetudinis, pietatis, grati animi, non appetentis, nõ auidi signa proferri perutile est, eaq; omnia, quæ proborum, demissorũ, non acrium, nõ pertinacium, nõ litigiosorum, non acerborum sunt, ualde beneuolentiam conciliant, abalienantq; ab ijs, in qbus hæc non sunt. Itaq; eadẽ sunt in aduersarios ex contrario conferẽda. Sed genus hoc totũ orationis in ijs causis excellet, in qbus minus potest inflammari animus iudicis acri, & uehementi quadã incitatione. Non enim semper fortis oratio quæritur, sed sæpe placida, summissa, lenis, quæ maxime commendat reos. reos autem appello non eos modo, qui arguuntur, sed omnes, quorũ de re disceptatur. sic enim olim loquebantur. Horum igitur exprimere mores oratione, iustos, integros, religiosos, timidos, pferentes iniuriarum, mirũ quiddam ualet, & hoc uel in principijs, uel in re narranda, uel in perorãda tantam habet uim, si est suauiter, & cum sensu tractatum, ut sæpe plus, quàm causa ualeat. tantum autẽ efficitur sensu quodã, ac ratione dicendi, ut quasi mores oratoris effingat oratio. genere enim quodã sententiarũ, & genere uerborũ, adhibita etiã actione leni, facilitateq; significandi, efficitur, ut probi, ut bene morati, ut boni uiri esse uideantur. Huic autem est illa dispar adiuncta ratio orationis, quæ alio quodã genere mentes iudicum permouet, impellitq;, ut aut oderint, aut diligant, aut inuideant, aut saluũ uelint, aut metuant, aut sperent, aut cupiant, aut abhorreant, aut lætentur, aut mœreant, aut misereãtur, aut punire uelint, aut ad eos motus adducantur, siqui finitimi sunt, & propinqui his, ac talibus animi pturbationibus. Atq; illud optandum est oratori, ut aliquam pmotionem animorũ sua sponte ipsi afferant ad causam iudices, ad id, quod utilitas oratoris feret accommodatum. facilius est enim currentẽ (ut aiunt) incitare, quàm commouere languentem. Sin id aut nõ erit, aut erit obscurius, sicut medico diligẽti priusquam conetur ægro adhibe-

re medicinã, non solum morbi eius, cui mederi uolet, sed etiam consuetudo ualentis, & natura corporis cognoscenda est, sic equidẽ cum aggredior ancipitem causam, et grauẽ ad animos iudicũ pertractandos, omni mente in ea cogitatione, curáq; uersor, ut odorer, quã sagacissime possim, q̄d sentiant, quid existiment, q̄d expectent, quid uelint, quo deduci oratiõe facillime posse uideantur. Si se dant, et, ut ante dixi, sua sponte, quo impellimus inclinant, atq; propendent, accipio quod datur, & ad id, unde aliq̄s flatus ostenditur, uela do. sin est integer, quietus'q; iudex, plus est operis. sunt enim omnia dicendo excitanda nihil adiuuante natura. Sed tantam uim habet illa, quæ recte à bono poëta dicta est flexanima, atq; omnium regina rerũ oratio, ut non modo inclinantem erigere, aut stantem inclinare, sed etiã aduersantem, et repugnantem, ut imperator bonus, ac fortis capere possit. Hæc sunt illa, quæ me ludens Crassus modo flagitabat, quæ à me diuinitus tractari solere diceret, & in causa M. Aquilij. Caij'q; Norbani, nonnullis'q; alijs, quasi præclare acta laudaret, quæ mehercule ego Crasse, cum à te tractantur in causis, horrere soleo, tanta uis animi, tantus impetus, tantus dolor, oculis, uultu, gestu, digito deniq; isto tuo significari solet. tantum est flumen grauissimorum, optimorum'q; uerborum, tam integræ sententiæ, tam ueræ, tam nouæ, tam sine pigmentis, fuco'q; puerili, ut mihi non solum tu incendere iudicem, sed ipse ardere uidearis. Neq; fieri potest, ut doleat is, qui audit, ut oderit, ut inuideat, ut pertimescat aliquid, ut ad fletum, misericordiam'q; deducatur, nisi omnes ij motus, quos orator adhibere uolet iudici, in ipso oratore impressi esse, atq; inusti uidebuntur. Quod si fictus aliquis dolor suscipiendus esset, & si in eiusmodi genere orationis nihil esset, nisi falsum, atq; imitatione simulatum, maior ars aliqua forsitan esset requirenda, nunc ego quid tibi Crasse, quid cæteris accidat, nescio, de me autem causa nulla est, cur apud homines prudentissimos, atq; amicissimos mentiar. non mehercule unquam apud iudices, aut dolorem, aut misericordiam, aut inuidiam, aut odium excitare dicendo uolui, quin ipse in commouendis iudicibus ijs ipsis sensibus, ad quos illos adducere uellem, permouerer. Neq; enim facile est perficere, ut irascatur ei, cui tu uelis iudex, si tu ipse id lente ferre uideare, neq; ut oderit eum, quẽ tu uelis, nisi te ipsum flagrantem odio ante uiderit. Neq; ad misericordiam adducetur, nisi ei tu signa doloris tui uerbis, sententijs, uoce, uultu, collachrymatione deniq; ostenderis. Vt enim nulla materies tam facilis ad exardescendũ est, quæ nisi admoto igni, ignem concipere possit, sic nulla mens est tam ad cõ-

prehendendam

prehendendam uim oratoris parata, quæ possit incendi, nisi inflammatus ipse ad eam, & ardens accesserit. Ac ne forte hoc magnum, ac mirabile esse uideatur, hominem toties irasci, toties dolere, toties omni animi motu concitari, præsertim in rebus alienis, magna uis est earum sententiarum, atq; eorum locorum, quos agas, tractesq; dicendo, ut nihil opus sit simulatione, & fallacijs. Ipsa enim natura orationis eius, quæ suscipitur ad aliorum animos permouendos, oratorē ipsum magis etiam, quàm quenquam eorum, qui audiunt, permouet. & ne hoc in causis, in iudicijs, in amicorum periculis, in concursu hominum, in ciuitate, in foro accidere miremur, cum agitur non solum ingenij nostri existimatio (nam id esset leuius, quanquam cum professus sis te id posse facere, quod pauci, ne id quidem negligendum est) sed alia sunt maiora multo, fides, officium, diligentia, quibus rebus adducti, etiam cum alienissimos defendimus, tamen eos alienos, si ipsi uiri boni uolumus haberi, existimare non possumus, sed ut dixi, ne hoc in nobis mirum esse uideatur, quid potest esse tam fictum, quàm uersus, quàm scena, quàm fabulæ? tamen in hoc genere sæpe ipse uidi, cum ex persona mihi ardere oculi hominis histrionis uiderentur spondalia illa dicentis.

Segregare abs te ausus, aut sine illo salamina ingredi,
Neq; paternum aspectum es ueritus.–

Nunquam illum aspectum dicebat, quin mihi Telamon iratus furere luctu filij uideretur. Vt idem inflexa ad miserabilē sonū uoce,

–quem ætate exacta indigem
Liberum lacerasti, orbasti, extinxsti, neq; fratris necis
Neq; gnati eius parui, qui tibi in tutelam est traditus.

flens, ac lugens dicere uidebatur? Quæ si ille histrio quotidie cum ageret, tamen recte agere sine dolore non poterat, qd Pacuuium putatis in scribendo leni animo, ac remisso fuisse? Fieri nullo modo potuit. Sæpe enim audiui, poëtam bonū neminem (id quod à Democrito, et Platone in scriptis relictū esse dicunt) sine inflammatione animorū existere posse, et sine quodā afflatu quasi furoris. Quare nolite existimare meipsum, qui non heroum ueteres casus, fictosq; luctus uellē imitari, atq; adumbrare dicendo, neq; actor essem alienæ psonæ, sed author meæ, cum mihi M. Aquilius in ciuitate retinēdus esset, quæ in illa causa peroranda fecerim, sine magno dolore fecisse. Quem enim ego consulē fuisse, imperatorē ornatum à senatu, ouantem in capitolium ascendisse meminissem, hunc cū afflictū, debilitatum, mœrentem, in summū discrimen adductum uiderē, non prius sum conatus

misericordiam alijs commouere, quàm misericordia sum ipse captus. Sensi equidem tum magnopere moueri iudices, cum excitaui mœstũ, ac sordidatum senem, et cum ista feci, quæ tu Crasse laudas, nõ arte, de qua quid loquar nescio, sed motu magno animi, ac dolore, ut discinderem tunicam, ut cicatrices ostenderem, cum C. Marius mœrorem orationis meæ præsens, ac sedens multum lachrymis suis adiuuaret, cumq; ego illum crebro appellans collegam ei suum commendarem, atq; ipsum aduocatum ad communem imperatorum fortunam defendendam inuocarem, non fuit hæc sine meis lachrymis, nõ sine dolore magno miseratio, omniumq; deorum, & hominum, & ciuium, & sociorum imploratio, quibus omnibus uerbis, quæ à me tum sunt habita, si dolor abfuisset meus, non modo non miserabilis, sed etiam irridenda fuisset oratio mea. Quamobrem hoc uos doceo Sulpiti, bonus ego uidelicet, atq; eruditus magister, ut in dicendo irasci, ut dolere, ut flere possitis, quanquam te quidem quid hoc doceam? qui in accusando sodali, & quæstore meo tantum incendium non oratione solũ, sed multo etiam magis ui, & dolore, & ardore animi concitaras, ut ego ad id restringendũ uix conarer accedere. habueras enim tu omnia in causa superiora, uim, fugam, lapidationem, crudelitatẽ tribunitiam in Cepionis graui, miserabiliq; casu, in iudicium uocabas, deinde principem & senatus, & ciuitatis M. Aemilium lapide percussum esse constabat, ui pulsum ex templo L. Cottam. & T. Didium, cum intercedere uellent rogationi, nemo poterat negare. Accedebat, ut hæc tu adolescens pro rep. queri summa cum dignitate existimarere, ego homo censorius uix satis honeste uiderer seditiosum ciuem, & in hominis consularis calamitate crudelem, posse defendere. Erant optimi ciues iudices, bonorum uirorum plenum forũ, uix ut mihi tenuis quædam uenia daretur excusationis, quod tamen eum defenderem, qui mihi quæstor fuisset. Hic ego quid dicam me artẽ aliquã adhibuisse? quid fecerim narrabo, si placuerit, uos meam defensionem in aliquo artis loco reponetis. Omniũ seditionum genera, uitia, pericula collegi, eamq; orationem ex omni reip. nostræ temporum uarietate repetiui, conclusiq; ita, ut dicerẽ, & si omnes molestæ semper seditiones fuissent, iustas tamen fuisse nonnullas, & propè necessarias. tum illa, quæ modo Crassus commemorabat, egi, neq; reges ex hac ciuitate exigi, neq; tribunos pl. creari, neq; plebiscitis toties consularem potestatem minui, neq; prouocationem patronam illam ciuitatis, ac uindicem libertati populo R. dari sine nobilium dissensione potuisse, ac si illæ seditiones saluti huic ciuitati fuissent, non

continuo

continuo siquis motus populi factus esset, id C. Norbano in nefario crimine, atq; in fraude capitali esse ponendum. Quod si unquam populo R. concessum esset, ut iure incitatus uideretur, id quod docebam saepe esse concessum, nullam illa causam iustiorem fuisse. Tum omnem orationem traduxi, & conuerti in increpandam Cepionis fugam, in deplorandum interitum exercitus, sic & eorum dolorẽ, qui lugebãt suos, oratione refricabã, & animos equitum romanorũ, apud quos tum iudices causa agebatur ad Q. Cepionis odium, à quo erant ipsi propter iudicia abalienati, renouabam, atq; reuocabã. Quod ubi sensi me in possessione iudicij, ac defensionis meae constitisse, quod & populi beneuolentiam mihi conciliaram, cuius ius etiam cum seditionis coniũctione defenderam, et iudicum animos totos uel calamitate ciuitatis, uel luctu, ac desyderio propinquorum, uel odio proprio in Cepionem ad causam nostram conuerterã, tunc admiscere huic generi orationis uehementi, atque atroci genus illud alterum, de quo ante disputaui, lenitatis, et mansuetudinis coepi. me pro meo sodali, qui mihi in liberum loco more maiorum esse deberet, & pro mea omni fama propè, fortunisq; decernere, nihil mihi ad existimationem turpius, nihil ad dolorem acerbius accidere posse, quàm si is, qui saepe alienissimis à me, sed meis tamen ciuibus saluti existimarer fuisse, sodali meo auxiliũ ferre nõ potuissem. Petebam à iudicibus, ut illud aetati meae, ut honoribus, ut rebus gestis, si iusto, si pio dolore me esse affectum uiderent, concederent, praesertim, si in alijs causis intellexissent, omnia me semper pro amicorum periculis, nihil unquã pro me ipso deprecatum. Sic in illa omni defensione, atque causa, quod esse in arte positũ uidebatur, ut de lege apuleia dicerem, ut qd esset minuere maiestatẽ explicarem, per quam breuiter pstrinxi, atq; attigi. His duabus partibus orationis, quarum altera concitationem habet, altera cõmendationẽ, quae minime praeceptis artium sunt perpolitae, omnis est à me illa causa tractata, ut & acerrimus in Cepionis inuidia renouãda, & in meis moribus erga meos necessarios declarandis mansuetissimus uiderer, ita magis affectis animus iudicum quàm doctis, tua Sulpiti est à nobis tum accusatio uicta. Hic Sulpitius, Vere hercule inquit Antoni ista commemoras, nam ego nihil unq̃ uidi, quod tam è manibus elaberetur, quàm mihi tum est elapsa illa causa. cũ enim, quemadmodum dixisti, tibi ego non iudicium, sed incendiũ tradidissem, quod tuum principium dij immortales fuit? qui timor? quae dubitatio? quanta haesitatio, tractusq; uerborum? Vt tu illud initio, qđ tibi unum ad ignoscendum homines dabant, tenuisti? te pro homi-

ne pernecessario quaestore tuo dicere? quam tibi primum munisti ad te audiendũ uiã? Ecce autem cum te nihil aliud professe arbitrarer, nisi ut homines tibi ciuem improbum defendenti ignoscendum propter necessitudinem arbitrarentur, serpere occulte coepisti nihil dum alijs suspicantibus, me uero iam pertimescente, ut illam non Norbani seditionem, sed illam populi R. iracundiã, neq; eã iniustam, sed meritam, ac debitã fuisse defenderes, deinde qui locus abs te praetermissus est in Cepionem? ut tu illa omnia odio, inuidia, misericordia, miscuisti? neq; haec solũ in defensione, sed etiã in Scauro, caeterisq; meis testibus, quorum tu testimonia non refellendo, sed ad eundẽ impetũ populi confugiendo, refutasti. Quae cum abs te modo cõmemorarentur, equidem nulla praecepta desyderabam. istam enim ipsam demõstrationem defensionum tuarũ abs te ipso commemoratam doctrinã esse nõ mediocrem puto. Atqui si ita placet inqt Antonius, trademus etiã, quae nos sequi in dicendo, quaeq; maxime spectare solemus. docuit. n. iam nos longa uita, ususq; rerũ maximarũ, ut quibus rebus animi hominum mouerentur teneremus. Equidem primũ consyderare soleo, postuletne causa, nam neq; paruis in rebus adhibẽdae sunt hae dicendi faces, neq; ita animatis hominibus, ut nihil ad corũ mentes oratione flectẽdas proficere possimus, ne aut irrisiõe, aut odio digni putemur, si aut tragoedias agimus in nugis, aut conuellere adoriamur ea, quae non possint commoueri. Nã quoniã haec fere maxime sunt in iudicum animis, aut quicunq; illi erunt, apud quos agemus, oratione molienda, amor, odiũ, iracũdia, inuidia, misericordia, spes, laetitia, timor, molestia, sentimus amorem conciliari, si id uelle uideare, quod sit utile ipsis, apud quos agas, defendere, si aut pro bonis uiris, aut certe pro ijs, qui illis boni, atq; utiles sint laborare. nãq; haec res amorem magis conciliat, illa uirtutis defensio caritatẽ, plusq; proficit, si proponitur spes utilitatis futurae, quã praeteriti beneficij commemoratio. Enitendum est, ut ostendas in ea re, quam defendas, aut dignitatem inesse, aut utilitatem, eumq;, cui concilies hunc amorẽ, significes nihil ad utilitatem suã retulisse, ac nihil omnino fecisse causa sua. inuidetur enim commodis hominum ipsorum, studijs autẽ eorum caeteris commodandi fauetur. Videndũq; hoc loco est, ne quos ob benefacta diligi uolemus, eorum laudẽ, atq; gloriam, cui maxime inuideri solet, nimis efferre uideamur. Atq; ijsdẽ his ex locis et odiũ in alios struere discemus, et a nobis, ac nostris dimouere, eademq; haec genera tractanda sunt in iracundia uel excitãda, uel sedãda. nam si, quod ipsis, qui audiunt, perniciosum, aut inutile sit, id factum

augeas,

augedis, odium creatur. sin quod, aut in bonos uiros, aut in eos, quos
quisque minime debuerit, aut in remp. tum excitatur, si nō tam acer
bum odium, tamen aut inuidiæ, aut odij non dissimilis offensio.
Item timor incutitur aut ex ipsorum periculis, aut ex communibus,
interior est ille proprius, sed hic quoque communis ad eandem simi-
litudinem est perducendus. Par atque una ratio est spei, letitiæ, mo-
lestiæ. Sed haud sciam an acerrimus longe sit omnium motus inui
diæ, nec minus uirium opus sit in ea comprimenda, quàm in exci-
tanda. Inuident autem homines maxime paribus, aut inferioribus,
cum se relictos sentiunt, illos autem dolent euolasse, sed etiam supe-
rioribus inuidetur sæpe uehementer, & eo magis, si intolerātius se-
iactant, & æquabilitatem communis iuris, præstantia dignitatis, aut
fortunæ suæ transeunt, quæ si inflammanda sunt, maxime dicen-
dum est, non esse uirtute parta, deinde etiam uitijs, atque peccatis.
tum si erunt honestiora, atq; grauiora, tamen non esse tanti ulla me-
rita, quanta insolentia hominis, quantumq́; fastidium. Ad sedan
dum autem, magno illa labore, magnisq́; periculis esse parta, nec ad
suum commodum, sed ad aliorum esse collata, seseq́; siquam glori-
am peperisse uideatur, tametsi ea non sit æqua merces periculi, ta-
men ea non delectari, totamq́; abijcere, atque deponere, omninoq́;
perficiendum est (quoniam plerique sunt inuidi, maximeq́; est hoc
commune uitium, & peruagatum, inuidetur autem præstanti, floren
tiq́; fortunæ) ut hæc opinio, minuatur, & illa excellens opinione for
tuna, cum laboribus, & miserijs permista esse uideatur. Iam miseri
cordia mouetur, si is, q audit, adduci potest, ut illa, quæ de altero de
plorentur, ad suas res reuocet, quas aut tulerit acerbas, aut timeat,
aut intuens alium crebro ad seipsum reuertatur. ita cum singuli ca-
sus humanarum miseriarum grauiter accipiuntur, si dicuntur dolen
ter, tum afflicta, & prostrata uirtus maxime luctuosa est, & ut illa
altera pars orationis, quæ probitatis commendatione boni uiri debet
speciem tueri, lenis (ut sæpe iam dixi) atque summissa, sic hæc, quæ
suscipitur ab oratore ad cómutandos animos, atque omni ratione fle
ctendos, intenta, ac uehemens esse debet. Sed est quædam in his duo
bus generibus, quorum alterum lene, alterum uehemens esse uolu-
mus, difficilis ad distinguendum similitudo. nam ex illa lenitate, qua
conciliamur ijs, qui audiunt, ad hanc uim acerrimam, qua eosdem
excitamus, influat oportet aliquid, & ex hac ui nonnunquam ani
mi aliquid influendum est illi lenitati, neque est ulla temperati-
or oratio, quàm illa, in qua asperitas contentionis oratoris ipsius

humanitate conditur. remissio autem lenitatis quadam grauitate, & contentione firmatur. In utroq; autem genere dicendi, & illo, in quo uis, atq; contentio quæritur, & hoc, quod ad uitam, et mores accommodatur, & principia tarda sunt, & exitus tñ spissi, et producti esse debent. Nam neq; assiliendũ statim est ad illud genus orationis (abest enim totum à causa) et homines prius ipsum illud, quod propriũ sui iudicij est, audire desyderant, nec cum in eã rationem ingressus sis, celeriter discedendum est. Non enim sicut argumentum simulatq; positum est, arripitur, alterumq́;, & tertium poscitur, ita misericordiã, aut inuidiam, aut iracundiam, simulatq; intuleris, possis cõmouere. Argumentũ enim ratio ipsa confirmat, quæ simulatq; emissa est, adhærescit, illud autem genus orationis nõ cognitionem iudicis, sed magis perturbationem requirit, quam consequi nisi multa, & uaria, & copiosa oratione, et simili contentione actionis nemo potest. Quare q aut breuiter, aut summisse dicunt, docere iudicẽ possunt, cõmouere nõ possunt, in quo sunt omnia. Iam illud perspicuũ est, omniũ rerũ in cõtrarias partes facultatẽ ex ijsdẽ suppeditari locis. Sed argumento resistendũ est, aut ijs, quæ comprobãdi eius causa sumuntur, reprehẽdendis, aut demonstrãdo id qđ cõcludere illi uelint, nõ effici ex propositis, nec esse consequens, aut si ita non refellas, afferendũ est in cõtrariã partem, quod sit aut grauius, aut æque graue. Illa autẽ, quæ aut conciliationis causa leuiter, aut permotionis uehementer agũtur, contrarijs commotionibus inferenda sunt, ut odio, beneuolentia, ut misericordia inuidia tollatur. Suauis autem est, & uehementer sæpe utilis iocus, & facetiæ, quæ etiã si alia omnia tradi arte possunt, naturæ sunt propria certe, neq; ullam artem desyderant, in quibus tu longe alijs mea sententia Cæsar excellis, quo magis mihi etiam testis esse potes, aut nullam esse artem salis, aut siqua est, eam nos tu potissimum docebis. Ego uero inquit Cæsar omni de re facetius puto posse ab homine non inurbano, quàm de ipsis facetijs disputari. Itaq; cũ quosdam græcos inscriptos libros esse uidissem de ridiculis, nonnullam in spem ueneram posse me aliquid ex istis discere, inueni autẽ ridicula, & salsa multa græcorum, nam & siculi in eo genere, et Rhodij, & Byzantij, et præter cæteros Attici excellunt, sed qui eius rei rationẽ quandã conati sunt, artemq́; tradere, sic insulsi extiterunt, ut nihil aliud eorum nisi ipsa insulsitas rideatur. Quare mihi qdẽ uidetur nullo modo doctrina ista res posse tradi. Etenim cũ duo genera sint facetiarũ, alterũ æquabiliter in omni sermone fusum, alterũ peracutũ, et breue, illa à ueteribus sup̱ior, cauillatio, hæc altera,

dicacitas nominata est. leue nomen habet utraq; res, quippe leue. n. est totum hoc risum mouere. Veruntamen, ut dicas Antoni multū in causis persæpe lepore, & facetijs profici uidi. Sed cum in illo genere perpetuæ festiuitatis ars non desyderetur. natura. n. fingit homines, & creat, imitatores, et narratores facetos, & uultu adiuuante, et uoce, et ipso genere sermonis, tum uero in hoc altero dicacitatis, quid habet ars loci? cū ante illud facete dictū emissum hærere debeat, quàm cogitari potuisse uideatur? Quid. n. hic meus frater ab arte adiuuari potuit, cum à Philippo interrogatus quid latraret, furē se uidere respondit. quid in omni oratione Crassus, uel apud centūuiros contra Scæuolam, uel contra accusatorem Brutum, cum pro Cn. Planco diceret? nam id, quod tu mihi tribuis Antoni, Crasso est omniū sententia concedendum. non enim ferè quisquam repietur præter hūc in utroq; genere leporis excellens, & illo, quod in perpetuitate sermonis, & hoc, quod in celeritate, atque dicto est. Nam hæc perpetua contra Scæuolā curiana defensio tota redundauit hilaritate quadā, & ioco, dicta illa breuia non habuit. parcebat enim aduersarij dignitati, in quo ipso seruabat suā, quod est hominibus facetis, et dicacibus difficillimum, habere hominum rationem, & temporum, et ea, quæ occurrant, cum salsissime dici possint, tenere. Itaq; nonnulli ridiculi homines hoc ipsum non insulse interpretantur. dicere. n. aiūt Ennium flammam à sapiente facilius ore in ardente opprimi, quā bona dicta teneat. hæc scilicet bona dicta, quæ salsa sint. nā ea dicta appellantur proprio iam nomine. Sed ut in Scæuolam continuit ea Crassus, atque illo altero genere, in quo nulli aculei contumeliarum inerant, causam illam, disputationemq; lusit, sic in Bruto, quem oderat, et quem dignum contumelia iudicabat, utroque genere pugnauit. quàm multa de balneis, quas nuper ille uendiderat, quàm multa de amisso patrimonio dixit? atq; illa breuia, cum ille diceret se sine causa sudare, minime mirum inquit, modo enim existi de balneis. Innumerabilia huiuscemodi fuerunt, sed nō minus illa iucunda perpetua. cum enim Brutus duos lectores excitasset, & alteri de colonia narbonensi Crassi orationem legendam dedisset, alteri de lege seruilia, & cum contraria inter sese de rep. capita contulisset, noster hic facetissime tres patris Bruti de iure ciuili libellos tribus legendos dedit. Ex libro primo. Forte euenit, ut in priuernati essemus. Brute, testificatur pater se tibi priuernatē fundū reliquisse. deinde ex libro secundo. In albano eramus ego, & Marcus filius. sapiens uidelicet homo cū primis nostræ ciuitatis, norat hunc gurgitem, metuebat, ne

cum is nihil haberet, nihil esse ei relictum putaretur. tum ex libro tertio, in quo finem scribendi fecit, tot enim, ut audiui Scælam dicere, sunt ueri Bruti libri. In Tiburti forte assedimus ego, & M. filius. ubi sunt ij fundi Brute, quos tibi pater publicis commentarijs cósignatos reliquit? quod nisi puberem te inquit iam haberet, quartum librum composuisset, & se etiam in balneis locutum cum filio scriptum reliquisset. Quis est igitur, qui non fateatur hoc lepore, atque ijs facetijs, non minus refutatum esse Brutum, quàm illis tragœdijs, quas egit idem? cum casu in eadem causa cum funere efferretur anus Iunia, proh dij immortales, quæ fuit illa, quanta uis, quàm inexpectata, quàm repentina? cum coniectis oculis, gestu omni imminenti, summa grauitate, & celeritate uerborum, Brute qd sedes? quid illam anum patri nuntiare uis tuo? quid illis omnibus, quorum imagines duci uides? quid maioribus tuis? quid Lucio Bruto, qui hunc populum dominatu regio liberauit? quid te facere? cui rei, cui gloriæ, cui uirtuti studere? patrimonió ne augendo? at id non est nobilitatis, sed fac esse, nihil superest, libidines totum dissipauerunt. an iuri ciuili? est paternum, sed dicet te, cum ædes uenderes, ne in rutis quidem, & cæsis solium tibi paternum recepisse, an rei militari? q nunquam castra uideris, an eloquentiæ? quæ nulla est in te, & quicquid est uocis, ac linguæ omne in istum turpissimum calumniæ quæstum contulisti. Tu lucem aspicere audes? tu hos intueri? tu in foro? tu in urbe? tu in ciuium esse conspectu? tu illã mortuam? tu imagines ipsas non perhorrescis? quibus non modo imitandis, sed ne collocandis quidem tibi ullum locum reliquisti. Sed hæc tragica, atque diuina, faceta autem, et urbana innumerabilia ex una concione meministis. nec enim concio maior unquam fuit, nec apud populũ grauior oratio, quàm huius contra collegam in censura nuper, neque lepore, & festiuitate conditior. Quare tibi Antoni utrunque assentior, & multum facetias in dicendo prodesse sæpe, & eas arte nullo modo posse tradi. & illudquidem admiror, te nobis in eo genere tribuisse tantum, & non huius rei quoque palmam, ut cæterarũ Crasso detulisse. Tum Antonius, Ego uero ita fecissem, inquit, nisi interdum in hoc Crasso paulum inuiderem. nam esse quamuis facetũ, atque salsum, non nimis est per se ipsum inuidendum, sed cum omnium sis uenustissimus, & urbanissimus, omnium grauissimum, & seuerissimum & esse, & uideri, quod isti contigit uni, id mihi uix ferendum uidebatur. Hic cum arrisisset Crassus, Attamen inquit Antonius, cum artem esse facetiarum Iuli negares, apperuisti quid-

dam, quod præcipiendum uideretur. Haberi enim dixisti rationem oportere hominum, rei, temporis, nequid iocus de grauitate decerperet, quod quidē in primis à Crasso obseruari solet. Sed hoc præceptum prætermittendum est facetiarum, cum his nihil opus sit, nos autem quomodo utamur, cum opus sit, quærimus, ut in aduersarium, et maxime si eius stultitia poterit agitari, in testem stultum, cupidū, leuem, si facile homines audituri uidebuntur. Omnino probabiliora sunt, quæ lacessiti dicimus, quàm quæ priores. nam et ingenij celeritas maior est, quæ apparet in respondendo, et humanitatis est respōsio. uidemur enim quieturi fuisse, nisi essemus lacessiti. ut in ista ipsa cōcione nihil ferè dictū est ab hoc, quod quidem facetius dictū uideretur, quod non prouocatus responderit. erat autē tanta grauitas in Domitio, tanta authoritas, ut quod esset ab eo obiectum, lepore magis eleuandum, quàm contentione frangendum uideretur. Tū Sulpitius, Quid igitur inquit, patiemur Cæsarem, qui quāquam Crasso facetias concedit, tamen multo in eo studio magis ipse elaborat, nō explicare totum nobis genus hoc iocandi, quale sit, & unde ducatur? præsertim cum tantam uim, & utilitatem salis, et urbanitatis esse fateamur. Quid si inquit Iulius assentior Antonio dicenti nullam esse artem salis? Hic cū Sulpitius reticuisset, quasi uero inqt Crassus, horum ipsorum, de quibus Antonius tandiu loquitur, ars ulla sit. obseruatio quædam est, ut ipse dixit, earum rerū, quæ in dicendo ualent, quæ si eloquentes facere posset, quis esset non eloquens? quis enim hæc uel non facile, uel certe aliquo modo posset ediscere? Sed ego in his præceptis hanc uim, & hanc utilitatem esse arbitror, non ut ad reperiendum, quid dicamus arte ducamur, sed ut ea, quæ natura, quæ studio, quæ exercitatione consequimur, aut recta esse confidamus, aut praua intelligamus, cum quo referenda sint, didicerimus. Quare Cæsar ego quoque à te hoc peto, ut, si tibi uidetur, disputes de hoc toto iocandi genere, quid sentias, nequa forte dicendi pars, quoniam ita uoluistis, in hoc tali coetu, atque in tam accurato sermone præterita esse uideatur. Ego uero inquit ille, quoniam collectam à conuiua Crasse exigis, non committam, ut si defugerim, tibi causam aliquam dem recusandi, quanquam soleo sæpe mirari eorum impudentiam, qui agunt in scena gestum spectante Roscio. quis enim sese commouere potest, cuius ille uitia non uideat? sic ego nunc Crasso audiente primum loquar de facetijs, & docebo sus (ut aiunt) oratorem eum, quem cum Catulus nuper audisset, foenum alios aiebat esse oportere. Tum ille, iocabatur inqt

Catulus, præsertim cum ita dicat ipse, ut ambrosia alendus esse uideatur, uerum te Cæsar audiamus, ut ad Antonij reliqua redeamus. Et Antonius, perpauca quidem mihi restant inq̃t, sed tamen defessus iam labore, atque itinere disputationis meæ, requiescam in Cæsaris sermone, quasi in aliquo peropportuno diuersorio. Atqui inquit Iulius non nimium liberale hospitium meum dices, nã te in uiam simulac perpaululum gustaris, extrudam, et eijciam. Ac ne diutius uos demorer, de omni isto genere, quid sentiam perbreuiter exponã. De risu quinq; sunt, quæ quærantur, unum, quid sit, alterum, unde sit, tertium, sit' ne oratoris uelle risum mouere, quartũ, quatenus, quintum, quæ sint genera ridiculi. Atq; illud primum, quid sit ipse risus, quo pacto concitetur, ubi sit, quomodo existat, atq; ita repente erumpat, ut eum cupientes tenere nequeamus, & quomodo simul latera, os, uenas, uultum, oculos occupet, uiderit Democritus, neq; enim ad hunc sermonem hoc pertinet, et si pertineret, nescire me tamen id non puderet, quod ne ipsi quidẽ illi scirent, qui pollicerẽtur. Locus autem, et regio quasi ridiculi (nam id proxime quæritur) turpitudine, et deformitate quadam continetur. hæc enim ridentur uel sola, uel maxime, quæ notant, et designant turpitudinem aliquam non turpiter. Est autem, ut ad illud tertium ueniã, est planè oratoris mouere risum, uel quod ipsa hilaritas beneuolentiã conciliat ei, per quem excitata est, uel quod admirãtur omnes acumen uno sæpe in uerbo positum, maxime respondentis, nonnunquã etiam lacessentis uel quod frangit aduersarium, quod impedit, quod eleuat, quod deterret, quod refutat, uel quod ipsum oratorẽ politum esse hominẽ significat, quod eruditum, quod urbanum, maximeq; quod tristitiam, ac seueritatem mitigat, et relaxat, odiosasq; res sæpe, quas argumentis dilui non facile est, ioco, risuq; dissoluit. Quatenus autẽ sint ridicula tractanda oratori, perquam diligenter uidendum est, id q̃d in quarto loco quærendi posueramus. nam nec insignis improbitas, & scelere iuncta, nec rursus miseria insignis agitata ridetur. facinorosos enim maiore quadam ui, quã ridiculi, uulnerari uolunt, miseros illudi nolunt, nisi si se forte iactant. Parcendum est autem maxime caritati hominum, ne temere in eos dicas, qui diliguntur. Hæc igitur adhibenda est primum in iocando moderatio. itaq; ea facillime luduntur, quæ neque odio magno, nec misericordia maxima digna sunt. Quamobrem materies omnis ridiculorũ est in istis uitijs, quæ sunt in uita hominum neque carorum, neque calamitosorum, neque eorum, qui ob facinus ad supplicium rapiendi uidentur, eaq;

belle agitata ridentur. Est etiam deformitatis, & corporis uitiorũ satis bella materies ad iocandum. Sed quærimus idẽ, quod in cæteris rebus maxime quærendum est, quatenus. In quo non modo illud præcipitur, nequid insulse, sed etiam siquid perridicule possis. uitandũ est oratori utrunq;, ne aut scurrilis iocus sit, aut mimicus. Quæ cuiusmodi sint, facilius iam intelligemus, cum ad ipsa ridiculorũ genera deuenerimus. Duo enim sunt genera facetiarum, quorũ alterum re tractatur, alterum dicto. Re, si quando quid tanquam aliqua fabella narratur, ut olim tu Crasse in Memmium, comedisse eum Lacertum Largij, cum esset cum eo Tarracinæ de annicula rixatus, salsa, attamen à te ipso ficta tota narratio, addidisti clausulam, tota Tarracina, tum omnibus in parietibus inscriptas fuisse literas, tria. LLL. duo. MM. Cum quæreres id q̃d esset, senem tibi quẽdá oppidanum dixisse, lacerat lacertum Largij mordax Memmius. perspicitis hoc genus quàm sit facetum, quàm elegans, quàm oratoriũ, siue habeas uere q̃d narrare possis, quod tamen est mendaciunculis aspergendũ, siue fingas. Est autẽ hæc huius generis uirtus, ut ita facta demonstres, ut mores eius, de quo narres, ut sermo, ut uultus omnes exprimantur, ut ijs, qui audiunt, tum geri illa, fieriq; uideantur. In re est item ridiculum, quod ex quadã deprauata imitatione sumi solet, ut idem Crassus per tuã nobilitatem, per uestrã familiam. q̃d aliud fuit in quo concio rideret, nisi illa uultus, & uocis imitatio? per tuas statuas uero cũ dixit, et extento brachio paululum etiã de gestu addidit, uehemẽtius risimus. Ex hoc genere ẽ illa rosciana imitatio senis, Tibi ego Antipho assero inquit, senium est cum audio.

Atq; ita est totum hoc ipso genere ridiculũ, ut cautissime tractandũ sit. mimorum est enim ethologorum, si nimia est imitatio, sicut obscœnitas. orator surripiat oportet imitationem, ut is, qui audiat, cogitet plura quàm uideat, præstet idẽ ingenuitatem, & ruborẽ suum uerborũ turpitudine, et rerũ obscœnitate, uitanda hæc ergo duo genera sunt eius ridiculi, quod in re positum est, quæ sunt propria ꝑpetuarum facetiarũ, in quibus describuntur hominum mores, & ita effinguntur, ut aut re narrata aliqua, quales sunt intelligantur, aut imitatione breuiter iniecta in aliquo insigni ad irridẽdũ uitio reperiãtur. In dicto autem ridiculũ est id, quod uerbi, aut sententiæ quodã acumine mouetur. sed ut in illo superiore genere, uel narratiõis, uel imitationis, uitanda est mimorum ethologorum similitudo, sic in hoc scurrilis oratori dicacitas magnopere fugiẽda est. Qui igitur distinguemus à Crasso à Catulo, à cæteris familiarẽ uestrum Granium,

aut Vargulam amicum meum? non mehercule in mentem mihi quidē
uenit, sunt enim dicaces, Granio quidē nemo dicacior. Hoc opinor, pri
mum, ne, quotiescunq; potuerit dictum dici, necesse habeamus dicere.
Pusillus testis processit, licet inquit rogare Philippus? tum quaesitor, pro
perans modo breuiter, hic ille, non accusabis, perpusillum rogabo. ridi-
cule, sed sedebat iudex L. Aurifex breuior etiam, quàm ipse testis,
omnis est risus in iudicem conuersus, uisum est totū scurrile iudiciū.
Ergo haec, quae cadere possunt in quos nolis, quamuis sint bella, sunt
tamen ipso genere scurrilia, ut iste, qui se uult dicacem, et mehercu-
le est, Appius, sed nonnunquam in hoc uitiū scurrile delabitur. Coe
nabo inquit apud te, huic lusco familiari meo C. Sextio, uni enim lo
cum uideo, Est hoc scurrile, & quod sine causa lacessiuit, & tamen
id dixit, quod in omnes luscos conueniret, ea quia meditata putātur
esse, minus ridentur. Illud egregium Sextij, & ex tempore, manus
laua inquit, & coena. Temporis igitur ratio, & ipsius dicacitatis mo
deratio, & temperantia, & raritas dictorum distinguet oratorē à
scurra, & quod nos cum causa dicimus, non ut ridiculi uideamur,
sed ut proficiamus aliquid, illi totum diem, et sine causa. Quid enim
est Vargula assecutus? cum eū candidatus A. Sempronius cū Marco
suo fratre complexus esset, puer abige muscas. risum quaesiuit, quod est
mea sententia uel tenuissimus ingenij fructus. Tempus igitur dicen-
di prudentia, et grauitate moderabimur, quarū utinam artē aliquā
haberemus, sed domina natura est. Nūc exponamus genera ipsa
summatim, quae risum maxime moueant. Haec igitur sit prima par
titio, quod facete dicatur, id alias in re habere, alias in uerbo face-
tias, maxime autem homines delectari, siquando risus coniuncte re,
uerbóq; moueatur. Sed hoc memētote, quoscunq; locos attingam, unde
ridicula ducantur, ex ijsdem locis fere etiam graues sententias posse
duci, tantum interest quod grauitas honestis in rebus seuere, iocus in
turpiculis, & quasi deformibus ponitur, uelut in ijsdē uerbis & lau
dare frugi seruum possumus, & si est nequam, iocari. Ridiculum est
illud Neronianum uetus in furace seruo, solum esse, cui domi nihil sit
nec obsignatum, nec occlusum. quod idem in bono seruo dici solet,
sed hoc ijsdem etiam uerbis. Ex ijsdem autem locis omnia nascun-
tur, Nam quod Sp. Caruilio grauiter claudicanti ex uulnere ob rēp.
accepto, et ob eam causam uerecundanti in publicum prodire mater
dixit, quin prodis mi Spuri, ut quotiescunq; gradū facias, toties tibi
tuarum uirtutum ueniat in mentem, Praeclarum & graue est. quod
Caluino Glaucia claudicanti. ubi est uetus illud? num claudicat? at

hic clodicat. Hoc ridiculum est, & utrunq; ex eo, quod in claudicatione animaduerti potuit, est ductum. quid hoc Naeuio ignauius? Seuere Scipio. At in male olentē uideo me à te circunueniri. Subridicule Philippus. At utrunq; genus continet uerbi ad literā immutati similitudo. Ex ambiguo dicta, uel argutissima putantur, sed non semper in ioco, saepe etiam in grauitate uersantur. Africano illi maiori coronam sibi in conuiuio ad caput accommodanti, cum ea saepius rumperetur. P. Licinius Varus, noli mirari inqt, si non conuenit, caput enim magnum est. Laudabile, & honestum. At ex eodem genere est. Caluus satis est, quod dicit. parum! ne multa: nullum genus est ioci, quo non ex eodem seuera, & grauia sumantur. Atq; hoc etiam animaduertendum, non esse omnia ridicula faceta. Quid enim potest tam ridiculū, quàm Sannio est? sed ore, uultu, imitandis moribus, uoce, deniq; corpore ridetur ipso, salsum hunc possum dicere, atq; ita non, ut eiusmodi oratorem esse uelim, sed ut mimum. Quare primum genus hoc quod risum uel maxime mouet, non est nostrū, morosum, superstitiosum, suspiciosum, gloriosum, stultum. naturae ridentur ipsae, quas psonas agitare solemus non sustinere. Alterum genus est imitatione admodum ridiculū, sed nobis tantum licet furtim, siquando, & cursim. Alterum minime est liberale. Tertium, oris deprauatio, non digna nobis. Quartum obscoenitas, non solum non foro digna, sed uix conuiuio liberorū. Detractis igitur tot rebus ex hoc oratorio loco, facetiae reliquae sunt, quae aut in re, ut ante diuisi, positae uidentur esse, aut in uerbo. nam quod qbuscunq; uerbis dixeris, facetum tamen est, re continetur. quod mutatis uerbis salem amittit, in uerbis habet leporem omnem. Ambigua sunt in primis acuta, atque in uerbo posita, non in re, sed non saepe magnum risum mouent, magis ut belle, & literate dicta laudantur, ut in illum Titium, qui cum studiose pila luderet, & idem signa sacra noctu frangere putaretur, gregales'q; eum in campum non uenisse requirerent, excusauit Vespa Terentius, quod eum brachium fregisse diceret. ut illud Africani, quod est apud Lucilium.

Quid Decius Nuculam, an confixum uis facere inquit?

Vt tuus amicus Crasse Granius, nō esse sextantis. Et si quaeritis, is qui appellatur dicax, hoc genere maxime excellit, sed risus mouent alia maiores. Ambiguum per se ipsum, probatur id quidem, ut ante dixi uel maxime, ingeniosi enim uidetur uim uerbi in aliud, atq; caeteri accipiant, posse ducere, sed admirationem magis, quàm risum

mouet, niſi ſiquando incidit in aliud genus ridiculi. quæ genera per
curram equidem, ſed ſcitis eſſe notiſſimum ridiculi genus, cum aliud
expectamus, aliud dicitur, hic nobiſmetipſis noſter error riſum mo
uet, quod, ſi admiſtum eſt etiã ambiguũ, fit ſalſius. ut apud Næuium,
uidetur eſſe miſericors ille, qui iudicatum duci uidet, percunctatur ita,

Quanti addictus? mille nummum –

Si addidiſſet tantummodo, ducas licet, eſſet illud genus ridiculi præter
expectationem, ſed quia addidit

– Nihil addo, ducas licet.

Addito ambiguo altero genere ridiculi fuit, ut mihi quidẽ uidetur,
ſalſiſſimus. Hoc tum eſt uenuſtiſſimum, cum in altercatione arripitur
ab aduerſario uerbum, et ex eo, ut à Catulo in Philippum, in eum
ipſum aliquid, qui laceſſiuit, infligitur. Sed cum plura ſint ambigui
genera, de quibus eſt doctrina quædam ſubtilior, attendere, et aucu
pari uerba oportebit, in quo, ut ea, quæ ſint frigidiora uitemus. etenim
cauendũ eſt, ne arceſſitum dictum putetur, permulta tamen acute dice
mus. Alterum genus eſt, quod habet paruam uerbi immutationẽ,
quod in litera poſitum græci uocant παρανομασίαν, ut nobiliorem
mobiliorem Cato, aut ut idem, cum cuidã dixiſſet, eamus deambula
tum, et ille, quid opus fuit de? immo uero inquit, q͡d opus fuit te? aut
eiuſdem reſponſio illa, ſi tu & aduerſus, & auerſus impudicus es.

Etiam interpretatio nominis habet acumen, cum ad ridiculum
conuertas, quamobrem ita quis uocetur, ut ego nuper, Nummum di
uiſorem, ut Neoptolemum ad Troiam, ſic illum in campo martio no
men inueniſſe. atq; hæc omnia uerbo continentur. Sæpe etiã uerſus
facete ĩterponitur, uel ut eſt, uel paululũ immutatus. aut aliqua pars
uerſus, ut ſatius Scauro ſtomachanti, ex quo ſunt nonnulli, qui tuam
legem de ciuitate natam Craſſe dicant,

* Si, tacete, quid hoc clamoris eſt? quibus nec pater, nec mater ſit
Tanta confidentia eſtis, auferte iſtam enim ſuperbiam.

Nam in Cœlio ſanè etiam ad cauſam utile fuit tuum illud Antoni,
cum ille à ſe pecuniam profectam diceret teſtis, & haberet filium
delicatiorem, abeunte iam illo,

Sentin ſenem eſſe tactum triginta minis?

In hoc genus coniiciuntur prouerbia, ut illud Scipionis cum Aſellus
omneis prouincias ſtipẽdia merentem ſe pagraſſe gloriaretur, agas
Aſellum, & cætera. Quare ea quoq; quoniam mutatis uerbis nõ
poſſunt retinere eandem uenuſtatem, non in re, ſed in uerbis poſita
ducantur. Eſt etiam in uerbo poſitum non inſulſum genus ex eo, cum

ad uerbum

ad uerbum, non ad ſententiam rem accipere uideare. ex quo uno ge
nere totus eſt tutor mimus uetus oppido ridiculus. Sed abeo à mimis,
tantum genus huius ridiculi inſigni aliqua, & nota re notari uolo.
Eſt autem ex hoc genere illud, quod tu Craſſe nuper, ei, qui te rogaſſet,
num tibi moleſtus eſſet futurus, ſi ad te bene ante lucem ueniſſet, tu ue
ro inquiſti moleſtus non eris. iubebis igitur te inquit ſuſcitari? et tu,
certe negaras te moleſtum futurũ. Ex eodem hoc uetus illud eſt, quod
aiunt Maluginenſem illum M. Scipionem, cum ex centuria ſua renũ
tiaret Acidinum conſulem, præcoq; dixiſſet, dic de L. Manlio, uirũ
bonum inquit, egregiumq; ciuem eſſe arbitror. Ridicule etiam illud
L. Portius Naſica cenſori Catoni, cum ille ex tui animi ſententia tu
uxorem habes? non hercule inquit, ex animi mei ſententia. Hæc aut
frigida ſunt, aut tum ſalſa, cũ aliud eſt expectatum. natura enim nos
(ut ante dixi) noſter delectat error, ex quo cum quaſi decepti ſumus
expectatione, ridemus. In uerbis etiam illa ſunt, quæ aut ex im-
mutata oratione ducuntur, aut ex unius uerbi translatiõe, aut ex in-
uerſione uerborum. Ex immutatione, ut olim Ruſca, cum legẽ ferret
annalem, diſſuaſor M. Seruilius, dic mihi inquit M. Pinnari, num, ſi
contra te dixero, mihi male dicturus es, ut cæteris feciſti? ut ſementẽ
feceris, ita metes inquit. Ex translatione autem, ut cum Scipio ille ma
ior corinthijs ſtatuam pollicentibus eo loco, ubi aliorum eſſent impe
ratorũ, turmales dixit diſplicere. Inuertuntur autem uerba, ut Craſ
ſus apud M. Perpennam iudicem pro Aculeone cum diceret, aderat
contra Aculeonem Gratidiano L. Heluius Lamia deformis, ut no
ſtis, qui cum interpellaret odioſe, audiamus inquit pulchellum puerũ
Craſſus. cum eſſet arriſum, nõ potui mihi inquit Lamia formam ipſe
fingere, ingenium potui. tum hic, audiamus inquit diſertum. multo
etiã arriſum eſt uehementius. Sunt etiam illa uenuſta, ut in graui
bus ſententijs, ſic in facetijs. Dixi enim dudum materiã aliam eſſe io
ci, aliam ſeueritatis, grauium autem, et iocorum unam eſſe rationẽ.
Ornant igitur in primis orationẽ uerba relata contrarie, quod idẽ
genus eſt ſæpe etiam facetum, ut Seruius ille Galba, cum iudices
L. Scribonio Tribuno pl. ferret familiares ſuos, & dixiſſet Libo,
quando tandem Galba de triclinio tuo exibis? cum tu inquit de cu-
biculo alieno. A quo genere ne illud quidẽ plurimũ diſtat, Glautia
Metello. uillam in Tyburte habes, cortem in palatio. Ac uerborum
quidem genera, quæ eſſent faceta, dixiſſe me puto. Rerũ plura ſunt,
eaq; magis (ut dixi ante) ridẽtur, in quibus eſt narratio, res ſanè diffici
lis. Exprimẽda enim ſunt, et ponẽda ante oculos ea, quæ uideãtur, et

uerisimilia, quod est proprium narrationis, et quæ sint, quod ridiculi propriũ est, subturpia, cuius exemplum, ut breuissimum, sit sane illud, quod ante posui, Crassi de Memmio. Et ad hoc genus ascribamus etiam narrationes apologorũ. Trahitur etiã aliquid ex historia, ut cum Sex. Titius se Cassandram esse diceret, multos inquit Antonius possum tuos Aiaces Oileos nominare. Est etiã ex similitudine, quæ aut collationem habet, aut tanquam imaginem, collationem, ut ille Gallus olim testis in Pisonem, cum innumerabilem Magio præfecto pecuniã dixisset datam, idq; Scaurus tenuitate Magi redargueret, erras inquit Scaure, ego enim Magiũ non conseruasse dico, sed tanquam nudus nuces legeret in uentrem abstulisse. Vt illud M. Cicero senex huius uiri optimi nostri familiaris pater, nostros homines similes esse Syrorũ uenaliũ, ut qsq; optime græce sciret, ita esse nequissimum. Valde autem ridentur etiã imagines, quæ fere in deformitatem, aut in aliquod uitium corporis ducuntur, cũ similitudine turpioris, ut meum illud in Helmium Manciam. iam ostendam cuiusmodi sis, cũ ille, ostende quæso, demonstraui digito pictum Gallũ in mariano scuto cimbrico sub nodis distortũ, eiecta lingua, buccis fluentibus. Risus est commotus, nihil tam Manciæ simile uisum est. ut cũ Tesho Penario mentum in dicendo intorquenti, tum ut diceret, siqd uellet, si nucẽ fregisset. Etiam illa, quæ minuendi, aut augendi causa ad incredibilẽ admirationem efferũtur, uelut tu Crasse in concione, ita sibi ipsum magnum uideri Memmiũ, ut in forũ descendens caput ad fornicẽ Fabij demitteret. Ex quo genere etiã illud est, qđ Scipio apud Numantiam cũ stomacharetur cũ C. Metello, dixisse dicitur, si quintum pareret mater eius, asinum fuisse pariturã.

Arguta etiã significatio est, cũ parua re, & sæpe uerbo res obscura, & latens illustratur, ut cũ C. Fabricio P. Cornelius homo, ut existimabatur, auarus, & furax, sed egregie fortis, et bonus imperator, gratias ageret, quod se homo inimicus cõsulẽ fecisset, bello præsertim magno, et graui, nihil est, quo mihi gratias agas inquit, si malui compilari, quàm uenire. Vt Asello Africanus obijcienti lustrũ illud infelix, noli inquit mirari, is enim qui te ex ærarijs exemit, lustrũ condidit, & taurũ immolauit. Tanta suspicio est, ut religione ciuitatẽ obstrinxisse uideatur Mummius, quod Asellum ignominia leuarit.

Vrbana etiam dissimulatio est, cũ alia dicuntur, ac sentias, non illo genere, de quo ante dixi, cũ cõtraria dicas, ut Lamiæ Crassus, sed cum toto genere orationis seuere ludas, cũ aliter sentias, ac loquare, ut noster Scæuola Septumuleio illi Anagnino, cui pro C. Gracchi ca-

pite erat

pite erat aurum repensum, roganti, ut se in Asiam præfectum duceret, quid tibi uis inquit insane? tanta malorum est multitudo ciuium, ut tibi ego hoc confirmem, si Romæ manseris, te paucis annis ad maximas pecunias esse uenturũ. In hoc genere Fannius in annalibus suis Africanum hunc Aemilianum dicit fuisse, & eum græco uerbo appellat εἴρωνα. sed uti ferunt, q melius hæc norunt, Socratem opinor in hac ironia, dissimulantiaq; longe lepore, & humanitate omnibus præstitisse. genus est perelegans, & cum grauitate salsum, cumq; oratorijs dictionibus, tum urbanis sermonibus accommodatum. & hercule omnia hæc, quæ à me de facetijs disputantur, non maiora forensiũ actionum, quàm omnium sermonum condimenta sunt. Nam, quod apud Catonem est, qui multa retulit, ex qbus à me exẽpli causa multa ponuntur, per mihi scitum uidetur C. Publicium solitum dicere P. Mummiũ, cui uis tempori hominem esse. sic profecto res se habet, nullum, ut sit uitæ tempus, in quo non deceat leporem, humanitatemq; uersari. Sed redeo ad cætera. Est huic finitimũ dissimulationi, cũ honesto uerbo uitiosa res appellatur, ut cũ Africanus censor tribu mouebat eum centurionem, qui in Pauli pugna nõ affuerat, cum ille se custodiæ causa diceret in castris remansisse, quæreretq; cur ab eo notaretur, non amo inquit nimium diligentes. Acutum etiam illud est, cum ex alterius oratione aliud excipias, atq; ille uult, ut Salinatori Maximus, cum Tarento amisso arcem tamen Liuius retinuisset, multaq; ex ea prælia præclara fecisset, cum aliquot post annos Maximus id oppidum recepisset, rogaretq; eum Salinator, ut meminisset opera sua se Tarentum recepisse, quid ni inq̃t meminerim? nunquã ego recepissem, nisi tu perdidisses. Sunt etiam illa subabsurda, sed eo ipso nomine sæpe ridicula, non solum mimis perapposita, sed etiã quodammodo nobis. homo fatuus, postquam rẽ habere cœpit, est mortuus. quid est tibi ista mulier? uxor? similis medius fidius. quandiu ad aquas fuit nunquam est mortuus. Genus hoc leuius, & , ut dixi, mimicum, sed habet nonnunquam aliquid etiam apud nos loci, ut uel non stultus, quasi stulte cum sale dicat aliquid, ut tibi Antoni Mancia, cum audisset te censorem à M. Duronio de ambitu postulatum, aliquando inquit tibi tuum negotium agere licebit. ualde hæc ridentur, & hercule omnia, quæ à prudentibus, quasi per dissimulationem non intelligendi subabsurde, salseq; dicuntur. Ex quo genere est etiam non uideri intelligere quod intelligas, ut Pontidius, qualem existimas, qui in adulterio deprehenditur? tardum. Vt ego, qui in delectu Metello cum excusationem oculo-

rum à me non acciperet, & dixisset, tu igitur nihil uides? ego uero inquam à porta exquilina uideo uillam tuam. ut illud Nasicæ, qui cum ad poëtam Ennium uenisset, eiq; ab hostio quærenti Ennium, ancilla dixisset domi non esse, Nasica sensit illã domini iussu dixisse, & illum intus esse, paucis post diebus cum ad Nasicam uenisset Ennius, & eum à ianua quæreret, exclamat Nasica se domi non esse, tum Ennius, quid? ego non cognosco uocẽ inqt tuã? hic Nasica, homo es impudens, ego cum te quærerem, ancillæ tuæ credidi te domi nõ esse, tu mihi non credis ipsi? Est bellũ illud quoq;, ex quo is, qui dixit, irridetur in eo ipso genere, quod dixit, ut cum Q. Opimius consularis, qui adolescentulus male audisset, festiuo homini Egilio, q uideretur mollior, nec esset, dixisset,

-Quid tu Egilia mea
Quando ad me uenis cum tua colu, & lana?
-Non pol (inquit) audeo,
Nam me ad famosas uetuit mater accedere.

Salsa sunt etiam, quæ habent suspicionem ridiculi absconditam, quo in genere est illud siculi, cui cum familiaris quidã quæreretur, quod diceret uxorem suam suspendisse se de ficu, amabo te inquit, da mihi ex ista arbore quos seram surculos. In eodem genere est, quod Catulus dixit cuidam oratori malo, qui cum in epilogo misericordiam se mouisse putaret, postquam assedit, rogauit hunc, uideretur'ne misericordiam mouisse. Ac magnam quidẽ inquit. neminem enim puto esse tam durum, cui non oratio tua miseranda uisa sit. Me qdẽ hercule ualde illa mouent stomachosa, & quasi submorosa ridicula, non cum à moroso dicuntur. tum enim non sal, sed natura ridetur. In quo, ut mihi uidetur, persalsum illud est apud Næuium,

Quid ploras pater? mirum nicantem, condemnatus sum.

Huic generi quasi contrarium est ridiculi genus patientis, ac lenti, ut cum Cato percussus esset ab eo, qui arcam ferebat, cũ ille diceret, caue, rogauit nunquid aliud ferret præter arcam? Etiam stultitiæ salsa reprehẽsio, ut ille siculus, cui prætor Scipio patronum causæ dabat hospitem suum hominem nobilem, sed admodum stultum, quæso inquit prætor aduersario meo da istum patronum, deinde mihi neminem dederis. Mouent illa etiã, quæ coniectura explanantur, longe aliter, atq; sunt, sed acute, atq; concinne, ut cum Scaurus accusaret Rutiliũ ambitus, cũ ipse consul esset factus, ille repulsam tulisset, et in eius tabulis ostenderet literas A F P R, idq; diceret esse, actũ fide P. Rutilij, Rutilius autẽ, ante factũ post relatũ C. Cannius eques

Rom. cum

Rom. cum Rufo adesset, exclamat neutrum illis literis declarari. Quid ergo? inquit Scaurus, Aemulius fecit, plectitur Rutilius. Ridē tur etiam discrepantia, qd huic abest? nisi res, et uirtus? Bella etiā est familiaris reprehensio quasi errantis, ut cum obiurgauit Albius Granium, quod, cum eius tabulis quiddam Albutio probatum uide retur, et ualde absoluto Scæuola gauderet, neq; itelligeret contra suas tabulas esse iudicatum. Huic similis est etiam admonitio in consilio dando familiaris, ut cum patrono malo, cum uocē in dicendo ob tudisset, suadebat Granius, ut mulsum frigidum biberet, simulac domum redisset, perdam inquit uocem, si id fecero, melius est inqt, quā reum. Bellum etiam est, cum quid cuiq; sit consentaneum dicitur, ut cum Scaurus nonnullam haberet inuidiam ex eo, quod Phrygionis Pōpeij locupletis hominis bona sine testamēto possederat, sedereté; aduocatus reo Bestiæ, cum funus quoddā duceretur, accusator C. Memmius, uide inquit Scaure, mortuus rapitur, si potes esse possessor. Sed ex his omnibus nihil magis ridetur, quàm quod est præter expectationē, cuius innumerabilia sunt exempla, uel Appij maioris illius, q in senatu, cum ageretur de agris publicis, et de lege thoria, et premeretur Lucullus ab ijs, qui à pecore eius depasci agros publicos dicerēt, nō est inquit Luculli pecus illud, erratis. defendere Lucullū uidebatur. ego liberū puto esse, quà lubet pascitur. Placet etiā mihi illud Scipionis illius, qui T. Gracchū perculit, cum ei M. Flaccus multis probris obiectis P. Mutiū iudicem tulisset, eiero inqt iniquus est, cum esset admurmuratum, ah inqt patres cōscripti, non ego mihi illum iniquū eiero, uerū omnibus. Ab hoc uero Crasso nihil facetius, cum læsisset testis Silus Pisonem, quod se in eū audisse dixisset, pōt fieri inqt Sile, ut is, unde te audisse dicis, iratus dixerit. annuit Silus. potest etiam ut tu non recte intellexeris, id quoq; toto capite annuit, ut se Crasso daret. potest etiā fieri inqt, ut omnino, qd te audisse dicis, nunq̄ audieris. hoc ita præter expectationem accidit, ut testem oīum risus obrueret. huius generis ē plenus Næuius, et iocus ē familiaris.

-Spiens si algebis tremes.

& alia permulta. Sæpe etiā facete concedas aduersario idipsum, quod tibi ille detrahit, ut C. Lælius, cum ei quidam malo genere natus diceret indignū esse suis maioribus, ut hercule inqt tu tuis dignus. Sæpe etiā sententiose ridicula dicuntur, ut M. Cincius quo die legem de donis, & muneribus tulit, cū C. Cento prodijsset, & satis contumeliose, quid fers Cinciole? quæsisset. ut emas inqt Cai, si uti uelis. Sæpe etiā salse quæ fieri non possunt, optantur, ut M. Lepi-

dus, cum cæteris in campo exercentibus in herba ipse recubuisset, uellem hoc esset inquit laborare. Salsum est etiam quærentibus, & quasi percunctantibus lente respondere quod nollent, ut censor Lepidus, cum M. Antistio Pirgensi equum ademisset, amiciq; cum uociferarentur, & quærerent, quid ille patri suo responderet, cur ademptū sibi equum diceret, cum optimus colonus, parcissimus, modestissimus, frugalissimus esset, me istorū inquit nihil credere. Colliguntur a grecis alia nonnulla execrationes, admirationes, minationes. Sed hæc ipsa nimis mihi uideor multa i genera descripsisse. nā illa, quæ uerbi ratione, et ui continentur, certa ferè, ac definita sunt, quæ plerūq;, ut ante dixi, laudari magis, quā rideri solent. hæc autē, quæ sunt in re, et in ipsa sententia partibus sunt innumerabilia, generibus pauca. Expectationibus.n. decipiendis, & naturis aliorum irridendis, ipsorum ridicule indicandis, et similitudine turpioris, & dissimulatione, & subabsurda dicendo, et stulta reprehendendo, risus mouentur. Itaq; imbuendus est is, qui iocose uolet dicere, quasi natura quadam aptus ad hæc genera, et moribus, ut ad cuiusq; modi genus ridiculi, uultus etiam accomodetur, qui quidem quo seuerior est, et tristior, ut in te Crasse, hoc illa quoq;, quæ dicuntur, salsiora uideri solent. Sed iam tu Antoni, qui hoc diuersorio sermonis tui libenter acquieturū te esse dixisti, tanquam in pontinum diuerteris, neq; amœnum, neq; salubrē locum, censeo, ut satis diu te putes requieuisse, et iter reliquum cōficere pergas. Ego uero atq; hilare quidem à te acceptus inquit, et cū doctior per te, tum etiam audacior factus sum ad iocandum. Non enim uereor, nequis me in isto genere leuiorem iam putet, quoniam quidem tu Fabricios mihi authores, et Africanos, Maximos, Catones, Lepidos protulisti. Sed habetis ea, quæ uoluistis ex me audire, de quibus quidem accuratius dicendum, & cogitandum fuit. nam cætera faciliora sunt, atq; ex iis, quæ iā dicta sunt, reliqua nascuntur omnia. Ego enim, cum causam sum aggressus, atq; omnia cogitando, quoad facere potui, persecutus, cum et argumēta causæ, et eos locos, qbus animi iudicum conciliantur, et illos, quibus permouentur, uidi, atq; cognoui, tum constituo quid habeat quæq; causa boni, quid mali. nulla enim ferè res potest in dicendi disceptationem, aut controuersiam uocari, quæ non habeat utrūq;, sed quantum habeat, id refert. mea autē ratio in dicendo hæc esse solet, ut boni quod habeat, id amplectar, exornem, exaggerē, ibi commorer, ibi habitem, ibi hæream. à malo autē, uitioq; causæ ita recedā, non ut id me defugere appareat, sed ut totum bono illo ornando, & augendo dissimulatū obruatur. & si cau-

ſa eſt in argumentis, firmiſſima quæq; maxime tueor, ſiue plura ſunt,
ſiue aliquod unum. ſin autem in conciliatione, aut in permotione cau
ſa eſt, ad eam me potiſſimum partem, quæ maxime commouere ani
mos hominum poteſt, confero. Summa deniq; huius generis hæc eſt,
ut, ſi in refellendo aduerſario firmior eſſe oratio, quã in c firmãdis
noſtris rebus poteſt, omnia in illum conferam tela. ſin noſtra facilius
probari, quàm illa r dargui poſſunt, abducere animos à contraria de
fenſione, & ad noſtram conor traducere. Duo deniq; illa, quæ facil
lima uidentur, qm̃ quæ diffìciliora ſunt, non poſſum, mihi pro meo
iure ſumo. unum ut moleſto, aut difficili argumento, aut loco nonnũ
quam omnino nihil reſpondeam, quod forſitã aliquis iure irriſerit.
quis enim eſt, qui id facere non poſſit? ſed tamẽ ego de mea nunc, nõ
de aliorum facultate diſputo, confiteorq́; me, ſi quæ premat res uehe
men us, ita concedere ſolere, ut non modo non abiecto, ſed ne reiecto
quidem ſcuto fugere uidear, ſed adhibere quandã in dicendo ſpeci
em, atq; pompam, & pugnæ ſimilem fugam, conſiſtere uero in meo
præſidio, ſic ut non fugiendi hoſtis, ſed capiendi loci cauſa ceſſiſſe ui-
dear. Alterum eſt illud, quod ego oratori maxime cauendũ, et proui
dendum puto, quodq́; me ſolicitare ſumme ſolet, non tam ut proſim
cauſis elaborare ſoleo, quàm ut nequid obſim, non quin enitendũ ſit
in utroq;, ſed tamen multo eſt turpius oratori, nocuiſſe uideri cauſæ,
quàm non profuiſſe. Sed quid hoc loco uos inter uos Catule? an hæc,
ut ſunt contẽnenda, cõtemnitis? Minime inquit ille, ſed Cæſar de
iſto ipſo quiddã uelle dicere uidebatur. Me uero lubente inqt An-
tonius dixerit, ſiue refellendi cauſa, ſiue quærendi. Tum Iulius, Ego
mehercule inquit Antoni ſemper is fui, qui de te oratore ſic prædica
rem, unum te in dicendo mihi uideri tectiſſimũ, propriumq́; hoc eſ-
ſe laudis tuæ, nihil à te unquã eſſe dictum, quod obeſſet ei, pro quo
diceres. idq́; memoria teneo, cum mihi ſermo cũ hoc ipſo Craſſo mul
tis audientibus eſſet, de te inſtitutus, Craſſusq́; plurimis uerbis eloquẽ
tiam laudaret tuam, dixiſſe me, cum cæteris tuis laudibus hanc eſ-
ſe uel maximam, quod non ſolũ, quod opus eſſet, diceres, ſed etiam
quod non opus eſſet, non diceres. tum illũ mihi reſpondere memini,
cætera in te ſumme eſſe laudanda, illud uero improbi eſſe hominis, et
perfidioſi, dicere quod alienum eſſet, & nocere ei, pro quo quiſq; dice
ret. quare non ſibi eum diſertum, qui id non faceret, uideri, ſed im-
probũ, q faceret. Nũc, ſi tibi uidetur Antoni, demonſtres uelim, qua-
re tu hoc ita magnum putes nihil in cauſa mali facere, ut nihil tibi
in oratore maius eſſe uideatur. Dicã eqdẽ Cæſar inqt, qd intelli-

gam, sed & tu, & uos omnes, hoc inquit mementote, non me de perfecti oratoris diuinitate quadam loqui, sed exercitationis, et cõsuetudinis meæ mediocritate. Crassi quidem responsum excellẽtis cuiusdã est ingenij, ac singularis, cui quiddam portenti simile esse uisum est, posse aliquem inueniri oratorem, qui aliquid mali faceret dicẽdo, obessetq; ei, quẽ defenderet. facit enim de se coniecturã, cuius tanta uis ingenij est, ut neminem nisi consultò putet, quod contra se ipsum sit dicere, sed ego non de præstanti quadam, et eximia, sed propè de uulgari, & communi prudentia disputo. Vt apud græcos fertur incredibili quadam magnitudine consilij, atq; ingenij Atheniensis ille fuisse Themistocles, ad quẽ quidã doctus homo, atq; in primis eruditus accessisse dicitur, eiq; artẽ memoriæ, quæ tũ primum proferebatur, pollicitum esse se traditurum. cum ille quæsisset, quid nã illa ars efficere posset, dixisse illũ doctorẽ, ut omnia meminisset, et ei Themistoclẽ respondisse, gratius sibi illum esse facturũ, si se obliuisci, quæ uellet, quàm si meminisse, docuisset. Vides'ne, quæ uis in homine acerrimi ingenij, quàm potens, & quanta mens fuerit? qui ita responderit, ut intelligere possemus, nihil ex illius animo, quod semel esset infusum, unquã effluere potuisse. cũ quidẽ ei fuerit optabilius obliuisci posse potius, quod meminisse nollet, quàm quod semel audisset, uidisset'ue, meminisse. Sed neq; propter hoc Themistoclis responsum memoriæ nobis opera danda non est, neq; illa mea cautio, & timiditas in causis propter præstantẽ prudentiam Crassi negligenda est. uterq;. n. istorum non mihi attulit aliquam, sed suam significauit facultatem. Etenim permulta sunt in causis, in omni parte orationis circunspicienda, nequid offendas, nequò irruas. Sæpe aliquis testis, aut non lædit, aut minus lædit, nisi lacessatur, orat reus, urgent aduocati, ut inuehamur, ut maledicamus, denique ut interrogemus, non moueor, non obtempero, non satisfacio, neq; tamen ullam assequor laudem. homines enim imperiti facilius, quod stulte dixeris reprehendere, quàm quod sapienter tacueris, laudare possunt. Hic quantum fit mali, si iratum, si non stultum, si non leuem testem læseris? habet. n. & uoluntatem nocendi in iracundia, & uim in ingenio, & pondus in uita. nec si hoc Crassus non committit, ideo non multi, & sæpe committunt. quo quidem mihi uideri turpius nihil solet, quã cũ ex oratoris dicto aliquo, aut responso, aut rogato, sermo ille sequitur, occidit ille aduersariũ'ne? immo uero aiunt se, et eũ, quem defendit. hoc Crassus non putat nisi perfidia accidere posse. ego autem sæpissime uideo in causis aliquid mali facere hoĩes minime malos. Quid

illud,

illud, quod ſupra dixi, ſolere me cedere, et ut planius dicam, fugere
ea, quæ etiam ualde cauſam meam premerent? cum id non faciunt
alij, uerſanturq; in hoſtium caſtris, ac ſua præſidia dimittunt, medio
criter'ne cauſis nocent? cum aut aduerſariorũ adiumenta confirmãt,
aut ea, quæ ſanare nequeunt, exulcerant? Quid cũ perſonarũ, quas
defendunt, rationem nõ habent? ſi quæ ſunt in his inuidioſa, nõ mi
tigant extenuando, ſed laudando, & efferendo inuidioſiora faciunt?
quantum eſt in eo tandẽ mali? Quid ſi in homines caros, iudicibusq;
iucundos ſine ulla præmunitione orationis acerbius, et cõtumelioſius
inuehare, non'ne abs te iudices abalienes? Quid ſi quæ uitia, aut in
cõmoda ſunt in aliquo iudice uno, aut pluribus, ea tu in aduerſa-
rijs exprobando non intelligas te in iudices inuehi, mediocre pecca
tũ eſt? Quid ſi cũ pro altero dicas, litem tuam facias, aut læſus effe-
rare iracundia, cauſam relinquas, nihil'ne noceas? In quo ego, non
quo libẽter male audiã, ſed quia ego cauſam nõ libenter relinquo,
nimiũ patiens, et lentus exiſtimor. ut cũ te ipſum Sulpiti obiurgabã,
quod miniſtratorem peteres non aduerſarium. Ex quo etiá illud aſ-
ſequor, ut ſiquis mihi male dicat, petulans aut plane inſanus eſſe ui
deatur. In ipſis autem argumentis ſiquid poſueris, aut aperte falſum,
aut ei, quod dixeris, dicturus'ue ſis, contrariũ, aut genere ipſo remo
tum ab uſu iudiciorum, ac foro, nihil'ne noceas? Quid multa? omnis
cura mea ſolet in hoc uerſari ſemper (dicam enim ſæpius) ſi poſſim,
ut boni aliquid efficiã dicẽdo, ſin id minus, ut certe nequid mali.
Itaq; nũc illuc redeo Catule, in quo tu me paulo ante laudabas, ad
ordinẽ collocationẽq; rerũ, ac locorũ, cuius rõ eſt duplex. altera, quã
affert natura cauſarum, altera, quæ oratorũ iudicio, & prudentia
comparatur. Nam, ut aliquid ante rem dicamus, deinde ut rem expo
namus, poſt ut eam probemus noſtris præſidijs confirmandis, contra
rijs refutandis, deinde ut concludamus, atq; ita peroremus, hoc dicẽ
di genus natura ipſa præſcribit. Vt uero ſtatuamus ea, quæ probãdi,
docendi, perſuadendi cauſa dicenda ſunt, quẽadmodum compona-
mus, id eſt uel maxime propriũ oratoris prudentiæ. Multa. n. oc-
currunt argumẽta, multa, quæ in dicendo profutura uideãtur, ſed eo
rum partim ita leuia ſunt, ut contẽnenda ſint, partim etiam, ſiquid
habent adiumenti, ſunt nõnunq̃ eiuſmodi, ut inſit in ijs aliqd uitij,
neq; tãti ſit illud, qđ prodeſſe uideatur, ut cũ aliquo malo cõiũgatur.
Quæ autẽ ſunt utilia, atq; firma, ſi ea tamen (ut ſæpe fit) ualde mul
ta ſunt, ea, quæ ex ijs aut leuiſſima ſunt, aut alijs grauioribus conſi
milia, ſecerni arbitror oportere, atq; ex oratione remoueri. eqdẽ cũ

colligo argumenta causarum, non tam ea numerare soleo, quàm expendere. Et quoniã, quod sæpe iam dixi, tribus rebus omnes ad nostram sententiam perducimus, aut docendo, aut conciliando, aut permouendo, una ex tribus his rebus res præ nobis est ferenda, ut nihil aliud nisi docere uelle uideamur, reliquæ duæ sicuti sanguis in corporibus, sic illæ in perpetuis orationibus fusæ esse debebunt. Nam & principia, & cæteræ partes orationis, de quibus paulo post pauca dicemus, habere hanc uim magnopere debent, ut ad eorum mentes, apud quos agitur, mouẽdas permanare possint. Sed his partibus orationis, quæ & si nihil docent argumentando, persuadendo tamen, & commouendo proficiunt plurimum, quanquam maxime proprius est locus & in exordiendo, & in perorando, digredi tamen ab eo, quod proposueris, atque agas, permouendorum animorum causa, sæpe utile est. Itaq; uel narratione exposita sæpe datur ad commouendos animos digrediendi locus, uel argumentis nostris confirmatis, uel contrarijs refutatis, uel utroque loco, uel omnibus, si habet eam causa dignitatem, atque copiam, recte id fieri potest, hæq; causæ sunt ad agendum, & ad ornandum grauissimæ, atq; plenissimæ, quæ plurimos exitus dant ad eiusmodi digressionem, ut his locis uti liceat, quibus animorum impetus eorũ, qui audiunt, aut impellantur, aut reflectantur. atque etiam in illo reprehendo eos, qui quæ minime firma sunt, ea prima collocant, in quo illos quoq; errare arbitror, qui siquando (id quod mihi nunquam placuit) pluris adhibent patronos, uti quenq; eorum minimum putant esse, ita eum primum uolunt dicere. Res enim hoc postulat, ut eorum expectationi, qui audiunt, quamcelerrime succurratur, cui si initio satisfactum non sit, multo plus sit in reliqua causa laborandum. male enim se res habet, quæ nõ statim, ut dici cœpta est, melior fieri uidetur. Ergo ut in oratore optimus quisq; sic & in oratione firmissimum quodque sit primum, dum illud tamen in utroq; teneatur, ut ea, quæ æque excellãt, seruentur etiam ad perorandũ, si quæ erunt mediocria (nam uitiosis nusquam esse oportet locum) in mediam turbã, atque in gregem conijciantur. Hisce omnibus rebus consyderatis, tum denique id, quod primum est dicendum, postremo soleo cogitare, quo utar exordio. nam siquando id primum inuenire uolui, nullũ mihi occurrit, nisi aut exile, aut nugatorium, aut uulgare, atq; commune. Principia autem dicendi semper cum accurata, & acuta, et instructa sententijs, apta uerbis, tum uero causarũ propria esse debent. prima est enim quasi cognitio, et commendatio orationis in principio, quæ cõ-

tinuo eum, qui audit, permulcere, atque allicere debet. ĩ quo mirari
ſoleo non equidem iſtos, qui nullã huic rei operam dederunt, ſed ho
minem in primis diſertum, atque eruditum Philippum, qui ita ſolet
ad dicendum ſurgere, ut quod primum uerbũ habiturus ſit, neſciat,
& ait idem, cum brachiũ concaleſecerit, tum ſe ſolere pugnare, neq;
attendit eos ipſos, unde hoc ſimile ducat, illas primas haſtas ita iacta
re leniter, ut & uenuſtati uel maxime ſeruiant, & reliquis uiribus
ſuis conſulant, neque eſt dubium, quin exordium dicendi uehemens,
& pugnax non ſæpe eſſe debeat, ſed ſi in ipſo illo gladiatorio uitæ
certamine, quod ferro decernitur, tamen ante congreſſum multa fiũt,
quæ non ad uulnus, ſed ad ſpeciẽ ualere uideantur, quanto hoc ma
gis in oratione expectandum eſt, in qua non uis potius, ſed delecta-
tio poſtulatur? Nihil eſt denique in natura rerum omnium, quod ſe
uniuerſum profundat, & quod totum repente euolet, ſic omnia, quæ
fiunt, quæq; aguntur acerrime, lenioribus principijs natura ipſa
prætexuit. Hæc autem in dicendo non extrinſecus alicunde quæ-
renda, ſed ex ipſis uiſceribus cauſæ ſumenda ſunt. idcirco tota cauſa
pertentata, atque perſpecta, locis omnibus inuentis, atque inſtructis,
conſyderandum eſt, quo principio ſit utendum, ſic et facile reperie-
tur. ſumentur enim ex ijs rebus, quæ erunt uberrimæ, uel in argumẽ
tis, uel in ijs partibus, ad quas cauſas dixi digredi ſæpe oportere. Ita
& momenti aliquid afferent, cum erunt penè ex intima defenſione
deprompta, et apparebit eas non modo non eſſe communes, nec in
alias cauſas, poſſe transferri, ſed penitus ex ea cauſa, quæ tũ agatur,
effloruiſſe. Omne autem principium aut rei totius, quæ agitur, ſi-
gnificationem habere debebit, aut aditum ad cauſam, et communi-
tionem, aut quoddam ornamentum, & dignitatem. Sed oportet ut
ædibus, ac templis ueſtibula, et aditus, ſic cauſis principia pro por
tione rerũ præponere. Itaq; in paruis, atq; frequẽtibus cauſis ab ipſa
re eſt exordiri ſæpe commodius. Sed cum erit utendum principio
(quod plerunq; erit) aut ex reo, aut ex aduerſario, aut ex re, aut ex
eis, apud quos agitur, ſententias duci decebit. Ex reo (reos appello,
quorũ res eſt) quæ ſignificent uirũ bonũ, quæ liberalem, quæ cala-
mitoſum, quæ miſericordia dignum, quæ ualeant contra falſam cri
minationem. Ex aduerſario, iiſdem ex locis ferè contraria. Ex re,
ſi crudelis, ſi infanda, ſi præter opinionem, ſi immerito, ſi miſe-
ra, ſi ingrata, ſi indigna, ſi noua, ſi quæ reſtitui, ſanariq; non
poſſit. Ex ijs autem, apud quos agetur, ut beneuolos, beneq; exi-
ſtimantes efficiamus, quod agendo efficitur melius, quàm rogan-

do. est id quidem in totam orationem confundẽdum, nec minime in extremam, sed tamen multa principia ex eo genere gignũtur. Nã et attentum, commonent græci, ut principio faciamus iudicem, et docilẽ, quæ sunt utilia, sed non principij magis propria, quàm reliquarum partium, faciliora etiam in principijs, quod & attenti tum maxime sunt, cum omnia expectant, & dociles magis initijs esse possunt. illustriora enim sunt, quæ in principijs, quã quæ in medijs causis dñr, aut augendo, aut refellendo. Maxima autem copia principiorum ad iudicem aut alliciendum, aut incitandũ ex ijs locis trahitur, qui ad motus animorũ conficiendos inerunt in causa, quos tñ totos in principio explicari non oportebit, sed tantũ impelli primo iudicem leuiter, ut iam inclinato reliqua incumbat oratio. Connexũ autem ita sit principium consequenti orationi, ut nõ tanquam citharœdi prooemium affictum aliquod, sed cohærens cum omni corpore membrum esse uideatur. nam nonnulli, cum illud meditati ediderunt, sic ad reliqua transeunt, ut audientiam sibi fieri uelle uideantur. Atq; eiusmodi illa prolusio debet esse, non ut Samnitum, qui uibrant hastas ante pugnam, qbus in pugnãdo nihil utuntur, sed ut ipsis sententijs, quibus proluserunt, uel pugnare possint. Narrare uero rẽ quod breuiter iubent, si breuitas appellanda est, cum uerbũ nullum redundet, breuis est L. Crassi oratio, si tum est breuitas, cum tantũ uerborum est, quantum necesse est, aliquando id opus est, sed sæpe obest, uel maxime in narrando, non solũ quod obscuritatem affert, sed etiam quod eam uirtutem, quæ narrationis est maxima, ut iucunda, et ad persuadendum accomodata sit, tollit, uidelicet illa.

Nam is postquam excessit ex ephebis-

Quàm longa est narratio? mores adolescentis ipsius, et seruilis percunctatio, mors Chrysidis, uultus, et forma, & lamentatio sororis, reliqua, pùarie, iucundeq; narrãtur. Quod si hãc breuitatẽ quæsisset.

Effertur, imus, ad sepulchrum uenimus,

In ignem posita est-

in his fere decem uersiculis totum conficere potuisset, quanquam hoc ipsum effertur, imus, concisum est, ita ut non breuitati seruitum sit, sed magis uenustati. Quod si nihil fuisset, nisi in ignem posita est, tamen res tota cognosci facile potuisset, sed & festiuitatem habet narratio distincta personis, & interpuncta sermonibus, & est probabilius, quod gestum esse dicas, cum quemadmodum actum sit, exponas, & multo apertius ad intelligendum est, si sic constituitur aliquando, ac nõ ista breuitate percurritur. Apertam enim narrationẽ tam

esse oportet, quàm cæteras, & hoc magis in hac elaborandum est, quod & difficilius est, non esse obscurum in re narranda, quàm aut in principio, aut in argumento, aut in purgando, aut perorando, et maiore etiam periculo hæc pars orationis obscura est, quàm cæteræ, uel quia si quo alio in loco est dictũ q̃d obscurius, tantũ id perit, q̃d ita dictũ est, narratio obscura totã obcæcat orationem, uel q̃ alia possis, semel si obscurius dixeris, dicere alio loco planius, narratiõis unus est in causa locus. Erit autem ꝑspicua narratio, si uerbis usitatis, si ordine temporũ conseruato, si non interrupte narrabitur. Sed quando utendũ sit, aut non sit narratione id est consilij. neq; enim si nota res est, nec dubium sit, quid gestum sit, narrari oportet, nec si aduersarius narrauit, nisi si refellemus, ac siquando erit narrandũ, ne illa, quæ suspicionẽ, & crimen efficient, contráq; nos erunt acriter ꝑsequamur, & quicquid poterit, detrahamus, ne illud, quod Crassus siquando fiat ꝑfidia nõ stultitia fieri putat, ut causæ noceamus, accidat. nam ad summã totius causæ ꝑtinet caute, an contra demonstrata res sit, quod omnis orationis reliquæ fons est narratio. Sequitur, ut causa ponatur, in quo uidendũ est, quid in controuersiã ueniat. Tunc suggerẽda sunt firmamenta causæ coniuncte, et infirmãdis contrarijs, & tuis confirmandis. nanq; una in causis ratio quædam est eius orationis, quæ ad probandã argumentationem ualet, ea autem & confirmationẽ, & reprehensionem quærit, sed quia neq; reprehendi, quæ contra dicuntur, possunt, nisi tua confirmes, neq; hæc confirmari, nisi illa reprehendas, idcirco hæc & natura, & utilitate, & tractatione coniuncta sunt. Omnia autem concludẽda plerunq; rebus augendis, uel inflammando iudice, uel mitigando, omniáq; cũ superioribus orationis locis, tum maxime extremo, ad mentes iudicũ quammaxime ꝑmouendas, & ad utilitatem nostrã uocandas, conferenda sunt. Neq; sanè iam causa uidetur esse, cur secernamus ea præcepta, quæ de suasionibus tradẽda sunt, aut laudationibus. sunt enim pleraq; communia, sed tamen suadere aliquid, aut dissuadere, grauissimæ mihi uidetur esse ꝑsonæ. nam & sapientis est consiliũ explicare suum de maximis rebus, & honesti, & diserti, ut mente prouidere, authoritate probare, oratione ꝑsuadere possit, atq; hæc in senatu minore apparatu agenda sunt. sapiens enim est consiliũ, multisq; alijs dicendi relinquendus locus, uitanda etiã ingenij, ostentationisq; suspicio. Concio capit omnem uim orationis, & grauitatẽ, uarietatemq; desyderat. Ergo in suadẽdo nihil est optabilius, quàm dignitas. nã qui utilitatem putat, non quid maxime uelit suasor, sed

quid interdum magis sequatur uidet. Nemo est enim præsertim in tam clara ciuitate, quin putet, expetendã maxime dignitatẽ, sed uincit utilitas plerunq;, cum subest ille timor, ea neglecta, ne dignitatem quidem, posse retineri. Controuersia autẽ inter hominũ sententias, aut in illo est, utrum sit utilius, aut etiam, cum id conuenit, certatur, utrũ honestati potius, an utilitati consulendum sit. Quæ quia pugnare sæpe inter se uidentur. Qui utilitatem defendit, enumerabit commoda pacis, opum, potentiæ, pecuniæ, uectigalium, præsidij, militum, utilitates cæterarum rerum, quarũ fructum utilitate metimur, itemq; incommoda contrariorum. Qui ad dignitatem impellet, maiorũ exẽpla, quæ erunt, uel cum periculo gloriosa colliget, posteritatis immortalem memoriã augebit, utilitatem ex laude nasci defendet, semperq; eam cum dignitate esse coniunctam. Sed quid fieri possit, aut non possit, quidq; etiam sit necesse, aut non sit, in utraq; re maxime est quærendum. inciditur enim omnis iam deliberatio, si intelligitur nõ posse fieri, aut si necessitas affertur, & qui id docuit nõ uidẽtibus alijs, is plurimum uidit. Ad consilium autem de repu. dandum caput est, nosse remp. ad dicendum uero probabiliter, nosse mores ciuitatis, q quia crebro mutantur, genus quoq; orationis est sæpe mutandum, et quanquam una ferè uis est sæpe eloquentiæ, tamen quia summa dignitas est populi, grauissima causa reip. maximi motus multitudinis, genus quoq; dicendi grandius quoddam, & illustrius esse adhibendum uidetur, maximaq; pars orationis admouenda est ad animorũ motus, nonnunquam aut cohortatione, aut commemoratione aliqua, aut in spem, aut in metum, aut ad cupiditatem, aut ad gloriã concitandos, sæpe etiã à temeritate, iracundia, spe, iniuria, inuidia, crudelitate reuocandos. Fit autem, ut quia maxima quasi oratori scena uideatur concio, natura ipsa ad ornatius dicendi genus excitetur. habet enim multitudo uim quandam talem, ut quemadmodũ tibicen sine tibijs canere, sic orator nisi multitudine audiẽte eloquens esse nõ possit. Et cum sint populares multi, uarijq; lapsus, uitanda est acclamatio aduersa populi, quæ aut orationis peccato aliquo excitatur, si aspere, si arroganter, si turpiter, si sordide, si quoquo animi uitio dictum esse aliquid uideatur, aut hominum offensione, uel inuidia, quæ aut iusta est, aut ex criminatione, atq; fama, aut res si displicet, aut si est in aliquo motu suæ cupiditatis, aut metus multitudo, hisq; quatuor causis totidem medicinæ opponuntur. Tum obiurgatio si est authoritas, tum admonitio quasi lenior obiurgatio, tum promissio si audierint probaturos, tum deprecatio, quod est infimũ, sed nonnunquam utile. nullo

autem loco plus facetiæ proſunt, & celeritas, & breue aliquod di-
ctum, nec ſine dignitate, & cũ lepore. nihil enim tã facile, quàm mul
titudo à triſtitia, & ſæpe acerbitate, commode, ac breuiter, et acute,
& hilare dicto deducitur. Expoſui ferè, ut potui, uobis in utroq;
genere cauſarum, quæ ſequi ſolerẽ, quæ fugere, quæ ſpectare, quáq;
omnino in cauſis ratione uerſari. Nec illud tertiũ laudationũ genus
eſt difficile, quod ego initio quaſi à præceptis noſtris ſecreuerã, ſed
& quia multa ſunt orationum genera & grauiora, & maioris co
piæ, de quibus nemo ferè præciperet, et quod nos laudationibus nó
ita multum uti ſoleremus, totum hũc ſegregabã locum. Ipſi enim græ
ci magis legendi, & delectationis, aut hominis alicuius ornãdi, quã
utilitatis huius forenſis cauſa, laudatiões ſcriptitauerũt, quorũ ſunt
libri quibus Themiſtocles, Ariſtides, Ageſilaus, Epaminundas, Phi-
lippus, Alexander, aliíq; laudantur. Noſtræ laudationes, quibus in
foro utimur, aut teſtimonij breuitatem habent nudam, atq; inorna-
tam, aut ſcribuntur ad funebrem concionem, quæ ad orationis laudẽ
minime accommodata eſt. Sed tamen, quoniam eſt utendum aliquan
do, nonnunquam etiam ſcribendum, uelut P. Tuberoni Africanum
auunculum laudanti ſcripſit C. Lælius, uel ut noſmetipſi ornandi
cauſa græcorum more, ſiquos uelimus, laudare poſſimus, ſit à nobis
quoq; tractatus etiã is locus. Perſpicuum eſt igitur alia eſſe in ho
mine optanda, alia laudanda. Genus, forma, uires, opes, diuitiæ, cæte
ráq;, quæ fortuna det, aut extrinſecus, aut corpori, non habent in ſe
ueram laudem, quæ deberi uirtuti uni putatur, ſed tamen quod ipſa
uirtus in earum rerũ uſu, ac moderatione maxime cernitur, tractan
da etiã in laudationibus hæc ſunt naturæ, et fortunæ bona, in qui-
bus eſt ſumma laus non extuliſſe ſe in poteſtate, non fuiſſe inſolentẽ
in pecunia, non ſe prætuliſſe alijs propter abundantiam fortunæ, ut
opes, et copiæ non ſuperbiæ uideãtur, ac libidini, ſed bonitati, ac mo
derationi facultatem, et materiam dediſſe. Virtus autem, quæ eſt per
ſe ipſa laudabilis, & ſine qua nihil laudari poteſt, tamen habet plu-
res partes, quarũ alia eſt ad laudationem aptior. ſunt enim aliæ uir
tutes, quæ uidentur in moribus hominum, et quadam comitate, ac be
neficẽtia poſitæ, aliæ quæ in ingenij aliqua facultate, aut animi ma
gnitudine, ac robore. Nam clementia, iuſtitia, benignitas, fides, fortitu
do in periculis communibus, iucunda eſt auditu in laudationibus.
omnes enim hæ uirtutes non tam ipſis, qui eas in ſe habẽt, quàm ge
neri hominũ fructuoſæ putãtur. Sapientia, et magnitudo animi, qua
omnes res humanæ gerũtur, tenues, et pro nihilo putantur, et in ex-

cogitando uis quædam ingenij, & ipsa eloquentia, admirationis habet non minus, iucunditatis minus. ipsos enim magis uidetur, quos laudamus, quàm illos apud quos laudamus, ornare, ac tueri, sed tamen in laudando iungenda sunt etiam hæc genera uirtutum. feriunt enim aures hominum, cum illa, quæ iucunda, & grata, tum etiam illa, quæ mirabilia sunt in uirtute laudari, & quoniam singularum uirtutum sunt certa quædam officia, ac munera, & sua cuiq; uirtuti laus propria debetur, erit explicandum in laude iustitiæ, quid cum fide, quid cum æquabilitate, qd cum eiusmodi aliquo officio is, qui laudabitur, fecerit. itemq; in cæteris res gestæ ad cuiusq; uirtutis genus, & uim, & nomen accommodabuntur. Gratissima autem laus eorũ factorum habetur, quæ suscepta uidentur à uiris fortibus sine emolumento, ac præmio. quæ uero etiã cum labore, et periculo ipsorum hæc habent uberrimam copiam ad laudandum, quod & dici ornatissime possunt, & audiri facillime. ea enim deniq; uirtus esse uidetur præstantis uiri, quæ est fructuosa alijs, ipsi autem laboriosa, aut periculosa, aut certe gratuita. Magna etiam illa laus, & admirabilis uideri solet, tulisse casus sapienter aduersos, non fractum esse fortuna, retinuisse in rebus asperis dignitatem. Neq; tamen illa non ornant, habiti honores, decreta uirtutis præmia, res gestæ iudicijs hominum cõprobatæ, in qbus etiam felicitatem ipsam deorũ immortaliũ iudicio tribui, laudationis est. Sumendæ autem res erunt, aut magnitudine præstabiles, aut nouitate primæ, aut genere ipso singulares. neq; enim paruæ, neq; usitatæ, neq; uulgares, admiratione, aut omnino laude dignæ uideri solent. Est etiã cum cæteris præstantibus uiris cõparatio, in laudatione præclara. De quo genere libitum mihi est paulo plura, quàm ostenderã dicere, non tam propter usum forensem, q est à me in omni hoc sermone tractatus, quàm ut hoc uideretis, si laudationes essent in oratoris officio, quod nemo negat, oratori uirtutum omniũ cognitionẽ, sine qua laudatio effici non possit, esse necessariã. Iam uituperandi præcepta, contrarijs ex uitijs sumenda esse, pspicuum est. simul est illud ante oculos, nec bonũ uirũ proprie, & copiose laudari, sine uirtutum, nec improbum notari, ac uituperari, sine uitiorũ cognitione, satis insigniter, atq; aspere posse. Atq; his locis & laudandi, & uituperandi sæpe nobis est utendum in omni genere causarum. Habetis de inueniẽdis rebus, disponẽdisq; quid sentiam. adiungam etiam de memoria, ut labore Crassum leuẽ. neq; ei quicquam aliud, de quo disserat, relinquam, nisi ea, qbus rebus hæc exornentur. Perge uero inqt Crassus. libẽter enim te cognitum

gnitum iam artificem,aliquandóq; euolutum illis integumentis diſſi
mulationis tuæ,nudatumq́; perſpicio , & quod mihi nihil,aut quod
non multũ relinquis,pcommode facis,eſtq́; mihi gratũ. Iam iſtuc
quantum tibi ego reliquerim,inquit Antonius,erit in tua poteſtate.
ſi enim uere agere uolueris,omnia tibi relinquo, ſin diſſimulare,tu
quẽadmodum his ſatisfacias,uideris.Sed ut ad rẽ redeam,non ſum
tanto ego inquit ingenio,quanto Themiſtocles fuit,ut obliuionis ar-
tem,quàm memoriæ malim,gratiamq́; habeo Simonidi illi chio,quẽ
primum ferunt artem memoriæ protuliſſe.Dicunt enim, cum cœna
ret Grànone in Theſſalia Simonides apud Scopam fortunatum ho-
minẽ,& nobilẽ,cecinissetq́; id carmen,quod in eum ſcripſiſſet,in quo
multa ornandi cauſa poëtarum more in Caſtorẽ ſcripta,et Pollucem
fuiſſent,nimis illum ſordide Simonidi dixiſſe , ſe dimidium eius ei,
quod pactus eſſet pro illo carmine,daturũ,reliquum à ſuis tynda-
ridis,quos æque laudaſſet,peteret,ſi ei uideretur,paulo poſt eſſe fe-
runt nuntiatũ Simonidi,ut prodiret,iuuenes ſtare ad ianuam duos
quoſdã,qui eum magnopere euocarent,ſurrexiſſe illum ipſum,pro-
diſſe,uidiſſe neminem·hoc interim ſpatio conclaue illud,ubi epulare
tur Scopas,concidiſſe,ea ruina ipſum oppreſſum cum ſuis interiſſe,
quos cum humare uellent ſui,neq; poſſent obtritos internoſcere ullo
modo,Simonides dicitur ex eo,quod meminiſſet,quo eorũ loco quiſq;
cubuiſſet,demonſtrator uniuscuiuſq; ſepeliẽdi fuiſſe.hac tum re ad-
monitus inueniſſe fertur ordinem eſſe maxime,qui memoriæ lumen
afferret.Itaq; ijs,qui hanc partem ingenij exercerent,locos eſſe ca-
piendos,& ea,quæ memoria tenere uellent,effingenda animo , atq;
in his locis collocanda,ſic fore,ut ordinem rerum locorum ordo con
ſeruaret,res autem ipſas rerum effigies notaret,atq; ut locis pro ce
ra,ſimulachris pro literis uteremur.Qui ſit autem oratori memoriæ
fructus,quanta utilitas,quanta uis,qd me attinet dicere? tenere quæ
didiceris in accipienda cauſa,quæ ipſe cogitaris,omnes fixas eſſe in
animo ſententias,omnẽ deſcriptum uerborũ apparatum , ita audire
uel eũ unde dicas,uel eum,cui reſpondẽdũ ſit,ut illi nõ infundere in
aures tuas orationem,ſed in animo uideantur inſcribere.Itaq; ſoli,
qui memoria uigent,ſciunt qd, & quatenus, & quomodo dicturi
ſunt,cui reſponderint,quid ſuperſit.ijdemq́; multa ex alijs cauſis ali
quando à ſe acta,multa ab alijs audita meminerunt.Quare confi-
teor equidem huius boni naturã eſſe principem,ſicut earũ rerum,de
quibus ante locutus ſum omnium,ſed hæc ars tota dicendi,ſiue artis
imago quædam eſt,& ſimilitudo,habet hanc uim,non ut totum ali-

quid, cuius in ingenijs nostris pars nulla sit, pariat, & procreet, uerũ ut ea, quæ sunt orta iam in nobis, & procreata, educet, atq; confirmet. Veruntamen neq; tam acri memoria ferè quisquã est, ut, nõ dispositis, notatis'q; rebus, ordinem uerborum, aut sententiarum complectatur, neq; uero tam hebeti, ut nihil hac consuetudine, & exercitatione adiuuetur. Vidit enim hoc prudẽter siue Simonides, siue alius quis inuenit, ea maxime animis effingi nostris, quæ essent à sensu tradita, atq; impressa, acerrimum autem ex omnibus nostris sensibus esse sensum uidẽdi, quare facillime animo teneri posse ea, quæ perciperentur auribus, aut cogitatione, si etiam oculorum commendatione animis traderentur, ut res cæcas, & ab aspectus iudicio remotas conformatio quædam, & imago, & figura ita notaret, ut ea, quæ cogitando complecti uix possemus, intuendo quasi teneremus. His autẽ formis, atq; corporibus, sicut omnibus rebus, quæ sub aspectũ ueniũt, sedes opus est, etenim corpus intelligi sine loco non potest. Quare ne in re nota, & peruulgata multus, & insolens sim, locis est utendum multis, illustribus, explicatis, modicis interuallis. Imaginibus autem agentibus, acribus, insignitis, quæ occurrere, celeriter'q; percutere animum possint. Quam facultatem & exercitatio dabit, ex qua consuetudo gignitur, similium uerborum conseruata, & immutata casibus, aut traducta ex parte ad genus notatio, & unius uerbi imagine totius sententiæ informatio, picturis cuiusdam summi ratione, & modo, formarum uarietate locos distinguentis. Sed uerborum memoria, quæ minus est nobis necessaria, maiore imaginũ uarietate distinguitur. multa enim sunt uerba, quæ quasi articuli connectunt membra orationis, quæ formari similitudine nulla possunt, eorum fingendæ nobis sunt imagines, quibus semper utamur. rerũ memoria propria est oratoris. eam singulis personis bene positis notare possumus, ut sententias imaginibus, ordinem locis comprehendamus. Neq; uerum est, quod ab inertibus dicitur, opprimi memoriam imaginum pondere, & obscurari etiam id, quod per se natura tenere potuisset. Vidi enim ego summos homines, & diuina propè memoria, Athenis Carneadem, in Asia, quem uiuere hodie aiunt, Sceptium Metrodorum, quorum uterq; tanquam literis in cera, sic se aiebat imaginibus in ijs locis, quos haberet, quæ meminisse uellet, perscribere. Quare hac exercitatione non eruenda memoria est, si est nulla naturalis, sed certe, si latet, euocanda est. Habetis sermonem bene longum hominis utinam non impudentis, illud quidem certe, non nimis uerecundi, qui quidem cum te Catule, tum etiam L. Crasso audiente de

dicendi ratione tam multa dixerim. nam istorum ætas minus me fortasse mouere debuit. sed mihi ignoscetis profecto, si modo quæ causa me ad hanc insolitam mihi loquacitatem impulerit, acceperitis.

Nos uero inquit Catulus, etenim pro me hoc, et pro meo fratre respondeo, non modo tibi ignoscimus, sed te diligimus, magnamq; tibi habemus gratiam, & cum humanitatem, & facilitatem agnoscimus tuam, tum admiramur istam scientiam, & copiam. Equidem hoc me assecutum puto, quod magno sum leuatus errore, & illa admiratione liberatus, quod multis cum alijs semper admirari solebam, unde esset illa tanta tua in causis diuinitas. nec enim te ista attigisse arbitrabar, quæ diligentissime cognosse, & undiq; collegisse, usq; doctũ partim correxisse uideo, partim comprobasse. Neq; eo minus eloquentiam tuam, & multo magis uirtutem, & diligentiam admiror, & simul gaudeo iudicium animi mei comprobari, quod semper statui, neminem sapientiæ laudem, & eloquentiæ, sine summo studio, & labore, & doctrina consequi posse. Sed tamen quidnam est id, quod dixisti, fore ut tibi ignosceremus, si cognossemus, quæ te causa in sermonem impulisset? Quæ est enim alia causa, nisi quod nobis, & horum adolescentium studio, qui te attentissime audierunt, morem gerere uoluisti? Tum ille, Adimere inquit omnem recusationem Crasso uolui, quem ego paulo sciebam uel pudentius, uel inuitius, nolo enim dicere de tam suaui homine fastidiosius, ad hoc genus sermonis accedere. quid enim poterit dicere? consularẽ se esse hominem, & censoriũ, eadem nostra causa est. an ætatem afferet? quadriennio minor est, an se nescire? quæ ego sero, quæ cursim arripui, quæ subsicisiuis operis (ut aiunt) iste à puero summo studio, summis doctoribus. Nihil dicam de ingenio, cui par nemo fuit, etenim me dicentem q audierit, nemo unq̃ tam sui despiciens fuit, qui desperaret, aut melius, aut eodem modo se posse dicere, Crasso dicente nemo tam arrogans, qui similiter se unquam dicturum esse confideret. Quãobrem ne frustra hi tales uiri uenerint, te aliquando Crasse audiamus. Tum ille, Vt ita ista esse concedam inquit Antoni, quæ sunt longe secus, qd mihi tu tandem hodie, aut cuiq̃ homini, quod dici possit, reliquisti? Dicam enim uere amicissimi homines quod sentio, sæpe ego doctos homines, quid dico sæpe? immo nonnunquam, sæpe enim qui potui? qui puer in forum uenerim, neq; inde unquam diutius, quàm quæstor abfuerim? sed tamen audiui, ut heri dicebam, & Athenis cum essem, doctissimos uiros, & in Asia istum ipsum Sceptium Metrodorum, cum de his ipsis rebus disputaret, neq; uero mihi quisquam

copiosius unquam uisus est, neq; subtilius in hoc genere dicẽdi, quã iste hodie, esse uersatus, quod si esset aliter, et aliquid intelligerem ab Antonio prætermissum, non essem tam inurbanus, ac pene inhumanus, uti eo grauarer, quod uos cupere sentirem. Tum Sulpitius, An ergo inquit oblitus es Crasse, Antonium ita partitum esse tecum, ut ipse instrumentum oratoris exponeret, tibi eius distinctionem, atq; ornatum relinqueret? Hic ille, Primum quis Antonio permisit inquit, ut & partes faceret, & utrã uellet prior ipse sumeret? deinde, si ego recte intellexi, cum ualde libenter audirem, mihi coniuncte est uisus de utraq; re dicere. Ille uero inquit Cotta ornamenta orationis non attigit, neq; eam laudem, ex qua eloquẽtia nomen ipsum inuenit. Verba igitur inquit Crassus mihi reliquit Antonius, rẽ ipse sumpsit. Tum Cæsar, Si quod difficilius est, id tibi reliquit, est nobis inquit causa, cur te audire cupiamus, sin quod facilius, tibi causa nõ est, cur recuses. Et Catulus, Quid quod dixisti inquit Crasse, si hic hodie apud te maneremus, te morem nobis esse gesturum, nihil'ne ad fidem tuam putas pertinere? Tum Cotta ridens, Possem tibi inquit Crasse concedere, sed uide, nequid Catulus attulerit religionis, opus hoc censorium est, id autem committere uide quàm sit homini turpe censorio. Agite uero ille inquit, ut uultis, sed nunc quidem, quoniam id temporis est, surgendum censeo, & requiescendum, post meridiem, si ita uobis est commodum, loquemur aliq̃d, nisi forte me in crastinum differre mauultis. Omnes se uel statim, uel si ipse post meridiem malet, quam primũ tamen audire uelle dixerũt.

M. TVLLII CICERONIS DE ORATORE LIBER TERTIVS.

INSTITVENTI mihi Quinte frater eũ sermonem referre, et mandare huic tertio libro, quẽ post Antonij disputationẽ Crassus habuisset, acerba sane recordatio ueterem animi curam, molestiamq; renouauit. Nam illud immortalitate dignum ingenium, illa humanitas, illa uirtus L. Crassi morte extincta subita est, uix diebus decem post eum diem, q̃ hoc, & superiore libro continetur. ut enim Romam redijt extremo scenicorum ludorum die, uehementer commotus ea oratione, quæ ferebatur habita esse in concione à Philippo, quẽ dixisse constabat, ui-

dendum

dendum sibi aliud esse consilium, illo senatu se remp. gerere non posse, mane idibus Septembris, & ille, et senatus frequens uocatu Drusi in curiam uenit, ibi cum Drusus multa de Philippo questus esset, retulit ad senatum de illo ipso, quod consul in eum ordinem tam grauiter in concione esset inuectus. Hic ut sæpe inter homines sapiētissimos constare uidi, quanquam hoc Crasso, cum aliquid accuratius dixisset, semper fere contigisset, ut nunquam dixisse melius putaretur, tamen omnium consensu sic esse tum iudicatum, cæteros à Crasso semper omnes, illo autem die etiā ipsum à sese superatum. Deplorauit enim casum, atq; orbitatem senatus, cuius ordinis à consule, q quasi parēs bonus, aut tutor fidelis esse deberet, tanquam ab aliquo nefario prædone diriperetur patrimonium dignitatis, neq; uero esse mirandū, si cum suis consilijs remp. profligasset, consilium senatus à rep. repudiaret. Hic cum homini & uehementi, et diserto, & in primis forti ad resistendum Philippo quasi quasdam uerborum faces admouisset, nō tulit ille, et grauiter exarsit, pignoribusq; ablatis Crassum instituit coercere. Quo quidem ipso in loco multa à Crasso diuinitus dicta efferebantur, cum sibi illum consulē esse negaret, cui senator ipse nō esset. An tu cum omnem authoritatem uniuersi ordinis propugnare putares, eamq; in conspectu populi R. concideres, me his pignoribus existimas posse terreri? non tibi illa sunt cædenda, si Crassum uis coercere, hæc tibi est excidenda lingua, qua uel euulsa spiritu ipso libidinē tuam libertas mea refutabit. Permulta tum uehementissima cōtentione animi, ingenij, uiriū, ab eo dicta esse constabat, sententiamq; eam, quam senatus frequens secutus est, ornatissimus, & grauissimis uerbis, ut populo R. satisfieret, nunquam senatus, neq; consiliū reip. nec fidem defuisse, ab eo dictam, et eundem id quod in authoritatibus perscriptis extat, scribendo affuisse. Illa tanquam cygnea fuit diuini hominis uox, & oratio, quam quasi expectantes post eius interitum ueniebamus in curiam, ut uestigium illud ipsum, in quo ille postremum institisset, contueremur. Nāq; tum latus ei dicenti condoluisse, sudoremq; multum consecutum esse audiebamus, ex quo cū cohorruisset, cum febri domum redijt, dieq; septimo est lateris dolore consumptus. O fallacem hominum spem, fragilemq; fortunam, & inanes nostras contentiones, quæ in medio spatio sæpe franguntur, & corruunt, & ante in ipso cursu obruuntur, quā portum conspicere potuerunt. Nam quādiu Crassi fuit ambitionis labore uita destricta, tandiu priuatis magis officijs, & ingenij laude floruit, quàm fructu amplitudinis, aut reip. dignitate. qui autē ei annus primus ab hono-

rum perfunctione aditum omniũ concessu ad summã authoritatem dabat, is eius omnem spem, atq; omnia uitæ consilia morte peruertit. Fuit hoc luctuosum suis, acerbũ patriæ, graue bonis omnibus, sed ij tamen remp. casus secuti sunt, ut mihi non erepta L. Crasso à dijs immortalibus uita, sed donata mors esse uideatur. non uidit flagrantẽ bello Italiam, non ardentẽ inuidia senatum, non sceleris nefarij príncipes ciuitatis reos, non luctũ filiæ, non exilium generi, non acerbissimã C. Marij fugam, nõ illã post reditũ eius cædẽ omniũ crudelissimam, non deniq; in omni genere deformatam eã ciuitatem, in qua ipse florentissima multum omnibus gloria præstitisset. Sed quoniam attigi cogitatione uim, uarietatẽq; fortunæ, nõ uagabitur oratio mea longius, atq; his ferè ipsis definietur uiris, qui hoc sermone, quem referre cœpimus, continentur. Quis. n. non iure beatam L. Crassi mortem illam, quæ est à multis sæpe defleta, dixerit, cum horum ipsorum sit, qui tum cum illo postremum ferè collocuti sunt, euentum recordatus? Tenemus enim memoria Q. Catulum uirum omni laude præstantem, cum sibi non incolumem fortunam, sed exilium, & fugam deprecaretur, esse coactum, ut uita seipse priuaret. Iã M. Antonij in his ipsis rostris, in quibus ille rẽp. constantissime consul defenderat, quæq; censor imperatorijs manubijs ornarat, positum caput illud fuit, à quo erant multorum ciuiũ capita seruata. Neq; uero longe ab eo C. Iulij caput hospitis Hetrusci scelere proditum cum L. Iulij fratris capite iacuit, ut ille, qui hæc non uidit, et uixisse cum rep. pariter, & cum illa simul extinctus esse uideatur. Neque enim propinquum suum maximi animi uirum P. Crassum suapte interfectum manu, neque collegæ sui pontificis Maximi sanguine simulachrum Vestæ respersum esse uidit. cui, mœrori (qua mente ille in patriam fuit) etiam C. Carbonis inimicissimi hominis eodem illo die mors nefaria fuisset. Non uidit eorũ ipsorum, qui tum adolescentes Crasso se dicarant, horribiles, miserosq; casus, ex quibus C. Cotta, quẽ ille florentem reliquerat, paucis diebus post mortem Crassi depulsus per inuidiam tribunatu, non multis ab eo tempore mensibus eiectus est è ciuitate. Sulpitius autem, qui in eadem inuidiæ flamma fuisset, quibus cum priuatus coniunctissime uixerat, hos in tribunatu spoliare instituit omni dignitate, cui quidem ad summam gloriam eloquentiæ florescenti, ferro erepta uita est, & pœna temeritatis non sine magno reip. malo constituta. Ego uero te Crasse, cum uitæ flore, tum mortis opportunitate, diuino consilio & ortum, et extinctum esse arbitror. nã tibi aut pro uirtute animi, constantiaq; tua ciuilis ferri subeũda fuit

crudelitas,

crudelitas, aut ſiqua te fortuna ab atrocitate mortis uẽdicaſſet, eadem eſſe te funerum patriæ ſpectatorem coegiſſet. neque ſolum tibi improborum dominatus, ſed etiam propter admiſtam ciuium cædem bonorum uictoria mœrori fuiſſet. Mihi quidem Quinte frater & eorum caſus, de quibus ante dixi, et ea, quæ noſmetipſi ob amorem in remp. incredibilem, & ſingularem pertulimus, ac ſenſimus cogitanti, ſententia ſæpe tua uera, ac ſapiens uideri ſolet, qui propter tot, tantos, tamq́; præcipites caſus clariſſimorum hominum, atque optimorum uirorum me ſemper ab omni contentione, ac dimicatione reuocaſti. Sed quoniam hæc iam neque in integro nobis eſſe poſſunt, et ſummi labores noſtri magna compenſati gloria mitigantur, ꝑgamus ad ea ſolatia, quæ non modo ſedatis moleſtijs iucunda, ſed etiã hærentibus, ſalutaria nobis eſſe poſſunt, ſermonemq́; L. Craſſi reliquũ, ac penè poſtremum memoriæ prodamus, atque ei, & ſi nequaquam parem illius ingenio, at pro noſtro tamen ſtudio meritam gratiam, debitamq́; referamus. Neque enim quiſquam noſtrum, cum libros Platonis mirabiliter ſcriptos legit, in ꝗbus omnibus ferè Socrates exprimitur, non, quanquam illa ſcripta ſunt diuinitus, tamen maius ꝗddã de illo, de quo ſcripta ſunt, ſuſpicatur. quod item nos poſtulamus nõ à te quidem, qui nobis ſumma omnia tribuis, ſed à cæteris, qui hæc in manus ſument, ut maius quiddam de L. Craſſo, quã quantum à nobis exprimetur, ſuſpicentur. nos enim, qui ipſi ſermoni non interfuiſſemus, & quibus C. Cotta tantummodo locos, ac ſententias huius diſputationis tradidiſſet, quo in genere orationis utrunq; oratorem cognoueramus, idipſum ſumus in eorum ſermone adumbrare conati. Quod ſiquis erit, qui ductus opinione uulgi, aut Antoniũ ieiuniorem, aut Craſſum fuiſſe pleniorem putet, quàm quomodo à nobis uterque inductus eſſet, is erit ex ijs, qui aut illos non audierit, aut iudicare non poſſit. Nam fuit uterque (ut expoſui antea) cum ſtudio atque ingenio, et doctrina præſtans omnibus, tum in ſuo genere perfectus, ut neq; in Antonio deeſſet hic ornatus orationis, neq; in Craſſo redundaret. Vt igitur ante meridiẽ diſceſſerunt, paululumq́; reꝗerũt, in primis hoc à ſe Cotta animaduerſum eſſe dicebat omne illud tempus meridianum, Craſſum in acerrima, atq; attentiſſima cogitatione poſuiſſe, ſeſéq;, qui uultũ eius, cum ei dicendũ eſſet, obtutumq́; oculorũ in cogitando probe noſſet, atq; in maximis cauſis ſæpe uidiſſet, cũ dedita oꝑa ꝗeſcẽtibus alijs ĩ eã hexedrã ueniſſet, ĩ qua Craſſus lectulo poſito recubuiſſet, cũq; eũ ĩ cogitatiõe defixũ eſſe ſenſiſſet, ſtatĩ receſſiſſe, atq; in eo ſilentio duas horas ferè eſſe conſumptas. deĩde cũ

omnes inclinato iam in post meridianũ tempus die uenissent ad Cras
sum. Quid est Crasse inquit Iulius, imus'ne sessum? et si admoni-
tum uenimus te, non flagitatum. Tum Crassus, An me tam impudẽ
tem esse existimatis, ut uobis, hoc præsertim munus, putẽ diutius pos
se debere? Quinã igitur inquit ille locus, an in media sylua pla-
cet? est enim is maxime & opacus, & frigidus. Sane inquit Cras
sus, etenim est in eo loco sedes huic nostro non inopportuna sermoni.
Cum placuisset idem cæteris, in syluam uenitur, & ibi magna cum
audiendi expectatione considitur. Tum Crassus, Cum authoritas,
atq; amicitia uestra, tum Antonij facilitas eripuit inquit mihi in opti
ma mea causa libertatem recusandi, quanquam in partienda disputa
tione nostra, cum sibi de ijs, quæ dici ab oratore oporteret, sumeret,
mihi autem relinqueret, ut explicarem, quemadmodum illa ornari
oporteret, ea diuisit, quæ seiuncta esse non possunt. Nam cum omnis
ex re, atque uerbis constet oratio, neq; uerba sedem habere possunt,
si rẽ subtraxeris, neq; res lumen, si uerba semoueris. Ac mihi quidẽ
ueteres illi maius quiddam animo complexi, plus multo etiã uidisse
uidentur, quã quantum nostrorum ingeniorum acies intueri potest,
qui omnia hæc, quæ supra, & subter, unum esse, et una ui, atq; una
consensione naturæ constricta esse dixerunt. Nullum est enim genus
rerũ, quod aut auulsum a cæteris per seipsum constare, aut quo cæ
tera si careant, uim suam, atq; æternitatem conseruare possint. Sed
si hæc maior esse ratio uidetur, ut hominum possit sensu, aut cogita-
tione comprehendi. Est etiam illa Platonis uera, & tibi Catule certe
non inaudita uox, omnem doctrinam harum ingenuarũ, et huma-
narum artium uno quodã societatis uinculo contineri. ubi enim ꝑ-
specta uis est rationis eius, qua causæ rerũ, atq; exitus cognoscũtur,
mirus quidam omniũ quasi consensus doctrinarũ, concentus'q; reperi
tur. Sed si hoc quoq; uidetur esse altius, quã ut id nos humi strati su-
spicere possimus, illud certe tamen, quod amplexi sumus, quod profite
mur, quod suscepimus, nosse, & tenere debemus. Vna est enim, quod
& ego hesterna die dixi, et aliquot locis antemeridiano sermone si
gnificauit Antonius, eloquentia, quascunq; in oras disputationis, re-
giones'ue delata est. nã siue de cœli natura loquitur, siue de terræ, si-
ue de diuina ui, siue de humana, siue ex iferiore loco, siue ex æquo,
siue ex supiore, siue ut impellat hoies, siue ut doceat, siue ut deterre
at, siue ut cõcitet, siue ut reflectat, siue ut incẽdat, siue ut leniat, siue
ad paucos, siue ad multos, siue iter alienos, siue cũ suis, siue secũ, riuis ẽ
diducta oratio nõ fontibus, et quocũq; ingreditur eodẽ ẽ instructu,

ornatuq; commutata. Sed quoniam oppressi iam sumus opinionibus nõ modo uulgi, uerum etiã hominum leuiter eruditorum, qui quæ cõplecti tota nequeunt, hæc facilius diuulsa, et quasi discerpta contrectant, & qui tanquam ab animo corpus, sic à sententijs uerba seiungunt, quorum sine interitu fieri neutrum potest, non suscipiã oratione mea plus, quam mihi imponitur, tantũ significabo breui, neq; uerborum ornatũ inueniri posse non partitis, expressis'q; sententijs, neq; esse ullam sententiam illustrem sine luce uerborũ. Sed prius quàm illa conor attingere, quibus orationem ornari, atq; illuminari putẽ, proponam breuiter, quid sentiam de uniuerso genere dicendi. Natura nulla est (ut mihi uidetur) quæ non habeat in suo genere res cõplureis dissimiles inter se, quæ tamen consimili laude dignentur. Nã & auribus multa percipimus, quæ et si nos uocibus delectant, tamẽ ita sunt uaria sæpe, ut id, quod proximum audias, iucundissimũ esse uideatur, & oculis colliguntur pene innumerabiles uoluptates, quæ nos ita capiunt, ut unum sensum dissimili genere delectent, & reliquos sensus uoluptates oblectant dispares, ut sit difficile iudicium excellentis maxime suauitatis. At hoc idem, quod est in naturis rerũ, transferri potest etiam ad artes. Vna fingendi est ars, in qua præstantes fuerunt Myro, Polycletus, Lysippus, qui oẽs inter se dissimiles fuerunt, sed ita tamen, ut neminẽ sui uelis esse dissimilem. Vna est ars, ratioq; picturæ, dissimillimiq; tamen inter se Zeusis, Aglaophõ, Apelles, neq; eorũ quisquam est, cui quicquam in arte sua deesse uideatur. & si hoc in his, quasi mutis artibus est mirandum, et tamen uerum, quanto admirabilius in oratione, atq; in lingua, quæ cum in ijsdem sententijs, uerbis'q; uersetur, summas habet dissimilitudines, nõ sic, ut alij uituperandi sint, sed ut ij, quos cõstet esse laudandos, in dispari tñ genere laudentur. Atq; id primũ in poetis cerni licet, quibus est proxima cognatio cum oratoribus, quã sint inter sese Ennius, Pacuuius, Acciusq; dissimiles, quã apud græcos Aeschylus, Sophocles, Euripides, quanq̃ omnibus par pene laus in dissimili scribẽdi genere tribuatur. Aspicite nunc eos homines, atq; intuemini, quorũ de facultate quærimus, quid intersit inter oratorũ studia, atq; naturas, suauitatem Isocrates, subtilitatem Lysias, acumẽ Hyperides, sonitum Aeschines, uim Demosthenes habuit, quis eorũ non egregius? tamẽ cuiusquam nisi sui similis? Grauitatem Africanus, lenitatem Lælius, asperitatem Galba, profluens quiddam habuit Carbo, & canorũ, quis horum non princeps temporibus illis fuit? & suo tamen quisq; in genere princeps. Sed quid ego uetera conquirã, cum mihi liceat uti

præſentibus exemplis, atq; uiuis? Quid iucundius auribus noſtris unquam accidit huius oratione Catuli? quæ eſt pura ſic, ut latine loqui pene' ſolus uideatur, ſic autem grauis, ut in ſingulari dignitate omnis tamen adſit humanitas, ac lepos. quid multa? iſtum audiens equidem ſic iudicare ſoleo, quicquid aut addideris, aut mutaueris, aut detraxeris, uitioſius, et deterius futurū. Quid noſter hic Cæſar? nó' ne nouam quandam rationem attulit orationis, & dicendi genus induxit prope` ſingulare? quis unquam res præter hunc tragicas pene` comicæ, triſtes remiſſe, ſeueras hilare, forenſes ſcenica prope` uenuſtate tractauit? atq; ita, ut neq; iocus magnitudine rerū excluderetur, nec grauitas facetijs minueretur. Ecce præſentes duo prope` æquales Sulpitius, et Cotta. qd tam inter ſe diſſimile, qd tā in ſuo genere præſtās? limatus alter, et ſubtilis rē explicās proprijs, aptisq; uerbis, hæret ī cauſa ſemper, et qd iudici probandū ſit cū acutiſſime uidit, omiſſis cæteris argumentis in eo mentē, orationemq; defigit. Sulpitius aūt fortiſſimo quodam animi impetu, pleniſſima, & maxima uoce, ſumma contentione corporis, et dignitate motus, uerborū quoq; ea grauitate, et copia eſt, ut unus ad dicendū inſtructiſſimus a` natura eſſe uideatur. Ad noſmetipſos iam reuertor, quoniam ſic fuimus ſemper cōparati, ut hominum ſermoribus quaſi in aliquod contentionis iudiciū uocaremur, quid tā diſſimile, quàm ego in dicendo, & Antonius? cū ille is ſit orator, ut nihil eo poſſit eſſe præſtantius, ego autem, quāquā memet mei pœnitet, cum hoc maxime tamen in comparatione coniūgar. Videtis' ne genus hoc, quod ſit Antonij, forte, uehemens, cōmotū in agendo, præmunitum, & ex omni parte cauſæ ſeptum, acre, acutum, enucleatum, in unaquaq; re commorans, honeſte cedens, acriter inſequens, terrens, ſupplicans, ſumma orationis uarietate, nulla noſtrarum aurium ſacietate. Nos autem, quicunq; in dicendo ſumus (quoniam eſſe aliquo in numero uobis uidemur) certe tamen ab huius multum genere diſtamus. quod quale ſit, non eſt meū dicere, propterea quod minime ſibi quiſq; notus eſt, et difficillime de ſe quiſque ſentit, ſed tamen diſſimilitudo intelligi poteſt, et ex motus mei mediocritate, & ex eo, quod quibus ueſtigijs primum inſtiti, in ijs ferè ſoleo perorare, et quod aliquanto me maior in uerbis, quàm in ſententijs eligendis labor, & cura torquet, uerentem, ne ſi paulo obſoletior fuerit oratio, non digna expectatione, & ſilentio fuiſſe uideatur. Quod ſi in nobis, qui adſumus, tantæ diſſimilitudines, tam certæ res cuiuſq; propriæ, et in ea uarietate ferè melius a` deteriore facultate magis, quàm genere, diſtinguitur, atque omne laudatur, quod in ſuo genere

perfectum est, quid censetis, si omnes, qui ubique sunt, aut fuerunt oratores amplecti uoluerimus, num'ne fore, ut quot oratores, totidẽ pene' reperiantur genera dicendi? Ex qua mea disputatione forsitã occurrat illud, si pene' innumerabiles sint quasi formæ, figuræq; dicendi, specie dispares, genere laudabiles, non posse ea, quæ inter se discrepant, iisdem præceptis, atque in una institutione formari.

Quod non est ita, diligentissimeq; hoc' est eis, qui instituunt aliquos, atque erudiunt, uidendum, quo sua quenque natura maxime ferre uideatur. Etenim uidemus ex eodem quasi ludo summorum in suo cuiusque genere artificum, & magistrorum exisse discipulos, dissimiles inter se, attamen laudandos, cum ad cuiusque naturam institutio doctoris accommodaretur. Cuius est uel maxime insigne illud exemplum (ut cæteras artes omittamus) quod dicebat Isocrates doctor singularis, se calcaribus in Ephoro, contra autem in Theopompo frenis uti solere. alterum enim exultantem uerborum audacia reprimebat, alterum cunctantem, & quasi uerecundantem incitabat. Neque eos similes effecit inter se, sed tantum alteri affinxit, de altero limauit, ut id confirmaret in utroque, quod utriusque natura pateretur. Hæc eo mihi prædicenda fuerunt, ut si non omnia, quæ proponerentur a' me ad omnium uestrum studium, & ad genus id, quod quisque uestrum in dicendo probaret, adhærescerent, id a' me genus exprimi sentiretis, quod maxime mihi ipsi probaretur. Ergo hæc & agenda sunt ab oratore, quæ explicauit Antonius, & dicenda quodammodo. Quinam igitur dicendi est modus melior? (nam de actione post uidero) quàm ut latine, ut plane', ut ornate, ut ad id, quodcunque agetur, apte, congruenterq; dicamus. Atque eorum quidem, quæ duo prima dixi, rationem non arbitror expectari a' me puri, dilucidiq; sermonis, neque enim conamur docere eum dicere, qui loqui nesciat, nec sperare qui latine non possit, hunc ornate esse dicturum, neque uero, qui non dicat, quod intelligamus, hunc posse, quod admiremur, dicere. Linquamus igitur hæc, quæ cognitionem habent facilem, usum necessarium, nam alterum traditur literis, doctrinaq; puerili, alterum adhibetur ob eam causam, ut intelligatur, quid quisque dicat, quod uidemus ita' esse necessarium, ut tamen eo minus nihil esse possit. Sed omnis loquendi elegantia, quanquam expolitur scientia literarum, tamen augetur legendis oratoribus, & poëtis. sunt enim illi ueteres, qui ornare non dum poterant ea, quæ dicebant, omnes prope' præclare locuti, quorum sermone assuefacti qui erunt, ne cupientes quidem

poterunt loqui nisi latine, neque tamen erit utendum uerbis ijs, quibus iam consuetudo nostra non utitur, nisi quando ornandi causa parce, quod ostendam, sed usitatis, ita poterit uti, lectissimis ut utatur ijs, qui in ueteribus erit scriptis studiose, & multum uolutatus. Atq; ut latine loquamur, non solum uidendum est, ut & uerba efferamus ea, quæ nemo iure reprehendat, & ea sic, et casibus, et temporibus, & genere, & numero conseruemus, ut nequid perturbatũ, ac discrepans, aut præposterum sit, sed etiam lingua, & spiritus, & uocis sonus est ipse moderandus. Nolo exprimi literas putidius, nolo obscurari negligentius, nolo uerba exiliter exanimata exire, nolo inflata, et anhelata grauius. nã de uoce nondum ea dico, quæ sunt actionis, sed hoc, quod mihi cum sermone quasi coniunctum uidetur. Sunt enim certa uitia, quæ nemo est, quin effugere cupiat, mollis uox, ut muliebris, aut quasi extra modum absona, atque absurda. est autem uitium, quod nonnulli de industria consectantur. rustica uox, et agrestis quosdam delectat, quo magis antiquitatem, si ita sonet, eorum sermo retinere uideatur, ut tuus Catule sodalis L. Cotta gaudere mihi uidetur grauitate linguæ, sonoq; uocis agresti, & illud, quod loquitur, priscum uisumiri putat, si planè fuerit rusticanum. Me autem tuus sonus, & subtilitas ista delectat, omitto uerborum, quanquam est caput, uerum id affert ratio, docent literæ, confirmat consuetudo & legendi, & loquendi, sed hanc dico suauitatem, quæ exit ex ore, quæ quidem, ut apud græcos atticorũ, sic in latino sermone huius est urbis maxime propria. Athenis iandiu doctrina ipsorum Atheniensium interijt, domicilium tantum in illa urbe remanet studiorum, quibus uacant ciues, peregrini fruuntur capti quodãmodo nomine urbis, & authoritate, tamen eruditissimos homines asiaticos quiuis Atheniensis indoctus, non uerbis, sed sono uocis, nec tam bene, quã suauiter loquendo facile superabit. Nostri minus student literis, quã latini, tamẽ ex istis, quos nostris, urbanis, in quibus minimũ est literarũ, nemo est quin literatissimum togatorũ omnium Q. Valerium Soranum lenitate uocis, atq; ipso oris pressu, et sono facile uincat. Quare cũ sit quædã certa uox romani generis, urbisq; propria, in qua nihil offendi, nihil displicere, nihil animaduerti possit, nihil sonare, aut olere peregrinũ, hãc sequamur, neq; solũ rusticam asperitatem, sed etiam peregrinã insolentiã fugere discamus. Equidem cum audio socrum meã Læliam (facilius enim mulieres incorruptam antiquitatẽ conseruant, qđ multorũ sermonis expertes, ea tenent semp, quæ prima didicerunt) sed eã sic audio, ut Plautũ mihi

aut Næuium uidear audire, sono ipso uocis ita recto, & simplici est,
ut nihil ostentationis, aut imitationis afferre uideatur, ex quo sic locu
tum esse eius patrem iudico, sic maiores, non aspere, ut ille, quē dixi,
non uaste, non rustice, non hiulce, sed presse & æquabiliter, & leni-
ter, quare Cotta noster, cuius tu illa lata Sulpiti nonnunquam imita
ris, ut iotam literam tollas, & e plenissimum dicas, non mihi orato
res antiquos, sed messores uideris imitari. Hic cum arrisisset ipse
Sulpitius, sic agam uobiscum inquit Crassus, ut quoniā me loqui uo-
luistis aliquid de uestris uitijs audiatis. Vtinam q̄dem inquit ille,
id enim ipsum uolumus, idq́; si feceris, multa (ut arbitror) hic hodie
uitia ponemus. At enim non sine meo periculo Crassus inq̄t pos-
sum Sulpiti te reprehendere, quoniam Antonius mihi te simillimum
dixit sibi uideri. Tum ille, tum quod monuit idem ut ea, quæ in
quoq; maxima essent, imitaremur? ex quo uereor, ne nihil sim tui nisi
supplosionē pedis imitatus, & pauca quædā uerba, & aliquē si for
te motum. Ergo ista inq̄t Crassus, quæ habes à me, non reprehen
do, ne meipsum irrideam, sunt autem mea multo, & plura, & ma-
iora quàm dicis, quæ autem sunt, aut tua plane, aut imitatione ex
aliquo expressa, de ijs te, siquis me forte locus admonuerit, cōmone-
bo. Prætereamus igitur præcepta latine loquēdi, quæ puerilis doctri
na tradit, et subtilior cognitio, ac ratio literarū alit, aut cōsuetudo ser
monis quotidiani, ac domestici libri confirmant, et lectio ueterū ora
torum, & poëtarum. Neq; uero in illo altero diutius cōmoremur, ut
disputemus quibus rebus assequi possimus, ut ea, quæ dicamus, intel
ligantur, latine scilicet dicēdo, uerbis usitatis, ac proprie demonstran
tibus ea, quæ significari, ac declarari uolemus, sine ambiguo uerbo,
aut sermone, nō nimis longa continuatione uerborū, non ualde pro-
ductis ijs, quæ similitudinis causa ex alijs rebus transferūtur, non di
scerptis sententijs, non præposteris temporibus, nō confusis p̄sonis, nō
ꝑturbato ordine. quid multa? tam facilis est tota res, ut mihi ꝑmirum
sæpe uideatur, cū difficilius intelligatur quid patronus uelit dicere,
quàm si ipse ille, qui patronū adhibet, de re sua diceret. Isti enim, q̄
ad nos causas deferunt, ita nos plerunq; ipsi docent, ut nō desyderes
planius dici. Easdē res autem simulac Fusius, aut uester æqualis Pom
ponius agere cœpit, nō æque quid dicāt, nisi admodū attendi, intelli-
go. ita confusa est oratio, ita ꝑturbata, nihil ut sit primum, nihil ut
secundum, tantáq; insolentia, ac turba uerborū, ut oratio, quæ lu-
men adhibere rebus debet, ea obscuritatem, & tenebras afferat, atq;
ut quodāmodo ipsi sibi in dicendo obstrepere uideantur. Verum si

placet, quoniam hæc satis spero uobis quidẽ, certe maioribus molesta, & putida uideri, ad reliqua aliquanto odiosiora pergamus. Atqui uides inquit Antonius, cum alias res agamus, quàm te inuiti audiamus, q adduci possumus, de me enim cõiecio, relictis ut rebus omnibus te sectemur, te audiamus, ita de horridis rebus nitida, de ieiunis plena, de puulgatis noua quædam est oratio tua. Faciles enim inqt Antoni partes eæ fuerunt duæ, quas modo pcucurri, uel potius pene præterij, latine loquendi, planéq; dicendi, reliquæ sunt magnæ, implicatæ, uariæ, graues, qbus omnis admiratio ingenij, omnis laus eloquentiæ continetur. Nemo enim unquam est oratorẽ, quod latine loqueretur, admiratus, si est aliter, irrident, neq; eum oratorem tantummodo, sed hominem non putant. nemo extulit eum uerbis. q ita dixisset, ut qui adessent intelligerent, quid diceret, sed contempsit eũ qui minus id facere potuisset. In quo igitur homines exhorrescunt? quem stupefacti dicentem intuentur? in quo exclamant? quẽ deum, ut ita dicam, inter homines putant? qui distincte, qui explicate, qui abundanter, qui illuminate & rebus, & uerbis dicunt, et in ipsa oratione quasi quendam numerum, uersumq; conficiunt, id est quod dico ornate. qui idem ita moderantur, ut rerum, ut personarũ dignitates ferunt, ij sunt in eo genere laudandi laudis, quod ego aptum, & congruens nomino. q ita dicerent, eos negauit adhuc se uidisse Antonius, & ijs hoc nomen dixit eloquentiæ solis esse tribuendum.

Quare omnes istos me authore deridete, atq; contemnite, qui se horum, qui nunc ita appellantur, rhetorum præceptis omnem oratorũ uim complexos esse arbitrantur, neq; adhuc quã personam teneant, aut quid profiteantur, intelligere potuerunt. Verũ enim oratori quæ sunt in hominum uita, quandoquidem in ea uersatur orator, atq; ea est ei subiecta materies, omnia quæsita, audita, lecta, disputata, tractata, agitata esse debent. Est enim eloquẽtia una quædam de summis uirtutibus, quanquã sunt omnes uirtutes æquales, & pares, sed tamen est species alia magis alia formosa, & illustris, sicut hæc uis, quæ scientiam complexa rerum, sensa mentis, & consilia sic uerbis explicat, ut eos, qui audiant, quocunq; incubuerit, possit impellere, quæ quo maior est uis, hoc est magis probitate iungenda, summáq; prudẽtia, quarũ uirtutum expertibus, si dicẽdi copiã tradiderimus, non eos quidem oratores effecerimus, sed furentibus quædam arma dederimus. Hanc inquã cogitandi, pronuntiandiq; rationem, uimq; dicendi ueteres græci sapientiã nominabant, hinc illi Lycurgi, hinc Pittaci, hinc Solones, atq; ab hac similitudine Coruncani nostri, Fa-

bricij, Catones, Scipiones, fuerunt, non tam fortasse docti, sed impetu mentis simuli, & uoluntate. Eadem autem alij prudentia, sed consilio ad uitæ studia dispari, quietem, atq; otium secuti, ut Pythagoras, Democritus, Anaxagoras, a' regendis ciuitatibus totos se ad cognitionem rerum transtulerunt, quæ uita propter tranquillitatem, & propter ipsius scientiæ suauitatem, qua nihil est hominibus iucundius, plures quàm utile fuit rebus publicis, delectauit. Itaq; ut ei studio se excellentissimus ingenijs homines dediderunt, ex ea summa facultate uacui, ac liberi temporis, multo plura, quàm erat necesse, doctissimi homines otio nimio, & ingenijs uberrimus affluentes. curãda sibi esse, ac quærenda, & inuestiganda duxerunt. Nam uetus quidem illa doctrina eadem uidetur & recte faciendi, & benedicendi magistra, neq; disiuncti doctores, sed ijdem erant uiuendi præceptores, atq; dicendi, ut ille apud Homerum Phœnix, qui se a' Peleo patre Achilli iuueni comitem esse datum dicit ad bellum, ut illum efficeret oratorem uerborum, actoremq; rerum. Sed ut homines labore assiduo, & quotidiano assueti, cum tempestatis causa opere prohibẽtur, ad pilam se, aut ad talos, aut ad tesseras conferunt, aut etiam nouũ sibiipsi aliquem excogitãt in otio ludum. sic illi a' negotijs publicis, tanquam ab opere, aut temporibus exclusi, aut uoluntate sua feriati totos se alij ad poëtas, alij ad geometras, alij ad musicos contulerunt, alij etiam, ut dialectici, nouum sibiipsi studium, ludumq; pepererũt, atq; in ijs artibus, quæ repertæ sunt, ut puerorum mentes ad humanitatem fingerentur, atq; uirtutem, omne tempus, atq; ætates suas consumpserunt. Sed quod erant quidã, ijq; multi, qui aut in rep. propter ancipitem, quæ non potest esse seiuncta, faciendi, dicendiq; sapientiam florerent, ut Themistocles, ut Pericles, ut Theramenes, aut qui minus ipsi in rep. uersarentur, sed ut huius tamen eiusdem sapientiæ doctores essent, ut Gorgias, Thrasimachus, Isocrates, inuenti sunt, qui cum ipsi doctrina, & ingenijs abundarent, a' re autem ciuili, & a' negotijs animi quodam iudicio abhorrerent, hanc dicendi exercitationem exagitarent, atq; contemnerent, quorum princeps Socrates fuit is, qui omnium eruditorum testimonio. totiusq; iudicio Græciæ, cum prudentia, & acumine, & uenustate, & subtilitate, tum uero eloquentia, uarietate, copia, quam se cunq; in partem dedisset, omnium fuit facile princeps. Is, qui hæc, quæ nos nunc quærimus, tractarent, agerent, docerent, cum nomine appellarentur uno, quod omnis rerum optimarum cognitio, atque in ijs exercitatio philosophia nominaretur, hoc commune nomen eripuit,

sapienter'q; sentiendi, & ornate dicendi scientiam re cohærentes, disputationibus suis separauit, cuius ingenium, varios'q; sermones im mortalitati scriptis suis Plato tradidit, cum ipse literã Socrates nul lam reliquisset. Hinc discidium illud extitit quasi linguæ, atq; cordis, absurdum sane, & inutile, & reprehendendum, ut alij nos sapere, alij dicere docerent. Nã cum essent plures orti ferè à Socrate, q᷑ ex illius uarijs, & diuersis, & in omnem partem diffusis disputationibus alius aliud apprehenderat, proseminatæ sunt, quasi fami liæ dissentientes inter se, & multũ disiunctæ, & dispares, cũ tamen omnes se philosophi, socraticos & dici uellent, et esse arbitrarentur.

Ac primo ab ipso Platone Aristoteles, & Xenocrates, quorũ alter peripateticorum, alter academiæ nomen obtinuit. deinde ab Antisthene, qui patientiam, & duritiam in socratico sermone maxime adamarat, cynici primum, deinde stoici, tum ab Aristippo, quẽ illæ magis uoluptariæ disputationes delectarant, cyrenaica philosophia manauit, quam ille et eius posteri simpliciter defenderant. ij q nunc uoluptate omnia metiuntur, dum uerecundius id agunt, nec dignitati satisfaciunt, quam nõ aspernantur, nec uoluptatem tuẽtur, quam am plexari uolunt. Fuerunt etiam alia genera philosophorum, qui se omnes ferè socraticos esse dicebant, Eretricorum, Erilliorũ, Megaricorum, Pyrrhoneorũ, sed ea horum ui, et disputationibus sunt iandiu fracta, & extincta. Ex illis autem, quæ remanent, ea philoso phia, quæ suscepit patrociniũ uoluptatis, et si cui uera uideatur, pro cul abest tamen ab eo uiro, quem quærimus, & quem authorem pu blici consilij, & regendæ ciuitatis ducem, & sententiæ, atq; eloquen tiæ principẽ in senatu, in populo, in causis publicis esse uolumus. nec ulla tamen ei philosophiæ fiet iniuria à nobis. non enim repelletur inde, quò aggredi cupiet, sed in hortulis quiescet suis, ubi uult, ubi etiã recubans molliter, & delicate, nos auocat à rostris, à iudicijs, à curia, fortasse sapienter, ac præsertim à rep. uerũ ego non quæro nũc, quæ sit philosophia uerissima, sed quæ oratori coniuncta maxi me. Quare istos sine ulla contumelia dimittamus, sunt enim & boni uiri, & quoniam sibi ita uidentur, beati, tantum'q; eos admoneamus, ut illud, etiam si est uerissimum, tacitum tamen tanquam mysteriũ te neant, quod negant uersari in rep. esse sapientis. nã si hoc nobis, atq; optimo cuiq; persuaserint, non poterunt ipsi esse, id quod maxime cu piunt, otiosi. Stoicos autem, quos minime improbo, dimitto tamen, nec eos iratos uereor, quoniã omnino irasci nesciunt, atq; hanc ab ijs habeo gratiam, quod soli ex omnibus, eloquentiã uirtutem, ac sapientiam esse

entiam eſſe dixerunt. ſed utrunq; eſt in his, quod ab hoc, quem in-
ſtruimus, oratore ualde abhorreat, uel quod omnes, qui ſapientes nõ
ſint, ſeruos, latrones, hoſtes, inſanos eſſe dicunt, neq; tamen quenquam
eſſe ſapientem, ualde autem eſt abſurdum ei concionem, aut ſenatum,
aut ullum cœtum hominum committere, cui nemo, illorum, qui ad-
ſint, ſanus, nemo ciuis, nemo liber eſſe uideatur. Accedit, quod oratio-
nis etiã genus habent fortaſſe ſubtile, & certe acutum, ſed ut in ora
tore, exile, inuſitatum, abhorrens ab auribus uulgi, obſcurum, inane,
ieiunũ, attamen eiuſmodi, quo uti ad uulgus nullo modo poſſit. Alia
enim & bona, & mala uidentur ſtoicis, et cæteris ciuibus, uel potius
gentibus, alia uis honoris, ignominiæ, præmij, ſupplicij. uere, an ſe-
cus, nihil ad hoc tempus, ſed, ea ſi ſequamur, nullam unquam rẽ di-
cendo expedire poſſimus. Reliqui ſunt Peripatetici, & Academi-
ci, quanquam academicorum nomen eſt unum, ſententiæ duæ. nam
Speuſippus Platonis ſororis filius, & Xenocrates, qui Platonem au-
dierat, & qui Xenocratem Polemo, & Crantor, nihil ab Ariſtotele,
qui unà audierat Platonem, magnopere diſſenſit, copia fortaſſe, &
uarietate dicendi pares non fuerunt. Arceſilas primum, qui Pole
monẽ audierat, ex uarijs Platonis libris, ſermonibusq́; ſocraticis hoc
maxime arripuit, nihil eſſe certi, quod aut ſenſibus, aut animo ꝑcipi
poſſit, quem ferunt eximio quodam uſum lepore dicẽdi, aſpernatum
eſſe omne animi, ſenſusq́; iudicium, primumq́; inſtituiſſe (quanquam
id fuit ſocraticum maxime) non quid ipſe ſentiret oſtendere, ſed con-
tra id, quod quiſq; ſe ſentire dixiſſet, diſputare. Hinc hæc recentior
Academia emanauit, in qua extitit diuina quadam celeritate inge-
nij, dicendiq́; copia Carneades, cuius ego, et ſi multos auditores cogno
ui Athenis, tamen authores certiſſimos laudare poſſum, & ſocerum
meum Scæuolam, qui eum Romæ audiuit adoleſcens, & Q. Metel-
lum L. F. familiarem meum clariſſimum uirum, qui illum à ſe ado
leſcente Athenis, iam affectum ſenectute, multos dies auditum eſſe di
cebat. Hæc autem, ut ex Apennino fluminum, ſic ex communi ſa-
pientium iugo ſunt doctrinarum facta diuortia, ut philoſophi tan-
quam in ſuperum mare ionium defluerent, græcum quiddam, &
portuoſum, oratores autem in inferum hoc thuſcum, & barbarũ, ſco
puloſum, atq; infeſtum laberentur, in quo etiam ipſe Vlyſſes erraſ-
ſet. Quare ſi hac eloquentia, atq; hoc oratore contenti ſumus, qui
ſciat, aut negare oportere, quod arguere, aut, ſi id non poſſis, tum oſten
dere, quod is fecerit, qui inſimuletur, aut recte factum, aut alterius
culpa, aut iniuria, aut ex lege, aut non contra legem, aut impruden-

tia, aut neceſſario, aut non eo nomine uſurpandum, quo arguatur,
aut non ita agit, ut debuerit, ac licuerit, et ſi ſatis eſſe putatis, ea, quæ
iſti ſcriptores artis docent, diſcere, quæ multo tamen ornatius, quàm
ab illis dicuntur, & uberius explicauit Antonius, ſed ſi his contenti
eſtis, atq; iis etiam, quæ dici uoluiſtis à me, ex ingenti quodam ora=
torem, immenſóq; campo in exiguum ſanè gyrum compellitis. Sin ue
terem illum Periclem, aut hunc etiã, qui familiarior nobis propter
ſcriptorum multitudinem eſt, Demoſthenem ſequi uultis, & ſi illam
præclaram, & eximiam ſpeciem oratoris perfecti, et pulchritudinẽ
adamaſtis, aut uobis hæc carneadia, aut illa ariſtotelia uis cõprehen
denda eſt. Nanq; (ut ante dixi) ueteres illi uſq; ad Iſocratem omnem
omnium rerum, quæ ad mores hominum, quæ ad uitam, quæ ad uir
tutem, quæ ad remp. pertinebant, cognitionem, & ſcientiam, cum di=
cendi ratione iungebant. poſtea diſſociati (ut expoſui) à Socrate di=
ſerti à doctis, & deinceps à ſocraticis item omnibus, philoſophi elo=
quentiam deſpexerunt, oratores ſapientiam, neq; quicquam ex alte=
rius parte tetigerunt, niſi quod illi ab his, aut ab illis hi mutuarẽtur,
ex quo promiſcue haurirent, ſi manere in priſtina communione uo
luiſſent. ſed ut pontifices ueteres propter ſacrificiorũ multitudinem
tres uiros epulones eſſe uoluerunt, cũ eſſent ipſi à Numa, ut etiam
illud ludorũ epulare ſacrificiũ facerent, inſtituti, ſic ſocratici à ſe cau
ſarum actores à communi philoſophiæ nomine ſeparauerunt, cum
ueteres, dicendi, & intelligendi mirificam ſocietatem eſſe uoluiſſent.
Quæ cum ita ſint paululum equidem de me deprecabor, & petam
à uobis, ut ea, quæ dicam, non de memet ipſo, ſed de oratore dicere
putetis. Ego enim ſum is, qui cũ ſummo ſtudio patris in pueritia do
ctus eſſem, & i forum ingenij tantum, quantum ipſe ſentio, non tan
tum quantum ipſe forſitan uobis uidear, detuliſſem, nõ poſſim dicere
me hæc, quæ nunc complector, perinde ut dicã diſcenda eſſe, didicíſ=
ſe, quippe qui omnium maturrime ad publicas cauſas acceſſerim, an
nos'q; natus unum, & uigenti nobiliſſimum hominem, & eloquen=
tiſſimum in iudicium uocarim, cui diſciplina fuerit forum, magiſter
uſus, & leges, & inſtituta populi R. mos'q; maiorum. paulum, ſitiens
iſtarum artium, de qbus loquor, guſtaui quæſtor in Aſia, cum eſſem
æqualem ferè meum ex Academia rhetorum nactus Metrodorum
illum, de cuius memoria commemorauit Antonius, & inde decedens,
Athenis, ubi ego diutius eſſem moratus, niſi Athenienſibus, quod
myſteria non referrent, ad quæ biduo ſerius ueneram, ſuccenſuiſ=
ſem. Quare hoc, quod complector, tantam ſcientiam, uim'q; doctri=

næ, non modo non pro me, sed contra me est potius. non enim qd ego, sed quid orator possit, disputo, atq; hos omnes, q artes rhetoricas exponunt, perridiculos. Scribunt enim de litiũ genere, et de principijs, & de narrationibus. illa uis autem eloquentiæ tanta est, ut omniũ rerum, uirtutum, officiorum, omnisq; naturæ, quæ mores hominum, quæ animos, quæ uitam continet, originem, uim, mutationesq; teneat. eadem mores, leges, iura describat, remp. regat, omnia, quæ ad quancunq; rem pertineant, ornate, copioseq; dicat. In quo genere nos quidem uersamur tantum, quantum possumus, quantum ingenio, quantũ mediocri doctrina, quantum usu ualemus, neq; tamen istis, qui in una philosophia qua si tabernaculum uitæ suæ collocarunt, multum sane in disputatione concedimus. quid enim meus familiaris C. Velleius afferre potest, quamobrem uoluptas sit summum bonum, quod ego non copiosius possim uel tutari, si uelim, uel refellere ex illis locis, quos exposuit Antonius, hac dicendi exercitatione? in qua Velleius est rudis, unusquisq; nostrorũ uersatus. quid est, quod aut Sex. Pompeius, aut duo Balbi, aut meus amicus, qui cum Panætio uixit, M. Vigellius, de uirtute hominum stoici possint dicere, qua in disputatione ego his debeã, aut uestrũ quisquam concedere? Non est enim philosophia similis artium reliquarum. nam quid faciet in geometria qui non didicerit? quid in musicis? aut taceat oportebit, aut ne sanus quidem iudicetur. hæc uero, quæ sunt in philosophia, ingenijs eruuntur, ad id, quod in quoq; uerisimile est eliciendum, acutis, atq; acribus, eaq; exercitata oratione poliuntur. Hic hic noster uulgaris orator, si minus erit doctus, attamen in dicendo exercitatus, hac ipsa exercitatione communi, istos quidem nostros uerberabit, neq; se ab ijs contemni, ac despici sinet. Sin aliquis extiterit aliquando, qui Aristotelio more de omnibus rebus in utranq; sententiam possit dicere, & in omni causa duas contrarias orationes præceptis illius cognitis, explicare, aut hoc Arcesilæ modo, & Carneadis contra omne, quod propositum sit, disserat, quiq; ad eam rationem adiungat hunc rhetoricum usum, moremq;, exercitationemq; dicendi, is sit uerus, is perfectus, is solus orator. Nam neq; sine forensibus neruis satis uehemens, & grauis, nec sine uarietate doctrinæ satis politus, & sapiens esse orator potest. Quare Coracem istum uestrum patiamur nos quidem pullos suos excludere in nido, qui euolent clamatores odiosi, ac molesti, Pamphilumq; nescio quem sinamus in infulis tantam rem, tanquam pueriles delitias aliquas depingere, nosq; ipsi hac tam exigua disputatione hesterni, & hodier-

ni diei totum oratoris munus explicemus, dummodo illa res tanta sit, ut omnibus philosophorum libris, quos nemo oratorum istorũ unquam attigit, comprehensa esse uideatur. Tum Catulus, Haud quaquam hercle inquit Crasse mirandum est, esse in te tantam dicendi uel uim, uel suauitatem, uel copiam, quem quidẽ antea natura rebar ita dicere, ut mihi non solum orator summus, sed etiam sapientissimus homo uiderere, nunc intelligo illa te semper etiam potiora duxisse, quæ ad sapientiam spectarent, atq; ex his hanc dicendi copiã fluxisse, sed tamen, cum omnis gradus ætatis recordor tuæ, cumq; uitam tuam, ac studia consydero, neq; quo tempore ista didiceris, uideo, nec magnopere te istis studijs, hominibus, libris intelligo deditum, neq; tamen possum statuere, utrum magis mirer, te illa, quæ mihi persuades maxima esse adiumenta, potuisse in tuis tantis occupationibus perdiscere, an, si non potueris, posse isto modo dicere.

Hic Crassus, Hoc tibi inquit Catule primum persuadeas uelim, me non multo secus facere, cum de oratore disputem, ac facerem si esset mihi de histrione dicendum. negarem enim posse eum satisfacere in gestu, nisi palæstram, nisi saltare didicisset, neq; ea cum dicerẽ, me esse histrionem necesse esset, sed fortasse non stultum alieni artificij existimatorem, similiter nunc de oratore, uestro impulsu loquor, summo scilicet. Semper enim quacunq; de arte, aut facultate quæritur, de absoluta, & perfecta quæri solet. Quare si iam me uultis esse oratorem, si etiam sat bonum, si bonum deniq;, non repugnabo (quid enim nunc sim ineptus? ita me existimari scio) quod si ita est, summus tamen certe non sum. neq; enim apud homines res est ulla difficilior, neq; maior, neq; quæ plura adiumenta doctrinæ desyderet. Attamen quoniam de oratore nobis disputandum est, de summo oratore dicam necesse est. uis enim, & natura rei, nisi perfecta ante oculos ponitur, qualis, & quanta sit intelligi non potest. Me autem Catule fateor, neq; hodie in istis libris, & cũ istis hominibus uiuere, nec uero id, quod tu recte commeministi, ullum unquam habuisse sepositũ tempus ad discendũ, ac tantum tribuisse doctrinæ temporis, quantũ mihi puerilis ætas, forenses feriæ concesserint. At si quæris Catule de doctrina ista quid ego sentiam, non tantum ingenioso homini, et ei q̃ forũ, qui curiam, q̃ causas, qui remp. spectet, opus esse arbitror tẽporis, quantum sibi ij sumpserũt, quos discentes uita defecit. omnes enim artes aliter ab ijs tractantur, q̃ eas ad usum transferũt, aliter ab ijs, qui ipsarũ artium tractatu delectati, nihil in uita sunt aliud acturi. Magister hic Samnitiũ summa iã senectute est, et quotidie cõmẽtatur,

nihil

nihil enim curat aliud, atq; uelocius puer addidicerat. ſed quod erat aptius ad illud, totumq; cognorat, fuit, ut eſt apud Lucilium.

Quamuis bonus ipſe
Samnis in ludo, ac rudibus cuiuis ſatis aſper,
ſed plus operæ foro tribuebat, amicis, rei familiari.

Valerius quotidie cantabat. erat enim ſcænicus, quid faceret aliud? at Numerius Furius noſter familiaris, cum eſt commodum, cantat. eſt enim paterfamilias, eſt eques romanus, puer didicit, quod diſcendum. Eadem ratio eſt harum artium maximarum, dies, & noctes uirum ſumma uirtute, & prudentia uidebamus philoſopho cum operam daret Q. Tuberonem, at eius auunculum uix intelligeres id agere, cũ ageret tamen, Africanum. Iſta diſcuntur facile, ſi & tantum ſumas, quantum opus ſit, & habeas, qui docere fideliter poſſit, & ſcias etiam ipſe diſcere. Sed ſi tota uita nihil uelis aliud agere, ipſa tractatio, et quæſtio quotidie ex ſe gignit aliquid, quod cum deſidioſa delectatione ueſtiges. ita fit, ut agitatione rerum ſit infinita cognitio, facilis uſus doctrinam confirmet, mediocris opera tribuatur, memoria, ſtudiumq; permaneat, libet autem ſemper diſcere. ut ſi uelim ego talis optime ludere, aut pilæ ſtudio tenear, etiam fortaſſe, ſi aſſequi nõ poſſim. at alij, quia præclare faciunt, uehementius, quàm cauſa poſtulat, delectantur, ut Tityus pila, Brulla talis. Quare nihil eſt, quod quiſquã magnitudinem artium ex eo, quod ſenes diſcunt, pertimeſcat. nanq; aut ſenes ad eas acceſſerunt, aut uſque ad ſenectutem in ſtudijs detinentur, aut ſunt tardiſſimi. res quidem ſe mea ſententia ſic habet, ut niſi quod quiſq; cito potuerit, nunquam omnino poſſit perdiſcere. Iam iam inquit Catulus, intelligo Craſſe quid dicas, & hercule aſſentior, ſatis uideo tibi homini ad perdiſcendum acerrimo, ad ea cognoſcenda, quæ dicis, fuiſſe temporis. Pergis'ne inquit Craſſus, me quæ dicam, de me non de re putare dicere? Sed iam, ſi placet, ad inſtituta redeamus. Mihi uero Catulus inquit, placet. Tum Craſſus, Quorſum igitur hæc ſpectat inquit, tam longa, & tam alte repetita oratio? hæ duæ partes, quæ mihi ſupſunt, illuſtrandæ orationis, ac totius eloquentiæ cumulandæ, quarum altera dici poſtulat ornate, altera apte, hãc habent uim, ut ſit quammaxime iucunda, quammaxime in ſenſus eorum, qui audiunt, influat, et quamplurimis ſit rebus inſtructa. Inſtrumentum autem hoc forenſe, litigioſum, acre, tractatum ex uulgi opinionibus, exiguum ſanè, atque mendicum eſt. illud rurſus ipſum, quod tradũt iſti, qui profitentur ſe dicendi magiſtros, nõ multum eſt maius, quàm illud uulgare, ac forenſe. Apparatu nobis opus

est, & rebus exquisitis undique, & collectis, arcessitis, comportatis, ut tibi Cæsar faciendũ est ad annum, ut ego in ædilitate laboraui, quod quotidianis, & uernaculis rebus satisfacere me posse huic populo nõ putabam. Verborum eligendorum, & collocandorum, & concludendorum facilis est, uel ratio, uel sine ratione ipsa exercitatio. Rerum est sylua magna, quam cum græci iam non tenerent, ob eamq; causam iuuentus nostra dedisceret pene discendo, etiam latini, si dijs placet, hoc biennio magistri dicendi extiterunt, quos ego censor edicto meo sustuleram, non quo (ut nescio quos dicere aiebant) acui ingenia adolescentium nollem, sed contra ingenia obtundi nolui, corroborari impudentiam. Nam apud græcos, qui cuiusmodi essent ui debam, tamen esse præter hanc exercitationem linguæ, doctrinam aliquam, & humanitatem dignam scientia, hos uero nouos magistros, nihil intelligebam posse docere, nisi ut auderent, quod etiam cum bonis rebus coniunctum per seipsum est magnopere fugiendum. hoc cum unum traderetur, & cum impudentiæ ludus esset, putaui esse censoris, ne longius id serperet, prouidere, quanquã nõ hæc ita statuo, atq; decerno, ut desperem latine ea, de quibus disputauimus, tradi, ac perpoliri. patitur enim & lingua nostra, et natura rerũ, ueterem illam, excellentemq; prudentiam græcorum ad nostrum usum, moremq; transferri, sed hominibus opus est eruditis, qui adhuc in hoc quidẽ genere nostri nulli fuerunt, sin quando extiterint, etiam græcis erunt anteponendi. Ornatur igitur oratio genere primum, & quasi colore quodam, & succo suo. nam ut grauis, ut suauis, ut erudita sit, ut liberalis, ut admirabilis, ut polita, ut sensus, ut dolores habeat, quantum opus sit, non est singulorum articulorũ, in toto spectantur hæc corpore. Ut porro conspersa sit quasi uerborum, sententiarumq; floribus, id non debet esse fusum æquabiliter per omnem orationem, sed ita distinctum, ut sint quasi in ornatu disposita quædam insignia, & lumina. Genus igitur dicendi est eligendum, quod maxime teneat eos, qui audiant, & quod non solum delectet, sed etiam sine satietate delectet. non enim a me iam expectari puto, ut moneam, ut caueatis, ne exilis, ne inculta sit uestra oratio, ne uulgaris, ne obsoleta, aliud quiddam magis & ingenia me hortãtur uestra, & ætates. Difficile enim dictu est, quæ nam causa sit, cur ea, quæ maxime sensus nostros impellunt, uoluptate, et specie prima acerrime commouent, ab ijs celerrime fastidio quodam, et satietate ab alienemur. Quanto colorum pulchritudine, & uarietate floridiora sunt in picturis nouis pleraq;, quã in ueteribus? quæ tamen, etiam

si primo

si primo aspectu nos ceperunt, diutius non delectant, cum iidem nos in antiquis tabulis illo ipso horrido, obsoletoq; teneamur. Quãto molliores sunt, & delicatiores in cantu flexiones, & falsæ uoculæ, quã certæ, & seueræ? quibus tamen non modo austeri, sed, si sæpius fiũt, multitudo ipsa reclamat. Licet hoc uidere in reliquis sensibus, unguentis minus diu nos delectari summa, et acerrima suauitate conditis, quã his moderatis, & magis laudari, quod ceram, quàm quod crocum olere uideatur. in ipso tactu esse modum et mollitudinis, & leuitatis. Quin etiam gustatus, qui est sensus ex omnibus maxime uoluptarius, quiq; dulcitudine præter cæteros sensus commouetur, quã cito id, quod ualde dulce est, aspernatur, ac respuit? quis potione uti, aut cibo dulci diutius potest? Quã utroq; in genere ea, quæ leuiter sensum uoluptate moueant, facillime fugiant sacietatem, sic omnibus in rebus uoluptatibus maximis fastidium finitimum est, Quo hoc minus in oratione miremur, in qua uel ex poetis, uel ex oratoribus possumus iudicare, concinnam, distinctam, ornatam, festiuã, sine intermissione, sine reprehensione, sine uarietate, quamuis claris sit coloribus picta uel poesis, uel oratio non posse in delectatione esse diuturna. atq; eo citius in oratoris, aut in poetæ cincinnis, ac fuco offenditur, quod sensus in nimia uoluptate natura non mente satiantur, in scriptis, & in dictis non aurium solum, sed animi iudicio etiam magis, infucata uitia noscuntur. Quare. bene, & præclare. quamuis nobis sæpe dicatur. belle, & festiue. nimiũ sæpe nolo. quanquam illa ipsa exclamatio. non potest melius. sit uelim crebra, sed habeat tamẽ illa in dicendo admiratio, ac summa laus umbram aliquam, et recessum, quo magis id, qđ erit illuminatũ, extare, atq; eminere uideatur. Nũquam agit hunc uersum Roscius eo gestu, quo potest,

Nam sapiens uirtuti honorem præmium, haud prædam petit.

sed abiicit prorsus, ut in proximos,

Ecquid uideo? ferro septus possidet sedes sacras.

incidat, aspiciat, admiretur, stupescat. Quid ille alter.

Quid petam præsidii?=

quàm leniter, quàm remisse, quàm non actuose? instat enim.

O pater, o patria, o Priami domus,

in quo tanta commoueri actio non posset, si esset consumpta superiore motu, et exhausta, neq; id actores prius uiderunt, q̃ ipsi poetæ, quã deniq; illi etiam, qui fecerunt modos, à q̃bus utrisq; summittitur aliquid, deinde augetur, extenuatur, inflatur, uariatur, distinguitur. Ita sit nobis igitur ornatus, & suauis orator, nec tamen potest aliter esse,

ut suauitatem habeat austeram, & solidam, non dulcem, atq; decoctam, nam ipsa ad ornandum praecepta quae dantur, eiusmodi sunt, ut ea, quamuis uitiosissimus orator, explicare possit. Quare, ut ante dixi, primum sylua rerum, ac sententiarum comparanda est, qua de parte dixit Antonius, haec formãda filo ipso, & genere orationis, illuminanda uerbis, uarianda sententijs. Summa autem laus eloquentiae est amplificare rem ornando, quod ualet non solum ad augendũ aliquid, & tollendum altius dicendo, sed etiam ad extenuandum, atq; abijciendum. Id desyderatur omnibus ijs in locis, quos ad fidem orationis faciẽdam adhiberi dixit Antonius, uel cum explanamus aliquid, uel cum conciliamus animos, uel cũ concitamus. Sed in hoc qđ postremum dixi, amplificatio potest plurimum, eáq; una laus oratoris est, & propria maxime, etiam maior est illa exercitatio, quam extremo sermone instruxit Antonius (primo reijciebat) laudandi, & uituperandi. Nihil est enim ad exaggerandam, & amplificandam orationem accommodatius, quàm utrunq; horum cumulatissime facere posse. Consequentur etiam illi loci, qui quanquam proprij causarum, et inhaerentes in eorum neruis esse debent, tamen, quia de uniuersa re tractari solent, communes à ueteribus nominati sunt, quorũ partim habent uitiorum, & peccatorum acrem quãdam cum amplificatione incusationem, aut querelam, contra quã dici nihil solet, nec potest, ut in depeculatorem, in proditorem, in parricidam, quibus uti confirmatis criminibus oportet, aliter enim ieiuni sunt, atq; inanes. Alij autem habent deprecationem, aut miserationem, alij uero ancipites disputationes, in quibus de uniuerso genere in utranque partẽ disseri copiose licet. Quae exercitatio nunc propria duarum philosophiarum, de quibus ante dixi, putatur. apud antiquos erat eorum, à quibus omnis de rebus forensibus dicendi ratio, & copia petebatur. de uirtute enim, de officio, de aequo et bono, de dignitate, honore, ignominia, praemio, poena similibusq; de rebus in utranq; partem dicẽdi, animos, & uim, et artem habere debemus. Sed quoniam de nostra possessione depulsi in paruo, & eo litigioso praediolo relicti sumus, et aliorum patroni nostra tenere, tueriq; non potuimus, ab ijs (quod indignissimum est) qui in nostrum patrimonium irruperunt, quod opus est nobis, mutuemur. Dicunt igitur nunc quidẽ illi qui ex particula parua urbis, ac loci nomen habent, et peripatetici philosophi, aut academici nominantur, olim autem propter eximiã rerum maximarum scientiam à graecis politici philosophi appellati uniuersarum rerum publicarum nomine uocabantur, omnem ciuilem ora-

tionem

tionem in horum alterutro genere uersari, aut difinita controuersia
certis temporibus, ac reis, hoc modo, placeat'ne à Carthaginiensibus
captiuos nostros redditis suis recuperari, aut infinite de uniuerso ge-
nere quærẽtis, quid omnino de captiuo statuendũ, ac sentiendũ sit.
atq; horum superius illud genus, causam, aut controuersiam appel-
lant, eamq́; tribus, lite, aut deliberatione, aut laudatione definiunt.
hæc autem altera quæstio infinita, & quasi proposita, consultatio no
minatur, atq; hactenus loquantur. Etiam hac instituendo diuisione
utuntur, sed ita non ut iure, aut iudicio, ut deniq; recuperare amis-
sam possessionem, sed ut ex iure ciuili surculo defringendo usurpare
uideantur. Nam illud alterum genus, quod est temporibus, locis, reis
definitum, obtinent, atque id ipsum lacinia. Nunc enim apud Philo-
nem, quem in academia maxime uigere audio, etiam harum iá cau
sarum cognitio, exercitatioq́; celebratur. Alterum uero tantummodo
in prima arte tradenda nominant, et oratoris esse dicunt, sed neq;
uim, neq; naturam eius, nec partes, nec genera proponunt, ut præte-
riri omnino fuerit satius, quàm attentatum deseri. nunc enim inopia
reticere intelliguntur, tum iudicio uiderentur. Omnis igitur res eã
dem habet naturã ambigendi, de qua quæri, et disceptari potest, siue
in infinitis consultationibus disceptatur, siue in ijs causis, quæ in ciui
tate, et in forensi disceptatione uersantur, neq; est ulla, quæ nõ aut
ad cognoscẽdi, aut ad agendi uim, rationemq́; referatur. nã aut ipsa
cognitio rei, scientiaq́; perquiritur, ut, uirtus suam'ne propter dignita-
tem, an propter fructus aliquos expetatur? aut agendi consilium ex
quiritur, ut sit'ne sapienti capessenda resp? Cognitionis autẽ tres mo-
di, coniectura, definitio, et, ut ita dicam, cõsecutio. Nam quid in re sit
coniectura, quæritur, ut illud. Sit'ne in humano genere sapientia?
Quam autem uim quæq; res habeat, definitio explicat, ut si quæ-
ratur quid sit sapientia. Cõsecutio autem tractatur, cum quid quãq;
rem sequatur, inquiritur, ut illud, sit'ne aliquando mentiri boni uiri?
Redeunt rursus ad coniecturã, eamq́; in quatuor genera dispertiũt.
nam aut quid sit, quæritur, hoc modo, natura'ne sit ius inter hoĩes,
an opinionibus? aut quæ sit origo cuiusq; rei, ut quod sit initiũ legũ,
aut rerum publicarum? aut causa, & ratio, ut si quæratur, cur do-
ctissimi homines de maximis rebus dissentiant? aut de immutatione,
ut si disputetur. num interire uirtus in homine, aut, nũ in uitiũ pos-
sit conuerti? Definitionis autem sunt disceptationes, ut cum quæritur
quid in communi mente quasi impressum sit, ut si disseratur, id'ne sit
ius, quod maximæ parti sit utile? aut cum quid cuiusq; sit proprium

exquiritur, ut ornate dicere proprium'ne ſit oratoris? an id etiã aliquis præterea poſſit? aut cũ res diſtribuitur ĩ partes, ut ſi quæratur, quot ſint genera rerũ expetendarum, ut, ſint'ne tria, corporis, animi, externarumq; rerum? aut cum quæ forma, et quaſi naturalis nota cuiuſq; ſit, deſcribitur, ut ſi quæratur auari ſpecies, ſeditioſi, glorioſi. Conſecutionis autẽ duo prima quæſtionum genera ponũtur. Nam aut ſimplex eſt diſceptatio, ut ſi diſſeratur, expetenda'ne ſit gloria? aut ex cõparatione, laus, an diuitiæ magis expetendæ ſint? Simplicium autem ſunt tres modi, de expetendis fugiendiſ'ue rebus, ut expetendi'ne honores ſint? num fugienda paupertas? de æquo, aut iniquo, æquum'ne ſit ulciſci iniurias etiam propinquorum? de honeſto, aut turpi, ut hoc, ſit'ne honeſtum gloriæ cauſa mortem obire? Comparationis autem duo ſunt modi, unus, cum idem'ne ſit, an aliquid interſit quæritur, ut metuere, et uereri, ut rex, & tyrannus, ut aſſentator, et amicus, alterum, cum quid præſtet aliud alij quæritur, ut illud, optimi'ne cuiuſq; ſapientes, an populari laude ducantur? Atq; eæ quidem diſceptationes, quæ ad cognitionem referuntur, ſic ferè à doctiſſimis hominibus deſcribuntur. Quæ uero referũtur ad agendũ, aut in officij diſceptatione uerſantur, quo in genere quid rectum, faciendumq; ſit, quæritur, cui loco omnis uirtutum, et uitiorum eſt ſylua ſubiecta, aut in animorũ aliqua ꝓmotione, aut gignenda, aut ſedãda tollenda'ue tractãtur, huic generi ſubiectæ ſunt cohortationes, obiurgationes, conſolationes, miſerationes, omniſ'q; ad omnem animi motũ & impulſio, et, ſi ita res feret, mitigatio. Explicatis igitur his generibus, ac modis diſceptationum omnium, nihil ſanè ad rẽ pertinet, ſiqua in re diſcrepauit ab Antonij diuiſione noſtra partitio. eadẽ enim ſunt mẽbra in utriſq; diſputationibus, ſed paulo ſecus à me, atq; ab illo ꝑtita, ac diſtributa. Nũc ad reliqua progrediar, meq; ad meum munus, penſumq; reuocabo. Nã ex illis locis, quos expoſuit Antonius, omnia ſunt ad quæq; genera quæſtionum argumenta ſumenda, ſed alijs generibus alij loci magis erunt apti. de quo non tam quia longum eſt, quàm quia perſpicuum, dici nihil eſt neceſſe. Ornatiſſimæ ſunt igitur orationes eæ, quæ latiſſime uagantur, et à priuata, ac ſingulari controuerſia ſe ad uniuerſi generis uim explicandam conferunt, & conuertunt, ut ij, qui audiant, natura, & genere, & uniuerſa re cognita, de ſingulis reis, & criminibus, et litibus ſtatuere poſſint. Hanc ad conſuetudinẽ exercitationis uos adoleſcẽtes eſt cohortatus Antonius, atq; à minutis, anguſtiſq; concertationibus ad omnẽ uim, uarietatemq; uos diſſerendi traducendos putauit. Qua-

re non est paucorum libellorum hoc munus, ut ij, qui scripserunt de dicendi ratione, arbitrati sunt, neq; thusculani, atq; huius ambulationis antemeridianæ, aut nostræ pomeridianæ sessionis. Non.n.solum acuenda nobis, neq; procudenda lingua est, sed onerandum, complendumq; pectus maximarum rerum, & plurimarum suauitate, copia, uarietate. Nostra est enim (si modo nos oratores sumus, si in ciuiũ disceptationibus, si in periculis, si in deliberationibus publicis adhibendi authores, et principes sumus) nostra est inquam omnis ista prudẽtiæ, doctrinæq; possessio, in quã hõies quasi caducam, atq; uacuam abundantes otio nobis occupatis inuolauerunt, atque etiã aut irridentes oratorẽ, ut ille in Gorgia Socrates cauillatur, aut aliquid de oratoris arte paucis præcipiunt libellis, eosq; rhetoricos inscribunt, quasi non illa sint propria rhetorum, quæ ab ijsdẽ de iustitia, de officio, de ciuitatibus instituendis, & regendis, de omni uiuẽdi, denique etiam de naturæ ratione dicuntur. Quæ quoniam iam aliunde non possumus, sumenda sunt nobis ab ijs ipsis, à quibus expilati sumus, dummodo illa ad hanc ciuilem scientiam, quo pertinent, & quam intuentur, transferamus, neque (ut ante dixi) omnem teramus in his discendis rebus ætatẽ, sed cum fontes uiderimus, quos nisi qui celeriter cognorit, nunquam cognoscet omnino, tum quotiescunque opus erit, ex ijs, tantum, quantum res petet, hauriemus. Nam neque tam est acris acies in naturis hominum, & ingenijs, ut res tantas quisquam, nisi monstratas, possit uidere, neque tanta tamẽ in rebus obscuritas, ut eas non peritus acri uir ingenio cernat, si modo aspexerit. In hoc igitur tanto, tamq; immenso campo, cum liceat oratori uagari libere, atq; ubicunque constiterit, consistere in suo, facile suppeditat omnis apparatus, ornatusq; dicendi. Rerum enim copia uerborum copiam gignit, & si est honestas in rebus ipsis, de quibus dicitur, existit ex rei natura quidam splendor in uerbis. sit modo is, q dicet, aut scribet institutus liberaliter educatione, doctrinaq; puerili, & flagret studio, & à natura adiuuetur, & in uniuersorum generum infinitis disceptationibus exercitatus, ornatissimos scriptores, oratoresq; ad cognoscendum, imitandumq; cognorit, næ ille haud sanè, quemadmodum uerba struat, & illuminet à magistris istis requiret. Ita facile in rerum abundantia ad orationis ornamẽta sine duce, natura ipsa, si modo est exercitata, labetur. Hic Catulus, Dij immortales inquit, quantam rerum uarietatem, quantam uim, quantam copiam Crasse complexus es, quantisq; ex angustijs oratorem educere ausus es, & in maiorum suorum regno collocare.

Nanq; illos ueteres doctores, authoresq; dicendi nullum genus disputationis a se alienũ putasse accepimus, semperq; esse in omni orationis ratione uersatos. ex quibus Helæus Hippias, cum Olympiã uenisset maxima illa quinquennali celebritate ludorum, gloriatus est cuncta pene audiente Græcia, nihil esse ulla in arte rerũ omniũ, quod ipse nesciret, nec solum has artes, quibus liberales doctrinæ, atq; ingenuæ continerentur, geometriam, musicam, literarum cognitionem, et poëtarum, atq; illa, quæ de naturis rerum, quæ de hominum moribus, quæ de rebusp. dicerentur, sed annulum quem haberet, pallium quo amictus, soccos, quibus indutus esset, se sua manu confecisse. scilicet nimis hic quidem est progressus, sed ex eo ipso est coniectura facilis, quantũ sibi illi ipsi oratores de præclarissimus artibus appetierint, q̃ ne sordidiores q̃dem repudiarint. Quid de Prodico Cio? q̃d de Thrasimacho chalcedonio? de Protagora Abderita loquar? quorum unusquisq; plurimum temporibus illis etiam de natura rerum & disseruit, & scripsit. Ipse ille Leontinus Gorgias, quo patrono (ut Plato uoluit) philosopho succubuit orator, qui aut non est uictus unquã a Socrate, neq; sermo ille Platonis uerus est, aut si est uictus, eloquentior uidelicet fuit, & disertior Socrates, &, ut tu appellas, copiosior, & melior orator. Sed hic in illo ipso Platonis libro de omni re, quæcunq; in disceptationẽ, quæstionemq; uocaretur, se copiosissime dicturum esse profitetur, isq; princeps ex omnibus ausus est in conuentu poscere, qua de re q̃sq; uellet audire, cui tantus honos habitus est a Græcia soli, ut ex omnibus, delphis non inaurata statua, sed aurea statueretur. Atq; ij, quos nominaui, multiq; præterea summi dicendi doctores uno tempore fuerunt, ex q̃bus intelligi potest, ita se rẽ habere, ut tu Crasse dicis, oratorisq; nomẽ apud antiquos ĩ Græcia maiore quadã uel copia uel gloria floruisse. Quo q̃dem magis dubito, tibi ne plus laudis, an græcis uituperationis esse tribuendũ statuã? cũ tu ĩ alia lingua, ac moribus natus, occupatissima in ciuitate, uel priuatorum negotijs pene omnibus, uel orbis terræ procuratione, ac summi imperij gubernatione districtus, tantã uim rerũ, cognitionemq; comprehenderis, eamq; omnem cum eius, qui consilio, et oratione in ciuitate ualeat scientia, atque exercitatione sociaris, illi nati in literis, ardẽtesq; his studijs, otio uero diffluentes non modo nihil acquisierint, sed ne relictum quidẽ, et traditũ et suum conseruauerint. Tum Crassus, Non in hac inquit una Catule re, sed in alijs etiam cõpluribus, distributione partium, ac separatione magnitudines sunt artiũ diminutæ. An tu existimas, cum esset Hippocrates ille cous, fuisse tum

alios medicos, qui morbis, alios, qui uulneribus, alios, q̃ oculis mede- rentur? num geometriã Euclide, aut Archimede, num musicam Da- mone, aut Aristoxeno, num ipsas literas Aristophane, aut Callima- cho tractante tam discerptas fuisse, ut nemo genus uniuersum com- plecteretur, atq; ut alius aliã sibi partem, in qua elaboraret, sepone ret? Eq̃dem saepe hoc audiui de patre, et de socero meo, nostros quoq; homines, qui excellere sapientiae gloria uellent, omnia, quae quidem tum haec ciuitas nosset, solitos esse complecti, meminerant illi Sex. Aelium. M. uero Manliũ nos etiam uidimus transuerso ambulan- tem foro, quod erat insigne, eum, q̃ id faceret, facere ciuibus omnibus consilij sui copiã, ad quos olim & ita ambulantes, et in solio seden tes domi, sic adibatur, non solũ, ut de iure ciuili ad eos, uerũ etiam de filia collocanda, de fundo emendo, de agro colẽdo, de omni deniq; aut officio, aut negotio referretur. Haec fuit P. Crassi illius ueteris, haec T. Corrũcani, haec proaui generi mei Scipionis prudẽtissimi hominis sapientia, q̃ omnes pontifices maximi fuerunt, ut ad eos de omnibus diuinis, atq; humanis rebus referretur, ijdemq́; & in senatu, et apud populum, & in causis amicorum, & domi, & militiae consilium suum, fidemq́; praestabant. Quid enim M. Catoni praeter hanc poli tissimam doctrinam transmarinam, atq; aduentitiam defuit? num quia ius ciuile didicerat, causas non dicebat? aut quia poterat dicere, iuris scientiam negligebat? at utroq; in genere & laborauit, et prae- stitit. num propter hanc ex priuatorum negotijs collectam gratiam tardior in rep. capessenda fuit? nemo apud populum fortior, nemo melior senator, idem facile optimus imperator. deniq; nihil in hac ci uitate temporibus illis sciri, discíue potuit, quod ille non cũ inuestiga rit, & scierit, tum etiam conscripserit. Nunc contra pleriq; ad hono res adipiscendos, & ad remp. gerendam nudi ueniunt, atq; inermes, nulla cognitione rerũ, nulla scientia ornati. Sin aliquis excellet unus è multis, effert se, si unum aliquid affert, ut bellicam uirtutem, aut usum aliquem militarem, quae sanè nunc quidem obsoleuerunt, aut iuris scientiam, ne eius quidem uniuersi, nam pontificium, quod est coniunctum, nemo discit, aut eloquentiam, quam in clamore, & in uerborum cursu positam putant. omnium uero bonarum artium, deniq; uirtutum ipsarum societatem, cognationemq́; non norunt. Sed ut ad graecos referã orationem, quibus carere in hoc quidem sermo nis genere non possumus, nã ut uirtutis à nostris, sic doctrinae sunt ab illis exẽpla repetenda, septem fuisse dicuntur uno tempore, q̃ sa- pientes & haberentur, et uocarẽtur, hi omnes praeter milesiũ Tha-

lem ciuitatibus ſuis præfuerunt. quis doctior iiſdē illis temporibus,
aut cuius eloquentia literis inſtructior fuiſſe traditur, quàm Piſiſtra
ti? qui primus Homeri libros confuſos antea ſic diſpoſuiſſe dicitur, ut
nunc habemus. Non fuit ille quidē ciuibus ſuis utilis, ſed ita eloquen
tia floruit, ut literis, doctrináq; præſtaret. Quid Pericles? de cuius
dicendi copia ſic accepimus, ut cum contra uoluntatem Athenienſiū
loqueretur pro ſalute patriæ, ſeuerius tamen id ipſum, quod ille con
tra populares homines diceret, populare omnibus, & iucundū ui=
deretur, cuius in labris ueteres comici etiam cum illi maledicerēt (qđ
tum Athenis fieri licebat) leporem habitaſſe dixerunt, tantamq; in
eo uim fuiſſe, ut in eorū mentibus, qui audiſſent, quaſi aculeos quoſ=
dá relinqueret. At hunc non declamator aliqs ad clepſydrā latra=
re docuerat, ſed, ut accepimus, Clazomenius ille Anaxagoras uir
ſummus in maximarum rerum ſcientia. Itaq; hic doctrina, conſilio,
eloquentia excellens quadraginta annos præfuit Athenis, et urba=
nis eodē tempore, & bellicis rebus. Quid Critias? Quid Alcibia=
des? ciuitatibus ſuis qdem non boni, ſed certe docti, atq; eloquentes,
non'ne ſocraticis erant diſputationibus eruditi? Quis Dionem
ſyracuſium doctrinis omnibus expoliuit? non Plato? atq; eum idem
ille non linguæ ſolum, uerū etiam animi, ac uirtutis magiſter ad li
berandam patriam impulit, inſtruxit, armauit. aliis'ne igitur arti
bus hunc Dionem inſtituit Plato? aliis Iſocrates clariſſimum uirum
Timotheum Cononis præſtantiſſimi imperatoris filium ſummum
ipſum imperatorē, hominemq; doctiſſimū? aut aliis pythagoreus ille
Lyſias Thebanum Epaminundam, haud ſcio an ſummum uirū unū
omnis Græciæ? aut Xenophon Ageſilaum? aut Philolaum Architas
tarentinus? aut ipſe Pythagoras totam illam ueterem Italiæ Græciā,
quæ quondam magna uocitata eſt? Equidem nō arbitror. Sic enim
uideo, unā quādam omnium rerum, quæ eſſent homine erudito di=
gnæ, atque eo, qui in rep. uellet excellere, fuiſſe doctrinam, quam q
accepiſſent, ſi iidem ingenio ad pronuntiandum ualuiſſent, & ſe ad
dicendum quoque non repugnante natura dediſſent, eloquentia præ
ſtitiſſe. Itaque ipſe Ariſtoteles, cum florere Iſocratem nobilitate diſci
pulorum uideret, quod ipſe ſuas diſputationes à cauſis forenſibus, et
ciuilibus ad inanem ſermonis elegantiam tranſtuliſſet, mutauit re=
pente totā formā propè diſciplinæ ſuæ, uerſumq; quendā de Philo
ctete paulo ſecus dixit. ille enim turpe ſibi ait eſſe tacere cū barbaris.
Hic autem cū Iſocratē pateretur dicere. itaq; armauit, & illuſtra=
uit doctrinā illā omnem, rerumq; cognitionē cū orationis exercita=

tione coniunxit. Neq; uero hoc fugit sapientissimum regem Philippum, qui hunc Alexandro filio doctorem acciuerit, à quo eodem ille & agendi acciperet præcepta, & eloquendi. Nunc siue qui uolet, eũ philosophum, qui copiam nobis rerum, orationisq́; tradat, per me appellet oratorem licet, siue hunc oratorem, quem ego dico sapientiam iunctam habere eloquentiæ, philosophum appellare malit, nõ impediam, dummodo hoc constet, neq; infantiam eius, qui rem norit, sed eam explicare dicendo non queat, neq; inscitiam illius, cui res non suppetit, uerba non desint, esse laudandam. quorũ si alterũ sit optandum, malim equidem indisertam prudentiam, quàm stultitiam loquacem. sin quærimus quid unum excellat ex omnibus, docto oratori palma danda est, quem si patiuntur eundem esse philosophum sublata controuersia est. sin eos disiungent, hoc erunt inferiores, quod in oratore perfecto inest illorum omnis scientia, in philosophorũ autem cognitione nõ continuo inest eloquentia, quæ quamuis contemnatur ab eis, necesse est tamen aliquem cumulum illorum artibus afferre uideatur. Hæc cum Crassus dixisset, parumper & ipse conticuit, et cæteris silentiũ fuit. Tum Cotta, Equidẽ inquit Crasse non possum queri, quod mihi uideare aliud quiddam, et non id, quod susceperis, disputasse. plus enim aliquanto attulisti, quàm tibi esset tributũ à nobis, ac denuntiatum. Sed certe hæ partes fuerunt tuæ, de illustrãda oratione ut diceres, & eras ipse iam ingressus, atq; in quatuor partes omnem orationis laudẽ descripseras, cumq́; de duabus primis nobis quidem satis, sed ut ipse dicebas, celeriter, exigueq́; dixisses, duas tibi reliquas feceras, quemadmodum primum ornate, deinde etiam apte diceremus, quo cũ ingressus esses, repente te quasi quidam æstus ingenij tui procul à terra abripuit, atq; in altum à conspectu pene omnium abstraxit, omnemq́; rerum scientiam complexus non tu quidem eam nobis tradidisti. neq; enim fuit tam exigui temporis, sed apud hos quid profeceris nescio, ne quidem in academiam totum compulisti, in qua uelim sit illud, quod sæpe posuisti, ut non necesse sit consumere ætatem, atq; ut possit is illa omnia cernere, qui tantummodo aspexerit, sed etiam, si est aliquanto spissius, aut si ego sum tardior, profecto nunquam conquiescam, neq; defatigabor antequàm illorum ancipites uias, rationesq́;, & pro omnibus, & contra omnia disputandi percepero. Tum Cæsar, Vnum inquit me ex tuo sermone maxime Crasse commouit, quod eum negasti, qui non cito quid didicisset, unquam omnino posse perdiscere, ut mihi non sit difficile periclitari, & aut statim percipere ista quæ

tu uerbis ad cœlum extuliſti, aut ſi non potuerim, tempus non perde
re, cum tamen his noſtris poſſim eſſe contentus. Hic Sulpitius, Ego
uero inquit Craſſe, neq; Ariſtotelem iſtum, neq; Carneadem, nec
philoſophorum quenquam deſydero, uel me licet exiſtimes deſperare
poſſe iſta perdiſcere, uel id quod facio, contemnere. mihi rerũ foren-
ſium, & communium uulgaris hæc cognitio ſatis magna eſt ad eam,
quam ſpecto eloquentiam, ex qua ipſa tamen permulta neſcio, quæ tũ
deniq;, cum cauſa aliqua, quæ à me dicenda eſt, deſyderat, quæro.
Quamobrem niſi forte es iam defeſſus, et ſi tibi non graues ſumus,
refer ad illa te, quæ ad ipſius orationis laudem, ſplendoremq́; perti-
nent, quæ ego ex te audire uolui, non ut deſperarem me eloquentiã
conſequi poſſe, ſed ut aliquid addiſcerem. Tum Craſſus, Peruulga
tas res requiris inquit, et tibi, nõ incognitas Sulpiti, quis enim de iſto
genere non docuit, non inſtituit, non etiam ſcriptum reliquit? ſed ge
ram morẽ, & ea duntaxat, quæ mihi nota ſunt, breuiter exponam
tibi. cenſebo tamen ad eos, qui authores, & inuentores ſunt harum
ſanè minutarum rerum reuertendum. Omnis igitur oratio con
ficitur ex uerbis, quorũ primum nobis ratio ſimpliciter uidenda eſt,
deinde coniuncte. nam eſt quidam ornatus orationis, qui ex ſingulis
uerbis eſt, alius, qui ex continuatis, coniunctisq́; conſtat. Ergo utemur
uerbis aut ijs, quæ propria ſunt, & certa quaſi uocabula rerũ penè
unà nata cum rebus ipſis, aut ijs, quæ transferuntur, et quaſi alieno
in loco collocantur, aut ijs, quæ nouamus, & facimus ipſi. In pro-
prijs eſt igitur uerbis illa laus oratoris, ut abiecta, atq; obſoleta fu-
giat, lectis, atq; illuſtribus utatur, in qbus plenum quiddã, et ſonans
ineſſe uideatur. Sed in hoc uerborum genere propriorũ delectus eſt
quidam habendus, atq; is aurium quodam iudicio ponderandus, in
quo conſuetudo etiam bene loquendi ualet plurimum. Etiã hoc, quod
uulgo de oratoribus ab imperitis dici ſolet. bonis is uerbis, aut aliqs
non bonis utitur. non arte aliqua perpenditur, ſed quodã quaſi natu
rali ſenſu iudicatur, in quo non magna laus eſt uitare uitium, quan-
quam id eſt magnum, uerum hoc quaſi ſolum quoddam, atq; funda-
mentum eſt, uerborum uſus, & copia bonorum, ſed quid ipſe ædifi-
cet orator, & in quo adiungat artem, id eſſe à nobis quærendum,
atq; explicandũ uidetur. Tria ſunt igitur in uerbo ſimplici, quæ
orator afferat ad illuſtrandam, atq; exornandã orationem, aut inuſi
tatum uerbũ, aut nouatum, aut translatum. Inuſitata ſunt priſca
ferè, ac uetuſta, et ab uſu quotidiani ſermonis iandiu intermiſſa, quæ
ſunt poëtarum licentiæ liberiora, quàm noſtra, ſed tamen raro habet

etiam

etiam in oratione poëticum aliquod uerbum dignitatem. neq; enim illud fugerim dicere, ut Cœlius, qua tempestate pœnus in Italiā uenit, nec prolem, aut sobolem, aut effari, aut nuncupari, aut, ut tu soles Catule, non rebar, aut opinabar, & alia multa, quibus loco positis grandior, atq; antiquior oratio sæpe uideri solet. Nouantur autem uerba, quæ ab eo, qui dicit, ipso gignuntur, ac fiunt, uel coniungendis uerbis, ut hæc.

Tum pauor sapientiam mihi omnem ex animo expectorat.

Num non uis huius me uersutiloquas malitias.

Videtis enim & uersutiloquas, & expectorat ex coniunctione facta esse uerba non nata. uel sæpe sine coniūctione uerba nouantur * ut ille sensus disertus indigenitalis. ut

-Baccarum ubertate incuruescere.

Tertius ille modus transferendi uerbi, late patet, quem necessitas genuit inopia coacta, & angustijs, post autem delectatio, iucunditasq; celebrauit. nam ut uestis frigoris depellēdi causa reperta primo, post adhiberi cœpta est ad ornatum etiam corporis, & dignitatē, sic uerbi translatio instituta est inopiæ causa, frequentata delectationis. nā gemmare uites, luxuriem esse in herbis, lætas segetes etiam rustici dicunt. quod enim declarari uix uerbo proprio potest, id translato, cum est dictum, illustrat id, quod intelligi uolumus eius rei, quam alieno uerbo posuimus, similitudo. Ergo hæ translationes quasi mutuationes sunt, cum quod non habeas, aliūde sumas. Illæ paulo audaciores, quæ non inopiam indicant, sed orationi splendoris aliqd accersunt, quarum ego quid uobis aut inueniendi rationem, aut genera ponam? Similitudinis est ad uerbum unum contracta breuitas, quod uerbum in alieno loco tanquam in suo positum, si agnoscetur, delectat, si simile nihil habet, repudiatur. Sed ea transferri oportet, quæ aut clariorem faciunt rem, ut illa omnia.

-inhorrescit mare
Tenebræ conduplicantur, noctisq; & nimbum occæcat nigror,
Flamma inter nubes coruscat, cœlum tonitru contremit,
Grando mista imbri largifluo subita præcipitans cadit,
Vndiq; omnes uenti erumpunt, sæui existunt turbines,
feruet æstu pelagus-

omnia fere quo essent clariora, translatis per similitudinem uerbis dicta sunt. Aut quo significetur magis res tota siue facti alicuius, siue consilij, ut ille, qui occultantem consulto, ne id, quod ageretur, intelligi posset, duobus translatis uerbis similitudine ipsa indicat.

Quandoquidem iſte circumueſtit dictis, ſepit ſedulo.

Nonnunquam etiã breuitas translatione conficitur, ut illud. ſi telum manu fugit. imprudentia teli emiſſi breuius proprijs uerbis exponi non potuit, quàm eſt uno ſignificata translato. Atq; hoc in genere perſæpe mihi admirandum uidetur, quid ſit, quod omnes translatis, & alienis magis delectantur uerbis, quàm proprijs, & ſuis. nam ſi res ſuum nomen, et proprium uocabulũ non habet, ut pes in naui, ut nexum, quod per libram agitur, ut in uxore diuortiũ, neceſſitas cogit, quod non habeas, aliunde ſumere, ſed in ſuorum uerborũ maxima copia, tamen homines aliena multo magis, ſi ſunt ratiõe translata, delectant. Id accidere credo, uel quod ingenij ſpecimen eſt quoddam tranſilire ante pedes poſita, & alia longe repetita ſumere. uel quod is, qui audit, aliò ducitur cogitatione, neq; tamen aberrat, quæ maxima eſt delectatio. uel quod ſingulis uerbis res, ac totum ſimile conficitur. uel quod omnis translatio, quæ quidẽ ſumpta ratione eſt, ad ſenſus ipſos admouetur, maxime oculorũ, q̃ eſt ſenſus acerrimus. Nam & odor urbanitatis, et mollitudo humanitatis, & murmur maris, & dulcedo orationis, ſunt ducta à cæteris ſenſibus. Illa uero oculorum multo acriora, quæ ponunt penè in conſpectu animi, quæ cernere, & uidere non poſſimus. Nihil eſt enim in rerum natura, cuius nos non in alijs rebus poſſimus uti uocabulo, et nomine. unde enim ſimile duci poteſt, poteſt autem ex omnibus, indidem uerbum unum, quod ſimilitudinem continet translatum, lumen affert orationi. Quo in genere primum fugienda eſt diſſimilitudo.

Cœli ingentes fornices.

Quamuis ſphærã in ſcenam (ut dicitur) attulerit Ennius, tamen in ſphæra fornicis ſimilitudo non poteſt ineſſe.

Viue Vlyſſes dum licet,
Oculis poſtremum lumen radiatum rape.

Non dixit cape, non pete. haberet enim morã ſperantis diutius eſſe ſeſe uicturum, ſed rape, hoc uerbum eſt ad id aptatum, quod ante dixerat, dum licet. Deinde uidendum eſt, ne longe ſimile ſit ductum, ſyrtim patrimonij, ſcopulum libentius dixerim, charybdim bonorũ, uoraginẽ potius. facilius enim ad ea, quæ uiſa, quàm ad illa, quæ audita ſunt, mentis oculi feruntur. Et quoniam hæc uel ſumma laus eſt uerbi transferendi, ut ſenſum feriat id, quod translatum ſit, fugienda eſt omnis turpitudo earum rerũ, ad quas eorum animos, qui audiunt, trahet ſimilitudo. Nolo morte dici Africani caſtratam eſſe remp. nolo ſtercus curiæ dici Glauciam, quamuis ſit ſimile, tamen eſt

in utroq; deformis cogitatio ſimilitudinis. Nolo eſſe aut maius, quàm res poſtulet, tempeſtas comeſationis, aut minus comeſatio tempeſtatis, nolo eſſe uerbum anguſtius id, quod translatũ ſit, quàm fuiſſet illud proprium, ac ſuum.

Quidnam eſt obſecro? quid te adiri abnutas?

melius eſſet, uetas, prohibes, abſterres, quoniam ille dixerat,

-illico iſtic

Ne contagio mea bonis, umbra'ue obſit.

Atq; etiã ſi uereare, ne paulo durior translatio eſſe uideatur, molliẽda eſt præpoſitio ſæpe uerbo, ut ſi olim M. Catone mortuo pupillũ ſenatum quis relictum diceret, paulo durius, ſin, ut ita dicam, pupillum, aliquanto mitius eſt. Etenim uerecunda debet eſſe translatio, ut deducta eſſe in alienum locum, non irruiſſe, atq; ut precario, non ui ueniſſe uideatur. Modus autem nullus eſt florẽtior in ſingulis uerbis, nec qui plus luminis afferat orationi. Nã illud, quod ex hoc genere profluit, non eſt in uno uerbo translato, ſed ex pluribus continuatis connectitur, ut aliud dicatur, aliud intelligendum ſit.

-Neq; me patior,
Iterum ad unum ſcopulum, & telum claſſem achiuum offendere.

Atq; illud,

Erras, erras. nam exultantem te, & præſidentem tibi
Repriment ualidæ legum habenæ, atq; imperij inſiſtent iugo.

Sumpta re ſimili, uerba eius rei propria deinceps in rem aliam (ut dixi) transferuntur. Eſt hoc magnum ornamentum orationis, in quo obſcuritas fugienda eſt, etenim ex hoc genere fiunt ea, quæ dicuntur ænigmata. non eſt autem in uerbo modus hic, ſed in oratione, id eſt in continuatione uerborum. Ne illa quidem traductio, atq; immutatio in uerbo quandam fabricationem habet, ſed in oratione.

Africa terribili tremit horrida terra tumultu.

Pro afris eſt ſumpta Africa, neq; factum uerbum eſt, ut

-Mare ſaxifragis undis,

neq; translatum, ut

Mollitur mare,

ſed ornandi cauſa proprium proprio commutatum,

Deſine Roma tuos hoſtis, =

Teſtes ſunt campi magni-

Grauis eſt modus in ornatu orationis, et ſæpe ſumendus, ex quo genere hæc ſunt, Martem belli eſſe communem, Cererẽ pro frugibus, Liberũ appellare pro uino, Neptunum pro mari, curiã pro ſenatu, campũ pro comitijs, togam pro pace, arma, ac tela pro bello. Quo itẽ in-

genere & uirtutes, et uitia pro ipsis, in quibus illa sunt, appellantur, luxuries quam in domum irrupit, & quo auaritia penetrauit, aut fides ualuit, iustitia confecit. Videtis profecto genus hoc totum cũ inflexo, commutatoq; uerbo res eadem enuntiatur ornatius, cui sunt finitima illa minus ornata, sed tamen non ignoranda, cum intelligi uolumus aliquid aut ex parte totum, ut pro ædificijs, cũ parietes, aut tecta dicimus, aut ex toto partem, ut cum unam turmam equitatum populi R. dicimus, aut ex uno plures.

At romanus homo, tamen, & si res bene gesta est,
Corde suo trepidat— aut cum ex pluribus intelligitur unum.
Nos sumu' romani, qui fuimus rutuli.

aut quocunq; modo non ut dictum est, in eo genere intelligitur, sed ut sensum est. Abutimur sæpe etiam uerbo, non tam eleganter, quàm in transferendo, sed etiam si licentius, tamen interdum non impudẽter, ut cum grandem orationem pro magna, minutum animum pro paruo dicimus. Verum illa uidetis'ne esse non uerbi, sed orationis, quæ ex pluribus, ut exposui, translationibus connexa sunt, hæc autẽ, quæ aut immutata esse dixi, aut aliter intelligenda, ac dicerẽtur, sunt translata quodam modo. Ita fit, ut omnis singulorum uerborũ uirtus, atq; laus tribus existat ex rebus, si aut uetustum uerbum sit, quod tamen consuetudo ferre possit, aut factum, uel coniunctione, uel nouitate, in quo item est auribus, consuetudiniq; parcẽdũ, aut translatum, quod maxime tanquam stellis quibusdam notat, & illuminat orationem. Sequitur continuatio uerborũ, quæ duas res maxime, collocationem primum, deinde modum quendam, formamq; desyderat. Collocationis est componere, et struere uerba sic, ut ne'ue asper eorum concursus, ne'ue hiulcus sit, sed quodam modo coagmentatus, & leuis, in quo lepide soceri mei persona lusit is, qui elegantissime id facere potuit, Lucilius.

Quàm lepide lexeis compostæ, ut tesserulæ omnes
Arte pauimento, atq; emblemate uermiculato.

quæ cum dixisset in Albutium illudens, ne à me quidem abstinuit.

Crassum habeo generum, ne rhetoricotero' tu sis.

Quid ergo iste Crassus, quoniam eius abuteris nomine, quid efficit? idem illud scilicet, ut ille uoluit, et ego uellem, melius aliquãto, quàm Albutius. uerum in me quidem lusit ille, ut solet. Sed est tamen collocatio conseruanda uerborum, de qua loquor, quæ iunctam orationẽ efficit, quæ cohærentem, quæ lenem, quæ æquabiliter fluentẽ. id assequemini, si uerba extrema cum consequẽtibus primis ita iungetis, ut

ne'ue aspere

ne'ue aſpere concurrant, ne'ue uaſtius deducantur. Hanc diligentiã ſubſequitur modus etiam, & forma uerborum, quod iam uereor, ne huic Catulo uideatur eſſe puerile. Verſus enim ueteres illi in hac ſoluta oratione propemodum, hoc eſt numeros quoſdam nobis eſſe adhibendos putauerunt. interſpirationis enim, nõ defatigationis noſtræ, neq; librariorum notis, ſed uerborum, & ſententiarum modo, interpunctas clauſulas in orationibus eſſe uoluerũt, idq; princeps Iſocrates inſtituiſſe fertur, ut inconditã antiquorum dicendi conſuetudinẽ delectationis, atq; aurium cauſa (quemadmodum ſcribit diſcipulus eius Naucrates) numeris aſtringeret. Nanq; hæc duo muſici, qui erãt quondam ijdem poëtæ, machinati ad uoluptatem ſunt, uerſum, atq; cantum, ut et uerborum numero, et uocum modo, delectatione uincerent aurium ſatietatem. Hæc igitur duo, uocis dico moderationem, et uerborum concluſionem, quo ad orationis ſeueritas pati poſſit, à poëtica ad eloquentiam traducẽda duxerũt, in quo illud eſt uel maximum, quod uerſus in oratione ſi efficitur coniunctione uerborum, uitium eſt, et tamen eam coniunctionem, ſicuti uerſum numeroſe cadere, et quadrare, & perfici uolumus, neq; eſt ex multis res una, quæ magis oratorem ab imperito dicendi, ab ignaroq; diſtinguat, quàm quod ille rudis incondite fundit, quantum poteſt, et id, quod dicit, ſpiritu, non arte determinat. orator autem ſic illigat ſententiã uerbis, ut eam numero quodam complectatur, et aſtricto, & ſoluto. nam cum uinxit modis, forma & relaxat, et liberat immutatione ordinis, ut uerba neq; alligata ſint, quaſi certa aliqua lege uerſus, neq; ita ſoluta, ut uagentur. Quonã igitur modo tantum munus inſiſtemus, ut arbitremur nos hanc uim numeroſe dicendi conſequi poſſe? Nõ eſt res tam difficilis, quàm neceſſaria. nihil eſt enim tam tenerum, neq; tam flexibile, neq; quod tam facile ſequatur, quocunq; ducas, quàm oratio, ex hac uerſus, ex eadem diſpares numeri conficiũtur, ex hac hæc etiam ſoluta uarijs modis, multorumq; generũ oratio. nõ enim ſunt alia ſermonis, alia contentionis uerba, neque ex alio genere ad uſum quotidianum, alio ad ſcenam, pompamq; ſumuntur, ſed ea nos cum iacentia ſuſtulimus è medio, ſicut molliſſimam ceram ad noſtrum arbitrium formamus, & fingimus. itaq; tum graues ſumus, tũ ſubtiles, tum mediũ quiddam tenemus, ſic inſtitutam noſtram ſententiam ſequitur orationis genus, idq; ad omnem rationem, & aurium, uoluptatem, & animorum motum mutatur, & uertitur. Sed ut in pleriſq; rebus incredibiliter hoc natura eſt ipſa fabricata, ſic in oratione, ut ea, quæ maximam utilitatem in ſe continerent, eadẽ haberent

plurimũ uel dignitatis, uel sæpe etiã uenustatis. Incolumitatis, ac salutis omnium causa uidemus hũc statum esse huius totius mundi, atq; naturæ, rotundum, ut cœlum, terráq; ut media sit, eáq; sua ui, nutuq; teneatur, sol ut circunferatur, ut accedat ad brumale signum, & inde sensim ascendat in diuersam partem, ut luna accessu, et recessu suo solis lumen accipiat, ut eadem spatia quinq; stellæ dispares motu, cursúq; conficiant. hæc tantam habent uim, ut paulum immutata cohærere non possint, tantã pulchritudinem, ut nulla species ne excogitari quidem possit ornatior. Referte nunc animum ad hominum, uel etiam cæterarum animantium formam, et figuram, nullam partem corporis sine aliqua necessitate affictam, totamq; formã quasi perfectam reperietis arte, non casu. Quid in arboribus? in quibus non truncus, nõ rami, non folia sunt deniq;, nisi ad suam retinendã, conseruandamq; naturam, nusquã tamen est ulla pars, nisi uenusta. Linquamus naturã, artesq; uideamus. quid tam in nauigio necessarium, quàm latera, quàm carinæ, quàm prora, quàm puppis, quàm antemnæ, quàm uela, quàm mali? quàm reliqua? quæ tamem hãc habẽt in specie uenustatem, ut non solum salutis, sed etiã uoluptatis causa inuenta esse uideantur. Columnæ & templa, & porticus sustinent, tamen habent non plus utilitatis, quàm dignitatis. Capitolij fastigiũ illud, & cæterarũ ædium, non uenustas, sed necessitas ipsa fabricata est. nam cum esset habita ratio, quemadmodum ex utraq; parte tecti aqua delaberetur, utilitatem templi, fastigij dignitas consecuta est, ut etiam si in cœlo capitolium statueretur, ubi imber esse non posset, nullam sine fastigio dignitatem habiturum fuisse uideatur. Hoc in omnibus item partibus orationis euenit, ut utilitatẽ, ac propè necessitatẽ, suauitas quædam, et lepos consequatur. clausulas enim, atque interpuncta uerborum, animæ interclusio, atque angustiæ spiritus attulerunt. id inuentum est ita suaue, ut si cui sit infinitus spiritus datus, tamen eum perpetuare uerba nolimus. id enim auribus nostris gratũ est inuentum, quod hominum lateribus non tolerabile solum, sed etiam facile esse possit. Longissima est igitur complexio uerborum, quæ uolui uno spiritu potest, sed hic naturæ modus est, artis alius. nã cum sint numeri plures, iambũ, et trochæũ frequentem segregat ab oratore Aristoteles Catule uester, qui natura tamen incurrunt ipsi in orationẽ, sermonemq; nostrũ, sed sunt insignes percussiones eorũ numerorum, et minuti pedes. Quare primũ ad heroum nos dactyli, & anapæsti, et spondei pedem inuitat, in quo impune progredi licet duos duntaxat pedes, aut paulo plus, ne plane in uersum, aut si-

militudinem uerſuũ incidamus. aliæ ſunt geminæ, quibus hi tres he
roi pedes in principia continuandorum uerborũ ſatis decore cadũt,
probatur autem ab eodem illo maxime pæan, qui eſt duplex. nã aut
à longa oritur, quam tres breues conſequuntur, ut hæc uerba, deſini
te, incipite, comprimite, aut à breuibus deinceps tribus extrema pro
ducta, atq; longa, ſicut illa ſunt, domuerant, ſonipedes, atq; illi philo
ſopho ordiri placet à ſuperiore pæane, poſteriore finire. eſt aũt pæ=
an hic poſterior nõ ſyllabarũ numero, ſed auriũ mẽſura, qđ ẽ acrius
iudiciũ, et certius, par ferè cretico, q̃ eſt ex lõga, et breui, et lõga, ut
Quid petam præſidij, aut exequar? quo'ue nunc.
A' quo numero exorſus eſt Fannius. Si quirites minas illius. hũc il
le clauſulis aptiorem putat, quas uult lõga plerũq; ſyllaba termina
ri. Neq; uero hæc tam acrem curam, diligentiamq; deſyderant, q̃ eſt
illa poëtarum, quos neceſſitas cogit, et ipſi numeri, ac modi, ſic uerba
uerſu includere, ut nihil ſit, ne ſpiritu qdẽ minimo breuius, aut lon
gius, q̃ neceſſe eſt. Liberior eſt oratio, et planè, ut dicitur, ſic et eſt ue
re ſoluta, non ut fugiat tamẽ, aut erret, ſed ut ſine uinculis ſibiipſa
moderetur. Nãq; ego illud aſſentior Thophraſto, qui putat orationẽ,
quæ quidem ſit polita, atq; facta quodãmodo, nõ aſtricte, ſed remiſ=
ſius numeroſam eſſe oportere. Etenim ſicut ille ſuſpicatur, ex illis mo
dis, quibus hic uſitatus uerſus efficitur, poſt anapæſtus procerior qdã
numerus effloruit, inde ille licentior, et diuitior fluxit dithyrãbus,
cuius membra, et pedes, ut ait idem, ſunt in omni locupleti oratione
diffuſa. & ſi numeroſum eſt id in omnibus ſonis, atq; uocibus, qđ ha
bet quaſdam impreſſiones, et quod metiri poſſumus interuallis æqua
libus, recte genus hoc numerorũ, dummodo ne continuum ſit, in ora
tionis laude ponetur. Nam ſi rudis, & indocta putanda eſt illa ſine
interuallis loquacitas perennis, et profluens, quid eſt aliud cauſæ, cur
repudietur? niſi quod hominũ aures uocem naturæ modulãtur ipſæ,
quod fieri, niſi ineſt numerus in uoce, nõ poteſt. numerus autem in cõ
tinuatione nullus eſt, diſtinctio, et æqualium, & ſæpe uariorum in-
teruallorum percuſſio, numerũ conficit, quem in cadẽtibus guttis, qđ
interuallis diſtinguntur notare poſſumus, in amni præcipitante non
poſſumus. Quod ſi cõtinuatio uerborũ hæc ſoluta multo eſt aptior,
atq; iucundior, ſi eſt articulis, membris'q; diſtincta, quàm ſi continua
ta, ac producta, uerba illa modificata eſſe debebunt, quæ ſi in extre
mo breuiora ſunt, infringitur ille quaſi uerborũ ambitus. ſic enim
has orationis cõuerſiões græci nominãt. Quare aut paria eſſe debẽt
poſteriora ſuperioribus, extrema primis, aut qđ etiã ẽ melius, et iucũ=

dius longiora. Atque hæc quidem ab ijs philosophis, quos tu maxime diligis Catule, dicta sunt, quod eo sæpius testificor, ut authoribus laudandis ineptiarum crimen effugiam. Quarum tandẽ inquit Catulus? aut quid disputatione ista afferri potest elegantius? aut omnino dici subtilius? At enim uereor inquit Crassus, ne hæc aut difficiliora istis ad prosequendum esse uideantur, aut quia nõ traduntur in uulgari ista disciplina, nos ea maiora, ac difficiliora uideri uelle uideamur. Tum Catulus erras inquit Crasse, si aut me, aut horum quenquam putas à te hæc opera quotidiana, & peruagata expectare. ista, quæ dicis, dici uolumus, neque tam dici, quàm isto dici modo, neq; tibi hoc pro me solum, sed pro his omnibus sine ulla dubitatione respondeo. Ego uero inquit Antonius, inueni tandẽ quẽ negaram in eo, quem scripsi, libello me inuenisse, eloquentem, sed eò te ne laudandi quidem causa interpellaui, ne quid de hoc tam exiguo sermonis tui tempore uerbo uno meo diminueretur. Hanc igitur Crassus inquit ad legem cum exercitatione, tum stylo, qui & alia, et hoc maxime ornat, ac limat formanda uobis oratio est, neq; tamen hoc tanti laboris est, quanti uidetur, nec sunt hæc rhythmicorum, ac musicorum acerrima norma dirigenda, & efficiendum est illud modo uobis, ne fluat oratio, ne uagetur, ne insistat interius, ne excurrat longius, ut membris distinguatur, ut conuersiones habeat absolutas. Neque semper utendum est perpetuitate, et quasi conuersione uerborum, sed sæpe carpienda membris minutioribus oratio est, quæ tamẽ ipsa membra sunt numeris uincienda. Neque uos pæan, aut herous ille conturbet, ipsi occurrent orationi, ipsi inquam se offerent, & respondebunt non uocati, consuetudo modo illa sit scribendi, atque dicendi, ut sententiæ uerbis finiantur, eorumq; uerborũ iunctio nascatur à proceris numeris, ac liberis, maxime heroo, & pæane priore, aut cretico, sed uarie, distincteq; considat. Notatur enim maxime similitudo in conquiescendo, & si primi, & postremi illi pedes sunt hac ratione seruati, medij possunt latere, modo ne circuitus ipse uerborũ sit aut breuior, quàm aures expectent, aut longior, quàm uires, atque anima patiatur. Clausulas autem diligentius etiam seruãdas esse arbitror, quã superiora, quod in his maxime perfectio, atq; absolutio iudicatur. nam uersus æque prima, & media, & extrema pars attenditur, qui debilitatur in quacunq; sit parte titubatum. in oratione autem prima pauci cernunt, postrema plериq;, quæ quoniam apparent, & intelliguntur, uarianda sunt, ne aut animorũ iudicijs repudientur, aut auriũ satietate. Duo enim, aut tres sunt ferè extremi seruandi,

mi seruandi, & notandi pedes, si modo non breuiora, et præcisa erũt supiora, quos aut chorios, aut heroos, aut alternos esse oportebit, aut in pæane illo posteriore, quẽ Aristoteles probat, aut ei pari cretico. Horum uicissitudines efficient, ut neq; ij satientur, qui audient, fastidio similitudinis, nec nos id, quod faciemus, opera dedita facere uideamur. Quod si Antipater ille sidonius, ille, quem tu probe Catule meministi, solitus est uersus hexametros, aliosq; uarijs modis, atque numeris fundere ex tempore, tantũq; hominis ingeniosi, ac memoris ualuit exercitatio, ut cũ se mente, ac uolũtate coniecisset in uersum, uerba sequerẽtur, quanto id facilius in oratione exercitatione, & cõsuetudine adhibita consequemur? Illud autẽ nequis admiretur quo nam modo hæc uulgus imperitorũ in audiendo notet, cum in omni genere, tum in hoc ipso magna quædã est uis, incredibilisq; naturæ. omnes enim tacito quodã sensu sine ulla arte, aut ratione quæ sint in artibus, ac rationibus recta, ac praua diiudicant, idq; cum faciunt in picturis et in signis, & in alijs operibus, ad quorum intelligentiam à natura minus habent instrumenti, tum multo ostendũt magis in uerborum, numerorum, uocumq; iudicio, quod ea sunt in communibus infixa sensibus, neq; earum rerum quenquam funditus natura uoluit esse expertem. Itaq; non solum uerbis arte positis mouentur oẽs, uerum etiam numeris, ac uocibus. Quotus. n. quisq; est, qui teneat artem numerorum, ac modorum? at in his si paulum modo offensum est, ut aut contractione breuius fieret, aut productione longius, theatra tota reclamant. Quid hoc, non idem fit in uocibus? ut à multitudine, et populo, non modo cateruæ, atq; conuentus, sed etiam ipsi sibi singuli discrepantes eijciantur. Mirabile est, cũ plurimum in faciendo intersit inter doctum, & rudem, quã non multum differat in iudicando. Ars enim, cum à natura profecta sit, nisi naturam moueat, ac delectet, nihil sane egisse uideatur. nihil est autem tam cognatum mentibus nostris, quã numeri, atque uoces, quibus & excitamur, & incendimur, et lenimur, & languescimus, & ad hilaritatem, & ad tristitiam sæpe deducimur. quorum illa summa uis carminibus est aptior, et cantibus, non neglecta, ut mihi uidetur à Numa rege doctissimo, maioribusq; nostris, ut epularum solennium fides, ac tibiæ, saliorumq; uersus indicant, maxime autem à Græcia uetere celebrata, quibus utinam, similibusq; de rebus disputari, quã de puerilibus his uerborũ translationibus maluissetis. Verum ut in uersu uulgus, si est peccatum, uidet, sic siquid in nostra oratione claudicat, sentit, sed poëtæ nõ ignoscit, nobis concedit,

tacite tamen omnes non eſſe illud, quod diximus, aptum, perfectumq́;
cernunt. Itaq; illi ueteres, ſicut hodie etiã nonnullos uidemus, cũ cir-
cuitum, et quaſi orbem uerborum conficere non poſſent (nam id qui
dem nuper uel poſſe, uel audere cœpimus) terna, aut bina, aut nõnul
li ſingula etiam uerba dicebant, qui in illa infantia naturali illud,
qđ aures hominũ flagitabãt, tenebant tamen, ut & illa eſſent paria,
quæ dicerent, et æqualibus interſpirationibus uterentur. Expoſui
ferè, ut potui, quæ maxime ad ornatũ orationis ptinere arbitrabar,
dixi enim de ſingulorũ laude uerborum, dixi de coniunctione eorũ,
dixi de numero, atque forma. Sed ſi habitum etiam orationis, &
quaſi colorem aliquem requiritis, eſt plena quædã, & tamen teres,
& tenuis, et non ſine neruis, ac uiribus, et ea, quæ particeps utriuſq;
generis quadã mediocritate laudatur. His tribus figuris inſidere q-
dam uenuſtatis non fuco illitus, ſed ſanguine diffuſus debet color.
Tũ deniq; nobis hic orator ita conformãdus eſt & uerbis, & ſenten
tijs, ut quemadmodũ qui utuntur armis, aut palæſtra, non ſolum ſi-
bi uitandi, aut feriendi rationem eſſe habendam putant, ſed etiam
ut cum uenuſtate moueãtur, ſic uerbis quidem ad aptam compoſitio
nem, et condecentiam, ſententijs uero ad grauitatẽ orationis utatur,
ut ij, qui in armorũ tractatione uerſantur. Formantur autem et uer
ba, & ſententiæ penè innumerabiles, quod ſatis ſcio notũ eſſe uobis,
ſed inter conformationem uerborum, & ſententiarum hoc intereſt,
quod uerborum tollitur, ſi uerba mutaris, ſententiarũ permanet, qui-
buſcunque uerbis uti uelis. Quod quidem uos et ſi facitis, tamen ad
monendos puto, nequid eſſe aliud oratoris putetis, quod qdẽ ſit egre-
gium, atq; mirabile, niſi in ſingulis uerbis illa tria tenere, ut trans-
latis utamur frequenter, interdumq́; factis, raro autẽ etiam peruetu
ſtis, in perpetua autem oratione, cum & coniunctionis lenitatem, &
numerorum, quam dixi rationem tenuerimus, tum eſt quaſi lumini-
bus diſtinguenda, et frequentanda omnis oratio ſententiarum, atq;
uerborum. Nam et commoratio una in re permultum mouet, & il
luſtris explanatio, rerumq́;, quaſi gerantur, ſub aſpectum penè ſu-
biectio, quæ et in exponẽda re plurimum ualet, et ad illuſtrandum
id, quod exponitur, & ad amplificandum, ut ijs, qui audient, illud
quod augebimus, quantũ efficere oratio poterit, tantum eſſe uideatur,
& huic contraria ſæpe præciſio eſt, et plus ad intelligendum, quàm
dixeris, ſignificatio, et diſtincte conciſa breuitas, & extenuatio, &
huic adiuncta illuſio à præceptis Cæſaris non abhorrens, et ab re
non longa digreſſio, in qua cum fuerit delectatio, tũ reditus ad rem

aptus, & concinnus esse debebit, propositioq; quid sis dicturus, et ab eo, quod est dictum, seiunctio, & reditus ad propositum, & iteratio, & rationis apta conclusio, tum augendi, minuendi'ue causa ueritatis superlatio, atque traiectio, & rogatio, atque huic finitima quasi per cunctatio, expositioq; sententiæ suæ, tum illa, quæ maxime quasi irre pit in hominum mentes alia dicentis, ac significantis dissimulatio, quæ est periucunda, cum in oratione, non contentione, sed sermone tractatur, deinde dubitatio, tum distributio, tū correctio, uel ante, uel postquam dixeris, uel cum aliquid a' te ipso reijcias, præmunitio est etiam ad id, quod aggrediare, & reiectio in alium, communicatio, quæ est quasi cum ijs ipsis, apud quos dicas, deliberatio, morum, ac ui tæ imitatio uel in personis, uel sine illis, magnum quoddam ornamē tum orationis, & aptum ad animos conciliandos uel maxime, sæpe autem etiam ad commouendos. personarum ficta inductio, uel grauissimum lumen augendi, descriptio, erroris inductio, & in hilaritatem impulsio, ante occupatio, tum duo illa, quæ maxime mouent, similitudo, & exemplum, digestio, interpellatio, contentio, reticentia, commendatio, uox quædam libera, atque etiam effrenatior augendi causa. iracundia, obiurgatio, promissio, deprecatio, obsecratio, declinatio breuis a' proposito, non ut superior illa digressio, purgatio, cō ciliatio, læsio, optatio, atque execratio. His fere' luminibus illustrant orationem sententiæ. Orationis autem ipsius tanquam armorum est, uel ad usum comminatio, & quasi petitio, uel ad uenustatem ipsa tractatio. Nam & geminatio uerborum habet interdum uim, leporem aliās. & paulum immutatum uerbum, atque deflexum, & eiusdem uerbi crebra tum a' primo repetitio, tum in extremum cō uersio, & in eadem uerba impetus, & concursio, & adiunctio, & progressio, & eiusdem uerbi crebrius positi quædam distinctio, & reuocatio uerbi, & illa, quæ similiter desinunt, aut quæ cadunt similiter, aut quæ paribus paria referūtur, aut quæ sint inter se similia. Est etiam gradatio quædam, & conuersio, & uerborum concinna transgressio, & contrarium, & dissolutum, & declinatio, & reprehensio, & exclamatio, & imminutio, & quod in multis casibus ponitur, & quod de singulis rebus propositis ductum, refertur ad singula, & ad propositum subiecta ratio, & item in distributis supposita ratio, & permissio, & rursum alia dubitatio, & improuisum quiddam, & dinumeratio, & alia correctio, & disputatio, & quod continuatum, & interruptum, & imago, & sibiipsi responsio, & immutatio, & disiunctio, & ordo, & relatio, & digressio, &

circunscriptio. Hæc enim sunt fere, atque horum similia uel plura etiam esse possunt, quæ sententijs orationem, uerborumq; conforma tionibus illuminent. Quæ quidem te Crasse uideo inquit Cotta, quod nota esse nobis putes, sine definitionibus, & sine exemplis effu disse. Ego uero inquit Crassus, ne illa quidem, quæ supra dixi, no ua uobis esse arbitrabar, sed uoluntati uestrum omnium parui. His autem de rebus sol me ille admonuit, ut breuior essem, qui ipse iam præcipitans me quoque hæc præcipitem pene euoluere coegit. Sed ta men huius generis demonstratio est, & doctrina ipsa uulgaris, usus autem grauissimus, & in hoc toto dicendi studio difficillimus.

Quamobrem, quoniam de ornatu omni orationis, si non sunt omnes patefacti, at certe commostrati loci, nunc quid aptum sit, hoc est, quod maxime deceat in oratione, uideamus, quanquam id quidem perspi= cuum est, non omni causæ, nec auditori, neque personæ, neque tēpo= ri congruere orationis unum genus. Nā et causæ capitis alium quē dam uerborum sonum requirunt, alium rerum priuatarum, atque paruarum, et aliud dicendi genus deliberationes, aliud laudationes, aliud iudicia, aliud sermones, aliud consolatio, aliud obiurgatio, aliud disputatio, aliud historia desyderat. Refert etiam qui audiant sena tus, an populus, an iudices, frequētes, an pauci, an singuli, et quales ipsi quoq; oratores, qua sint ætate, honore, authoritate, debent uideri. tē= pus pacis, an belli, festinationis, an otij. Itaque hoc loco nihil sane est, quod præcipi posse uideatur, nisi ut figuram orationis, plenioris, & tenuioris, et item illius mediocris ad id, quod agimus, accommodatā deligamus, ornamentis ijsdem uti fere licebit, aliās contentius, aliās summissius, omniq; in re posse, quod deceat facere, artis, et naturæ est, scire quid, quandoq; deceat, prudentiæ. Sed hæc ipsa omnia perin de sunt, ut aguntur, actio inquam in dicendo una dominatur, sine hac summus orator esse in numero nullo potest, mediocris hac instru ctus summos sæpe superare. Huic primas dedisse Demosthenes dici tur, cum rogaretur quid in dicendo esset primū, huic secundas, huic tertias. Quo mihi melius etiā illud ab Aeschine dictū uideri solet, qui, cum propter ignominiam iudicij cessisset Athenis, & se Rhodū contulisset, rogatus a Rhodijs legisse fertur orationē illam egregiā, quam in Cthesiphontē contra Demosthenem dixerat, qua perlecta, petitum est ab eo postridie, ut legeret illā etiā, quæ erat cōtra a Demosthene pro Cthesiphonte edita, quam cum suauissima, et maxima uoce legisset, admirantibus omnibus, quanto inquit magis admirare= mini, si audissetis ipsum? ex quo satis significauit, q̄tū esset in actione,

qui orationem eandem aliam esse putaret authore mutato. Quid fuit in Gracco? quem tu Catule melius meministi, quod me puero tantopere ferretur? Quo' me miser conferã? quo' uertam? in capitoliũ'ne? at fratris sanguine redundat. an domum? matrem'ne ut miserã, lamentantemq; uideam, & abiectam? quæ sic ab illo acta esse constabat oculis, uoce, gestu, inimici ut lachrymas tenere non possent. Hæc eo dico pluribus, quod genus hoc totum oratores, qui sunt ueritatis ipsius actores, reliquerunt, imitatores autem ueritatis histriones occupauerunt. Ac sine dubio in omni re uincit imitationem ueritas, sed ea si satis in actione efficeret ipsa per sese, arte profecto nó egeremus. uerum quia animi permotio, quæ maxime aut declaranda, aut imitanda est actione, pturbata sæpe ita est, ut obscuretur, atq; pene' obruatur, discutienda sunt ea, quæ obscurant, et ea, quæ sunt eminẽtia, et prompta sumenda. Omnis enim motus animi, suũ quendã a' natura habet uultum, & sonum, & gestum, totumq; corpus hominis, & eius omnis uultus, omnesq; uoces, ut nerui in fidibus ita sonant, ut a' motu animi quoq; sunt pulsæ. Nam uoces, ut chordæ sunt intentæ, quæ ad quenq; tactum respondeãt, acuta, grauis, cita, tarda, magna, parua, quas tamen inter omnes est suo quoq; in genere medio cris. Atq; etiã illa sunt ab his delapsa plura genera, leue, asperum, contractum, diffusum, continenti spiritu, intermisso, fractum, scissum, flexo sono, attenuatum, inflatum. Nullum est enim horum similium generũ, quod non arte, ac moderatione tractetur, hi sunt actori, ut pictori expositi ad uariandũ colores. Aliud enim uocis genus iracundia sibi sumat, acutum, incitatum, crebro incidens.

Impius hortatur me frater, ut meos malis miser
Manderem natos— & ea, quæ tu dudum Antoni protulisti.
Segregare abs te ausus, &
Ecquis hoc animaduertit? uincite—
& Atreus fere' totus. Aliud miseratio, ac mæror, flexibile, plenum, interruptum, flebili uoce.
Quo' nunc me uertam? quod iter incipiam ingredi?
Domum paternam'ne? an ne ad Peliæ filias? & illa.
O pater, o patria, o Priami domus, & quæ sequuntur.
Hæc omnia uidi inflammari,
Priamo ui uitam euitari.
Aliud metus, demissum, & hæsitans, & abiectum.
Multi' modis sum circumuentus, morbo, exilio, atque inopia,

Tum pauor sapientiam mihi omnem ex animo expectorat,
Alter terribilem minitatur uitæ cruciatum, & necem,
Quæ nemo est tam firmo ingenio, & tanta confidentia,
Quin refugiat timido sanguine, atq; exalbescat metu,
Aliud uis, contentum, uehemens, imminens, quadam incitatione grauitatis.

Iterum Thyestes Atreum attractum aduenit,
Iterum iam aggreditur me, & quietum exsuscitat,
Maior mihi moles, maius miscendum est malum,
Qui illius acerbum cor contundam, & comprimam.

Aliud uoluptas, effusum, lene, tenerum, hilaratum, ac remissum.

Sed mihi cum tetulit coronam ob collocandas nuptias,
Tibi ferebat, cum simulabat sese alteri dare,
Tum ad te ludibunda docte, & delicate detulit.

Aliud molestia, sine commiseratione graue quiddam, & uno pressu, ac sono obductum,

Qua tempestate Paris Helenam innuptis iunxit nuptijs,
Ego tum grauida expletis iam ferè ad pariendum mensibus,
Per idem tempus Polydorum Hecuba partu postremo parit.

Omnes autem hos motus subsequi debet gestus non hic uerba exprimens scenicus, sed uniuersam rem, & sententiam non demonstratione, sed significatione declarans, laterũ inflexione, hac forti, ac uirili non ab scena, & histrionibus, sed ab armis, aut etiã à palæstra. Manus autem minus arguta, digitis subsequens uerba nõ exprimens, brachium procerius proiectum quasi quoddam telum orationis, supplosio pedis in contentionibus aut incipiẽdis, aut finiendis. Sed in ore sunt omnia. In eo autem ipso dominatus est omnis oculorũ, quo melius nostri illi senes, qui personatum, ne Roscium quidẽ, magnopere laudabant. Animi est enim omnis actio, & imago animi uultus est, indices oculi, nam hæc est una pars corporis, quæ quot animi motus sunt, tot significationes, & commutationes possit efficere. neq; uero est quisquam, qui eadẽ contuens efficiat, Theophrastus q̃dem Tauriscum quendam dixit actorem auersum solitum esse dicere, qui in agendo contuens aliquid, pronuntiaret. Quare oculorũ est magna moderatio. nam oris non est nimiũ mutanda species, ne aut ad ineptias, aut ad prauitatem aliquam deferamur. Oculi sunt, quorũ tum intentione, tum remissione, tum coniectu, tum hilaritate, motus animorum significemus apte cum genere ipso orationis. est enim actio quasi sermo corporis, quo magis menti congruẽs esse debet. Oculos autem na-

tura nobis, ut equo, & leoni setas, caudam, aures, ad motus animorũ
declarandos dedit. Quare in hac nostra actione secundũ uocẽ uul-
tus ualet, is autem oculis gubernatur. Atq; in ijs omnibus, quæ sunt
actionis, inest quædam uis à natura data. quare etiam hac imperiti,
hac uulgus, hac deniq; barbari maxime cõmouẽtur. uerba enim ne
minem mouent, nisi eum, qui eiusdem linguæ societate coniunctus est,
sententiæq; sæpe acutæ, non acutorum hominum sensus præteruo-
lant, actio, quæ præ se motum animi fert, omneis mouet. ijsdẽ enim
omnium animi motibus concitantur, & eos ijsdem notis, & in alijs
agnoscunt, et in seipsi iudicant. Ad actionis autem usum, atq; laudẽ,
maximam sine dubio partem uox obtinet, quæ primũ est optanda
nobis, deinde, quæcunq; erit, ea tuenda, de quo illud iã nihil ad hoc
præcipiendi genus quemadmodum uoci seruiatur, equidem magno-
pere censeo seruiendum. Sed illud uidetur ab huius nostri sermonis
officio non abhorrere, quod, ut dixi paulo ante, plurimis in rebus,
quod maxime est utile, id nescio quo pacto etiam decet maxime. nã ad
uocem in dicendo obtinendã nihil est utilius, quàm crebra mutatio,
nihil perniciosius, quàm effusa sine intermissione contentio, quid? ad
aures nostras, & actionis suauitatem, quid est uicissitudine, et uarie-
tate, et commutatione aptius? Itaq; idẽ Gracchus, quod potes audire
Catule ex Erycino cliente tuo literato homine, quẽ seruũ sibi ille ha
buit ad manum, cũ eburneola solitus est habere fistula, q stateret occul
te post ipsum, cum concionaretur, peritum hominẽ, qui inflaret celeri
ter eum sonum, quo illum aut remissum excitaret, aut à contentione
reuocaret. Audiui mehercule inquit Catulus, & sæpe sum ad-
miratus hominis cum diligentiam, tum etiã doctrinam, & scientiã.

Ego uero inquit Crassus, ac doleo quidem illos uiros in eã frau-
dem in rep. esse delapsos, quanq̃ ea tela texitur, & ea incitatur in ci
uitate ratio uiuendi, ac posteritatis ostenditur, ut eorũ ciuiũ, quos no
stri patres non tulerunt, iã similes habere cupiamus. Mitte obsecro
inquit Crasse Iulius sermonem istum, et te ad Gracchi fistulã refer,
cuius ego non dũ planè rationẽ intelligo. In omni uoce inqt Cras
sus, est quiddam mediũ, sed suũ cuiq; uoci, hinc gradatim ascendere
uocem utile, & suaue est. nam à principio clamare agreste quiddã
est, & illud idẽ ad firmandũ est uocem salutare. deinde est quiddã
contentionis extremũ, quod tamen inferius est, q̃ acutissimus clamor,
quò te fistula progredi non sinet, et tamen ab ipsa contentione reuo
cabit. Est itẽ cõtra qddã in remissione grauissimũ, quoq; tanq̃ sonorũ
gradibus descenditur. Hæc uarietas, et hic p omnes sonos uocis cur-

ſus, & ſe tuebitur, & actioni afferet ſuauitatem, ſed fiſtulatorem domi relinquetis, ſenſum huius conſuetudinis uobiſcum ad forum deferetis. Edidi quæ potui, nõ ut uolui, ſed ut me tẽporis anguſtiæ coegerunt. ſcitum eſt enim, cauſam conferre in tempus, cum afferre plura ſi cupias, non queas. Tu uero inqt Catulus, collegiſti omnia, quantũ ego poſſum iudicare, ita diuinitus, ut nõ à græcis didiciſſe, ſed eos ipſos hæc docere poſſe uideare. Me quidem iſtius ſermonis participem factum eſſe gaudeo, ac uellem ut meus gener ſodalis tuus Hortenſius affuiſſet, quem quidem ego confido omnibus iſtis laudibus, quas tu oratione complexus es, excellentem fore. Et Craſſus fore dicis inquit? ego uero eſſe iam iudico, & tum iudicaui, cũ me conſule in ſenatu cauſam defendit Africæ, nuperq; etiam magis cum pro Bithyniæ rege dixit. Quamobrem recte uides Catule, nihil enim iſti adoleſcenti neq; à natura, neq; à doctrina deeſſe ſentio, quo magis eſt tibi Cotta, & tibi Sulpiti uigilandũ, ac laborandũ. non enim ille mediocris orator ueſtræ quaſi ſuccreſcit ætati, ſed & ingenio peracri, & ſtudio flagranti, & doctrina eximia, & memoria ſingulari. cui quanquam faueo, tamen illum ætati ſuæ præſtare cupio, uobis uero illum tanto minorem præcurrere uix honeſtum eſt. Sed iam ſurgamus inquit, nosq; curemus, et aliquando ab hac contentione diſputationis animos noſtros, curamq; laxemus.

FINIS.

M. TVLLII CICERONIS DE CLARIS ORATORIBVS, QVI DICITVR BRVTVS.

VM E' Cilicia decedens Rhodum uenissem, et eo' mihi de Q. Hortẽsij morte esset allatum, opinione omniũ maiorẽ animo cœpi dolorem. c Nam & amico amisso, cum consuetudine iucunda, tum multorũ officiorũ coniunctione me priuatum uidebam, et interitu talis auguris dignitatem nostri collegij diminutam dolebam, qua in cogitatione, et cooptatũ me ab eo in collegium recordabar, in quo iuratus iudiciũ dignitatis meæ fecerat, & inauguratum ab eodẽ, ex quo augurum institutis in parentis eum loco colere debebã. Augebam etiã molestiam, quod magna sapientium ciuiũ, bonorumq; penuria, uir egregius, coniunctissimusq; mecum consiliorũ omnium societate, alienissimo reip. tempore extinctus, & authoritatis, & prudentiæ suæ triste nobis desyderiũ reliquerat. Dolebamq;, quod, non ut pleriq; putabant, aduersariũ, aut obtrectatorẽ laudũ mearum, sed socium potius, et consortem gloriosi laboris amiseram. Etenim si in leuiorũ artium studio memoriæ proditum est, poëtas nobiles poëtarũ æqualium morte doluisse, quo tandẽ animo eius interitum ferre debui? cum quo certare erat gloriosius, quàm omnino aduersarium non habere. cũ præsertim non modo nunquam sit, aut illius a' me cursus impeditus, aut ab illo meus, sed contra semper alter ab altero adiutus, et cõmunicando, et monendo, & fauendo. Sed quoniam ꝑpetua quadam felicitate usus ille cessit e' uita suo magis, quàm suorum ciuiũ tempore, & tum occidit, cum lugere facilius remp. posset, si uiueret, quàm iuuare, uixitq; tandiu, quàm licuit in ciuitate bene, beateq; uiuere, nostro incommodo, detrimentoq;, si est ita necesse, doleamus, illius uero mortis opportunitatẽ beneuolẽtia potius, quàm misericordia prosequamur, ut quotiescunq; de clarissimo, & beatissimo uiro cogitemus, illum potius, quàm nosmetipsos diligere uideamur. Nam si id dolemus, quod eo iã frui nobis non licet, nostrum est id malũ, quod modice feramus, ne id non ad amicitiã, sed ad domesticam utilitatẽ referre uideamur. sin tanquã illi ipsi acerbitatis aliqd acciderit angimur, summã eius felicitatẽ non satis grato animo interpretamur. Etenim si uiueret Q. Hortensius, cætera fortasse desyderaret unà cum reliquis bonis, et fortibus ciuibus, hũc autẽ, et præ-

ter cæteros, aut cum paucis sustineret dolorem, cum forum populi R. quod fuisset quasi theatrum illius ingenij, uoce erudita, & romanis, græcisq; auribus digna, spoliatum, atq; orbatum uideret. Equidē angor animo, non consilij, non ingenij, non authoritatis armis egere remp. quæ didiceram tractare, qbusq; me assuefeceram, quæq; erāt propria, cum præstantis in rep. uiri, tum bene moratæ, & bene constitutæ ciuitatis. quod si fuit in rep. tempus ullum, cum extorquere arma posset è manibus iratorum ciuium boni ciuis authoritas, et oratio, tum profecto fuit, cum patrociniū pacis exclusum est aut errore hominum, aut timore. Ita nobismetipsis accidit, ut quanquam essent multo magis alia lugenda, tamen hoc doleremus, qđ quo tempore ætas nostra perfuncta rebus amplissimis tanquā in portum confugere deberet, non inertiæ, neq; desidiæ, sed otij moderati, atq; honesti, cumq; ipsa oratio iam nostra canesceret, haberetq; suam quandā maturitatem, et quasi senectutem, tum arma sunt ea sumpta, qbus illi ipsi, qui didicerant eis uti gloriose, quemadmodum salutariter uterentur, nō reperiebant. Itaq; ij mihi uidentur fortunate, beateq; uixisse, cum in cæteris ciuitatibus, tum maxime in nostra, quibus, cū authoritate, rerumq; gestarum gloria, tum etiam sapientiæ laude perfrui licuit. Quorum memoria, & recordatio in maximis nostris, grauissimisq; curis iucunda sanè fuit, cum in eā nuper ex sermone quodā incidissemus. Nam cum inambularem in xisto, et essem otiosus domi, M. ad me Brutus, ut consueuerat, cum Tito Pomponio uenerat, homines cū inter se coniuncti, tum mihi ita cari, itaq; iucundi, ut eorum aspectu omnis, quæ me angebat, de rep. cura consederit, quos postquam salutaui, quid uos inquam Brute, et Attice nunc? quid tandē noui? Nihil sanè inquit Brutus, quod quidem, aut tu audire uelis, aut egò pro certo dicere audeam. Tum Atticus, eo inquit ad te animo uenimus, ut de rep. esset silentiū, & aliqd audiremus potius ex te, quàm te afficeremus ulla molestia. Vos uero inquam Attice, & præsentem me cura leuatis, & absenti magna solatia dedistis. nam uestris primū literis recreatus, me ad pristina studia reuocaui. Tum ille, legi inquit perlubēter epistolā, quam ad te Brutus misit ex Asia, qua mihi uisus est & monere te prudēter, et consolari amicissime. Recte inquam est uisus, nam me istis scito literis, ex diuturna pturbatione totius ualetudinis, tanquam ad aspiciendā lucem esse reuocatum. Atq; ut post Cannensem illam calamitatem primum Marcelli ad Nolam prælio populus se romanus erexit, posteaq; prosperæ res deinceps multæ consecutæ sunt, sic post rerum nostrarum, & com-

munium grauissimos casus, nihil ante epistolam Bruti mihi accidit, qđ uellem, aut quod aliqua ex parte solicitudines alleuaret meas. Tū Brutus, uolui id quidem efficere certe, & capio magnum fructum, siquidem quod uolui, tanta in re consecutus sum. Sed scire cupio quae te Attici literae delectauerunt? Istae uero inq̄ Brute non modo delectationem mihi, sed etiam, ut spero, salutem attulerunt. Salutem inqt ille? quodnam tandem genus istuc tam praeclarū literarū fuit?

An mihi potuit inquam esse aut gratior ulla salutatio, aut ad hoc tēpus aptior, q̄ illius libri, quo me hic affatus, quasi iacentē excitauit?

Tum ille, nempe eum dicis inqt, quo iste omnem rerū memoriam breuiter, &, ut mihi qdē uisum est, pdiligenter cōplexus est. Istū ipsum inquā Brute dico librū mihi saluti fuisse. Tū Atticus, Optatissimum mihi qdē est, quod dicis, sed quid tandem habuit liber iste, quod tibi aut nouū, aut tanto usui posset esse? Ille uero, & noua inquam mihi qdem multa, et eā utilitatem, quam requirebā, ut explicatis ordinibus temporū, uno in conspectu omnia uiderē, quae cū studiose tractare coepissem, ipsa mihi tractatio literarū salutaris fuit, admonuitq; Pomponi, ut à te ipso sumerem aliqd ad me reficiendū, teq; remunerandum, si non pari, at grato tamen munere, quanquam illud Hesiodium laudatur à doctis, quod eadē mensura reddere iubet, qua acceperis, aut etiam cumulatiore, si possis. Ego autem uoluntatem tibi profecto emetiar, sed rem ipsam non dum posse uideor, idq; ut ignoscas à te peto. Nec enim ex nouis (ut agricolae solēt) fructibus est, unde tibi reddam, quod accepi, sic omnis foetus repressus, exustusq; flos siti ueteris ubertatis exaruit, nec ex conditis, qui iacēt in tenebris, & ad quos omnis nobis aditus, q pene solis patuit, obstructus est. Seremus igitur aliquid tanquam in inculto, et derelicto solo, quod ita diligenter colemus, ut impendijs etiam augere possimus largitatem tui muneris, modo idē noster animus efficere possit, quod ager, qui, cum multos annos quieuit, uberiores efferre fruges solet.

Tum ille, Ego uero & expectabo ea, quae polliceris, neq; exigam, nisi tuo commodo, & erunt mihi pergrata, si solueris. Mihi quoq; inquit Brutus, & expectanda sunt ea, quae Attico polliceris, & si fortasse ego à te huius uoluntarius procurator petam, quod ipse, cui debes, incommodo exacturum negat. At uero inquam tibi ego Brute non soluam, nisi prius à te cauero, amplius eo nomine neminem, cuius petitio sit, petiturum. Non mehercule inquit tibi repromittere istuc quidem ausus sim, nam hunc, qui negat, uideo flagitatorem, nō illum quidem tibi molestum, sed assiduum ta-

men, & acrem fore. Tum Pomponius, ego uero inquit Brutum nihil mentiri puto. Videor enim iam te ausurus esse appellare, quoniã longo interuallo modo primũ animaduerti paulo te hilariorẽ. Itaq; quoniam hic quod mihi deberetur se exacturum professus est, quod huic debes, ego à te peto. Quidnam id inquã? Vt scribas inqt aliquid, iampridẽ enim conticuerunt tuæ literæ. Nã, ut illos de rep. libros edidisti, nihil à te sane postea accepimus, eisq; nosmetipsi ad rerum naturalium memoriam comprehendendã impulsi, atq; incensi sumus. Sed illa cum poteris, atq; ut possis rogo. Nunc uero inqt, si es animo uacuo, expone nobis, quod quærimus. Quidnam est id inquam? Quod mihi nuper in Thusculano inchoasti de oratoribus, quando esse cœpissent, qui etiã, & quales fuissent. Quem ego sermonem cum ad Brutum tuum, uel nostrũ potius, detulissem, magnopere hic audire se uelle dixit. Itaq; hunc elegimus diẽ, cum te sciremus esse uacuum. Quare, si tibi est commodum, ede illa, quæ cœperas, & Bruto, & mihi. Ego uero inquã, si potuero, faciam uobis satis. Poteris inquit. relaxa modo paulũ animum, aut sane (si potes) libera. Nempe igitur hinc tum Pòponi ductus est sermo, quod erat à me mentio facta, causam Deiotari fidelissimi, atq; optimi regis ornatissime, & copiosissime à Bruto me audisse defensam. Scio inqt ab isto initio tractum esse sermonem, teq; Bruti dolentẽ uicẽ, quasi defleuisse iudiciorum uastitatem, & fori. Feci inquam istuc quidem, & sæpe facio. Nam mihi Brute in te intuenti crebro in mentem uenit uereri, ecquodnam curriculũ aliquando sit habitura tua, et natura admirabilis, & exqsita doctrina, et singularis industria. Cum enim in maximis causis uersatus esses, & cũ tibi ætas nostra iam cederet, fascisq; summitteret, subito in ciuitate cũ alia ceciderunt, tum etiam eaipsa, de qua disputare ordimur, eloquentia obmutuit. Tum ille cæterarum rerũ causa inquit istuc et doleo, & dolendum puto, Dicendi autem me, non tam fructus, & gloria, quàm studium ipsum, exercitatioq; delectat, quod mihi nulla res eripiet, te præsertim tam studioso. Et dicere enim bene nemo potest, nisi qui prudẽter intelligit. Quare qui eloquentiæ ueræ dat operam, dat prudentiæ, qua ne maximis quidem in bellis æquo animo carere quisquã potest. Præclare inquam Brute dicis, eoq; magis ista dicendi laude delector, quod cætera, quæ sunt quondam habita in ciuitate pulcherrima, nemo est tam humilis, qui se non aut posse adipisci, aut adeptum putet. Eloquentem neminem uideo factum esse uictoria. Sed quo facilius sermo explicetur, sedentes, si uidetur, agamus. Cum idẽ placuisset illis

ſet illis, tum in pratulo propter Platonis ſtatuã conſedimus. HIC
ego: laudari igitur eloquentiá, et quanta uis ſit eius expromere, quã-
tamq́; ijs, qui ſint eam conſecuti, dignitatem afferat, neq; propoſitum
nobis eſt hoc loco, neque neceſſarium. Hoc uero ſine ulla dubitatione
confirmauerim, ſiue illa arte pariatur aliqua, ſiue exercitatione qua
dam, ſiue natura, rem unam eſſe omnium difficillimã. quibus enim
ex quinque rebus conſtare dicitur, earum unaquæq; eſt ars ipſa ma-
gna per ſeſe. Quare quinque artium concurſus maximarum, quã-
tam uim, quantamq́; difficultatem habeant, exiſtimari poteſt. Teſtis
eſt Græcia, quæ cũ eloquentiæ ſtudio ſit incenſa, iádiuq́; excellat in
ea, præſtetq́; cæteris, tamen omnes artes uetuſtiores habet, & multo
ante, non inuentas ſolum, ſed etiã perfectas, quàm hæc eſt à græcis
elaborata dicẽdi uis, atq; copia. In quam cum intueor, maxime mihi
occurrunt Atticæ, et quaſi lucent Athenæ tuæ, qua in urbe primum
ſe orator extulit, primumq́; etiam monimentis, & literis oratio eſt
cœpta mandari, tamen ante Periclem, cuius ſcripta quædam ferun-
tur, & Thucydidem, qui nõ naſcentibus Athenis, ſed iã adultis fue-
runt, litera nulla eſt, quæ quidem ornatum aliquem habeat, & ora
toris eſſe uideatur. Quanquam opinio eſt, & eum, qui multis annis
ante hos fuerit, Piſiſtratum, & paulo ſeniorẽ etiã Solonem, poſteáq;
Cliſthenẽ multum ut temporibus illis ualuiſſe dicendo. Poſt hác æta
tem aliquot annis, ut ex Attici monimentis poteſt perſpici, Themiſto-
cles fuit, quem conſtat cum prudentia, tum etiam eloquentia præſti-
tiſſe. poſt Pericles, qui cũ floreret omni genere uirtutis, hac tamen fuit
laude clariſſimus. Cleonem etiam temporibus illis turbulentum illũ
quidem ciuem, ſed tamen eloquentem conſtat fuiſſe, huic ætati ſuppa
res Alcibiades, Critias, Theramenes, quibus temporibus, quod dicen
di genus uiguerit, ex Thucydidis ſcriptis, qui ipſe tum fuit, intelligi
maxime poteſt. grandes erant uerbis, crebri ſententijs, compreſſione
rerum breues, & ob eam ipſam cauſam interdum ſubobſcuri. Sed,
ut intellectum eſt, quantam uim haberet accurata, et facta quodam
modo oratio, tum etiam magiſtri dicendi multi ſubito extiterunt, tum
Leontinus Gorgias, Traſymachus Chalcædonius, Protagoras Abde
rites, Prodicus Cius, Hippias Helæus, in honore magno fuit, alijq́;
multi temporibus eiſdem docere ſe profitebantur, arrogantibus ſanè
uerbis, quemadmodum cauſa inferior (ita enim loquebantur) dicẽdo
fieri ſuperior poſſet. Iis oppoſuit ſeſe Socrates, qui ſubtilitate quadã
diſputandi refellere eorum inſtituta ſolebat uerbis. Huius ex uberri
mis ſermonibus extiterunt doctiſſimi uiri, primumq́; tum philoſo-

phia, non illa de natura, quæ fuerat antiquior, sed hæc, in qua de bonis rebus, & malis, deq; hominum uita, et moribus disputatur, inuenta dicitur, quod quoniam genus ab hoc, quod proposuimus, abhorret, philosophos aliud in tempus reijciamus, ad oratores, a quibus digressi sumus, reuertamur. Extitit igitur iam senibus illis, quos paulo ante diximus, Isocrates, cuius domus cunctæ Græciæ quasi ludus quidam patuit, atq; officina dicendi, magnus orator, & perfectus magister, quanquam forensi luce caruit, intraq; parietes aluit eam gloriam, quam nemo quidem meo iudicio, est postea consecutus. is & ipse scripsit multa præclare, & docuit alios, & cum cætera melius, quàm superiores, tum primus intellexit, etiam in soluta oratione, dum uersum effugeres, modum tamen, et numerum quendam oportere seruari. Ante hunc enim uerborum quasi structura, & quædam ad numerum conclusio nulla erat, aut siquando erat, non apparebat, eam dedita opera esse quæsitam, quæ forsitan laus sit, ueruntamen natura magis, tum casu nonnunquam, quàm aut ratione aliqua, aut obseruatione fiebat. Ipsa enim natura circunscriptione quadam uerborum comprehendit, concluditq; sententiam. Quæ cum aptis constricta uerbis est, cadit etiam plerunque numerose. Nam & aures ipsæ quid plenum, quid inane sit, iudicant, et spiritu quasi necessitate aliqua, uerborum comprehensio terminatur, in quo non modo defici, sed etiam laborare turpe est. Tum fuit Lysias ipse quidem in causis forensibus non uersatus, sed egregie subtilis scriptor, atq; elegans, quem iam prope audeas oratorem perfectum dicere, nam plane quidem perfectum, & cui nihil admodum desit, Demosthenem facile dixeris, nihil acute inueniri potuit in eis causis, quas scripsit, nihil (ut ita dicam) subdole, nihil uersute, quod ille non uiderit, nihil subtiliter dici, nihil presse, nihil enucleate, quo fieri possit aliquid limatius, nihil contra grande, nihil incitatum, nihil ornatum, uel uerborum grauitate, uel sententiarum, quo quicquam esset elatius. Huic Hyperides proximus, & Aeschines fuit, & Lycurgus, & Dinarchus, & is, cuius nulla extant scripta, Demades, alijq; plures. hæc enim ætas effudit hanc copiam, &, ut opinio mea fert, succus ille, & sanguis incorruptus usque ad hanc ætatem oratorum fuit, in qua naturalis inesset, non fucatus nitor. Phalereus enim successit eis senibus adolescens, eruditissimus ille quidem horum omnium, sed non tam armis institutus, quàm palæstra, itaque delectabat magis Athenienses, quàm inflammabat. processerat enim in solem, & puluerem, non ut e militari tabernaculo, sed ut e Theophrasti doctissimi

ctissimi hominis umbraculis. hic primus inflexit orationem, & eã mollem, teneramq; reddidit, & suauis, sicut fuit, uideri maluit, quã grauis, sed suauitate ea, qua perfunderet animos, non qua perfringeret, & tantum ut memoriam concinnitatis suæ, non quemadmodũ de Pericle scripsit Eupolis, cum delectatione aculeos etiam relinqueret in animis eorum, à quibus esset auditus. Vides'ne igitur, ut in ea ipsa urbe, in qua & nata, et alta sit eloquentia, quam ea serò prodierit in lucem? siquidem ante Solonis ætatem, & Pisistrati, de nullo, ut diserto memoriæ proditum est. At hi quidẽ, ut populi R. ætas est, senes, ut Atheniensium secla numerãtur, adolescentes debent uideri. Nam & si Seruio Tullo regnante uiguerunt, tamen multo diutius Athenæ iam erant, quàm est Roma ad hodiernũ diẽ, nec tamen dubito, quin habuerit uim magnam semper oratio. Neq; enim iã troicis temporibus tantum laudis in dicendo Vlyssi tribuisset Homerus, & Nestori, quorum alterum uim habere uoluit, alterum suauitatẽ, nisi iam tum esset honos eloquentia. neq; ipse poëta hic tam idẽ ornatus in dicendo, ac planè orator fuisset, cuius & si incerta sunt tempora, tamen annis multis fuit ante Romulum, siquidem non infra superiorem Lycurgum fuit, à quo est disciplina Lacedæmoniorum astricta legibus. Sed studiũ eius generis, maiorq; uis agnoscitur in Pisistrato. Deniq; hunc proximo seculo Themistocles insecutus est, ut apud nos perantiquus, ut apud Athenienses non ita sanè uetus. fuit. n. regnante iam Græcia, nostra autem ciuitate non ita pridem dominatu regio liberata, nam bellum Volscorum illud grauissimum, cui Coriolanus exul interfuit, eodem ferè tempore, quo Persarum bellũ fuit, similisq; fortuna clarorum uirorũ, siquidẽ uterq;, cum ciuis egregius fuisset, populi ingrati pulsus iniuria, se ad hostes contulit, conatũq; iracundiæ suæ, morte sedauit, nam & si aliter est apud te Attice de Coriolano, cõcede tamen, ut huic generi mortis potius assentiar. At ille ridens, tuo uero inquit arbitratu, quoniã qdẽ concessum est rhetoribus mentiri & in historijs, ut aliqd dicere possint argutius ut enim tu nũc de Coriolano, sic Clitarchus, sic Stratocles de Themistocle finxit. Nam quẽ Thucydides, qui & Atheniensis erat, & summo loco natus, summusq; uir, et paulo ætate posterior, tantũ mortuũ scripsit, & in Attica clàm humatum, addidit fuisse suspicionem ueneno sibi consciuisse mortem, hũc isti aiunt, cum taurũ immolauisset, excepisse sanguinem patera, & eo poto, mortuũ concidisse. hanc enim mortem rhetoricæ, & tragicæ ornare potuerunt. illa mors uulgaris nullam præbebat materiem ad ornatum. quare quoniam tibi quadrat, oĩa

fuisse in Themistocle paria, et Coriolano, pateram quoque à me su-
mas licet, præbebo etiam hostiam, ut Coriolanus sit planè alter The-
mistocles. Sit sanè inquam, ut lubet de isto, et ego cautius posthac
historiam attingam te audiente, quem rerum romanarum authorē
laudare possum religiosissimũ. Sed tũ ferè Pericles Xantippi filius,
de quo ante dixi, primus adhibuit doctrinam, quæ quanquam tum
nulla erat dicendi, tamen ab Anaxagora physico eruditus exercita-
tionem mentis à reconditis, abstrusisq; rebus, ad causas forenses, po
pularesq; facile traduxerat, huius suauitate maxime hilaratæ sunt
Athenæ, huius ubertatem, et copiam admiratæ, eiusdem uim dicen-
di, terroremq; timuerunt. Hæc igitur ætas prima Athenis oratorem
propè perfectum tulit. Nec enim in, constituentibus rẽp. nec in bel-
la gerentibus, nec in impeditis, ac regum dominatione deuinctis, na-
sci cupiditas dicendi solet. Pacis est comes, otijq; socia, et iam bene con
stitutæ ciuitatis, quasi alumna, quædam eloquentia. Itaq; ait Aristo
teles, cum sublatis in Siciliã tyrannis res priuatæ longo interuallo
iudicijs repeterentur, tum primum, quod esset acuta illa gens, et cõtro
uersia natura, artem, & præcepta siculos Coracem, et Tisian conscri
psisse, nam antea neminem solitum uia, nec arte, sed acurate tamen,
& de scripto plerosque dicere, scriptasq; fuisse, & paratas à Prota
gora rerũ illustriũ disputationes, quæ nunc communes appellantur
loci. Quod idem fecisse Gorgiam, cũ singularum rerum laudes, uitu-
perationesq; conscripsisset, quod iudicaret hoc oratoris maxime pro-
prium, rem augere posse laudando, uituperandoq; rursus affligere.
Huic Antiphontem Rhamnusium similia quædam habuisse conscri
pta, quo neminem unquam melius ullam orauisse capitis causam, cũ
se ipse defenderet, se audiente locuplex author scripsit Thucydides.
Nã Lysiam primo profiteri solitũ artem esse dicendi, deinde qđ Theo
dorus esset in arte subtilior, in orationibus autem ieiunior, orationes
eum scribere alijs cœpisse, artem remouisse. Similiter Isocratem pri-
mo artem dicendi esse negauisse, scribere autem alijs solitum oratio-
nes, quibus in iudicijs uterentur, sed cum ex eo, quia quasi committe
ret contra legem, quo quis iudicio circumueniretur, sepe ipse in iudi-
cium uocaretur, orationes alijs destitisse scribere, totumq; se ad ar-
tes componendas transtulisse. Et Græciæ quidem oratorum partus,
atq; fonteis uides ad nostrorũ annalium rationem ueteres, ad ipso-
rum sanè recentes. Nam ante quàm delectata est Atheniensiũ ciui-
tas hac laude dicendi, multa iam memorabilia & in domesticis, &
in bellicis rebus effecerat. Hoc autem studiũ non erat cõmune Græ-

ciæ, sed

ciæ,ſed proprium Athenarŭ.quis enim aut arguum oratorem,aut
corinthium,aut Thebanum ſcit fuiſſe temporibus illis ? niſi quid de
Epaminunda docto homine ſuſpicari libet.Lacedæmoniŭ uero uſq;
ad hoc tempus audiui fuiſſe neminem,Menelaum ipſum,dulcem illŭ
quidem tradit Homerus,ſed pauca dicentem.breuitas autem laus eſt
interdum in aliqua parte dicendi,in uniuerſa eloquentia laudẽ non
habet.At uero extra Græciam magna dicendi ſtudia fuerunt,maxi
muq; huic laudi habiti honores illuſtre oratorum nomẽ reddiderŭt.
Nam,ut ſemel è Peireo eloquentia euecta eſt,omnes peragrauit in=
ſulas,atq; ita peregrinata tota Aſia eſt,ut ſe externis oblineret mo-
ribus,omnẽq; illă ſalubritatẽ atticæ dictionis,quaſi ſanitatem perde
ret,ac loq pene dediſceret.Hinc aſiatici oratores nõ contẽnendi qui
dem,nec celeritate,nec copia,ſed parum preſſi,& nimis redŭdătes,
Rhodij ſaniores,et atticorum ſimiliores,ſed de græcis hactenus.eteni
hæc ipſa forſitan fuerunt non neceſſaria. Tum Brutus, iſta uero
inquit,quàm neceſſaria fuerint,nõ facile dixerim,iucunda certe mi
hi fuerunt,neq; ſolum non longa,ſed etiam breuiora, quàm uellem.
Optime inquam,ſed ueniamus ad noſtros,de quibus difficile eſt plus
intelligere,quă q̃tum ex monimentis ſuſpicari licet.Quis enim pu=
tet aut celeritatem ingenij L.Bruto illi nobilitatis ueſtræ pricipi de
fuiſſe?qui de matre ſuauianda ex oraculo Apollinis tam acute,argu
teq; coniecerit,q ſummă prudentiă ſimulatione ſtultitiæ texerit,q po
tentiſſimum regem,clariſſimi regis filium,expulerit,ciuitatẽq; ppe-
tuo dominatu liberatam,magiſtratibus annuis,legibus,iudicijsq; de
uinxerit,qui collegæ ſuo imperiŭ abrogauerit,ut è ciuitate regalis
nominis memoriă tolleret,quod certe effici nõ potuiſſet,niſi eſſet ora
tione pſuaſum.Videmus itẽ paucas annis poſt reges exactos,cŭ plebs
prope ripam Anienis ad tertium milliarium conſediſſet,eumq; mõ-
tem,qui ſacer appellatus eſt,occupauiſſet,M.Valerium dictatorem di
cendo ſedauiſſe diſcordias,eiq; ob eam rem honores ampliſſimos ha
bitos,& eum primum ob eam ipſam cauſam maximum eſſe appella
tum.Ne L.Valerium quidem potitum,arbitror non aliquid potuiſſe
dicendo,qui poſt decemuiralem inuidiă plebem in patres incitatam,
legibus,et concionibus ſuis mitigauerit.Poſſumus Appiŭ Claudiŭ ſu
ſpicari diſertŭ,qa ſenatŭ iamiam inclinatum,à Pyrrhi pace reuoca
uerit.Poſſumus C.Fabricium,qa ſit ad Pyrrhum de captiuis recupe
randis miſſus orator.T.Corŭcanŭ,quod ex põtificŭ cõmentarijs lon
ge plurimŭ ingenio ualuiſſe uideatur.M.Curiŭ,quod is tribunus pl.
interrege Appio Cæco diſerto homine comitia contra leges habẽte,

cum de plebe consulē non accipiebat, patres ante authores fieri coegerit, quod fuerit permagnum non dum lege Menia lata. Licet aliqd etiam de M. Popilij ingenio suspicari, qui cum cons. esset, eodemq; tēpore sacrificium publicum cum læna faceret, quod erat flamen carmentalis, plebis contra patres concitatione, & seditione nuntiata, ut erat læna amictus, ita uenit in concionem, seditionemq; cum authoritate, tū oratione sedauit. Sed eos oratores habitos esse, aut omnino tū ullū eloquētiæ præmiū fuisse, nihil sane mihi legisse uideor, tantummodo coniectura ducor ad suspicandum. Dicitur etiam C. Flaminius is, qui tribunus pl. legem de agro gallico, et piceno uiritim diuidendo tulerit, qui cons. apud Trasimenum sit interfectus, ad populū ualuisse dicendo. Quintus etiam Maximus uerrucosus orator habitus est temporibus illis, & Q. Metellus is, qui bello punico secundo cum L. Veturio Philone consul fuit. Quem uero extet, & de quo sit memoriæ proditum eloquentem fuisse, & ita esse habitum, primus est M. Cornelius Cethegus, cuius eloquentiæ est author, & idoneus quidem mea sententia Q. Ennius, præsertim cum & ipse eum audiuerit, et scribat de mortuo, ex quo nulla suspicio est, amicitiæ causa esse mentitum. est igitur sic apud illum in nono (ut opinor) annali.

Additur orator Cornelius suauiloquenti,
*Ore Cethegus Marcus studio, collegam,
Filius,- & oratorem appellat, & suauiloquentiam tribuit, quæ nunc quidem non tam est in plerisq;. latrant enim iam quidam oratores, non loquuntur, sed est ea laus eloquentiæ certe maxima.
-Is dictus ollis popularibus olim
Qui tum uiuebant homines, atque æuum agitabant,
Flos delibatus populi.- Probe uero, ut enim hominis decus ingenium, sic ingenij ipsius lumen est eloquentia, qua uirum excellentem plæclare tum illi homines florem populi esse dixerunt.
-Suadæq; medulla,
πειθὼ quam uocant græci, cuius effector est orator, hanc suadam appellauit Ennius, eius autem Cethegum medullam fuisse uult, ut quam deam in Periclis labris scripsit Eupolis sessitauisse, huius hic medullam nostrum oratorem fuisse dixerit. At hic Cethegus cons. cum P. Tuditano fuit bello punico secundo, quæstorq; his consulibus M. Cato, modo plane, annis. CXL. ante me consulem, & id ipsum nisi unius esset Ennij testimonio cognitū, hūc uetustas, ut alios fortasse multos, obliuione obruisset. Illius autē ætatis, q sermo fuerit ex Næuianis scriptis intelligi potest. his enim consulibus, ut in ue-

teribus commentarijs scriptum est, Næuius est mortuus, quanq̃ Var-
ro noster diligentissimus inuestigator antiquitatis, putat in hoc erra
tum, uitamq; Næuij producit longius. Nã Plautus P. Claudio L. Por
tio uiginti annus post illos, quos ante dixi, consules mortuus est Cato
ne censore. Hũc igitur Cethegum consecutus est ætate Cato, qui annis
IX. post eum fuit cons. eum nos, ut peruete rẽ habemus, qui L. Mar
tio. M. Manilio cons. mortuus est annis. LXXXIII. ipsis ante me con
sulem. Nec uero habeo quenquam antiquiorem, cuius quidẽ scripta
proferenda putem, nisi quẽ Appij Cæci oratio hæc ipsa de Pyrrho,
& nonnullæ mortuorũ laudationes forte delectant, et hercules hæ
quidem extant. ipsæ enim familiæ sua quasi ornamenta, ac monimẽ
ta seruabant, & ad usum, siquis eiusdem generis occidisset, et ad me
moriam laudũ domesticarũ, et ad illustrandum nobilitatẽ suã, q̃q̃
his laudationibus historia rerũ nostrarũ est facta mendosior. multa
enim scripta sunt in eis, quæ facta non sunt, falsi triũphi, plures con
sulatus, genera etiã falsa, et ad plebem transitiones, cum homines hu
miliores in alienum eiusdem nominis infunderentur genus, ut si ego
me à M. Tullio esse dicerem, qui Patricius cũ Ser. Sulpitio consul an
no decimo post exactos reges fuit. Catonis autẽ orationes nõ minus
multæ ferè sunt, quã attici Lysiæ, cuius arbitror plurimas esse. est
enim atticus, quoniam certe Athenis est & natus, et mortuus, et fun
ctus omni ciuium munere, quanquam Timæus eum, quasi licinia, et
mutia lege repetit Syracusas. & quodãmodo ẽ nonnulla in ijs etiã
inter ipsos similitudo, acuti sunt, elegãtes, faceti, breues. Sed ille græ-
cus ab omni laude felicior. habet. n. certos sui studiosos, qui non tam
habitus corporis opimos, quã gracilitates consectentur, quos, ualetudo
modo bona sit, tenuitas ipsa delectat, quanquam in Lysia sunt sæpe
etiam lacerti, sic, ut & fieri nihil possit ualentius, uerum est certe ge
nere toto strigosior, sed habet tamen suos laudatores, qui hac ipsa eius
subtilitate admodum gaudeant. Catonem uero quis nostrorũ orato
rum, qui quidem nunc sunt, legit? aut quis nouit omnino? At quẽ ui
rum (dij boni) mitto ciuem, aut senatorem, aut imperatorẽ? oratorem
enim hoc loco quærimus, quis illo grauior in laudando? acerbior in
uituperãdo? in sententijs argutior? in docendo, edisserẽdoq; subtilior?
Refertæ sunt orationes amplius centumquinquaginta, quas quidem
adhuc inuenerim, & legerim, et uerbis, et rebus illustribus, licet ex
his eligant ea, quæ notatione, et laude digna sint, omnes oratoriæ uir
tutes in eis reperientur. Iam uero origines eius quẽ florẽ, aut q̃d lu
mẽ eloquẽtiæ nõ habent? amatores huic desunt, sicuti multis iã ante

seculis, & Philisto siracusio, & ipsi Thucydidi. Nam, ut horum cōcisis sententijs, interdum etiam non satis apertis cum breuitate, tum nimio acumine, officit Theopōpus elatione, atq; altitudine oratiōis suæ, quod idem Lysiæ Demosthenes, sic Catonis luminibus obstruxit hæc posteriorum quasi exaggerata altius oratio. Sed & in nostris inscitia est, quod ij ipsi, qui in græcis antiquitate delectantur, eaq; subtilitate, quā atticam appellant, hāc in Catone nō nouerunt quidem, Hyperidæ uolunt esse, & Lysiæ, laudo, sed cur nolunt Catonis? attico genere dicendi se gaudere dicunt, sapienter id quidē, atq; utinam imitarentur, nec ossa solum, sed etiā sanguinem, gratum est tamen quod uolunt, cur igitur Lysias, et Hyperides amatur, cū penitus ignoretur Cato? antiquior est huius sermo. & quædā horridiora uerba. ita enim tum loquebātur, id muta, quod tum ille non potuit, & adde numeros, & aptior sit oratio, ipsa uerba compone, et quasi cogmenta, quod ne græci quidem ueteres factitauerunt, iā neminem antepones Catoni. Ornari orationem græci putant, si uerborum imutationibus utantur, quos appellant τρόπους, et sentētiarū, orationisq; formis, quæ uocant σχήματα, non uerisimile est, quām sit in utroq; genere & creber, et distinctus Cato. Nec uero ignoro non dum esse satis politum hunc oratorem, & quærendum esse aliquid perfectius, quippe cum ita sit ad nostrorum temporū rationem uetus, ut nullius scriptum extet dignum quidem lectione, quod sit antiquius, sed maiore honore in omnibus artibus, quā in hac una dicendi, uersatur antiquitas. quis enim eorum, qui hæc minora animaduertunt, nō ītelligit Canachi signa rigidiora esse, quā ut imitentur ueritatē? Calamidis dura illa quidem, sed tamen molliora, quām Canachi. nō dū Myronis satis ad ueritatem adducta, iam tamen quæ non dubites pulchra dicere. pulchriora etiā Policleti, & iam planè perfecta, ut mihi q̄dē uideri solent. Similis in pictura ratio est, in qua Zeusim, et Polygnotum, & Timantem, et eorum, qui non sunt usi plusquam quatuor coloribus, formas et liniamenta laudamus. At in Eetione, Nicomacho, Protogene, Apelle iā pfecte sunt omnia, et nescio an reliquis in rebus omnibus idē eueniat. nihil est enim simul et inuentum, et pfectum. Nec dubitari debet, quin fuerint ante Homerū poëtæ, qđ ex eis carminibus intelligi potest, quæ apud illū, et in phæacum, & in procorum epulis canuntur. Quid nostri ueteres uersus ubi sunt?

Quos olim Fauni, uatesq; canebant, [marginal manuscript note: Versibus]

Cum neq; musarum scopulos, nec dicti studiosus quisquam erat ante hunc. ait ipse de se, nec mentitur in gloriando. sic enim sese res

habet, nam & odyssea latina est, sic, tanquam opus aliquod Dædali, & Liuianæ fabulæ non satis dignæ, quæ iterum legantur. Atq; hic Liuius, qui primus fabulã C. Clodio Cæci filio, et M. Tuditano cõs. docuit anno ipso ante quàm natus est Ennius, post Romam conditam autem quadringentesimodecimo, ut hic ait, quem nos sequimur. est enim inter scriptores de numero annorum controuersia. Accius autem à Q. Maximo Quintum consule captum Tarento scripsit Liuium annis. XXX. postquam eum fabulam docuisse, & Atticus scribit, & nos in antiquis commentarijs inuenimus. Docuisse autem fabulam annis post XI. C. Cornelio Qu. Minutio cons. ludis luctatijs, quos Salinator senensi prælio uouerat, in quo tantus error Accij fuit, ut his cons. XL. annos natus Ennius fuerit, cui cũ æqualis fuerit Liuius, minor fuit aliquanto is, q primus fabulã dedit, quam ij q multas docuerant ante hos cons. & Plautus, & Næuius. Hæc si minus apta uidentur huic sermoni Brute Attico assigna, qui me inflammauit studio illustrium hominum ætates, & tempora persequendi.

Ego uero inquit Brutus, et delector ista quasi notatione temporum, & ad id, quod instituisti oratorum genera distinguere ætatibus, istã diligentiam esse accommodatam puto. Recte inquã Brute intelligis, atq; utinam extarent illa carmina, quæ multis seclis ante suam ætatẽ in epulis esse cantitata à singulis conuiuis de clarorũ uirorũ laudibus in originibus scriptũ reliqt Cato, tamen illius, quẽ in uatibus, et faunis enumerat Ennius, bellũ punicũ, quasi Myronis opus delectat. Sit Ennius sanè, ut est certe, pfectior, q si illũ, ut simulat, contẽneret, non oĩa bella psequens primũ illud punicũ acerrimũ bellũ reliqsset. Sed ipse dicit, cur id faciat, -Scripsere (inquit) alij rẽ Versibus- et luculente qdẽ scripserunt, etiam si minus, quàm tu, polite. Nec uero tibi aliter uideri debet, q à Næuio, uel sumpsisti multa, si fateris, uel si negas, surripuisti. Cũ hoc Catone grãdiores natu fuerũt C. Flaminius. C. Varro. Q. Maximus. Q. Metellus. P. Lentulus. P. Crassus, q cum superiore Africano cons. fuit. Ipsum Scipionem accepimus non infantem fuisse, filius qdem eius, is qui hunc minorem Scipionem à Paulo adoptauit, si corpore ualuisset imprimis habitus esset disertus, indicant cum oratiunculæ, tum historia quædã græca, scripta dulcissime. Numeroq; eodem fuit Sex. Aelius, iuris qdem ciuilis omnium peritissimus, sed etiam ad dicendũ paratus. De minoribus autem C. Sulpitius gallus, q maxime omniũ nobiliũ græcis literis studuit, isq; & oratorũ in numero est habitus, & fuit reliqs rebus ornatus, atq; elegans. iam enim erat unctior quædam, splen=

didiorq; consuetudo loquendi. Nam hoc prætore ludos Apollini faciẽte, cum Thyesten fabulam docuisset Q. Martio. Gn. Seruilio cons. mortem obijt Ennius. Erat ijsdem temporibus T. Gracchus. P. F. qui bis consul, & censor fuit, cuius est oratio græca apud Rhodios, quẽ ciuem cum grauem, tum etiam eloquentem constat fuisse. P. etiã Scipionem Nasicam, qui est Corculum appellatus, qui item bis cons. & censor fuit, habitum eloquentem, M. aliũ illius, qui sacra acceperit filiũ, dicunt etiã L. Lentulum, qui cum C. Figulo cons. fuit Q. nobiliorẽ M. filium, iam patrio instituto deditum studio literarum, q etiã Q. Ennium, q cum patre eius in Aetolia militauerat ciuitate donauit, cum triumuir coloniã deduxisset, et T. Annium Luscum huius Q. filij collegam non indisertum dicunt fuisse. Atq; etiã L. Paulus Africani pater, personam principis ciuis facile dicendo tuebatur. At uero etiam tum Catone uiuo, qui annos quinq;, & LXXX. natus excessit è uita, cum quidẽ eo ipso anno contra Seruium Galbam, ad populum summa contentione dixisset, quam etiam orationem scriptam reliquit, sed uiuo Catone minores natu multi uno tẽpore oratores floruerunt. Nam & A. Albinus is, qui græce scripsit historiã, qui cons. cum L. Lucullo fuit, & literatus, et disertus fuit, & tenuit cum hoc locum quendam, etiam Ser. Fuluius, et unà Ser. Fabius pictor, & iuris, & literarũ, & antiquitatis bene peritus. Q. q; Fabius Labeo fuit ornatus ijsdem ferè laudibus. Nam Q. Metellus, is, cuius quatuor filij consulares fuerunt, in primis est habitus eloquens, qui pro L. Cotta dixit, accusante Africano, cuius et aliæ sunt orationes, & contra. T. Gracchum exposita est in C. Fannij annalibus, tũ ipse L. Cotta ueterator habitus, sed C. Lælius, & P. Africanus in primis eloquentes, quorum extant orationes, ex quibus existimari de ingenijs oratorũ potest. Sed inter hos ætate paulũ his antecedens sine controuersia Ser. Galba eloquentia præstitit, & nimirũ is princeps ex latinis, illa oratorũ propria, & quasi legitima opera tractauit, ut egrederetur à proposito ornandi causa, ut delectaret animos, aut permoueret, ut augeret rem, ut miserationibus, ut cõmunibus locis uteretur, sed nescio quomodo huius, quem constat eloquentia præstitisse, exiliores orationes sunt, & redolẽtes magis antiqtatem, quàm aut Lælij, Scipionis, aut etiam ipsius Catonis. Itaq; exaruerunt, uix iã ut appareant. De ipsius Lælij, et Scipionis ingenio, quanquam ea est iam, ut plurimum tribuatur ambobus, dicendi tamen laus est in Lælio illustrior. At oratio Lælij de collegijs nõ melior, quàm de multis, quàm uoles Scipionis, non quo illa Lælij quicquam sit dulcius, aut

quod de religione dici possit augusthus, sed multo tamen uetustior, & horridior ille, quàm Scipio, & cũ sint in dicendo uariæ uoluntates, delectari mihi magis antiquitate uidetur, & lubenter uerbis etiam uti paulo magis priscis Lælius. Sed est mos hominum, ut nolint eundem pluribus rebus excellere. Nã ut ex bellica laude aspirare ad Africanũ nemo potest, in qua ipsa, egregium Viriati bello reperimus fuisse Læliũ, sic ingenij, literarum, eloquentiæ, sapientiæ deniq;, & si utriq; primas, priores tamen libenter deferunt Lælio. Nec mihi cæterorum iudicio solũ uidetur, sed etiam ipsorũ inter ipsos concessu, ita tributum fuisse. Erat omnino tum mos, ut in reliqs rebus melior, sic in hoc ipso humanior, ut faciles eẽnt in suũ cuiq; tribuẽdo, memoria teneo Smyrnæ me ex P. Rutilio Rufo audiuisse, cũ diceret adolescẽtulo se accidisse, ut ex. S. C. P. Scipio, & D. Brutus (ut opinor) cons. de re atroci, magna'q; quærerent. Nã cum in * sthuasita facta cædes esset, noti'q; homines interfecti, insimularetur'q; familia, partim etiã liberi, societatis eius, quæ picarias de P. Cornelio. L. Mũmio censoribus redemisset, decreuisse senatum, ut de ea re cognoscerent, et statuerent consules, causam pro publicanis accurate, ut semper solitus esset, eleganter'q; dixisse Lælium, cum consules re audita, amplius de consilij sententia pronuntiauissent, paucis interpositis diebus iterũ Læliũ multo diligentius, melius'q; dixisse, iterum'q; eodem modo à consulibus rem esse prolatam, tum Lælium, eum cum socij domum reduxissent, egissent'q; gratias, & ne defatigaretur orauissent, locutum esse ita, se quæ fecisset honoris eorũ causa, studiose, accurate'q; fecisse, sed se arbitrari causam illam à Ser. Galba, qđ is in dicendo ornatior, acrior'q; esset, grauius, & uehementius posse defendi. Itaq; authoritate C. Lælij publicanos causam detulisse ad Galbam. Illum autem, quod ei uiro succedendũ esset, uerecunde, & dubitanter recepisse, unũ, quasi comperendinatus, medium diem fuisse, quem totum Galbam in considerandа causa, componenda'q; posuisse, & cum cognitionis dies esset, & ipse Rutilius rogatu sociorum domum ad Galbam mane uenisset, ut eum admoneret, & ad dicendi tempus adduceret, usq; illũ quoad ei nuntiatum esset, consules descendisse, omnibus exclusis commentatum in quadã testudine cum seruis literatis fuisse, quorũ aliud dictare eodem à tempore solitus esset, interim cum esset ei nuntiatũ tempus esse, exisse in ædes eo colore, & ijs oculis, ut egisse causam nõ commentatum putares. Addebat etiam, id'q; ad rem pertinere putabat, scriptores illos male mulctatos exisse cum Galba. Ex quo significabat illum non in agendo solũ, sed etiam in meditando uehementẽ

atq; incensum fuisse. Quid multa? magna expectatione, plurimis audientibus coràm ipso Lælio, sic illã causam, tanta ui, tantaq; grauitate dixisse Galbam, ut nulla ferè pars orationis silentio præteriretur. Itaq; multis querelis, multaq; miseratione adhibita, socios, omnibus approbantibus, illa die quæstione liberatos esse. Ex hac Rutiliana narratione suspicari licet, cum duæ summæ sint in oratore laudes, una subtiliter disputandi ad docendũ. altera grauiter agẽdi ad animos audientium ꝑmouendos, multoq; plus proficiat is, ꝗ inflammet iudicem, quàm ille, qui doceat, elegantiam in Lælio, uim in Galba fuisse. Quæ ꝗdẽ uis tum maxime cognita est, cum Lusitanis à Seruio Galba prætore, contra interpositam, ut existimabatur, fidẽ, interfectis T. Libone tribuno pl. populũ incitante, & rogationem in Galbam priuilegij simulẽ ferente, summa senectute (ut ante dixi) M. Cato legem suadens in Galbam multa dixit, quam orationem in origines suas retulit, paucis ante, quàm mortuus est, an diebus, an mensibus? Tum igitur recusans Galba pro sese, & populi R. fidem implorans, cum suos pueros, tum. C. Galli etiã filium flens commendabat, cuius orbitas, & fletus mire miserabilis fuit, propter recentem memoriam clarissimi patris, isq; se tum eripuit flãmæ propter pueros misericordia populi commota, sicut idem scriptum reliquit Cato. Atq; etiã ipsum Libonem non infantẽ uideo fuisse, ut ex orationibus eius intelligi potest. Cum hæc dixissem, & paulum interquieuissem, Quid igitur inquit est causæ Brutus, si tanta uirtus in oratore Galba fuit cur ea nulla in orationibus eius apparet? quod mirari nõ possum in eis, qui nihil omnino scripti reliquerunt. Nec enim est eadem inquam Brute causa non scribendi, & non tam bene scribẽdi, quàm dixerint. Nam uidemus alios oratores inertia nihil scripsisse, ne domesticus etiam labor accederet ad forensem, pleræq; enim scribuntur orationes habitæ iam, non ut habeantur. alios nõ laborare, ut meliores fiant. nulla enim res tantum ad dicendũ proficit, quantum scriptio. memoriam autem in posterum ingenij sui non desyderant, cum se putant satis magnam adeptos esse dicendi gloriã, eamq; etiam maiorem uisumiri si in existimantium arbitrium sua scripta non uenerint. Alios quod melius putent dicere se posse, quàm scribere, quod ꝑingeniosis hominibus, neq; satis doctis plerunq; contigit, ut ipsi Galbæ, quẽ fortasse uis non ingenij solũ, sed etiam animi, & naturalis quidam dolor dicentem incendebat, efficiebatq;, ut et incitata, & grauis, & uehemens esset oratio, dein cũ otiosus stylum prehenderat, motusq; omnis animi, tanquam uentus hominem defecerat,

flaccescebat oratio, quod iis, qui limatius dicendi consectantur genus, accidere non solet, propterea quod prudentia nunquam deficit oratorem, qua ille utens eodem modo possit & dicere, & scribere, Ardor animi non semper adest, isq; cum consedit, omnis illa uis, & quasi flãma oratoris extinguitur. Hãc igitur ob causam uidetur Lælij mens spirare etiam in scriptis, Galbæ autem uis occidisse. Fuerunt etiã in oratorum numero mediocrium L. & SP. Mummij fratres, quorum extant amborum orationes. simplex quidem Lucius, & antiquus, Spurius autem nihilo ille quidem ornatior, sed tamen astrictior. fuit enim doctus ex disciplina stoicorum. Multæ sunt SP. Albini orationes, Sunt etiam L. & C. Aureliorũ orestarum, quos aliquo uideo in numero oratorum fuisse. P. etiam Popilius cum ciuis egregius, tum non indisertus fuit. C. uero filius eius disertus. C. q; Tuditanus cũ omni uita, atq; uictu excultus, atq; expolitus, tum eius elegans est habitum etiam orationis genus. Eodemq; in genere est habitus is, qui iniuria acceptæ fregit T. Gracchum patientia, ciuis in rebus optimis cõstantissimus M. Octauius. At uero M. Aemilius Lepidus, qui est Porcina dictus, iisdem temporibus ferè, quibus Galba, sed paulo minor natu, et summus orator est habitus, et fuit, ut apparet ex orationibus, scriptor sanè bonus. Hoc in oratore latino primum mihi uidetur & lenitas apparuisse illa græcorum, & uerborum comprehensio, etiam artifex, ut ita dicam, stylus. Hunc studiose duo adolescentes ingeniosissimi & propè æquales C. Carbo, & T. Gracchus audire soliti sunt, de quibus iam dicendi locus erit, cum de senioribus pauca dixero. Q. enim Pompeius non contemptus orator temporibus illis fuit, q summos honores, homo per se cognitus, sine ulla commendatione maiorũ, est adeptus. Tum L. Cassius multum potuit, non eloquentia, sed dicendo tamen, homo non liberalitate, ut alij, sed ipsa tristitia, & seueritate popularis, cuius quidem legi tabellariæ M. Antius Briso tribunus pl. diu restitit, M. Lepido consule adiuuãte. Eaq; res Publio Africano uituperationi fuit, quod eius authoritate de sententia deductus Briso putabatur. Tum duo Cæpiones multum clientes consilio, & lingua, plus authoritate tamen, & gratia subleuabant. Sed Pompeij sunt scripta, nec nimis extenuata, quanquam ueterum est similis, & plena prudentiæ. P. Crassum ualde probatum oratorem iisdem ferè temporibus accepimus, qui & ingenio ualuit, & studio, & habuit quasdam etiam domesticas disciplinas. Nam & cum summo illo oratore Seruio Galba, cuius C. filio filiam suam collocauerat, affinitate sese deuinxerat, et cũ esset P. Mutij filius, fratremq; haberet P. Scæ-

uolam domi ius ciuile cognouerat, in eo industriam constat summã fuisse, maximamq́; gratiam, cum & consuleretur plurimum, & diceret. Horũ ætatibus adiuncti duo C. Fãnij Caij, Marci filij fuerunt, quorũ Caij filius, qui consul cum Domitio fuit, unã orationem de socijs, & nomine latino, contra Gracchum reliquit, sanè & bonã, et nobilem. Tum Atticus, qd ergo? est ne ista Fannij? nam uaria opinio pueris nobis erat, alij à C. Persio literato homine scriptam esse aiebant illo, quẽ significat ualde doctum esse Lucilius, alij multos nobiles, quod quisq; potuisset in illam orationem contulisse. Tum ego, audiui equidem ista inquam de maioribus natu, sed nunquam sum adductus, ut crederem, eamq́; suspicionem propter hanc causam credo fuisse, quòd Fannius in mediocribus oratoribus habitus esset, oratio autem uel optima esset illo quidem tempore orationum omnium, sed nec eiusmodi est, ut à pluribus confusa uideatur. unus enim sonus est totius orationis, et idem stylus, nec de Persio reticuisset Gracchus, cum & Fannius de Menelao Maratheno, & de cæteris obiecisset, præsertim cum Fannius nunquam sit habitus elinguis, nam et causas defensitauit, & tribunatus eius, arbitrio, & authoritate P. Africani gestus, non obscurus fuit. Alter autem C. Fannius M. F. C. Lælij gener, & moribus, & ipso genere dicendi durior, is soceri instituto, quem quià coaptatus in augurum collegiũ non erat, non admodum diligebat, præsertim cum ille Q. Scæuolam sibi, minorem natu generum, prætulisset, cui tamen Lælius se excusans non genero minori dixit se illud, sed maiori filiæ detulisse. Is tamen instituto Lælij Panætiũ audiuerat. Eius omnis in dicendo facultas, ex historia ipsius non ineleganter scripta perspici potest, quæ neq; nimis est infans, neq; perfecte diserta. Mutius autem augur, quod per se opus erat, ipse dicebat, ut de pecunijs repetundis contra T. Albutium, is oratorũ in numero non fuit, iuris ciuilis intelligentia, atq; omni prudentiæ genere præstitit. L. Cœlius antipater scriptor, quemadmodum uidetis, fuit, ut tẽporibus illis, luculentus, iuris ualde peritus, multorũ etiã, ut L. Crassi magister. Vtinam in Tiberio Graccho C. q́; Carbone talis mens ad remp. bene gerendam fuisset, quale ingenium ad bene dicendum fuit. profecto nemo his uiris gloria præstitisset, sed eorum alter propter turbulentissimum tribunatum, ad quem ex inuidia fœderis Numantini bonis iratus accesserat, ab ipsa rep. est interfectus. Alter propter perpetuam in populari ratione leuitatem morte uoluntaria se à seueritate iudicũ uindicauit. Sed fuit uterq; summus orator, atq; hoc memoria patrum teste dicimus. Nam & Carbonis, et Gracchi habe-

mus orationes non dũ ſatis ſplendidas uerbis, ſed acutas, prudẽtiæq;
pleniſſimas. Fuit Gracchus diligentia Corneliæ matris à puero do-
ctus, et græcis literis eruditus. Nã ſemper habuit exquiſitos'è Græ-
cia magiſtros. In eis iam adoleſcens Diophanem Mithylenæum Græ
ciæ temporibus illis diſertiſſimum, ſed & breue tempus ingenij augẽ
di, & declarandi fuit. Carbo, quod uita ſuppeditauit, eſt in multis iu
dicijs, cauſiſq; cognitus. Hunc qui audierant prudentes homines, in
quibus familiaris noſter L. Gellius, qui ſe illi contubernalẽ in conſu
latu fuiſſe narrabat, canorum oratorem, & uolubilem, et ſatis acrẽ,
atq; eundem & uehementem, & ualde dulcem, & perfacetum fuiſ=
ſe dicebat. Addebat induſtrium etiam, & diligentem, et in exercita
tionibus, commentationibuſq; multum operæ ſolitum eſſe ponere. Hic
optimus illis tẽporibus eſt patronus habitus, eoq; forũ tenente plura
fieri iudicia cœperunt. Nã et quæſtiones ꝑpetuæ, hoc adoleſcente con
ſtitutæ ſunt, quæ antea nullæ fuerunt. L. enim Piſo Tr. pl. legem pri
mus de pecunijs repetundis Cẽſorino, & Manilio coss. tulit. Ipſe etiã
Piſo & cauſas egit, & multarum legum aut author, aut diſſuaſor
fuit. Isq; & orationes reliquit, quæ iam euanuerunt, et annales ſa
nè exiliter ſcriptos, & iudicia populi, quibus aderat Carbo, iã ma=
gis patronum deſyderabant, tabella data, quam legem L. Caſſius Le
pido, & Mancino coss. tulit. Veſter etiam D. Brutus M. filius, ut ex
familiari eius L. Accio poëta ſum audire ſolitus, et dicere non incul
te ſolebat, & erat cum literis latinis, tum etiam græcis, ut tempori-
bus illis, ſatis eruditus. Quæ tribuerat idem Accius etiam Q. Ma=
ximo L. Pauli nepoti, & uero ante Maximum illũ Scipionem, quo
duce priuato T. Gracchus occiſus eſſet, cum omnibus in rebus uehe-
mentem, tum acrem aiebat in dicendo fuiſſe. Tum etiam P. Lentulus
ille princeps, ad remp. duntaxat quod opus eſſet, ſatis habuiſſe elo=
quẽtiæ dicitur, ijſdemq; temporibus L. Furius Pilus perbene latine
loqui putabatur, literatiusq;, quàm cæteri. P. Scæuola ualde pruden
ter, & acute, paulo etiam copioſius, nec multo minus prudenter M.
Manilius, Appij Claudij uolubilis, ſed paulo feruidior erat oratio.
In aliquo numero etiam M. Fuluius Flaccus, & C. Cato Africa=
ni ſororis filius mediocres oratores, etſi Flacci ſcripta ſunt, ſed ut
ſtudioſi literarum. Flacci autem æmulus P. Decius fuit, non in-
fans ille quidem, ſed ut uita, ſic oratione etiam turbulentus M. Dru-
ſus C. F. qui in tribunatu C. Gracchum collegam iterum tri. fe=
cit uir & oratione grauis, & authoritate, eiq; proxime adiun-
ctus C. Druſus frater fuit, tuus etiam gentilis Brute M. Pennus fa=

cale agitauit in tribunatu paulum C. Gracchum ætate antecedens. Fuit enim M. Lepido, & L. Oreste conss. quæstor Gracchus, tr. Pennus illius M. F. qui cum Q. Aelio con. fuit, sed omnia is summa sperans, ædilitius est mortuus. Nam de T. Flaminio, quem ipse uidi, nihil accepi, nisi latine diligenter locutum. Iis adiuncti sunt C. Curio M. Scaurus. P. Rutilius. C. Gracchus. De Scauro, & Rutilio breuiter licet dicere, quorum neuter summi oratoris habuit laudẽ, & uterq; in multis causis uersatus. erat in quibusdam laudandis uiris etiã si maximi ingenij non essent, probabilis tamen industria, quanquã ijs quidem non omnino ingenium, sed oratorium ingenium defuit. neq; enim refert uidere, quid dicendum sit, nisi id queas solute, & suauiter dicere, ne id quidem satis est, nisi id, quod dicitur, sit uoce, uultu, motúq; conditius. quid dicam opus esse doctrina? sine qua etiã siquid bene dicitur adiuuante natura, tamen id, quia fortuito fit, semper paratum esse non potest. In Scauri oratione sapientis hominis, & recti grauitas summa, & naturalis quædam inerat authoritas, non ut causam, sed ut testimonium dicere putares, cũ pro reo diceret. hoc dicendi genus ad patrocinia mediocriter aptum uidebatur, ad senatoriam uero sententiã, cuius erat ille princeps, uel maxime. significabat enim nõ prudentiã solum, sed quod maxime rem continebat, fidem. habebat hoc à natura ipsa, quod à doctrina non facile posset, quanquã huius quoq; ipsius rei, quemadmodum scis, præcepta sunt. huius & orationes sunt, & tres ad L. Fufidiũ libri scripti de uita ipsius acta, sanè utiles, quos nemo legit, at Cyri uitam, & disciplinã legunt, præclarã illam qdem, sed neq; tam rebus nostris aptam, nec tamen Scauri laudibus anteponendam. Ipse etiã Fufidius, in aliquo patronorum numero fuit. Rutilius autem in quodã tristi, & seuero genere dicendi uersatus est, & uterq; natura uehemens, & acer. Itaq; cum unà consulatum petiuissent, non ille solum, qui repulsam tulerat, accusauit ambitus designatum competitorem, sed Scaurus etiã absolutus, Rutilium in iudicium uocauit, multáq; opera, multáq; industria Rutilius fuit, quæ erat propterea gratior, quod idẽ magnũ munus de iure respondẽdi, sustinebat. sunt eius orationes ieiunæ, multa præclara de iure, doctus uir, & græcis literis eruditus, Panætij auditor, propè perfectus in stoicis, quorum peracutum, et artis plenũ orationis genus, sed tamen exile, nec satis populari assensioni accommodatum. Itaq; illa, quæ propria est huius disciplinæ, philosophorum de se ipsorum opinio, firma in hoc uno, et stabilis inuenta est, qui quanquam innocentissimus in iudicium uocatus esset, quo iudicio

conuulsam

conuulsam penitus scimus esse remp. cum essent eo tempore eloquentissimi uiri L. Crassus, & M. Antonius consulares, eorum adhibere neutrum uoluit, dixit ipse pro sese, & pauca C. Cotta, quod sororis erat filius, & is quidem tamen ut orator, quanquam erat admodum adolescens. Sed Q. Mutius enucleate ille quidem, & polite, ut solebat, nequaquam autem ea ui, atq; copia, quã genus illud iudicij, & magnitudo causæ postulabat. Habemus igitur in stoicis oratoribus Rutilium, Scaurum in antiquis, utrunq; tamen laudemus, quoniã per illos, ne hæc quidem in ciuitate genera, hac oratoria laude caruerũt. Volo enim ut in scena, sic etiam in foro, non eos modo laudari, qui celeri motu, & difficili utantur, sed eos etiam, quos statarios appellant, quorum sit illa simplex in agendo ueritas non molesta. Et quoniam stoicorum est facta mentio, Q. Aelius Tubero fuit illo tempore L. Pauli nepos, nullo in oratorum numero, sed uita seuerus, & congruens cum ea disciplina, quam colebat, paulo etiã durior, qui quidem in triumuiratu iudicauerit contra P. Africani auunculi sui testimonium, uacationem augures, quo minus iudicijs operam darent, nõ habere, sed ut uita, sic oratione durus, incultus, horridus, itaq; honoribus maiorum respondere non potuit. Fuit autem constans ciuis, & fortis, et in primis Graccho molestus, qđ indicat Gracchi in eũ oratio. Sunt etiam in Gracchum Tuberonis. Is fuit mediocris in dicendo, doctissimus in disputando. Tum Brutus, quam hoc idem in nostris contingere intelligo, quod in græcis, ut omnes ferè stoici prudentissimi in disserendo sint, & id arte faciant, sintq; architecti penè uerborum. Iidem traducti à disputando ad dicendũ inopes reperiãtur. Vnum excipio Catonem, in quo perfectissimo stoico summam eloquẽtiam non desyderem, quam exiguam in Fannio, ne in Rutilio quidẽ magnam, in Tuberone nullam uideo fuisse. Et ego non inquã Brute sine causa, propterea quod istorum in dialecticis omnis cura cõsumitur. Vagum illud orationis, & fusum, & multiplex, non adhibetur genus. Tuus autem auunculus, quemadmodũ scis, habet à stoicis id, quod ab illis petendum fuit, sed dicere didicit à dicendi magistris, eorumq; more se exercuit, quod si omnia à philosophis essent petenda, Peripateticorum institutis commodius fingeretur oratio, quo magis tuũ Brute iudiciũ probo, qui eorũ idest ex uetere Academia philosophorum sectam secutus es, quorũ in doctrina, atq; præceptis disserendi ratio coniungitur cum suauitate dicendi, & copia, quanq̃ ea ipsa Peripateticorum, Academicorumq; consuetudo in ratione dicendi talis est, ut nec perficere oratorem possit ipsa ꝑ sese, nec sine ea

orator esse perfectus. Nam ut stoicorum astrictior est oratio, aliquãtoq; contractior, quã aures populi requirunt, sic illorum liberior, & latior, quàm patitur consuetudo iudiciorum, et fori. Quis enim uberior in dicendo Platone? Iouẽ sic, ut aiunt philosophi, si græce loquatur, loqui. Quis Aristotele neruosior? Theophrasto dulcior? lectitauisse Platonem studiose, audiuisse etiam Demosthenes dicitur. Idq; appa ret ex genere, et granditate uerborum. Dicit etiam in quadam epistola hoc ipse de sese, sed & huius oratio in philosophiam translata pugnatior (ut ita dicam) uidetur, et illorum in iudicia pacatior. Nũc reliquorum oratorũ ætates, si placet, et gradus persequamur. Nobis uero inqt Atticus, et uehemẽter quidem, ut pro Bruto etiã respõdeam. Curio fuit igitur eiusdem ætatis ferè, sanè illustris orator, cuius de ingenio ex orationibus eius existimari potest. Sunt enim & aliæ, et pro Seruio Fuluio de incestu nobilis oratio. Nobis qdẽ pueris hæc omnium optima putabatur, quæ uix iam comparet in hac turba nouorum uoluminum. Præclare inqt Brutus teneo, q istã turbam uoluminum effecerit. Et ego inquam intelligo Brute, quem dicas. certe enim et boni aliqd attulimus iuuentuti, magnificentius, quàm fuerat genus dicendi, et ornatius, et nocuimus fortasse, quod ueteres orationes post nostras, non à me qdem, meis. n. illas antepono, sed à plerisq; legi sunt desitæ. Enumera inqt me in plerisq;, q̃q̃ uideo mihi multa legenda iam te authore, quæ antea contemnebam.

Atqui hæc inquã de incestu laudata oratio puerilis est locis multis, de amore, de tormentis, de rumore, loci sanè inanes, ueruntamẽ nondũ tritis nostrorũ hominũ auribus, nec erudita ciuitate, tolerabiles. Scripsit etiam alia nonnulla, & multa dixit, & illustria, & in numero patronorum fuit, ut eum mirer, cum et uita suppeditauisset, & splendor ei non defuisset, consulem non fuisse. Sed ecce in manibus uir, et præstantissimo ingenio, & flagranti studio, & doctus à puero C. Gracchus. Noli enim putare quenquam Brute pleniorẽ, & uberiorem ad dicendum fuisse. Et ille sic prorsus inquit, sic existimo, atq; istum de superioribus penè solum lego. Immo planè inquã Brute legas censeo. Damnũ enim illius immaturo interitu res Romanæ, latinæq; literæ fecerunt, utinam non tam fratri pietatẽ, quam patriæ, præstare uoluisset, quam ille facile tali igenio, diutius si uixisset, uel paternam esset, uel auitam gloriam consecutus. Eloquẽtiã qdẽ nescio an habuisset parem neminem, grandis est uerbis, sapiẽs sentẽtijs, genere toto grauis, manus extrema non accessit operibus eius, præclare inchoata multa, perfecta nõ planè, legendus inquam est hic orator

Brute,

Brute, si quisquā alius iuuentuti. non enim solū acuere, sed etiā alere ingenium potest. Huic successit ætati C. Galba Seruij illius eloquētissimi uiri filius P. Crassi eloquentis, et iurisperiti gener. Laudabāt hunc patres nostri, fauebant etiā propter patris memoriā, sed cecidit in cursu. Nā rogatione manilia, Iugurthinæ coniurationis inuidia, cum pro sese ipse dixisset, oppressus est. extat eius peroratio, qui epilogus dicitur, qui tāto in honore pueris nobis erat, ut eū etiā ediscere- mus hic, q in collegio sacerdotū esset, primus post Romā conditā iudicio publico est condēnatus. P. Scipio, q est in consulatu mortuus, nō multum ille qdem, nec sæpe dicebat, sed et latine loquēdo, cuius erat par, et omnes sale, facetijsq; superabat. Eius collega L. Bestia bonis initijs orsus tribunatus. nā P. Popiliū ui C. Gracchi expulsum sua rogatione restituit, uir & acer, & non indisertus, tristis exitus habuit consulatus. Nā inuidiosa lege manilia quæstio C. Galbam sacerdotem, & quatuor consulares L. Bestiā. C. Catonem. SP. Albinū, ciuemq; præstantissimum L. Opimiū Gracchi interfectorem a populo absolutum, cū is contra populi studiū stetisset, gracchani iudices sustulerūt. Huius dissimilis in tribunatu, reliquaq; omni uita, ciuis improbus C. Licinius Nerua non indisertus fuit. C. Fimbria tēporibus ijsdem fere, sed longius ætate prouectus, habitus est sane (ut ita dicā) luculētus patronus, asper, maledicus, genere toto paulo feruidior, atq; cōmotior, diligentia tamen, & uirtute animi, atq; ita bonus author in senatu. Idem tolerabilis patronus, nec rudis in iure ciuili, et cū uirtute, tum etiā ipso orationis genere liber, cuius orationes pueri legebamus, quas iam reperire uix possumus. Atq; etiā ingenio, et sermone elegāti, ualetudine incommoda C. Sextius Caluinus fuit, qui, et si cū remiserant dolores pedū, non deerat in causis, tamen id nō sæpe faciebat. Itaq; consilio eius, cum uolebāt, homines utebantur, patrocinio, cum licebat. Iisdem temporibus M. Brutus, in quo magnum fuit Brute dedecus generi uestro, qui cum tanto nomine esset, patremq; optimū uirum habuisset, & iuris peritissimū, accusationē factitauerit, ut Athenis Lycurgus, is magistratus nō petiuit, sed fuit accusator uehemens, et molestus, ut facile cerneres naturale quoddā stirpis bonum, degenerauisse uitio deprauatæ uoluntatis. Atq; eodem tempore accusator de plebe L. Cæsidenus fuit, quem ego audiui iam senem, cum ab L. Sabelio multam lege aquilia de iustitia petiuisset. Non fecissem hominis pene infimi mentionem, nisi iudicarem qui suspiciosius, aut criminosius diceret, audiuisse me neminē. Doctus etiam græcis T. Albitius, uel potius pene græcus (loquor, ut opinor) sed licet ex orationibus iu

dicere. Fuit autem Athenis adoleſcẽs, perfectus Epicureus euaſerat,
minime aptum ad dicendum genus. Iamq; Q. Catulus non antiquo
illo more, ſed hoc noſtro, niſi quid fieri poteſt perfectius, eruditus, mul
tæ literæ, ſumma, non uitæ ſolum, atq; naturæ, ſed orationis etiam
comitas, incorrupta quædam latini ſermonis integritas, quæ perſpici
cum ex orationibus eius poteſt, tum facillime ex eo libro, quẽ de cõſu
latu, & de rebus geſtis ſuis conſcriptum molli, et Xenophõteio gene
re ſermonis miſit ad A. Furium poëtam familiarem ſuum, qui liber
nihilo notior eſt, quàm illi tres, de quibus ante dixi, Scauri libri.
Tum Brutus, mihi quidem nec iſte notus eſt, nec illi, ſed hæc mea cul
pa eſt. nunquam enim in manus inciderunt. Nũc autem et à te ſu-
mam, et conquirã iſta poſthac curioſius. Fuit igitur in Catulo ſer-
mo latinus, quæ laus dicendi nõ mediocris ab oratoribus pleriſq; ne
glecta eſt. nam de ſono uocis, et ſuauitate appellandarum literarũ,
quoniam filium cognouiſti, noli expectare quid dicam, quanquam
filius quidem non fuit in oratorum numero, ſed non deerat ei tamẽ
in ſententia dicenda cum prudentia, tum elegans quoddam, & eru-
ditum orationis genus. Nec habitus eſt tamen pater ipſe Catulus pri
ceps in numero patronorum, ſed erat talis, ut cum quoſdã audires,
qui tum erant præſtantes, uideretur eſſe inferior. Cum autem ipſum
audires ſine comparatione, non modo contentus eſſes, ſed melius non
quæreres. Q. Metellus numidicus, & eius collega M. Syllanus dice-
bant de R. P. quod eſſet illis uiris, & conſulari dignitati ſatis. M.
Aurelius Scaurus, non ſæpe dicebat, ſed polite, latine uero in pri-
mis eſt eleganter locutus, quæ laus eadẽ in Aulo Albino bene loquẽ
di fuit. Nam flamẽ Albinus etiam in numero eſt habitus diſertorũ.
Q. etiã Cæpio uir acer, & fortis, cui fortuna belli, crimini, inuidia
populi, calamitati fuit. Tum etiam C. L. Memmij fuerunt oratores
mediocres, accuſatores acres, atq; acerbi. Itaq; in iudiciũ capitis mul
tos uocauerunt, pro reis non ſæpe dixerunt. SP. Torius ſatis ualuit
in populari genere dicendi, is, qui agrũ publicũ uitioſa, et inutili le
ge, uectigale leuauit. M. Marcellus Eſernini pater non ille quidẽ in
patronis, ſed et in promptis tamen, et non inexercitatis ad dicendũ
fuit, ut filius eius P. Lẽtulus. L. etiam Cotta prætorius in mediocriũ
oratorum numero, dicendi nõ ita multũ laude proceſſerat, ſed de in-
duſtria, cum uerbis, tum etiam ipſo ſono quaſi ſubruſtico proſequeba
tur, atq; imitabatur antiquitatem. Atq; ego & in hoc ipſo Cotta, &
in alijs pluribus intelligo me nõ ita diſertos hoĩes et retuliſſe in ora
torum numerũ, et relaturum. Eſt enim propoſitum colligere eos, qui
hoc munere

hoc munere in ciuitate functi sint, ut tenerent oratorũ locum, quorũ quidem quæ fuerit assensio, et quã in omnibus rebus difficilis opti= mi pfectio, atq; absolutio, ex eo, quod dicam, existimari potest. Quàm multi enim iam oratores commemorati sunt, & q̃diu in eorũ enu= meratione uersamur, cũ tamen spisse, atq; uix, ut dudũ ad Demosthe nem, & Hyperidem, sic nũc ad Antoniũ, Crassumq; puenimus. Nã ego sic existimo hos oratores fuisse maximos, et in his primum cum græcorum gloria, latine dicendi copiã æquatam. Omnia ueniebant Antonio in mentem, eáq; suo quæq; loco, ubi plurimum proficere, et ualere possent, ut ab impatore equites, pedites, leuis armatura, sic ab illo in maxime opportunis orationis partibus collocabantur. Erat me moria summa, nulla meditationis suspicio, imparatus semper aggre- di ad dicendũ uidebatur, sed ita erat paratus, ut iudices illo dicente nonnunq̃ uiderentur non satis parati ad cauendũ fuisse. Verba ipsa, non illa quidem elegantissimo sermone, itaq; diligenter loquendi lau de caruit, neq; tamen est admodũ inquinate locutus, sed illa, quæ pro prie laus oratoris est in uerbis, nam ipsum latine loqui est illud qui dem (ut paulo ante dixi) in magna laude ponendum, sed non tã sua sponte, quàm quod est à plerisq; neglectum. non enim tam præcla= rum est scire latine, quã turpe nescire, neq; tam id mihi oratoris bo ni, quàm ciuis romani proprium uidetur, sed tamen Antonius in uer bis & eligendis, neq; idipsum tam leporis causa, quàm ponderis, & collocandis, & cõprehensione deuinciendis, nihil non ad rationem, et tanquam ad artem dirigebat, uerum multo magis hoc idem in sen- tentiarũ ornamentis, et cõformationibus, quo genere quia præstat o- mnibus Demosthenes, idcirco à doctis oratorũ est princeps iudicatus. σχήματα enim quæ uocant græci, ea maxime ornant oratorem, eáq; non tam in uerbis pingendis habent pondus, quàm in illuminandis sententijs, sed cum hæc magna in Antonio, tum actio singularis, quæ si partienda est in gestũ, atq; uocem, gestus erat nõ uerba exprimens, sed cũ sententijs congruens, manus, humeri, latera, supplosio pedis, sta tus, incessus, omnisq; motus cum uerbis, sententijsq; consentiens, uox permanens, uerum subrauca natura, sed hoc uitium huic uni in bo num conuertebat, habebat.n. flebile quiddã in questionibus, aptumq; cum ad fidem faciendã, tum ad misericordiã commouendã, ut uerũ uideretur in hoc illud, q̃d Demosthenem ferunt, ei, q quæsiuisset, q̃d primũ esset in dicendo, actionem, q̃d secũdũ, idem, et idem tertiũ re- spódisse. Nulla res magis penetrat ĩ aĩos, eosq; fingit, format, flectit, talesq; oratores uideri facit, quales ipsi se uideri uolũt. Huic alij parẽ

esse dicebant, alij anteponebant. L. Crassum, illud quidem certe omnes ita iudicabant, neminem esse, qui horũ alterutro patrono, cuiusquam ingeniũ requireret. Equidem quanquam Antonio tantum tribuo, quantum supradixi, tamen Crasso nihil statuo fieri potuisse perfectius, erat summa grauitas, erat cum grauitate iunctus facetiarum, & urbanitatis oratorius, non scurrilis lepos, latine loquendi accurata, & sine molestia diligens elegantia, in disserendo mira explicatio, cum de iure ciuili, cum de æquo, et bono disputaretur, argumentorum, & similitudinum copia. Nam ut Antonius coniectura mouenda, aut sedãda suspicione, aut excitanda, incredibilem uim habebat, sic in interpretãdo, in diffiniendo, in explicanda æquitate, nihil erat Crasso copiosius, idq; cum sæpe aliâs, tum apud centumuiros in M. Curij causa cognitum est. Ita enim multa tum contra scriptum, pro æquo, & bono dixit, ut hominem acutissimum. Q. Scæuolam, & in iure, in quo illa causa uertebatur, paratissimum, obrueret argumentorum, exemplorumq; copia, atq; ita tum ab his patronis æqualibus, etiam consularibus causa illa dicta est, cum uterq; ex contraria parte ius ciuile defenderet, ut eloquentium iuris peritissimus Crassus, iurisperitorum eloquẽtissimus Scæuola putaretur, qui quidẽ cum peracutus esset ad excogitandum quid in iure, aut in æquo, uerum, aut esset, aut non esset, tum uerbis erat ad rem cum summa breuitate mirabiliter aptus. Quare sit nobis orator in hoc interpretandi, explanandiq;, et disserendi genere mirabilis, sic ut simile nihil uiderim. In augendo, in ornando, in refellendo magis existimator metuendus, quàm admirandus orator. Verum ad Crassum reuertamur. Tum Brutus, etsi satis inquit mihi uidebar haberi cognitum Scæuolã ex ijs rebus, quas audiebã sæpe ex C. Rutilio, quo utebatur propter familiaritatem Scæuolæ nostri, tamen ista mihi eius dicẽdi tãta laus nota nõ erat. Itaq; cepi uoluptatem tã ornatũ uirum, tamq; excellens ingenium fuisse in nostra rep. Hic ego. Noli inquam Brute existimare his duobus quicquam fuisse in nostra ciuitate præstantius. Nã (ut paulo ante dixi) consultorum alterum disertissimum, disertorum alterũ consultissimum fuisse, sic in reliquis rebus ita dissimiles erant inter sese, statuere ut tamen non posses, utrius te malles similiorẽ. Crassus erat elegantium parcissimus, Scæuola parcorum elegantissimus. Crassus in summa comitate habebat etiam seueritatis satis, Scæuolæ multa in seueritate non deerat tamen comitas, licet omnia hoc modo, sed uereor, ne fingi uideãtur hæc, ut dicãtur à me, quodammodo res se tamẽ sic habet, cum omnis uirtus sit, ut uestra Brute uetus Academia dixit,

mediocritas, uterq; horum medium quiddam uolebat sequi, sed ita cedebat, ut alter ex alterius laude partem, uterq; autē suam totam haberet. Tū Brutus, cū ex tua oratione mihi uideor inqt bene Crassum, & Scæuolam cognouisse, tum de te, & de Seruio Sulpitio cogitans esse quandam uobis cum illis similitudinem iudico. Quonā inquam istuc modo? Quia mihi & tu uideris inquit tantū iuris ciuilis scire uoluisse, quantum satis esset oratori, & Seruius eloquentiæ tantum assumpsisse, ut ius ciuile facile possit tueri, ætatesq; uestræ, ut illorum, nihil, aut non ferè multum, differunt. Et ego de me inquam dicere nihil est necesse, de Seruio autem et tu probe dicis, et ego dicam quod sentio. Non enim facile quem dixerim plus studij, quàm illum, & ad dicendum, et ad omnes bonarum rerū disciplinas adhibuisse, nam & in ijsdē exercitationibus ineunte ætate fuimus, et postea Rhodum unà ille etiam profectus est, quo melior esset, & doctior, et inde ut rediit, uidetur mihi in secunda arte primus esse maluisse, quàm in prima secundus. Atq; haud scio an par principibus esse potuisset, sed fortasse maluit, id quod est adeptus, longe omnium non eiusdem modo ætatis, sed eorū etiam, qui fuissent, in iure ciuili esse princeps. Hic Brutus ain' tu inquit? etiam'ne Q. Scæuolæ Seruium nostrum anteponis? Sic enim inquam Brute existimo, iuris ciuilis magnum usum & apud Scæuolam, et apud multos fuisse, artem in hoc uno, quod nunquam effecisset ipsius iuris scientia, nisi eam præterea didicisset artē, quæ doceret rem uniuersam tribuere in partes, latentem explicare definiendo, obscuram explanare interpretando, ambiguam primū uidere, deinde distinguere, postremo habere regulam, qua uera, et falsa iudicarētur, et quæ qbus propositis essent, quæq; non essent, cōsequētia. Hic.n. attulit hanc artē oīum artiū maximā, quasi lucē, ad ea, quæ cōfuse ab alijs aut rn̄debantur, aut agebantur. Dialecticā mihi uideris dicere inqt. Recte inq̄ ītelligis, sed adiunxit ēt et literarū scientiā, et loquendi elegantiā, quæ ex scriptis eius, quorū similia nulla sunt, facillime pspici potest. Cumq; dicendi causa duobus pitissimis operā dedisset. L. Lucilio Balbo C. Aqlio Gallo, Galli hominis acuti, & exercitati, prōptam, et paratam ī agendo, et ī respondēdo celeritatem subtilitate, diligentiaq; superauit. Balbi docti, et eruditi hominis in utraq; re cōsyderatam tarditatem uicit, expediendis, conficiendisq; rebus, sic & habet, quod uterque eorum habuit, & expleuit, quod utrique defuit. Itaque ut Crassus mihi uidetur sapientius fecisse, quàm Scæuola, hic enim causas studiose recipiebat, in quibus à Crasso superabatur, ille se consuli solebat,

nequa in re inferior esset, quàm Scæuola, sic Seruius sapientissime, cũ duo ciuiles artes, ac forenses plurimum & laudis haberent, & gratiæ, perfecit, ut altera præstaret omnibus, ex altera tantum assumeret, quantum esset & ad tuendum ius ciuile, & ad obtinendam consularem dignitatem satis. Tum Brutus, ita prorsus inqt & antea putabam. Audiui enim nuper eum studiose, & frequenter Sami, cum ex eo ius nostrum pontificium, qua ex parte, cum iure ciuili coniunctum esset, uellem cognoscere, & nunc meum iudicium multo magis confirmo testimonio, & iudicio tuo, simul illud gaudeo, quod et æqualitas uestra, & pares honorum gradus, & artiũ, studiorũq; quasi finitima uicinitas, tantum abest ab obtrectatione inuidiæ, quæ solet lacerare plerosq;, uti ea non modo non exulcerare uestram gratiam, sed etiam conciliare uideatur. quali enim te erga illum perspicio, tali illum in te uoluntate, iudicioq; cognoui. Itaq; doleo et illius consilio, & tua uoce populum R. carere tandiu, quod cum per se dolendum est, tum multo magis consyderanti ad quos ista non translata sint, sed nescio quo pacto deuenerint. Hic Atticus dixeram inquit à principio de rep. ut sileremus, itaq; faciamus. nam si isto modo uolumus singulas res desyderare, non modo querendi, sed ne lugendi quidem finem reperiemus. Pergamus ergo inquam ad reliqua & institutum ordinem persequamur. Paratus igitur ueniebat Crassus, expectabatur, audiebatur à principio statim, quod erat apud eum semper accuratum, expectatione dignus uidebatur, non multa iactatio corporis, nõ inclinatio uocis, nulla inambulatio, nõ crebra supplosio pedis, uehemens et interdum irata, et plena iusti doloris oratio, multæ et cũ grauitate facetiæ, quodq; difficile est, idẽ et pornatus, et pbreuis. Iam in altercando inuenit parem neminẽ. uersatus est in omni ferè genere causarum. mature in locum principum oratorũ uenit. Accusauit C. Carbonem eloquentissimum hominem admodũ adolescens, summã ingenij nõ laudẽ modo, sed etiã admirationẽ est consecutus. Defendit postea Liciniã uirginem, cũ annos. XXVII. natus esset, in ea ipsa causa fuit eloquentissimus, orationisq; eius scriptas quasdã partes reliqt. Voluit adolescens in colonia Narbonensi causæ popularis aliqd attingere, eãq; coloniã ut fecit, ipse deducere. Extat in eã legem senior (ut ita dicã) quã ætas illa ferebat oratio. Multæ deinde causæ, sed ita tacitus tribunatus, ut nisi in eo magistratu cœnauisset apud præconẽ Graniũ, idq; nobis bis narrauisset Lucilius, tribunum pl. nesciremus fuisse. Ita prorsus inquit Brutus, Sed ne de Scæuolæ qdẽ tribunatu qcq̃ audiuisse uideor, et eũ collegã Crassi credo fuisse.

Omnibus quidem aliis inquam in magistratibus, sed tribunus anno post fuit, eoq; in rostris sedente suasit Seruiliam legem Crassus. Nam censurā sine Scæuola gessit, eum enim magistratum nemo unquam Scæuolarū petiuit, sed hæc Crassi cum edita oratio est, quam te sæpe legisse certo scio, quatuor, et triginta tum habebat annos, totidemq; annis mihi ætate præstabat. His enim consulibus eā legem suasit, quibus nati sumus, cum ipse esset. Q. Cæpione cons. natus, & C. Lælio, triennio ipso minor, quàm Antonius, quod iccirco posui, ut dicendi latine, prima maturitas, in qua ætate extitisset, posset notari, & intelligeretur iam ad summum penè esse pductam, ut eò nihil fermè quisquam addere posset, nisi qui à philosophia, à iure ciuili, ab historia fuisset instructior. Erit inquit M. Brutus, aut iam est iste, quē expectas. Nescio inquam, sed est etiam L. Crassi in consulatu, pro Q. Cæpione defensione iuncta, non breuis, ut laudatio, ut oratio autem, breuis, postrema censoris oratio, qua anno duodequinquagesimo usus est. In his omnibus inest quidam sine ullo fuco ueritatis color, quinetiam cōprehensio, & ambitus ille uerborum (si sic periodum appellari placet) erat apud illū contractus & breuis, & in membra quædā, quæ κῶλα græci uocant, dispertiebat orationē lubentius. Hoc loco Brutus, Quandoquidem tu istos oratores inquit tantopere laudas, uellem aliquid Antonio præter illū de ratione dicendi, sanè exilem libellum, plura Crasso libuisset scribere, cū enim omnibus memoriā sui, tum etiam disciplinam dicendi nobis reliquissent. Nam Scæuolæ dicendi elegantiam satis ex iis orationibus, quas reliquit, habemus cognitā. Et ego mihi quidē à pueritia quasi magistra fuit inquam illa in legē Cæpionis oratio, in qua et authoritas ornatur senatus, quo pro ordine illa dicuntur, et inuidia concitatur in iudicū, & in accusatorū factionem, contra quorū potentiam populariter tum dicendū fuit, multa in illa oratione grauiter, multa leniter, multa aspere, multa facete dicta sunt, plura etiā dicta, quàm scripta, quod ex quibusdam capitibus expositis, nec explicatis intelligi potest. Ipsa illa censoria contra Cn. Domitium collegam non est oratio, sed quasi capita rerū, & orationis commentarium paulo plenius. Nulla est enim altercatio clamoribus unquam habita maioribus. Et uero fuit in hoc et popularis dictio excellens. Antonii genus dicendi multo aptius iudiciis, quàm concionibus. hoc loco ipsum Domitium non relinquo. nam etsi non fuit in oratorū numero, tamen pono satis in eo fuisse orationis, atq; ingenii, quo & magistratus personam, & consularem dignitatem tueretur, quod idem de C. Cœlio di=

xerim, industriã in eo summam fuisse, summasq; uirtutes, eloquẽtiæ tantum, quod esset in rebus priuatis amicis eius, in rep. ipsius dignitati satis. Eodẽ tempore M. Herennius in mediocribus oratoribus latine, et diligenter loquentibus numeratus est, qui tamen summa nobilitate hominem cognatione, sodalitate, collegio, summa etiã eloquentia L. Philippum in consulatus petitione superauit. Eodem tempore C. Clodius, & si propter summã nobilitatẽ, & singularẽ potentiã magnus erat, tamen etiã eloquentiæ quandã mediocritatem afferebat. Eiusdẽ ferè temporis fuit eques romanus. C. Tityus, q meo iudicio, eò peruenisse uidetur, quo potuit ferè latinus orator sine græcis literis, et sine multo usu peruenire. Huius orationes tantum argutiarũ, tantum exẽplorum, tantum urbanitatis habent, ut penè attico stylo scriptæ esse uideãtur. Easdem argutias in tragœdias, satis qdem ille acute, sed parum tragice transtulit, quem studebat imitari L. Afranius poëta, homo pargutus, in fabulis quidem etiam, ut scitis, disertus. Fuit etiã Q. Rubrius Varro, qui à senatu hostis, cum C. Mario iudicatus est, acer, et uehemens accusator. In eo genere sanè probabilis, doctus autem græcis literis, propinquus noster, factus ad dicendũ M. Gratidius M. Antonij perfamiliaris, cuius perfectus, cum esset in Cilicia, est interfectus, q accusauit C. Fimbriam M. Marij Gratidiani patrẽ. atq; etiã apud socios, & latinos oratores habiti sunt, Q. Vectius Vectianus è Marsis, quem ipse cognoui, prudens uir, & in dicendo breuis. Q. D. Valerij Sorani uicini, et familiares mei, non tam in dicendo admirabiles, quàm docti et græcis literis, & latinis. C. Rusticellus Bononiẽsis, is qdem et exercitatus, et natura uolubilis. Omniũ autẽ eloquẽtissimus extra hanc urbẽ T. Betutius Barrus Asculanus, cuius sunt aliquot orationes Asculi habitæ. Illa Romæ contra Cæpionem, nobilis sanè, cui orationi Cæpionis ore respondit Aelius, qui scriptitauit orationes multas, orator ipse nunquam fuit. Apud maiores autem nostros uideo disertissimum habitum ex Latio L. Papyriũ fregellanũ T. Gracchi P. F. ferè ætate, eius autem oratio est pro Fregellanis, Colonisq; latinis habita in senatu. Tum Brutus, Quid tu igitur inqt tribuis istis externis quasi oratoribus? Quid censes inquã? nisi id quod urbanis, præter unum, quod non est eorũ urbanitate quadã, quasi colorata oratio. Et Brutus, qui est inqt, iste tandem urbanitatis color? Nescio inquam, tantum esse quendam scio. Id tu Brute iam intelliges, cum in Galliam ueneris, audies tu quidem etiam uerba quædam non trita Romæ, sed hæc mutari, dediscíq; possunt. Illud est maius, quod in uocibus nostrorum oratorum recinit quiddã, &

resonat urbanius. Nec hoc in oratoribus modo apparet, sed etiã in
cæteris. Ego memini T. Tincam placentinũ hominem facetissimum,
cum familiari nostro Q. Granio præcone dicacitate certare.
Eon' inquit Brutus, de quo multa Lucilius? Isto ipso, sed Tincam
non minus multa ridicule dicentem Granius obruebat nescio quo sa=
pore uernaculo, ut ego iã non mirer, illud Theophrasto accidisse, quod
dicitur, cum ꝑcunctaretur ex anicula quadã, quanti aliquid uende
ret, & respondisset illa, atq; addidisset, hospes non potè minoris, tu=
lisse eum moleste, se non effugere hospitis speciem, cum ætatem age=
ret Athenis, optimeq́; loqueretur. Omnium (sicut opinor) in nostris
est ꝗdam urbanorum, sicut ille Atticorum sonus, sed domum redea-
mus, idest ad nostros reuertamur. Duobus igitur summis Crasso, &
Antonio L. Philippus proximus accedebat, sed longo interuallo tamẽ
proximus. Itaq; eum, & si nemo intercedebat, qui se illi anteferret,
neq; secundum tamen, neq; tertium dixerim. Nec enim in quadrigis
eum secundum numerauerim, aut tertiũ, ꝗ uix è carceribus exierit,
cum palmam iam primus acceperit, nec in oratoribus, qui tantum
absit à primo, uix ut in eodem curriculo esse uideatur, sed tamen
erant ea in Philippo, quæ qui sine comparatione illorũ spectaret, sa-
tis magna diceret, summa libertas in oratione, multæ facetiæ, satis
creber in reperiendis, solutus in explicandis sententijs, erat etiam in
primis, ut temporibus illis, græcis doctrinis institutus, in altercando
cum aliquo aculeo, et maledicto facetus. Horum ætati propè coniun-
ctus L. Gellius non tam uendibilis orator, quàm ut nescires quid ei
deesset, nec enim erat indoctus, nec tardus ad excogitandũ, nec roma
narum rerũ immemor, & uerbis solutus satis, sed in magnos orato
res inciderat eius ætas, multam tamen operã amicis, et utilem præ-
buit, atq; ita diu uixit, ut multarũ ætatum oratoribus implicaretur,
multum etiã in causis uersaretur. Iisdem ferè temporibus D. Brutus
is, qui consul cum Mamerco fuit, homo & græcis doctus literis, &
latinis. Dicebat etiã L. Scipio non imperite, Gneusq́; Pompeius Sex.
F. aliquem numerũ obtinebat, nam Sex. frater eius præstantissimũ
ingeniũ contulerat ad summam iuris ciuilis, & ad ꝑfectam geome-
triæ, rerũ stoicarũ scientiã. Item in iure, & ante hos M. Brutus, &
paulo post eum C. Bilienus homo per se magnus propè simili ratio=
ne, summus euaserat, ꝗ consul factus esset nisi in marianos cõsula-
tus, et in eas petitionis angustias incidisset. Gn. autem Octauij eloquẽ
tia, quæ fuerat ante cõsulatũ ignorata, in cõsulatu multis concioni=
bus est uehementer probata, sed ab eis, ꝗ tantum in dicentiũ numero

non in oratorũ fuerunt, iam ad oratores reuertamur. Censeo, inquit Atticus, eloquentes enim uidebare, non sedulos uelle conqrere. Festiuitate igitur, et facetijs inquam C. Iulius. L. F. et superioribus, & æqualibus suis omnibus præstitit, oratorq; fuit, minime ille quidem uehemens, sed nemo unquã urbanitate, nemo lepore, nemo suauitate conditior. Sunt eius aliquod orationes, ex qbus, sicut ex eiusdẽ tragœdijs, lenitas eius sine neruis perspici potest. Eius æqualis P. Cethegus, cui de rep. satis suppeditabat oratio. totam enim tenebat eã, penitusq; cognorat. Itaq; in senatu consularium authoritatem assequebatur, sed in causis publicis nihil, priuatis satis ueterator uideba tur. Erant in priuatis causis. Q. Lucretius Vispillo & acutus, & iurisperitus, nam Aphilia aptior concionibus, quãm iudicijs. prudẽs etiam T. Annius Velina, & in eius generis causis orator sane tolerabilis. In eodem genere causarũ multum erat T. Iuuentius, nimis ille qdem lentus in dicendo, et pene frigidus, sed & callidus, & in capiẽdo aduersario uersutus, & præterea nec indoctus, & magna cũ iuris ciuilis intelligentia, cuius auditor P. Orbius meus ferè æqualis, in dicendo non nimis exercitatus, in iure autem ciuili non inferior, quãm magister fuit. Nã T. Aufidius, q uixit ad summam senectutem, uolebat esse similis horũ, eratq; & bonus uir, & innocens, sed dicebat parũ. Nec sane plus frater eius M. Verglius, q tribunus pl. L. Syllæ imperatori diẽ dixit. Eius collega P. Magius, in dicendo paulo tamen copiosior. Sed omnium oratorũ, siue rabularum, qui & plane indocti, aut inurbani, aut rustici etiam fuerunt, quos quidem ego cognouerim, solutissimum in dicendo, & acutissimum iudico nostri ordinis. Q. Sertoriũ, equestris C. Gorgonium. fuit etiã facilis, & expeditus ad dicendũ, & uitæ splendore multo, & ingenio sane probabili T. Iunius L. filius tribunitius, quo accusante P. Sextius. Pr. designatus, dãnatus est ambitus, is processisset honoribus longius, nisi semper infirma, atq; etiam ægra ualetudine fuisset. Atque ego præclare intelligo, me in eorũ commemoratione uersari, qui nec habiti sint oratores, neq; fuerint, prætiririq; à me aliquot ex ueteribus commemoratione, aut laude dignos, sed hoc quidem ignoratione, qd enim est superioris ætatis, quod scribi possit de ijs, de quibus nulla monimenta loquuntur, nec aliorum, nec ipsorum. De ijs autem, quos ipsi uidimus, neminem ferè prætermittimus eorum, quos aliquando dicentes uidimus. Volo enim sciri in tanta, & tam uetere rep. maximis præmijs eloquentiæ propositis, omnes cupisse dicere, non plurimos ausos esse, potuisse paucos. Ego tamen ita de unoquoq; dicam

ut intelligi

ut intelligi possit, quem existimem clamatorem, quem oratorem fuisse. Iisdem ferè temporibus, ætate inferiores paulo, quàm Iulius, sed æquales propemodum fuerunt C. Cotta. P. Sulpitius. Q. Varius. Cn. Pomponius. C. Curio. L. Fusius. M. Drusus patricius, nec ulla ætate uberior oratorũ foetus fuit. Ex his Cotta, & Sulpitius cũ meo iudicio, tum omniũ, facile primas tulerunt. Hic Atticus quomodo istuc dicis inquit, cum tuo iudicio, tum omnium? semper'ne in oratore probando, aut improbando uulgi iudicium, cum intelligentium iudicio congruit? An alij probantur multitudine, alij autem ab ijs, qui intelligunt? Recte requiris inquam Attice, sed audies ex me fortasse, quod non omnes probent. An tu ingt adlaborasse huic modo Bruto probaturus es? Planè inquam Attice disputationem hãc de oratore probando, aut improbando multo malim tibi, et Bruto placere, eloquentiam autem meã populo probari uelim. Etenim necesse est, qui ita dicat, ut à multitudine probetur, eundem doctis probari. nã quid in dicẽdo rectum sit, aut prauum ego iudicabo, si modo is sum, qui id possim, aut sciam iudicare, qualis uero sit orator, ex eo, quod is dicendo efficiet, poterit intelligi. Tria sunt enim, ut quidẽ ego sentio, quæ sint efficienda dicendo, ut doceatur is, apud quem dicetur, ut delectetur, ut moueatur uehementius, qbus uirtutibus oratoris, horũ quicq; efficiatur, aut quibus uitijs orator aut non assequatur hæc, aut etiam in his labatur, & cadat, artifex aliquis iudicabit. Efficiatur autem ab oratore, necne, ut ij, qui audiunt, ita afficiãtur, ut orator uelit, uulgi assensu, et populari approbatione iudicari solet. Itaq; nunquam de bono oratore, aut non bono doctis hominibus cum populo dissensio fuit. An censes, dum illi uiguerunt, quos ante dixi, nõ eosdẽ gradus oratorũ uulgi iudicio, & doctorũ fuisse? De populo siquem ita rogauisses, quis est in hac ciuitate eloquentissimus? in Antonio, & Crasso aut dubitaret, aut hunc alius, illũ alius diceret, nemo'ne Philippum tam suauem oratorem, tam grauem, tam facetum his anteferret? quem nosmetipsi, qui hæc arte aliqua uolumus expendere, proximũ illis fuisse diximus. nemo profecto. id enim ipsum est summi oratoris, summum oratorem populo uideri. Quare, tibicen Antigenidas dixerit discipulo sanè frigenti ad populum, mihi cane, & musis, Ego huic Bruto dicenti, ut solet, apud multitudinem, mihi cane, et populo mi Brute dixerim, ut qui audient, quid efficiatur, ego etiã cur ita efficiatur, intelligam. Credit ijs, quæ dicuntur, qui audit oratorem, uera putat, assentitur, probat, fidem facit oratio. Tu artifex, quid quæris amplius? delectatur audiens multitudo, & ducitur oratione, et quasi

uoluptate quadam perfunditur, quid habes, quod disputes? gaudet, dolet, ridet, plorat, fauet, odit, contemnit, inuidet, ad misericordiá inducitur, ad pudendũ, ad pigendum, irascitur, miratur, sperat, timet, hæc perinde accidunt, ut eorum, qui adsunt, mentes, uerbis, & sententijs, & actione tractantur. Quid est, quod expectetur docti alicuius sententia? quod enim probat multitudo, hoc idem doctis probandum est. deniq; hoc specimen est popularis iudicij, in quo nunquam fuit populo cum doctis, intelligentibusq; dissensio. Cum multi essent oratores in uario genere dicendi, quis unquam ex his excellere iudicatus est uulgi iudicio, qui non idem à doctis probaretur? Quando autem dubiũ fuisset apud patres nostros eligendi, cui patroni daretur optio, quin aut Antonium optaret, aut Crassum. Aderant multi alij, tamẽ utrũ de his potius, dubitasset aliquis, quin alterum, nemo. Quid adolescẽtibus nobis, cum esset Cotta, & Hortensius, num quis, cui quidem eligendi potestas esset, quenquam his anteponebat? Tũ brutus, Quid tu inquit quæris alios? de te ipso, non nequid optarent rei, quid ipse Hortensius iudicaret, uidebamus? qui cum partiretur tecum causas (sæpe enim interfui) perorandi locum, ubi plurimum pollet oratio, semper tibi relinquebat. Faciebat ille quidem inquam, et mihi beneuolentia credo ductus tribuebat omnia. Sed ego quæ de me populi sit opinio, nescio, de reliquis hoc affirmo, qui uulgi opinione disertissimi habiti sint, eosdem intelligentium quoq; iudicio fuisse probatissimos. Nec enim posset idem Demosthenes dicere, quod dixisse Antimachum clarum poëtam ferunt, qui, cũ conuocatis auditoribus legeret, eis magnum illud, quod nouistis, uolumen suum, & eum legentem omnes præter Platonem reliquissent, legam inquit nihilo minus, Plato enim mihi unus instar est omnium, me illum, & recte. Poëma enim reconditum paucorũ approbatione, oratio popularis ad sensum uulgi debet moueri. At si eundem hunc Platonem unum auditorem haberet Demosthenes, cum esset relictus à cæteris, uerbum facere non posset. Quid tu Brute posses? si te ut Curionem quendam concio reliquisset?

Ego uero inquit ille, ut me tibi indicem, in eis etiã causis, in qbus omnis res nobis cum iudicibus est, non cum populo, tamẽ si à corona relictus sim, non queam dicere. Ita se inquam res habet, ut si tibiæ inflatæ non referant sonum, abijciendas eas sibi tibicen putet. Sic oratori populi aures tanquam tibiæ sunt, eæ si inflatũ nõ recipiũt, aut si auditor omnino tanquam equus non facit, agitandi finis faciẽdus est. Hoc tamen interest, quod uulgus interdum non probandum oratorem probat, sed probat sine comparatione, cũ à mediocri, aut

etiam

etiam à malo delectatur, eo eſt contentus, eſſe melius non ſentit, illud quod eſt, qualecunq; eſt, probat. Tenet enim aures uel mediocris orator, ſit modo aliquid in eo, nec res ulla plus apud animos hominum, quàm ordo, & ornatus orationis ualet. Quare quis ex populo cum Q. Scæuolam pro M. Coponio dicentem audiret in ea cauſa, de qua ante dixi, quicquam politius, aut elegantius, aut omnino melius aut expectaret, aut poſſe fieri putaret? Cum is hoc probare uellet M. Curiũ, cum ita hæres inſtitutus eſſet, ſi pupillus ante mortuus eſſet, quã in ſuam tutelam ueniſſet, pupillo non nato hæredem eſſe non poſſe. Quid ille nõ dixit de teſtamentorũ iure, de antiquis formulis? quẽadmodum ſcribi oportuiſſet, ſi etiam filio non nato hæres inſtitueretur. Quàm captioſum eſſe populo, quod ſcriptum eſſet negligi, & opinione quæri uoluntates, & interpretatione diſertorum ſcripta ſimplicium hominum peruertere, quàm ille multa de authoritate patris ſui, qui ſemper ius illud eſſe defenderat? quàm omnino multa de cõſeruando iure ciuili, quæ quidem omnia cum perite, & ſcienter, tum ita breuiter, & preſſe, & ſatis ornate, et pereleganter diceret, qs eſſet in populo, qui aut expectaret, aut fieri poſſe quicquam melius putaret? At uero ut contra Craſſus ab adoleſcente delicato, qui in litore ambulans ſcalmum reperiſſet, ob eamq; rem ædificare nauem cõcupiuiſſet, exorſus eſt, ſimiliter Scæuolam ex uno ſcalmo captionis centumuirale iudicium hæreditatis effeciſſe, hoc in illo initio conſecutus, multis eiuſdem generis ſententijs delectauit, animosq; omnium, qui aderant, in hilaritatem à ſeueritate traduxit, quod eſt unum ex tribus, quæ dixi ab oratore effici debere, deinde hoc uoluiſſe eum, qui teſtamentum feciſſet, hoc ſenſiſſe, quoquo modo filius non eſſet, qui in ſuam tutelam ueniret, ſiue non natus, ſiue ante mortuus, Curius hæres ut eſſet, ita ſcribere pleroſq;, et id ualere, et ualuiſſe ſemper. Hæc, & multa eiuſmodi dicens fidem faciebat, quod eſt ex tribus oratoris officijs alterum. deinde æquum bonum teſtamentorũ ſententias, uolũtatesq; tutatus eſt, quanta eſſet in uerbis captio cũ in cæteris rebus, tum in teſtamentis, ſi negligerentur uolũtates, quantam ſibi potentiã Scæuola aſſumeret, ſi nemo auderet teſtamentum facere poſtea, niſi de illius ſententia, hæc cum grauiter, tum ab exemplis copioſe, tum uarie, tum etiam ridicule, & facete explicans, eam admirationem, aſſenſionemq; commouit, dixiſſe ut contra nemo uideretur, hoc erat oratoris officium partitione tertium, genere maximum. Hic ille de populo iudex, qui ſeparatim alterum admiratus eſſet, idem audito altero, iudiciũ ſuũ contẽneret. At uero intelligens, et doctus, audiẽs Scæuo-

lā, sentiret esse quoddā uberius dicendi genus, & ornatius, ab utroq; autem causa perorata, si quæreretur uter præstaret orator, nunquam profecto sapientis iudiciū à iudicio uulgi discreparet. Qui præstat igitur intelligens imperito? magna re, & difficili, siquidem magnum est scire quibus rebus efficiatur, amittatur'ue dicendo illud, quicquid est, quod aut effici dicendo oportet, aut amitti nō oportet. Præstat etiā illo doctus auditor indocto, quod sæpe, cum oratores duo, aut plures populi iudicio probantur, quod dicendi genus optimum sit, intelligit. Nam illud, quod populo non probatur, ne intelligenti qdem auditori probari potest. Vt enim ex neruorum sono in fidibus, quàm sciē-ter ei pulsi sint, intelligi solet, sic ex animorum motu cernitur, quid tractandis his perficiat orator. Itaq; intelligens dicendi existimator non assidens, & attente audiens, sed uno aspectu, & præteriens de oratore sæpe iudicat. Videt oscitantem iudicem, loquentem cum altero, nonnunquam etiam circulantem, mittentem ad horas quæsitorē, ut dimittat rogantem, intelligit oratorem in ea causa non adesse, qui possit animis iudicum admouere orationē, tanquam fidibus manū. Idem si præteriens aspexerit, erectos intuentes iudices, ut aut doceri de re, idq; etiā uultu probare uideantur, aut ut auem cantu aliquo, sic illos uiderit oratione quasi suspensos teneri, aut id quod maxime opus est, misericordia, odio, motu animi aliquo pturbatos esse uehementius, ea si præteriens (ut dixi) aspexerit, si nihil audierit, tamen oratorem uersari in illo iudicio, & opus oratoriū fieri, aut pfectum iam esse, profecto intelliget. Cum hæc disseruissem, uterq; assensus est, et ego tanq̄ de integro ordiens, Quando igitur inquam à Cotta, et Sulpitio hæc omnis fluxit oratio, cum hos maxime iudicio illorū hominum, & illius ætatis dixissem probatos, reuertar ad eos ipsos, tum reliquos, ut institui, deinceps psequar. Quoniam ergo oratorū bonorū (hos enim quærimus) duo genera sunt. unum attenuate, presséq;. alterum sublate, ampleq; dicentium, etsi id melius est, quod splendidius, & magnificentius, tamen in bonis, omnia, uæ summa sunt, iure laudantur, sed cauenda est presso illi oratori, inopia, & ieiunitas. Amplo autem, inflatum, & corruptum orationis genus. Inueniebat igitur acute Cotta, dicebat pure, ac solute, et ut ad infirmitatem laterū perscienter contentionem omnem remiserat, sic ad uiriū imbecillitatem dicēdi accommodabat genus. Nihil erat in eius oratione, nisi syncerum, nihil nisi siccum, atq; sanum, illudq; maximum, quod cum contētione orationis flectere animos iudicum uix posset, nec omnino eo genere diceret, tractando tamen impellebat, ut idem facerent à se

commoti,

commoti, quod a Sulpitio concitati. Fuit enim Sulpitius uel maxime omnium, quos quidem ego audiuerim, grandis, & , ut ita dicam, tragicus orator. Vox cum magna, tum suauis, & splendida, gestus, & motus corporis ita uenustus, ut tamen ad forũ, non ad scenam institutus uideretur. Incitata, & uolubilis, nec ea redundans tamen, nec circunfluens oratio. Crassum hic uolebat imitari, Cotta malebat Antonium, sed ab hoc uis aberat Antonij, Crassi ab illo lepos. O magnam inquit artem Brutus, siquidem istis, cum summi essent oratores, duæ res maximæ altera alteri defuit. Atq; in his oratoribus illud animaduertendum est, posse esse summos, qui inter se sint dissimiles. Nihil enim tam dissimile, quàm Cotta Sulpitio, & uterq; æqualibus suis plurimũ præstitit. Quare hoc doctoris intelligentis est, uidere quò ferat natura sua quenq;, & ea duce utentem sic instituere, ut Isocratem in acerrimo ingenio Theopompi, et lenissimo Ephori dixisse traditum est, alteri se calcaria adhibere, alteri frenos. Sulpitij orationes, quæ feruntur, eas post mortem eius scripsisse P. Canutius putatur æqualis meus, homo extra nostrum ordinem, meo iudicio disertissimus. Ipsius Sulpitij nulla oratio est, sæpéq; ex eo audiui, cum se scribere, neque consueuisse, neque posse diceret. Cottæ pro se lege Varia, quæ inscribitur, eam L. Aelius scripsit Cottæ rogatu. Fuit is omnino uir egregius, et eques romanus cum primis honestus, idémq; eruditissimus & græcis literis, et latinis, antiquitatisq; nostræ, et in inuentis rebus et in actis, scriptorumq; ueterum literate peritus, quã scientiã Varro noster acceptam ab illo, auctamq; per sese uir ingenio præstans, omniq; doctrina, pluribus, & illustrioribus literis explicauit, sed idem Aelius stoicus esse uoluit, orator autẽ nec studuit unq̃, nec fuit, scribebat tamen oratiões, quas alij dicerẽt, ut Q. Metello. F. ut Q. Cæpioni, ut Q. Pompeio Rufo, q̃q̃ is etiam ipse scripsit eas, quibus pro se est usus, sed nõ sine Aelio. His enim scriptis etiam ipse interfui, cũ essem apud Aelium adolescens, eumq; audire perstudiose solerẽ. Cottam autem miror summũ ipsum oratorẽ, minimeq; ineptum, ælianas leues oratiũculas, uoluisse existimari suas. His duobus eiusdem ætatis annumerabatur nemo tertius, sed mihi placebat Põponius maxime, uel dicã minime displicebat. locus erat omnino in maximis causis præter eos, de qbus supra dixi, nemini, propterea quod Antonius, qui maxime expetebatur, facilis in causis recipiendis erat, fastidiosior Crassus, sed tamen recipiebat, horum qui neutrum habebat, confugiebat ad Philippum ferè, aut Cæsarem, Cotta, Sulpitius expetebantur, ita ab ijs sex patronis causæ illustres agebantur, neque tam

multa, quàm noſtra ætate iudicia fiebant, neq; hoc, quod nũc fit, ut
cauſæ ſingulæ defenderentur à pluribus, quo nihil eſt uitioſius. Re-
ſpondemus ijs, quos non audiuimus, in quo primum ſæpe aliter eſt
dictum, aliter ad nos relatum, deinde magni intereſt coràm uidere
me, quemadmodũ aduerſarius de quaque re aſſeueret, maxime aũt
quemadmodum quæque res audiatur, ſed nihil uitioſius, quàm cũ
unũ corpus debeat eſſe defenſionis, naſci de integro cauſam, cum ſit
ab altero perorata. Omnium enim cauſarum, unũ eſt naturale prin
cipium, una peroratio, reliquæ partes, quaſi membra ſuo quæque lo
co locata, ſuã uim, & dignitatem tenent. Cum autem difficile ſit in lõ
ga oratione non aliquando aliquid ita dicere, ut ſibi ipſe non conue
niat, quanto difficilius cauere, nequid dicas, quod non conueniat eius
orationi, qui ante te dixerit. ſed quia et labor multo maior eſt totam
cauſam, quàm partem dicere, & quia plures ineuntur gratiæ, ſi uno
tempore dicas pro pluribus, idcirco hanc conſuetudinem lubenter aſci
uimus. Erant tamen quibus uideretur illius ætatis tertius Curio, q̃a
ſplendidioribus fortaſſe uerbis utebatur, et quia latine nõ peſſime lo
quebatur, uſu credo aliquo domeſtico, nam literarum admodum ni-
hil ſciebat. ſed magni intereſt, quos quiſq; audiat quotidie domi, q̃-
bus cũ loquatur à puero, quẽadmodũ patres, pædagogi, matres etiã
loquantur. Legimus epiſtolas Corneliæ matris Gracchorum, appa-
ret filios nõ tam in gremio educatos, quàm in ſermone matris. Au
ditus eſt nobis Læliæ Caij filiæ ſæpe ſermo. ergo illam patris elegan
tia tinctam uidimus, & filias eius Mutias ambas, quarũ ſermo mi
hi fuit notus, & neptes Licinias, quas nos quidem ambas, hanc ue-
ro Scipionis etiã tu Brute credo aliquãdo audiſti loquentem. Ego uero
ac lubenter quidẽ inq̃t Brutus, & eo lubentius, quod L. Craſſi erat
filia. Quid Craſſum inquã illum cenſes iſtius Liciniæ filiũ, Craſſi
teſtamento qui fuit adoptatus? Summo iſte q̃dem dicitur ingenio fuiſ
ſe inquit. Et uero hic Scipio collega meus, mihi ſane bene & loqui
uidetur, & dicere. Recte inquã iudicas Brute. Etenim iſtius genus
eſt ex ipſius ſapientiæ ſtirpe generatum. Nam & de duobus auis iã
diximus, Scipione, & Craſſo, & de tribus proauis, Q. Metello, cuius
quatuor filij, P. Scipione, qui ex dominatu T. Gracchi priuatus in li
bertatem rẽp. uindicauit, Q. Scæuola augure, qui peritiſſimus iuris,
idemq; per comis eſt habitus. Iã duorum abauorũ quàm eſt illuſtre
nomen P. Scipionis, qui bis conſul fuit qui eſt Corculum dictus, alte
rius omnium ſapientiſſimi C. Lælij. O generoſam inquit ſtirpem,
& tanquam in unam arborẽ plura genera, ſic in iſtam domũ mul-
torum

torum inſitam, atq; illuminatam ſapientiam. Similiter igitur ſuſpi
cor (ut conferamus parua magnis) Curionis, et ſi pupillus relictus eſt,
patrio fuiſſe inſtituto puro ſermone aſſuefactam domum, et eo magis
hoc iudico, quod neminem ex ijs qdẽ, qui aliquo in numero fuerut,
cognoui in omni genere honeſtarum artium tam indoctum, tam ru
dem. Nullum ille poëtam nouerat, nullum legerat oratorem, nullam
memoriã antiquitatis collegerat, non publicum ius, non priuatum, et
ciuile cognouerat, quanq̃ id qdem fuit etiã in alijs, & magnis qdẽ
oratoribus, quos parum his inſtructos artibus uidimus, ut Sulpitiũ,
ut Antoniũ. Sed ij tamen unũ illud habebãt dicendi opus elaboratũ,
id'q; cum conſtaret ex quinq; notiſſimis partibus, nemo ĩ aliqua par
te earũ omnino nihil poterat. In quacũq;.n. una plane` claudicaret,
orator eſſe non poſſet, ſed tamen alius ĩ alia excellebat, magis repe=
riebat qd dici opus eſſet, et quomodo præparare, et quo loco locari,
memoria'q; ea comprehendebat Antonius, excellebat autem actione,
erant'q; ei quædã ex his paria cum Craſſo, quædam etiam ſuperio
ra. At Craſſi magis enitebat oratio, nec uero Sulpitio, neq; Cottæ di
cere poſſumus, neq; cuiq̃ bono oratori rẽ ullã ex illis qnq; partibus
plane`, atq; oĩno defuiſſe. Itaq; ĩ Curione hoc uerißime iudicari põt,
nulla re una magis oratorẽ commendari, quã uerborũ ſplendore, et
copia. Nã cum tardus in cogitando, tũ in inſtruendo diſſipatus fuit.
Reliqua duo ſunt, agere, et meminiſſe, in utroq; cachinnos irridentiũ
commouebat. Motus erat is, quem et C. Iulius in perpetuũ notauit,
cum ex eo in utranq; partẽ toto corpore uacillante quæſiuit, qs loque
retur e` lintre. et Cn. Sicinius homo ĩpurus, ſed admodũ ridiculus,
neq; aliud ĩ eo oratoris ſimile qcq̃. Is, cũ tribunus pl. Curionem, &
Octauiũ Coss. produxiſſet, Curio'q; multa dixiſſet ſedente Cn. Octa=
uio collega, qui deuinctus erat faſciis, et multis medicamentis propter
dolorem artuum delibutus, nunquam inquit Octaui collegæ tuo
gratiam referes, qui niſi ſe ſuo more iactauiſſet, hodie te iſtic mu-
ſcæ comediſſent. Memoria autem ita fuit nulla, ut aliquoties, tria
cum propoſuiſſet, aut quartum adderet, aut tertium quæreret. qui
in iudicio priuato, uel maximo, cum ego pro Ticinia Cottæ perora=
uiſſem, ille contra me pro Seruio Næuio diceret, ſubito totam cauſam
oblitus eſt, id'q; ueneficijs, & cantionibus Ticiniæ factum eſſe dice=
bat. Magna hæc immemoris ingenij ſigna, ſed nihil turpius, quàm
quod etiam in ſcriptis obliuiſcebatur, quid paulo ante poſuiſſet, ut
in eo libro, ubi ſe exeuntem e` ſenatu, & cum Panſa noſtro, &
cum Curione filio colloquentem facit, cum ſenatum Cæſar Cons.

habuisset, omnisq; ille sermo ductus è percunctatione filij, quid in senatu esset actum. In quo multis uerbis cum inueheretur in Cæsarẽ Curio, disputatioq; esset inter eos, ut est consuetudo dialogorum, cum sermo esset institutus senatu misso, quem senatum Cæsar cons. habuisset, reprehendit eas res, quas idem Cæsar anno post, & deinceps reliquis annis administrauisset in Gallia. Tum Brutus admirans, tantam'ne fuisse obliuionem inqt in scripto præsertim, ut ne legens quidem unquam senserit, quantum flagitij commisisset? Quid autem inq̃ Brute stultius, q̃ si ea uituperare uolebat, quæ uituperauit, nõ eo tẽpore instituere sermonẽ, cum illarũ rerũ iã tempora præteriissent? Sed ita totus errat, ut in eodem sermone dicat in senatu se Cæsare cõsule non accedere, sed id dicat ipso Cons. exiens è senatu. Iam q hac parte animi, quæ custos est cæterarũ ingenij partiũ, tam debilis esset, ut ne in scripto quidem meminisset quid paulo ante posuisset, huic minime mirum est, ex tempore dicenti solitam effluere mentem. Itaq; cũ ei nec officiũ deesset, & flagraret studio dicendi, perpaucæ ad eum causæ deferebãtur. Orator autẽ uiuis eius æqualibus proximus optimus numerabatur, propter uerborũ bonitatem, ut ante dixi, et expeditum, ac profluẽtem quodã modo celeritatẽ. Itaq; eius orationes aspiciendas tamen censeo, sunt illæ qdẽ languidiores, uerũtamen possunt augere, & quasi alere id bonum, quod in illo mediocriter fuisse cõcedimus, quod habet tantam uim, ut solum sine alijs in Curione speciẽ oratoris alicuius effecerit. Sed ad instituta redeamus. In eodẽ igitur numero eiusdẽ ætatis C. Carbo fuit illius eloquentissimi uiri filius, nõ satis acutus orator, sed tamen orator numeratus est. Erat in uerbis grauitas, & facile dicebat, & authoritatem naturalem quandã habebat oratio. Acutior Q. Varius rebus inueniendis, nec minus uerbis expeditus, fortis uero actor, & uehemens, et uerbis nec inops, nec abiectus, et quẽ plane oratorẽ dicere auderes Cn. Pomponius lateribus pugnans, incitans animos, acer, acerbus, criminosus. Multũ ab ijs aberat L. Fusius, tamen ex accusatione M. Aquilij diligentiæ fructũ ceperat. Nam M. Drusum tuũ magnũ auunculum, grauẽ oratorem, ita dũtaxat cum de rep. diceret. L. autem Lucullũ etiã acutum, patremq; tuũ Brute, iuris quoq; et publici, et priuati sane peritũ M. Lucullum. M. Octauiũ Cn. filios, q tantum authoritate, dicendoq; ualuit, ut legẽ semproniã frumẽtariã populi frequentis suffragijs abrogauerit. Cn. Octauiũ M. filiũ. M. Catonem patrẽ Q. etiam Catulũ filiũ abducamus ex acie, idest à iudicijs, et in præsidijs reip. cui facile satisfacere possint, collocemus. Eodẽ Q. Cæpionẽ referrem, nisi nimis

equestri ordini deditus,à senatu dissedisset.Cn.Carbonem.M.Marium,& ex eodẽ genere complureis minime dignos elegantis conuentus auribus,aptissimos cognoui turbulentis concionibus.quo in genere (ut in ijs perturbem ætatum ordinem)nuper L.Quintius fuit,aptior autem etiam Palicanus auribus imperitorum.Et quoniam huius generis facta mentio est,seditiosorum omniũ post Gracchos L.Apuleius Saturninus eloquentissimus uisus est,magis specie tamen,& motu,atq; ipso amictu capiebat homines, quàm aut dicendi copia, aut mediocritate prudentiæ.Longe autem post natos homines improbissimus C.Seruilius Glaucia,sed peracutus,et callidus,in primisq; ridiculus.Is ex summis & fortunæ,& uitæ sordibus in prætura cõs. factus esset,si rationem eius haberi licere iudicatum esset.Nã et plebem tenebat,et equestrũ ordinem beneficio legis deuinxerat.Is prætor eodem die,quo Saturninus tribunus pl.Mario,et Flacco coss.publice est interfectus,homo simillimus Atheniensis Hyperboli, cuius improbitatem ueteres Atticorum comœdiæ notauerũt. Quos Sex. Tityus consecutus,homo loquax sanè,et satis acutus,sed tam solutus, & mollis in gestu,ut saltatio quædã nasceretur,cui saltationi Tityus nomen esset.Ita cauendũ est,nequid in agendo,dicendo'ue facias,cuius imitatio rideatur.Sed ad paulo superiorẽ ætatem reuecti sumus, nũc ad eã,de qua aliquantum locuti sumus,reuertamur.Cõiunctus igitur Sulpitij ætati P.Antistius fuit rabula sanè probabilis,q multos cũ tacuisset annos,neq; contemni solũ,sed irrideri etiã solitus esset,in tribunatu primum contra C.Iulij illam consulatus petitionẽ extraordinariam,uerã causam agens est probatus,& eo magis,quod eandem causam cum ageret,eius collega ille ipse Sulpitius,hic plura,et acutiora dicebat.Itaq; post tribunatum primo multæ ad eum causæ, deinde omnes,maximæ quæcunq; erant,deferebantur. Rem uidebat acute,componebat diligenter, memoria ualebat.uerbis non ille quidem ornatis utebatur,sed tamen non abiectis. Expedita autem erat,& perfacile currens oratio,& erat eius quidẽ tanquam habitus non inurbanus.Actio paulum cum uitio uocis,tum etiã ineptijs claudicabat.Hic temporibus floruit ijs,quibus inter profectionẽ,reditumq; L.Syllæ sine iure fuit, & sine ulla dignitate resp.hoc etiã autem magis probabatur,quod erat ab oratoribus quædam in foro solitudo,Sulpitius occiderat,Cotta aberat,& Curio,uiuebat è reliqs patronis eius ætatis nemo præter Carbonẽ,& Pomponium,quorum utrunq; facile superabat . Inferioris autem ætatis erat proximus L.Sisenna doctus uir,& studijs optimis deditus,bene latine loquẽs,

gnarus reip. nõ sine facetijs, sed neq; laboris multi, nec satis uersatus ĩ causis, interiectusq; inter duas ætates Hortensij, et Sulpitij, nec maiores consequi poterat, et minori necesse erat cedere. Huius omnis facultas ex historia ipsius perspici potest, quæ cum facile oẽs uincat superiores, tum indicat tamen quantũ absit a summo, quãq; genus hoc scriptionis non dum sit satis latinis literis illustratum. nam Q. Hortensij admodum adolescentis ingenium, ut Phidiæ signum, simul aspectum, et probatum est. Is L. Crasso. Q. Scæuola Coss. primum in foro dixit, & apud hos quidem consules, et cum eorũ, qui affuerũt, tum ipsorum consulum, qui omnes intelligentia anteibant, iudicio discessit probatus. undeuiginti annos natus erat eo tempore. Est autem L. Paulo. C. Marcello coss. mortuus, ex quo uidemus eũ in patronorum numero annos quatuor, et XL. fuisse. hoc de oratore, paulo post plura dicemus. Hoc autem loco uoluimus ætatem in disparem oratorum ætatem includere, quanquã id quidem omnibus usu uenire necesse fuit, quibus paulo longior uita contigit, ut et cum multo maioribus natu, quã essent ipsi, et cum aliquanto minoribus cõpararentur. ut Accius ijsdem ædilibus ait se, et Pacuuium docuisse fabulam, cum ille octuaginta, ipse triginta annos natus esset. Sic Hortensius non cũ suis æqualibus solum, sed et mea cum ætate, et cum tua Brute, et cum aliquanto superiore coniungitur. Siquidem et Crasso uiuo dicere solebat, et magis iam etiã uigebat Antonio, & cum Philippo iam sene pro Cn. Põpeij bonis dicente, in illa causa adolescens cum esset, princeps fuit, et in eorum, quos in Sulpitij ætate posui, numerũ facile peruenerat, et suos inter æquales. M. Pisonem. M. Crassum. Cn. Lentulum. P. Lentulum Surram longe præstitit, et me adolescentem nactus octo annis minorem, quã erat ipse, multos annos in studio eiusdem laudis exercuit, et tecum simul, sicut ego pro multis, sic ille pro Appio Claudio dixit, paulo ante mortem. Vides igitur, ut ad te oratorem Brute peruenerimus, tam multis inter nostrum, tuumq; initium dicẽdi interpositis oratoribus, ex quibus quoniam in hoc sermone nostro statui neminem eorũ, qui uiuerent, nominare, ne uos curiosius eligeretis ex me quid de quoq; iudicarem, eos, qui iam sunt mortui, nominabo. Tum Brutus, non est inquit ista causa, quã dicis, quãobrem de ijs, qui uiuunt, nihil uelis dicere. Quænam igitur inquam est? Vereri te inquit arbitror, ne ꝑ nos hic sermo tuus emanet, et ij tibi succenseant, quos præterieris. Quid uos inquam tacere no poteritis? Nos quidem inquit facillime, sed tamen te arbitror malle ipsum tacere, quàm taciturnitatem nostram experiri. Tum ego, ue=

re inquam tibi Brute dicam, nõ me existimaui in hoc sermone usque
ad hanc ætatem esse uenturum, sed ita traxit ordo ætatum oratio-
nẽ, ut iam ad minores etiã peruenerim. Interpone igitur inquit, si
quos uidetur, deinde redeamus ad te, & ad Hortensium. Immo uero
inq̃ ad Hortensiũ, de me alij dicent, siq uolent. Minime uero inqt, nã
etsi me facile omni tuo sermone tenuisti, tamen is mihi longior uide-
tur, quod propero audire de te, nec uero tã de uirtutibus dicendi tuis,
quæ cum omnibus, tum certe mihi notissimæ sunt, quàm quod gra=
dus tuos, & quasi processus dicendi studeo cognoscere. Geretur inquã
tibi mos, quoniam me non ingenij prædicatorem esse uis, sed laboris
mei. Verum interponam, ut placet, alios, & à M. Crasso, q fuit æqua
lis Hortensij exordiar. Is igitur mediocriter à doctrina instructus,
angustius etiã à natura, labore, & industria, & quod adhibebat ad
obtinendas causas, curam etiam, & gratiã, in principibus patronis
aliquod annos fuit. In huius oratione sermo latinus erat, uerba non
abiecta, res compositæ diligenter, nullus flos tamẽ, neq; lumen ullũ,
animi magna, uocis parua contentio, omnia fere ut similiter, atq; uno
modo dicerentur. Nam huius æqualis, & inimicus C. Fimbria non
ita diu iactare se potuit, qui omnia magna uoce dicens, uerborũ sanè
bonorum cursu quodam incitato, ita furebat tamen, ut mirarer tam
alias res agere populũ, ut esset insano inter disertos locus. Cn. autẽ
Lentulus multo maiorem opinionem dicendi, actione faciebat, quàm
quanta in eo facultas erat, qui cũ esset nec peracutus, q̃q̃ ex facie, &
ex uultu uidebatur, nec abundans uerbis, & si fallebat in eo ipso,
sic ĩteruallis, exclamationibus, uoce suaui, & canora, admirando ir
ridebat, calebat in agendo, ut ea, quæ deerant, nõ desyderarẽtur. Ita
tanquã Curio copia nonnulla uerborũ, nullo alio bono tenuit ora=
torum locum, sic Lentulus cæterarum uirtutum dicendi mediocrita-
tem, actione occultauit, in qua excellens fuit. Neq; multo secus P. Len
tulus, cuius & excogitandi, & loquendi tarditatem tegebat formæ
dignitas, corporis motus plenus & artis, & uenustatis, uocis, & sua
uitas, & magnitudo, sic in hoc nihil præter actionem fuit. Cæte-
ra etiam minora, quàm in superiore. M. Piso quicquid habuit, ha
buit ex disciplina, maximeq; ex omnibus, qui ante fuerunt, græcis
doctrinis eruditus fuit. Habuit à natura genus quoddam acuminis,
quod etiam arte limauerat, quod erat in reprehendendis uerbis uer
sutum, et solers, sed sæpe stomachosum, nonnunquam frigidum, inter
dum etiam facetum. Is laborẽ quasi cursum forensem diutius nõ tu
lit, q̃ et corpore erat infirmo, et hominum ineptias, ac stultitias, quæ

deuorandæ nobis sunt, non ferebat, iracundiusq; respuebat, siue mo
rose, ut putabatur, siue ingenuo, liberoq; fastidio. Is, cum satis floruisset
adolescens, minor haberi est cœptus postea, deinde ex uirginum iudi
cio magnam laudem est adeptus, et ex eo tempore, quasi reuocatus in
cursum, tenuit locum tandiu, quàm ferre potuit laborem, postea quan
tum detraxit ex studio, tantum amisit ex gloria. P. Murena mediocri
ingenio, sed magno studio rerum, ueterum literarum & studiosus, et
non imperitus, multæ industriæ, & magni laboris fuit. C. Censori-
nus græcis literis satis doctus, quod proposuerat explicans expedite,
non inuenustus actor, sed iners, & inimicus fori. L. Turius paruo
ingenio, sed multo labore quoquo modo poterat, sæpe dicebat. Itaq; et
paucæ centuriæ ad consulatum defuerunt. C. Macer authoritate sem
per eguit, sed fuit patronus propemodũ diligentissimus, huius si uita,
si mores, si uultus deniq; non omnem commendationem ingenij euer-
teret, maius nomen in patronis fuisset, non erat abundans, nõ inops
tamen, non ualde nitens, non plane horrida oratio, uox, gestus, &
omnis actio sine lepore, at in inueniendis, cõponendisq; rebus mira
accuratio, ut nõ facile in ullo diligentiorẽ, maiorẽq; cognouerim, sed
eam ut citius ueteratoriam, quàm oratoriam diceres. hic si etiã in pu
blicis causis probabatur, tamen in priuatis illustriorẽ obtinebat lo-
cum. C. deinde Piso, statarius, & sermonis plenus orator, minime ille
quidem tardus in excogitando, ueruntamen uultu, & simulatione,
multo etiam acutior, quàm erat, uidebatur. Nam eius æqualẽ M. Gla
brionẽ bene institutũ aui Scæuolæ diligẽtia, socors ipsius natura, ne
gligensq; tardauerat. Etiam L. Torquatus elegans in dicendo, in exi
stimando admodũ prudẽs, toto genere perurbanus. Meus autem æqua-
lis, Cn. Pompeius uir ad omnia summa natus, maiorem dicendi glo
riam habuisset, nisi eum maioris gloriæ cupiditas ad bellicas laudes
abstraxisset. erat oratione satis amplus, rẽ prudenter uidebat, actio
uero eius habebat & in uoce magnum splendorem, & in motu sum
mam dignitatem. Noster item æqualis D. Syllanus uitricus tuus, stu
dij ille quidem habuit non multum, sed acuminis, & orationis sa-
tis. Q. Pompeius. A. F. qui Bithynicus dictus est, biennio quàm nos
fortasse maior, summo studio dicendi, multaq; doctrina, incredibili
labore, atq; industria, quod scire possum, fuit enim mecum, & cum
M. Pisone, cum amicitia, tum studijs, exercitationibusq; coniunctus,
huius actio non satis commendabat orationem, in hac enim satis
erat copiæ, in illa autem leporis parum. Erat eius æqualis P. Antro-
nius uoce peracuta, atque magna, nec alia re ulla probabilis.

Et L. Octauius Reatinus, qui, cum multas iam causas diceret, adolescens est mortuus, is tamen ad dicẽdũ ueniebat magis audacter, quàm parate. Et C. Staienus, qui se ipse adoptauerat, et de Staieno Aelium fecerat, feruido quodam, & petulanti, & furioso genere dicẽdi, quod quia multis gratum erat, & probabatur, ascendisset ad honores, nisi in facinore manifesto deprehensus, pœnas legibus, et iudicio dedisset. Eodem tempore C. L. Cæpasij fratres fuerunt, q multa opera ignoti homines, & repẽtini, quæstores celeriter facti sunt, oppidano quodã, & inconditio genere dicendi. Addamus huc etiam, nequem uocalẽ præteriisse uideamur, C. Cosconiũ calidianum, qui nullo acumine, eã tamen uerborum copiam, siquam habebat, præbebat populo cũ multa concursatione, magnoq; clamore. Quod idem faciebat Q. Arrius, q fuit M. Crassi quasi secundarius. Is oibus exemplo debet esse, quantum in hac urbe polleat multorum obedire tempori, multorumq; uel honori, uel periculo seruire. His enim rebus infimo loco natus, & honores, & pecuniam, & gratiam consecutus, etiam in patronorum, sine doctrina, sine ingenio, aliquem numerum peruenerat, sed ut pugiles inexercitati etiam si pugnos, et plagas olympiorum cupidi ferre possunt, solem tamen sæpe ferre non possunt, sic ille, cũ omni iam fortuna prospere functus labores etiã magnos excepisset, illius iudicialis anni seueritatem quasi solem non tulit. Tum Atticus, tu quidem de fece inquit hauris, idq; iandudum, sed tacebam, hoc uero non putabam te usq; ad Staienos, & Antronios esse uenturum.

Non puto inquam existimare te ambitione me labi, quippe de mortuis, sed ordinem sequens in memoriã notam, & æqualem necessario incurro. Volo autẽ hoc perspici, omnibus conquisitis, qui in multitudine dicere ausi sint, memoria quidem dignos perpaucos, uerũ qui omnino nomen habuerint, non ita multos fuisse, sed ad sermonẽ institutũ reuertamur. T. Torquatus T. filius & doctus uir ex Rhodia disciplina Molonis, & à natura ad dicendũ satis solutus, atq; expeditus, cui si uita suppeditauisset, sublato ambitu consul factus esset, plus facultatis habuit ad dicendũ, quàm uolũtatis. Itaq; studio huic non satisfecit, officio uero nec in suorum necessariorũ causis, nec in sententia senatoria defuit. Etiam M. Pontidius municeps noster multas priuatas causas actitauit, celeriter sanè uerba uoluẽs, nec hebes in causis, uel dicam plus etiam, quàm non hebes, sed efferuescens in dicendo stomacho sæpe, iracundiaq; uehementius, ut nõ cũ aduersario solum, sed etiã (quod mirabile esset) cũ iudice ipso, cuius delinitor esse debet orator, iurgio sæpe cõtenderet. M. Messala minor natu

quàm nos nullo modo inops, sed non nimis ornatus genere uerborũ, prudens, acutus, minime incautus, patronus in causis cognoscendis, cõponendisq; diligens, magni laboris, multæ operæ, multarumq; causarum. Duo etiam Metelli Celer, & nepos nihil in causis uersati, nec sine ingenio, nec indocti, hoc erant populare dicendi genus assecuti. C. autem Lentulus Marcellinus, nec unquam indisertus, et in consulatu pereloquens uisus est, non tardus sententijs, non inops uerbis, uoce canora, facetus satis. C. Memmius L. filius pfectus literis, sed græcis, fastidiosus sane` latinarũ, argutus orator, uerbisq; dulcis, sed fugiens non modo dicendi, uerumetiã cogitandi laborem, tantum sibi de facultate detraxit, quantum imminuit industriæ. Hoc loco Brutus, quàm uellem inquit de his etiam oratoribus, qui hodie sunt, tibi dicere luberet, etsi de alijs minus, de duobus tamen, quos à te scio laudari solere, Cæsare, & Marcello, audirẽ non minus lubenter, quàm audiui de ijs, qui fuerunt. Cur tandem inquã? an expectas qd ego iudicem de istis, q̃ tibi sunt æque noti, ac mihi? Mihi mehercule inquit, Marcellus satis est notus, Cæsar autem parum, illũ enim sæpe audiui, hic, cum ego iudicare iam aliqd possem, abfuit. Quid igitur de illo iudicas, quem sæpe audisti? Quid censes inquit, nisi id, quod habiturus es similem tui? Næ ego inquã, si ita est, uelim tibi eum placere quammaxime. Atq; & ita est inqt, & uehemẽter placet, nec uero sine causa. nam & didicit, et omissis cæteris studijs, unũ id egit, seseq; quotidianis commentationibus acerrime exercuit. Itaq; & lectis utitur uerbis, & frequentibus, & splẽdore uocis, dignitate motus fit speciosum, & illustre quod dicitur. Omniaq; sic suppetunt, ut ei nullã deesse uirtutem oratoris putem, maximeq; laudandus, qui hoc tempore ipso cum liceat in hoc communi nostro, & quasi fatali malo consoletur se, cũ conscientia optimæ mentis, tum etiã usurpatione, & renouatione doctrinæ. Vidi enim Mitylenis nuper uirum, atq; (ut dixi) uidi planè uirum. Itaq; cum eum antea tui similem in dicẽdo uiderim, tum uero nunc à doctissimo uiro, tibiq; ut intellexi, amicissimo Cratippo instructũ omni copia, multo uidebam similiorẽ. Hic ego, & si inquam de optimi uiri, nobisq; amicissimi laudibus lubẽter audio, tamen incurro in memoriã cõmuniũ miseriarũ, quarum obliuionem quærens hũc ipsum sermonem produxi longius. Sed de Cæsare cupio audire, quid tandem Atticus iudicet? Et ille, præclare inqt tibi constas, ut de ijs, q̃ nunc sunt, nihil uelis ipse dicere, & hercle si sic ageres, ut de ijs egisti, q̃ iam mortui sunt, neminẽ ut prætermitteres næ tu in multos Antronios, et Staie=

nos icurreres. Quare siue hanc turbam effugere uoluisti, siue ueritus
ne quis se aut præteritum, aut non satis laudatum queri possit, de Cæ
sare tamen potuisti dicere, præsertim cum & tuum de illius ingenio
notissimum iudicium esset, nec illius de tuo obscurum. Sed tamē Bru
te inquit Atticus de Cæsare, & ipse ita iudico, & de hoc huius ge-
neris acerrimo existimatore sæpissime audio, illum omniū ferè ora-
torum latine loqui elegantissime, nec id solum domestica cōsuetudine
ut dudum de Læliorum, et Mutiorum familijs audiebamus, sed q̃q̃
id quoq; credo fuisse, tamen ut esset perfecta illa bene loquendi laus,
multis literis, & ijs quidem reconditis, et exquisitis, summóq; studio
& diligentia est consecutus. quin etiam in maximis occupationibus,
cum ad teipsum inquit in me intuens de ratione latine loquendi accu
ratissime scripserit, primóq; in libro dixerit uerborū delectum ori
ginem esse eloquentiæ, tribueritq; mi Brute huic nostro, qui me de il
lo maluit, quàm se dicere, laudem singularem. Nam scripsit his uer
» bis, cum hunc nomine esset affatus. ac si cogitata præclare eloq̃ pos=
» sent, nunnulli studio, et usu elaborauerunt, cuius te pene principem
» copiæ, atq; inuentorem bene de nomine, ac dignitate populi roma-
» ni meritum esse existimare debemus, hunc facile & quotidianū no
» uisse sermonem, nunc pro relicto est habendum. Tum Brutus,
Amice hercule inquit, & magnifice te laudatum puto, quem non so
lum principem, atque inuentorem copiæ dixerit, quæ erat magna
laus, sed etiam benemeritum de populi R. nomine, et dignitate, quo
enim uno uincebamur à uicta Græcia, id aut ereptum illis est, aut
certe nobis cū illis cōmunicatū. Hanc autem inquit gloriam, testimo-
niumq; Cæsaris tuæ quidem supplicationi non solum, sed trium=
phis multorum antepono. Et recte quidem inquam Brute, modo
sit hoc Cæsaris iudicij, non bñuolentiæ testimoniū, plus. n. certe at
tulit huic populo dignitatis, quisquis est ille, si modo est aliquis, q̃ nō
illustrauit modo, sed etiam genuit in hac urbe dicendi copiam, quàm
illi, qui Ligurum castella expugnauerūt, ex q̃bus multi sunt, ut scitis,
trium phi. Verum quidem si audire uolumus, omissis illis diuinis cō
silijs, quibus sæpe constituta est imperatorum sapientia salus ciuita=
tis, aut belli, aut domi, multo magis orator præstat minutis īperato
ribus. At prodest plus imperator, quis negat? sed tamen, non metuo
ne mihi acclametis, est autem quod sentias dicendi liber locus.
Malim mihi L. Crassi unam pro M. Curio dictionem, quàm castella
nos triumphos duos. At plus interfuit reip. castellū capi Ligurum,
quàm bene defendi causam M. Curij. credo. Sed Atheniensiū quoq;

plus interfuit firma tecta in domicilijs habere, quàm Mineruæ ſignum ex ebore pulcherrimum, tamen ego me Phidiam eſſe mallem, quàm uel optimum fabrum tignarium. quare non quantum quiſq; proſit, ſed quanti quiſq; ſit, ponderandum eſt, præſertim cum pauci pingere egregie poſſint, aut fingere, operarij autem, aut baiuli deeſſe non poſſint. Sed perge Pomponi de Cæſare, & redde quæ reſtant.

Solum quidem inquit ille, et quaſi fundamentum oratoris uides locutionem emendatam, & latinam, cuius penes quos laus adhuc fuit, non fuit rationis, aut ſcientiæ, ſed quaſi bonæ conſuetudinis. Mitto C. Lælium. P. Scipionem, ætatis illius iſta fuit laus, tanquam innocẽtiæ, ſic latine loquendi, non omnium tamen, nam illorum æquales Cæcilium, et Pacuuium male locutos uidemus. ſed omnes, tum ferè, q nec extra urbem hanc uixerant, nec eos aliqua barbaries domeſtica infuſcauerat, recte loquebantur. ſed hanc certe rem deteriorẽ uetuſtas fecit, & Romæ, & in Græcia. Confluxerunt enim & Athenas, & in hanc urbem multi inquinate loquentes ex diuerſis locis, quo magis expurgandus eſt ſermo, & adhibenda quamobtruſa ratio, quæ mutari non poteſt, nec utendum prauiſſima conſuetudinis regula. T. Flaminium, qui cum Q. Metello conſul fuit, pueri uidimus. Exiſtimabatur bene latine, ſed literas neſciebat. Catulus erat ille quidẽ minime indoctus, ut à te paulo eſt ante dictum, ſed tamen ſuauitas uocis, & lenis appellatio literarum bene loquendi famã confecerat. Cotta, qa ſe ualde dilatandis literis à ſimilitudine græcæ locutionis abſtraxerat, ſonabatq; contrariũ Catulo ſubagreſte quiddã, planéq; ſubruſticum, alia quidem quaſi inculta, & ſylueſtri uia ad eandem laudem puenerat. Siſenna autem quaſi emendator ſermonis uſitati cum eſſe uellet, ne C. Ruſcio quidem accuſatore deterreri potuit, quo minus inuſitatis uerbis uteretur. Quidnam iſtuc eſt inquit Brutus? aut quis eſt iſte C. Ruſcius? Et ille fuit accuſator inquit uetus, quo accuſante Chirtilium, Siſenna defendens dixit quædam eius ſputatilica eſſe crimina, Tum C. Ruſcius circumuenior inquit iudices, niſi ſubuenitis. Siſenna quid dicas neſcio. metuo inſidias. ſputatilica. quid eſt hoc? ſputa quid ſit ſcio, tilica neſcio. maximu riſus, ſed ille tamen familiaris meus recte loqui putabat eſſe, inuſitate loqui. Cæſar autem rationem adhibens, conſuetudinem uitioſam, & corruptam, pura, & incorrupta conſuetudine emendat. Itaq; cum ad hanc elegantiam uerborum latinorum, quæ etiam ſi orator non ſis, & ſis ingenuus ciuis romanus, tamen neceſſaria eſt, adiungit illa oratoria ornamenta dicendi, tum uidetur tanquã tabulas bene pictas collocare in bono, lumi=

ne, hanc

ne, hanc cum habeat præcipuam laudem in communibus, nó uideo,
cui debeat cedere, ſplendidam quandam, minimeq; ueteratoriã ra=
tionem dicendi tenet, uoce, motu, forma etiam magnifica, et generoſa
quodammodo. Tum Brutus, Orationes quidẽ eius mihi uehemen
ter probantur, cóplureis autem legi. Atq; etiã commentarios quoſdã
ſcripſit rerũ ſuarum, ualde quidem inquam probandos. nudi enim
ſunt, recti, & uenuſti, omni ornatu orationis, tanquam ueſte detra-
cta, ſed dum uoluit alios habere parata, unde ſumerent, qui uellent
ſcribere hiſtoriam, ineptis gratum fortaſſe fecit, qui uolunt illa cala
miſtris inurere, ſanos quidẽ homines à ſcribendo deterruit. Nihil
enim eſt in hiſtoria, pura, & illuſtri breuitate dulcius. ſed ad eos, ſi
placet, qui uita exceſſerunt, reuertamur. C. Sicinius igitur Q. Pópeij
illius, qui cenſor fuit, ex filia nepos, quæſtorius mortuus eſt, probabi
lis orator, iam uero etiã probatus ex hac inopia ad ornandũ, ſed ad
inueniendum expedita Hermagoræ diſciplina. ea dat rationes cer-
tas, et præcepta dicẽdi, quæ ſi minorẽ habent apparatum (ſunt enim
exilia) tamen habent ordinem, et quaſdam errare in dicendo nõ pa
tientes uias. has ille tenens, & paratus ad cauſas ueniens, uerborum
nõ egens, ipſa illa comparatione, diſciplinaq; dicendi iã in patrono=
rũ numerũ peruenerat. Erat etiam uir doctus in primis C. Viſellius
Varro conſobrinus meus, qui fuit cum Sicinio ætate coniunctus. is cũ
poſt curulem ædilitatem iudex quæſtionis eſſet, eſt mortuus, in quo fa
teor uulgi iudicium à iudicio meo diſſenſiſſe, nam populo non erat
ſatis uendibilis, præceps quædã, et cum idcirco obſcura, quia peracuta,
tum rapida, & celeritate cæcata oratio, ſed neq; uerbis aptiorẽ cito
alium dixerim, neq; ſententijs crebriorem. Præterea pfectus in li-
teris, iuriſq; ciuilis iam à patre Aculeone traditã tenuit diſciplinã.
Reliqui ſunt, qui mortui ſint, L. Torquatus, quem tu non tã cito rhe-
torem dixiſſes, etſi non deerat oratio, quàm, ut græci dicunt, πολι=
τικόν. Erant in eo plurimæ literæ, nec eæ uulgares, ſed interiores
quædã, & reconditæ, diuina memoria, ſumma uerborũ et grauitas,
& elegantia, atq; hæc omnia uitæ decorabat grauitas, & integri-
tas. me quidem admodum delectabat etiam Triarij in illa ætate ple
na literatæ ſenectutis oratio, quanta ſeueritas in uultu, quantũ pon
dus in uerbis, quàm nihil non conſyderatũ exibat ex ore. Tum
Brutus, Torquati, & Triarij mentione cõmotus (utrunq; enim eorũ
admodum dilexerat) næ ego inquit, ut omittam cætera, quæ ſunt
innumerabilia, de iſtis duobus cum cogito, doleo nihil tuã perpetuã
authoritatẽ de pace ualuiſſe. nã nec iſtos excellentes uiros, nec mul-

tos alios præstantes ciues resp. perdidisset. Sileamus inquã Brute
de istis, ne augeamus dolorem. nam & præteritorum recordatio est
acerba, & acerbior expectatio reliquorum. Itaq; omittamus lugere,
& tantum quid quisq; dicendo potuerit, quoniã id quærimus, prædi
cemus. Sunt etiã ex ijs, qui eodem bello occiderunt, M. Bibulus, qui et
scriptitauit accurate, cum præsertim non esset orator, & egit multa
constanter. Appius Claudius socer tuus, collega, et familiaris meus, hic
iam & satis studiosus, et ualde cum doctus, tum etiã exercitatus ora
tor, & cum auguralis, tum omnis publici iuris, antiquitatisq; nostræ
bene peritus fuit. L. Domitius nulla ille quidem arte, sed latine tamẽ,
& multa cum libertate dicebat. Duo præterea Lentuli consulares;
quorũ Publius ille nostrarum iniuriarũ ultor, author salutis, q̃cq̃d
habuit, quantumcunq; fuit, illud totum habuit è disciplina. instrumẽ
ta naturæ deerant, sed tantus animi splendor, & tanta magnitudo, ut
sibi omnia, quæ clarorum uirorum essent, non dubitaret asciscere,
eaq; omni dignitate obtineret. L. autem Lẽtulus satis erat fortis ora
tor, si modo orator, sed cogitandi non ferebat laborem, uox canora,
uerba nõ horrida sanè, ut plena esset animi, et terroris oratio. Quæ-
reres in iudicijs fortasse melius, in rep. quod erat, esse iudicares sa=
tis. Ne Titus q̃dem posthumus contemnendus in dicendo. de rep. uero
non minus uehemens orator, quàm bellator fuit. effrenatus, & acer
nimis, sed bene iuris publici leges, atq; instituta cognouerat. Hoc
loco Atticus, Putarem te inquit ambitiosum esse, si (ut dixisti) ij, quos
iãdiu colligis, uiuerent. Omnes enim commemoras, qui ausi aliquan
do sunt stantes loqui, ut mihi imprudens M. Seruiliũ præterisse ui=
deare. Non inquã ego istuc ignoro Pomponi multos fuisse, q̃ uerbũ
nunq̃ in publico fecissent, cũ melius aliquanto possent, quàm isti orato
res, quos colligo, dicere. Sed his commemorandis etiã illud assequor,
ut intelligatis primũ ex omni numero, quàm non multi ausi sint di
cere. deinde ex ijs ipsis quàm pauci fuerint laude digni. Itaq; ne hos
quidem equites romanos amicos nostros, qui nuper mortui sunt, P.
Comminium spoletinum, quo accusante defendi C. Cornelium, in quo et
compositum dicendi genus, & acre, et expeditum fuit. T. Accium pi-
saurensem, cuius accusationi respondi pro A. Cluentio, q̃ & accura-
te dicebat, & satis copiose, eratq; præterea doctus Hærmagoræ præ
ceptis, quibus etsi ornamenta non satis opima dicẽdi, tamen, ut hastæ
uelitibus amentatæ, sic apta quædam, & parata singulis causarum
generibus argumenta traduntur. Studio autẽ neminem, nec industria
maiore cognoui, quanquam ne ingenio quidem qui præstiterit, facile

dixerim

dixerim C. Pisoni genero meo, nullum tempus illi unquam uacabat aut à forensi dictione, aut à commentatione domestica, aut à scribẽdo, aut à cogitando, itaq; tantos processus efficiebat, ut euolare, non excurrere uideretur. Eratq; uerborum et delectus elegans, et apta, & quasi rotunda constructio, cumq; argumenta excogitabantur ab eo multa, & firma ad probandũ, tum concinnæ, acutæq; sententiæ, gestusq; natura ita uenustus, ut ars etiam quæ non erat, & è disciplina motus qdam uideretur accedere. Vereor ne amore uidear plura, quã fuerint in illo, dicere. quod non ita est, alia enim de illo maiora dici possunt, nam nec continentia, nec pietate, nec ullo genere uirtutis quenquam eiusdẽ ætatis, cum illo conferendũ puto. Nec uero M. Cœlium prætereundum arbitror, quæcunq; eius in exitu uel fortuna, uel mens fuit, qui quandiu authoritati meæ paruit, talis tribunus pl. fuit, ut nemo contra ciuiũ pditorũ popularem, turbulẽtamq; dementiam à senatu, & à bonorũ causa steterit constantius, quam eius actionem, multum tamen & splendida, & grandis, & eadẽ in primis faceta, & purbana commendabat oratio. Graues eius conciones aliquot fuerunt, acres accusationes tres, eæq; omnes ex reip. contentione susceptæ, defensiones, etsi illa erant in eo meliora, quæ dixi, non comtemnendæ tamen, saneq; tolerabiles. hic cũ summa uoluntate bonorũ ædilis curulis factus esset, nescio quomodo discessu meo discessit à sese, cecidit q; postea, cum eos imitari cœpit, quos ipse puerterat. Sed de M. Calidio dicamus aliquid qui non fuit orator unus è multis, potius inter multos propè singularis fuit. Ita reconditas, exquisitasq; sententias mollis, & pellucens uestiebat oratio, nihil tã tenerum, quàm illius comprehensio uerborum, nihil tam flexibile, nihil quod magis ipsius arbitrio fingeretur, ut nullius oratoris æque in potestate fuerit, quæ primum ita pura erat, ut nihil liquidius, ita libere fluebat, ut nusquam adhæresceret, nullũ nisi loco positum, & tanquam in uermiculato emblemate, ut ait Lucilius, structum uerbum uideres, nec uero ullum aut durum, aut insolens, aut humile, aut in longius ductum, ac non propria uerba rerũ, sed pleraq; translata, sic tamen, ut ea non irruisse in alienũ locum, sed immigrasse in suũ diceres, nec uero hæc soluta, nec diffluentia, sed astricta numeris, nõ aperte, nec eodem modo semper, sed uarie, dissimulanterq; cõclusis. Erant autem & uerborũ, & sententiarum illa lumina, quæ uocant græci σχήματα, qbus tanq̃ insignibus in ornatu distinguebatur omnis oratio, qua de re agitur autem, illud quod multis locis in iurisconsultorum includitur formulis, & ubi esset, uidebat. Accedebat ordo

rerum plenus artis, actio liberalis, totumq; dicendi placidũ, & sanũ genus. Quod si est optimum suauiter dicere, nihil est, quod melius hoc quærendum putes. Sed cum à nobis paulo ante dictum sit, tria uideri esse, quæ orator efficere deberet, ut doceret, ut delectaret, ut moueret, duo summe tenuit, ut & rem illustraret disserendo, & animos eorum, qui audirent, deuinciret uoluptate. Aberat tertia illa laus, qua permoueret, atq; incitaret animos, quam plurimũ pollere diximus, nec erat ulla uis, atq; contentio, siue consilio, quod eos, quorum altior oratio, actioq; esset ardentior, furere, & baccbari arbitraretur, siue quod natura non esset ita factus, siue quod non consuesset, siue quod non posset, hoc unũ illi, si nihil utilitatis habebat, abfuit, si opus erat, defuit. Quinetiã memini, cũ accusatione sua Quinto Gallio crimini dedisset, sibi eum uenenum parauisse, idq; à se esse deprehensum, seséq; chirographa, testificationes, indicia, quæstiones, manifestam rẽ, deferre diceret, déq; eo crimine accurate, et exquisite disputauisset, me in respondẽdo, cum essem argumentatus, quãtum res ferebat, hoc ipsum etiã posuisse pro argumento, quod ille, cum pestem capitis sui, cũ indicia mortis se comperisse manifesto, & manu tenere, diceret, tam solute egisset, tam leniter, tã oscitanter. Tu istuc M. Calidi, nisi fingeres, sic ageres? præsertim cum ista eloquentia alienorũ hominũ pericula defendere acerrime soleas, tuum negligeres? ubi dolor? ubi ardor animi? qui etiam ex infantium ingenijs elicere uoces, & querelas solet, nulla perturbatio animi, nulla corporis, frons non percussa, non femur, pedis (quod minimum est) nulla supplosio. itaq; tantum abfuit, ut inflammares nostros animos, somnum isto loco uix tenebamus. sic nos summi oratoris, uel sanitate, uel uitio pro argumento ad diluendũ crimen usi sumus. Tum Brutus, Atq; dubitamus inqt, utrũ ista sanitas fuerit, an uitium? quis enim non fateatur: cũ ex omnibus oratoris laudibus lõge ista sit maxima, inflammare animos audientium: & quocunq; res postulet modo, flectere: qui hac uirtute caruerit, id ei, quod maximũ fuerit, defuisse? Sit sane ita inquã, sed redeamus ad eum, qui iam unus restat, Hortensiũ, tum de nobismetipsis, quoniã id etiã Brute postulas, pauca dicemus, quanquam faciẽda mentio est, ut quidem mihi uidetur, duorum adolescentiũ, qui si diutius uixissent, magnam essent eloquentiæ laudem consecuti. C. Curionẽ te inquit Brutus, & C. Licinium Caluum arbitror dicere. Recte inquam arbitraris, quorum quidem alter, quod uerisimile dixisset, ita facile, soluteq; uerbis uoluebat, satis interdũ acutas, crebras qdẽ certe sententias, ut nihil posset ornatius esse, nihil expeditius. Atq; hic à

magistris

magistris parũ institutus naturam habuit admirabilẽ ad dicendũ, industriam non sum expertus, studium certe fuit, qui si me audire uoluisset, ut cœperat, honores, quàm opes consequi maluisset. Quidnam est inquit istuc? & quemadmodum distinguis? Hoc modo inquam. Cum honos sit præmium uirtutis iudicio, studioq́; ciuium delatum ad aliquẽ, qui eũ sententijs, qui suffragijs adeptus est, is mihi & honestus, & honoratus uidetur. Qui autem occasione aliqua etiã inuitis suis ciuibus nactus est imperium, ut ille cupiebat, hũc nomẽ honoris adeptum, non honorem puto, quæ si ille audire uoluisset, maxima cum gratia, & gloria ad summam amplitudinem peruenisset, ascendens gradibus magistratuum, ut pater eius fecerat, ut reliqui clariores uiri. Quæ q̃dem etiam cum P. Crasso M. F. cum initio ætatis ad amicitiam se meam contulisset, sæpe egisse me arbitror, cum eũ uehementer hortarer, ut eam laudis uiam rectissimam esse duceret, quam maiores eius ei tritã reliquissent. Erat enim cũ institutus optime, tum etiam perfecte, planeq́; eruditus. Ineratq́; & ingenium satis acre, & orationis nõ inelegans copia. prætereaq́; sine arrogãtia grauis esse uidebatur, & sine segnitia uerecundus, sed hunc quoq; absorbuit æstus quidam insolitæ adolescentibus gloriæ, q̃ q̃a nauarat miles operam imperatori, imperatorẽ se statim esse cupiebat, cui muneri mos maiorum ætatem certam, sortem incertam reliquit. Ita grauissimo suo casu dum Cyri, et Alexandri similis esse uoluit, qui suũ cursum transcurrerant, et L. Crassi, & multorum Crassorum inuẽtus est dissimillimus. Sed ad Caluum, is enim nobis erat propositus, reuertamur, qui orator fuisset, cum literis eruditior, quàm Curio, tũ etiam accuratius quoddam dicendi, & exquisitius afferebat genus, quod quanquam scienter, eleganterq́; tractabat, nimiũ tamen inquirens in se, atq; ipse sese obseruãs, metuensq́; ne uitiosum colligeret, etiam uerum sanguinem dependebat. Itaq; eius oratio nimia religione attenuata, doctis, & attente audientibus erat illustris. à multitudine autem, & à foro, cui nata eloquentia est, deuorabatur. Tum Brutus, Atticum se inquit Caluus noster dici oratorem uolebat, inde erat ista exilitas, quam ille de industria consequebatur. Dicebat inquã ita, sed et ipse errabat, et alios etiam errare cogebat. Nam siquis eos, qui nec inepte dicunt, nec odiose, nec putide, attice putat dicere, is recte, nisi Atticum, probat neminem. Insulsitatem enim, & insolentiã tanquam insaniam quandam orationis odit, sanitatem autem, et integritatem quasi religionem, & uerecundiam oratoris probat, hæc omnium debet oratorum eadem esse sententia. Sin autem ieiunitatẽ,

& siccitatem, & inopiam dummodo sit polita, dum urbana, dum ele
gans, in attico genere ponit, hoc recte duntaxat, sed quia sunt in atti
cis alia meliora, uideat, ne ignoret & gradus, et dissimilitudines, &
uim, & uarietatem atticorum. Atticos inquit uolo imitari, quos? nec
enim est unum genus, nam quid est tam dissimile, quàm Demosthe=
nes, & Lysias? quàm idem, & Hyperides, quàm omnium horum
Aeschines? quem igitur imitaris? Si aliquem, cæteri ergo attice non di
cebant. Si omnes, qui potes? cum sint ipsi dissimillimi inter se. In quo
illud etiam quæro, Phalereus ille Demetrius atticè'ne dixerit? mihi
quidem ex illius orationibus redolere ipsæ Athenæ uidentur. At est
floridior, ut ita dicam, quàm Hyperides, quàm Lysias. natura quæ-
dam, aut uoluntas ita dicendi fuit. Et quidem duo fuerunt per idem
tempus dissimiles inter se, sed attici tamen, quorum Charisius multa
rum orationum, quas scribebat alijs, cum cupere uideretur imitari
Lysiam. Demochares autem, qui fuit Demosthenis sororis filius, &
orationes scripsit aliquot, et earum rerũ historiam, quæ erant Athe
nis ipsius ætate gestæ, non tam historico, quàm oratorio genere per=
scripsit. At Charisij uult Hegesias esse similis, is'q; se ita putat atti-
cum, ut ueros illos præ se penè agrestes putet. At quid est tam fra=
ctum, tam minutum, tam in ipsa, quam tamen consequitur, concinni=
tate puerile? Atticorũ similes esse uolumus. optime. Sunt'ne igitur ij at
tici oratores? quis negare potest? hos imitamur. quo modo? qui sunt
& inter se dissimiles, & aliorum. Thucydidem inquit imitamur,
optime. Si historiam scribere, non si causas dicere cogitatis. Thucydi-
des enim rerum gestarum pronuntiator syncerus, & grandis etiam
fuit, hoc forense concertatorium iudiciale non tractauit genus. Ora
tiones autem, quas interposuit (multæ enim sunt) eas ego laudare so=
leo, imitari neque possim, si uelim nec uelim fortasse, si possim, ut si=
quis falerno uino delectetur, sed eo nec ita nouo, ut proximis consu
libus natum uelit, nec rursus ita uetere, ut Opimium, aut Anitium
consulem quærat. Atqui eæ notæ sunt optimæ. credo, sed nimia ue
tustas nec habet eam, quam quærimus, suauitem, nec est iam sa-
nè tolerabilis. Num igitur, qui hoc sentiat, si is potare uelit, de do=
lio sibi hauriendum putet? minime, sed quandam sequatur ætatem, sic
ego istis censuerim, & nouam istam quasi de musto, ac lacu feruidã
orationem fugiendam, nec illam præclaram Thucydidis nimis uete=
rem tanquam anitianam notam persequendam. Ipse enim Thucy=
dides si posterius fuisset, multo maturior fuisset, & mitior. Demosthe-
nem igitur imitemur. O dij boni quid quasi nos aliud agimus, aut

quid aliud optamus? at non assequimur. Isti enim uidelicet Attici nostri, quod uolunt, assequuntur. ne illud quidem intelligunt, non modo ita memoriæ proditum esse, sed ita necesse fuisse, cum Demosthenes dicturus esset, ut concursus, audiendi causa, ex tota Græcia fierent. At cum isti attici dicunt, non modo à corona (quod est ipsum miserabile) sed etiam ab aduocatis relinquuntur. Quare si anguste, et exiliter dicere est Atticorum, sint sane attici, sed in comitiū ueniāt, ad stantem iudicem dicant. Subsellia grandiorem, & pleniorem uocem desyderant. Volo hoc oratori contingat, ut cum auditum sit eū esse dicturum, locus in subsellijs occupetur, compleatur tribunal, gratiosi scribæ sint in dando, & cedendo loco, corona multiplex, iudex erectus, cum surgit is, qui dicturus sit, significetur à corona silentiū, deinde crebræ assensiones, multæ admirationes, risus cū uelit, cū uelit, fletus, ut qui hæc procul uideat, etiā si quid agatur, nesciat, at placere tamen, & in scena esse Roscium intelligat. Hæc cui contingant, eum scito attice dicere, ut de Pericle audiuimus, ut de Hyperide, ut de Aeschine, de ipso quidem Demosthene maxime. Sin autem acutum, prudens, & idem syncerum, & solidum, & exiccatum genus orationis probant, nec illo grauiore ornatu oratorio utuntur, & hoc proprium esse atticorum uolunt, recte laudant. Est enim in arte tanta, tamq; uaria, etiam huic minutæ subtilitati locus, ita fiet, ut non omnes, qui attice, ijdem bene, sed ut omnes, qui bene, ijdem etiam attice dicant. Sed redeamus rursus ad Hortensium. Sane quidem inquit Brutus, quanquam ista mihi tua fuit periucunda à proposita oratione digressio. Tum Atticus, Aliquoties sum inquit conatus, sed interpellare nolui. Nunc quoniam ad perorandū spectare uidetur sermo tuus, dicam, opinor, quod sentio. Tu uero inquam Tite. Tum ille, Ego inquit ironiam illam, quam in Socrate dicunt fuisse: qua ille in Platonis, & Xenophontis, & Aeschinis libris utitur: facetam, & elegantem puto. Est enim & minime inepti hominis, & eiusdem etiam faceti, cum de sapientia disceptetur: hanc sibi ipsum detrahere: eis tribuere illudentem, qui eam sibi arrogant: ut apud Platonem Socrates in cœlum effert laudibus Protagoram, Hippiam, Prodicum, Gorgiam, cæteros: se autem omnium rerum inscium fingit, & rudem. decet hoc nescio quomodo illum: nec Epicuro, qui id reprehendit, assentior. sed in historia, qua tu es usus in omni sermone: cum qualis quisq; orator fuisset, exponeres: uide quæso inquit, ne tam reprehenden-

da sit ironia, quam in testimonio. Quorsus inquam istuc? non enim intelligo. Quia primum inquit ita laudauisti quosdã oratores, ut imperitos possis in errorem inducere. Equidem in qbusdã risum uix tenebam, cum Attico Lysiæ Catonem nostrum comparabas, magnum mehercule hominem, uel potius summum, et singularem uirũ, nemo dicet secus, sed oratorem, sed etiã Lysiæ similem, quo nihil potest esse pictius, bella ironia si iocaremur: sin asseueramus: uide, ne religio nobis tam adhibẽda sit, quàm si testimonium diceremus. Ego. n. Catonem tuum, ut ciuẽ, ut senatorem, ut imperatorem, ut uirum deniq; cum prudentia, et diligentia, tum omni uirtute excellentem probo: orationes autem eius, ut illis temporibus, ualde laudo: significant enim quandam formam ingenij, sed admodum impolitam, et planè rudem. Origines uero cũ omnibus oratoris laudibus refertas diceres: & Catonem cũ Philisto, et Thucydide comparares: Brutó'ne id censebas, an mihi probaturum? quos enim ne è græcis quidem quisquã imitari potest: ijs tu comparas hominẽ thusculanum, non dum suspicantem quale esset copiose, et ornate dicere. Galbã laudas: si ut illius ætatis principem, assentior: sic enim accepimus: sin ut oratorem, cedò quæso orationes (sunt enim) et dic hunc, quẽ tu plus, quàm te amas, Brutum, uelle te illo modo dicere. Probas Lepidi orationes: paulũ hic tibi assentior, modo ita laudes, ut antiquas: quod item de Africano, de Lælio, cuius tu oratione negas fieri quicquã posse dulcius. addis etiã nescio quid augustius. nomine nos capi summi uiri, uitæq; elegantissimæ uerissimus laudibus. remoue hæc. næ ista dulcis oratio ita sit abiecta, ut eam aspicere nemo uelit. Carbonem in summis oratoribus habitum scio: sed cum in cæteris rebus, tum in dicendo semper, quoniã nihil est melius, id laudari, qualecũq; est, solet. Dico idẽ de Gracchis: etsi de eis ea sunt à te dicta, qbus ego assentior. omitto cæteros, uenis ad eos, in quibus iam perfectam putas esse eloquentiam, quos ego audiui sine controuersia magnos oratores, Crassum, et Antoniũ: de horũ laudibus tibi prorsus assentior, sed tamẽ non isto modo: ut Polycleti Doryphorũ sibi Lysippus aiebat, sic tu suasionem legis seruiliæ tibi magistram fuisse. hæc germana ironia est. cur ita sentiã non dicam, ne me tibi assentari putes. Omitto igitur, quæ de ijs ipsis, quæ de Cotta, quæ de Sulpitio, quæ modo de Cœlio dixeris: ij enim fuerũt certe oratores: quanti aũt, et quales, tu uideris. Nam illud minus curo, qđ congessisti operarios omnes, ut mihi uideãtur mori voluisse nonnulli, ut à te in oratorũ numerũ referrẽtur. Hæc cũ ille dixisset: longi sermonis initiũ depulisti inquã Attice: remq; cõmouisti noua disputatione

ua disputatione dignam: quam in aliud tēpus differamus. Voluendi enim sunt libri, cū aliorum, tum in primis Catonis, intelliges nihil illius lineamentis, nisi eorū pigmentorū, quæ inuēta non dum erāt, florem, et colorem defuisse. Nā de Crassi oratione sic existimo, ipsum fortasse melius potuisse scribere, alium, ut arbitror, neminem. nec in hoc ironiam duxeris esse, quod eam orationem mihi magistram fuisse dixerim. Nam etsi tu melius existimare uideris, de ea siquam nunc habemus, facultate, tamen adolescentes, quid ī latinis potius imitaremur, non habebamus. quod autē plures à nobis nominati sunt, eo pertinuit (ut paulo ante dixi) quod intelligi uolui in eo, cuius oēs cupidissimi essent, quàm pauci digni nomine euaderent. Quare εἴρωνα, me, ne, si Africanus quidem fuit (ut ait in historia sua C. Fannius) existimari uelim. Vt uoles inquit Atticus. Ego. n. non alienū à te putabam, quod & in Africano fuisset, & in Socrate. Tum Brutus de isto postea, sed tu inqt me intuens orationes nobis ueteres explicabis? Vero inquam Brute, sed ī Cumano, aut ī Thusculano aliquando, si modo licebit, quoniam utroq; in loco uicini sumus. Sed iam ad id, unde digressi sumus, reuertamur. Hortensius igitur cum admodum adolescens orsus esset ī foro dicere, celeriter ad maiores causas adhiberi cœptus est, quanq̃ incaderat in Cottæ, et Sulpitij ætatē, qui annis decem maiores, excellente tum Crasso, et Antonio, deinde Philippo, post Iulio, cum ijs ipsis dicendi gloria comparabatur. Primum memoria tanta, quāta in uiro cognouisse me arbitror, ut quæ secū cōmentatus esset, ea sine scripto uerbis eisdem redderet, quibus excogitauisset, hoc adiumento ille tanto, sic utebatur, ut sua et commentata, & scripta, et nullo referente, omnia aduersariorū dicta meminisset. Ardebat autem cupiditate sic, ut in nullo unquam flagrantius studium uiderim, nullum enim patiebatur esse diē, quin aut in foro diceret, aut meditaretur extra forum. Sæpissime autem eodem die utrunq; faciebat, attuleratq; minime uulgare genus dicēdi, duas qdē res, quas nemo alius, partitiones quibus de rebus dicturus esset, & collectiones, memor et quæ essent dicta cōtra, quæq; ipse dixisset. Erat ī uerborum splendore elegans, compositione aptus, facultate copiosus, eaq; erat cum summo ingenio, tum exercitationibus maximis consecutus, rē cōplectebatur memoriter, diuidebat acute, nec prætermittebat ferè quicquam, quod esset in causa, aut ad confirmandum, aut ad refellēdū, uox canora, et suauis, motus, et gestus etiā plus artis habebat, quā erat oratori satis. Hoc igitur florescente Crassus ē mortuus, Cotta pulsus, iudicia intermissa bello, nos in forum uenimus. Erat Hortensius

in bello primo anno miles, altero tribunus militum, Sulpitius legatus aberat, etiam M. Antonius, exercebatur una lege iudicium Varia, cæteris propter bellum intermissis: qui frequentes aderant, quanquam pro se ipsi dicebant, oratores non illi quidem principes L. Memmius, & Q. Pompeius, sed oratores tamen, teste diserto uterque Philippo, cuius in testimonio contentio, & uim accusatoris habebat, & copiam. Reliqui, qui tum principes numerabantur, in magistratibus erant, quotidieq; ferè à nobis in concionibus audiebantur. Erat enim tribunus pl. tunc C. Curio, quanquam is quidem silebat, ut erat semel à concione uniuersa relictus. Q. Metellus celer non ille quidem orator, sed tamen non infans, diserti autem Q. Varius, C. Carbo. Cn. Pomponius, & ij quidem habitabant in rostris. C. etiam Iulius, ædilis curulis quotidie ferè accuratas conciones habebat, sed me cupidissimum audiendi primus dolor percussit, Cotta cum est expulsus. reliquos frequenter audiens acerrimo studio tenebar, quotidieq; & scribens, & legens, & commentans, oratorijs tantum exercitationibus contentus non erã. Iã consequente anno Q. Varius sua lege damnatus excesserat. Ego autem iuris ciuilis studio multum operæ dabam. Q. Scæuolæ P. F. qui quanquam nemini se ad docendum dabat, tamen consulentibus respondendo, studiosos audiẽdi docebat. Atq; huic anno proximus Sylla consule, & Pompeio fui, tum P. Sulpitij in tribunatu quotidie concionantis totum genus dicendi penitus cognouimus, eodemq; tempore cum princeps Academiæ Philo cum Atheniensium optimatibus Mithridatico bello domo profugisset, Romamq; uenisset, totum ei me tradidi admirabili quodam ad philosophiam studio concitatus, in quo etiam commorabar attentius, etsi rerum ipsarum uarietas, & magnitudo summa me delectatione retinebat, sed tamen sublata iam esse in perpetuum ratio iudiciorũ uidebatur. Occiderat Sulpitius illo anno, tresq; proximo trium ætatum oratores erant crudelissime interfecti. Q. Catulus. M. Antonius. C. Iulius. Eodẽ anno etiam Moloni Rhodio Romæ dedimus operam, et actori summo causarum, et magistro. Hæc etsi uidentur esse à proposita ratione diuersa, tamen idcirco à me proferuntur, ut nostrum cursum perspicere, quoniam uoluisti, Brute possis, nam Attico hæc nota sunt, & uidere quemadmodum simus in spatio Q. Hortensium ipsius uestigijs persecuti. Triennium ferè fuit urbs sine armis, sed oratorum aut interitu, aut discessu, aut fuga (nam aberant etiam adolescentes M. Crassus, & Lentuli duo) primas in causis agebat Hortensius, magis, magisq; quotidie probabatur. Anti-

stius Piso sæpe dicebat, minus sæpe Pomponius, raro Carbo, semel aut iterum Philippus. At uero ego hoc tempore omni, noctes & dies, in omnium doctrinarum meditatione uersabar. Eram cum stoico Diodoro, qui, cum habitauisset apud me, cumq; uixisset, nuper est domi meæ mortuus, à quo cum in alijs rebus, tum studiosissime in dialectica exercebar, quæ quasi contracta, & astricta eloquentia putanda est, sine qua etiam tu Brute iudicauisti, te illam iustam eloquẽtiam, quam dialecticam dilatatam esse putant, consequi non posse. Huic ego doctori, & eius artibus uarijs, atque multis ita eram tamen deditus, ut ab exercitationibus oratorijs nullus dies uacuus esset. Commentabar declamitans (sic enim nunc loquuntur) sæpe cum M. Pisone, & cum Q. Pompeio, aut cum aliquo quotidie, idq; faciebam multum etiam latine, sed græce sæpius, uel quod græca oratio plura ornamenta suppeditans consuetudinem similiter latine dicendi afferebat, uel quod à græcis summis doctoribus, nisi græce dicerem, neque corrigi possim, neque doceri. Tumultus interim pro recuperanda rep. & crudelis interitus oratorum trium, Scæuolæ, Carbonis Antistij, reditus Cottæ, Curionis, Crassi, Lentulorum, Pompeij, leges, & iudicia constituta, recuperata respu. ex numero autem oratorum Pomponius, Censorinus, Murena sublati, tum primum nos ad causas & priuatas, & publicas adire cœpimus, non ut in foro disceremus, quod plerique fecerunt, sed ut quantum nos efficere potuissemus, docti in forũ ueniremus. Eodem tempore Moloni dedimus operam, dictatore enim Sylla legatus ad senatum de Rhodiorum præmijs uenerat. Itaque prima causa publica pro Sexto Roscio dicta tantum commendationis habuit, ut non ulla esset, quæ non nostro digna patrocinio uideretur, deinceps inde multæ, quas nos diligenter elaboratas, etiam quam elucubratas afferebamus. nunc, quoniam totum me non næuo aliquo, aut crepundijs, sed corpore omni uideris uelle cognoscere, complectar nonnulla etiam, quæ fortasse uideãtur minus necessaria. Erat eo tempore in nobis summa gracilitas, & infirmitas corporis, procerũ, et tenue collum, qui habitus, et quæ figura non procul abesse putatur à uitæ periculo, si accedit labor, et laterum magna contentio. Eoq; magis hoc eos, quibus eram carus, commouebat, quod omnia sine remissione, sine uarietate, ui summa uocis, & totius corporis contentione dicebam. Itaque cum me & amici, & medici hortarentur, ut causas agere desisterem, quoduis potius periculum mihi adeundum, quàm à sperata dicendi gloria discedendum putaui. Sed cum censerem remissione et modera-

tione uocis, & cõmutato genere dicendi me et periculũ uitare posse, et temperatius dicere, ut consuetudinem dicendi mutarẽ, ea causa mihi in Asiam proficiscendi fuit. Itaq; cum essem bienniũ uersatus in causis, et iam in foro celebratum meum nomen esset, Roma sum profectus. Cũ uenissem Athenas sex menses cum Antiocho ueteris academiæ nobilissimo, & prudentissimo philosopho fui, studiũq; philosophiæ nunquam intermissum, à primaq; adolescentia cultum, et semper auctum, hoc rursus summo authore, & doctore renouaui. Eodem tamen tempore Athenis apud Demetriũ Syrum ueterem, & non ignobilem dicendi magistrum, studiose exerceri solebam, post à me Asia tota peragrata est, cum summus quidem oratoribus, quibus cum exercebar ipsis lubentibus, quorum erat prĩceps Menippus stratonicensis, meo iudicio tota Asia illis temporibus disertissimus, et si nihil habere molestiarum, nec ineptiarum atticorum est, hic orator in illis numerari recte potest. Assiduissime autem mecum fuit Dionysius Magnes, erat etiam Aeschylus Gnidius, Adramitenus Xenocles, hi tum in Asia rhetorum principes numerabantur, quibus non contentus Rhodum ueni, meq; ad eundem, quem Romæ audiuerã, Molonẽ applicaui, cum actorem in ueris causis, scriptoremq; præstantem, tũ in notandis, animaduertendisq; uitijs, & instituendo, docendoq; prudentissimum. Is dedit operam, si modo id consequi potuit, ut nimis redundantes nos, & superfluentes iuuenili quadam dicendi impunitate, et licentia, reprimeret, et quasi extra ripas difluentem coerceret. Ita recepi me biennio post nõ modo exercitatior, sed propè mutatus. Nam & contentio nimia uocis reciderat, & quasi referuerat oratio, lateribusq; uires, et corporis mediocris habitus accesserat, duo tum excellebant oratores, q me imitandi cupiditate incitarent, Cotta, et Hortensius, quorũ alter remissus, et lenis, et proprijs uerbis comprehendens solute, et facile sententiam, alter ornatus, acer, et non talis, qualẽ tu eum Brute iam deflorescentem cognouisti, sed uerborum, & actionis genere commotior. Itaq; cũ Hortensio mihi magis arbitrabar rẽ esse, quod et dicendi ardore eram propior, et ætate coniũctior. Etenim uideram in ijsdem causis, ut pro M. Canuleio, pro Cn. Dolobella cõsulari, cum Cotta princeps adhibitus esset, priores tamen agere partes Hortensium, acrem enim oratorem, incensum, & agentem, & canorum, concursus hominum, foriq; strepitus desyderat. Vnum igitur annum cum redijssemus ex Asia causas nobiles egimus, cum quæsturam nos, consulatum Cotta, ædilitatem peteret Hortensius. interim me quæstorem Siciliensis excepit annus. Cotta ex consulatu est

profectus in Galliam. princeps & erat, & habebatur Hortensius. Cum autẽ anno post e' Sicilia me recepissem, iá uidebatur illud in me, quicquid esset, esse perfectum, et habere maturitatem quandam suã. Nimis multa uideor de me, ipse præsertim, sed omni huic sermoni propositum est, non ut ingenium, et eloquentiam meam perspicias, unde longe" absum, sed ut laborem, et industriam. Cum igitur essem in plurimis causis, & in principibus patronis quinquennium fere' uersatus, tum in patrocinio Siciliensi maxime in certamen ueni designatus ædilis cum designato consule Hortensio. Sed quoniam omnis hic sermo noster non solum enumerationem oratoriam, uerumetiam præcepta quædam desyderat, quid tanquam notandum, & animaduertendum sit in Hortensio, breuiter licet dicere. Nam is post consulatum (credo quod uideret ex consularibus neminem esse secum comparandum, negligeret autem eos, qui consules non fuissent) summũ illud suum studium remisit, quo a' puero fuerat incensus, atque in omnium rerum abundantia uoluit beatius, ut ipse putabat, remissius certe uiuere. primus, & secundus annus, et tertius tantum quasi de picturæ ueteris colore detraxerat, quantum nõ quiuis unus ex populo, sed existimator doctus, & intelligens posset cognoscere. Longius autem procedens, et in cæteris eloquentiæ partibus, tum maxime in celeritate, et continuatione uerborum adhærescens sui dissimilior uidebatur fieri quotidie. Nos autem non desistebamus, cum omni genere exercitationis, tum maxime stylo nostrum illud quod erat, augere, quantũcunque erat. Atq;(ut multa omittam) in hoc spatio, et in ijs post ædilitatem annis, & prætor primus, & incredibili populari uolũtate sum factus. Nam, cum propter assiduitatem in causis, & industriã, tum propter exquisitius, et minime uulgare orationis genus, animos hominum ad me dicendi nouitate conueteram. Nihil de me dicam, dicam de cæteris, quorum nemo erat, qui uideretur exquisitius, quàm uulgus hominum studuisse literis, qbus fons perfectæ eloquentiæ continetur. nemo, qui philosophiam complexus esset, matrem omniũ benefactorum, beneq; dictorum, nemo, qui ius ciuile didicisset, rem ad priuatas causas, & ad oratoris prudentiam maxime necessariam. nemo, qui memoriam rerum romanarũ teneret, ex qua siquando opus esset, ab inferis locupletissimos testes excitaret. nemo, qui breuiter, arguteq; incluso aduersario laxare iudicum animos, atque a' seueritate paulisper ad hilaritatẽ, risumq; traduceret. nemo, q dilatare posset, atq; a' propria, ac definita disputatione hominis, ac temporis, ad cõmunem quæstionẽ uniuersi generis orationem traduceret. nemo, q

delectandi gratia digredi parumper à causa. nemo, qui ad iracũdiã
magnopere iudicem. nemo, qui ad fletum posset adducere. nemo, qui
animum eius (quod unum est oratoris maxime proprium) quocunq;
res postularet, impelleret. Itaq; cum iam pene euanuisset Horten-
sius, & ego anno meo, sexto autem post illũ consulem consul factus
essem, reuocare se ad industriá cœpit, ne cum pares honore essemus,
aliqua re superiores uideremur. Sic duodecim post meũ consulatum
annos in maximis causis, cũ ego mihi illũ, sibi me ille anteferret, con
iunctissime uersati sumus, consulatusq; meus, qui illũ primo leuiter
pstrinxerat, idem nos rerũ mearum gestarũ, quas ille admirabatur,
laude coniunxerat. Maxime uero pspecta est utriusq; nostrũ exerci
tatio, paulo ante quàm perterritum armis hoc studium Brute nostrũ
conticuit subito, et obmutuit, cũ lege Pompeia ternis horis ad dicẽdũ
datis ad causas simillimas inter se, uel potius easdẽ noui ueniebа-
mus quotidie, quibus quidẽ causis tu etiã Brute præstò fuisti, cópu-
resq; & nobiscum, & solus egisti: ut qui nó satis diu uixerit Hor-
tensius, tamen hunc cursum confecerit, annis ante decẽ causas agere
cœpit, quàm tu es natus, idẽ quartosexagesimo anno perpaucis ante
mortem diebus unà tecum socerũ tuum defendit Appium. Dicendi
autem genus quod fuerit in utroq; orationes utriusq; etiam posteris
nostris indicabunt. Sed si quærimus, cur adolescens magis floruerit
dicẽdo, quàm senior Hortensius, causas reperiemus uerissimas duas,
primũ qđ genus erat orationis asiaticũ, adolescentiæ magis conces-
sum, quàm senectuti. Genera autẽ asiaticæ dictionis duo sunt. Vnũ
sententiosum, et argutũ, sententijs non tã grauibus, & seueris, quàm
concinnis, & uenustis, qualis in historia Timæus, in dicendo autem
pueris nobis Hierocles Alabandeus, magis etiã Menecles frater eius
fuit, quorũ utriusq; orationes sunt in primis, ut asiatico in genere
laudabiles. Aliud autem genus est non tam sententijs frequentatum,
quàm uerbis uolucre, atq; incitatum, quali est nunc Asia tota, nec flu
mine solũ orationis, sed etiã exornato, & faceto genere uerborũ, in
quo fuit Aeschylus Gnidius, & meus æqualis Milesius Aeschines. In
ijs erat admirabilis orationis cursus, ornata sententiarũ concinnitas
nó erat. Hæc autẽ (ut dixi) genera dicẽdi aptiora sunt adolescenti-
bus, in senibus grauitatẽ non habent. Itaq; Hortensius utroq; genere
florens, clamores faciebat adolescens. Habebat enim & Meneclium
illud studiũ crebrarũ, uenustarumq; sententiarum. in quibus ut in
illo græco, sic in hoc erant quædã magis uenustæ, dulcesq; sentẽtiæ,
quàm aut necessariæ, aut interdum utiles. Et erat oratio cũ incitata

& uibrans, tum etiã accurata, et polita. Non probantur hæc senibus, sæpe uidebam cum irridentem, tum etiã irascentem, et stomachantẽ Philippum, sed mirabantur adolescentes, multitudo mouebatur. Erat excellẽs iudicio uulgi, et facile primas tenebat adolescens. Etsi enim genus illud dicendi authoritatis habebat parũ, tamen aptum esse ætati uidebatur, et certe quod et ingenij quædã forma lucebat, et exercitatione perfecta erat, uerborumq; astricta comprehensio, summam hominum admirationem excitabat. Sed cũ iam honores, et illa senior authoritas grauius quiddam requireret, remanebat idẽ, nec decebat idem, quodq; exercitationem, studiumq; dimiserat, quod in eo fuerat acerrimum, concinnitas illa, crebritasq; sententiarum pristina manebat, sed ea uestitu illo orationis, quo cõsueuerat, ornata nõ erat. Hoc tibi ille Brute minus fortasse placuit, quàm placuisset, si illũ flagrantem studio, & florentem facultate audire potuisses. Tum Brutus, Ego uero, inquit & ista, quæ dicis uideo qualia sint, et Hortẽsiũ magnum oratorem semper putaui, maximeq; probaui pro Messalla dicentem, cum tu abfuisti. Sic ferunt inquam. Idq; declarat totidem, quot dixit (ut aiunt) scripta uerbis oratio. Ergo ille Crasso cõsule, & Scæuola usq; ad Paulum, et Marcellum cõsules floruit, nos in eodem cursu fuimus à Sylla dictatore, ad eosdem ferè consules. Sic Q. Hortensij uox extincta fato suo est, nostra publico. Melius quæso ominare inquit Brutus. Sit sanè, ut uis inquam, & id nõ tam mea causa, quàm tua, sed fortunatus illius exitus, qui ea non uidit, cũ fierent, quæ prouidit futura. Sæpe enim inter nos impendentes casus defleuimus, cum belli ciuilis causas in priuatorum cupiditatibus inclusas, pacis spem à publico consilio esse exclusam uideremus. sed illũ uidetur felicitas ipsius, qua semper est usus, ab eis miserijs, quæ cõsecutæ sunt, morte uindicasse. Nos autem Brute quoniam post Hortensij clarissimi oratoris mortem orbæ eloquentiæ quasi tutores relicti sumus, domi teneamus eã septam liberali custodia, et hos ignotos, atq; impudentes procos repudiemus, tueamurq; ut adultã uirginem caste, et ab armatorũ impetu quantum possumus, prohibeamus. Equidem, etsi doleo, me in uitam paulo serius tanquam in uiã ingressum priusquam confectum iter sit, in hanc reip. noctẽ incidisse, tamen ea consolatione sustentor, quam tu mihi Brute adhibuisti tuis suauissimis literis, quibus me forti animo esse oportere censebas, quod ea gessissem, quæ de me etiam me tacente ipsa loquerẽtur, mortuoq; uiuerent. Quæ si recte esset, saluti reip. sin secus, interitu ipso testimonium meorum de rep. consiliorum darent. sed in te intuens Brute

doleo, cuius in adoleſcentiam per medias laudes, quaſi quadrigis ue=
hentē tranſuerſa incurrit miſera fortuna reip. hic me dolor tangit,
hæc me cura ſolicitat, & hunc mecum ſocium eiuſdem & amoris, et
iudicij. Tibi fauemus, te tua frui uirtute cupimus, tibi optamus eam
remp. in qua duorum generum ampliſſimorum renouare memori=
am, atq; augere poſſis. Tuum enim forum, tuum erat illud curricu-
lum, tu illuc ueneras unus, q non linguam modo acuiſſes exercitatio
ne dicendi, ſed & ipſam eloquentiam locupletauiſſes grauiorum ar-
tium inſtrumento, & iiſdem artibus decus omne uirtutis cū ſumma
eloquentiæ laude iunxiſſes. Ex te duplex nos afficit ſolicitudo, quod
et ipſe rep. careas, et illa te. Tu tamen, etſi curſum ingenij tui Brute
premit hæc importuna clades ciuitatis, contine te in tuis perennibus
ſtudijs, et effice id, quod iam propemodum, uel planè potius effeceras,
ut te eripas ex ea, quam ego congeſſi in hunc ſermonem, turba patro
norum. Nec enim decet te ornatum uberrimis artibus, quas cum do
mo haurire non poſſes, accerſiuiſti ex urbe ea, quæ domus eſt ſemper
habita doctrinæ, numerari in uulgo patronorum. Nam qd te exer
cuit Pammenes uir longe eloquentiſſimus Græciæ? Quid illa uetus
Academia, atq; eius hæres Hariſtus hoſpes, et familiaris meus, ſiqui=
dem ſimiles maioris partis oratorum futuri ſumus? non'ne cernimus
uix ſingulis ætatibus binos oratores laudabiles cōſtitiſſe? Galba fuit
inter tot æquales unus excellens, cui, quemadmodum accepimus, &
Cato cedebat ſenior, & qui temporibus illis ætate inferiores fuerūt,
Lepidus poſtea, deinde Carbo. Nam Gracchi in concionibus multo fa
aliore, & liberiore genere dicendi, quorum tamen ipſorum ad æta
tem laus eloquentiæ perfecta non dum fuit, Antonius, Craſſus, poſt
Cotta, Sulpitius, Hortenſius, nihil dico amplius, tantum dico, ſi mihi
accidiſſet, ut numerarer in multis, * ſi operoſa eſt concurſatio magis
opportunorum.

FINIS.

M. TVLLII CICERONIS AD MARCVM BRVTVM ORATOR.

u TRVM difficilius, aut maius esset negare tibi sæpius idem roganti, an efficere id, quod rogares, diu, multumq; Brute dubitaui. Nam et negare ei, quem unice diligerem, cuiq; me carissimum esse sentirem, præsertim & iusta petenti, & præclara cupienti, durum admodum mihi uidebatur, & suscipere tantam rem, quantam nó modo facultate consequi difficile esset, sed etiam cogitatione complecti, uix arbitrabar esse eius, qui uereretur reprehensionem doctorum, atq; prudentiū. Quid enim est maius, quàm cum tanta sit inter oratores bonos dissimilitudo, iudicare, quæ sit optima species, & quasi figura dicendi? Quod quoniam me sæpius rogas, aggrediar, nó tam perficiundi spe, quàm experiundi uoluntate. Malo enim, cum studio tuo sim obsecutus, desyderari à te prudentiam meã, quàm si id non fecerim, beneuolentiã. Quæris igitur, idq; iam sæpius, quod eloquentiæ genus probem maxime, & quale mihi uideatur illud, cui nihil addi possit, quod ego summũ et perfectissimum iudicem. In quo uereor, ne, si id, quod uis, effecero, eumq; oratorem, quem quæris, expressero, tardem studia multorum, qui desperatione debilitati, experiri id nolent, quod se assequi posse diffidant. Sed par est omnes omnia experiri, qui res magnas, & magnopere expetendas concupiuerunt. Quodsi quẽ aut natura sua, aut illa præstantis ingenij uis, forte deficiet, aut minus instructus erit magnarum artium disciplinis, teneat tamen eum cursum, quem poterit, prima enim sequentem, honestum est in secundis, tertijsq; consistere. An in poëtis, non Homero soli locus est (ut de græcis loquar) aut Archilocho, aut Sophocli, aut Pindaro, sed horum uel secundis, uel etiã infra secundos. Nec uero Aristotelem in philosophia deterruit à scribendo amplitudo Platonis. Nec ipse Aristoteles admirabili quadam scientia, & copia cæterorum studia restinxit. Nec solum ab optimis studijs excellentes uiri deterriti non sunt, sed ne opifices quidẽ se artibus suis remouerunt, qui aut Hyalisi, quem Rhodi uidimus, non potuerũt, aut Coæ Veneris pulchritudinem imitari. Nec simulachro Iouis olympij, aut Doryphori statua deterriti, reliqui minus experti sunt, quid efficere, aut quò progredi possent. Quorum tanta multitudo fuit, tanta in suo cuiusq; genere laus, ut cũ summa miraremur,

inferiora tamen probaremus. In oratoribus uero, græcis quidem, admirabile est, quantũ inter omneis unus excellat. Attamen, cum esset Demosthenes, multi oratores magni, & clari fuerunt, & antea fuerant, nec postea defecerunt. Quare non est, cur eorum, qui se studio eloquẽtiæ dediderunt, spes infringatur, aut languescat industria. Nã neq; illud ipsum, quod est optimum, desperandum est, & in præstantibus rebus magna sunt ea, quæ sunt optimis proxima. Atq; ego in summo oratore fingendo talem informabo, qualis fortasse nemo fuit. Non enim quæro quis fuerit, sed qd sit illud, quo nihil possit esse præstantius, quod in ppetuitate dicendi non sæpe, atq; haud scio, an unquã, in aliqua autem parte, eluceat aliquando, idem apud alios densius, apud alios fortasse rarius. Sed ego sic statuo, nihil esse in ullo genere tam pulchrum, quo non pulchrius id sit, unde illud, ut ex ore aliquo quasi imago, exprimatur, quod neq; oculis, neq; auribus, neq; ullo sensu percipi potest, cogitatione tantum, & mente complectimur. Itaq; & Phidiæ simulachris, qbus nihil in illo genere pfectius uidemus, & his picturis, quas nominaui, cogitare tamen possumus pulchriora. Nec uero ille artifex, cum faceret Iouis formã, aut Mineruæ, contemplabatur aliquem, è quo similitudinem duceret, sed ipsius in mente insidebat species pulchritudinis eximia quædam, quam intuens, in eáq; defixus, ad illius similitudinem artem, & manum dirigebat. Vt igitur in formis, & figuris est aliquid pfectum, et excellens, cuius ad excogitatam speciem imitando referuntur ea, quæ sub oculos ipsa non cadunt, sic pfectæ eloquentiæ speciem animo uidemus, effigiem auribus quærimus. Has rerũ formas appellat ideas ille non intelligendi solũ, sed etiam dicendi grauissimus author, & magister Plato, easq; gigni negat, & ait semper esse, ac ratione, & intelligentia contineri, cætera nasci, occidere, fluere, labi, nec diutius esse uno, et eodẽ statu. Quicquid est igitur, de quo ratione, & uia disputetur, id est ad ultimã sui generis formam, speciemq; redigendũ.

Ac uideo hanc primam ingressionem meã non ex oratoris disputationibus ductam, sed è media philosophia repetitam, & eã qdem, cũ antiquam, tum subobscurã, aut reprehensionis aliqd, aut certe admirationis habituram. Nam aut mirabuntur, quid hæc pertineant ad ea, quæ quærimus, qbus satisfaciet res ipsa cognita, ut non sine causa alte repetita uideatur: aut reprehendent, quod inusitatas uias indagemus, tritas relinquamus. Ego autẽ & me sæpe noua uideri dicere intelligo, cũ peruetera dicam, sed inaudita plerisq;, & fateor me oratorem, si modo sim, aut etiam quicunq; sim, non ex rhetorum

officinis,

officinis, sed ex academiæ spatijs extitisse. Illa enim sunt curricula multiplicium, uariorumq; sermonũ, in qbus Platonis primũ sunt impressa uestigia, sed et huius, & aliorũ philosophorũ disputationibus & exagitatus maxime orator est, et adiutus. Omnis enim ubertas, & quasi sylua dicendi ducta ab illis est, nec satis tamen instructa ad forenses causas, quas, ut illi ipsi dicere solebant, agrestioribus musis reliquerunt, sic eloquentia hæc forensis, spreta à philosophis, & repudiata, multis quidẽ illa adiumentis, magnisq; caruit, sed tamen ornata uerbis, atq; sententijs iactationẽ habuit in populo, nec paucorum iudiciũ, reprehensionemq; ptimuit. Ita & doctis eloquẽtia popularis, & disertis elegans doctrina defuit. Positum sit igitur in primis, quod post magis intelligetur, sine philosophia nõ posse effici, quẽ quærimus eloquentem. Non ut in ea tamen omnia sint, sed ut sic adiuuet, ut palæstra histrionem, parua enim magnis sæpe rectissime conferuntur. nã nec latius, nec copiosius de magnis, uarijsq; rebus sine philosophia potest quisquam dicere, siquidẽ etiã in Phædro Platonis hoc Periclẽ præstitisse cæteris dicit oratoribus Socrates, qđ is Anaxagoræ physici fuerit auditor, à quo censet eum, cũ alia præclara quædã, et magnifica didicisset, uberem, et fœcundũ fuisse, gnarumq; (quod est eloquentiæ maximum) qbus orationis modis quæq; animorum partes pellerentur. quod idem de Demosthene existimari potest, cuius ex epistolis intelligi licet, quàm frequens fuerit Platonis auditor. Nec uero sine philosophorũ disciplina genus, et speciẽ cuiusque rei cernere, neq; eam definiendo explicare, nec tribuere in partes possumus, nec iudicare quæ uera, quæ falsa sint, neq; cernere consequentia, repugnantia uidere, ambigua distinguere. Quid dicam de natura rerum? cuius cognitio magnam orationis suppeditat copiã, de uita, de officijs, de uirtute, de moribus, sine multa earũ ipsarum rerũ disciplina aut dici, aut intelligi posse? ad has tot, tantasq; res adhibẽda sunt ornamenta innumerabilia, quæ sola tum quidem tradebantur ab ijs, qui dicendi numerabantur magistri. Quo fit, ut ueram illam, & absolutam eloquentiam nemo consequatur, qđ alia intelligẽdi, alia dicendi disciplina est, et ab alijs rerũ, ab alijs uerborũ doctrina quæritur. Itaq; M. Antonius, cui uel primas eloquentiæ patrum nostrorũ tribuebat ætas, uir natura peracutus, & prudens, in eo libro, quem unũ reliquit, disertos ait se uidisse multos, eloquentem omnino neminem. Insidebat uidelicet in eius mente species eloquentiæ, quam cernebat animo, re ipsa non uidebat. Vir autem acerrimo ingenio (sic enim fuit) multa & in se, & in alijs desyderans, nemi-

nem plane, qui recte appellari eloquens posset, uidebat. Quod si ille nec se, nec L. Crassum eloquentem putauit, habuit profecto comprehensam animo quandã formam eloquentiæ, cui quoniam nihil deerat, eos, qbus aliquid, aut plura deerant, in eam formam nõ poterat includere. Inuestigemus hunc igitur Brute, si possumus, quem nunquam uidit Antonius, aut qui omnino nullus unquam fuit, quẽ si imitari, atq; exprimere non possumus, quod idem ille uix deo concessum esse dicebat, attamen, qualis esse debeat, poterimus fortasse dicere. Tria sunt omnino genera dicendi, quibus in singulis quidã floruerunt, peræque autem, id quod uolumus, perpauci in omnibus. Nam & grandiloqui, ut ita dicam, fuerunt cum ampla & sententiarum grauitate, & maiestate uerborum, uehementes, uarij, copiosi, graues, ad permouendos, & conuertendos animos instructi, & parati, quod ipsum alij aspera, tristi, horrida oratione, neq; perfecta, neq; conclusa, Alij leui, & instructa, & terminata. Et contra tenues, acuti, omnia docentes, et dilucidiora, non ampliora facientes, subtili quadam, & pressa oratione limati. in eodemq; genere alij callidi, sed impoliti, & consulto rudium similes, & imperitorum, alij in eadẽ ieiunitate concinniores, idest faceti, florentes etiam, & leuiter ornati. Est autem quidam interiectus intermedius, et quasi temperatus, nec acumine posteriorum, nec fulmine utens superiorum, uicinus amborum, in neutro excellens, utriusq; particeps, uel utriusq;, si uerum quærimus, potius expers. Isq; uno tenore, ut aiunt, in dicendo fluit, nihil afferens præter facultatem, & æqualitatem, aut addit aliquos, ut in corona, toros, omnemq; orationẽ ornamentis modicis uerborũ, sententiarumq; distinguit. Horum singulorum generum quicũq; uim singulis consecuti sunt, magnum in oratoribus nomen habuerũt. Sed quærendum est, satis'ne id, quod uolumus, effecerint. Videmus enim fuisse quosdam, qui ijdem ornate, ac grauiter, ijdem uersute, et subtiliter dicerent. Atq; utinam in latinis talis oratoris simulachrũ reperire possemus, esset egregium non quærere externa, domesticis esse contentos. Sed ego idem, qui in illo sermone nostro, qui est expositus in Bruto, multum tribuerim latinis, uel ut hortarer alios, uel quod amarem meos, recordor longe omnibus unũ anteferre Demosthenem, qui uim accommodarit ad eã, quam sentiam, eloquentiam, non ad eam, quam in aliquo ipse cognouerim. Hoc nec grauior extitit quisquam, nec callidior, nec temperatior. Itaq; nobis monendi sunt ij, quorũ sermo imperitus increbuit, q aut dici se desyderãt atticos, aut ipsi attice uolũt dicere, ut mirentur hũc maxime, quo Athenas qdem

ipsas

ipsas magis credo fuisse atticas, quid enim sit atticum, discant, eloquē
tiamq; ipsius uiribus non imbecillitate sua metiantur. Nunc enim tā
tum quisque laudat, quantum se posse sperat imitari: sed tamē eos stu
dio optimo, iudicio minus firmo præditos, docere, quæ sit propria laus
atticorum, non alienum puto. Semper oratorum eloquentiæ mo=
deratrix fuit auditorum prudentia. Omnes enim, qui probari uolūt,
uoluntatem eorum, qui audiunt, intuentur, ad eamq; et ad eorū ar=
bitrium, & nutum totos se fingunt, et accommodant. Itaq; Charia, et
Phrygia, et Mysia, quod minime politæ, minimeq; elegantes sunt, asci=
uerunt aptum suis auribus opimum quoddam, et tanquam adipale
dictionis genus, quod eorū uicini, non ita lato interiecto mari, Rho
dij nunquam probauerunt. Græci autem multo minus, Athenienses
uero funditus repudiauerunt, quorū semper fuit prudēs, syncerumq;
iudicium, nihil ut possent, nisi incorruptum audire, & elegans. Eo-
rum religioni cum seruiret orator, nullum uerbum insolens, nullum
odiosum ponere audebat. Itaque hic, quem præstitisse diximus cæte=
ris, in illa pro Ctesiphonte oratione longe optima summissius à pri
mo, deinde, dum de legibus disputat, pressius, post sensim incedens, iu-
dices ut uidit ardentes, in reliquis exultauit audacius. Ac tamen in
hoc ipso diligenter examinante uerborū omniū pōdera, reprehēdit
Aeschines quædam, & exagitat, illudensq;, dura, odiosa, intolerabi
lia esse dicit. Quin etiam quærit ab ipso, cum quidem eum belluam
appellet, utrum illa uerba, an portenta sint, ut Aeschini, ne Demo=
sthenes quidē uideatur attice dicere. Facile est enim uerbum aliquod
ardens (ut ita dicam) notare, idq; restinctis iam animorum incendijs,
irridere. Itaque se purgans iocatur Demosthenes, negat in eo positas
esse fortunas Græciæ, in hoc in eum, huc, an illuc manū porrexerit.
Quonam igitur modo audiretur mysus, aut phryx Athenis, cum eti
am Demosthenes exagitetur ut putidus? Cum uero inclinata, ululan
tiq; uoce more asiatico canere cœpisset, quis eum ferret? aut quis po
tius non iuberet auferri? Ad Atticorum igitur aures teretes, et re=
ligiosas qui se accommodant, ij sunt existimandi attice dicere. Quorū
genera plura sunt, hi unum modo quale sit, suspicantur. Putant enim
qui horride, inculteq; dicat, modo id eleganter, enucleateq; faciat, eū
solum attice dicere. Errant, quod solum, quod attice, non falluntur.
Istorum enim iudicio si solum illud est atticum, ne Pericles quidē di-
xit attice, cui primæ sine controuersia deferebantur. qui si tenui ge=
nere uteretur, nunquam ab Aristophane poëta fulgere, tonare, permi
scere Græciam dictus esset. Dicat igitur attice uenustissimus ille scri=

ptor, ac politissimus Lysias. Quis enim id possit negare? dum intelligamus, hoc esse atticum in Lysia, non quod tenuis sit, atque inornatus, sed quod nihil habeat insolens, aut ineptum. Ornate uero, & grauiter, & copiose dicere, aut atticorum sit, aut ne sit Aeschines, ne'ue Demosthenes atticus. Ecce autē aliqui se thucydidios esse profitentur, nouum quoddam, imperitorum, & inauditum genus. Nam qui Lysiam sequuntur, causidicum quendam sequuntur non illum quidem amplum, atque grandem, subtilem, & elegantem tamen, et qui in forensibus causis possit præclare consistere. Thucydides autem res gestas, & bella narrat, & prælia, grauiter sane', & probe, sed nihil ab eo transferri potest ad forensem usum, & publicum. Ipsæ illæ conciones ita multas habent obscuras, abditas'q; sententias, uix ut intelligãtur, quod est in oratione ciuili uitium uel maximum. Quæ est autē in hominibus tanta peruersitas, ut inuentis frugibus, glande uescantur? an uictus hominum atheniensium beneficio excoli potuit, oratio non potuit? Quis porro' unquam græcorum rhetorum a' Thucydide quicquã duxit? At laudatus est ab omnibus, fateor, sed ita, ut rerũ explicator prudẽs, seuerus, grauis, nõ ut in iudicijs uersaret causas, sed ut in historijs bella narraret. Itaq; nunq̃ est numeratus orator. Nec uero si historiam non scripsisset, nomẽ eius extaret, cum præsertim fuisset honoratus, et nobilis. Huius tamẽ nemo, neq; uerborum, neq; sententiarum grauitatem imitatur, sed cum mutila quædam, et hiantia locuti sunt, quæ uel sine magistro facere potuerunt, germanos se putant esse Thucydidis. Nactus sum etiam, q̃ Xenophõtis similem esse se cuperet, cuius sermo est ille quidem melle dulcior, sed a' forensi strepitu remotissimus. Referamus nos igitur ad eum, quem uolumus inchoandum, et eadem eloquentia informandum, quam ĩ nullo cognouit Antonius. Magnum opus omnino, & arduum Brute conamur, sed nihil difficile amanti puto. Amo autem, & semper amaui ingenium, studia, mores tuos. Incendor porro' quotidie magis, nõ desyderio solum, quo quidem conficior, congressus nostros, cõsuetudinem uictus, doctissimos sermones requirens tuos, sed etiam admirabili fama uirtutum incredibiliũ, quæ specie dispares prudentia coniungũtur. Quid enim tã distans, quàm a' seueritate comitas? Quis tamen unquam te aut sanctior est habitus, aut dulcior? Quid tam difficile, quã in plurimorum controuersijs diiudicandis ab omnibus diligi? consequeris tamen, ut eos ipsos, quos contra statuas, æquos, placatos'q; dimittas. Itaque efficis, ut cum gratiæ causa nihil facias, omnia tamen sint grata, quæ facis. Ergo omnibus terris, una Gallia communi=

ni non ardet incendio, in qua frueris ipse te, cum in Italiæ luce co-
gnosceris, uersarisq; in optimorum ciuium uel flore, uel robore. Iam
quantum illud est, quod in maximis occupationibus nunquam inter=
mittis studia doctrinæ, semper aut ipse scribis aliquid, aut me uo-
cas ad scribendum. Itaque hoc sum aggressus statim Catone abso-
luto, quem ipsum nunquam attigissem, tempora timens inimica uir=
tuti, nisi tibi hortanti, & illius memoriam mihi caram excitanti, non
parere nefas esse duxissem, sed testificor me à te rogatum, & recu=
santem hæc scribere esse ausum. uolo enim mihi tecum commune esse
crimen, ut si sustinere tantam quæstionem non potuero, iniusti one=
ris impositi tua culpa sit, mea recepti. in quo tamen iudicij nostri
errorem, laus tibi dati muneris compensabit. SED in omni re
difficillimum est formam, quod χαρακτὴρ græce dicitur, expone
re optimi, quod aliud alijs uidetur optimum. Ennio delector ait quis=
piam, quod non discedit à communi more uerborum. Pacuuio inquit
alius, omnes apud hunc ornati, elaboratiq; sunt uersus, multa apud
alterum negligentius. fac alium Accio, uaria enim sunt iudicia, ut in
græcis, nec facilis explicatio, quæ forma maxime excellat. In pictu
ris alios horrida, inculta, abdita, & opaca, contra alios nitida, læ=
ta, collustrata delectat. Quid est, quo præscriptum aliquod, aut for-
mulam exprimas cum in suo quodque genere præstet, & genera
plura sint? Hac ego religione non sum ab hoc conatu repulsus, exi-
stimauique in omnibus rebus esse aliquid optimum, etiam si lateret,
idq; ab eo posse, qui eius rei gnarus esset, iudicari. Sed quoniam
plura sunt orationum genera, eaq; diuersa, neq; in unam formam
cadunt omnia. Laudationum, scriptionum, & historiarum, & ta-
lium suasionum, qualem Isocrates fecit Panagyricum, multiq; alij, q
sunt nominati sophistæ, reliquarumq; rerum formam, quæ absunt
ab forensi contentione, eiusq; totius generis, quod græce ἐπιδει-
κτικὸν nominatur, quod quasi ad inspiciendum, delectationis cau
sa cõparatum est, non complectar hoc tempore, non quo negligen=
da sit, est enim illa quasi nutrix eius oratoris, quem informare uo-
lumus, & de quo molimur aliquid exquisitius dicere. Ab hac &
uerborum copia alitur, & eorum constructio, & numerus liberio-
re quadã fruitur licentia. Datur etiam uenia concinnitati sententia
rum, et arguti, certiq;, et circũscripti uerborũ ambitus conceduntur,
de industriaq; nõ ex insidijs, sed aperte, ac palàm elaboratur, ut uer-
ba uerbis quasi demensa, et paria respõdeant, ut crebro conferant pu-

gnantia, comparentq́; contraria, & ut pariter extrema terminentur, eundemq́; referant in cadendo ſonum, quæ in ueritate cauſarũ, & rarius multo facimus, & certe occultius. In panathenaico autem Iſocrates ea ſtudioſe conſectatum fatetur. Non enim ad iudiciorũ certamen, ſed ad uoluptatem auriũ ſcripſerat. Hæc tractaſſe Thraſimachum Chalcedonium primum, & Leontinum ferunt Gorgiam, Theodorum inde byzantium, multosq́; alios, quos λογοδαιδάλους appellat in Phædro Socrates, quorum ſatis arguta multa, ſed ut modo, primumq́; naſcentia, minuta, & uerſiculorum ſimilia quædam, nimiumq́; depicta. quo magis ſunt Herodotus, Thucydidesq́; mirabiles, quorum ætas cum in eorum tempora, quos nominaui, incidiſſet, longiſſime tamen ipſi à talibus delitijs, uel potius ineptijs abfuerunt. Alter enim ſine ullis ſalebris, quaſi ſedatus amnis fluit, alter incitatior fertur, & de bellicis rebus canit etiam quodammodo bellicum, primisq́; ab his (ut ait Thophraſtus) hiſtoria commota eſt, ut auderet uberius, quã ſuperiores, & ornatius dicere. Horum ætati ſucceſſit Iſocrates, qui præter cæteros eiuſdem generis laudatur ſemper à nobis, nonnunq̃ Brute, leuiter, & erudite repugnante te. Sed credas mihi fortaſſe, ſi, quid in eo laudem, cognoueris. Nam cum conciſus ei Thraſimachus minutis numeris uideretur, et Gorgias, qui tamen primi traduntur arte quadam uerba iunxiſſe. Thucydides autem præfractior, nec ſatis (ut ita dicã) rotundus, primus inſtituit dilatare uerbis, & mollioribus numeris explere ſententias. In quo cum doceret eos, qui partim in dicendo, partim in ſcribendo principes extiterũt, domus eius officina habita eloquentiæ eſt. Itaq́;, ut ego, cum à noſtro Catone laudabar, uel reprehendi me à cæteris facile patiebar, ſic Iſocrates uidetur teſtimonio Platonis aliorum iudicia debere contemnere. Eſt enim (ut ſcis) quaſi in extrema pagina Phædri his ipſis uerbis
» loquens Socrates. Adoleſcens etiam nunc o Phædre Iſocrates eſt. Sed
» quid de illo augurer, lubet dicere. Quid tandem inquit ille? Maiore
» mihi ingenio uidetur eſſe, quàm ut cum oratiõibus Lyſiæ comparetur,
» præterea ad uirtutem maior indoles, ut minime mirum futurum ſit,
» ſi cum ætate proceſſerit, aut in hoc orationũ genere, cui nunc ſtudet,
» tantum, quantum pueris, reliquis præſtet omnibus, qui unquam orati
» ones attigerunt, aut, ſi contentus his nõ fuerit, diuino aliquo animi mo
» tu maiora concupiſcat. ineſt enim natura philoſophia in huius uiri
» mente quædam. Hæc de adoleſcente Iſocrate Socrates auguratur. at ea de ſeniore ſcribit Plato, et ſcribit æqualis, et quidem exagitator omniũ rhetorũ hunc miratur unũ, me autem, qui Iſocratem nõ di

ligunt,

ligunt, unà cum Socrate, & Platone errare patiantur. Dulce igitur orationis genus, & solutum, et effluens, sententijs argutum, uerbis sonans est in illo epidictico genere, quod diximus proprium sophistarum, pompæ, quàm pugnæ aptius, gymnasijs, & palestræ dicatum, spretum, & pulsum foro. Sed quod educata huius nutrimentis eloquentia est, ipsa se postea colorat, et roborat, non alienum fuit de oratoris quasi incunabulis dicere. Verum hæc ludorum, atque pompæ, nos autem iam in aciem, dimicationem'q; ueniamus. Quoniam tria uidenda sunt oratori, quid dicat, et quo quicq; loco, et quomodo, dicẽdũ omnino est, quid sit optimum in singulis, sed aliquanto secus, atq; in tradenda arte dici solet, nulla præcepta ponemus, neq; enim id suscepimus, sed excellentis eloquentiæ speciem, & formam adumbrabimus, nec quibus rebus ea paretur, exponemus, sed qualis nobis esse uideatur. ac duo breuiter prima, sunt enim non tam insignia ad maximam laudem, quã necessaria, & tamen cum multis penè communia. Nam & inuenire, & iudicare quid dicas, magna illa quidem sunt, & tanquam animi instar in corpore, sed propria magis prudentiæ, quã eloquentiæ, qua tamen in causa est uacua prudẽtia? Nouerit igitur hic quidem orator, quem summum esse uolumus, argumentorũ, & rationum locos. Nam quoniam quicquid est, quod in controuersia, aut in contentione uersetur, in eo aut sit'ne, aut q̃d sit, aut quale sit, quæritur. sit'ne? signis. q̃d sit? definitionibus. quale sit? recti, prauiq; partibus. q̃bus ut uti possit orator, non ille uulgaris, sed hic excellens à proprijs personis, & temporibus semper, si potest, auocat cõtrouersiam. Latius enim de genere, quã de parte disceptare licet, ut quod in uniuersò sit probatum, id in parte sit probari necesse. Hæc igitur quæstio à proprijs personis, et temporibus, ad uniuersi generis orationem traducta, appellatur thesis. In hac Aristoteles adolescentes, non ad philosophorum morem tenuiter disserendi, sed ad copiã rhetorũ in utranq; partem, ut ornatius, & uberius dici possit, exercuit. Idem'q; locos, sic enim appellat, quasi argumentorum notas, tradidit, unde omnis in utranq; partẽ traheretur oratio. Facile igitur hic noster (non enim declamatorem aliquem de ludo, aut rabulã de foro, sed doctissimum, et perfectissimum quærimus) quoniam loci certi traduntur, percurret omneis, utetur aptis generatim, discet ex quo emanãt ẽt qui cõmunes appellãtur loci, nec uero utetur imprudẽter hac copia, sed omnia expendet, et seleget. Non enim semper, nec in omnibus causis, ex ijsdem, argumentorũ momenta sunt, iudiciũ ergo adhibebit, nec inueniet solum quid dicat, sed etiam expendet. Nihil enim

feracius ingenijs, his præsertim, quæ disciplinis exculta sunt. Sed ut segetes fœcundæ, & uberes non solum fruges, uerum herbas etiam effundunt inimicissimas frugibus, sic interdũ ex illis locis aut leuia quædam, aut causis aliena, aut non utilia gignuntur. quorũ ab oratoris iudicio delectus magnus adhibebitur. Quonã modo ille in bonis hærebit, & habitabit suis? ut molliet dura? aut occultabit, quæ dilui non poterunt, atque omnino opprimet, si licebit, aut abducet animos, aut aliud afferet, quod oppositum probabilius sit, quàm illud, quod obstabit? Iã uero ea, quæ inuenerit, qua diligentia collocabit? quoniam id secundũ erat de tribus. Vestibula nimirum honesta, aditusq́; ad causam faciet illustres, cumq́; animos prima aggressione occupauerit, infirmabit, excludetq́; contraria, de firmissimus alia prima ponet, alia postrema, inculcabitq́; leuiora. Atq; in primis duabus dicendi ptibus qualis esset, summatim breuiterq́; descripsimus. Sed, ut ante dictũ est, in his partibus, et si graues, atque magnæ sunt, minus & artis est, & laboris. Cum autem quid, et quo loco dicat, inuenerit, illud est longe maximũ, uidere quo nã modo. Scitũ est. n. quod Carneades noster dicere solebat, Clithomachum eadem dicere, Carneadem autem eodem etiam modo dicere. Quod si in philosophia tantum interest, quemadmodũ dicas, ubi res spectatur, non uerba pẽduntur, quid tandem in causis existimandum est, quibus totis moderatur oratio? Quod quidem ego Brute ex tuis literis sentiebam, nó te id scitari qualem ego in inueniendo, & in collocando summũ esse oratorem uellem, sed id mihi quærere uidebare, quod genus ipsius orationis optimũ iudicarem. Rem difficilem (dij immortales) atq; oĩum difficillimam. Nam cum est oratio mollis, et tenera, et ita flexibilis, ut sequatur quocunq; torqueas, tum & naturæ uariæ, & uoluntates, multum inter se distantia effecerunt genera dicendi. Flumẽ alijs uerborum, uolubilitasq́; cordi est, qui ponunt in orationis celeritate eloquentiam. Distincta alios, et interpuncta, interualla, moræ, respirationesq́; delectant. Quid potest esse tã diuersum? tamen est in utroq; aliquid excellens. Elaborant alij lenitate, & æquabilitate, & puro quasi quodam, et candido genere dicendi. Ecce alij duritatem, & seueritatem quandam uerbis, & orationis quasi mœstitiã sequuntur, quodq́; paulo ante diuisimus, ut alij graues, alij tenues, alij temperati uellent uideri, quot orationum genera esse diximus, totidem oratorum reperiuntur. Et quoniam cœpi iam cumulatius hoc munus augere, quàm à te postulatũ est, tibi. n. tantum de orationis genere quærenti, respondi etiam breuiter de inueniendo, & collocando, ne nunc

quidem ſolum de orationis modo dicam, ſed etiam de actionis, ita præ
termiſſa pars nulla erit, quandoquidem de memoria nihil eſt hoc lo-
co dicendum, quæ cōmunis eſt multarū artium. Quomodo autem
dicatur, id eſt in duobus, in agendo, & in loquēdo. Eſt enim actio
quaſi corporis quædam eloquentia, cū conſtet è uoce, atq; motu. Vo-
cis mutationes totidem ſunt, quod animorū, qui maxime uoce commo
uentur. Itaq; ille perfectus, quem iandudū noſtra indicat oratio, ut
cunq; ſe affectum uideri, et animum audiētis moueri uolet, ita certū
uocis admouebit ſonum, de quo plura dicerē, ſi hoc præcipiendi tē-
pus eſſet, aut ſi tu hoc quæreres. dicerem etiam de geſtu, cum quo iun
ctus eſt uultus, quibus omnibus dici uix poteſt, quantum interſit quē
admodum utatur orator. Nam et infantes actionis dignitate eloquen
tiæ ſæpe fructum tulerunt, et diſerti deformitate agēdi multi infan
tes putati ſunt. ut iam non ſine cauſa Demoſthenes tribuerit, & pri=
mas, et ſecundas, et tertias actioni. Si. n. eloquētia nulla ſine hac, hæc
autem ſine eloquentia tanta eſt, certe plurimum in dicendo poteſt. Vo
let igitur ille, qui eloquentiæ principatum petet, et contenta uoce atro
citer dicere, & ſummiſſa leniter, et inclinata uideri grauis, & infle=
xa miſerabilis. Mira eſt. n. quædam natura uocis, cuius quidem è
tribus omnino ſonis, inflexo, acuto, graui, tanta ſit, & tam ſuauis ua=
rietas pfecta in cantibus. Eſt autem in dicendo etiam qdā cantus ob
ſcurior, non hic è Phrygia, & Charia rhetorum epilogus penè cāti
cum, ſed ille, quem ſignificat Demoſthenes, et Aeſchines, cū alter al
teri obijcit uocis flexiones. Dicit plura etiam Demoſthenes, illumq; ſæ
pe dicit uoce dulci, & clara fuiſſe. In quo illud etiam notandū mi-
hi uidetur ad ſtudium perſequendæ ſuauitatis in uocibus, ipſa enim
natura quaſi modularetur hominum orationem, in omni uerbo poſuit
acutam uocem, nec una plus, nec à poſtrema ſyllaba citra tertiā, quo
magis naturam ducem ad aurium uoluptatem ſequatur induſtria.
Ac uocis quidem bonitas optanda eſt (non eſt enim in nobis) ſed tra
ctatio, atque uſus in nobis. ergo ille princeps uariabit, & mutabit,
omnis ſonorum tum intendens, tum remittens perſequetur gradus,
idemq; motu ſic utetur, nihil ut ſuperſit in geſtu. Status erectus, &
celſus, rarus inceſſus, nec ita lōgus, excurſio moderata, eaq; rara, nul
la mollitia ceruicum, nullæ argutiæ digitorū, nō ad numerū articu=
lus cadens, trunco magis toto ſe ipſe moderans, et uirili laterū flexio=
ne, brachij proiectione in contentionibus, cōtractione in remiſſis. Vul
tus uero, qui ſecundū uocē plurimū poteſt, q̄tā affert tum dignitatē,
tum uenuſtatem, in quo cū effeceris, ne quid ineptum, aut uultuoſum

ſit, tum oculorum eſt quædam magna moderatio. Nam ut imago eſt
animi uultus, ſic indices oculi, quorum & hilaritatis, & uiciſſim tri
ſtitiæ modum, res ipſæ, de quibus agetur, temperabunt. Sed iam il
lius perfecti oratoris, & ſummæ eloquentiæ, ſpecies exprimenda eſt,
quem hoc uno excellere .i. oratione, cætera in eo latere, indicat no-
mẽ ipſum. Non .n. inuentor, aut compoſitor, aut actor, hæc complexus
eſt oĩa, ſed & græce ab eloquendo rhetor, & latine eloquens dictus
eſt. Cæterarum enim rerum, quæ ſunt in oratore, partem aliquã ſi-
bi quiſq; uendicat, dicendi autem .i. eloquendi maxima uis ſoli huic
cõceditur. Quanquã enim & philoſophi quidam ornate locuti ſunt,
ſiquidẽ et Theophraſtus diuinitate loquendi nomen inuenit, et Ari
ſtoteles Iſocratem ipſum laceſſiuit, et Xenophontis uoce muſas quaſi
locutas ferunt, et longe omniũ, quicunq; ſcripſerunt, aut locuti ſunt,
extitit, & grauitate princeps Plato, tamen horũ oratio neq; neruos,
neq; aculeos oratorios, ac forenſes habet. Loquuntur cum doctis, quo
rum ſedare animos malunt, quã incitare, ſic de rebus placatis, ac mi
nime turbulentis docendi cauſa, non capiendi loquuntur, ut in eo ipſo
qđ delectationem aliquam dicendo aucupentur, plus nõnullis, quã
neceſſe ſit, facere uideantur. Ergo ab hoc genere nõ difficile eſt hanc
eloquentiã, de qua nũc agitur, ſecernere. Mollis eſt enim oratio philo
ſophorum, et umbratilis, nec ſententijs, nec uerbis inſtructa popula
ribus, nec iuncta numeris, ſed ſoluta liberius, nihil iratum habet, ni
hil inuidum, nihil atrox, nihil mirabile, nihil aſtutum, caſta, uerecũ
da, uirgo incorrupta quodammodo, itaq; ſermo potius, quã oratio di
citur. quanquam enim omnis locutio oratio eſt, tamen unius oratoris
locutio hoc proprio ſignata nomine eſt. Sophiſtarum, de quibus ſu
pra dixi, magis diſtinguenda ſimilitudo uidetur, qui omnes eoſdẽ uo
lunt flores, quos adhibet orator in cauſis, perſequi. Sed hoc differũt,
quod cum ſit his propoſitum non perturbare animos, ſed placare po-
tius, nec tam perſuadere, quã delectare, et apertius id faciunt, quàm
nos, & crebrius, concinnas magis ſententias exquirunt, quàm pro
babiles, à re ſæpe diſcedunt, intexunt fabulas, uerba apertius trãſ
ferunt, eáq; ita diſponunt, ut pictores uarietatem colorum, pa-
ria paribus referunt, aduerſa contrarijs, ſæpiſſiméq; ſimiliter ex-
trema definiunt. Huic generi hiſtoria finitima eſt, in qua &
narratur ornate, & regio ſæpe, aut pugna deſcribitur, interpo-
nuntur etiam conciones, & hortationes, ſed in his tracta quæ-
dam, & fluens expetitur, non hæc contorta, & acris oratio.
Ab his non multo ſecus, quàm à poëtis hæc eloquentia, quam quæ-

rimus,ſeuocanda eſt. Nam etiam poëtæ quæſtionem attulerunt,
quidnam eſſet illud,quo ipſi differrent ab oratoribus,numero maxi
me uidebantur antea & uerſu,nunc apud oratores iam ipſe nume-
rus increbuit. Quicquid eſt enim, quod ſub aurium menſuram ali
quã cadit,etiã ſi abeſt à uerſu (nam id ꝗdem orationis eſt uitium)
numerus uocatur,qui græce ῥυθμὸς dicitur. Itaq; uideo uiſum eſſe
nonnullis,Platonis,& Democriti locutionẽ,etſi abſit à uerſu,tamen
quod incitatius feratur,& clariſſimis uerborum luminibus utatur,
potius poema putandum,quàm comicorum poëtarum, apud quos,
niſi qđ uerſiculi ſunt,nihil eſt aliud quotidiani diſſimile ſermonis,
nec tamen id eſt poëtæ maximũ,etſi eſt,eo laudabilior, qđ uirtutes
oratoris ꝑſequitur,cũ uerſu ſit aſtrictior. Ego autem etiã ſi quorũdã
grandis,et ornata uox eſt poëtarum,tamen in ea cũ licentiam ſtatuo
maiorem eſſe,quàm in nobis faciendorũ, iungendorumq; uerborũ,
tum etiã nonnullorũ uoluptati uocibus magis,quàm rebus inſeruiũt.
Nec uero ſiquid eſt unum inter eos ſimile(id autem eſt iudiciũ,ele=
ctioq; uerborum) propterea cæterarum rerũ diſſimilitudo intelligi
non poteſt,ſed id nec dubium eſt,& ſiquid habet quæſtionis,hoc ta-
men ipſum ad id,quod propoſitum eſt,non eſt neceſſariũ. Seiunctus
igitur orator à philoſophorum eloquentia,à ſophiſtarũ,ab hiſtori=
corum,à poëtarum,explicandus eſt nobis,qualis futurus ſit. Erit
igitur eloquens(hunc enim authore Antonio querimus)is, qui in fo
ro,cauſisq; ciuilibus ita dicet,ut probet, ut delectet,ut flectat.pro=
bare neceſſitatis eſt,delectare ſuauitatis, flectere uictoriæ. Nam id
unum ex omnibus ad obtinendas cauſas poteſt plurimum. Sed quot
officia oratoris,tot ſunt genera dicendi. Subtile in probando, modi-
cum in delectando,uehemens in flectendo,in quo uno uis omnis ora
toris eſt. Magni igitur iudicij,ſummæ etiã facultatis eſſe debebit mo
derator ille,& quaſi temperator huius tripartitæ uarietatis. Nam
& iudicabit quid cuiq; opus ſit,et poterit,quocunq; modo poſtulabit
cauſa,dicere,Sed eſt eloquentiæ,ſicut reliquarum rerũ fundamentũ
ſapientia,Vt enim in uita,ſic in oratione nihil eſt difficilius,quàm
quid deceat uidere. πρέπον appellant hoc græci, nos dicamus ſa=
nè decorum,de quo præclare,& multa præcipiuntur,& res eſt co
gnitione digniſſima. Huius ignoratione non modo in uita,ſed ſæpiſ
ſime & in poëmatis,& in oratione peccatur.eſt autem quid deceat
oratori uidendum,non in ſententijs ſolum, ſed etiam in uerbis.
Non enim omnis fortuna,non omnis honos, non omnis authoritas,
non omnis ætas,nec uero locus, aut tempus,aut auditor omnis,eo=

dẽ aut uerborũ genere tractandus est, aut sententiarũ, semperq́; in omni parte orationis, ut uitæ, quid deceat, est consyderandũ, qđ & in re, de qua agitur, positum est, & in ꝑsonis, & eorũ, qui dicunt, & eorũ, qui audiunt. Itaq; hunc locũ longe, et late patentem philosophi solent in officijs tractare, non cũ de recto ipso disputant, nã id quidem unũ est, Grammatici in poëtis, Eloquentes in omni & genere, & parte causarum. quàm enim indecorum est, de stillicidijs, cum apud unum iudicem dicas, amplissimus uerbis, et locis uti communibus? de maiestate populi R. summisse, et subtiliter? hic genere toto. at persona alij peccant, aut sua, aut iudicum, aut etiam aduersariorum, nec re solum, sed sæpe etiam uerbo, & si sine re nulla uis uerbi est, tamen eadem res sæpe aut probatur, aut reijcitur alio, atq; alio elata uerbo. In omnibusq́; rebus uidendũ est quatenus, etsi enim suus cuiq; modus est, tamen magis offendit nimium, quàm parũ. In quo Apelles pictores quoq; eos peccare dicebat, qui non sentirent, ꝗd esset satis. Magnus esset locus hic Brute, quod te non fugit, & magnum uolumen aliud desyderat, sed ad id, quod agitur, illud satis. cũ hoc decere, qđ semper usurpamus in omnibus dictis, et factis minimis, & maximis, cũ hoc inquam decere dicimus, illud non decere, & id usquequaque quantum sit, appareat, in alioq́; ponatur, aliudq́; totum sit, utrũ decere, an oportere dicas, oportere enim ꝑfectionẽ declarat officij, quo & semper utendum est, & omnibus. decere, quasi aptum esse consentaneumq́; tempori, et ꝑsonæ, quod cum in factis sæpissime, tum in dictis ualet, in uultu deniq;, & gestu, et incessu, contraq́; item dedecere. Quod si poëta fugit, ut maximum uitium, qui peccat etiã cum probam orationem affingit improbo, stulto'ue sapiẽtis, si deniq; pictor ille uidit, cum immolanda Iphigenia tristis Chalcas esset, mœstior Vlysses, mœreret Menelaus, obuoluendum caput Agamemnonis esse, quoniam summum illum luctum penicillo non posset imitari, si deniq; histrio quid deceat, quærit, quid faciendũ oratori putemus? sed cum hoc tantũ sit, quid in causis, earumq́; quasi membris faciat orator uiderit. Illud quidem perspicuũ est, non modo partes orationis, sed etiam causas totas, alias alia forma dicendi esse tractandas.

Sequitur, ut cuiusq; generis nota quæratur & formula, magnum opus, et arduum (ut sæpe iam diximus) sed ingredientibus cõsyderandum fuit, quid ageremus. Nunc quidem iam quocunq; feremur, danda nimirũ uela sunt. Ac primum informandus est ille nobis, quem solum quidam uocant atticum. Summissus est, et humilis, consuetudinem imitans, ab indisertis re, plusquam opinione differens.

Itaq; eum qui audiunt, quamuis ipsi infantes sint, tamen illo modo
confidunt se posse dicere. Nam orationis subtilitas imitabilis quidẽ
illa uidetur esse existimanti, sed nihil est experienti minus. Etsi enim
non plurimi sanguinis est, habeat tamen succum aliquem oportet, ut
etiam si illis maximis uiribus careat, sit (ut ita dicam) integra ua-
letudine. Primum igitur eum tanquam è uinculis numerorũ exi-
mamus. Sunt enim quidam (ut scis) oratori numeri, de q̄bus mox age
mus, obseruandi ratione quadam, sed alio in genere orationis, in hoc
omnino relinquendi, solutum quiddam sit, nec uagum tamen, ut in-
gredi libere, nõ ut licenter uideatur errare. Verba etiã uerbis quasi
coagmentare negligat. habet enim ille tanquã hiatus concursu uoca
lium molle quiddam, & quod indicet non ingratam negligentiam,
de re hominis, magis quàm de uerbis laborantis. Sed erit uidendum
de reliquis, cum hæc duo ei liberiora fuerint, circuitus, conglutina-
tioq; uerborum. illa enim ipsa contracta, & minuta non negligen-
ter tractanda sunt, sed quædam etiam negligentia est diligens.
Nam ut mulieres esse dicuntur nõnullæ inornatæ, quas idipsum de-
ceat, sic hæc subtilis oratio etiam incompta delectat, fit enim quid-
dam in utroq;, quo sit uenustius, sed non, ut appareat. tum remoue-
bitur omnis insignis ornatus, quasi margaritarum, ne calamistri qui
dem adhibebuntur. Fucati uero medicamenta candoris, & ruboris,
omnia repellentur, elegantia modo, & munditia remanebit. Sermo
purus erit, & latinus, dilucide, planeq; dicetur, quid deceat circun-
spicietur. Vnum aderit, quod quartum numerat Theophrastus in
orationis laudibus, ornatum illud suaue, et affluens, acutæ crebræq;
sententiæ ponentur, & nescio unde ex abdito erutæ, atq; in hoc ora-
tore dominabitur. Verecundus erit usus oratoriæ quasi supellectilis.
supellex est enim quodammodo nostra, quæ est in ornamentis, alia
rerũ, alia uerborum. Ornatus autem uerborũ duplex, unus simpli-
cium, alter collocatorũ. Simplex probatur in proprijs usitatisq; uer
bis, qđ aut optime sonat, aut rem maxime explanat. In alienis, aut
translatum, aut factum aliunde, ut mutuo, aut factum ab ipso, aut
nouũ, aut priscum, & inusitatum. Sed etiã inusitata, ac prisca sunt
in proprijs, nisi quod raro utimur. Collocata autẽ uerba habent
ornatum, si aliquid concinnitatis efficiunt, quod uerbis mutatis non
maneat manente sententia. Nam sententiarum ornamenta, quæ p̄ma
nent etiam si uerba mutaueris, sunt illa q̄dem p̄multa, sed quæ emine
ant pauciora. Ergo ille tenuis orator modo sit elegans, nec in faciẽdis
uerbis erit audax, et in trãsferẽdis uerecũdus, et parcus, et in priscis

reliquis'q; ornamentis, & uerborum, & sententiarũ demissior, translatione fortasse crebrior, qua frequentissime sermo omnis utitur, nõ modo urbanorum, sed etiam rusticorum. Siquidem est eorũ gemmare uites, sitire agros, lætas esse segetes, luxuriosa frumenta, Nihil horum parũ audacter, sed aut simile est illi, unde transferas, aut si res suum nullum habet nomen, docendi causa sumptum, non ludendi uidetur. Hoc ornamẽto liberius paulo, quàm cæteris utetur hic summissus, nec tam licenter tamen, quàm si genere dicendi uteretur amplissimo. Itaq; illud indecorum, quod quale sit, ex decoro debet intelligi, hic quoq; apparet, cum uerbũ aliquod altius transfertur, id'q; in oratione humili ponitur, quod idẽ in alia deceret. Illam autem concinnitatem, quæ uerborum collocationem illuminat his luminibus, quæ græci quasi aliquos gestus orationis χήματα appellant, quod idem uerbum ab his etiã in sententiarum ornamenta transfertur, adhibet quidem hic subtilis, quem nisi quod solum cætero quin recte quidam uocant atticum, sed paulo parcius. Nam si, ut in epularum apparatu à magnificentia recedens, non se parcum solum, sed etiam elegantem uideri uolet, eliget q̃bus utatur. Sunt enim pleræq; aptæ huius ipsius oratoris, de quo loquor, parsimoniæ. Nam illa, de q̃bus ante dixi, huic acuto fugienda sunt, paria paribus relata, & similiter conclusa, eodem'q; pacto cadentia, & immutatione literæ quasi quæsitæ uenustates, ne elaborata concinnitas, & quoddam aucupium delectationis manifesto deprehensum appareat. Item'q; siquæ uerborũ iterationes contentionem aliquam, et clamorẽ requirent, erunt ab hac summissione orationis alienæ, cæteris promiscue poterit uti, continuatione uerborum modo relaxet, & diuidat, utatur'q; uerbis, quam usitatissimus, translationibus quammollissimus. etiam illa sententiarũ lumina assumat, quæ nõ erunt uehementer illustria. Non faciet rẽp. loquẽtem, nec ab inferis mortuos excitabit, nec aceruatim multa frequentans, una complexione deuinciet. Valentiorũ hæc laterũ sunt, nec ab hoc, quem informamus, aut expectanda, aut postulanda. Erit enim ut uoce, sic etiam oratione suppressior, sed pleraq; ex illis conuenient etiam huic tenuitati, quanquam iisdẽ ornamentis utetur horridius, talem enim inducimus. Accedit actio non tragica, nec scenæ, sed modica iactatione corporis, uultu tamen multa conficiens, nõ hoc quo dicuntur, os ducere, sed illo, quo significant ingenue, quo sensu quidq; pronuntient. Huic generi orationis aspergentur etiam sales, q̃ in dicendo nimium quantum ualent, quorum duo genera sunt, unũ facetiarum, alterum dicacitatis, utetur utroq;, sed altero in narrãdo aliquid uenuste,

quid uenuste, altero in iaciendo, mittendoq; ridiculo, cuius generã plura sunt, sed nũc aliud agimus. Illud admonemus tamen, ridiculo sic usurum oratorem, ut nec nimis frequẽti, ne scurrile sit, nec subobsceno, ne mimicum, nec petulanti, ne improbũ, nec in calamitatem, ne inhumanum, nec in facinus, ne odij locũ risus occupet, neque aut sua persona, aut iudicum, aut tempore alienum. Hæc enim ad illud indecorum referuntur. Vitabit etiam quæsita, nec ex tempore ficta, sed domo allata, quæ plerunq; sunt frigida, parcet & amicitijs, et dignitatibus, uitabit insanabiles contumelias. tantummodo aduersarios figet, nec eos tamen semper, nec omnes, nec omni modo, quibus exceptis sic utetur sale, & facetijs, ut ego ex istis nouis atticis talem cognouerim neminem, cum id certe sit uel maxime atticum. Hanc ego iudico formam summissi oratoris, sed magni tamen, & germani attici, quoniam quicquid est salsum, aut salubre in oratione, id propriũ atticorum est. è quibus tamen non omnes faceti, Lysias satis, & Hyperides, Demades præter cæteros fertur, Demosthenes minus habetur, quo quidem mihi nihil uidetur urbanius, sed non tam dicax fuit, quàm facetus. est autem illud acrioris ingenij, hoc maioris artis.

VBERIVS est aliud, aliquantóq; robustius, quã hoc humile, de quo dictum est. summissius autem, quàm illud, de quo iam dicetur, amplissimum. Hoc in genere neruorum uel minimum, suauitatis autem est uel plurimũ. Est enim plenius, quàm hoc enucleatum, quã autem illud ornatum, copiosumq;, summissius. Huic omnia dicẽdi ornamenta conueniunt, plurimumq; est in hac orationis forma, suauitatis, in qua multi floruerũt apud græcos. sed Phalereus Demetrius meo iudicio præstitit cæteris, cuius oratio cum sedate, placideq; loquitur, tum illustrant eam, quasi stellæ quædam translata uerba, atque immutata. Translata ea dico, ut sæpe iam, quæ per similitudinem ab alia re aut suauitatis, aut inopiæ causa, transferũtur. Mutata, in quibus pro uerbo proprio subijcitur aliud, quod idem significet, sumptũ ex re aliqua consequẽti, quod quanquam transferendo fit, tamẽ alio modo transtulit, cum dixit Ennius. arcem, & urbem orbas. alio modo, si pro patria arcem dixisset. & horridam Africam terribili tremere tumultu cum dicit, pro Afris immutat Africam. Hãc hypallagen rhetores, quia quasi summutantur uerba pro uerbis, metonomiam grammatici uocant, quod nomina transferuntur. Aristoteles autem translationi hæc ipsa subiungit, & abusionem, quam chatacresim uocant, ut cum minutum dicimus animũ pro paruo, et abutimur uerbis propinquis, si opus est, uel quod delectat, uel quod licet. iam cum

fluxerunt continuæ plures translationes, alia planè fit oratio. Itaq; genus hoc græci appellãt ἀλληγορίαν, nomine recte, genere melius ille, qui ista omnia translationes uocat. Hæc frequentat Phalereus maxime, suntq; dulcissima, et quanquam translatio est apud eum multa, tamen immutationes nusquam crebriores, in idẽ genus orationis (loquor enim de illa modica, ac temperata) uerborum cadunt lumina omnia, multa etiam sententiarũ, latæ, eruditæq; disputationes ab eodẽ oxplicantur, et loci communes sine contentione dicuntur. Quid multa? è philosophorũ scholis tales ferè euadunt, es nisi coràm erit comparatus ille fortior, per se hic, quem dico, probabitur. Est quoddã etiam insigne, et florens orationis, pictum, & expolitũ genus, in quo omnes uerborum, omnes sententiarũ illigantur lepores. Hoc totum è sophistarũ fontibus defluxit in forũ, sed spretum à subtilibus, repulsum à grauibus, in ea, de qua loquor, mediocritate cõsedit. TERtius est ille amplus, copiosus, grauis, ornatus, in quo profecto uis maxima est. Hic est enim, cuius ornatum dicendi, & copiam admiratæ gentes eloquentiam in ciuitatibus plurimũ ualere passæ sunt. Sed hanc eloquentiã, quæ cursu magno, sonituq; ferretur, quã suspicerent omnes, quam admirarentur, quam se assequi posse diffiderent. Huius eloquẽtiæ est tractare animos, huius omni modo permouere. Hæc modo perfringit, modo irrepit ĩ sensus, inserit nouas opiniones, euellit insitas. Sed multũ interest ĩter hoc dicẽdi genus, et supiora. Qui in illo subtili, et acuto elaborauit, ut callide, arguteq; diceret, nec quicq̃ altius cogitaret, hoc uno profecto magnus orator est, si nõ maximus, minimeq; in lubrico uersabitur, & si semel constiterit, nunquam cadet. Medius ille autem, quem modicum, & temperatum uoco, si modo suum illud satis instruxerit, nõ extimescit ancipites dicendi, incertosq; casus, etiã siquando minus succedet, ut sæpe fit, magnum tamen periculum non adibit, alte enin cadere non potest. At uero hic noster, quẽ principẽ ponimus, grauis, acer, ardens si ad hoc unum est natus, aut in hoc solo se exercuit, aut huic generi studet uni, nec suam copiam cum illis duobus generibus temperauit, maxime est contemnendus. Ille enim summissus, quod acute, et ueteratorie dicit, sapiens iã, medius, suauis, hic autem copiosissimus, si nihil est aliud, uix satis sanus uideri solet. Qui enim nihil potest tranquille, nihil leniter, nihil partite, definite, distincte, facete dicere, præsertim, cũ causæ partim totæ sint eo modo, partim aliqua ex parte tractandæ, si is non præparatis auribus inflammare rem cœpit, furere apud sanos, & quasi inter sobrios bacchari uinolentus uidetur. Tenemus igitur Brute, quem querimus, sed

animo.

animo. nam manu si comprehendissem, ne ipse quidem sua tanta eloquentia mihi persuasisset, ut se dimitterem. Sed inuentus profecto est ille eloquens, quem nunquam uidit Antonius. Quis est igitur is? complectar breui, disseram pluribus. Is enim est eloquens, qui & humilia subtiliter, & magna grauiter, & mediocria temperate potest dicere. Nemo is inquies unquam fuit. nec fuerit, ego enim quid desyderem, non quid uiderim disputo. redeoq; ad illam Platonis, de qua dixeram, rei formam, & speciem, quam etsi non cernimus, tamen animo tenere possumus. Non enim eloquentem quæro, neque quicquam mortale, & caducum, sed illud ipsum, cuius qui sit compos, sit eloquens, quod nihil est aliud, nisi eloquentia ipsa, quam nullis nisi mentis oculis uidere possumus. Is erit igitur eloquens (ut illud idem iteremus) qui poterit parua summisse, modica temperate, magna grauiter dicere. Tota mihi causa pro Cecinna de uerbis interdicti fuit, res inuolutas definiendo explicauimus, ius ciuile laudauimus, uerba ambigua distinximus. Fuit ornandus in manilia lege Pompeius, temperata oratione ornandi copiam persecuti sumus. Ius omne retinendæ maiestatis Rabirij causa continebatur. Ergo in omni genere amplificationis exarsimus. At hæc interdum temperanda, & uarianda sunt. Quod igitur in accusationis septem libris non reperitur genus? quod in Habiti? quod in Cornelij? quod in plurimis nostris defensionibus? quæ exempla selegissem, nisi uel nota esse arbitrarer, uel posse eligere, qui quærerent. Nulla est enim ullo in genere laus oratoris, cuius in nostris orationibus non sit aliqua, si non perfectio, at conatus tamen, atque adumbratio. non assequimur, at quid deceat uidemus, nec enim nunc de nobis, sed de re dicimus. in quo tantum abest, ut nostra miremur, ut usq; eo difficiles, ac morosi simus, ut nobis non satisfaciat ipse Demosthenes, qui quanquam unus eminet inter omnes in omni genere dicendi, tamen non semper implet aures meas, ita sunt auidæ, et capaces, & semper aliquid immensum, infinitumq; desyderant. Sed tamen, quoniam & hunc tu oratorem cum eius studiosissimo Pammene, cum esses Athenis, totum diligentissime cognouisti, neque eum dimittis e manibus, & tamen nostra etiam lectitas, uides profecto illum multa perficere, nos multa conari, illum posse, nos uelle, quocunq; modo causa postulet, dicere. sed ille magnus, nam & successit ipse magnis, et maximos oratores habuit æquales, nos magnum fecissemus, si quidē potuissemus, quō cōtendimus peruenire, in ea urbe, in qua (ut ait Antonius) auditus eloquens nemo erat. Atqui, si Antonio Crassus

eloquens uisus non est, aut sibi ipse, nunquam Cotta uisus esset, nunquam Sulpitius, nũquam Hortensius. Nihil enim ample Cotta, nihil leniter Sulpitius, non multa grauiter Hortensius. Superiores magis ad omne genus apti, Crassum dico, & Antonium. Ieiunas igitur huius multiplicis, & æquabiliter in omnia genera fusæ orationis aures ciuitatis accepimus, easq; nos primi, quicunq; eramus, & quantulun cunq; dicebamus, ad huius generis dicendi audiendi incredibilia studia conuertimus. Quantis illa clamoribus adolescentuli diximus, de supplicio parricidarum? quæ nequaquam satis deferbuisse post aliquãto sentire cœpimus. Quid enim tam commune, quàm spiritus uiuis, terra mortuis, mare fluctuãtibus, litus eiectis? Ita uiuunt, dũ possunt, ut ducere animam de cœlo non queant, ita moriuntur, ut corũ ossa terram non tangant, ita iactantur fluctibus, ut nunquam alluantur, ita postremo eiiciuntur, ut ne ad saxa quidem mortui conquiescant, et quæ sequuntur. Sunt enim omnia, sicut adolescentis non tam re, et maturitate, q̃ spe, et expectatione laudati. ab hac indole iam illa matura, uxor generi, nouerca filij, filiæ pellex. Nec uero hic unus erat ardor in nobis, ut hoc modo omnia diceremus. ipsa enim illa pro Roscio iuuenilis redundantia multa habet attenuata, quædã etiã paulo hilariora. At pro habito, pro Cornelio, compluresq; aliæ. nemo enim orator tam multa, ne in græco quidem otio, scripsit, quàm multa sunt nostra, eáq; hanc ipsam habent, quam probo, uarietatem. An ego Homero, Ennio, reliquis poëtis, et maxime tragicis concederẽ, ut ne omnibus locis eadẽ contentione uterentur, crebroq; mutarent? non nunq̃ etiam ad quotidianum genus sermonis accederent? ipse nunq̃ ab illa acerrima contentione discederem? sed quid poëtas diuino ingenio profero? Histriones eos uidimus, q̃bus nihil posset in suo genere esse præstantius, qui non solum in dissimillimis personis satisfaciebãt, cum tamen in suis uersarentur, sed et comœdum in tragœdijs, et tragœdum in comœdijs admodum placere uidimus, ego non elaborem? cum dico me, te Brute dico, nam in me quidem iampridem effectum est, quod futurum fuit. Tu autẽ eodẽ modo omnes causas ages? aut aliquod causarum genus repudiabis? aut in ijsdem causis perpetuũ, & eundem spiritum sine ulla cõmutatione obtinebis? Demosthenes quidem, cuius nuper inter imagines tuas, ac tuorum, quod eum credo amares, cum ad te in Thusculanũ uenissem, imaginẽ ex ære uidi, nihil Lysiæ subtilitate cedit, nihil argutiis, & acumne Hyperidi, nihil lenitate Aeschini, & splendore uerborum. Multæ sunt eius totæ orationes subtiles, ut contra Leptinẽ, multæ, et totæ graues, ut quædam

dam philippicæ, multæ uariæ, ut contra Aeschinem falsæ legationis,
ut contra eundem pro causa Ctesiphontis. Iam illud medium quoties
uult, arripit, & à grauissimo discedens eò potissimum delabitur.
Clamores tamen tum mouet, & tum in dicendo plurimum efficit, cũ
grauitatis locis utitur. Sed ab hoc parumper abeamus, quandoquidẽ
de genere, nó de homine quærimus, rei potius, idest eloquentiæ uim,
& naturam explicemus. Illud tamen, quod iam ante diximus, me=
minerimus, nihil nos præcipiendi causa esse dicturos, atq; ita potius
acturos, ut existimatores uideamur loq, non magistri. in quo tamen
longius progredimur, quod uidemus non te hæc solum esse lecturum,
qui ea multo, quàm nos, qui quasi docere uideamur, habeas notiora.
sed hũc librum etiã si minus nostra commendatione, tuo tamen no-
mine diuulgari necesse est. Esse igitur perfecte eloquentis puto,
non eã solum facultatem habere, quæ sit eius propria fuse, lateq; di
cendi, sed etiam uicinam eius, atq; finitimam dialecticorũ scientiam
assumere, quanquã aliud uidetur oratio esse, aliud disputatio, nec idẽ
loqui esse, quod dicere, attamen utrunq; in disserendo est. disputandi
ratio, & loquendi dialecticorum sit, oratorum autem dicendi, & or-
nandi. Zeno qdem ille, à quo disciplina stoicorum est, manu demon-
strare solebat, quid inter has artes interesset. Nam cũ compresserat
digitos, pugnumq; fecerat, dialecticam aiebat eiusmodi esse. Cũ autẽ
diduxerat, et manum dilatauerat, palmæ illius similem eloquentiã
esse dicebat. Atq; etiam ante hunc Aristoteles principio artis rhetori
cæ dicit, illam artem quasi ex altera parte respondere dialecticæ,
ut hoc uidelicet differant inter se, quod hæc ratio dicendi latior sit,
illa loquendi contractior. Volo igitur huic summo, omnem, quæ ad
dicendũ trahi posset, loquendi rationem esse notam, quæ quidem res
(quod te his artibus eruditum minime fallit) duplicem habuit docen
di uiam. Nam & ipse Aristoteles tradidit præcepta plurima disse=
rendi, & postea qui dialectici dicuntur spinosiora multa pepererũt.
Ergo eum censeo, qui eloquentiæ laude ducatur, non esse earũ rerũ
omnino rudem, sed uel illa antiqua, uel hac Chrysippi disciplina in=
stitutus nouerit primum uim, naturam, genera uerborũ, & simpli-
cium, & copulatorũ. Deinde quot modis quicq; dicatur, qua ratione
uerum, falsum'ne sit, iudicetur, quid efficiatur è quoq;, quod cuiq; cõ
sequens sit, quodq; contrariũ. Cumq; ambigue multa dicantur, quo-
modo quicq; eorũ diuidi, explanariq; oporteat. hæc tenenda sunt ora
tori, sæpe enim occurrunt, sed quia sua sponte squallidiora sunt, adhi
bendus erit in his explicandis quidam orationis nitor. Et quoniã in

omnibus, quæ ratione docentur, & uia, primũ cõstituendũ est, quid
quidq; sit, nisi enim inter eos, qui disceptent, conuenit, quid sit illud, de
quo ambigitur, nec recte disseri, nec unquam ad exitum peruenire po-
test. explicanda est sæpe uerbis mens nostra de quaq; re, atq; inuolu
tæ rei notitia definiendo aperienda est. siquidẽ est definitio oratio,
quæ quid sit id, de quo agitur, ostendit quambreuissime. Tum, ut scis,
explicato genere cuiusq; rei, uidendum est, quæ sint eius generis, siue
formæ, siue partes, ut in eas tribuatur omnis oratio. Erit igitur hæc
facultas in eo, quẽ uolumus esse eloquentem, ut definire rẽ possit, neq;
id faciat tam presse, & anguste, quàm in illis eruditissimis disputatio
nibus fieri solet, sed cum explanatius, tum etiam uberius, & ad cõ-
mune iudicium, popularemq́; intelligentiam accommodatius. idemq́;
etiam, cum res postulabit, genus uniuersum in species certas, ut nulla
neq; prætermittatur, neq; redundet, partietur, ac diuidet. Quando
autem, aut quomodo id faciat, nihil ad hoc tempus, quoniam (ut su-
pra dixi) iudicem me esse, non doctorẽ uolo. Nec uero dialecticis mo
do sit instructus, sed habeat omnes philosophiæ notos, et tractatos
locos. Nihil enim de religione, nihil de morte, nihil de pietate, nihil
de caritate patriæ, nihil de bonis rebus, aut malis, nihil de uirtuti-
bus, aut uitijs, nihil de officio, nihil de dolore, nihil de uoluptate, nihil
de perturbationibus animi, et erroribus, quæ sæpe cadunt in causas,
sed ieiunius aguntur, nihil inquam sine ea scientia, quam dixi, graui
ter, ample, copiose dici, & explicari potest. De materia loquor oratio
nis etiam nunc, non ipso de genere dicendi. uolo enim prius habeat
orator rem, de qua dicat, dignam auribus eruditis, quàm cogitet, qui
bus uerbis quicq; dicat, aut quomodo. quem etiam, quo grandior sit,
& quodammodo excelsior (ut de Pericle dixi supra) ne physicorum
quidem esse ignarum uolo. Omnia profecto, cum se à cœlestibus re-
bus refert ad humanas, excelsius, magnificentiusq́; & dicet, & sen-
tiet. cumq́; illa diuina cognouerit, uolo ignoret, ne hæc quidem hu-
mana. Ius ciuile teneat, quo egent causæ forenses quotidie. Quid
est enim turpius, quàm legitimarum, & ciuilium controuersiarũ pa
trocinia suscipere, cum sis legum, & ciuilis iuris ignarus? Cogno-
scat etiam rerum gestarum, & memoriæ ueteris ordinem, maxime
scilicet nostræ ciuitatis, sed & imperiosorum populorum, & regum
illustrium, quem laborẽ nobis Attici nostri leuauit labor, qui conser
uatis, notatisq́; temporibus, nihil cũ illustre prætermitteret, annorũ
septingentorum memoriam uno libro colligauit. Nescire autem, quid
ante quàm natus sis, acciderit, id est semper esse puerũ. Quid enim

est ætas hominis? nisi cum memoria rerum ueterum cum superiorũ ætate contexitur. Commemoratio autem antiquitatis, exemplorumq́; prolatio summa cum delectatione & authoritatem orationi affert, & fidem. Sic igitur instructus ueniet ad causas, quarũ habebit genera primũ ipsa cognita. Erit enim ei perspectum, nihil ambigi posse, in quo non aut res controuersiam faciat, aut uerba. Res aut de uero, aut de recto, aut de nomine. Verba aut de ambiguo, aut de contrario. Nam siquando aliud in sententia uidetur esse, aliud in uerbis, genus est quoddam ambigui, quod ex præterito uerbo fieri solet. in quo, quod est ambiguorum proprium, res duas significari uidemus. Cum tam pauca sint genera causarũ, etiam argumentorũ præcepta pauca sunt. traditi sunt, è qbus ea ducantur, duplices loci, uni è rebus ipsis, alteri assumpti. Tractatio igitur rerum efficit admirabiliorẽ orationem, nam ipsæ qdem res in perfacili cognitione uersantur. qd enim iam sequitur, quod quidem artis sit? nisi ordiri orationem, in quo aut concilietur auditor, aut erigatur, aut paret se ad discendum, rẽ breuiter exponere, & probabiliter, & aperte, ut quid agatur intelligi possit, sua confirmare, aduersaria euertere, eaq́; efficere non pturbate, sed singulis argumentationibus ita concludendis, ut efficiatur, quod sit consequens ijs, quæ sumentur ad quanq; rem confirmandam. post omnia perorationẽ inflammantem, restinguentem'ue concludere. Has parteis quemadmodũ tractet singulas, difficile dictu est hoc loco, nec enim semper tractantur uno modo. Quoniã autẽ non quẽ doceã quæro, sed quẽ probem, probabo primum eũ, qui qd deceat, uidebit. Hæc enim sapientia maxime adhibenda eloquenti est, ut sit temporũ, personarumq́; moderator. Nã nec semper, nec apud omneis, nec contra omneis, nec pro omnibus, nec omnibus codẽ modo dicendum arbitror. Is erit ergo eloquens, qui ad id quodcunq; decebit, poterit accommodare orationem. quod cũ statuerit, tum ut quicq; erit dicendum, ita dicet, nec satura ieiune, nec grandia minute, nec item contra, sed erit rebus ipsis par, & æqualis oratio. Principia uerecũda nõ elatis intensa uerbis, sed acuta sententijs, uel ad offensionẽ aduersarij, uel ad cõmendationẽ sui. Narrationes credibiles nec historico, sed propè quotidiano sermone explicatæ dilucide. Deĩn si tenues causæ, tum etiã argumentandi tenue filũ & in docendo, & in refellendo, idq́; ita tenebitur, ut quanta ad rem, tanta ad orationem fiat accessio. Cum uero causa ea inciderit, in qua uis eloquẽtiæ possit exprompi, tum se latius fundet orator, tum reget, & flectet animos, et sic efficiet, ut uolet, idest ut causæ natura, et ratio temporis postulabit.

Sed erit duplex omnis eius ornatus ille admirabilis, propter quẽ ascendit in tantum honorẽ eloquentia. Nam cũ omnis pars oratiõis esse debet laudabilis, sic ut uerbũ nullum, nisi aut graue, aut elegans excidat, tum sunt maxime luminosæ, & quasi actuosæ partes duæ. Quarum alteram in uniuersi generis quæstione pono, quam (ut supra dixi) græci appellant θέσιν. Alteram in augendis, amplificandisq; rebus, quæ ab eisdẽ αὔξησις est nominata. Quæ etsi æquabiliter toto corpore orationis fusa esse debet, tamen in communibus locis maxime excellet, qui communes appellati, eo quod uidentur multarum iidem esse causarum, sed proprij singularum esse debebunt. Ac uero illa pars orationis, quæ est de genere uniuerso, totas causas sæpe continet. Quicquid est enim illud, in quo quasi certamen est controuersiæ, qđ græce κρινόμενον dicitur, id ita dici placet, ut traducatur ad perpetuam quæstionem, atq; ut de uniuerso genere dicatur, nisi cũ de uero ambigitur, quod quæri coniectura solet. dicetur autem non peripateticorũ more (est enim illorum exercitatio elegans iam inde ab Aristotele constituta) sed aliquanto neruosius, & ita de re communia dicentur, ut & pro reis multa leniter dicantur, & in aduersarios aspere. Augendis uero rebus, & contra abijciendis nihil est, qđ non perficere possit oratio, quod & inter media argumenta faciẽdũ est, quotiescunq; dabitur uel amplificandi, uel minuendi locus, et penè infinite in perorando. Duo sunt etiã, quæ bene tractata ab oratore admirabilem eloquentiã faciant. Quorũ alterum est, quod græci ἠθικὸν uocant, ad naturam, & ad mores, & ad omnem uitæ consuetudinem accommodatũ, alterũ (quod iidem παθητικὸν nominant) quo pturbantur animi, & concitantur, in quo uno regnat oratio. Illud superius, come, iucundũ, ad beneuolentiã conciliandã paratum, hoc uehemens, incensum, incitatum, quo causæ eripiũtur, quod cũ rapide fertur, sustineri nullo pacto potest. Quo genere nos, mediocres, aut multo etiã minus, sed magno semp usi impetu, sæpe aduersarios de statu omni deiecimus. Nobis pro familiari reo summus orator nõ respondit Hortensius. À nobis homo audacissimus Catilina in senatu accusatus, obmutuit. Nobis priuata in causa magna, & graui, cũ cœpisset Curio pater respondere, subito assedit, cũ sibi ueneni ereptã memoriam diceret. Quid ego de miserationibus loquar? quibus eo sum usus pluribus, qđ etiã si plures dicebamus, porationẽ mihi tamẽ oẽs relinquebãt, in quo ut uiderer excellere, nõ igenio, sed dolore assequebar. Quæ qualiacũq; in me sunt, me.n. ipsum non pœnitet quãta sint, sed apparẽt in oratiõibus, et si carẽt libri spiritu illo

propter

propter quē maiora eadē illa cum aguntur, quā cum leguntur, uide=ri ſolent. Nec uero miſeratione ſolum mens iudicum permouēda eſt, qua nos ita dolenter uti ſolemus, ut puerum infantem in manibus ꝑ=orantes tenuerimus, ut alia in cauſa excitato reo nobili, ſublato etiā filio paruo, plangore, et lamentatione compleremus forū. Sed etiā eſt faciendum, ut iraſcatur iudex, mitigetur, inuideat, faueat, contemnat, admiretur, oderit, diligat, cupiat, ſatietate afficiatur, ſperet, metuat, læ-tetur, doleat. qua in uarietate, duriorum, accuſatio ſuppeditabit exē=pla, mitiorum, defenſiones meæ. Nullo. n. modo animus audientis, aut incitari, aut leniri poteſt, qui modus à me non tentatus ſit, dicerem perfectum, ſi ita iudicarem, nec in ueritate crimen arrogantiæ ex=timeſcerem, Sed (ut ſupra dixi) nulla me ingenij, ſed magna uis animi inflammat, ut me ipſe non teneam, nec unq̃ is, qui audiret, incende=retur, niſi ardens ad eū ꝑueniret oratio. Vterer exēplis domeſticis, niſi ea legiſſes. Vterer alienis, uel latinis, ſi ulla reperirem, uel græ=cis, ſi deceret, ſed Craſſi ꝑpauca ſunt, nec ea iudiciorū, nihil Antonij, nihil Cottæ, nihil Sulpitij, dicebat melius, quàm ſcripſit Hortenſius. Verū hæc uis, quam quærimus, q̃ta ſit ſuſpicemur, quoniā exēplum non habemus, aut ſi exempla ſequimur, a Demoſthene ſumamus, & quidē ꝑpetuæ dictiōis ex eo loco, unde in Cteſiphontis iudicio de ſuis factis, conſilijs, meritis in rep. aggreſſus eſt dicere. Ea profecto oratio in eā formam, quæ eſt inſita in mentibus noſtris, includi ſic poteſt, ut maior eloquentia nō reqratur. Sed iam ipſa forma reſtat, & character ille ꝗ dicitur, ꝗ qualis eſſe debeat ex ipſis, quæ ſupra dicta ſunt, intelligi poteſt. Nā & ſingulorū uerborū, et collocatorū lumina attigimus, ꝗbus ſic abundabit, ut uerbū ex ore nullum, niſi aut ele=gans, aut graue exeat. ex omniq; genere frequētiſſimæ translatiōes erūt, quod eæ propter ſimilitudinē transferunt animos, & referunt, ac mouent huc, & illuc, ꝗ motus cogitationis celeriter agitatus ꝑ ſe ipſe delectat. et reliqua ex collocatione uerborū, quæ ſumuntur qua-ſi lumina magnū afferunt ornatum orationi. Sunt enim ſimilia illis, quæ in amplo ornatu ſcenæ, aut fori appellantur inſignia, nō quod ſola ornent, ſed quod excellant. Eadē ratio eſt horū, quæ ſunt oratio nis lumina, et quodāmodo inſignia, cum aut duplicantur, iterantur'q; uerba, aut breuiter cōmutata ponuntur, aut ab eodē uerbo ducitur ſæpius oratio, aut in idē conijcitur, aut in utrūq;, aut adiungitur idē iteratum, aut idē ad extremū refertur, aut cōtinenter unū uerbum non in eadē ſententia ponitur, aut cum ſimiliter uel cadunt uerba, uel deſinunt, aut multis modis cōtrarijs relata cōtraria, aut cū gra=

datim sursum uersus reditur, aut cũ demptis coniunctionibus, dissolute plura dicuntur, aut cum aliquid prætereuntes, cur id faciamus, ostendimus, aut cum corrigimus nosmetipsos quasi reprehendentes, aut si est aliqua exclamatio, uel admirationis, uel conquestionis, aut cum eiusdem nominis casus sæpius cõmutantur. Sed sententiarũ ornamenta maiora sunt, q̃bus quia frequentissime Demosthenes utitur, sunt qui putent idcirco eius eloquentiam maxime esse laudabilẽ. Et uero nullus ferè ab eo locus sine quadam conformatione sententiæ edicitur, nec aliud quicquam est dicere, nisi omnes, aut certe plerasq; aliqua specie illuminare sententias, quas cum tu optime Brute teneas, quid attinet nominibus uti, aut exẽplis? tantummodo notetur locus. Sic igitur dicet ille, quẽ expetimus, ut uerset sæpe multis modis eandem, & unam rem, & hæreat in eadẽ, commoreturq; sententia. Sæpe etiam ut extenuet aliquid, sæpe ut irrideat, ut declinet a proposito, deflectatq; sententiam, ut proponat, quid dicturus sit, ut cum transegerit iã aliq̃d, definiat, ut se ipse reuocet, ut quod dixit, iteret, ut argumentum ratione concludat, ut interrogando urgeat, ut rursus quasi ad interrogata sibi ipse respondeat, ut contra ac dicat accipi, et sentiri uelit, ut addubitet, q̃d potius, aut quomodo dicat, ut diuidat in partes, ut aliquid relinquat, ac negligat, ut ante præmuniat, ut in eo ipso, in quo reprehendatur, culpã in aduersariũ conferat, ut sæpe cũ ijs, qui audiunt, nonnunquã etiam cum aduersario quasi deliberet, ut hominum sermones, moresq; describat, ut muta quædã eloquentia inducat, ut ab eo, quod agitur, auertat animos, ut sæpe in hilaritatem, risum'ue conuertat, ut ante occupet, quod putat opponi, ut cõparet similitudines, ut utatur exemplis, ut aliud alij tribuens dispertiat, ut interpellatorẽ coerceat, ut aliquid reticere se dicat, ut denuntiet, q̃d caueat, ut liberius q̃d audeat, ut irascatur etiam, ut obiurget aliquando, ut deprecetur, ut supplicet, ut medeatur, ut à proposito declinet aliquantulum, ut optet, ut execretur, ut fiat ijs, apud quos dicet, familiaris, atq; alias etiã dicendi, quasi uirtutes sequatur, breuitatem, si res petet. Sæpe etiam rẽ dicendo subijciet oculis, sæpe supra feret quàm fieri possit, significatio sæpe erit maior, quàm oratio, sæpe hilaritas, sæpe uitæ, naturarumq; imitatio. Hoc in genere (nam quasi syluam uides) omnis eluceat oportet eloquentiæ magnitudo, sed hæc nisi collocata, & quasi structa, & nexa uerbis, ad eã laudem, quam uolumus, aspirare non possunt. De quo cum mihi deinceps uiderem esse dicendum, etsi mouebant etiã me illa, quæ supra dixerã, tamen ijs, quæ sequuntur, perturbabar magis. Occurrebat enim posse re-

periri, non inuidos ſolum, quibus referta ſunt omnia, ſed fau-
tores etiam laudum mearum, qui non cenſerent eius uiri eſſe, de
cuius meritis tanta ſenatus iudicia feciſſet comprobante populo R.
quanta de nullo, de artificio dicendi literis tam multa mandare.
Quibus ſi nihil aliud reſponderem, niſi me M. Bruto negare ro-
ganti noluiſſe, iuſta eſſet excuſatio, cum & amiciſſimo, & præ-
ſtantiſſimo uiro, & recta, & honeſta petenti ſatisfacere uoluiſ-
ſem. Sed ſi profitear, quod utinam poſſem, me ſtudioſis dicendi,
præcepta, & quaſi uias, quæ ad eloquentiam ferrent, traditu-
rum, quis tandem id iuſtus rerum æſtimator reprehenderet? nam
quis unquam dubitauit, quin in rep. noſtra primas eloquentia te-
nuerit ſemper urbanis, pacatiſq; rebus, ſecundas iuris ſcientia? cum
in altera gratiæ, gloriæ, præſidij plurimum eſſet, in altera perſecu
tionum, cautionumq; præceptio, quæ quidem ipſa auxilium ab elo-
quentia ſæpe peteret, ea uero repugnante uix ſuas regiones, fineſq;
defenderet. Cur igitur ius ciuile docere ſemper pulchrum fuit? ho
minumq; clariſſimorum diſcipulis domus floruerunt? ad dicendum
ſiquis acuat, aut adiuuet in eo iuuentutem, uituperetur? Nam,
ſi uitioſum eſt dicere ornate, pellatur omnino è ciuitate eloquentia,
ſin ea non modo eos ornat, penes quos eſt, ſed etiam uniuerſam
remp. cur aut diſcere turpe eſt, quod ſcire honeſtum eſt, aut quod
noſſe pulcherrimum eſt, id non glorioſum docere? At alterum fa-
ctitatum eſt, alterum nouum, fateor, ſed utriuſq; rei cauſa eſt. Al-
teros enim reſpondentes audire ſat erat, ut ij, qui docerent, nullũ
ſibi ad eam rem tempus ipſi ſeponerent, ſed eodem tempore & di-
ſcentibus ſatisfacerent, & conſulentibus. Alteri, cum domeſticum tem
pus in cognoſcendis, componendiſq; cauſis, forenſe in agendis, reli-
quum in ſeipſis reficiendis omne conſumerent, quem habebant in-
ſtituendi, aut docendi locum? Atq; haud ſcio, an pleriq; noſtrorum ora
torũ ingenio plus ualuerint, quàm doctrina. itaq; illi dicere melius,
quàm præcipere, nos, contra fortaſſe poſſumus. At dignitatem doce-
re non habet, certe, ſi quaſi in ludo, ſed ſi monendo, ſi cohortando, ſi
percunctando, ſi communicando, ſi interdum etiam unà legendo,
audiendo, neſcio cur non docendo etiam aliquid aliquando, ſi poſſis
meliores facere, cur nolis? An quibus uerbis ſacrorũ alienatio fiat,
docere honeſtum eſt, quibus ipſa ſacra retineri, defendiq; poſſint, nõ
honeſtum eſt? At ius profitentur etiam qui neſciunt, eloquen-
tia autem illi ipſi, qui conſecuti ſunt, tamen ſe ualere diſſimulant, pro
pterea ꝙ prudentia hominibus grata eſt, lingua ſuſpecta. Num

igitur, aut latere eloquentia potest, aut id, quod dissimulat, effugit, aut est periculum nequis putet in magna arte, et gloriosa, turpe esse docere alios, id quod ipsi fuerit honestissimum discere? Ac fortasse cæteri tectiores, ego semper me didicisse præ me tuli. Quid enim possem? cum absuissem adolescens, & horum studiorum causa mare transissem, & doctissimus hominibus domus referta esset, & aliquæ fortasse inessent in sermone nostro doctrinarum notæ, cumq; uulgo scripta nostra legerentur. dissimularem me didicisse? Quid erat cur probarem? nisi quod parum fortasse profeceram. Quod cum ita sit, tamen ea, quæ supra dicta sunt, plus in disputando, quàm ea, de quibus dicendũ est, dignitatis habuerunt. De uerbis enim componendis, & de syllabis propemodum dinumerandis, & dimetiendis loquemur, quæ etiã si sunt, sicuti mihi uidentur, necessaria, tamen fiũt magnificẽtius, quàm docentur. Est id omnino uerũ, sed proprie in hoc dicitur. nam omniũ magnarum artium, sicut arborum, altitudo nos delectat, radices, stirpesq; non item, sed esse illa sine his non potest. Me autem siue peruagatissimus ille uersus, qui uetat

Artem pudere proloqui, quam factites

Dissimulare non sinit, q̃n delecter, siue tuũ studiũ hoc à me uolumen expressit, tamen eis, quos aliq̃d reprehensuros suspicabar, respondendum fuit. Quod si ea, quæ dixi, non ita essent, q̃s tamen se tam durũ, agrestemq; præberet, q̃ hanc mihi nõ daret ueniam, ut cum meæ forẽses artes, & actiones publicæ concidissent, non me aut desidiæ, quod facere non possum, aut mæstitiæ, cui resisto, potiusquam literis dederẽ, quæ q̃dem me antea in iudicia, atq; in curiã deducebant, nũc oblectant domi. Nec uero talibus modo rebus, quales hic liber continet, sed multo etiã grauioribus, et maioribus, quæ si erunt p̃fectæ, profecto forensibus nostris rebus & domesticæ literæ respondebũt. Sed ad institutam disputationem reuertamur. Collocabuntur igitur uerba, aut ut inter se quamaptissime cohæreãt extrema cum primis, eáq; sint quamsuauissimis uocibus, aut ut forma ipsa, concinnitasq; uerborũ conficiat orbem suum, aut ut comprehensio numerose, & apte cadat. Atq; illud primum uideamus, quale sit, quod uel maxime desyderat diligentiam, ut fiat quasi structura quædam, nec tamen fiat operose, nam esset cum infinitus, tum puerilis labor, quod apud Lucilium scite exagitat in Albutio Scæuola,

Quàm lepide lexis compostæ, ut tesserulæ omnes
Arte pauimento, atque emblemate uermiculato.

Nolo tã minuta hæc cõstructio appareat, sed tamẽ stylus exercitatus

efficiet facile hanc uiam componēdi. Nā ut in legendo oculus, sic animus in dicendo prospiciet, quid sequatur, ne extremorum uerborum cum in sequentibus primis concursus, aut hiulcas uoces efficiat, aut asperas. Quamuis enim suaues, grauesue sententiæ, tamen si incon-ditis uerbis efferuntur, offendent aures, quarum est iudicium super bissimum. Quod quidem latina lingua sic obseruat, nemo ut tam rusticus sit, qui uocales nolit coniungere. In quo quidam etiam Theo-pompum reprehendunt, quod eas literas tantopere fugerit, & si id magister eius Isocrates, at non Thucydides, ne ille quidē haud paulo maior scriptor Plato, nec solum in his sermonibus, qui dialogi dicuntur, ubi etiam de industria id faciendum fuit, sed in populari oratione, qua mos est Athenis, laudari in concione eos, qui sint in prælijs interfecti, quæ sic probata est, ut eam quotannis (ut scis) illo die recitari necesse sit, in ea est crebra ista uocum concursio, quam magna ex parte, ut uitiosam, fugit Demosthenes, sed græci uiderint, nobis, ne si cupiamus quidem, distrahere uoces conceditur. Indicant orationes illæ ipsæ horridulæ Catonis, indicant omnes poëtæ, præter eos, qui, ut uersum facerent, sæpe hiabant, ut Næuius,

Vos, qui accolitis Histrum fluuium, atque Algidam. & ibidem,

Quam nunquam nobis grai, atque barbari. At Ennius semel.

Scipio inuicte.- & quidem nos,

Hoc motu radiantis etesiæ in uada ponti.

Hoc idem sæpius nostri non tulissent, quod græci laudare etiam solent. Sed quid ego? uocales sine uocalibus sæpe breuitatis causa contrahebant, ut ita dicerent multi' modis, uas' argenteis, palm' et crinibus, tecti' fractis. Quid uero licentius, quàm q̃d hominū etiā nomina contrahebant, quo essent aptiora. nam ut duellū bellum, & duis bis, sic Duelliū eum, qui Pœnos classe deuicit, Belliū nominauerūt, cū superiores appellati essent semper Duellij. Quin etiā uerba sæpe cōtrahuntur, non usus causa, sed aurium. quomodo enim uester Axilla ala factus est, nisi fuga literæ uastioris? quam literam etiam è maxillis è taxillis, & uexillo, & paxillo consuetudo elegans latini sermonis euellit. Libenter etiā copulando uerba iungebant, ut sodes pro si audes, sis pro si uis. Iā in uno capsis tria uerba sunt. Ain', pro aisne, nequire, pro non quire, malle, pro magis uelle, nolle, pro nō uelle. Dein etiā sæpe, & exin, pro deinde, & pro exinde dicimus. Quid illud, non olet unde sit? quod dicitur cum illis, cum autem nobis non dicitur, sed nobiscum, quia si ita diceretur, obscœnius concurrerent literæ, ut etiam modo, nisi autem interposuissem, concurrissent. Ex eo

est mecum, et tecum, non cum me, et cum te, ut esset simle illis uobiscum, atq; nobiscum. Atq; etiam à quibusdam serò iam emendatur antiquitas, qui hæc reprehendunt, nam proh deum, atque hominum fidem, deorum aiunt. Ita credo, hoc illi nesciebant, an dabat hãc consuetudo licentiam? Itaq; idem poëta, qui inusitatius contraxerat,

-Patris mei meum factum pudet. pro meorum factorum, &

Texitur exitium examen rapit.- pro exitiorũ, non dicit liberũ, ut pleriq; loquimur, cum cupidos liberum, aut in liberum loco dicimus. sed, ut isti uolunt,

Neq; tuũ unq̃ in gremiũ extollas liberorũ ex te genus. et idem

Nanq; Aesculapij liberorũ.- At ille aliter in Chryse, non solũ

Ciues antiqui amici maiorum meum, quod erat usitatum, sed durius etiam

Consilium socij, augurium, atq; extum interpretes. Idem'q; pergi

Postquam prodigium horriferum portentum pauor,

quæ non sane sunt in omnibus neutris usitata. Nec enim dixerim tam libenter armum iudicium, & si est apud eundem.

Nihil'ne ad te de iudicio armum accidit?

quam centuriam, ut censoriæ tabulæ loquuntur, fabrum, & procum audeo dicere, non fabrorum, & procorum. Plane'q; duorum uirorũ iudicium, aut trium uirorum capitalium, aut decem uirorum litibus iudicandis dico nunquam. atqui dixit Accius,

Video sepulchra dua duorum corporum. Idem'q;

-Mulier una duum uirum,

quid uerum sit intelligo, sed aliâs ita loquor, ut concessum est, ut hoc uel proh deum dico, uel proh deorum. Aliâs ut necesse est, cum triũ-uirum, non uirorum, cum sestertium numum, non numorum, quod in his consuetudo uaria non est. Quid quod sic loqui, nosse, iudicasse uetãt, nouisse iubent, et iudicauisse? quasi uero nesciamus ĩ hoc genere et plenũ uerbũ recte dici, et ĩmminutum usitate. Itaq; utrũq; Terẽtius,

Eho tu cognatum tuum non noras?- post idem

-Stilphonem inquam noueras.

Siet, plenum est, sit, imminutum, licet utare utroq;, ergo ibidem,

Quãdm cara sint'q; post carendo intelligunt,

Quã'q; attinẽdi magni dominatus sient. Nec uero reprehenderim

-Scripsere alij rem, & scripserunt esse uerius sentio, sed consuetudini auribus indulgenti libenter obsequor.

Idem campus habet.- inquit Ennius, &

In templis isdem.- probauit, at eisdem erat uerius, nec tamen

eiſdem,opimius,male ſonabat iiſdem. Impetratum eſt à conſuetudi
ne,ut peccare ſuauitatis cauſa liceret, & pomeridianas quadrigas,
quàm poſtmeridianas libentius dixerim,& mehercule,quã meher=
cules. Nõſcire quidem barbarum iam uidetur,neſcire dulcius. ipſum
meridiem,cur non medidiem? credo quod erat inſuauius. Vna præ
poſitio eſt,ab,eáq; nunc tantum in accepti tabulis manet,ne his qui
dem omnium,in reliquo ſermone mutata eſt. Nã amouit dicimus,et
abegit,et abſtulit,ut iam neſcias,ab'ne uerum ſit,an abs . Quid ſi
etiam abfugit? turpe uiſum eſt,et abfer? noluerunt, aufer maluerũt,
quæ præpoſitio præter hæc duo uerba,nullo alio in uerbo reperitur.
Noti erant,et naui,& nari,quibus cum in præponi oporteret , dul=
cius uiſum eſt. ignoti,ignaui,ignari dicere,quàm ut ueritas poſtula=
bat. Ex uſu dicunt,et è rep. quod in altero uocalis excipiebat,in al
tero eſſet aſperitas,niſi literã ſuſtuliſſes,ut exegit,edixit. refecit,rettu
lit,reddidit adiuncti uerbi primam literam præpoſitio cõmutauit,
ut ſubegit,ſummutauit,ſuſtulit. Quid in uerbis iunctis? quàm ſcite
inſipientem,non inſapientem? iniquum,non inæquum? tricipitem. nõ
tricapitem? concisum,non concæſum? Ex quo quidam pertiſum etiam
uolunt,quod eadem conſuetudo non probauit. Quid uero hoc clegã
tius? quod non fit natura,ſed quodã inſtituto,inclytus dicimus breui
prima litera,inſanus producta,inhumanus breui, infelix lõga,et ne
multis,quibus in uerbis eæ primæ literæ ſunt,quæ in ſapiente,atq;
felice,producte dicitur,in cæteris omnibus breuiter,itémq;,compoſuit,
conſueuit,concrepuit,confecit,conſule ueritatem,reprehẽdet,refer ad
aures,probabunt. quære cur? ita ſe dicent iuuari,uoluptati autẽ au-
rium morigerari debet oratio. Quin ego ipſe,cũ ſcirem ita maiores
locutos eſſe,ut nuſq̃ niſi in uocali aſpiratione uterentur,loquebar ſic,
ut pulcros,et Cætegos,triũpos,Cartaginẽ dicerẽ,aliquãdo,idq; ſerò,
conuitio auriũ,cũ mihi extorta ueritas eſſet,uſum loquẽdi populo cõ
ceſſi,ſcientiam mihi reſeruaui. Orciuios tamen,et Matones , Otones,
Cæpiones,ſepulcra,coronas,lacrymas dicimus,quia per aurium iu
dicium ſemper licet. Burrum ſemper Ennius,nuſq̃ Pyrrhum,ui pate
fecerunt fruges,non phryges,ipſius antiqui declarant libri,nec enim
græcam literã adhibebant,nunc autem etiam duas. & cum phry
gum,et cũ phrygibus dicendũ eſſet,abſurdũ erat,aut tantum barba=
ris caſibus græcam literã adhibere,aut recto caſu ſolum græcè loq;,
tamen et Phryges,et Pyrrhum aurium cauſa dicimus. Quinetiam,
quod iã ſubruſticum uidetur,olim autẽ politius, eorum uerborum,
quorũ eædem erãt poſtremæ duæ literæ,quæ ſunt in optumus , po=

stremam literam detrahebant, nisi uocalis insequebatur. Ita nõ erat ea offensio in uersibus, quam nunc fugiunt poëtæ noui. Ita enim loquebamur.
-Qui est omnibu' princeps. non omnibus princeps. &
-Vita illa dignu', locóq;. non dignus.
quod si indocta consuetudo tam est artifex suauitatis, quid ab ipsa tandem arte, et doctrina postulari putamus? Hæc dixi breuius, quã si hac de re una disputarem, est enim hic locus late patens, de natura, usúq; uerborum, longius autem, quàm instituta ratio postulabat. Sed quia rerum, uerborumq; iudicium prudẽtiæ est, uocum autem, et numerorum aures sunt iudices, & quod illa ad intelligentiam referũtur, hæc ad uoluptatem, in illis ratio inuenit, in his sensus artem, aut enim negligenda nobis fuit uoluptas eorum, quibus probari uolebamus, aut ars eius conciliandæ reperienda. Duæ sunt igitur res, quæ ꝑmulceant aures, sonus, & numerus. De numero mox, nunc de sono quærimus. Verba (ut supra diximus) legenda sunt potissimum bene sonantia, sed ea non, ut poëtæ, exquisita ad sonum, sed sumpta de medio.
Qua pontus Helles.- superat modum. At
Auratus aries Colchorum- splendidis nominibus illuminatus est uersus, sed proximus inquinatus insuauissima litera infinitus,
-Frugifera, & ferta arua Asiæ tenet.
quare bonitate potius nostrorum uerborum utamur, quàm splendore græcorum, nisi forte sic loqui pœnitet,
Qua tempestate Paris Helenam.- et quæ sequuntur, immo uero ista sequamur, asperitatemq; fugiamus,
Habeo istam ego perterricrepam.- idemq;,
-Versutiloquas malitias.
Nec solum componentur uerba ratione, sed etiam finientur, quoniam id iudicium esse aurium alterum diximus, sed finiuntur, aut compositione ipsa, & quasi sua sponte, aut quodam genere uerborum, in q̃bus ipsis concinnitas inest, quæ siue casus habent in exitu similes, siue paribus paria redduntur, siue opponuntur contraria, suapte natura numerosa sunt, etiam si nihil est factum de industria. In huius concinnitatis consectatione Gorgiã fuisse principẽ accepimus, quo de genere illa nostra sunt in miloniana. Est enim iudices hæc nõ scripta, sed nata lex, quam non didicimus, accepimus, legimus, uerũ ex natura ipsa arripuimus, hausimus, expressimus, ad quam non docti, sed facti, nõ instituti, sed imbuti sumus. Hæc enim talia sunt, ut quia referuntur

ferũtur ad ea, quæ debent referri, intelligamus non quæſitũ eſſe nu
merũ, ſed ſecutum, quod fit item in contrarijs referendis, ut illa ſunt,
quibus non modo numeroſa oratio, ſed etiã uerſus efficitur. eam, quã
nihil accuſas, damnas, condẽnas dixiſſet, qui uerſum effugere uoluiſ=
ſet, bene quã meritã eſſe autumas, dicis male mereri, id, quod ſcis pro-
deſt, nihil id, quod neſcis, obeſt. Verſum efficit ipſa relatio contrario=
rũ, id eſſet in oratione numeroſum, quod ſcis nihil prodeſt, quod ne-
ſcis, multum obeſt. Semper hæc, quæ græci ἀντίθετα nominant, cum
contrarijs opponuntur contraria, numerum oratoriũ neceſſitate ipſa
efficiunt, & eum ſine induſtria. hoc genere antiqui, iam ante Iſocra
tem delectabantur, & maxime Gorgias, cuius in oratione plerunq;
efficit numerum ipſa concinnitas. Nos etiã in hoc genere frequẽtes, ut
» illa ſunt in quarto accuſationis. Conferte hanc pacem, cum illo bello,
» huius prætoris aduentum, cum illius imperatoris uictoria, huius co
» hortem impuram, cum illius exercitu inuicto, huius libidines, cum
» illius continentia, ab illo, qui cepit conditas, ab hoc, qui conſtitutas ac
» cepit, captas dicetis Syracuſas. Ergo & hi numeri ſunt cogniti etiam
à latinis. Genus illud tertium explicetur, quale ſit numeroſæ, &
aptæ orationis. quod qui non ſentiunt, quas aures habeant, aut qd
in his hominis ſimile ſit, neſcio. Meæ quidem & perfecto, cõpletoq;
uerborum ambitu gaudent, & curta ſentiunt, nec amant redũdan-
tia, quid dico meas? conciones ſæpe exclamare uidi, cum apte uerba
cecidiſſent, id enim expectant aures, ut uerbis colligetur ſentẽtia. Nõ
erat hoc apud antiquos, & quidem nihil aliud ferè non erat. Nam
& uerba eligebant, & ſententias graueis, & ſuaueis reperiebãt,
ſed eas haud uinciebant, haud explebant. parũ hoc meipſum delectat
inquiunt. Quid ſi antiquiſſima illa pictura paucorũ colorũ magis,
quàm hæc iam perfecta delectet? illa nobis ſit, credo, repetenda, hæc
ſcilicet repudianda. Nominibus ueterum gloriantur. Habet autem ut
in ætatibus authoritatem ſenectus, ſic in exemplis antiquitas, quæ
quidem apud meipſum ualet plurimum, nec ego id, quod deeſt anti-
quitati, flagito potius, quàm laudo quod eſt, præſertim cum ea maio
ra iudicẽ, quæ ſunt, quàm illa, quæ deſunt. Plus eſt enim in uerbis,
& in ſententijs boni, quibus illi excellunt, quàm in concluſione ſen-
tentiarum, quã non habent, poſt inuenta concluſio eſt, qua credo uſu
ros ueteres illos fuiſſe, ſi iam nota, atq; uſurpata res eſſet, qua inuen
ta omneis uſos magnos oratores uidemus, ſed habet nomẽ, inuidiã,
cũ in oratione iudiciali, et forenſi numerus latine, græce ῥυθμὸς in=
eſſe dicitur. Nimus enim iſidiarũ ad capiẽdas aures adhiberi uidetur.

ſi etiam in dicendo numeri ab oratore quærũtur. hoc freti iſti, et ipſi infracta, & amputata loquuntur, & eos uituperant, qui apta, & finita pronuntiant, ſi inanibus uerbis, leuibusq; ſententijs, iure, ſin probæ res, lecta uerba, quid eſt cur claudicare, aut inſiſtere orationem malint, quàm cum ſententia pariter excurrere? Hic enim inuidioſus numerus nihil affert aliud, niſi ut ſit apte uerbis comprehenſa ſententia, quod fit etiam ab antiquis, ſed plerunq; caſu, ſæpe natura, & quæ ualde laudantur apud illos, ea ferè, quia ſunt concluſa, laudantur. & apud græcos quidem iam anni propè quadringenti ſunt, cũ hoc probatur, nos nuper agnouimus. Ergo Ennio licuit uetera contemnenti, dicere

uerſibu' quos olim Fauni, uatesq; canebant. mihi de antiquis eodem modo non licebit, præſertim cum dicturus non ſim.

Ante hunc= ut ille, nec quæ ſequuntur.

Nos auſi reſerare=

legi enim, audiuiq; nonnullos, quorum propemodum abſolute concluderetur oratio. Quod qui non poſſunt, non eſt eis ſatis non contẽni, laudari etiam uolunt. Ego autem illos ipſos laudo, idq; merito, quorum ſe iſti imitatores eſſe dicunt, etſi in his aliquid deſydero, hos uero minime, qui nihil illorum niſi uitium ſequuntur, cum à bonis abſint longiſſime. Quod ſi aures tam inhumanas, tamq; agreſtes habẽt, ne doctiſſimorum quidem uirorum eos mouebit authoritas? Omitto Iſocratem, diſcipulosq; eius, Ephorum, & Naucratem, quanquam orationis faciendæ, et ornandæ authores locupletiſſimi, ſummi ipſi oratores eſſe debeant. Sed quis omniũ doctior? quis acutior? quis in rebus uel inueniendis, uel iudicandis acrior Ariſtotele fuit? quis porrò Iſocrati eſt aduerſatus infenſius? Is igitur uerſum in oratione uetat eſſe, numerum iubet. eius auditor Theodectes in primis (ut Ariſtoteles ſæpe ſignificat) politus ſcriptor, atq; artifex, hoc idem & ſentit, et præcipit. Theophraſtus uero, iiſdem de rebus etiam accuratius. Quis ergo iſtos ferat? qui hos authores nõ probent. niſi omnino hæc eſſe ab his præcepta neſciunt. Quod ſi ita eſt (ne uero aliter exiſtimo) quod ipſi ſuis ſenſibus non mouentur, nihil nec eis inane uidetur, nihil inconditum, nihil curtum, nihil claudicans, nihil redundans. In uerſu quidem Theatra tota exclamant, ſi fuit una ſyllaba aut breuior, aut longior. Nec uero multitudo pedes nouit, nec ullos numeros tenet, nec illud, quod offendit, aut cur, aut in quo offendat intelligit, et tamen omnium longitudinum, & breuitatum in ſonis, ſicut acutarum, grauiumq; uocum, iudicium ipſa natura in auribus noſtris collocauit.

Viſ'ne

Vis'ne igitur Brute totum hunc locum accuratius etiam explicemus, quàm illi ipſi, qui & hæc, & alia nobis tradiderunt? An his contenti eſſe, quæ ab illis dicta ſunt, poſſumus? sed q̄d quæro, uelis'ne? cum literis tuis eruditiſſime ſcriptis, te id uel maxime uelle perſpexerim. Primũ ergo origo, deinde cauſa, poſt natura, tũ ad extremum uſus ipſe explicetur orationis, aptæ, atq; numeroſæ. Nam qui Iſocratem maxime mirantur, hoc in eius ſummis laudibus ferunt, quod uerbis ſolutis numeros primus adiunxerit. Cum enim uideret oratores cum ſeueritate audiri, poëtas autem cum uoluptate, tum dicitur numeros ſecutus, quibus etiam in oratione uteremur, cum iucunditatis cauſa, tum ut uarietas occurreret ſatietati. Quod ab his uere quadam ex parte, non totum dicitur. Nam neminem in eo genere ſcientius uerſatum Iſocrate confitendum eſt. Sed princeps inueniendi fuit Thraſimachus, cuius omnia nimis etiam extant ſcripta numeroſe. Nam (ut paulo ante dixi) paria paribus adiuncta, & ſimiliter definita, itemq́; contrarijs relata contraria, quæ ſua ſponte etiam ſi id non agas, cadunt plerunq; numeroſe, Gorgias primus inuenit, ſed his eſt uſus intemperantius, id autem eſt genus (ut ante dictum eſt) ex tribus partibus collocationis alterum. horum uterq; Iſocratem ætate præcurrit, ut eos ille moderatione nõ inuentione uicerit. Eſt enim ut in transferendis, faciendisq́; uerbis tranquillior, ſic in ipſis numeris ſedatior. Gorgias autem auidior eſt generis eius, & his feſtiuitatibus (ſic enim ipſe cenſet) inſolentius abutitur, quas, Iſocrates, cum tamen audiuiſſet in Theſſalia adoleſcens ſenem iam Gorgiam, moderatius temperauit. Quin etiam ſe ipſe tantum, quantum ætate procedebat (propè enim centum confecit annos) relaxarat à nimia neceſſitate numerorum, quod declarat in eo libro, quem ad Philippum macedonem ſcripſit, cum iam admodum eſſet ſenex, in quo dicit ſeſe iam minus ſeruire numeris, quàm ſolitus eſſet, ita non modo ſuperiores, ſed etiam ſe ipſe correxit. Quoniam igitur habemus aptæ orationis eos principes, authoresq́;, quos diximus, et origo inuenta eſt, cauſa quæratur, quæ ſic aperta eſt, ut mirer ueteres nõ eſſe commotos, præſertim cũ, ut fit, fortuito ſæpe aliquid concluſe, apteq́; dicerent. Quod cũ animos hominum, aureisq́; pepuliſſet, ut intelligi poſſet, id quod caſus effudiſſet, cecidiſſe iucunde, notandum certe genus, atq; ipſi ſibi imitandi fuerũt. Aures enim, uel animus aurium nuntio naturalem quandam in ſe continet uocum omniũ menſionem. Itaq; & longiora, & breuiora iudicat, & perfecta, ac moderata ſemper expectat. Mutila ſentit quædã, & quaſi decurtata, qui-

bus tanquam debito fraudetur, offenditur. productiora alia, & quaſi immoderatius excurrentia, quæ magis etiam aſpernantur aures, q̄d cum in pleriſq;, tum in hoc genere nimiū quod eſt, offendit uehementius, quàm id, quod uidetur parum. Vt igitur poëtica, & uerſus inuentus eſt terminatione aurium, obſeruatione prudentium, ſic in oratione animaduerſum eſt, multo quidem illud ſerius, ſed eadem natura admonente, eſſe quoſdam certos curſus, concluſionesq́; uerborum.

Quoniam igitur cauſam quoq; oſtendimus, naturam nūc (id enim erat tertium) ſi placet, explicemus, quæ diſputatio non huius inſtituti ſermonis eſt, ſed artis intimæ. Quæri enim poteſt, q̄ ſit orationis numerus, & ubi ſit poſitus, & natus ex quo, & is unus'ne ſit, an duo. an plures, quáq; ratione componatur, & ad quam rem, & quando, & quo loco, & quemadmodum adhibitus aliq̄d uoluptatis afferat. Sed ut in pleriſq; rebus, ſic in hac duplex eſt conſyderandi uia, quarum altera eſt longior, breuior altera, & eadem etiam planior. Eſt autem longioris prima illa quæſtio, ſit'ne omnino ulla numeroſa oratio. quibuſdam enim nō uidetur, quia nihil inſit in ea certi, ut in uerſibus, & quod illi, qui affirmant eos eſſe numeros, rationem, cur ſint, non queant reddere. Deinde, ſi ſit numerus in oratione, qualis ſit, aut quales, ex poëticis'ne numeris, an ex alio genere quodā, etſi è poëticis, quis eorū ſit, aut qui. nanq; alijs unus modo, alijs plures, alijs oēs ijdem uidentur. deinde quicunq; ſunt, ſiue unus, ſiue plures, communes'ne ſint omnis generis orationi, quoniam aliud genus eſt narrandi, aliud perſuadendi, aliud docendi. an diſpares numeri cuiq; orationis generi accommodentur. ſi omnes, qui ſint, ſi diſpares, q̄d interſit, & cur non æque in oratione, atq; in uerſu numerus appareat. deinde quod dicitur in oratione numeroſum, id utrum numero ſolum efficiatur, an etiam uel compoſitione quadam, uel genere uerborum, an eſt ſuum cuiuſq;, ut numerus interuallis, compoſitio uocibus, genus ipſum uerborum quaſi quædā forma, et lumen orationis appareat, ſitq́; omnium fons compoſitio, ex eáq; & numerus efficiatur, & ea, quæ dicuntur, orationis quaſi formæ, & lumina, quæ (ut dixi) græci uocant σχήματα. An non eſt unum, nec idem, quod uoce iucundū eſt, & quod moderatione abſolutum, & quod illuminatum genere uerborum, quanquam id quidem finitimum eſt numero, quia per ſe plerunq; perfectum eſt, compoſitio autem ab utroq; differt, quæ tota ſeruit grauitati uocum, aut ſuauitati. Hæc igitur ferè ſunt, in q̄bus rei natura quærenda ſit. Eſſe igitur in oratione numerū quendā non eſt difficile cognoſcere. iudicat enim ſenſus, in quo iniquum eſt,

quòd accidit non agnoſcere, ſi cur id accidat reperire nequeamus. neq; enim ipſe uerſus ratione eſt cognitus, ſed natura, atq; ſenſu, quē dimenſa ratio docuit, q̄d acciderit, ita notatio naturæ, & animaduerſio peperit artē. Sed in uerſibus res eſt apertior, quanquā etiā à modis quibuſdam cantu remoto ſoluta eſſe uideatur oratio, maximéq; id in optimo quoq; eorum poëtarū, qui λυρικοὶ à græcis nominantur, quos cum cantu ſpoliaueris, nuda penè remanet oratio. quorū ſimilia ſunt quædam etiam apud noſtros, uelut ille in thyeſte.

Quemnam te eſſe dicam? qui tarda in ſenectute

& quæ ſequuntur, quæ niſi cum tibicen acceſſit, orationi ſunt ſolutæ ſimillima. At comicorum ſenarij propter ſimilitudinem ſermonis ſic ſæpe ſunt abiecti, ut nonnunquam uix in his numerus, et uerſus intelligi poſſit, quo eſt ad inueniēdum difficilior, in oratione numerus, quā in uerſibus. Omnino duo ſunt, quæ condiant orationem, uerborum, numerorumq; iucunditas. In uerbis ineſt quaſi materia quædā, in numero autem expolitio, ſed ut cæteris in rebus neceſſitatis inuēta antiquiora ſunt, quā uoluptatis, ita & in hac re accidit, ut multis ſeculis ante oratio nuda, ac rudis ad ſolos animorum ſenſus exprimendos fuerit reperta, quàm ratio numerorum cauſa delectationis aurium excogitata. Itaq; & Herodotus, & eadem, ſuperiorq; ætas numero caruit, niſi quando temere, ac fortuito, & ſcriptores peruetereſ, de numero nihil omnino, de oratione præcepta multa nobis reliquerūt. Nam quod et facilius eſt, & magis neceſſariū, id ſemper ante cognoſcitur. Itaq; tranſlata, aut facta, aut iuncta uerba facile ſunt cognita, q̄a ſumebantur è conſuetudine, quotidianóq; ſermone. Numerus autem non modo depromebatur, neque habebat aliquam neceſſitudinem, aut cognationem cum oratione. Itaq; ſerius aliquanto notatus, & cognitus quaſi quandam palæſtram, & extrema liniamenta orationi attulit. Quod ſi & anguſta quædam, atq; conciſa, et alia eſt collatata, et diffuſa oratio, neceſſe eſt id non literarum accidere natura, ſed interuallorum longorum, et breuium uarietate, quibus implicata, atq; permiſta oratio, quoniā tum ſtabilis eſt, tum uolubilis, neceſſe eſt eiuſmodi naturam numeris contineri. Nā circuitus ille, quē ſæpe iam diximus, incitatior numero ipſo fertur, & labitur, quoad perueniat ad finem, & inſiſtat. Perſpicuum eſt igitur numeris aſtrictā orationem eſſe debere, carere uerſibus, ſed hi numeri poëtici ne ſint, an ex alio genere quodam, deinceps eſt uidendum. Nullus eſt igitur numerus extra poëticos, propterea q̄d definita ſunt genera numerorum. nam omnis talis eſt, ut unus ſit è tribus. Pes enim, q̄ adhibetur

ad numeros, partitur in tria, ut necesse sit partem pedis aut æqualem esse alteri parti, aut altero tanto, aut sesqui esse maiorẽ. Ita fit æqualis dactylus, duplex iambus, sesqui pæan, qui pedes in orationem nõ cadere qui possunt? qbus ordine locatis, quod efficitur numerosum sit necesse est. Sed quæritur quo numero, aut qbus potissimũ sit utendum. Incidere uero omnis in orationem, etiam ex hoc intelligi potest, qđ uersus sæpe in oratione per imprudentiam dicimus, quod uehemẽter est uitiosum, sed non attendimus, neq; exaudimus nosmetipsos. Senarios uero, et hyponacteos effugere uix possumus. Magnam enim partem ex iambis nostra constat oratio, sed tamen eos uersus facile agnoscit auditor, sunt enim usitatissimi. Inculcamus autem per imprudentiam sæpe etiam minus usitatos, sed tamen uersus, uitiosum genus, et longa animi prouisione fugiendũ. Elegit ex multis Isocratis libris triginta fortasse uersus Hieronymus, peripateticus i primis nobilis, plerosq; senarios, sed ẽt anapæsticos, quo qđ potest esse turpius? etsi in eligendo fecit malitiose, prima enim syllaba dempta ex primo uerbo sententiæ, postremum ad uerbum primam rursus syllabã adiunxit insequentis. ita factus est anapæstus, is, qui aristophaneus nominatur, quod ne accidat, obseruari nec potest, nec necesse est. Sed tamen hic corrector, ĩ eoipso loco, quo reprehẽdit, ut a me animaduersum ẽ studiose inquirenti in eũ, immittit imprudẽs ipse senarium. Sit igitur hoc cognitũ in solutis etiã uerbis inesse numeros, eosdemq; esse oratorios, qui sunt poëtici. Sequitur ergo, ut qui maxime cadant in orationem aptam numeri, uidendũ sit. Et sunt enim qui iambicum putent, quod sit orationi simillimus, qua de causa fieri, ut is potissimum propter similitudinẽ ueritatis adhibeatur in fabulis, quod ille dactylicus numerus hexametrorũ magniloquẽtiæ sit accommodatior. Ephorus autem leuis ipse orator, sed profectus ex optima disciplina, pæana seqtur, aut dactylũ, fugit autem spondeum, & trochæum. Quod enim pæan habeat tres breueis, dactylus autẽ duas, breuitate, et celeritate syllabarũ labi putat uerba procliuius, contraq; accidere ĩ spõdeo, et trochæo, quod alter ex longis cõstaret, alter e breuibus fieret, alteram nimis incitatam, alteram nimis tardam orationem, neutrã temperatam. Sed & illi priores errant, et Ehporus in culpa est. Nã et qui pæana prætereunt, non uident mollissimũ a sese numerũ, eundemq; amplissimũ præteriri. Quod lõge Aristoteli uidetur secus, q iudicat Heroum numerũ grandiorẽ, q̃ desyderet soluta oratio, iambum autem nimis e uulgari esse sermone. Ita neq; humilẽ, nec abiectam orationem, nec nimis altam, et exageratã probat, plenã tamen

eam uult esse grauitatis, ut eos, qui audient, ad maiorẽ admiratiõẽ
possit traducere, trochæum autem, qui est eodem spatio, quo choreus,
cordacem appellat, quia contractio, & breuitas dignitatem non ha-
beat. Ita pæana probat, eóq; ait uti omnes, sed ipsos non sentire, cũ
utantur, esse autem tertium, ac mediũ inter illos, sed ita factos eos pe-
des esse, ut in eis singulis modus insit aut sexquiplex, aut duplex, aut
par. Itaq; illi, de quibus ante dixi, tantummodo commoditatis habue
runt rationem, nullam dignitatis. Iambus enim, & dactylus in uer
sum cadunt maxime, itaq; ut uersum fugimus in oratione, sic hi sunt
euitandi continuati pedes. Aliud enim quiddam est oratio, nec quic
quam inimicitius, quã illa uersibus, pæan autem minime est aptus
ad uersum, quo libentius eum recepit oratio. Ephorus uero ne spon
deum quidẽ, quẽ fugit, intelligit esse æqualem dactylo, quem probat,
syllabis enim metiendos pedes, non interuallis existimat, quod idẽ fa
cit in trochæo, qui temporibus, et interuallis est par iambo, sed eo ui
tiosius in oratione, si ponatur extremus, quod uerba melius in sylla-
bas longiores cadũt. Atq; hæc, quæ sunt apud Aristotelem, eadem à
Theophrasto, Theodecteq; de pæane dicũtur. Ego autẽ sentio omneis
in oratione esse quasi permistos, et confusos pedes. Nec enim effugere
possemus animaduersionem, si semper ijsdem uteremur, quia nec nu
merosa esse, ut poëma, neq; extra numerum, ut sermo uulgi est, debet
oratio. Alterũ nimis est uinctum, ut de industria factum appareat.
alterum nimis dissolutum, ut peruagatum, ac uulgare uideatur, ut
ab altero non delectere, alterum oderis. Sit igitur (ut supra dixi) per
mista, & temperata numeris, nec dissoluta, nec tota numerosa, pæa=
ne maxime, quoniam optimus author ita censet, sed reliquus etiã nu
meris, quos ille præterit, temperata. Quos autem numeros, cum
quibus tanquam purpuram misceri oporteat, nũc dicendum est, atq;
etiam quibus orationis generibus sint quiq; accommodatissimi. Iam=
bus enim frequentissimus est in ijs, quæ demisso, atque humili sermo
ne dicuntur, pæan autem in amplioribus, in utroq; dactylus, ita ĩ ua
ria, & perpetua oratione hi sunt inter se miscendi, & temperãdi,
sic minime animaduertetur delectationis aucupium, & quadrandæ
orationis industria, quæ latebit eo magis, si & uerborum, & senten
tiarum ponderibus utemur. Nam qui audiunt hæc duo animaduer
tunt, et iucunda sibi censent, uerba dico, et sententias, eáq; dũ animis
attentis admirãtes excipiunt, fugit eos, & præteruolat numerus, qui
tamen si abesset, illa ipsa delectarent. Nec uero nimius is cursus est nu
merorũ, orationis dico, nã est lõge aliter ĩ uersibus, nihil ut fiat extra

modum, nam id quidẽ eſſet poëma. Sed omnis nec claudicans, nec quaſi
fluctuans, & æqualiter, conſtanterq; ingrediens numeroſa habetur
oratio. Atq; id in dicendo numeroſum putatur, nõ quod totum conſtat
è numeris, ſed quod ad numeros proxime accedit, quo etiã difficilius
eſt oratione uti, quàm uerſibus, quod in illis certa quædam, et defini
ta lex eſt, quam ſequi ſit neceſſe, in dicendo autem nihil eſt propoſitũ,
niſi aut ne immoderata, aut anguſta, aut diſſoluta, aut fluens ſit ora
tio. Itaq; non ſunt in ea tanquam tibicini percuſſionum modi, ſed uni
uerſa comprehenſio, & ſpecies orationis clauſa, et terminata eſt, quod
uoluptate auriũ iudicatur. Solet autem quæri totó'ne in ambitu uer-
borũ numeri tenendi ſint, an in primis partibus, atque in extremis.
plerique enim cenſent cadere tantum numeroſe oportere, terminariq;
ſententiam. eſt autem ut id maxime deceat, non id ſolũ. ponendus eſt
enim ille ambitus, nõ abijciendus. Quare cum aures extremum ſem
per expectent, in eóq; acquieſcant, id uacare numero non oportet, ſed
ad hũc exitum tamen à principio ferri debet uerborũ illa cõprehẽ-
ſio, et tota à capite ita fluere, ut ad extremũ ueniẽs ipſa conſiſtat. Id
autẽ bona diſciplina exercitatis, qui et multa ſcripſerint, et quæcũq;
etiam ſine ſcripto dicerent, ſimilia ſcriptorũ effecerint, non erit diffi
cillimũ. ante enim circunſcribitur mente ſententia, confeſtimq; uerba
concurrunt, quæ mens eadẽ, qua nihil eſt celerius, ſtatim dimittit, ut
ſuo quodq; loco reſpondeat, quorũ deſcriptus ordo, aliâs alia termina
tione concluditur, atq; omnia illa & prima, et media uerba, ſpectare
debent ad ultimum. Interdum enim curſus eſt in oratione incitatior,
interdũ moderata ingreſſio, ut iam à pricipio uidendũ ſit, quẽadmo
dum uelis uenire ad extremum, nec in numeris magis, quàm in reli
quis ornamentis orationis, eadẽ cũ faciamus, quæ poëtæ, effugimus ta
men in oratione poëmatis ſimilitudinem. eſt enim in utròque & ma
teria, et tractatio, materia in uerbis, tractatio in collocatione uerbo-
rũ. Ternæ autem ſunt utriuſq; partes, uerborũ, trãslatũ, nouũ, priſcũ,
nam de proprijs nihil hoc loco dicimus. Collocationis autem, eæ, quas
diximus, compoſitio, concinnitas, numerus, ſed in utroq; frequentiores
ſunt, et liberiores poëtæ, nam et transferunt uerba cum crebrius, tũ
etiã audacius, et priſcis libentius utuntur, & liberius nouis, quod idem
fit in numeris, in quibus quaſi neceſſitati parere cogũtur, ſed tamen
hæc nec nimis eſſe diuerſa, neq; ullo modo coniũcta intelligi licet. Ita
fit, ut nõ item in oratione, ut in uerſu numerus extet, idq;, quod nu-
meroſum in oratione dicitur, nõ ſemper numero fiat, ſed nõnunquã aut cõ
cinnitate, aut cõſtructione uerborũ. Ita ſi numerus orationis quæritur

qui ſit,

qui ſit, omnis eſt, ſed alius alio melior, atq; aptior. Si locus, ĩ omni par
te uerborum, ſi unde ortus ſit, ex aurium uoluptate, ſi componendo-
rum ratio, dicetur alio loco, quia pertinet ad uſum, quæ pars quarta,
et extrema nobis in diuidẽdo fuit, ſi ad quã rem adhibeatur, ad de
lectationem, ſi quando, ſemper, ſi quo loco, in tota cõtinuatione uer=
borũ, ſi quæ res efficiat, uoluptatem, eadem, quæ in uerſibus, quorum
modum notat ars, ſed aures ipſæ tacito eũ ſenſu ſine arte definiunt.

Satis multa de natura, ſequitur uſus, de quo eſt accuratius diſpu=
tandum. In quo quæſitum eſt, in toto'ne circuitu illo orationis, quem
græci περίοδον, nos tum ambitum, tum circuitum, tum comprehẽſio
nem, aut continuationem, aut circunſcriptionem dicimus, an in princi
pijs ſolum, an in extremis, an in utraque parte numerus tenendus
ſit. Deinde, cum aliud uideatur eſſe numerus, aliud numeroſum,
quid interſit. tum autem in omnibus'ne numeris æqualiter particu=
las deceat ĩcidere, an facere alias breuiores, alias longiores. id'q; quã
do, aut cur, quibus'q; partibus, pluribus'ne, an ſingulis. imparibus,
an æqualibus, & quando, aut iſtis, aut illis ſit utendum. quæ'q; inter
ſe aptiſſime collocentur, & quomodo, an omnino nulla ſit in eo ge-
nere diſtinctio. quod'q; ad rem maxime pertinet, qua ratione nume
roſa fiat oratio. Explicandum etiam eſt, unde orta ſit forma uer=
borum, dicendum'q; quantos circuitus facere deceat, de'q; eorum par
ticulis, & tanquam inciſionibus diſſerendum eſt. quærendum'q;
utrum una ſpecies, & longitudo ſit earum, an'ne plures, & ſi plu=
res, quo loco, aut quando, quo'q; genere uti oporteat. Poſtremo totius
generis utilitas explicanda eſt, quæ quidem patet latius, non ad unã
enim rem aliquam, ſed ad plures accommodatur. Ac licet non ad
ſingulas res reſpondentem de uniuerſo genere ſic dicere, ut etiam ſin
gulis ſatis reſponſum eſſe uideatur. Remotis igitur reliquis generibus,
unum ſelegimus, hoc quidem, quod in cauſis, foro'q; uerſatur, de quo
diceremus. Ergo in alijs, ideſt in hiſtoria, & in eo, quod appellamus
ἐπιδεικτικὸν placet omnia dici Iſocrateo, Theopõpeo'q; more, illa cir
cunſcriptione, ambitu'q;, ut tanquam in orbe incluſa currat oratio,
quoad inſiſtat in ſingulis perfectis, abſolutis'q; ſententijs. Itaque po=
ſteaquam eſt nata hæc uel circunſcriptio, uel comprehenſio, uel con-
tinuatio, uel ambitus, ſi ita licet dicere, nemo, qui aliquo eſſet in nu-
mero, ſcripſit orationẽ generis eius, quod eſſet ad delectationem com
paratum, remotum'q; à iudicijs, forenſi'q; certamine, quin redigeret
omnes ferè in quadrum, numerum'q; ſententias. Nam, cum is eſt au
ditor, qui non uereatur, ne cõpoſitæ orationis inſidijs ſua fides atten-

tetur, gratiam quoque habet oratori uoluptati aurium ſeruienti. Ge
nus autem hoc orationis, neque totum aſſumendũ eſt ad cauſas foren
ſes, neq; omnino repudiandum. Si enim ſemper utare, cum ſatietatẽ
affert, tum quale ſit, etiam ab imperitis, agnoſcitur. Detrahit præte
rea actionis dolorẽ, aufert humanũ ſenſum actoris, tollit funditus ue
ritatem, & fidem. Sed quoniam adhibenda nonnunquã eſt, primũ
uidendũ eſt, quo loco, deinde quandiu retinenda ſit, tum quot modis
commutanda. Adhibenda eſt igitur numeroſa oratio, ſi aut laudandũ
eſt aliquid ornatius, ut nos in accuſationis ſecundo, de Siciliæ laude
diximus, aut ĩ ſenatu de conſulatu meo, aut exponẽda narratio, quæ
plus dignitatis deſyderat, quàm doloris, ut in quarto accuſationis, de
Ennenſi Cerere, de Segeſtana Diana, de Syracuſarum ſitu diximus.
Sæpe etiam in amplificãda re conceſſu omnium funditur numeroſe,
& uolubiliter oratio. Id nos fortaſſe nó perfecimus, conati quidem
ſæpiſſime ſumus, qđ plurimis locis perorationes noſtræ uoluiſſe nos,
atq; animo contendiſſe declarant. Id autẽ tum ualet, cum is, qui au=
dit, ab oratore iam obſeſſus eſt, ac tenetur. Nõ enim id agit, ut inſidie
tur, & obſeruet, ſed iã fauet, proceſſumq; uult, dicendiq; uim admi
rans, non inquirit quod reprehendat. Hæc autem forma retinenda
non diu eſt, nec dico in peroratione, quam ipſe includit, ſed in ora-
tionis reliquis partibus. Nã cum ſis his locis uſus, quibus oſtendi lice
re, transferenda tota dictio eſt ad illa, quæ neſcio cur cum græci κόμ
ματα, & κῶλα nominent, nos non recte inciſa, & membra dica
mus. Neq; enim eſſe poſſunt rebus ignotis nota nomina, ſed cum uer
ba aut ſuauitatis, aut inopiæ cauſa transferre ſoleamus, ĩ omnibus hoc
fit artibus, ut cum id appellandum ſit, quod propter rerum ignoratio
nem ipſarum, nullum habuerit ante nomen, neceſſitas cogit aut nouũ
facere uerbum, aut à ſimili mutuari. Quo autẽ pacto deceat inciſe,
membratimue dici, iam uidebimus. nũc quot modis mutentur cõpre
henſiones, concluſionesq;, dicendũ eſt. Fluit omnino numerus à pri-
mo, tum incitatius breuitate pedum, tum proceritate tardius, curſum
contentiones magis requirũt, expoſitiones rerum, tarditatem. Inſiſtit
autem ambitus modis pluribus, è quibus unum eſt ſecuta Aſia maxi
me, q dichoreus uocatur, cum duo extremi chorei ſunt, ideſt è ſingulis
longis, et breuibus. Explanandum eſt enim, quod ab alijs ijdẽ pedes
alijs nominantur uocabulis. Dichoreus non eſt ille quidem ſua ſpon
te uitioſus in clauſulis, ſed in orationis numero, nihil eſt tam uitio-
ſum, quàm ſi ſemper eſt idem. Cadit autem per ſe ille ipſe præcla
re, quo etiam ſatietas formidanda eſt magis. me ſtante. C. Carbo C.

F.tribunus pl.in concione dixit his uerbis.O M.Druſe,patrē appel
lo.Hæc quidem duo binis pedibus inciſim,dein membratim.tu dice=
re ſolebas,ſacrā eſſe remp.hæc item membra ternis,poſt ambitus.q-
cunq; eā uiolauiſſent,ab omnibus eſſe ei pœnas perſolutas.Dichoreus,
nihil enim ad rem extrema illa longa ſit,an breuis,deinde.patris di
ctum ſapiens,temeritas filij cōprobauit.Hoc Dichoreo tātus clamor
concionis excitatus eſt,ut admirabile eſſet.Quæro nō'ne id numerus
effecerit?uerborum ordinem immuta,fac ſic.comprobauit filij teme
ritas.iam nihil erit,etſi temeritas ex tribus breuibus,et lōga eſt,quē
Ariſtoteles,ut optimū probat,à quo diſſentio.at eadem uerba, eadē
ſententia,animo iſtuc ſatis eſt,auribus non ſatis.ſed id crebrius fieri
non oportet.Primum enim numerus agnoſcitur,deinde ſatiat,poſtea
cognita facilitate,contemnitur.Sed ſunt clauſulæ plures, quæ nume-
roſe,& iucunde cadant.nam & creticus,qui eſt è longa,& bre-
ui,et longa,& eius æqualis pæan,qui ſpatio par eſt,ſyllaba lōgior,
quam commodiſſime putatur in ſolutam orationem illigari,cum ſit du
plex,nam aut è longa,et tribus breuibus,qui numerus in primo ui
get,iacet in extremo,aut totidem breuibus,et longa, in quem optime
cadere cenſent ueteres,ego non planè reijcio,ſed alios antepono , ne
ſpōdeus qdem funditus ē repudiandus,etſi quod eſt è longis duabus,
hebetior uidetur,et tardior,habet tamen ſtabilem quendam,et non
expertem dignitatis gradum.In inciſionibus uero multo magis, &
in membris . Paucitatem enim pedum , grauitatis ſuæ tarditate
compenſat , ſed hos cum in clauſulis pedes nomino,non loquor de
uno pede extremo, adiungo , quod minimum ſit,proximum ſupe-
riorem,ſæpe etiam tertium,ne iambus quidem , qui eſt è breui,
& longa,aut par choreo , qui habet tres breues , ſed ſpatio par,
non ſyllabis,aut etiam dactylus , qui eſt è longa , & duabus bre-
uibus,ſi eſt proximus à poſtremo,parum uolubiliter peruenit ad ex
tremum,ſi eſt extremus choreus,aut ſpondeus,nunquam enim inter=
eſt uter ſit eorum in pede extremo.ſed ijdem hi tres pedes,male con-
cludunt,ſiquis eorum in extremo locatus eſt,niſi cum pro cretico po-
ſtremus eſt dactylus,nihil enim intereſt dactylus ſit extremus , an
creticus , quia poſtrema ſyllaba breuis,an longa ſit,ne in uerſu qui-
dem refert . Quare etiam pæana qui dixit aptiorem , in quo eſſet
longa poſtrema, uidit parum , quoniam nihil ad rem eſt poſtrema,
quàm longa ſit.Iam pæan,quod plures habeat ſyllabas, quàm tres,
numerus à quibuſdam non pes habetur.Eſt quidē,ut inter omnes
conſtat antiquos,Ariſtotelem,Theophraſtum,Theodectem ,Ephorū

unus aptiſſimus orationi uel orienti, uel mediæ, putant illi etiam ca
denti, quo loco mihi uidetur aptior Creticus. Dochimus autẽ è quinq;
ſyllabis, breui, duabus lõgis, breui, lõga, ut ẽ hoc, amicos tenes, quouis
loco aptus eſt, dum ſemel ponatur, iteratus, aut continuatus numerum
apertum, & nimis inſignem facit. His igitur tot commutationibus,
tamq́; uarijs ſi utemur, nec deprehendetur manifeſto, quid à nobis de
induſtria fiat, & occurretur ſatietati. Et quia non numero ſolum nu
meroſa oratio, ſed & compoſitione fit, & genere, quod ante dictum
eſt, concinnitatis, cõpoſitione poteſt ĩtelligi, cũ ita ſtructa uerba ſunt,
ut numerus non quæſitus, ſed ipſe ſecutus eſſe uideatur, ut apud Craſ
ſum. Nam ubi lubido dominatur, innocentiæ leue præſidium eſt. Or
do enim uerborum efficit numerum, ſine ulla aperta oratoris indu-
ſtria, itaq́; ſi quæ ueteres illi, Hærodotum dico, et Thucydidẽ, totamq́;
eam ætatem apte, numeroſeq́; dixerunt, ea non numero quæſito, ſed
uerborum collocatione ceciderunt. Formæ uero quædam ſunt oratio
nis, in quibus ea concinnitas ineſt, ut ſequatur numerus neceſſario.
Nam, cum aut par pari refertur, aut contrariũ contrario opponitur,
aut quæ ſimiliter cadunt uerba uerbis comparantur, quicquid ita cõ
cluditur, plerunq; fit, ut numeroſe cadat, quo de genere cum exem-
plis ſupra diximus, ut hæc quoq; copia facultatem afferat, non ſem
per eodem modo deſinendi, nec tamen hæc ita ſunt arcta, & aſtri-
cta, ut ea cum uelimus laxare, nequeamus. Multum intereſt utrũ
numeroſa ſit, ideſt ſimilis numerorum, an plane è numeris cõſtet ora
tio, alterum ſi fit intolerabile, uitium eſt, alterum niſi fit, diſſipata, et
inculta, & fluens eſt oratio. Sed quoniam non modo non frequẽ-
ter, uerumetiam raro in ueris cauſis, aut forenſibus circunſcripte, nu
meroſeq́; dicendum eſt, ſequi uidetur, ut uideamus, quæ ſint illa, quæ
ſupra dixi incisa, quæ membra. Hæc enim in ueris cauſis maximam
partem orationis obtinent. Conſtat enim ille ambitus, & plena com-
prehenſio è quatuor fere partibus, quæ membra dicimus, ut et aures
impleat, & ne breuior ſit, quàm ſatis ſit, neque longior, quan-
quam utrunque nonnunquam, uel potius ſæpe, accidit, ut aut ci-
tius inſiſtendum ſit, aut longius procedendum, ne breuitas de frau-
daſſe aureis uideatur, ne'ue longitudo obtudiſſe. Sed habeo medio-
critatis rationem. nec enim loquor de uerſu, & eſt liberior ali-
quanto oratio. È quatuor igitur, quaſi hexametrorum inſtar uer-
ſuum quod ſit, conſtat fere plena comprehenſio. His igitur ſingulis
uerſibus quaſi nodi apparent continuationis, quos in ambitu con-
iungimus. Sin membratim uolumus dicere, inſiſtimus, idq́; cum

opus eſt,ab iſto curſu inuidioſo facile nos, & ſæpe diſiungimus.ſed
nihil tam debet eſſe numeroſum,quàm hoc,quod minime apparet,et
» ualet plurimum.Ex hoc genere illud eſt Craſſi,miſſos faciant patro
» nos,ipſi prodeant.niſi interuallo dixiſſet,ipſi prodeant,ſenſiſſet pro-
fecto effugiſſe ſenarium.omnino melius caderet.prodeant ipſi.ſed de
» genere nunc diſputo.cur clandeſtinis conſilijs nos oppugnant? cur de
» perfugis noſtris copias comparant contra nos? Prima ſunt illa duo,
quæ κόμματα græci uocant,nos inciſa dicimus,deinde tertiũ, κῶλον
illi,nos membrũ.Sequitur non longa,ex duobus enim uerſibus.i.mẽ
bris perfecta comprehenſio eſt,& in ſpondæos cadit,& Craſſus q=
dem ſic plerunq; dicebat,idq; ipſe genus dicendi maxime probo. ſed
quæ inciſim,aut membratim efferuntur,ea uel aptiſſime cadere de-
» bent,ut eſt apud me.Domus tibi deerat,at habebas,pecunia ſupera=
» bat,at egebas.hæc inciſa dicta ſunt quatuor.at membratim quæ ſe-
» quuntur duo.Incurriſti amens in columnas,in alienos inſanus inſa
niſti.deinde omnia tanquã crepidine quadã comprehenſione longio
» re ſuſtinentur.Depreſſam,cæcam,iacentem domum pluris,quàm te,
» & quàm fortunas tuas æſtimaſti.dichoreo finitur.at ſpondæus pro=
ximum illud,nam in ijs,qbus ut pungiunculis uti oportet,breuitas
facit ipſa liberiores pedes.Sæpe enim ſingulis utendum eſt , plerunq;
binis,et utriſq; addi pedis pars poteſt,non ferè ternis amplius.Inci=
ſim autem,& membratim tractata oratio in ueris cauſis plurimũ
ualet,maximeq; his locis,cum aut arguas,aut refellas,ut noſtra in
» corneliana ſecunda.O' callidos homines,o' rem excogitatam,o' inge
nia metuenda. Membratim adhuc , deinde cæſim diximus.rurſus
» membratim.teſtes dare uolumus.extrema ſeqtur cõprehenſio,ſed ex
» duobus membris,qua non poteſt eſſe breuior.quẽ quaſi noſtrũ fefel=
» lit,ita uos eſſe facturos? Nec ullum genus eſt dicendi aut melius,aut
fortius,binis,aut ternis ferire uerbis,nõnunquã ſingulis,paulo aliâs
pluribus,inter quas uarijs clauſulis interponit ſe raro numeroſa com
prehenſio,quam peruerſe fugiens Egeſias,dum ille quoq; imitari Ly
ſiam uult,alterum penè Demoſthenem ſaltat,incidens particulas,et
is quidem non minus ſententijs peccat,quàm uerbis,ut non quærat
quem appellet ineptum,qui illum cognouerit.Sed ego illa Craſſi,&
noſtra poſui,ut qui uellet auribus ipſis, quid numeroſum etiam in
minimis particulis orationis eſſet,iudicaret. Et quoniam plura de
numeroſa oratione diximus,quam quiſquam ante nos,nunc de eius
generis utilitate dicemus.Nihil enim eſt aliud Brute(quod quidem tu
minime omnium ignoras)pulchre,et oratorie dicere,niſi optimis ſen=

tentijs, uerbisq; lectissime dicere. Et nec sententia ulla est, quæ fructũ oratori ferat, nisi apte exposita, atq; absolute, nec uerborum lumen apparet nisi diligenter collocatorum, & horum utrunq; numerus illustrat. Numerus autem (sæpe enim hoc testandum est) non modo non poëtice iunctus, uerumetiam fugiens illũ, eiq; omniũ dissimillimus, non quin ijdem sint numeri, non modo oratorum, et poëtarum, uerũ omnino loquentium, deniq; etiam sonantium omniũ, quæ metiri auribus possumus, sed ordo pedum facit, ut id, quod pronuntiatur, aut orationis, aut poëmatis simile uideatur. Hanc igitur siue compositionem, siue perfectionem, siue numerum uocari placet, et adhibere necesse est, si ornate uelis dicere, non solũ, quod ait Aristoteles, et Theophrastus, ne infinite feratur, ut flumen oratio, quæ non aut spiritu pronuntiantis, aut interductu librarij, sed numero coacta debet insistere, uerumetiam, quod multo maiorem habent apta uim, quàm soluta. Vt enim athletas, nec multo secus gladiatores uidemus nihil nec uitando facere caute, nec petendo uehementer, in quo non motus hic habeat palæstrã quandam, ut quicquid in his rebus fiat utiliter ad pugnam, idẽ ad aspectum etiã sit uenustum, sic oratio nec plagam grauem facit, nisi petitio fuerit apta, nec satis tecte declinat impetum, nisi etiã in cedendo, quid deceat, intelligit. Itaq; qualis eorũ motus, quos ἀπαλαίστους græci uocant, talis horũ mihi uidetur oratio, q non claudunt numeris sententias, tantumq; abest, ne, quod ij, qui hoc aut magistrorũ inopia, aut ingenij tarditate, aut laboris fuga non sunt assecuti, solent dicere, eneruetur oratio cõpositione uerborũ, ut aliter in ea, nec impetus ullus, nec uis esse possit. Sed magnam exercitationem res flagitat, nequid eorũ, qui genus hoc secuti non tenuerunt, simile faciamus, ne aut uerba traijciamus aperte quo melius aut cadat, aut uoluatur oratio. Quod se L. Cœlius antipater in procemio belli punici, nisi necessario facturũ negat. O, uirum simplicem, qui nos nihil celat, sapientem, qui seruiendũ necessitati putet, sed hic omnino rudis. Nobis autẽ in scribendo, atq; in dicendo necessitatis excusatio nõ probatur. nihil est enim necesse, & siquid esset, id necesse tamen nõ erat confiteri. Et hic qdem, qui hanc à Lælio, ad quẽ scripsit, cui se purgat, ueniam petit, & utitur ea traiectione uerborũ, & nihilo tamen aptius explet, concluditq; sententias. Apud alios autẽ, & asiaticos maxime numero seruientes, inculcata reperias inania quædam uerba quasi cõplementa numerorum. Sunt etiã qui illo uitio, quod ab Egesia maxime fluxit, infringendis, cõcidẽdisq; numeris in quodDã genus abiectũ incidant Siculorũ simillimum. Tertium est in quo

fuerunt fratres illi asiaticorum rhetorum principes Hierocles, et Menecles, minime mea sententia contemnendi. Etsi enim à forma ueritatis, & ab atticorum regula absunt, tamen hoc uitium compensant uel facultate, uel copia, sed apud eos uarietas non erat, quod omnia ferè concludebantur uno modo. quæ uitia qui fugerit, ut neq; uerbum ita traijciat, ut id de industria factum intelligatur, neq; inferciens uerba quasi rimas expleat, nec minutos numeros sequens concidat, delumbetq; sententias, nec sine ulla commutatione in eodē semper uersetur genere numerorum, is omnia ferè uitia uitauerit. nam de laudibus multa diximus, quibus sunt alia perspicua uitia contraria. Quantū autem sit apte dicere, experiri licet, si aut cōpositi oratoris bene structam collocationem dissoluas permutatione uerborum, corrumpatur enim tota res, ut & hæc nostra in Corneliana, et deinceps oīa, neq;
» me diuitiæ mouent, qbus omneis Africanos, & Lælios multi uenali
» tij, mercatoresq; superarunt. Immuta paulum ut sit. multi superarūt mercatores, uenalitijq;, perierit tota res, & quæ sequuntur. neq; ue
» stis aut cælatum aurum, & argentum, quo nostros ueteres Marcellos,
» maximosq; multi eunuchi è Syria, Aegyptoq; uicerunt. Verba permuta sic ut sit. uicerunt eunuchi è Syria, Aegyptoq;. Adde tertium.
» Neq; uero ornamenta ista uillarum, quibus L. Paulum, et L. Mumiū
» qui rebus his urbem, Italiamq; omnem referserunt, ab aliquo uideo perfacile Deliaco, aut Syro potuisse superari. Fac ita. potuisse superari ab aliquo Syro, aut Deliaco. Vides'ne, ut ordine uerborum paulū commutato ijsdem uerbis stante sententia ad nihilum omnia recidant, cū sint ex aptis dissoluta, aut si alicuius inconditi arripias dissipatam aliquā sententiā, eamq; ordine uerborum paulum cōmutato in quadrum redigas, efficiatur aptum illud, quod fuerit antea
» defluens, ac solutū. Age summe de Gracchi apud censores illud. ab
» esse non potest, qn eiusdem hominis sit probos improbare, q improbos probet. quanto aptius, si ita dixisset, qn eiusdem hominis sit, q improbos probet, probos improbare. hoc modo dicere nemo unquā uoluit, nemoq; potuit, quin dixerit. q autem aliter dixerunt, hoc assequi nō potuerunt, ita facti sunt repente Attici, quasi uero Trallianus fuerit Demosthenes, cuius non tam uibrarent fulmina illa, nisi numeris cōtorta ferrentur. Sed siquos magis delectant soluta, sequantur ea. Sanè modo siqs Phidiæ clypeū dissoluerit, collocationis uniuersam speciem sustulerit, non singulorū operum uenustatem, ut in Thucydide, orbem modo orationis desydero, ornamenta comparent. Isti autem, cum dissoluunt orationem, in qua nec res, nec uerbum ullum est nisi

abiectum, non clypeum, sed ut in prouerbio est, & si humilius dictum est, tamen consimile est, scopas (ut ita dicam) mihi uidentur dissoluere, atque ut planè genus hoc, quod ego laudo, contempsisse uideantur, aut scribant aliquid uel isocrateo more, uel quo Aeschines, aut Demosthenes utitur, tum illos existimabo non desperatione reformidauisse genus hoc, sed iudicio refugisse, aut reperiam ipsa eadē cōditione, qui uti uelit, ut aut dicat, aut scribat, utra uoles lingua, eo genere, quo illi uolunt. Facilius est enim apta dissoluere, quàm dissipata connectere. Res autem se sic habet (ut breuissime dicā, quod sentio) composite, & apte, sine sententijs dicere insania est, sententiose autem sine uerborum & ordine, et modo, infantia. sed eiusmodi tamen infantia, ut ea qui utantur non stulti homines haberi possint, etiam plerunq; prudentes, quo qui est contentus, utatur. Eloquens uero, qui non approbationes solum, sed admirationes, clamores, plausus, si liceat, mouere debet, omnibus oportet ita rebus excellat, ut ei turpe sit quicq̄ aut spectari, aut audiri libētius. Habes meū de oratore Brute iudiciū, quod aut sequere, si probaueris, aut tuo stabis, si aliud quoddam est tuum, in quo neq; pugnabo tecum, neq; hoc meum, de quo tantopere hoc libro asseueraui, unquam affirmabo esse uerius, quàm tuum. Potest enim non solum aliud mihi, ac tibi, sed mihi ipsi aliud aliâs uideri. nec in hac modo re, quæ ad uulgi assensum spectet, & ad aurium uoluptatem, quæ duo sunt ad iudicandum leuissima, sed ne in maximis quidem rebus quicquam adhuc inueni firmius quod tenerem, aut quò iudicium meum dirigerem, quàm illud quodcunq; mihi quamsimillimum ueri uideretur, cum ipsum illud uerum in occulto lateret. Tu autem uelim si tibi ea, quæ disputata sunt, minus probabuntur, ut aut maius opus institutum putes, quàm effici potuerit, aut, dum tibi roganti uoluerim obsequi, uerecundia negandi, scribendi me impudentiam suscepisse.

FINIS.

M. TVLLII CICERONIS AD C. TREBATIVM TOPICA.

m AIORES nos res ſcribere ingreſſos C. Treba-
ti, et ijs libris, quos breui tempore ſatis multos edi
dimus, digniores, è curſu ipſo reuocauit uoluntas
tua. Cum enim mecum in Thuſculano eſſes, et in
Bibliotheca ſeparatim uterq; noſtrũ ad ſuum ſtu
diũ libellos, quos uellet, euolueret, incidiſti in Ari
ſtotelis Topica quædam, quæ ſunt ab illo pluribus libris explicata.
Qua inſcriptione commotus continuo à me eorum librorum ſenten
tiam requiſiſti. quam tibi cum expoſuiſſem, diſciplinam inueniendo=
rum argumentorũ, ut ſine ullo errore ad eam rationem, uia perueni-
remus ab Ariſtotele inuenta libris illis contineri, uerecũde tu qdẽ, ut
omnia, ſed tamen, ut facile cernerem te ardere ſtudio, mecũ, ut tibi il
la traderẽ, egiſti. Cũ autem ego te nõ tam uitandi laboris mei cauſa,
quá quod intereſſe tua arbitrarer, uel ut eos per te ipſe legeres, uel
ut totá rationẽ à doctiſſimo quodã rhetore acciperes hortatus eſſem,
utrunq;, ut à te audiebá, es expertus. Sed à libris te obſcuritas reie-
cit, rhetor autem ille, magnus ut opinor, ariſtotelica ſe ignorare re=
ſpondit. quod quidem minime ſum admiratus, eum philoſophũ rhe-
tori non eſſe cognitum, qui ab ipſis philoſophis præter admodum pau
cos, ignoretur, quibus eo minus ignoſcendum eſt, quod non modo re-
bus ijs, quæ ab illo dictæ, & inuentæ ſunt, allici debuerunt, ſed di=
cendi quoq; incredibili quadã, cum copia, tum etiã ſuauitate. Non po
tui igitur tibi ſæpius hoc roganti, et tamen uerẽti, ne mihi grauis eſſes
(facile enim id cernebam) debere diutius, ne ipſi iuris interpreti fieri
uideretur iniuria. Et enim cũ tu mihi, meiſq; multa ſæpe cauiſſes, ue
ritus ſum, ne ſi ego grauarer, aut ingratũ id, aut ſuperbũ uideretur.
Sed dĩ fuimus unà, tu optimus es teſtis, q̃ fuerim occupatus. Vt autem
à te diſceſſi in Græciã proficiſcens, cum opera mea nec resp. nec ami
ci uterentur, nec honeſte inter arma uerſari poſſem, ne ſi tuto id qui=
dem mihi liceret, ut ueni Veliam, tuaq;, et tuos uidi, admonitus huius
æris alieni, nolui deeſſe, ne tacitæ qdem flagitationi tuæ. Itaq; hæc,
cũ mecũ libros non haberẽ, memoria repetita in ipſa nauigatione cõ
ſcripſi, tibiq; ex itinere miſi, ut mea diligentia mandatorũ tuorum,
te quoq;, et ſi admonitore non eges, ad memoriam noſtrarum rerum
excitarem. Sed iam tempus eſt ad id, quod inſtituimus, accedere.

Vm omnis ratio diligẽs disserẽdi, duas habeat partes, unã inueniendi, alterã iudicandi, utriusq; princeps, ut mihi quidẽ uidetur, Aristoteles fuit. Stoici autem in altera elaborauerunt. Iudicandi enim uias diligenter persecuti sunt, eam scientiã, quam dialecticen appellant. Inueniẽdi uero artem, quæ Topice dicitur, quæ ad usum potior erat, & ordine naturæ certe prior, totã reliquerunt. Nos autem, quoniã in utraq; summa utilitas est, et utrãq;, si erit otium, persequi cogitamus, ab ea, quæ prior est, ordiemur. Vt igitur earũ rerũ, quæ absconditæ sunt, demonstrato, & notato loco facilis inuentio est, sic cum peruestigare argumentum aliquod uolumus, locos nosse debemus, sic enim appellatæ ab Aristotele sunt hæ quasi sedes, è quibus argumenta promuntur. Itaq; licet definire, locũ esse argumenti sedem, argumentum autem rationem, quæ rei dubiæ faciat fidem. Sed ex his locis, in quibus argumenta inclusa sunt, alij in eo ipso, de quo agitur, hærent, alij assumuntur extrinsecus. In ipso, tũ ex toto, tum ex partibus eius, tum ex nota, tum ex ijs rebus, quæ quodammodo affectæ sunt ad id, de quo quæritur. Extrinsecus autẽ ea dicuntur, quæ absunt, longéq; disiuncta sunt. Sed ad id totum, de quo disseritur, tum definitio adhibetur, quæ quasi inuolutum euoluit id, de quo quæritur. Eius argumenti talis est formula. Ius ciuile est æquitas constituta ijs, qui eiusdem ciuitatis sunt, ad res suas obtinendas. Eius autem æquitatis utilis est cognitio, utilis est ergo iuris ciuilis sciẽtia. Tum partium enumeratio, quæ tractatur hoc modo. Si neque censu, neq; uindicta, nec testamento liber factus est, non est liber. neq; est ulla earum rerum, non est igitur liber. Tum notatio, cum ex ui uerbi argumentum aliquod elicitur, hoc modo. Cum lex Aelia sanctia assiduo uindicem assiduum esse iubeat, locupletem iubet locupleti, locuplex enim assiduus, ut ait Aelius, appellatus ab ære dando.

Ducuntur etiam argumenta ex ijs rebus, quæ quodammodo affectæ sunt, ad id, de quo quæritur, sed hoc genus in plures partes distributum est. nam alia coniugata appellamus, alia ex genere, alia ex forma, alia ex similitudine, alia ex differẽtia, alia ex contrario, alia ex adiunctis, alia ex antecedentibus, alia ex consequẽtibus, alia ex repugnantibus, alia ex causis, alia ex effectis, alia ex comparatione maiorũ, aut parium, aut minorum. Coniugata dicuntur, quæ sunt ex uerbis generis eiusdem. Eiusdem autem generis uerba sunt, quæ orta ab uno uarie commutantur, ut sapiens, sapienter, sapientia, hæc uerborum coniugatio συζυγία dicitur, ex qua huiuscemodi est argumentum. Si compascuus ager est, ius est compascere. A`genere

sic ducitur,

ſic ducitur, qm̃ argentũ omne mulieri legatũ eſt, nõ poteſt ei pecunia, quæ numerata domi relicta eſt, non eſſe legata. Forma enim à genere quoad ſuum nomen retinet, nunquam ſe iungitur. Numerata autem pecunia nomen argenti retinet, legata igitur uidetur. À forma generis, quæ interdum, quo planius accipiatur, partes enumerare licet, hoc modo. Si ita Fabiæ pecunia legata eſt à uiro, ſi ea, uxor materfamilias eſſet, ſi ea in manum uiri non conuenerat, nihil debetur. Genus eſt enim uxor, eius duæ formæ, una matrũfamilias, hæ ſunt, quæ in manum conuenerunt, altera earum, quæ tantummodo uxores habentur. Qua in parte cum fuerit Fabia, legatum ei non uidetur. À ſimilitudine, hoc modo. Si ædes exeſæ corruerunt, uitiũ'ue fecerunt, quarum uſus fructus legatus eſt, hæres reſtituere nó debet, nec reficere, non magis, quã ſeruum reſtituere, ſi is, cuius uſus fructus legatus eſt, deperiſſet. À differentia, non ſi uxori uir legauit omne argentum, quod ſuum eſſet, idcirco quæ in nominibus fuerunt, legata ſunt. Multum enim differt in arca'ne poſitum ſit argentum, an in tabulis debeatur. Ex contrario autem ſic. Non debet ea mulier cui uir bonorũ ſuorũ uſumfructum legauit, cællis uinarijs, et olearijs plenis relictis, putare id ad ſe pertinere. uſus. n. non abuſus legatus eſt. Ea ſunt inter ſe contraria. Ab adiunctis, Si ea mulier teſtamentum fecit, quæ ſe capite nunquam diminuit, nó uidetur ex edicto prætoris ſecundum eas tabulas poſſeſſio dari, adiũgitur enim ut ſecundum ſeruorum, ſecundum exulum, ſecundum puerulorum tabulas poſſeſſio uideatur ex edicto dari. Ab antecedentibus autem, & conſequentibus, & repugnantibus, hoc modo. Ab antecedentibus Si uiri culpa factum eſt diuortium, etſi mulier nuntium remiſit, tamen pro liberis manere nihil oportet. À cõſequẽtibus. Si mulier cũ fuiſſet nupta cum eo, cui connubij ius nõ eſſet, nuntiũ remiſit, quoniam qui nati ſunt, patrem non ſequũtur, pro liberis manere nihil oportet. À repugnantibus. Si paterfamilias uxori ancillarũ uſum fructum legauit à filio, neque à ſecundo hærede legauit, mortuo filio, mulier uſumfructum non amittet. Quod enim ſemel teſtamento alicui datum eſt, id ab eo inuito, cui datum eſt, auferri non poteſt. repugnat enim recte accipere, et inuitũ reddere. Ab efficiẽtibus cauſis, hoc modo. Omnibus eſt ius parietem directum ad parietẽ cõmunẽ adiũgere, uel ſolidũ, uel fornicatum. At ſiqs in pariete cõmuni demoliendo dãni infecti promiſerit, non debebit præſtare quod fornix uitij fecerit. non enim eius uitio, qui demolitus eſt, dãnũ factum eſt, ſed eius operis uitio, qđ ita ædificatũ eſt, ut ſuſpẽdi nó poſſit. Ab

effectis rebus, hoc modo. Cũ mulier uiro in manum conuenit, omnia,
quæ mulieris fuerunt, uiri fiunt dotis nomine. Ex comparatione
autem omnia ualent, quæ sunt eiusmodi, quod in re maiore ualet, ua
leat in minore, ut si in urbe fines non reguntur, neq; aqua in urbe
arceatur. Itẽ contra, qđ in minore ualet, ualeat in maiore. licet idẽ
exemplum conuertere. Item quod in re pari ualet, ualeat ĩ hac, quæ
par est, ut quoniam usus authoritas fundi biennium est, sit etiã ædiũ.
At in lege ædes non appellantur, et sunt cæterarum omnium, qua
rum annuus est usus, ualeat æquitas, quæ paribus in causis paria iu
ra desyderat. Quæ autem extrinsecus assumuntur, ea maxime ex
authoritate ducuntur, itaq; græci tales argumentationes ἀτέχνους uo
cant, idest artis expertes, ut si ita respondeas. Quoniam P. Scæuola
id solum esse ambitus ædium dixerit, quantum parietis communis te
gendi causa tectum proijceretur, ex quo in tectũ eius, ædeis qui prote
xisset, aqua deflueret, id tibi ius uideri. His igitur locis, qui sunt ex
positi, ad omne argumentum reperiendum tanquã elementis quibus
dam significatio, et demonstratio datur. Vtrum igitur hactenus satis
est? tibi quidem tam acuto, et tam occupato puto. Sed quoniam aui-
dum hominem ad has discendi epulas recepi, sic accipiã, ut reliquia
rum sit potius aliquid, quàm te hinc patiar non satiatum discedere.
Quando ergo unusquisque eorum locorum, quos exposui, sua quæ-
dam membra habet, ea quam subtilissime persequamur, et primum
de ipsa definitione dicatur. Definitio est oratio, quæ id, quod defini-
tur, explicat quid sit. Definitionum autem duo sunt genera prima,
unum earum rerum, quæ sunt, alterum earum, quæ intelliguntur.
Esse ea dico, quæ cerni, tangi'ue possunt, ut fundũm, ædes, parietem,
stillicidium, mancipium, pecudem, supellectilem, penus, & cætera, quo
ex genere quædam interdum nobis definienda sunt. non esse rur-
sus ea dico, quæ tangi, demonstrari'ue non possunt, cerni tamen ani-
mo, atque intelligi possunt, ut si usucapionem, si tutelam, si gentem, si
agnationem definias, quarum rerum nullum subest quasi corpus,
est tamen quædã conformatio insignita, & impressa in intelligentia,
quam notionem uoco, ea sæpe in argumentando definitione explicã
da est. Atque etiam definitiones, aliæ sunt partitionum, aliæ diuisio
num. Partitionum cum res ea, quæ proposita est, quasi in membra
discerpitur. ut si quis ius ciuile dicat id esse, quod in legibus, senatuscõ
sultis, rebus iudicatis, iurisperitorum authoritate, edictis magistra-
tuum, more, æquitate consistat. Diuisionum autem definitio for-
mas omnes complectitur, quæ sub eo genere sunt, quod definitur, hoc
modo.

modo. Abalienatio est eius rei, quæ mancipi est, aut traditio alteri nexu, aut in iure cessio, inter quos ea iure ciuili fieri possunt. Sunt et alia genera definitionum, sed ad huius libri institutum illa nihil ptinent, tantum est dicendum, qui sit definitionis modus. Sic igitur ueteres præcipiunt, cum sumpseris ea, quæ sunt ei rei, quã definire uelis, cũ alijs communia, usqueeo persequi, dũ proprium efficiatur, quod nullam in aliam rem transferri possit. Vt hoc, hæreditas est pecunia. cõmune adhuc, multa enim genera sunt pecuniæ. adde qđ sequitur, quæ morte alicuius ad quempiã peruenit, non dũ est definitio, multis enim modis sine hæreditate teneri mortuorum pecuniæ possunt. Vnum adde uerbum, iure. iam à communitate res disiuncta uidebitur, ut sit explicata definitio sic. hæreditas est pecunia, quæ morte alicuius ad quẽpiam pueniit iure. Non dum est satis, adde. nec ea aut legata testamento, aut possessione retenta. confectũ est. Itemq; ut illud. Gẽtiles sunt, q inter se eodẽ nomine sunt. non est satis. q ab ingenuis oriundi sunt. ne id qdẽ satis est. quorũ maiorũ nemo seruitutẽ seruiuit. abest etiã nũc. qui capite nõ sunt diminuti. hoc fortasse satis est. nihil enim uideo Scæuolam pontificem ad hanc definitionem addidisse. Atq; hæc ratio ualet in utroq; genere definitionum, siue id, qđ est, siue id, quod intelligitur, definiendũ est. Partitionum autem, & diuisionum genus quale esset, ostendimus, sed qd inter se differant, planius dicendũ est. In partitione quasi membra sunt, ut corporis, caput, humeri, manus, latera, crura, pedes, & cætera. In diuisione formæ sunt, quas græci εἰδέας uocant, nostri, siqui hæc forte tractant, species appellant, non pessime id quidem, sed inutiliter ad mutandos casus in dicendo. nolim enim, ne si latine quidem dici possit, specierũ, et speciebus dicere, & sæpe his casibus utendum est. at formis, & formarum uelim. cũ autem utroq; uerbo idem significetur, commoditatem in dicendo non arbitror negligendã. Genus, & formã definiunt hoc modo. Genus est notio ad plures differẽtias ptinens. Forma est notio, cuius differentia ad caput generis, & quasi fontem referri potest. Notionem appello, quod græci tum ἔννοιαν, tum πρόληψιν dicunt. Ea est insita, et ante percepta cuiusq; formæ cognitio enodationis indigens. Formæ igitur sunt hæ, in quas genus sine ullius prætermissione diuiditur, ut siquis ius in legem, morem, æquitatem diuidat. Formas q putat idem esse, quod partes, confundit artem, & similitudine quadã conturbatus non satis acute, quæ sunt secernenda, distinguit. Sæpe etiã definiunt et oratores, et poëtæ p translationes uerbi ex similitudine cũ quadam suauitate. Sed ego à uestris exemplis

niſi neceſſario non recedam. Solebat igitur Aquilius collega, et familiaris meus, cũ de litoribus ageretur, quæ omnia publica eſſe uultis, quærentibus ijs, ad quos id pertinebat, ꝗd eſſet litus, ita definire, qua fluctus eluderet. hoc eſt quaſi qui adoleſcentiam florẽ ætatis, ſenectutem occaſum uitæ uelit definire. Translatione enim utens diſcedebat à uerbis proprijs rerũ, ac ſuis. Quod ad definitiones attinet hactenus, reliqua uideamus. Partitione autem ſic utendũ eſt, nullam ut partem relinquas, ut ſi partiri uelis tutelas, inſcienter facias, ſi ullam prætermittas. At ſi ſtipulationum, aut iudiciorũ formulas partiare, non eſt uitioſum in re infinita prætermittere aliquid, quod idem in diuiſione uitioſum eſt. Formarum enim certus eſt numerus, quæ cuiq; generi ſubijciantur. Partiũ diſtributio ſæpe eſt infinitior, tanquam riuorum à fonte deductio. Itaq; in oratorijs artibus quæſtionis genere propoſito, quot eius formæ ſint, ſubiungitur abſolute. At cum de ornamentis uerborum, ſententiarumq; præcipitur, quæ uocantur χήματα, nó fit idem, res enim eſt infinitior, ut ex hoc quoq; intelligatur, quod uelimus inter partitionem, & diuiſionẽ intereſſe. Quanquam enim uocabula propè idẽ ualere uideantur, tamen ꝗa res differebant, nomina rerũ diſtare uoluerunt. Multa etiã ex notatione ſumuntur. ea eſt autẽ, cũ ex ui nominis argumentum elicitur, quã græci ἐτυμολογίαν uocant, id eſt uerbũ ex uerbo ueriloquium. nos autem nouitatem uerbi non ſatis apti fugientes, genus hoc notationẽ appellamus, quia ſunt uerba rerum notæ. Itaq; hoc idem Ariſtoteles σύμβολον appellat, quod latine eſt nota. Sed cum intelligitur quid ſignificetur, minus laborandũ eſt de nomine. Multa igitur in diſputando notatione eliciuntur ex uerbo, ut cũ quæritur poſtliminium quid ſit, non dico quæ ſint poſtliminij, nã id caderet in diuiſionem, quæ talis eſt. Poſtliminio redeunt hæc, homo, nauis, mulus clitellarius, equus, equa, quæ frena recipere ſolet. ſed cum ipſius poſtliminij uis quæritur, & uerbũ ipſum notatur. in quo Seruius noſter (ut opinor) nihil putat eſſe notandũ, niſi poſt, & liminiũ illud productionem eſſe uerbi uult, ut in finitimo, legitimo, æditimo, nõ plus ineſſe timũ, quàm in meditullio tulliũ. Scæuola autẽ P. filius iunctũ putat eſſe uerbũ, ut ſit in eo, & poſt, & limen. ut quæ à nobis alienata ſunt, cũ ad hoſtem peruenerint, et ex ſuo tanquã limine exierint, hinc cum redierint poſt ad idẽ limen, poſtliminio uideantur rediſſe. Quo in genere etiã Mancini cauſa defendi poteſt, poſtliminio rediſſe, deditum non eſſe, quoniã non ſit receptus. Nã neq; deditionẽ, neq; donationem ſine acceptione intelligi poſſe. Sequitur is locus, ꝗ con-

ſtat ex

stat ex iis rebus, quæ quodammodo affectæ sunt ad id, de quo ambigitur, quē modo dixi in plures partes distributum. cuius primus est locus ex coniugatione, quam græci συζυγίαν uocant. finitimus notationi, de qua modo dictum est, ut si aquam pluuiam eā modo intelligeremus, quam imbri collectam uideremus, ueniret Mutius, qui, quia coniugata uerba essent pluuia, et pluēdo, diceret omnem aquā oportere arceri, quæ pluendo creuisset. Cum autem à genere ducetur argumentum, non erit necesse id usq; à capite arcessere, sæpe etiā citra licet, dūmodo supra sit, qđ sumitur, q̃ id, ad qđ sumitur, ut aqua pluuia ultimo genere ea est, quæ de cœlo ueniens crescit imbri, sed propriore loco, in quo quasi ius arcēdi continetur, genus est, aqua pluuia nocens. eius generis formæ, loci uitio, & manu nocens, quarum altera iubetur ab arbitro coerceri, altera nō iubetur. Cōmode etiam tractatur hæc argumentatio, quæ ex genere sumitur, cū ex toto persequare partes, hoc modo. Si dolus malus est, cū aliud agitur, aliud simulatur, enumerare licet, q̃bus id modis fiat, deinde in eorū aliquē id, qđ arguas, dolo malo factū includere, qđ genus argumenti in primis firmū uideri solet. Similitudo sequitur, quæ late patet, sed oratoribus, & philosophis magis, quàm uobis. Etsi enim omnes loci sunt omnium disputationum ad argumenta suppeditanda, tamen aliis disputationibus abundātius occurrunt, aliis angustius. Itaq; genera tibi nota sint, ubi autem his utare, quæstiones ipsæ te admonebunt. Sunt enim similitudines, quæ ex pluribus collationibus perueniunt, quò uolunt, hoc modo. Si tutor fidem præstare debet, si socius, si cui mandaris, si q̃ fiduciam acceperit, debet etiā procurator. Hæc ex pluribus perueniens quò uult, appellatur inductio, quæ græce ἐπαγωγὴ nominatur, qua plurimū est usus in sermonibus Socrates. Alterū similitudinis genus collatione sumitur, cū una res uni, par pari cōparatur, hoc modo. Quemadmodum si in urbe de finibus controuersia est, q̃a fines magis agrorū uidentur esse, q̃ urbis, finibus regendis adiicere arbitrum non possis. Sic si aqua pluuia in urbe nocet, quoniā res tota magis agrorum est, aquæ pluuiæ arcendæ adiicere non possis arbitrum. Ex eodem similitudinis loco etiam exempla sumuntur, ut Crassus in Curiana causa exemplis plurimis usus est, agens de eo, q̃ testamento sic hæredem instituisset, ut si filius natus esset in decem mensibus, isq; mortuus prius, quàm in suam tutelam uenisset, secundus hæres hæreditatem obtinuisset. quæ commemoratio exemplorū ualuit, eáq; uos in respondendo uti multū soletis. Ficta etiā exēpla similitudinis habent uim, sed ea oratoria magis sunt, quàm uestra.

quanquam uti etiam uos soletis, sed hoc modo. Finge mancipio aliquẽ dedisse id, quod mancipio dari non potest, num icirco id eius factum est, qui accepit? aut num is, qui mancipio dedit, ob eam rem se ulla re obligauit? In hoc genere oratoribus, & philosophis concessum est, ut muta etiam loquantur, ut mortui ab inferis excitentur, aut aliqd, quod fieri nullo modo possit, augendæ rei gratia dicatur, aut minuẽdæ, quæ hyperbole dicitur, & multa mirabilia alia. Sed latior est campus illorũ, eisdẽ tamen ex locis (ut ante dixi) & in maximis, et in minimus quæstionibus argumenta ducuntur. Sequitur similitudinem differentia rei maxime contraria superiori, sed est eiusdẽ dissimile, & simile inuenire, eius generis hæc sunt. Non quẽadmodum, quod mulieri debeas, recte ipsi mulieri sine tutore authore soluas, ita qđ aut pupillæ, aut pupillo debeas, recte possis eodem modo soluere.

Deinceps locus est, qui à contrario dicitur. Contrariorũ autẽ genera sunt plura. Vnum eorũ, quæ in eodem genere plurimum differunt, ut sapientia, stultitia. Eodem autem genere dicuntur, qbus propositis, occurrunt tanq̃ è regione quadam contraria, ut celeritati, tarditas, non debilitas, ex quibus contrarijs argumenta talia existunt. Si stultitiã fugimus, sapientiam sequamur, & bonitatem, si malitiã. hæc quæ ex eodem genere contraria sunt, appellãtur aduersa. Sunt enim alia contraria, quæ priuantia licet appellemus latine, græce appellãtur στερητικά. Præpositio enim, in, priuat uerbũ ea ui, quam haberet, si, in, præpositum non fuisset, ut dignitas, indignitas, humanitas, inhumanitas, & cætera generis eiusdem. quorum tractatio est eadẽ, quæ superiorum, quæ aduersa dixi. Nam alia quoq; sunt contrariorum genera, uelut ea, quæ cũ aliquo conferuntur, ut duplũ, simplũ, multa, pauca, longum, breue, maius, minus. Sunt etiã ualde contraria alia, quæ appellantur negantia, ea ἀποφατικὰ græci, contraria aientibus, ut si hoc est, illud non est. Quid enim opus exemplo est? tantũ intelligatur argumento quærendo, contrarijs omnibus contraria non conuenire. Ab adiunctis autem posui equidem exemplũ paulo ante, multa scilicet adiungi, quæ suscipienda essent, si statuissemus ex edicto prætoris secundum eas tabulas possessionem dari, quas is instituisset, cui testamenti factio nulla esset. Sed locus hic magis ad coniecturales causas, quæ uersantur in iudicijs, ualet, cũ quæritur qd aut sit, aut euenerit, aut futurũ sit, aut qd omnino fieri possit, ac loci qdẽ ipsius forma talis est. Admonet autem hic locus, ut quæratur quid ante rem, qd cum re, quid post rem euenerit. Nihil hoc ad ius, ad Ciceronẽ inquibat Gallus noster, siquis ad eum qd tale retulerat, ut de

facto quæreretur. Tu tamen patiere nullum à me artis inſtitutæ locum præteriri, ne ſi nihil, niſi quod ad te pertineat, ſcribendũ putaris, nimium te amare uideare. Eſt igitur magna ex parte locus hic oratorius, non modo non iuriſconſultorum, ſed ne philoſophorũ quidem. Ante rem enim quærũtur, quæ talia ſunt, apparatus, colloquia, locus, conſtitutum conuiuium. Cum re autem, pedum crepitus, ſtrepitus hominum, corporum umbræ, & ſiquid eiuſmodi. At poſt rem, rubor, pallor, titubatio, ſiqua alia ſigna conturbationis, & conſcientiæ. præterea reſtinctus ignis, gladius cruentus, cæteraq́; quæ ſuſpicionẽ facti poſſunt mouere. Deinceps eſt locus dialecticorũ proprius ex conſequentibus, & antecedentibus, & repugnantibus, qui etiam ab adiunctis longe diuerſus eſt. Nã adiuncta, de quibus paulo ante dictum eſt, non ſemper eueniunt, conſequẽtia autẽ ſemper. Ea enim dico conſequentia, quæ rem neceſſario cõſequuntur. Itemq́; et antecedentia, et repugnantia, quicquid enim antecedit quanq; rem, id cohæret cũ re neceſſario, & quicquid repugnat, id eiuſmodi eſt, ut cohærere nunquam poſſit. Cũ tripartito igitur diſtribuatur locus hic, in conſecutionem, anteceſſionem, repugnantiam, reperiendi argumenti locus ſimplex eſt, tractandi triplex. Nam quid intereſt, cũ hoc ſumpſeris, pecuniam numeratam mulieri deberi, cui ſit omne argentum legatum, utrũ hoc modo concludas argumentum? ſi pecunia ſignata argentum eſt, legata eſt mulieri, eſt autem pecunia ſignata argentum, legata igitur. An illo modo? ſi numerata pecunia non eſt legata, non eſt numerata pecunia argentum, eſt autem numerata pecunia argentum, legata igitur eſt. An illo modo? non & legatum argentũ eſt, & non eſt legata numerata pecunia, legatum autẽ argentum eſt, legata igitur numerata pecunia eſt. Appellant autẽ dialectici eam cõcluſionem argumenti, in qua, cum primũ ſumpſeris, conſequitur id, quod annexũ eſt, primũ concluſionis modũ. Cum id, quod annexũ eſt, negaris, ut id quoq;, cui fuerit annexũ, negandũ ſit, ſecundus appellatur concludendi modus. Cum autẽ aliqua coniuncta negaris, et his alia negatio rurſus adiungitur, et ex his primum ſumpſeris, ut qđ relinquitur tollendũ ſit, is tertius appellatur concluſionis modus. Ex hoc illa rhetorum ſunt ex contrarijs concluſa, quæ ipſi enthymemata appellant, non quod non omnis ſententia proprio nomine enthymema dicatur, ſed ut Homerus propter excellentiam commune poëtarum nomen efficit apud græcos ſuum, ſic cum omnis ſententia enthymema dicatur, quia uidetur ea, quæ ex contrarijs conficiatur acutiſſima, ſola proprie nomen cõmune poſſidet, eius generis

hæc sunt. hunc metuere, alterum in metu non ponere. eam, quam nihil accusas, damnas, bene quam meritam esse autumas, dicis male mereri, id, quod scis, prodest, nihil id, quod nescis, obest. hoc disserendi genus attingit omnino uestras quoq; in respondendo disputationes, sed philosophorum magis, quibus est cum oratoribus illa ex repugnantibus sententijs communis conclusio, quæ à dialecticis tertius modus, à rhetoribus enthymema nuncupatur. Reliqui dialecticorum modi plures sunt, q ex disiunctionibus constant. aut hoc, aut illud, hoc autem, non igitur illud. Itemq; aut hoc, aut illud, non autem hoc illud igitur. Quæ conclusiones idcirco ratæ sunt, quod in disiunctione plus uno uerum esse non potest. Atq; ex ijs conclusionibus, quas supra scripsi, prior quartus, posterior quintus à dialecticis modus appellatur. Deinde addunt coniunctionum negantiam, sic. Non & hoc est & illud, hoc autem, non igitur illud. hic modus est sextus. Septimus autem non & hoc et illud, non autem hoc, illud igitur. Ex his modis conclusiones innumerabiles nascuntur, in quo est ferè tota dialectica. Sed ne eæ quidem, quas exposui, ad hanc institutionem necessariæ. Proximus est locus rerum efficientium, quæ causæ appellantur, deinde rerum effectarum ab efficientibus causis. Harum exempla, ut reliquorum locorum paulo ante posui, & quidem ex iure ciuili, sed hæc patent latius. Causarum igitur genera duo sunt. Vnum quod ui sua id, quod sub ea subiectũ est, certe efficit, ut ignis accendit. Alterum quod naturã efficiendi non habeat, sed sine quo effici non possit. ut si quis æs causam statuæ uelit dicere, quod sine eo non possit effici. Huius generis causarum sine quo non efficitur, alia sunt quieta, nihil agentia, stolida quodammodo, ut locus, tempus, materiæ, ferramenta, & cætera generis eiusdem. Alia autem præcursionem quandam adhibent ad efficiendum, et quædam afferunt per se adiumenta, etsi non necessaria, ut amori congressio causam attulerit, amor flagitio. Ex hoc genere causarum ex æternitate pendentium fatum à stoicis nectitur. Atq; ut earum causarum sine quibus effici non potest, genera diuisi, sic etiam efficientium diuidi possunt. Sunt enim aliæ causæ, quæ planè efficiant nulla re adiuuante, aliæ, quæ adiuuari uelint, ut sapientia efficit sapientes sola per se, beatos efficiat, nec'ne sola per se quæstio est. Quare cũ in disputationem inciderit causa efficiens aliquid necessario, sine dubitatione licebit, quod efficitur ab ea causa concludere. Cum autẽ erit talis causa, ut in ea non sit efficiendi necessitas, necessaria cõclusio nõ sequitur. Atq; illud quidem genus causarum, quod habet uim efficiendi ne-

ceſſariam, errorem afferre non ferè ſolet, hoc autem, ſine quo non efficitur, ſæpe conturbat. Non enim ſi ſine parentibus filij eſſe nõ poſſunt, propterea cauſa fuit in parentibus gignendi neceſſaria. hoc igitur, ſine quo non fit, ab eo, in quo certe fit, diligenter eſt ſeparandũ. illud enim eſt tanquam,

Vtinam ne in nemore pelio ſecuribus
Cæſæ cecidiſſent abiegnæ ad terram trabes,

niſi enim cecidiſſent abiegnæ ad terram trabes, argo illa facta non eſſet, nec tamen fuit in his trabibus efficiendi uis neceſſaria. At cum in Aiacis nauim criſpiſulcans igneum fulmen iniectum eſt, inflammatur nauis neceſſario. Atq; etiam eſt cauſarum diſſimilitudo, quod aliæ ſunt, ut ſine ulla appetitione animi ſine uolũtate, ſine opinione, ſuum quaſi opus efficiant, uelut omne intereat, quod ortum eſt. Aliæ autem aut uolũtate efficiuntur, aut perturbatione animi, aut habitu, aut natura, aut arte, aut caſu. Voluntate, ut tu, cum hunc libellũ legis. perturbatione, ut ſiquis euentum horum temporũ timeat. Habitu, ut facile, & cito iraſcatur. Natura, ut uitium in dies creſcat. Arte, ut bene pingat. Caſu, ut proſpere nauiget. Nihil horum ſine cauſa, nec quicquã omnino, ſed huiuſmodi cauſæ non neceſſariæ. Omniũ autem cauſarum in alijs ineſt conſtantia, in alijs non ineſt. In natura, & in arte cõſtantia eſt, in cæteris nulla. Sed tamen earũ cauſarum, quæ non ſunt conſtantes, aliæ ſunt perſpicuæ, aliæ latent. Perſpicuæ ſunt, quæ appetitionẽ animi, iudiciumq; tangunt. latent, quæ ſubiectæ ſunt fortunæ. Cum enim nihil ſine cauſa fiat, hoc ipſum eſt fortunæ, euentus obſcura cauſa, quæ latenter efficitur. Etiam ut ea, quæ fiunt, partim ſint ignorata, partim uoluntaria. Ignorata, quæ neceſſitate effecta ſunt. Voluntaria, quæ conſilio. Quæ autem fortuna uel ignorata, uel uoluntaria. Nam iacere telum uoluntatis eſt. ferire quem uolueris, fortunæ. Ex quo aries ille ſubijcitur in ueſtris actionibus. Si telum manu fugit, magis quàm iecit. Cadunt in ignorationem, atq; imprudentiã perturbationes animi, quanquã ſint uoluntariæ, obiurgatione enim, & admonitione deijciuntur, tamen habent tantos motus, ut ea, quæ uolũtaria ſunt, aut neceſſaria interdũ, aut certe ignorata uideantur. Toto igitur loco cauſarũ explicato, ex earũ differentia in magnis quidem cauſis uel oratorũ, uel philoſophorum magna argumentorum ſuppetit copia. In ueſtris autem ſi non uberior, at fortaſſe ſubtilior. Priuata enim iudicia maximarũ quidem rerum in iuriſconſultorum mihi uidentur eſſe prudentia. Nã & adſunt multum, & adhibentur in conſilio, & patronis dili-

gentibus ad eorum prudentiam confugientibus hastas ministrant.
In omnibus igitur ijs iudicijs, in quibus, ex fide bona, est additum,
ubi uero etiam, ut inter bonos bene agi oportet, in primisq; in arbi=
trio rei uxoriæ, in quo est, quid æquius, melius, parati esse debent. Illi
enim dolum malum, illi fidem bonam, illi æquum bonum, illi quid
socium socio, q̄d eum, qui negotia aliena curasset, ei, cuius ea negotia
fuissent, quid eum, qui mandasset, eum'ue, cui mandatum esset, alterū
alteri præstare oporteret, quid uirum uxori, quid uxorem uiro tra-
diderunt. Licebit igitur diligenter cognitis argumentorum locis, non
modo oratoribus, & philosophis, sed iuris etiam peritis copiose de
consultationibus suis disputare. Coniunctus huic causarū loco lo-
cus ille est, qui efficitur ex causis. Vt enim causa effectum indicat, sic
quod effectum est, quæ fuerit causa, demonstrat. hic locus suppedita
re solet oratoribus, & poëtis, sæpe etiā philosophis, sed ijs, qui orna-
te, & copiose loqui possunt, mirabilem copiam dicendi, cum denun=
tiant, quid ex quaq; re sit futurū. Causarum enim cognitio, cognitio-
nem euentorū facit. Reliquus est comparationis locus, cuius genus,
& exēplum supra positum est, ut cæterorum, nunc explicanda tra=
ctatio est. Comparantur igitur ea, quæ aut maiora, aut minora, aut
paria dicuntur, in q̄bus spectantur hæc, numerus, species, uis, quædā
etiam ad res aliquas affectio. Numero sic comparabuntur, ut plura
bona paucioribus bonis anteponantur, pauciora mala, malis pluri=
bus, diuturniora bona, breuioribus, longe, et late peruagata, angustis,
ex quibus plura bona propagentur, quæq; plures imitentur, et faciāt.
Specie autem comparantur, ut anteponantur, quæ propter se expeten
da sunt ijs, quæ propter aliud, & ut innata, atq; insita, assumptis et
aduentitijs, integra, contaminatis, iucunda, minus iucundis, honesta,
ipsis etiam utilibus, procliuia, laboriosis, necessaria, non necessarijs,
sua, alienis, rara, uulgaribus, desyderabilia, ijs, quibus facile carere
possis, p̄fecta, inchoatis, tota, partibus, ratione utentia, rationis expe=
tibus, uoluntaria, necessarijs, animata, inanimatis, naturalia, nō natu
ralibus, artificiosa, non artificiosis. Vis autem in comparatione sic
cernitur, efficiens causa grauior, quàm non efficiens, quæ se ipsis con-
tenta sunt meliora, quàm quæ egent alijs, quæ in nostra, quàm quæ
in aliorum potestate sunt, stabilia, incertis, quæ eripi non possunt, ijs,
quæ possunt. Affectio autem ad res aliquas est huiusmodi. princi-
pum commoda maiora, quàm reliquorum, itemq; quæ iucundio=
ra, quæ pluribus probata, quæ ab optimo quoque laudata. Atque
ut hæc in comparatione meliora, sic deteriora quæ ijs sunt con=

traria. Parium autem comparatio nec elationem habet, nec submissio
nem, est enim æqualis. Multa autē sunt, quæ æqualitate ipsa compa
rantur, quæ ita fere concluduntur. Si consilio iuuare ciues, & auxi
lio, æqua in laude ponendum est, pari gloria debent esse ij, qui consu
lunt, & ij, qui defendunt, at quod primum est, quod sequitur igitur.
Perfecta est omnis argumentorum inueniendorum præceptio, ut
cum profectus sis à definitione, à partitione, à notatione, à coniuga
tis, à genere, à forma, à similitudine, à differentia, à contrarijs, ab
adiunctis, à consequētibus, ab antecedētibus, à repugnantibus, à cau
sis, ab effectis, à comparatione maiorū, minorum, pariū, nulla præte
rea sedes argumenti quærenda sit. Sed quoniā ita à principio diui
simus, ut alios locos diceremus in eo ipso, de quo ambigitur, hærere,
de q̄bus satis est dictū, alios assumi extrinsecus, de ijs pauca dicamus,
& si ea nihil omnino ad uestras disputationes pertinent, sed tamē
totam rem pficiamus, quandoq̄dem cœpimus. Neq; enim tu is es, quē
nihil nisi ius ciuile delectet, & quoniam ad te hæc ita scribuntur,
ut etiā in aliorū manus sint uentura, detur opera, ut quamplurimū
ijs, quos recta studia delectant, prodesse possimus. HAEC ergo ar
gumentatio, quæ dicitur artis expers, in testimonio posita est. Testimo
nium autem nunc dicimus omne, quod ab aliqua re externa sumitur
ad faciendam fidem. Persona autem non qualiscunq; testimonij pon-
dus habet, ad faciendā enim fidem authoritas quæritur. Sed autho-
ritatem aut natura, aut tempus affert. Naturæ authoritas in uirtute
inest maxime. In tempore autem multa sunt, quæ afferant authori
tatem, ingenium, opes, ætas, fortuna, ars, usus, necessitas, concursio etiā
nonnunquam rerū fortuitarum. Nam et ingeniosos, & opulentos,
et ætatis spatio probatos dignos, quibus credatur, putant, nō recte for
tasse, sed uulgi opinio mutari uix potest. ad eamq; omnia dirigūt, et
q̄ iudicant, et q̄ existimant. qui enim his rebus quas dixi, excellunt,
ipsa uirtute uidentur excellere. Sed reliquis, quoq; rebus, quas modo
numeraui, q̄q̄ in ijs nulla species uirtutis est, tamen interdum confir
matur fides, si aut ars quædam adhibetur, magna enim est uis ad p
suadendum scientiæ, aut usus, plerunq; enim creditur ijs, qui experti
sunt. Facit etiam necessitas fidem, quæ tum à corporibus, tum ab ani
mis nascitur. nam et uerberibus torti, & igni fatigati, quæ dicunt, ea
uidetur ueritas ipsa dicere. & quæ à perturbationibus animi sunt,
dolore, cupiditate, iracundia, metu, quia necessitatis uim habent, affe
runt authoritatem, & fidem. Cuius generis etiam illa sunt, ex qui-
bus nonnunquam uerum inuenitur, pueritia, somnus, imprudentia

uinolentia, insania. nam & pueri sæpe indicauerunt aliquid, ad quod pertineret ignari, & per somnum, uinum, insaniam, multa sæpe patefacta sunt. Multi etiam in res odiosas imprudentes inciderunt, ut Stalerio nuper accidit. Qui ea locutus est bonis uiris subauscultantibus pariete interposito, quibus patefactis, in iudiciumq; prolatis, rei capitalis iure dānatus est. Huic simile quiddā de Lacedæmonio Pausania accepimus. Concursio autem fortuitorum talis est, ut si interuentum est casu, cum aut ageretur aliquid, quod proferendum non esset, aut diceretur. In hoc genere etiam illa est in Palamedem coniecta suspicionum proditionis multitudo, quod genus refutare interdum ueritas uix potest. Huius etiam generis est fama uulgi quoddam multitudinis testimoniū. Quæ autem uirtute fidē faciunt, ea bipartita sunt, Ex quibus alterum natura ualet, alterum industria. deorum enim uirtus, natura excellit, hominum autem, industria. Diuina hæc ferè sunt testimonia. Primum orationis, oracula enim ex eo ipso appellata sunt, quod inest his deorum oratio. Deinde rerum, in quibus insunt quasi opera diuina quædam. primum ipse mundus, eiusq; oīs ordo, & ornatus, deinceps aerei uolatus auium, atque cantus, deinde eiusdem aeris sonitus, et ardores, multarumq; rerum in terra portēta, atq; etiā per exta inuenta præsensio. à dormientibus quoq; multa significata uisis, quibus ex locis sumi interdum solent ad fidem faciendam testimonia deorum. In homine uirtutis opinio ualet plurimum. opinio autem est non modo eos uirtutem habere, q habeant, sed eos etiam, qui habere uideātur. Itaq; quos ingenio, quos studio, quos doctrina præditos uident, quorumq; uitam constantem, et probatā, ut Catonis, Lælij, Scipionis, aliorumq; pluriū, rentur eos esse, quales se ipsi uelint. Nec solum eos censent tales esse, qui in honoribus populi, atq; in rep. uersantur, sed et oratores, & philosophos, et poëtas, et historicos, ex quorum et dictis, & scriptis sæpe authoritas petitur ad faciendam fidem. EXPOsitis omnibus argumentandi locis, illud primum intelligendum est, nec ullam esse disputationem, in qua nō aliquis locus incurrat, nec ferè omnes locos incidere in omnem quæstionem, et quibusdam quæstionibus alios, quibusdam esse alios aptiores locos. Quæstionum duo sunt genera, alterum infinitum, alterum definitum. Definitum est quod ὑπόθεσιν græci, nos causam. Infinitum, quod θέσιν illi appellant, nos propositum possumus nominare. Causa certis personis, locis, tēporibus, actionibus, negotijs cernitur, aut in omnibus, aut in plerisq; eorum. Propositum autem in aliquo eorum, aut in pluribus, nec tamen in maximis. Itaque proposi-

tum pars causæ est. Sed omnis quæstio, earum aliqua de re est, qbus
causæ continentur, aut una, aut pluribus, aut nónunquam omnibus.
Quæstionum autem, quacunq; de re sint, duo sunt genera, unū cogni
tionis, alterum actionis. Cognitionis sunt hæ, quarum finis est
scientia, ut si quæratur à natura'ne ius profectum sit, an ab aliqua
quasi conditione hominum, & pactione. Actionis autem huiusmodi
exempla sunt. Sit'ne sapientis ad remp. accedere. Cognitionis quæ
stiones tripartitæ sunt. cum an sit, aut quid sit, aut quale sit quæri
tur. horum primum coniectura. secundum definitione. tertium iu-
ris, & iniuriæ distinctione explicatur. Coniecturæ ratio in qua
tuor partes distributa est. quarum una est, cum quæritur sit'ne ali-
quid. Altera, unde ortum sit. Tertia, quæ id causa effecerit. Quarta,
in qua de mutatione rei, quæritur. Sit nec ne, sic, ecquidnam honestū
sit, ecquid æquum re uera? an hæc tantum in opinione sint? Vnde au
tem sit ortum, ut cum quæritur natura, an doctrina possit effici uir-
tus. Causa autem efficiens sic ut cum quæritur, quibus rebus eloquen
tia efficiatur. De commutatione sic, possit'ne eloquentia commutatio=
ne aliqua conuerti in infantiá. Cum autem quid sit quæritur, no
tio explicanda est, & proprietas, & diuisio, & partitio. hæc enim
sunt definitioni attributa, additur etiam descriptio, quàm græci
κατατραφὴν uocant. Notio sic quæritur, sit'ne id æquum, quod ei, qui
plus potest, utile est. Proprietas sic, in hominem'ne solum cadat, an eti
am in belluas ægritudo. Diuisio, et eodem pacto partitio sic. Tria'ne
genera bonorum sint. Descriptio, qualis sit auarus, qualis assentator,
cæteráq; eiusdem generis, in quibus natura, & uita describitur.

Cum autem quæritur quale quid sit, aut simpliciter quæritur, aut
comparate. Simpliciter, expetenda'ne sit gloria. Comparate, præpo=
nenda'ne sit diuitijs gloria. Simplicium tria genera sunt, de expeten
do, fugiendóq;, de æquo, & iniquo, de honesto, & turpi. Compara-
tionum autem duo, unum de eodem, & alio, alterum de maiore,
& minore. De expetendo, & fugiendo huiusmodi. Si expetendæ di
uitiæ, si fugienda paupertas. De æquo, & iniquo. æquum'ne sit ul-
cisci à quocunque iniuriam acceperis. De honesto, & turpi. hone=
stum'ne sit pro patria mori. Ex altero autem genere quod erat bipar
titum, unum est de eodem, & alio, ut si quæratur, quid intersit inter
amicum, & assentatorem, regem, & tyrannum. Alterum de ma=
iore, & minore, ut si quæratur, eloquentia'ne pluris sit, an iuris
ciuilis scientia. De cognitionis quæstionibus hactenus. Actio=
nis reliquæ sunt, quarū duo sunt genera, unum ad officium, alterum

ad motum animi uel gignendum, uel sedandum, plane'ue tollendum. Ad officium sic, ut cum quæritur suscipiendi'ne sint liberi. Ad mouendos animos, cum fiunt cohortationes ad defendendam remp. ad gloriam, et ad laudem, quo ex genere sunt querelæ, incitationes, miserationes'q; flebiles, rursus'q; oratio, tũ iracundiam restinguens, tum metum eripiens, tum exultantem lætitiã comprimens, tum ægritudinem abstergens. hæc cum in propositis quæstionibus genera sint, eadem in causas transferuntur. Loci autem, qui ad quasq; quæstiones accommodati sunt, deinceps est uidendum. Omnes quidem illi, quos supra diximus, ad plerasq; sunt, sed alij ad alias, ut dixi aptiores. Ad coniecturam igitur maxime apta, quæ ex causis, quæ ex effectis, quæ ex coniunctis sumi possunt. Ad definitionem autem pertinet ratio, & scientia definiendi. atq; huic generi finitimum est illud, quod appellari de eodem, et altero diximus, quod genus forma quædam definitionis est. Si enim quæratur, idem'ne sit ptinacia, et pseuerãtia, definitionibus iudicandũ est. Loci autẽ conuenient in eius generis quæstionẽ cõsequẽtes, antecedentes, repugnãtes, adiũctis etiã duobus ijs, q sumũtur ex causis, et effectis. Nã si hanc rẽ illa sequitur, hanc autem non seqtur, aut si huic rei illa antecedit huic nõ antecedit, aut si huic rei repugnat, illi nõ repugnat, aut si huic rei hæc, illius alia causa ẽ, aut si ex alio hoc, ex alio illud effectum est, ex quouis horũ, id, de quo quæritur idem'ne, an aliud sit, inueniri potest. Ad tertiũ genus quæstionis, in quo quale sit quæritur, in comparationem ea cadunt, quæ paulo ante in comparationis loco enumerata sunt. In id autẽ genus, in quo de expetendo, fugiendo'q; quæritur, adhibentur ea, quæ sunt aut animi, aut corporis, aut externa uel commoda, uel incommoda. Item'q; cum de honesto, turpi'q; quæritur ad animi bona, uel mala omnis dirigenda oratio est. Cum autem de æquo, et iniquo disseritur, æquitatis loci colliguntur. hi cernũtur bipartito, et natura, & instituto. Natura partes habet duas, tuitionẽ sui, et ulciscendi ius. Institutio autem æquitatis tripartita est. Vna pars legitima est, altera conueniens, tertia moris uetustate confirmata. Atque etiam rursus æquitas tripartita dicitur esse. Vna ad superos deos, altera ad manes, tertia ad homines pertinere. Prima pietas, secunda sanctitas, tertia iustitia, aut æquitas nominatur. De proposito satis multa, deĩceps de causa paucora dicenda sunt. Pleraq; enim sunt ei cum proposito cõmunia. Tria sunt igitur genera causarũ, iudicij, deliberationis, laudationis. quarum fines ipsi declarant, quibus utendum locis sint. Nam iudicij finis est ius, ex quo etiã nomen. Iuris autem partes tum expositæ, cum

æquitatis.

æquitatis. Deliberãdi finis utilitas, cuius hæ partes, quæ modo expositæ rerũ expetendarum. Laudationis finis honestas, de qua item est ante dictum. Sed definitæ quæstiones à suis quoq; locis quasi proprijs instituuntur, in accusationem, defensionem'q; partitæ, in quibus existunt hæc genera, ut accusator personam arguat facti, defensor aliquid opponat de tribus, aut non esse factũ, aut si sit factum, aliud eius facti nomen esse, aut iure esse factum. Itaq; aut inficialis, aut coniecturalis prima appelletur, definitiua altera, tertia quãuis molestum nomen hoc sit, iuridicialis uocetur. Harum causarum propria argumenta ex ijs sumpta locis, quos exposuimus, in præceptis oratorijs explicata sunt. Refutatio autem accusationis, in qua est depulsio criminis græce στάσις dicitur, latine appelletur status, in quo primum insistit quasi ad repugnandum congressa defensio. Atq; etiam in deliberationibus, & laudationibus ijdem existunt status. Nã & negantur sæpe ea futura, quæ ab aliquo in sententia dicta sunt fore. si aut omnino fieri non possunt, aut sine summa difficultate non possunt. In qua argumentatione status coniecturalis existit. At cum aliquid de utilitate, honestate, æqtate disseritur, de'q; ijs rebus, quæ his sunt contrariæ, incurrunt status aut iuris, aut nominis. quod idem contingit in laudationibus. nam aut negari potest id factum esse, quod laudetur, aut nõ eo nomine afficiendum, quo laudator affecerit, aut omnino non esse laudabile, quod non recte, non iure factum sit. Quibus omnibus generibus usus est nimis impudenter Cæsar contra Catonem meũ. Sed quæ ex statu contentio efficitur, eam græci κρινόμενον uocant. mihi placet id, quoniam quidẽ ad te scribo, qua de re agitur, uocari. Quibus autem hoc qua de re agitur, continetur, hæc continentia uocentur quasi firmamenta defensionis, quibus sublatis defensio nulla sit. Sed quoniam lege firmius in controuersijs disceptandis esse nihil debet, danda est opera, ut legem adiutricem, & testem adhibeamus. In' qua re alij quasi status existunt noui, qui appellantur legitimæ disceptationes. Tũ enim defenditur nõ id legẽ dicere, qđ aduersarius uelit, sed aliud. id autẽ contingit, cum scriptum ambiguum est, & duæ differentes sententiæ accipi possunt. Tum opponitur scripto, uoluntas scriptoris, ut quæratur, uerba'ne plus, an sententia ualere debeat. Tum legi lex cõtraria affertur. Ita sunt tria genera, quæ controuersiam in omni scripto facere possunt, ambiguum, discrepantia scripti, et uoluntatis, scriptura contraria. Iam hoc perspicuum est, non magis in legibus, quàm in testamentis, in stipulationibus, in reliquis rebus, quæ in scripto aguntur, posse controuersias easdem existere. Horũ tracta=

tiones in aliis libris explicantur. Nec solum perpetuæ actiones, sed etiam partes orationis iisdem locis adiuuantur, partim propriis, partim communibus, ut in principiis, quibus ut beneuoli, ut dociles, ut attenti sint, qui audiant, efficiendum est propriis locis. Itemq; narrationes, ut ad suos fines spectent, idest ut planæ sint, ut breues, ut euidentes, ut credibiles, ut moderatæ, ut cum dignitate. Quæ quanquã in tota oratione esse debẽt, magis tamen sunt propria narrãdi. Quæ autem sequitur narrationem fides, ea persuadendo quoniã efficitur, qui ad persuadendum loci maxime ualeant, dictum est in iis, in quibus de omni ratione dicẽdi diximus. peroratio autem et alia quædam habet, et maxime amplificationẽ, cuius effectus hic debet esse, ut aut pturbentur animi, aut tranquillentur. et si ita iam affecti ante sunt, ut augeat eorũ motus, aut sedet oratio. Huic generi, in quo & misericordia, & iracundia, & odium, & inuidia, et cæteræ animi affectiones pturbantur, præcepta suppeditantur aliis libris, quos poteris mecum legere, cum uoles. Ad id autem, quod te uelle senseram, cumulate satisfactum esse debet uoluntati tuæ. Nam, ne præterirem aliquid, quod ad argumentum in omni ratione reperiendum pertineret, plura, q̃ à te desyderata erant, sum complexus, feciq; quod sæpe liberales uenditores solent, ut cum ædes, fundum'ue uẽdiderint, rutis cæsis receptis, concedant tamen aliqd emptori, quod ornandi causa apte, et loco positũ esse uideatur. Sic tibi nos, ad id, quod quasi mancipio dare debuimus, ornamenta quædã uoluimus nõ debita accedere.

M. TVLLII CICERONIS DE PARTITIONE ORATORIA DIALOGVS.

Cicero Filius.

STVDEO mi pater latine ex te audire ea, quæ mihi tu de ratione dicendi græce tradidisti, si modo tibi est otium, & si uis. C. Pater. An est mi Cicero, quod ego malim, quàm te quamdoctissimũ esse? Otium autem primũ, & summum est, quoniam aliquando Roma exeundi potestas data est, deinde, ista tua studia uel maximis occupationibus meis anteferrem libenter. C. Filius. Vis'ne igitur, ut tu me græce soles ordine interrogare, sic ego te uicissim eisdem de rebus latine interrogem? C. P. Sanè si placet. Sic enim et ego te meminisse intelligam, quæ acœpisti,

cœpiſti, & tu ordine audies, quæ requiris. C.F. Quot in partes diſtribuenda eſt omnis doctrina dicendi? C.P. In treis. C.F. Cedo quas? C.P. Primũ in ipſam uim oratoris, deinde in orationẽ, tum in quæſtionem. C.F. In quo eſt ipſa uis? C.P. In rebus, & uerbis. Sed & res, & uerba inuenienda ſunt, & collocanda. Proprie autem in rebus inuenire, in uerbis eloqui dicitur. Collocare autẽ etſi eſt commune, tamen ad inueniendũ refertur. Vox, motus, uultus, atq; omnis actio eloquẽdi comes eſt, earumq; omniũ cuſtos eſt memoria. C.F. Quid orationis, quot ſunt partes? C.P. Quatuor, earũ duæ ualent ad rẽ docendam, narratio, & confirmatio. Ad impellendos animos duæ, principiũ, et peroratio. C.F. Quid quæſtio? quaſnam habet partes? C.P. Infinitã, quam conſultationẽ appello, & definitam, quã cõtrouerſiã nomino. C.F. QVONIam igitur primũ eſt inuenire oratoris, q̄d quæret? C.P. Vt inueniat quẽadmodum fidẽ faciat eis, q̄bus uolet p̄ſuadere, & quẽadmodũ motum eorum animis afferat. C.F. Quibus rebus fides fit? C.P. Argumentis, quæ ducũtur ex locis, aut in re ipſa inſitis, aut aſſumptis. C.F. quos uocas locos? C.P. Eos, in q̄bus latent argumenta. C.F. Quid eſt argumẽtũ? C.P. Probabile inuentũ ad faciẽdã fidẽ. C.F. Quomodo igitur duo genera iſta diuidis? C.P. Quæ ſine arte putãtur, ea remota appello, ut teſtimonia. C.F. Quid inſita? C.P. Quæ inhærent in ipſa re. C.F. Et teſtimoniorũ, quæ ſunt genera? C.P. Diuinũ, et humanũ. Diuinũ, ut oracula, ut auſpicia, ut uaticinationes, et reſpõſa ſacerdotũ, aruſpicũ, coniectorũ. Humanũ, q̄d ſpectatur ex authoritate, et ex uolũtate, & ex oratiõe aut libera, aut expreſſa, in quo inſunt ſcripta, pacta, promiſſa, iurata, quæſita. C.F. quæ ſunt, quæ dicis inſita? C.P. quæ infixa ſunt rebus ipſis, tum ex toto, tum ex partibus, tum ex notatione, tum ex ijs rebus, quæ quodãmodo affectæ ſunt, ad id, de quo quæritur. et ad id totũ, de quo diſſeritur, tũ definitio adhibetur, tũ partiũ enumeratio, tũ notatio uerbi. ex ijs autem rebus, quæ quodãmodo affectæ ſunt, ad id, de quo quæritur, alia cõiugata appellãtur, alia ex genere, alia ex forma, alia ex ſimilitudine, alia ex differẽtia, alia ex contrario, alia ex cõiunctis, alia ex antecedẽtibus, alia ex cõſequẽtibus, alia ex repugnantibus, alia ex cauſis, alia ex effectibus, alia ex cõparatiõe maiorũ, aut pariũ, aut minorũ, ut definitio, ut contrarium, ut ea, quæ ſunt ipſi, cõtrario'ue eius aut ſimilia, aut diſſimilia, aut cõſentanea, aut diſſentanea, aut ea, quæ ſunt quaſi cõiuncta, aut ea, quæ ſunt quaſi pugnantia inter ſe, aut earũ rerũ, de q̄bus agitur cauſæ, aut cauſarũ euentus. i. quæ

ſunt effecta de cauſis, ut diſtributiones, ut genera partiũ, generũ'ue partes, ut primordia rerum, & quaſi præcurrentia, in quibus ineſt aliquid argumenti, ut rerum contentiones, quid maius, quid par, q̃d minus ſit, in quibus aut naturæ rerum, aut facultates comparantur.

C. F. omnibus'ne igitur ex his locis argumenta ſumemus? C. P. Immo uero ſcrutabimur, & quæremus ex omnibus, ſed adhibebimus iudiciũ, ut leuia ſemper reijciamus, nonnunq̃ etiam communia prætermittamus, & non neceſſaria. C. F. Quoniã de fide reſpondiſti, uolo audire de motu. C. P. Loco tu q̃dẽ quæris, ſed planius quod uis explicabitur, cũ ad orationis ipſius, quæſtionumq; rationẽ uenero. C. F. Quid ſeq̃tur igitur? C. P. cũ inueneris collocare, cuius in infinita quæſtione ordo eſt idẽ ferè, quem expoſui locorum. In definita autem adhibẽda ſunt illa etiã, quæ ad motus animorũ p̃tinent. C. F. Quomodo igitur iſta explicas? C. P. Habeo communia præcepta fidẽ faciendi, & commouendi. Quoniam fides eſt firma opinio, motus autem, animi incitatio, aut ad uoluptatem, aut ad moleſtiã, aut ad metum, aut ad cupiditatem, tot enim ſunt motus genera, partes plures generũ ſingulorũ, omnem collocationem ad finẽ accommodo quæſtionis, nam eſt in propoſito finis, fides, in cauſa, & fides, & motus. Quare cũ de cauſa dixero, in qua eſt propoſitum, de utroq; dixero. C. F. Quid habes igitur de cauſa dicere? C. P. Auditorũ eã genere diſtingui. Nam aut auſcultator eſt modo, q̃ audit, aut diſceptator, ideſt rei, ſententiæq; moderator, ita ut delectetur, aut ſtatuat aliq̃d. Statuit autẽ aut de præteritis, ut iudex, aut de futuris, ut ſenatus, ſic tria ſunt genera, iudicij, deliberationis, exornationis, quæ, quia in laudatiões maxime confertur, propriũ habet iam ex eo nomen. C. F. Quas res ſibi proponet in iſtis tribus generibus orator? C. P. Delectationẽ in exornatione, in iudicio aut ſæuitiã, aut clementiã iudicis, in ſuaſione autẽ, aut ſpem, aut reformidationẽ deliberantis. C. F. Cur igitur exponis hoc loco genera controuerſiarũ? C. P. Vt rationem collocandi ad finẽ cuiuſq; accommodẽ.

C. F. Quonã tandẽ modo? C. P. Quia q̃bus in orationibus delectatio finis eſt, uarij ſunt ordines collocãdi. Nã aut temporũ ſeruãtur gradus, aut generũ diſtributiones, aut à minoribus ad maiora aſcendimus, aut à maioribus ad minora delabimur, aut hæc inæquabili uarietate diſtinguimus, cũ parua magnis, ſimplicia cõiunctis, obſcura dilucidis, læta triſtibus, incredibilia probabilibus inteximus, quæ in exornationẽ cadunt oĩa. C. F. Quid in deliberatione, q̃d ſpectas?

C. P. Principia, uel non longa, uel ſæpe nulla, ſunt enim ad au-

diendum,

diendum, qui deliberant sua causa parati, nec multum sanè sæpe narrandum est, est enim narratio præteritarum rerum, aut præsentium, suasio autem futurarum. Quare ad fidem, & ad motum adhibenda est omnis oratio. C.F. Quid in iudicijs, quæ est collocatio? C.P. Non eadem accusatoris, & rei, quod accusator rerum ordinem prosequitur, & singula argumenta quasi hasta in manu collocata uehementer proponit, concludit acriter, confirmat tabulis, decretis, testimonijs, accuratiusq; in singulis commoratur, perorationisq; præceptis, quæ ad incitandos animos ualent, & in reliqua oratione paululum digrediens de cursu dicendi, utitur, & uehementius in perorando, est enim propositum, ut iratum efficiat iudicem. C.F. Quid faciendũ est contra, reo? C.P. Omnia longe secus, sumenda principia ad beneuolentiam conciliandam. Narrationes aut amputãdæ, quæ lædũt, aut relinquendæ, si totæ sunt molestæ. Firmamenta ad fidem posita, aut per se diluenda, aut obscurãda, aut digressionibus obruenda, perorationes autem ad misericordiam conferendæ. C.F. Semper'ne igitur ordinem collocandi, quem uolumus, tenere possumus? C.P. Nó sanè, nam auditorum aures moderantur oratori prudenti, & prouido, & quod respuunt, immutandum est. C.F. Expone deinceps, quæ ipsius orationis, uerborumq; præcepta sunt. C.P. Vnum igitur genus est eloquendi sua sponte fusum, alterum uersum, atq; mutatum. Prima uis est in simplicibus uerbis, in coniunctis secunda. Simplicia inuenienda sunt, coniuncta collocanda sunt, & simplicia uerba partim natiua sunt, partim repta. Natiua ea, quæ significata sunt sensu. Reperta, quæ ex his facta sunt, et nouata aut similitudine, aut imitatione, aut inflexione, aut adiunctione uerborum, atq; etiam est hæc distinctio in uerbis, altera natura, tractatione altera. Natura, ut sint alia consonantiora, grauiora, leuiora, & quodammodo nitidiora, alia contra. Tractatione autem, cum aut propria sumuntur rerũ uocabula, aut addita ad nomen, aut noua, aut prisca, aut ab oratore modificata, & inflexa quodammodo, qualia sunt ea, quæ transferũtur, aut immutantur, aut ea, quibus tanquam abutimur, aut ea, quæ obscuramus, quæ incredibiliter tollimus, quæq; mirabilius, quã sermonis consuetudo patitur, ornamus. C.F. Habeo de simplicibus uerbis, nunc de coniunctione quæro. C.P. Numeri quidam sunt in coniunctione seruandi, consecutioq; uerborum. Numeros, aures ipsæ metiuntur, ne aut non compleas uerbis, quod proposueris, aut redundes. Consecutio autem ne generibus, numeris, temporibus, personis, casibus perturbetur oratio. Nam ut in simplicibus uerbis, quod

non est latinum, sic in coniunctis, quod non est consequens, uituperādum est. Cōmunia autem simplicium, coniunctorumq; sunt hæc qnq; quasi lumina, dilucidum, breue, probabile, illustre, suaue. Dilucidum fit usitatis uerbis, proprijs, dispositis aut circunscriptione cōclusa, aut intermissione, aut concisione uerborum. Obscurum autem aut longitudine, aut contractione orationis, aut ambiguitate, aut īflexione, atq; immutatione uerborum. Breuitas autem conficitur simplicibus uerbis, semel unaquaq; re dicenda, nulli rei, nisi ut dilucide dicas, seruiēdo. Probabile autem genus est orationis, si non nimis est cōptum, atq; expolitum, si est authoritas, & pondus in uerbis, si sententiæ uel graues uel aptæ opinionibus hominum, et moribus. Illustris autē oratio est, si & uerba grauitate delecta ponuntur, ac translata, et superlata, & ad nomen adiuncta, & duplicata, & idem significantia, atq; ab ipsa actione, atq; imitatione rerum non abhorrentia. Est.n. hæc pars orationis, quæ rem constituat penè ante oculos, is enim maxime sensus attingitur, sed cæteri tamen, et maxime mens ipsa moueri potest. sed quæ dicta sunt de oratione dilucida, cadunt in hanc illustrē omnia, est enim plus aliquanto illustre, quā illud dilucidum. altero fit, ut intelligamus, altero uero, ut uidere uideamur. Suaue autem genus erit dicendi, primum elegantia, & iucunditate uerborum sonātium, & lenium, deinde coniunctione, quæ neq; asperos habeat concursus, neq; disiunctos, atq; hiantes, et sit circunscripta non lōgo anfractu, sed ad spiritum uocis apto, habeatq; similitudinem, æqualitatemq; uerborum, tum ex contrarijs sumpta uerbis crebra crebris, paria paribus respondeant, relataq; ad idem uerbum, et geminata, atq; duplicata, uel etiam sæpius iterata ponantur, constructioq; uerborū tum coniūctionibus copuletur, tum dissolutionibus relaxetur. Fit etiā suauis oratio, cum aliquid aut inuisum, aut inauditum, aut nouū dicas. Delectat enim qcquid est admirabile, maximeq; mouet ea, quæ motum aliquem animi miscet, oratio, quæq; significat oratoris ipsius amabiles mores, qui exprimuntur aut significando iudicio ipsius ex animo humano, ac liberali, aut inflexione sermonis, cum aut augendi alterius, aut minuendi sui causa, alia dici ab oratore, alia existimari uidentur, idq; comitate fieri magis, quā uanitate. Sed multa sunt suauitatis præcepta, quæ orationem aut magis obscuram, aut minus probabilem faciunt. Itaque etiam hoc loco nobis est ipsis, quid causa postulet, iudicandum. C.F. Reliquum est igitur, ut dicas de conuersa oratione, atque mutata. C.P. Est itaq; id genus totum situm in commutatione uerborum, quæ simplicibus in uerbis ita tra-

ctatur,

ctatur, ut aut ex uerbo dilatetur, aut in uerbum contrahatur oratio. Ex uerbo, cum aut proprium, aut idem significans, aut factum uerbum in plura uerba deducatur. Ex oratione, cum aut definitio ad unum uerbum reuocatur, aut assumpta uerba remouentur, aut in circuitus diriguntur, aut in coniuctione fit unum uerbum ex duobus. In coniunctis autem uerbis triplex adhiberi potest commutatio, non uerborum, sed ordinis tantummodo, ut cum semel dictum sit directe, sicut natura ipsa tulerit, inuertatur ordo, & idem quasi sursum uersus, retroq; dicatur, deinde idem inter se, atque permiste. Eloquendi autem exercitatio maxime in hoc toto conuertendi genere uersatur. C.F. Actio igitur sequitur, ut opinor.

C.P. Est ita, quæ quidem oratori & cum rerum, & cum uerborum momentis commutanda maxime est. Facit enim & dilucidã orationem, & illustrem, & probabilem, & suauem, non uerbis, sed uarietate uocum, motu corporis, uultu, quæ plurimũ ualebunt, si cum orationis genere consentient, eiusq; uim, ac uarietatem subsequẽtur.

C.F. Nunquid nam de oratore ipso restat? C.P. Nihil sane praeter memoriam, quæ est gemina literaturæ quodammodo, et ĩ dissimili genere persimilis. Nam ut illa constat ex notis literarum, & ex eo, in quo imprimuntur illæ notæ, sic confectio memoriæ tanquam cera locis utitur, & in his imagines, ut literas collocat.

C.F QVONIAM igitur uis oratoris omnis exposita est, qd habes de orationis præceptis dicere? C.P. Quatuor esse eius partes, quarum prima, & postrema ad motum animi ualet, is enim initijs est, & perorationibus concitandus. Secunda narratio, et tertia cõfirmatio fidem facit orationi. Sed amplificatio quanquam habet proprium locum, sæpe etiam primum, postremum quidẽ fere semper, tamen reliquo in cursu orationis adhibenda est, maximeq; cum aliquid aut confirmatum est, aut reprehensum. Itaque ad fidem quoq; uel plurimum ualet. Est enim amplificatio uehemens quædã argumentatio, ut illa docendi causa sit, hæc commouendi. C.F. Perge igitur ordine quatuor mihi istas partes explicare. C.P. Faciã, & a principijs primũ ordiar. Quæ quidẽ ducuntur, aut ex psonis, aut ex rebus ipsis. Sumuntur autem trium rerum gratia, ut amice, ut intelligenter, ut attente audiamur. Quorũ primus locus est in personis, nostris, disceptatorum, aduersariorum, e quibus initia beneuolentiæ conciliandæ comparantur, aut meritis nostris, aut dignitate, aut aliquo genere uirtutis, & maxime liberalitatis, officij, iusti-

tiæ, fidei, contrarijsq; rebus in aduersarios conferendis, & cum ijs,
qui disceptant aliqua coniunctionis aut causa, aut spe significanda, et
si in nos aliquod odiũ, offensio'ue collata sit, tollenda ea, minuẽda'ue,
aut diluendo, aut extenuando, aut compensando, aut deprecando.

Intelligenter autem ut audiamur, et attente, à rebus ipsis ordien=
dum est. Sed facillime auditor discit, et quid agatur intelligit, si com-
plectare à principio genus, naturamq; causæ, si definias, si diuidas,
si neq; prudentiam eius impedias confusione partium, nec memoriam
multitudine, quæq; mox de narratione dilucida dicentur, eadem etiã
huc poterunt recte referri. Vt attente autem audiamur, trium re
rum aliqua consequemur. Nam aut magna quædam proponemus, aut
necessaria, aut coniuncta cum ipsis, apud quos res agetur. Sit autem
hoc etiam in præceptis, ut siquando tempus ipsum, aut res, aut locus,
aut interuentus alicuius, aut interpellatio, aut ab aduersario dictũ
aliquod, & maxime in perorando dederit occasionem nobis aliquã,
ut dicamus aliquid ad tempus apte, ne derelinquamus, & quæ suo
loco de amplificatione dicemus, multa ex his poterunt ad principio
rum pr.ecepta transferri. C.F. Quid in narratione? quæ tan-
dem conseruanda sunt? C.P. Quoniam narratio est rerum ex
plicatio, & quædam quasi sedes, ac fundamentum constituendæ fi-
dei, ea sunt in ea seruanda maxime, quæ etiã in reliquis ferè dicẽ
di partibus, quæ partim sunt necessaria, partim sunt assumpta ad
ornandum. Nam ut dilucide, probabiliterq; narremus, necessarium
est, sed assumimus etiam suauitatem. ergo ad dilucide narrandum ea
dem illa superiora explicandi, & illustrandi præcepta repetemus, in
quibus est breuitas, eaq; sæpissime in narratione laudatur, de qua su
pra dictum est. Probabilis autem erit, si personis, si temporibus, si lo=
cis ea, quæ narrabuntur, consentient, si cuiusque facti, et euenti causa
ponetur, si testata dici uidebuntur, si cum hominum opinione, autho
ritate, si cum lege, cum more, cum religione coniũcta, si probitas nar
rantis significabitur, si antiquitas, si memoria, si orationis ueritas, &
uitæ fides. Suauis autem narratio est, quæ habet admirationes, expe
ctationes, exitus inopinatos, si interpositos motus animorum, colloquia
personarum, dolores, iracundias, metus, lætitias, cupiditates. sed iam
ad reliqua pergamus. C.F. Nempe ea sequuntur, quæ ad faciẽ
dam fidem pertinent. C.P. Ita est, quæ quidem in confirmatio
nem, et in reprehẽsionem diuidũtur. Nã in confirmando, nostra pro
bare uolumus, in reprehẽdẽdo redarguere cõtraria. Quoniã igitur
omne,

omne, quod in controuersiam uenit, id aut sit, nec'ne sit, aut quid sit, aut quale sit quæritur. In primo coniectura ualet, i altero definitio, in tertio ratio. C.F. Teneo istam distributionem. Nunc coniecturæ locos quæro. C.P. In uerisimilibus, & in proprijs rerū notis posita est tota. Sed appellemus docendi gratia uerisimile, qđ plerunq; ita fiat, ut adolescentiam procliuiorem esse ad libidinem. Propriæ autem notæ argumentum, quod nunquam aliter fit, certumq; declarat, ut fumus ignem. Verisimilia reperiūtur ex partibus, et quasi mēbris narrationis. ea sunt in personis, in locis, in tēporibus, in factis, in euētis, in rerū ipsarum, negotiorumq; naturis. In personis, naturæ primum spectantur, ualetudinis, figuræ, uirium, ætatis, marium, fœminarū, atq; hæc quidem in corpore. Animi autem aut quemadmodum affecti sunt, uirtutibus, uitijs, artibus, inertijs, aut quemadmodū commoti, cupiditate, metu, uoluptate, molestia, atq; hæc quidem in natura spectantur. In fortuna, genus, amicitiæ, liberi, propinqui, affines, opes, honores, potestas, diuitiæ, libertas, & ea, quæ sunt ijs contraria. In locis autē et illa naturalia maritimi, an remoti à mari, plani, an mōtuosi, leues, an asperi, salubres, an pestilētes, opaci, an aprici, et illa fortuita, culti, an inculti, celebres, an deserti, coædificati, an uasti, obscuri, an rerū gestarū uestigijs nobilitati, consecrati, an profani. In temporibus autem præsentia, & præterita, & futura cernuntur. In his ipsis, uetusta, recentia, istantia paulo post, aut aliquādo futura. Insunt etiam in temporibus illa, quæ tēporis quasi naturā notāt, ut hyems uer, æstas, autumnus, aut anni tēpora, ut mensis, ut dies, ut nox, hora, tempestas, quæ sunt naturalia. Fortuita autem sacrificia, festi dies, nuptiæ. Iam facta, & euentus, aut consilij sunt, aut imprudentiæ, quæ est aut in casu, aut in quadam animi permotione. Casu cū aliter acci dit, ac putatū sit. Permotione, cū aut obliuio, aut error, aut metus, aut aliqua cupiditatis causa permouit. Est etiā in imprudētia necessitas ponenda. Rerum autem bonarum, et malarum tria sunt genera. Nam aut in animis, aut in corporibus, aut extra esse possunt. Huius igitur materiæ ad argumentum subiectæ perlustrandæ animo partes erunt omnes, et ad id, quod agetur, ex singulis coniectura capienda. Est etiam genus argumentorum aliud, quod ex facti uestigijs sumutur, ut telum, cruor, clamor editus, titubatio, permutatio coloris, oratio inconstans, tremor, et eorum aliquid, quod sensu percipi possit, etiam si præparatum aliquid, si communicatum cum aliquo, si postea uisum, auditum, indicatum. Verisimilia autem partim singula mouent suo pondere, partim, etiamsi uidentur esse exigua per se, multum tamen,

cum sunt coacervata, proficiunt. Atq; in his uerisimilibus insunt nō
nunquam etiam certæ rerum, & propriæ notæ, maximam autem fa
cit fidem ad similitudinem ueri, primum exemplum, deinde intro-
ducta rei similitudo, fabula etiam nonnunquam, etsi sit incredibilis,
tamen homines cōmouet. C.F. Quid definitionis? quæ ratio est,
& quæ uia? C.P. Non dubium est id quidem, quin definitio ge
nere declaretur, et proprietate quadam, aut etiam communium fre=
quentia, ex quibus proprium quid sit eluceat. Sed quoniam de pro-
prijs oritur plerunq; magna dissensio, definiendum est sæpe ex cōtra
rijs, sæpe etiam ex dissimilibus, sæpe ex paribus. Quamobrem de-
scriptiones quoq; sunt, in hoc genere sæpe aptæ, et enumeratio con=
sequentium, in primisq; commouet explicatio uocabuli, ac nominis.

C.F. Sunt exposita iā ferè ea, quæ de facto, quæq; de facti ap
pellatione quæruntur. Nempe igitur ea restant, quæ, cum factum cō
stet, & nomen, qualia sint uocatur in dubium. C.P. Est ita, ut
dicis. C.F. Quæ sunt igitur in eo genere partes? C.P. Aut
iure factum depellitur, aut ulciscendi doloris gratia, aut pietatis, aut
pudicitiæ, aut religionis, aut patriæ nomine, aut deniq; necessitate, in
scitia, casu. Nam quæ motu animi, & perturbatione facta sine ratio=
ne sunt, ea defensionem contra crimen, in legitimis iudicijs non ha=
bent, in liberis disceptationibus habere possunt. hoc ĩ genere, in quo
quale sit quæritur, ex controuersia iure, & rectè'ne actum sit quæri
solet, quorum disputatio ex locorum descriptione sumenda est. C.F.
Age sis ergo, quoniam in confirmationem, et reprehensionem diuise-
ras orationis fidem, et dictum de altero est, expone nunc de repre-
hendendo. C.P. Aut totum est negandum, quod in argumenta-
tione aduersarius sumpserit, si fictum, aut falsum esse possis dicere,
aut redarguenda ea, quæ pro uerisimilibus sumpta sunt. Primū du-
bia sumpta esse pro certis. deinde etiam in perspicue falsis eadē pos
se dici, tum ex ijs, quæ sumpserint, non effici, quæ uelint. Accedere au
tem oportet ad singula, sic uniuersa frangentur. Commemoranda sunt
etiam exempla, quibus simili in disputatione creditum non sit, cōque
renda conditio cōmunis periculi, si ingenijs hominum criminosorum
sit exposita uita innocentium. C.F. Quoniam unde inueniun-
tur, quæ ad fidem pertinent, habeo, quemadmodum in dicendo singu
la tractentur expecto. C.P. Argumentationem quærere uideris,
quæ est argumenti explicatio, quæ sumpta ex ijs locis, qui sunt expo=
siti, conficienda, et distinguenda dilucide est. C.F. Planè istuc
ipsum desydero. C.P. Est ergo (ut supra dictum est) explicatio

argumenti argumentatio,ſed ea conficitur,cum ſumpſeris aut non du
bia,aut probabilia,ex quibus id efficias,qđ aut dubiũ,aut minus pro
babile per ſe uidetur. Argumentandi autẽ duo ſunt genera, quorũ
alterũ ad fidem directo ſpectat. Alterũ ſe inflectit ad motũ. Dirigitur
cũ propoſuit aliquid,quod probaret,ſumpſitq́; ea,q̄bus uteretur,atq;
his confirmatis,ad propoſitũ ſeſe rettulit,atq; concluſit. Illa autẽ alte
ra argumentatio,quaſi retro,et contra prius ſumit,quæ uult, eáq;
confirmat. deinde id,qđ proponendũ fuit,permotis animis iacit ad ex
tremũ. Eſt autẽ illa uarietas in argumentando, & non iniucunda
diſtinctio,ut cũ interrogamus nos metipſos,aut ꝑcunctamur,aut im=
peramus,aut optamus,quæ ſunt cũ alijs cõpluribus ſententiarũ or-
namenta. Vitare autem ſimilitudinẽ poterimus non ſemper à propo
ſito ordientes,etſi non omnia confirmádo diſputabimus,breuiterq́; in
terdũ,quæ erunt ſatis aperta,ponemus. quodq́; ex his efficietur,ſi id
apertũ ſit,non habebimus neceſſe ſemper concludere. C. F. Quid
illa,quæ ſine arte appellantur,quæ iãdudũ aſſumpta dixiſti,ecquo=
nã modo,ecquonã loco artis indigent? C. P. Illa uero indigẽt,et nec
eo dicuntur ſine arte,qđ ita ſunt,ſed qđ ea nõ parit oratoris ars,ſed
foris ad ſe delata,tamen arte tractat,et maxime in teſtibus. Nã de
toto genere teſtiũ,quã id ſit infirmũ,ſæpe dicendũ eſt,et argumenta
rerũ eſſe propria,teſtimonia uoluntatũ. utendumq́; eſt exẽplis,q̄bus
teſtibus creditũ non ſit,et de ſingulis teſtibus,ſi natura uani,ſi leues,ſi
cũ ignominia,ſi ſpe,ſi metu,ſi iracũdia,ſi miſericordia impulſi,ſi præ
mio,ſi gratia adducti,cõparandiq́; ſuperiore cũ authoritate teſtiũ,q̄
bus tamen creditũ non ſit. Sæpe etiá quæſtionibus reſiſtendũ eſt. quod
et dolorẽ fugientes multi in tormentis ementiti perſæpe ſunt, moriq́;
maluerunt falſum fatendo,quã inficiãdo,dolere. multi etiã ſuã uitã
neglexerũt,ut eos qui his cariores,quã ipſi ſibi eſſent,liberarẽt. Alij
autem aut natura corporis,aut conſuetudine dolendi,aut metu ſup-
plicij,aut mortis,uim tormentorũ ꝑtulerunt. Alij ementiti ſunt in eos,
quos oderant. atq; hæc exẽplis firmanda ſunt. Neq; eſt obſcurũ,quin,
quoniã in utraq; parte ſunt exẽpla,et itẽ ad coniecturã faciendã lo
ci,in contrarijs contraria ſint ſumenda. atq; etiã incurrit alia quædã
in teſtibus,et in quæſtionibus ratio. Sæpe.n.ea,quæ dicta ſunt,ſi aut
ambigue,aut inconſtanter,aut incredibiliter dicta ſunt,aut etiã ali-
ter ab alio dicta,ſubtiliter reprehenduntur. C. F. Extrema tibi
pars reſtat orationis,quæ poſita in perorando eſt,de qua ſanè uelim
audire. C. P. Facilior eſt explicatio perorationis. Nã eſt diuiſa
in duas ꝑtes,amplificationẽ et enumerationẽ. Augẽdi autẽ et hic eſt

proprius locus in perorando, & in cursu ipso orationis declinationes ad amplificandum dantur confirmata re aliqua, aut reprehensa. Est igitur amplificatio grauior quædam affirmatio, quæ motu animorum conciliet in dicendo fidem. ea & uerborum genere conficitur, et rerum. Verba ponenda sunt, quæ uim habeant illustrãdi, nec ab usu sint abhorrentia, grauia, plena, sonantia, iuncta, ficta, cognominata, non uulgata, superlata, in primisq; translata, nec in singulis uerbis, sed in continentibus soluta, quæ dicuntur sine coiunctione, ut plura uideantur. Augent etiam relata uerba, iterata, duplicata, & ea, quæ ascendunt gradatim ab humilioribus uerbis ad superiora. omninoq; semper quasi naturalis, et non explanata oratio, sed grauibus referta uerbis, ad augendum accommodatior, hæc igitur in uerbis, quibus actio uocis, uultus & gestus congruens, & apta ad animos permouẽdos accommodata est. Sed & in uerbis, & in actione causa erit tenẽda, & pro re agenda. Nam hæc, quia uidentur perabsurda, cum grauiora sunt, quàm causa, diligenter ferè, quid quenq; deceat iudicandum est. Rerum amplificatio sumitur eisdem locis omnibus, quibus illa, quæ dicta sunt ad fidem, maximeq; definitiones ualent conglobatæ, & consequentium frequentatio, & contrariarum, & dissimilium, & inter se pugnantium rerum conflictio, & causæ, & ea quæ sunt de causis orta, maximeq; similitudines, & exempla, fictæ etiam personæ, muta deniq; loquãtur, omninoq; ea sunt adhibenda, si causa patitur, quæ magna habentur, quorum est duplex genus. Alia enim magna natura uidẽtur, alia usu. Natura, ut cœlestia, ut diuina, ut ea, quorũ obscuræ causæ, ut in terris, mundoq; admirabilia quæ sunt, ex quibus, similibusq;, si attendas ad augendũ, permulta suppetunt. Vsu, quæ uidentur hominibus aut prodesse, aut obesse uehementius, quorum sunt genera ad amplificandũ tria. Nam aut caritate mouentur homines, ut deorum, ut patriæ, ut parentũ, aut amore, ut fratrum, ut coniugum, ut liberorum, ut familiariũ, aut honestate, ut uirtutũ, maximeq; earũ, quæ ad communionem hominum, et liberalitatẽ ualent. Ex ijs et cohortationes sumuntur ad ea retinenda, et in eos à qbus ea uiolata sunt, odia incitãtur, et miseratio nascitur. Proprius locus augendi in ijs rebus aut amissis, aut amittendi periculo. Nihil est enim tã miserabile, quàm ex beato miser. et hoc totũ quidem moueat, si bona ex fortuna qs cadat, & à quorum caritate diuellatur, quæ amittat, aut amiserit, in quibus malis sit, futurusue sit, exprimatur breuiter. Cito enim arescit lacryma, præsertim in alienis malis. Nec quicquam in amplificatione nimis enucleandum est,

minuta est enim omnis diligentia, hic autem locus grandia requirit. Illud iam est iudicij, quo quaq; in causa genere utamur augendi. In illis enim causis, quæ ad delectationem exornantur, ij loci tractandi sunt, qui mouere possunt expectationem, admirationem, uoluptatem. In cohortationibus autem bonorum, ac malorum enumerationes, & exempla ualent plurimum. In iudicijs, accusatori ferè, quæ ad iracundiam, reo plerunq;, quæ ad misericordiam pertinent. Nonnunquam tamen accusator misericordiá mouere debet, & defensor iracundiam. Enumeratio reliqua est, nónunquam laudatori, suasori nó sæpe, accusatori sæpius, quàm reo necessaria. Huius ipsa tẽpora duo sunt, si aut memoriæ diffidas eorũ, apud quos agas, uel interuallo temporis, uel longitudine orationis, aut frequentatis firmamentis orationis, & breuiter expositis, uim est habitura causa maiorẽ. Et reo rarius utendum est, quod ponenda sunt contraria, quorũ dissolutio in breuitate latebit, aculei pungent. Sed erit in enumeratione uitandũ, ne ostentatio memoriæ suscepta, uideatur esse puerilis. Id effugiet, q non omnia minima repetet, sed breuia singula attingens, pondera rerum ipsa comprehendet. C. F. Quoniam & de ipso oratore, et de oratione dixisti, expone eum mihi nunc, quẽ ex tribus extremum proposuisti quæstionis locũ. C. P. duo sunt, ut initio dixi, quæstionũ genera, quorum alterum finitum temporibus, et personis controuersiã causam appello. alterum infinitum, nullis neq; personis, neq; temporibus notatum, propositum uoco. Sed est consultatio quasi pars causæ quædam, & controuersiæ. inest enim infinitum in definito, & ad illud tamen referuntur omnia. Quamobrem prius de proposito dicamus, cuius genera sunt duo. Cognitionis alterum, eius scientia est finis, ut ueri'ne sint sensus. alterum actionis, quod refertur ad efficiendum quid, ut si quæratur, quibus officijs amicitia colenda sit. Rursus superioris genera sunt tria. Sit nec'ne. quid sit. quale sit. Sit nec'ne, ut ius in natura sit, an in more. Quid autem sit, sit'ne ius id, quod maiori parti sit utile. Quale autẽ sit, iuste uiuere sit nec'ne utile. Actionis autem duo sunt genera. Vnum ad persequendũ aliquid, aut declinandum, ut quibus rebus adipisci gloriam possis, aut quomodo inuidia uitetur. Alterum, quod ad aliquod commodum, usumq; referatur, ut quemadmodum sit resp. administranda, aut quemadmodum in paupertate uiuendũ. Rursus autem ex cognitionis consultatione, ubi sit, nec'ne sit, aut fuerit, futurum'ue sit quæritur, unum genus est quæstionis, possit'ne aliquid effici, ut cum quæritur ecquisnam pfecte sapiens esse possit. Alterum, quemadmodum quicq; fiat, ut quonã

pacto uirtus pariatur, natura'ne, an ratione, an usu. Cuius generis sunt omnes, in qbus ut in obscuris, naturalibus'q; quæstionibus causæ, rationes'q; rerum explicantur. Illius autem generis, in quo quid sit id, de quo agitur, quæritur, duo sunt genera, quorum in altero disputandū est, aliud an idem sit, ut pertinacia, & pseuerantia. In altero autem descriptio generis alicuius, et quasi imago exprimenda est, ut qualis sit auarus, aut qd sit superbia. Tertio autē in genere, in quo quale sit quæritur, aut de honestate, aut de utilitate, aut de æquitate dicendum est. De honestate sic, ut honestum'ne sit pro amico periculum, aut inuidiam subire. De utilitate autem sic, ut sit'ne utile in rep. administranda uersari. De æquitate uero sic, ut sit'ne æquum amicos cognatis anteferre. Atq; in hoc eodem genere, in quo quale sit, quæritur, exoritur aliud quoddam disputandi genus. Non enim simpliciter solū quæritur, quid honestum sit, quid utile, quid æquum, sed etiā ex comparatione, quid honestius, quid utilius, quid æquius, atq; etiam quid honestissimum, quid utilissimū, quid æquissimum. cuius generis illa sunt, quæ præstantissima sit dignitas uitæ. atq; ea quidem, quæ dixi, cognitionis sunt omnia. Restant actionis, cuius alterū est præcipiendi genus, quod ad rationem officij pertinet, ut quēadmodum colendi sint parentes, alterum autem ad sedandos animos, et oratione sanandos, ut in consolandis mœroribus, ut in iracundia comprimenda, aut in timore tollendo, aut in cupiditate minuenda, cui q̄dem generi contrarium est disputandi genus ad eosdem illos animi motus, quod in amplificanda oratione sæpe faciendū est, uel gignendos, uel concitandos. Atq; fere hæc est partitio consultationum.

C. F. Cognoui, sed quæ ratio est in his inueniendi, & disponendi requiro. C. P. Quid tu aliam'ne censes, & non eandem esse, quæ est exposita, ut ex eisdem locis ad fidem, & ad inueniendum ducantur omnia? Collocandi autem quæ est exposita in alijs ratio eadē huc transfertur. Cognita igitur omni distributione propositarum consultationum, controuersiarum causarum genera restant omnino. Et earum quidem forma duplex est, quorū altera delectationem sectatur aurium, alterius ut obtineat, probet, et efficiat, quod agit, omnis est suscepta contentio. Itaq; illud superius exornatio dicitur, quod cū latum genus esse potest, sane'q; uarium, unum ex eo delegimus, quod ad laudandos claros uiros suscepimus, & ad improbos uituperandos. Genus enim nullum est orationis, quod aut uberius ad dicendū, aut utilius ciuitatibus esse possit, aut in quo magis orator in cognitione uirtutum, uitiorum'q; uersetur. Reliquum autem genus causarū,

aut in prouisione posteri temporis, aut in præteriti disceptatione uersatur, quorum alterum deliberationis est, alterū iudicij. Ex qua partitione tria genera causarū extiterunt. Vnum, quod à meliori parte laudationis est appellatum, deliberationis alterum, tertium iudiciorum. quamobrem de primo primum, si placet, disputemus. C.F. Mihi uero placet. C.P. Ac laudandi, uituperandiq; rationes, quæ non ad bene dicendum solum, sed etiam ad honeste uiuendū ualent, exponam breuiter, atq; à principijs exordiar & laudandi, & uituperandi. Omnia enim sunt profecto laudanda, quæ coniuncta cum uirtute sunt, & quæ cum uitijs uituperanda. Quamobrē finis alterius est honestas, alterius turpitudo. Conficitur autem genus hoc dictionis, narrādis, exponendisq; factis, sine ullis argumentationibus ad animi motus leniter tractandos magis, quàm ad fidem faciendā, aut confirmandā accommodate. Non enim dubia firmantur, sed ea, quæ certa, aut pro certis posita sunt, augentur. Quamobrem ex ijs, quæ ante dicta sunt, & narrandi, & augendi præcepta repetentur. Et quoniam in his causis omnis ratio ferè ad uoluptatem auditoris, & ad delectationem refertur, utendum erit his in oratione singulorum uerborū insignibus, quæ habent plurimum suauitatis, idest ut factis uerbis, aut uetustis, aut translatis frequenter utamur, & in ipsa constructione uerborum, ut paria paribus, & similia similibus sæpe referantur, ut contraria, ut geminata, ut circumscripta numerose non ad similitudinem uersuum, sed ad explendum aurium sensum, apto quasi quodam uerborum modo. Adhibendaq; frequentius etiam illa ornamenta rerum sunt, siue quæ mirabilia, nec opinata, siue significata monstris, prodigijs, oraculis, siue quæ uidebuntur ei, de quo agimus, accidisse diuina, atque fatalia. omnis enim expectatio eius, qui audit, & admiratio, & improuisi exitus habent aliquam in audiendo uoluptatem. Sed quoniam in tribus generibus bona, mala'ue uersantur, externis, corporis, & animi. prima sunt externa, quæ ducuntur à genere, quo breuiter, modiceq; laudato, aut si erit infame prætermisso, si humile uel præterito, uel ad augendam eius, quem laudas, gloriam tacito, deinceps, si res patiatur, de fortunis erit, & facultatibus dicendum, postea de corporis bonis, in quibus quidem, quæ uirtutem maxime significat, facillime forma laudatur. Deinde est ad facta ueniendum, quorum collocatio triplex est, aut enim temporum seruandus est ordo, aut in primis recentissimum quodq; dicendum, aut multa, & uaria facta in propria uirtutum genera sunt dirigenda. Sed hic locus uirtutum, atq; uitiorum

latiſſime patens. ex multis, & uarijs diſputationibus nunc in quan=
dam anguſtam, et breuem cõcludetur. Eſt igitur uis uirtutis duplex.
aut enim ſcientia cernitur uirtus, aut actione. Nam quæ prudentia,
quæ calliditas, quǽq; grauiſſimo nomine ſapiētia appellatur, hæc ſciē
tia pollet una. quæ uero moderandis cupiditatibus, regendisq́; animi
motibus laudatur, eius eſt munus in agendo, cui temperantiæ nomē
eſt. Atq; illa prudentia in ſuis rebus domeſtica, in publicis ciuilis ap-
pellari ſolet. Temperantia autem in ſuas itidem res, & in cõmunes
diſtributa eſt, duobusq́; modis in rebus commodis diſcernitur. & ea,
quæ abſunt, non expetendo, & ab ijs, quæ in poteſtate ſunt, abſtinen
do. In rebus autem incommodis eſt itidem duplex. Nam quæ uenie
tibus malis obſtat fortitudo, quæ quod iam adeſt, tolerat, & perfert,
patientia nominatur. Quæ autem hæc uno genere cõplectitur, ma=
gnitudo animi dicitur, cuius eſt liberalitas in uſu pecuniæ, ſimulq́;
altitudo animi in capiendis incõmodis, & maxime iniurijs, et omne,
quod eſt eius generis, graue, inſedatum, & turbulētum. In commune
autem quæ poſita pars eſt, iuſtitia dicitur, eáq; erga deos religio, erga
parentes pietas, uulgo autem bonitas, creditis in rebus fides, in mo=
deratione animaduertendi lenitas, amicitia in beneuolentia nomina
tur. Atq; hæ quidem uirtutes cernuntur in agendo. Sunt autem aliæ
quaſi miniſtræ, comitesq́; ſapientiæ, quarũ altera, quæ ſint in diſputā
do uera, atq; falſa, quibusq́; poſitis, quid ſequatur, diſtinguit, & iudi=
cat, quæ uirtus omnis in ratione, ſcientiáq; diſputandi ſita eſt. altera
autem oratoria, nihil enim eſt aliud eloquentia, niſi copioſe loquens
ſapiētia, quæ ex eodē hauſta genere, quo illa, quæ in diſputando, ube
rior eſt, atq; latior, & ad motus animorũ, uulgíq; ſenſus accommoda
tior. Cuſtos uero uirtutum omniũ dedecus fugiēs, laudemq́; maxime
conſequēs uerecundia eſt, atq; hi ſunt quidem ferè quaſi quidã habi=
tus animi ſic affecti, & conſtituti, ut ſint ſinguli inter ſe proprio uir
tutis genere diſtincti, à quibus, ut quæq; res geſta eſt, ita ſit. honeſta ne-
ceſſe eſt, ſummeq́; laudabilis. Sunt autem alij quidam perfecti animi
habitus ad uirtutem, quaſi præculti, & præparati rectis ſtudijs, &
artibus, ut in ſuis rebus, ſtudia literarum, ut numerorũ, ac ſonorũ,
ut menſuræ, ut ſyderum, ut equorũ, ut uenandi, ut armorũ. In com
munibus, propenſiora ſtudia in aliquo genere uirtutis colēdo, aut di
uinis rebus deſeruiēdo, aut parentibus, amicis, hoſpitibus, præcipue,
atq; inſigniter diligēdis, atq; hæc quidem uirtutum, uitiorũ autē ſunt
genera contraria. Cernenda autē ſunt diligenter, ne fallant ea nos
uitia, quæ uirtutē uidentur imitari. Nã et prudentiã malitia, et tem-

perantiã immanitas in uoluptatibus aspernandis, & magnitudinẽ animi superbia in animis extollendis, & despicientia in contemnendis honoribus, & liberalitatem effusio, & fortitudinem audacia imitatur, & pacientiam duritia immanis, & iustitiam acerbitas, & religionem superstitio, & lenitatem mollitia animi, & uerecundiã timiditas, & illam disputandi prudentiam concertatio, captatioq; uerborum, & hanc oratoriam uim inanis quædam profluentia loquendi. Studijs autem bonis similia uidentur ea, quæ sunt in codẽ genere nimia. Quamobrem omnis uis laudandi, uituperandiq; ex his sumetur uirtutum, uitiorumq; partibus. Sed in toto quasi contextu orationis hæc erunt illustranda maxime, quemadmodum quisq; generatus, quemadmodum educatus, quemadmodum institutus, moratusq; fuerit. & siquid cui magnum, aut incredibile acciderit, maximeq; si id diuinitus accidisse potuerit uideri, tum quod quisque senserit, dixerit, gesserit, ad ea, quæ proposita sunt, uirtutum genera accommodabuntur, ex illisq; ijsdem inueniendi locis causæ rerum, & euentus, & cõsequentia requirentur. neque uero mors eorum, quorũ uita laudabitur, silentio præteriri debebit, si modo quid erit animaduertendum, aut in ipso genere mortis, aut in ijs rebus, quæ post mortem erunt cõsecutæ. C. F. Accepi ista, didiciq; breuiter, non solum quemadmodum laudarem alterum, sed etiam quemadmodũ eniterer, ut possem ipse iure laudari. Videamus igitur deinceps in sententia dicenda, quam uiam, & quæ præcepta teneamus. C. P. Est igitur in deliberando finis utilitas, ad quem omnia referuntur in consilio dando, sententiaq; dicenda, ut illa prima sint suasori, aut dissuasori uidenda, quid aut posse fieri, aut non possit, & quid aut necesse sit, aut non necesse. Nam & siquid effici non potest, deliberatio tollitur, quamuis utile sit, & siquid necesse est, necesse autẽ id est, sine quo salui, liberiue esse non possumus, id est reliquis & honestatibus in ciuili ratione, & commodis anteponendum. Cum autem quæritur, qđ fieri possit, uidendum etiam est, quàm facile possit. Nam quæ perdifficilia sunt, perinde habenda sæpe sunt, ac si effici non possint. Et cum de necessitate attendemus, et si aliquid non necessarium uidebitur, uidẽdum tamen erit, quàm sit magnum. Quod enim per magni interest, pro necessario sæpe habetur. Itaq; cum constet hoc genus causarum ex suasione, & dissuasione, suasori proponitur simplex ratio, si & utile est, & fieri potest, fiat. Dissuasori duplex, una, si non utile est, ne fiat, altera, si fieri non potest, nec suscipiatur. Sic suasori utrũq; docendum est, dissuasori alterum infirmare sat est. Quare quoniam

in his uersatur omne consilium duobus, de utilitate ante dicimus, quæ in discernendis bonis, malis'q; uersatur. Bonorum autem partim necessaria sunt, ut uita, pudicitia, libertas, ut liberi, coniuges, germani, parentes. partim non necessaria, quorũ alia sunt per se expetenda, ut ea, quæ sita sunt in officijs, atq; uirtutibus. Alia quod aliquid commodi efficiunt, ut opes, & copiæ. Eorũ autem, quæ propter se expetuntur, partim honestate ipsa, partim commoditate aliqua expetuntur. Honestate, ea, quæ proficiscuntur ab ijs uirtutibus, de quibus paulo ante est dictum, quæ sunt laudabilia ipsa per se. Commoditate autẽ aliqua, quæ sunt in corporis, aut fortunæ bonis expetenda, quorum alia sunt quasi quodãmodo cum honestate coniuncta, ut honos, ut gloria. Alia diuersa, ut uires, forma, ualetudo, nobilitas, diuitiæ, cliẽtelæ. Est etiam quasi quædã materies subiecta honestati, quæ maxime spectatur in amicitijs, amicitiæ autem caritate, & amore cernuntur. Nam cum deorũ, tum parentum, patriæq; cultus, eorum'q; hominum, qui aut sapientia, aut opibus excellunt, ad caritatem referri solet. Coniuges autem, & liberi, & fratres, & alij, quos usus, familiaritas'q; coniunxit, quanquam etiam caritate ipsa, tamen amore maxime continentur. In his igitur rebus cũ bona sint, facile est intellectu, quæ sint contraria. Quod si semper optima tenere possemus, haud sane, quoniam qdẽ ea perspicua sunt, consilio multũ egeremus. Sed qa temporibus, quæ uim habent maximam, persæpe euenit, ut utilitas cum honestate certet, earum'q; rerum contentio plerunque deliberationes efficit, ne aut opportuna propter dignitatem, aut honesta propter utilitatem relinquantur, ad hanc difficultatem explicandam præcepta referamus. Et quoniam non ad ueritatem solum, sed etiam ad opiniones eorum, qui audiunt, accommodanda est oratio, hoc primum intelligamus hominum duo esse genera, alterum indoctum, & agreste, quod anteferat semper utilitatem honestati, alterum expolitum, quod rebus omnibus dignitatẽ anteponat. Itaq; huic generi laus, honor, gloria, fides, iustitia, omnis'q; uirtus, illi autem alteri quæstus, emolumentum, fructus'q; proponitur, atque etiam uoluptas, quæ maxime est inimica uirtuti, boniq; naturam fallaciter imitando adulterat, quam immanissimus quisque acerrime sequitur, neque solum honestis rebus, sed etiam necessarijs anteponit, in suadendo, cum ei generi hominum consiliũ des, sæpe sane laudanda est. Et illud uidẽdũ quanto magis hominis mala fugiant, quàm sequantur bona. Nã neq; honesta tam expetunt, quàm deuitant turpia. Quis enim honorẽ? quis gloriam? quis laudem? quis ullum decus tam unquam expetat, quàm ut

quàm ut ignominiam, infamiam, contumeliam, dedecus fugiat? qua=
rum rerum dolor grauis eſt. Eſt genus hominum ad honeſtatem na=
tum, malo cultu, prauiſq; opinionibus corruptum. Quare in cohor=
tando, atque ſuadendo propoſitum quidē nobis erit illud, ut doce a-
mus, qua ui bona conſequi, malaq; uitare poſſimus. Sed apud homi=
nes bene inſtitutos plurimū de laude, & de honeſtate dicemus, maxi-
meq; ea uirtutum genera tractabimus, quæ in cōmuni hominū uti-
litate tuenda, augendaq; uerſantur. Sin apud indoctos, imperitoſq; di
cemus, fructus, emolumenta, uoluptates, uitationeſq; dolorū proferan
tur, addantur etiam contumeliæ atq; ignominiæ. Nemo enim eſt tam
agreſtis, quem non ſi ipſa minus honeſtas, contumelia tamen, & dede=
cus magnopere moueat. Quare quod ad utilitatē ſpectat, ex ijs, quæ
dicta ſunt, reperietur. Quod autem poſſit effici, nec'ne poſſit, in quo
etiam quàm facile poſſit, quamq; expediat, quæri ſolet, maxime ex
cauſis ijs, quæ quanq; rem efficiant, eſt uidendum. Cauſarum autē
genera ſunt plura. Nam ſunt aliæ, quæ ipſæ conficiunt, aliæ quæ
uim aliquam ad conficiendū afferunt. Itaq; illæ ſuperiores conficien
tes uocentur, hæ reliquæ ponantur in eo genere, ut ſine his confici
non poſſit. Conficiens autem cauſa alia eſt abſoluta, & perfecta per
ſe, alia aliquid adiuuans, & efficiendi ſocia quædam. cuius generis
uis uaria eſt, & ſæpe aut maior, aut minor, ut & illa, quæ maxi-
mā uim habet, ſola ſæpe cauſa dicatur. Sunt autem aliæ cauſæ, quæ
aut propter principium, aut propter exitum conficientes uocantur.
Cum autem quæritur quid ſit optimū factu, aut utilitas, aut ſpes effi
ciendi ad aſſentiendum impellit animos. Et quoniā de utilitate iam
diximus, de efficiendi ratione dicamus. Quo toto genere q̄bus cum,
& contra quos, quo tempore, aut quo loco, aut quibus facultatibus,
armorum, pecuniæ, ſociorum, earum'ue rerum, quæ ad quanq; rem
efficiendam pertinent, poſſimus uti, requirendum eſt. Neq; ſolum ea
ſunt, quæ nobis ſuppetunt, ſed etiam illa, quæ aduerſantur, uidenda.
Et ſi ex contentione procliuiora erunt noſtra, non ſolum effici poſſe,
quæ ſuademus, erit perſuadendum, ſed curandū etiam, ut illa faci=
lia, procliuia, iucunda uideantur. Diſſuadentibus autem aut utilitas
labefactanda eſt, aut efficiendi difficultates efferendæ, neq; alijs ex
præceptis, ſed iiſdem ex ſuaſionis locis. Vterq; uero ad augendū ha=
beat exemplorū, aut recentium, quo notiora ſint, aut ueterū, quo plus
authoritatis habeant, copiam. Maximeq; ſit in hoc genere meditatus,
ut poſſit uel utilia, ac neceſſaria ſæpe honeſtis, uel hæc illis antefer-
re. Ad commouendos autem animos maxime proficient, ſi incitan=

di erunt, huiusmodi sententiæ, quæ ad explendas cupiditates, aut ad odium satiandum, aut ad ulciscendas iniurias pertinebunt. Sin autẽ reprimendi, de incerto statu fortunæ, dubijsq; euentis rerum futurarũ, & retinendis suis fortunis, si erunt secundæ, sin autem aduersæ, de periculo, commonendi. Atq; hi quidẽ sunt perorationis loci. Principia autem in sententijs dicendis breuia esse debebunt. Nõ enim supplex, ut ad iudicem uenit orator, sed hortator, atque author. Quare proponere, qua mẽte dicat, qd uelit, qbus de rebus dicturus sit, debet, hortariq; ad se breuiter dicentẽ audiendũ. Tota autẽ oratio simplex, & grauis, & sententijs debet ornatior esse, q̃ uerbis. C. F. Cognoui iã laudationis, & suasionis locos, nũc quæ iudicijs accõmodata sunt expecto, idq; nobis genus restare unũ puto. C. P. Recte intelligis, atque eius quidem generis finis est æquitas, quæ non simpliciter spectatur, sed ex comparatione nonnunquam, ut cum de uerissimo accusatore disputatur, aut cum hæreditatis sine lege, aut sine testamento petitur possessio, in quibus causis, qd æquius, æquissimum'ue sit, quæritur, quas ad causas facultas petitur argumentationum ex ijs, de qbus mox dicetur, æquitatis locis. Atq; etiam ante iudicium de constituendo ipso iudicio solet esse contentio, cum aut sit'ne actio illi, qui agit, aut iam'ne sit, aut num iam esse desierit, aut illa'ne lege, his'ne uerbis sit actio quæritur, quæ etiam si ante quàm res in iudicium uenit, aut concertata, aut diiudicata, aut confecta non sunt, tamen in ipsis iudicijs permagnum sæpe habent pondus, cum ita dicitur. Plus petisti. Sero petisti. non fuit tua petitio. non à me. non hac lege. non his uerbis. non hoc iudicio. Quarum causarum genus est positum in iure ciuili, quod est in priuatarum, ac publicarum rerum lege, aut more positum, cuius scientia neglecta ab oratoribus plerisq;, nobis ad dicendum necessaria uidetur. Quare de constituendis actionibus, accipiendis, subeundisq; iudicijs, de excipienda iniquitate actionis, de comparanda æquitate, qđ ea ferè generis eius sunt, ut quãquã in ipsum iudicium sæpe dilabantur, tamen ante iudiciũ tractanda uideantur, paululum ea separo à iudicijs, tempore magis agendi, quàm dissimilitudine generis. Nam omnia, quæ de iure ciuili, aut de æquo, & bono disceptantur, cadunt in eam formam, in qua quale quid sit ambigitur, de qua dicturi sumus, quæ in æquitate, & iure maxime consistit. In omnibus igitur causis tres sunt gradus, ex quibus unus aliquis capiendus est, si plures nõ queas ad resistendum. Nam aut ita consistendum est, ut quod obijcitur factum neges. aut illud, quod factum fateare, neges eam uim habere, atque id esse, quod aduersarius

crimnetur.

criminetur. Aut si neq; de facto, neq; de facti appellatione ambigi po
test, id quod arguere, neges tale esse, quale ille dicat, & rectum esse,
quod feceris, concedendum'ue defendas. Ita primus ille status, &
quasi conflictio cum aduersario, coniectura quadam. Secundus autem
definitione, atq; descriptione, aut informatione uerbi. Tertius æqui,
& ueri, & recti, & humani ad ignoscendum disputatione tractan
dus est. Et quoniam semper is, qui defendit, non solum resistat oportet
aliquo statu, aut inficiando, aut definiendo, aut æquitate opponenda,
sed etiā rationem subijciat recusationis suæ. Primus ille status ratio-
nem habet iniqui criminis, ipsam negationem, inficiationem'q; facti.
Secundus, quod non sit in re, quod ab aduersario ponitur in uerbo.
Tertius, quod id recte factum esse defendet, quod sine ulla nominis cō
trouersia factum fatetur. Deinde unicuiq; rationi opponendum est ab
accusatore, id quod si non esset in accusatione, causa omnino esse non
posset. Itaq; ea, quæ sic referuntur, continentia causarū uocentur, quā
quam nō ea magis, quæ contra rationem defensionis afferuntur, quā
ipsæ defensionis rationes continent causas. Sed distinguendi gratia ra
tionem appellamus eam, quæ affertur à reo ad recusandum depellē
di criminis causa, quæ nisi esset, quid defenderet non haberet. Firma
mentum autem, quod contra ad labefactandam rationem refertur,
sine quo accusatio stare non potest. Ex rationis autē, & ex firmamē
ti conflictione, & quasi concursu quæstio exoritur quædam, quam di
sceptationem uoco, in qua quid deueniat in iudicium, & de quo disce
ptetur, quæri solet. Nā prima aduersariorum contentio diffusam ha=
bet quæstionem, ut in coniectura. cæperit'ne pecunias Decius. In defi
nitione, minuerit'ne maiestatem Norbanus. In æquitate. iure'ne occi
derit Opimius Gracchum. Hæc, quæ primam contentionem habent
ex arguendo, & resistendo, lata, ut dixi, & confusa sunt. Rationum,
& firmamentorum contentio adducit in angustam disceptationem.
ea in coniectura nulla est. Nemo enim eius, quod negat factum, ratio
nem aut potest, aut debet, aut solet reddere. Itaq; in his causis eadē
& prima quæstio, & disceptatio est extrema. In illis autem, ubi ita
dicitur, non minuit maiestatē, quod egit de Cepione turbulentius: Po=
puli enim R. dolor iustus uim illā excitauit, nō tribuni actio. Maie-
stas autem, quoniam est magnitudo quædam populi R. in eius pote-
state, ac iure retinendo, aucta est potius, quàm diminuta. et ubi ita
refertur. Maiestas est in imperij, atque in omni populi R. dignitate,
quam minuit is, qui per uim multitudinis rem ad seditionē uocauit,
existit illa disceptatio. minuerit'ne maiestatē, qui uoluntate populi R.

rem gratam, & æquam per uim egerit. In his autem causis, ubi aliquid recte factum, aut concedendum, esse factum defenditur, cum est facti subiecta ratio, sicut ab Opimio, iure feci salutis omnium, & conseruandæ reip. causa, relatumq; est ab Decio. Ne scæleratissimum quidem ciuem sine iudicio iure ullo necare potuisti, oritur illa disceptatio, potuerit'ne recte salutis reip. causa ciuem euersorem ciuitatis indemnatum necare. Ita disceptationes eæ, quæ in his controuersijs oriuntur, quæ sunt certis personis, et temporibus notatæ, fiunt rursus infinitæ, detractisq; temporibus, & personis, rursum ad consultationis formam, rationemq; reuocantur. Sed in grauissimus firmamentis & illa ponenda sunt, siqua ex scripto legis, aut testamenti, aut uerborū ipsius iudicij, aut alicuius stipulationis, aut cautionis opponuntur defensioni contraria. Ac ne hoc qdem genus in eas causas incurrit, quæ coniectura continentur. Quod enim factū negatur, id argui non potest scripto. ne in definitionem qdē uenit, genere scripti ipsius. Nam etiam si uerbum aliquod de scripto definiendum est, quam uim habeat, ut cum ex testamentis qd's sit penus, aut cum ex lege prædij quæritur, quæ sunt ruta cæsa, non scripti genus, sed uerbi interpretatio cōtrouersiam parit. Cum autē plura significantur scripto propter uerbi, aut uerborū ambiguitatem, ut liceat ei, qui contra dicat eò trahere significationem scripti, quo expediat, aut uelit. aut etiam si ambigue scriptum non sit, uel à uerbis uoluntatem, & sententiā scriptoris abducere, uel alio se eadem de re contrarie scripto defendere. tū disceptatio ex scripti contentione existit, ut in ambiguis disceptetur, quid maxime significetur. in scripti, sententiæq; contentione, utrum potius sequatur iudex. in contrarijs scriptis, utrum magis sit comprobandum. Disceptatio autē, cum est constituta, proposita esse debet oratori, quo omnes argumentationes repetitæ ex inueniēdi locis coniiciātur. quod quanquam satis est ei, qui uidet, quid in quoq; loco lateat, quiq; illos locos tanquam thesauros aliquos argumentorum notatos habet, tamen ea, quæ sunt certarum causarum propria, tangemus. In cōiectura igitur cum est in inficiando reus, accusatori hæc duo prima sunt, sed accusatorē pro omni actore, & petitore appello, possunt enim etiam sine accusatore in causis hæc eadem controuersiarū genera uersari. sed hæc duo sunt ei prima, causa, & euentus. Causam appello rationem efficiendi, euentum id, quod est effectum, atque ipsa quidem partitio causarū paulo ante in suasionis locis distributa est. Quæ enim in consilio capiendo futuri temporis præcipiebantur, quamobrē aut utilitatem uiderentur habitura, aut efficiendi facultatem,

tem, eadem, qui de facto argumentabitur, colligere debebit. Quam=
obrem & utilia illi, quem arguet, fuiſſe, & ab eo effici potuiſſe de=
monſtret. Vtilitatis coniectura mouetur, ſi illud, quod arguitur, aut
ſpe bonorum, aut malorum metu, feciſſe dicitur, quod fit acrius, quo
illa in utroq; genere maiora ponuntur. Spectantur etiam ad cauſam
facti, motus animorum, ſi ira recens, ſi odium uetus, ſi ulciſcendi ſtu=
dium, ſi iniuriæ dolor, ſi honoris, ſi gloriæ, ſi imperij, ſi pecuniæ cu=
piditas, ſi periculi timor, ſi æs alienum, ſi anguſtiæ rei familiaris,
ſi audax, ſi leuis, ſi crudelis, ſi impotens, ſi incautus, ſi inſipiens,
ſi amans, ſi commota mente, ſi uinolentus, ſi cum ſpe efficiendi, ſi
cum opinione cælandi, aut ſi patefactum eſſet depellendi criminis,
uel perrumpendi periculi, uel in longinquum tempus differendi, aut
ſi iudicij pœna leuior, quàm facti præmium, aut ſi facinoris uolu-
ptas maior, quàm damnationis dolor. His ferè rebus facti ſuſpicio
confirmatur, cum & uoluntatis in reo cauſæ reperiuntur, & fa=
cultas. In uoluntate autem utilitas ex adeptione alicuius commodi,
uitationeq; alicuius incommodi quæritur, ut aut ſpes, aut metus im-
puliſſe uideatur, aut alius repentinus animi motus, qui etiã citius in
fraudem, quàm ratio utilitatis impellit, quamobrem ſint hæc dicta
de cauſis. C.F. Teneo, & quæro, qui ſint illi euentus, quos ex
cauſis effici dixiſti. C.P. Conſequentia quædam ſigna præteri-
ti, & quaſi impreſſa facti ueſtigia, quæ quidem uel maxime ſuſpi=
cionem mouent, & quaſi tacita ſunt criminum teſtimonia. Atque
hæc quidem grauiora, quod cauſæ communiter uidentur inſimu-
lare, & arguere omnes poſſe, quorum non interfuerit aliquid.
Hæc proprie attingunt eos ipſos, qui arguuntur, ut telum, ut ueſti-
gium, ut cruor, ut deprehenſum aliquid, quod ablatum, ereptumúe
uideatur, ut reſponſum inconſtanter, ut hæſitatum, ut titubatum, ut
cum aliquo uiſus, ex quo ſuſpicio oriatur, ut eo ipſo in loco uiſus, in
quo facinus, ut pallor, ut tremor, ut ſcriptum, aut obſignatum, aut de-
poſitum quippiam. Hæc enim, & talia ſunt, quæ aut in re ipſa, aut
etiam ante quàm factum eſt, aut poſtea, ſuſpicioſum crimen efficiant.
Quæ ſi non erunt, tamen cauſis ipſis, & efficiendi facultatibus niti
oportebit, adiuncta illa diſputatione communi, non fuiſſe illum tam
amentem, ut indicia facti aut effugere, aut occultare non poſſet,
ut ita apertus eſſet, ut locum crimini relinqueret. Communis il=
le contra locus, audaciam temeritati, non prudentiæ eſſe coniun=
ctam. Sequitur autem ille locus ad augendum non eſſe expectan=
dum, dũ fateatur, argumentis peccata conuinci. & hic etiam exem-

pla ponentur. Atq; hæc quidem de argumentis. Sin autem erit etiã
testium facultas. primum, genus erit ipsum laudandum, dicendumq́;,
ne argumentis teneretur reus, ipsum sua cautione fecisse. testes effuge=
re non potuisse. Deinde singuli laudentur. Quæ autem essent laudabi=
lia dictum est. Deinde etiam argumento firmo, quia tamen sæpe fal=
sum est, posse recte non credi, uiro bono, & firmo, sine uitio iudicis
nõ posse non credi. Atq; etiam, si obscuri testes erunt, aut tenues, dicen
dum erit, non esse ex fortuna fidem ponderandã, aut eos esse cuiusq;
locupletissimos testes, qui id, de quo agatur, facillime scire possint. Sin
quæstiones habitæ, aut postulatio, ut habeantur, causam adiuuabunt,
confirmandum genus primum quæstionum erit, dicendũ de ui dolo=
ris, de opinione maiorum, qui eam rem totam nisi probassent, certe
repudiassent. De institutis Atheniensium, Rhodiorum doctissimorũ ho
minum, apud quos etiam (id quod acerbissimũ est) liberi, ciuesq́; tor
quentur. De nostrorum etiam prudentissimorum hominum institu=
tis, qui, cum de seruis in dominos queri noluissent, de incestu tamen,
& coniuratione, quæ facta me consule est, quærendum putauerũt.
Irridenda etiã disputatio est, qua solent uti ad infirmandas quæstio-
nes, & meditata, puerilisq́; dicenda, tum facienda fides, diligẽter esse,
& sine cupiditate quæsitum, dictaq́; quæstionis argumentis, & conie
ctura ponderãda. Atq; hæc accusationis ferè membra sunt. De=
fensionis autem primum infirmatio causarum, aut non fuisse, aut nõ
tantas, aut non sibi soli, aut cõmodius potuisse idem consequi, aut nõ
his esse moribus, non ea uita, aut nullos animi motus, aut nõ tam im
potentes fuisse. Facultatũ autem infirmatione utetur, si aut uires, aut
animum, aut copias, aut opes abfuisse demonstrabit, aut alienum tem
pus, aut locum non idoneum, aut multos arbitros, quorũ crederet ne
mini, aut non se tam ineptum, ut id susciperet, quod occultare nõ pos
set, neq; tam amentem, ut pœnas, ac iudicia contemneret. Consequẽtia
autem diluet exponendo, non esse illa certa indicia facti, quæ etiam
nullo admisso consequi possent. consistetq́; in singulis, et ea, aut eorũ,
quæ ipse facta esse dicet, propria esse defendet potius quàm criminis,
aut si sibi cum accusatore communia essent, pro periculo potius, quàm
contra salutem ualere debere. Testiumq́;, & quæstionum genus uni-
uersum, & quod poterit in singulis, ex reprehensionis locis, de q̃bus
ante dictum est, refellet. Harum causarũ principia suspiciosa ad acer
bitatem ab accusatore ponentur. Denuntiabiturq́; insidiarũ commu=
ne periculum, excitabũturq́; animi, ut attendant. A` reo autem que=
rela conflati criminis, collectarumq́; suspicionum, & accusatoris in=

sidiæ, & item commune periculum proferetur, animiq; ad misericor
diam allicientur, & modicæ beneuolentia iudicum colligetur. Narra
tio autem accusatoris erit quasi membratim gesti negotij suspiciosa ex
plicatio, sparsis omnibus argumentis, obscuratis defensionibus. De-
fensoris, aut præteritis, aut obscuratis suspicionum argumentis, re-
rum ipsarum euentus erunt, casusq; narrandi. In confirman-
dis autem nostris argumentationibus, infirmandisq; contrarijs sæpe
erunt accusatori motus animorum incitandi, reo mitigandi. atq; hæc
quidem utriq; maxime in peroratione facienda, alteri frequentatiõe
argumentorum, & coacervatione uniuersa, alteri si plane causam re
darguendo explicarit, enumeratione, ut quicq; diluerit, & miseratio
ne ad extremum. C. F. Scire mihi iam uideor quemadmodũ
coniectura tractanda sit, nunc de definitione audiamus. C. P.
Communia dantur in isto genere accusatori, defensoriq; præcepta.
Vter enim definiendo, describendoq; uerbo magis ad sensum iudicis,
opinionemq; penetrarit, & uter ad communem uerbi uim, & ad eã
præceptionem, quam inchoatam habebunt in animis ij, q audient,
magis, & propius accesserit, is uincat necesse est. Non enim argumen
tando hoc genus tractatur, sed tanquam explicando, excutiẽdoq; uer
bo, ut si in reo pecunia absoluto, rursusq; reuocato, præuaricationem
accusator esse definiat omnem iudicij corruptelã ab reo, defensor au=
tem non omnem, sed tantummodo accusatoris corruptelam ab reo. Sit
ergo hæc contentio prima uerborum, in qua etiã si propius accedat
ad consuetudinem, mentemq; sermonis defensoris definitio, tamen ac=
cusator sententia legis nititur. Negat enim probari oportere, eos, q le
ges scripserunt, ratum habere iudiciũ, si totum corruptum sit, si unus
accusator corruptus sit, rescindere, nititur æquitate, ut illa quasi scribẽ
da lex sic esset, quæq; tamen complecteretur in iudicijs corruptis, ea
uerbo uno præuaricationis comprehendisse dicitur. Defensor autẽ te
statur cõsuetudinẽ sermonis, uerbiq; uim ex cõtrario reperiet qua-
si ex uero accusatore, cui contrarium est nomen præuaricationis, ex
consequentibus, quod ea litera de accusatore soleat dari iudici, ex no
mine ipso, quod significat eum, q in contrarijs causis, quasi uarie es=
se positus uideatur. Sed huic tamen ipsi confugiendum est ad æquita
tis locos, ad rerum iudicatarum authoritatem, ad finem aliquẽ peri=
culi, communeq; sit hoc præceptum, ut cũ uterq; definierit, quamma
xime potuerit ad cõmunem sensum, uimq; uerbi, tum similibus ex-
emplisq; eorũ, qui item locuti sunt, suam definitionem, sententiamq;
confirmet, atq; accusatori in hoc genere causarum locus ille commu=

nis. minime esse concedendū, ut is, qui de re confiteatur, uerbi se interpretatione defendat. Defensor autem de ea, quam proposui, æquitate nitatur, & ea cum secum faciat, non re, sed deprauatione uerbi se urgeri queratur. Quo in genere percensere poterit plerosq; inueniē di locos. Nam & similibus utitur, & contrarijs, & consequentibus, quanquam uterq;, tamen reus, nisi plane erit absurda causa, frequē tius. Amplificandi autem causa quæ aut cum digredientur à causa, dici solent, aut cum perorabunt, hæc uel ad odium, uel ad misericor diam, uel ad omnino animos iudicum mouendos ex ijs, quæ sunt antepoſita, sumentur, si modo rerum magnitudo, hominum'ue aut inuidia, aut dignitas postulabit. C.F. Habeo ista. nunc ea, quæ, cum quale sit quippiam disceptatur, quæri ex utraq; parte deceat, uelim audire. C.P. Confiteantur in isto genere, qui arguuntur, se id fecisse ipsum, in quo reprehenduntur. Sed quoniam iure se fecisse dicunt, iuris est omnis ratio nobis explicanda, quod diuiditur in duas parteis primas naturam, atq; legem, & utriusq; generis uis, in diuinum, & humanum ius est distributa. Quorum æquitatis est unū, alterum religionis. Aequitatis autem uis est duplex, cuius altera di recti, & ueri, & iusti, &, ut dicitur, æqui, & boni ratione defenditur. Altera ad uicissitudinem referendæ gratiæ pertinet, quod in beneficio gratia, in iniuria ultio nominatur. Atque hæc communia sunt naturæ, atque legis, sed propria legis & ea, quæ scripta sunt, & ea, quæ sine literis, aut gentiū iure, aut maiorū more retinentur. Scriptorum autem priuatum aliud est, publicum aliud. Publicū, lex. senatus cons. fœdus. Priuatum, tabulæ. pactum. conuentū. stipulatio. Quæ autem scripta non sunt, ea aut consuetudine, aut conuentis hominum, & quasi consensu obtinentur. Atque etiam hoc in primis, ut nostros mores, legesq; tueamur quodammodo naturali iure præscriptum est. & quoniam breuiter aperti fontes sunt quasi quidam æquitatis, meditata nobis ad hoc causarum genus esse debebunt ea, quæ dicenda erunt in orationibus, de natura, de legibus, de more maiorum, de propulsanda iniuria, de ulciscenda, de omni parte iuris. Si imprudenter, aut necessitate, aut casu quippiam fecerit, quod non concederetur ijs, qui sua sponte, & uoluntate fecissent, ad eius facti deprecationem ignoscendi petenda uenia est, quæ sumetur ex plerisq; locis æquitatis. Expositum est, ut potui breuissime, de omni controuersiarū genere, nisi præterea tu quid requiris. C.F. Illud eqdem, quod iam unū restare uideo, quale sit, cum disceptatio uersatur in scriptis. C.P. Recte intelligis, eo enim exposito, munus promissi omne cōfecero.

fecero. Sunt igitur ambigui duobus aduersarijs præcepta communia. Vterq; enim hanc significationem, qua utetur ipse dignam scriptoris prudētia esse defendet. Vterq; id, quod aduersarius ex ambigue scri pto intelligendum esse dicet, aut absurdum, aut inutile, aut iniquum, aut turpe esse defendet, aut etiam discrepare cū cæteris scriptis, uel aliorum, uel maxime, si poterit, eiusdem, quamq; defendet ipse eam rem, & sententiam quemuis prudentem, & iustum hominem si in tegrum daretur, scripturum fuisse, sed planius, eamq; sententiā, quā significari posse dicet, nihil habere, aut captionis, aut uitij. Contrari-am autem si probarit, fore ut multa uitia, stulta, iniqua, contraria cōsequantur. Cū autem aliud scriptor sensisse uidetur, et aliud scri-psisse, q scripto nitetur, eum re exposita recitatione uti oportebit, dein de instare aduersario, iterare, renouare, interrogare, num aut scri-ptum neget, aut contra factum inficietur. Post iudicem ad uim scri pti uocet, hac confirmatione usus, amplificet rē lege laudanda, auda ciamq; cōfutet eius, qui cum palàm contra fecerit, idq; fateatur, ad-sit tamen, factumq; defendat. Deinde infirmet defensionem, cū ad-uersarius aliud uoluisse, aliud sensisse scriptorē, aliud scripsisse dicat, non esse ferendum à quoquam potius latoris sensum, quàm à lege explicari. Cur ita scripserit, si ita non senserit? Cur, cū ea, quæ pla-nè scripta sint, neglexerit, quæ nunquam scripta sint, proferat? Cur prudentissimos in scribendo uiros summe stultitiæ putet esse da-mnandos? Quid impedierit scriptorem, quo minus exciperet illud, quod aduersarius tanquam si exceptum esset, ita dicit se secutum? Vtetur exemplis ijs, quibus idem scriptor, aut si id non poterit, qui-bus alij quod excipiendum putarint, exceperint. Quærenda etiam ratio est, siqua poterit inueniri, quare non sit exceptum, aut iniqua lex, aut inutilis futura dicetur, aut alia causa obtemperandi, alia abrogandi, dissentire aduersarij uocem, atque legis. Deinde amplifi candi causa, de conseruandis legibus, de periculo rerum publica-rum, atq; priuatarum, cum alijs locis, tum in perorando maxime, grauiter erit, uehementerq; dicendum. Ille autem, qui se sententia legis, uoluntateq; defendet, in consilio, atq; in mente scriptoris, nō in uerbis, ac literis uim legis positā esse defendet, quodq; nihil exceperit in lege laudabit, ne diuerticula peccatis darentur, atq; ut ex facto cu iusq;, iudex legis mentē īterpretaretur. Deinde erit utendū exēplis, in qbus omnis æqtas perturbetur, si uerbis legū ac nō sententijs parea tur. Deīde genus eiusmodi calliditatis, et calūniæ retrahatur ī odiū

iudicis, cum quadam inuidioſa querela. & ſi incidet imprudentiæ cauſa, quæ non ad delictum, ſed ad caſum, neceſſitatem'ue pertineat, quod genus paulo ante attigimus, erit iiſdem æquitatis ſententijs contra acerbitatem uerborum deprecandum. ſin ſcripta inter ſe diſſentient, tanta ſeries artis eſt, & ſic inter ſe ſunt pleraq; connexa, & apta, ut quæ paulo ante præcepta dedimus ambigui, quæq; proxime ſententiæ, & ſcripti, eadem ad hoc genus cauſæ tertium transferantur. Nam quibus locis in ambiguo defendimus eam ſignificationem, quæ nos adiuuat, eiſdem in contrarijs legibus noſtra lex defendenda eſt. Deinde eſt efficiendum, ut alterius ſcripti ſententiam, alterius uerba defendamus. Ita quæ modo de ſcripto, ſententiaq; præcepta ſunt, eadē huc omnia trāſferamus. EXPOSITAE ſunt tibi omnes oratoriæ partitiones, quæ quidé è media illa noſtra Academia floruerūt, neq; ſine ea aut inueniri, aut intelligi, aut tractari poſſunt. Nam & partiri ipſum, & definire, & ambigui partitiones diuidere, & argumentorum locos noſſe, & argumentationem ipſam concludere, et uidere, quæ ſumenda in argumentando ſint, quidq; ex iis, quæ ſumpta ſunt, efficiatur, & uera à falſis, ueriſimilia ab incredibilibus diiudicare, & diſtinguere, & aut male ſumpta, aut male concluſa reprehendere, & eadem uel anguſte diſſerere, ut dialectici, qui appellantur, uel ut oratorem decet, late exprimere, illius exercitationis, & ſubtiliter diſputandi, & copioſe dicendi artis eſt. De bonis uero rebus, et malis, æquis, iniquis, utilibus, inutilibus, honeſtis, turpibus, quam poteſt habere orator, ſine illis maximarū rerū artibus, facultatem, aut copiam? Quare hæc tibi ſint mi Cicero, quæ expoſui, quaſi indicia fontium illorum, ad quos ſi nobis eiſdem ducibus, aliis'ue perueneris, tum & hæc ipſa melius, & multo maiora alia cognoſces. C. F. Ego uero, ac magno quidē ſtudio mi pater, multiſq; ex tuis præclariſſimis muneribus nullū maius expecto.

FINIS.

M. TVLLII CICERONIS DE OPTIMO GENERE ORATORVM.

RATORVM genera esse dicuntur tanquã poëtarum. id secus est, nam alterũ est multiplex. Poematis enim Tragici, Comici, Epici, Melici etiã, ac Dithyrambici, quod magis est tractatum à latinis, suũ quoduis est diuersum à reliquis. Itaq; & in Tragœdia comicum uitiosum est, et in Comœdia turpe tragicum. Et in cæteris suus est cuiusq; certus sonus, & quędã intelligentibus nota uox. Oratorum autem siquis ita numerat plura genera, ut alios grãdes, aut graues, aut copiosos. alios tenues, aut subtiles, aut breues. alios eis interiectos, et tanquã medios putet, de hominibus dicet aliquid, de re parum. In re enim quod optimum sit, quæritur, in homine dicitur quod est. Itaque licet dicere et Ennium summum Epicũ poëtam, sicui ita uidetur, & Pacuuium tragicum, & Cæcilium fortasse comicum. Oratorẽ genere non diuido, perfectum enim quæro. Vnum est autem genus perfecti, à quo qui absunt, non genere differunt, ut ab Accio Terentius, sed in eodem non sunt pares. Optimus est enim orator, qui dicendo animos audientium & docet, & delectat, & pmouet. Docere debitum est, delectare honorarium, permouere necessarium, hæc ut alius melius quàm alius, concedendũ est. uerum id fit non genere, sed gradu. Optimum quidem unum est. et proximum, quod ei simillimum, ex quo perspicuum est, quod optimo dissimillimum sit, id esse deterrimum. Nam quoniam eloquentia constat ex uerbis, & sententijs, perficiendum est, ut pure, & emendate loquentes, quod est latine, uerborum præterea & propriorum, & translatorum elegantiam persequamur. In proprijs, ut aptissima eligamus. In translatis, ut similitudinem secuti uerecunde utamur alienis. Sententiarum autem totidem genera sunt, quot diximus esse laudum. Sunt enim docendi, acutæ. delectandi, quasi argutæ. commouendi, graues. Sed & uerborum est structura quædam duas res efficiens, numerum, & lenitatem, & sententiæ suam compositionem habent ad probandam rem accommodatum ordinem. sed earũ omniũ rerum, ut ædificiorum, memoria est quasi fundamentum, lumen actio. Ea igitur omnia in quo summa, èrit orator peritissimus, in quo media, mediocris, in quo minima, deterrimus. Et appellabantur omnes

oratores, ut pictores appellãtur, etiã mali, nec generibus inter sese,
sed facultatibus different. Itaq; nemo est orator, q se Demosthenis si-
milẽ esse nolit, at Mænander Homeri noluit. genus enim erat aliud.
id non est in oratoribus, aut etiam si est, ut alius grauitatem sequens
subtilitatem fugiat, contra, alius acutiorẽ se quàm ornatiorem uelit,
etiam si est in genere tolerabili, certe non est in optimo, siquidem quod
omnes laudes habet, id est optimum. Hæc dixi breuius equidẽ, quàm
res petebat, sed ad id, quod agimus, non fuit dicendum pluribus.
Vnum enim cum sit genus, id quale sit, quærimus. Est autem tale,
quale floruit Athenis, ex quo atticorum oratorũ ipsa uis ignota est,
nota gloria, nam alterum multi uiderunt, uitiosi nihil apud eos, alte=
rum pauci, laudabilia esse multa. Est enim uitiosum in sententia, si=
quid absurdum, aut alienum, aut non acutum, aut subinsulsum est.
In uerbis, si inquinatum, si abiectum, si non aptum, si durum, si longe
petitum. hæc uitauerunt ferè omnes, qui aut attici numerantur, aut
dicunt attice, sed quatenus ualuerunt, sani et sicci duntaxat habean-
tur, sed ita, ut Palæstricæ spatiari in xysto ut liceat, non ab olympijs
coronã petant. qui cum careant omni uitio, non sunt contenti quasi
bona ualetudine, sed uires, lacertos, sanguinem quærunt, quandã etiã
suauitatem coloris, eos imitemur, si possumus, sin minus, illos potius, q
incorrupta sanitate sunt, quod est propriũ atticorum, quàm eos, quo
rum uitiosa abundantia est, quales Asia multos tulit. quod cum facie
mus, si modo idipsum assequemur (est enim permagnum) imitemur, si
poterimus, Lysiam, & eius quidem tenuitatem potissimum. Est enim
multis in locis grandior, sed quia & priuatas ille plerasq;, & eas
ipsas alijs, & paruarũ rerum causulas scripsit, uidetur esse ieiunior,
quoniam se ipse consulto ad minutarum genera causarum limaue=
rit. quod qui ita faciet, ut si cupiat uberior esse, non possit, habeatur
sanè orator, sed de minoribus, magno autẽ oratori etiam illo modo
sæpe dicendũ est in tali genere causarũ. Ita fit, ut Demosthenes cer-
te possit summisse dicere, elate Lysias fortasse non possit. Sed si eodem
modo putant, exercitu in foro, & in omnibus templis, quæ circum
forum sunt, collocato, dici pro Milone decuisse, ut si de re priuata ad
unum iudicem diceremus, uim eloquentiæ sua facultate, non rei na-
tura metiuntur. Quare quoniam nonnullorũ sermo iam increbuit,
partim seipsos atticæ dicere, partim neminem nostrum dicere, alte=
ros negligamus, satis enim his res ipsa respondet, cum aut non adhi-
beantur ad causas, aut adhibiti deridẽatur, nam si arrideantur, es=
set idipsum atticorum. Sed qui dici à nobis attico more nolunt, ipsi

autem se non oratores esse profitentur. si teretes aures haberent, intelligens'q; iudicium, tanquam ad picturam probandam adhibentur etiam inscij faciendi, cum aliqua solertia iudicandi. Sin autem intelligentiam ponunt in audiendi fastidio, neque eos quicquam excelsum, magnificum'q; delectat, dicant se subtile quiddam, & politum uelle, graue, ornatum'q; contemnere, id uero desinant dicere, qui subtiliter dicunt, eos solos attice dicere. idest quasi sicce, & integre, & ample, & ornate, & copiose, cum eadem integritate atticorum est., quid dubium est utrum orationem nostram tolerabilem tantum, an etiã ad mirabilem esse cupiamus? Non enim iam quærimus, quid sit attice, sed quid sit optime dicere, ex quo intelligitur, quoniã græcorũ oratorum præstantissimi sunt ij, qui fuerunt Athenis, eorum autem princeps facile Demosthenes, hunc siquis imitetur, eum & attice dicturum, & optime, ut quoniam attici nobis propositi sunt ad imitandum, bene dicere id sit attice dicere, sed cum in eo magnus error esset, quale esset id dicendi genus, putaui mihi suscipiendum laborem utilem studiosis, mihi quidem ipsi non necessarium. Conuerti enim ex atticis duorum eloquentissimorum nobilissimas orationes inter se cõtrarias, Aeschinis, Demosthenis'q;, nec conuerti, ut interpres, sed ut orator sententijs ijsdẽ, & earum formis tanquam figuris, uerbis ad nostram consuetudinem aptis, in quibus non uerbum pro uerbo necesse habui reddere, sed genus omnium uerborum, uim'q; seruaui, non enim ea me annumerare lectori putaui oportere, sed tanquam appendere. hic labor meus hoc assequetur, ut nostri homines, quid ab illis exigant, qui se atticos uolunt, & ad quam eos quasi formulam dicendi reuocent, intelligant. Sed exorietur Thucydides, eius enim quidam eloquentiam admirantur, id quidem recte, sed nihil ad eum oratorem, quem quærimus. Aliud est enim explicare res gestas narrando, aliud argumentando criminari, crimen'ue dissoluere, aliud narratione tenere auditorẽ, aliud concitare. At loquitur pulchre, num melius quàm Plato? necesse tamen est oratori, quem quærimus, controuersias explicare forenses dicendi genere apto ad docendum, ad delectandum, ad permouendum. Qua re siquis erit, qui Thucydidio genere causas in foro dicturũ esse profiteatur, is abhorreat etiã à suspicione eius, quæ uersatur in re ciuili, & forensi. qui Thucididem laudauit, ascribat suæ nostram sententiã. quin ipsum Isocratem, quem diuinus author Plato suum fere æqualẽ admirabiliter in Phædro laudari fecit à Socrate, quẽq; oẽs docti summum oratorem esse dixerunt, tamen hũc in numero nõ re=

pono. Non enim in acie uersatur, & ferro, quasi rudibus eius eludit oratio. à me autem, ut cum maximis minima conferam, gladiatorum par nobilissimum inducitur. Aeschines tanquam æserninus (ut ait Lucilius)

–Non spurcus homo, sed doctus, & acer,
Cum Pacidiano hic componitur optimu' longe
Post homines natos.–

nihil enim illo oratore arbitror cogitari posse diuinius. Huic labori nostro duo genera reprehensorũ opponuntur, unum hoc. uerũ melius græci. à quo quæratur, ecquid possint ipsi melius latine? alterum. qd istas potius legam, quàm græcas? Iidem Andriam, & Synephæbos, nec minus Terentium, & Cæcilium, quàm Mænandrum legunt. nec Andromacham, aut Anthiopam, aut Epigonos latinos recipiant, sed tamen Ennium, & Pacuuium, & Acium potius, quàm Euripidem, & Sophoclem legunt. Quod igitur est eorum in orationibus à græco conuersis fastidium, nullum cum sit in uersibus? Sed aggrediamur iam quod suscepimus, si prius exposuerimus, quæ causa in iudicium deducta sit. Cum esset lex Athenis, ne quis populiscitum faceret, ut quisquam corona donaretur in magistratu prius, quàm rationes retulisset. Et altera lex, eos, qui à populo donarentur, in concione donari debere. quia in senatu Demosthenes curator muris reficiendis fuit, eósq; refecit pecunia sua, de hoc igitur Cthesiphon scitum fecit, nullis ab ipso rationibus relatis, ut corona aurea donaretur, eáq; donatio fieret in theatro populo conuocato, qui locus non est concionis legitimæ, atq; ita prædicaretur, eum donari uirtutis ergô, beneuolẽtiæq;, quam erga populum Atheniensem haberet. Hunc igitur Cthesiphontem in iudicium adduxit Aeschines, quod contra leges scripsisset, ut & rationibus nõ relatis curona donaretur, et ut in theatro, & quod de uirtute eius, & beneuolentia falsa scripsisset, quoniam Demosthenes nec uir bonus esset, nec benemeritus de ciuitate. Causa ipsa abhorret illa qdem formula consuetudinis nostræ, sed est magna, habet enim & legum interpretationem satis acutam in utranq; partem, et meritorũ in remp. contentionem sane grauem. itaq; causa fuit Aeschini, quoniam ipse à Demosthene esset capitis accusatus, quod legationem ementitus esset, ut ulciscendi inimici causa nomine Cthesiphontis iudiciũ fieret de factis, famáq; Demosthenis. Non enim tam multa dixit de rationibus non relatis, quàm de eo, quod ciuis improbus, ut optimus laudatus esset. Hanc multã Aeschines à Cthesiphonte petijt quadriennio ante Philippi Macedonis mortem, sed iudicium

factum est

factum est aliquot annis post Alexandro iam Asiam tenente, ad quod iudicium concursus dicitur è tota Græcia factus esse. Quid enim aut tam uisendum, aut audiendum fuit, quàm summorum oratorum in grauissima causa accurata, & inimicitijs incensa contentio? Quorum ego orationes, si, ut spero, ita expressero uirtutibus utens illorum omnibus, idest sententijs, & earum figuris, & rerum ordine, uerba persequens eatenus, ut ea non abhorreant à more nostro, quæ si è græcis omnia conuersa non erunt, tamen ut generis eiusdẽ sint, elaborauimus, erit regula, ad quam eorum dirigantur orationes, qui attice uolunt dicere, sed de nobis satis. Aliquando enim Aeschinem ipsum latine dicentem audiamus.

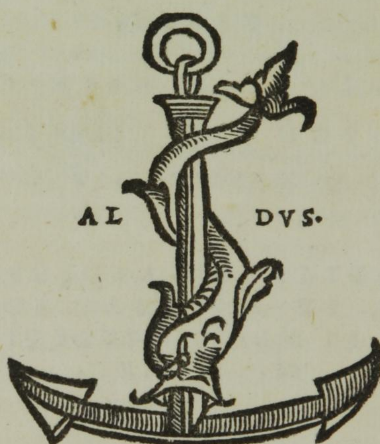
FINIS.

*. **. a b c d e f g h i k l m n o p q r s t u x y z

A B C D E F G H Omnes sunt quaterniones

præter *. **. & H. quinterniones. l duernionem

VENETIIS IN AEDIBVS ALDI, ET ANDREAE SOCERI MENSE OCTOBRI M. D. XXI.

AL DVS.

